

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Наукове товариство аспірантів і студентів

МАТЕРІАЛИ
XIII Міжнародної науково-практичної конференції
аспірантів і студентів
(14–15 травня 2019 року)

Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Наукове товариство аспірантів і студентів

МАТЕРІАЛИ

XIII Міжнародної науково-практичної конференції
аспірантів і студентів

**«Молода наука Волині: пріоритети
та перспективи досліджень»**

(14–15 травня 2019 року)

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2019

УДК 001(477.82)(082)

М 75

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 4 від 28 березня 2019 р.)*

Оргкомітет конференції:

Коцан Ігор Ярославович – ректор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор біологічних наук, професор, голова оргкомітету;

Павліха Наталія Володимирівна – проректор з наукової роботи та інновацій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор економічних наук;

Глова Ірина Василівна – начальник науково-дослідної частини Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат психологічних наук;

Караїм Ольга Анатоліївна – куратор Наукового товариства аспірантів і студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат економічних наук, доцент;

Киричук Ольга Миколаївна – фахівець науково-дослідної частини Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

М 75 **Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2019 року).** Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 10,4 Мб.

ISBN 978-617-7680-43-6

У збірнику вміщено тези доповідей та повідомлень аспірантів і студентів, учасників XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2018 року) у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки.

Матеріали подано за загальною редакцією наукових керівників.

УДК 001(477.82)(082)

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2019

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2019

ISBN 978-617-7680-43-6

Зміст

Біологія, лісове та садово-паркове господарство

Баранюк Н. Л., Бусленко Л. В.

Етіопатогенез та особливості хорології токсокар у Волинській області..... 27

Білецька М. Г., Панасюк А. Р.

Ластівка міська (*Delichon urbica*) на території міста Луцька 29

Білецька М. Г., Тарасюк В. А.

Еколого-фауністична характеристика воронових (*Corvidae*) міста Луцька..... 31

Білецька О. А., Моренко А. Г.

Вплив аромотерапії на нейродинамічні показники осіб із різним типом вищої нервової діяльності..... 33

Васильчук А. М., Фіщук О. С.

Хлорофітум чубатий (*Chlorophytum Comosum* (Thunb.) Jacques) в озелененні житлових приміщень 36

Гінайло Б. В.

Озеленення прибудинкової території на проспекті Волі міста Луцька..... 38

Гончарук О. С., Іванців О. Я.

Особливості вирощування представників роду Фаленопсис в умовах закритого ґрунту 39

Грицюк О. М., Сухомлін К. Б.

Еколого-фауністична характеристика комах-шкідників деревних насаджень ботанічного саду «Волинь»..... 41

Грузд В. В., Шевченко О. В., Мальчугін Р. К., Гарець В. І.

Модифікуючий вплив цитратів срібла та золота на кардіотоксичність ацетату свинцю в експерименті 44

Гузюк А. А., Степанюк Я. В.

Морфологія нюхового органа вужа звичайного *Natrix natrix* (*Reptilia, Squamata*)..... 47

Гузюк А. А., Степанюк Я. В.

Порівняльна морфологія вомероназального органа гадюки носатої *Vipera ammodytes* та вужа звичайного *Natrix natrix* (*Reptilia, Squamata*) 49

Долонська К. П., Голуб В. О.

Біопродуктивність сортів *Glycine max* за різних елементів технології у західному лісостепу України 51

Задесенець І. П., Мірошніченко М. Е., Придиус І. О., Руденко К. М.

Вплив солей кадмію при ізольованому введенні та в комбінації з цитратами цинку та селену на кардіогенез ембріонів щура..... 54

Іващук О. С., Омельковець Я. А. Фауна мідицевих міста Радехів.....	56
Коваленко О. М., Бусленко Л. В. Структура комплексів лямбрікофауни північної частини Волинської області.....	58
Козел М. О., Кичиліук О. В. Річний цикл росту і розвитку <i>Forsythia europaea</i> Degen & Bald. в умовах міста Луцька.....	61
Коменда О. О., Теплюк В. С. Біоекологічний аналіз напівтвердокрилих Луцького району.....	63
Кондратюк А. А. Ландшафтно-рекреаційна оцінка насаджень Ковельського лісництва ДП «Ковельське лісове господарство».....	65
Копець М. В., Абрамчук О. М. Особливості ERD/ERS електричної активності мозку людини в діапазоні альфа-ритму під час пред'явлення облич з емоційною експресією.....	67
Краснова С. П., Пикалюк В. С. Динаміка показників крові і захворюваності залежно від робочого стажу шахтарів.....	69
Легкий Ю. В., Степанюк Я. В. Порівняльна морфологія розвитку органа нюху в короткошійної червоночеревої черепахи <i>Emydura subglobosa</i> (Reptilia, Testudines) та ящірки прудкої <i>Lacerta agilis</i> (Reptilia, Squamata).....	71
Лемещук З. В., Зінченко О. П. Виноградний слимак і його поширення в Маневицькому районі.....	73
Лукашук А. В., Поручинський А. І. Вплив фотографій з негативним емоційним забарвленням на показники адаптаційного потенціалу студентів.....	76
Масюк Ю. С., Сухомлін К. Б. Гідробіонти річки Веселуха.....	78
Мельник Я. С., Машевська А. С. Навчальна екологічна стежка «Чисті легені» як засіб професійної підготовки студентів до викладання біології та природознавства в загальноосвітніх навчальних закладах.....	81
Мешко А. О., Омельковець Я. А. Еколого-морфологічне дослідження нюхових цибулин щуки звичайної (<i>Esox lucius</i>).....	82
Миронець М. Ю., Абрамчук О. М. ВП кори головного мозку в осіб з низьким та середнім рівнем довготривалої пам'яті в процесі альфа-тренінгу.....	85

Міщенко І. В., Мотузюк О. П. Особливості впливу N-ацетилцистеїну на розвиток втоми скелетних м'язів щурів	87
Нестерчук В. Р., Білецька М. Г. Особливості утримання павуків-птахоїдів	89
Новак Н. Ю., Кузьмішина І. І. Флора базальтових відслонень Костопільського району Рівненської області.....	91
Новік Б. Ю., Кичилюк О. В. Оцінка пошкодження деревостану на постпірогенній ділянці Буцинського лісництва ДП «Старовижівське лісове господарство».....	93
Пилипчук О., Голуб В. О. Строге кронування вуличних зелених насаджень міста Луцька та його наслідки.....	95
Покотило О. О. Показники крові працівників шкідливих професій з урахуванням вікового та статевого аспектів.....	98
Поліщук Б. С., Теплюк В. С. Біоекологічний аналіз вусачів Любешівського району.....	100
Скакун О. С., Омельковець Я. А. Еколого-етологічна характеристика угруповань бобра європейського околиць села Губин Локачинського району Волинської області.....	102
Смик А. С., Кузьмішина І. І. Неморальні види рослин Костопільського району Рівненської області	105
Фролова Г. М., Колосова І. І., Майор В. В., Шаторна В. Ф. Особливості кореляції показників ембріотоксичності з морфометричними показниками плаценти та яєчників щурів за умов впливу важких металів з цитратом срібла	107
Халамай О. А., Зінченко О. П. Лучні угруповання комах Ковельського району.....	110
Черевата О. Г., Білецька М. Г. Видова різноманітність кроногніздних птахів парку імені 900-річчя міста Луцька.....	112
Чорна І. В. Механізми впливу ендогенних білкових факторів за умов ішемії.....	114
Шульга Г. М., Іванців О. Я. Агротехніка вирощування Актинідії в умовах Сокальського району Львівської області	117

Юхимюк Т. М., Хабазняк В. К.

Вплив альфа-тренінгу на показники сенсомоторної реакції
у дівчат підліткового віку із високим рівнем ворожості..... 119

Географія, туризм, землеустрій

Болюк М. О., Уль А. В.

Застосування сучасних геодезичних технологій в інженерних
вишукуваннях для встановлення меж земельної ділянки..... 122

Горбач В. В., Мельнійчук М. М.

Особливості формування гідрографічної мережі Волинської області
з урахуванням геолого-геоморфологічної будови 124

Кацай Д. А., Федчик А. П., Павловська Т. С.

Утворення відходів у Волинській області 127

Коваль Д. І., Снопік В. М., Мельнійчук М. М.

Природний та культурно-історичний потенціал для розвитку
сільського туризму Любомльського району..... 129

Коваль О. В., Мельнійчук М. М.

Річний хід опадів Білоозерського масиву
Рівненського природного заповідника..... 132

Колоненко Н. А., Тарасюк Н. А.

Природні чинники як передумова розвитку туризму
(на прикладі Рівненського району)..... 135

Кравчук Н. В., Потапова А. Г.

Переваги інвестування у фітнес індустрію..... 137

Мазур І. Р., Петрина О. С., Мельнійчук М. М.

Туристсько-рекреаційні ресурси Дубровицького району 140

Маїк Н. І., Радзій В. Ф.

Правовий режим використання земель водного фонду 142

Мельнійчук М. М., Ахмедов Б. М., Дудун Т. В.

Розробка нормативно-грошової оцінки земель на прикладі
села Запілля Ратнівського району..... 145

Олекса М. С., Уль А. В.

Застосування вейвлет перетворень у фотограмметрії 147

Рященко І. А., Вакулюк Л. А.

Особливості проведення інвентаризації земель..... 150

Фідзіна К. В., Карпюк З. К.

Рекреаційно-туристичний потенціал державного
історико-культурного заповідника м. Дубно..... 153

Фульмес О. М., Ільїна О. В. Пам'ятки сакральної архітектури міста Луцька як об'єкти туризму.....	156
Шелест Я. Л., Тарасюк Н. А. Сучасний стан та напрями використання підземних вод на території Волинської області	158

Екологія

Головенко О. П., Музиченко О. С. Фітоінвазії роду <i>Herakleum</i> на території Володимир-Волинського району Волинської області та заходи боротьби з ними	162
Затхей О. Р., Музиченко О. С. Оцінка впливу роботи гірничодобувних підприємств на якість ґрунтових вод в селі Сілець Львівської області.....	164
Останчук І. В., Караїм О. А. Еколого-економічні аспекти діяльності ДП «Самбірське ЛГ».....	166
Павлюк К. М., Музиченко О. С. Екологічна оцінка якості води річки Іква у межах Млинівського району Рівненської області	169
Перстенак Ю. О., Караїм О. А. Охорона і захист лісів у ДП «Золочівське ЛГ»	171
Полєжаєва Ю. В., Караїм О. А. Екологічні проблеми ведення лісового господарства у ДП «Рава-Руське ЛГ»	173
Себало О. П., Музиченко О. С. Екологічна структура флори екотону річки Луга в межах міста Володимира-Волинського.....	176

Економіка

Баранцева К. А., Новак Л. В., Павлов К. В., Павлова О. М. Інноваційна політика енергетичного ринку держави.....	179
Баранцева К. А., Шабала О. В., Стрільчук Р. С. Сутність, еволюція, концепції, інструменти та методи сучасної економічної політики	182
Басараб В. В., Капись А. В., Павлов К. В. Розвиток інфраструктури на ринку житла в Україні.....	184
Більо І. О., Лялюк А. М. Тенденції та перспективи розвитку маркетингу в Україні	187

Богуш Н. О., Тоцька О. Л. Визначення корпоративної стратегії для підприємства «Curver» за допомогою SWOT-методу	189
Божко С. С., Левицький В. В. Дослідження та особливості банкінгу самообслуговування	191
Боричевська І. Г., Проць Н. В. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів.....	193
Боричевська І. Г., Цимбалюк І. О. Недосконалість податкової системи як загроза проведення децентралізації в Україні	195
Вакулюк А. В., Рейкін В. С. Форми та способи пасивного доходу	198
Герасимчук Х. О., Гордійчук А. Ю., Борисюк О. В. Сутність державного боргу та його сучасний стан	200
Герасимчук Х. О., Цимбалюк І. О. Заборона дизельних авто та лібералізація акцизу: можливі наслідки для автомобільного ринку України.....	203
Данечкіна А. О., Яровенко М. М., Кулинич М. Б. Особливості впровадження електронного документообігу в систему бухгалтерського обліку.....	205
Данечкіна А. О., Яровенко М. М., Стащук О. В. Стан безготівкових розрахунків в Україні	207
Дейна О. В., Лялюк А. М. Особливості планування маркетингової діяльності підприємства у сучасних умовах	209
Дем'янець Д. О., Бегун С. І. Природне скорочення населення у Волинській області	212
Диль Х. М., Барашко М. О., Сур'як А. В. Сучасне сільське господарство в економіці України	215
Диль Х. М., Павлов К. В. Інфраструктурне будівництво в Україні.....	217
Завадська Ю. І., Деделюк К. Ю. Трансформація світового фінансового ринку на сучасному етапі.....	220
Каневський Д. В., Троневиц М. М., Стрішенець О. М. Чинники впливу на інвестиційно-інноваційні процеси на енергетичному ринку	222
Коритко М. В., Новосад О. В., Павлова О. М. Чинники впливу на інноваційні процеси газотранспортних підприємств	225

Корнієнко В. О., Цибульська К. О., Лялюк А. М.	
Шляхи становлення ф'ючерсних ринків в Україні.....	227
Кузьмич І. В., Бегун С. І.	
Безробіття в Україні: основні проблеми та наслідки	230
Лов'ян С. С., Галянт С. Р., Павлова О. М.	
Специфіка тарифотворення газорозподільних підприємств Західного регіону.....	232
Малютенко В. С., Омелянчук Н. В., Павлов К. В., Павлова О. М.	
Проблеми інноваційного процесу енергетичного ринку України	236
Мальчук С. В., Тарадай А. Г., Павлова О. М., Павлов К. В.	
Пріоритетні напрями реалізації інвестиційно-інноваційних процесів на енергетичному ринку в Україні	238
Мельничук С. О., Шабала О. В., Павлов К. В., Павлова О. М.	
Розумні міста – розумна інфраструктура	241
Некритюк В. П., Деделюк К. Ю.	
Аналіз етапів та динаміка формування зовнішнього боргу України.....	243
Оніщук В. С., Сорокопуд І. В., Павлова О. М.	
Особливості потенціалу на електропостачальному ринку Волинської області	246
Павлова О. М., Зайчук К. А.	
Страхові компанії, як основний інструмент інституційного забезпечення туристичного ринку Волинської області	249
Павлова О. М., Павлов К. В., Козлов В. А.	
Концепція нового методологічного дослідження забруднених полігонів та звалищ України	252
Панасюк Ю. О., Лялюк А. М.	
Сучасні технології маркетингової розвідки	255
Панасюк Ю. О., Сорокопуд І. В., Павлова О. М.	
Аспекти інвестиційно-інноваційної діяльності на ринку електропостачання Волинської області	259
Плоскіна А. А., Ліщук В. І.	
Основні зміни та виклики сучасного ринку праці	262
Савчук Л. С., Карлін М. І.	
Щодо питання гарантування інвестиційної безпеки держави.....	264
Самарчук О. В., Корнелюк О. А.	
Кон'юнктурне дослідження світового ринку золота.....	267
Слобода А. С., Ліщук В. І.	
Тенденції і протиріччя розвитку аграрного сектору України	269

Сосовська О. С., Ливак М. В., Лялюк А. М. Шляхи розвитку біржової діяльності в Україні	272
Стельмашук І. І., Січко А. О., Шматковська Т. О. Підходи до трактування поняття «витрати» відповідно до потреб обліку	275
Токарчук М. А., Тоцька О. Л. Використання винагород у мотивації персоналу.....	277
Туркін К., Ліщук В. І. Асиметричність трудових міграційних процесів та політика їх регулювання	280
Франчук О. Ф., Колосок А. М. Управління соціально-трудовими відносинами організацій та обґрунтування напрямів підвищення їх ефективності.....	282
Чучман Н. В., Румін С. М., Павлова О. М., Павлов К. В. Галузь майбутнього: розумні міста та будинки	285
Шевчук І. І., Максимчук О. В., Лялюк А. М. Зарубіжний досвід впровадження біржового електронного трейдингу	287
Шмігель В. Є., Деделюк К. Ю. Франчайзинг як особлива форма бізнесу в Україні.....	290
Яровенко М. М., Фатенок-Ткачук А. О. Облік екологічного податку	293
Ярошик Н. С., Нагайчук Ю. І., Павлова О. М. Стан та проблеми електроенергетичного ринку України	295

Інформаційні технології та програмне забезпечення комп'ютерних систем

Бойко Н. А., Гришанович Т. О. Проектування та розробка ресурсу для прослуховування аудіозаписів	298
Довгаль Т. М., Булатецька Л. В. Проектування та розробка ігрового програмного засобу для розвитку логічного мислення в учнів початкових класів	300
Дроган В. В., Булатецька Л. В. Проектування та розробка ігрового тренажера для розвитку швидкості друку на клавіатурі.....	302
Лук'янчук О. В., Качковська Л. Р. Документні потоки і масиви: еволюція, застосування	304

Палій А. Ю., Глинчук Л. Я. Розробка системи для адміністрування працівників багатоповерхових офісних центрів	306
П'ятчук М. Л., Гайдай С. І. Розвиток та перспективи технології Blockchain в сфері інноваційних технологій	308
Собецька О. П., Гайдай С. І. Розробка Android-додатку. Використання Google Maps API	310

Історія, інформаційна безпека

Антіпова М. В., Денисюк В. І. Структури продії кіберзлочинності в інформаційному просторі Великобританії	313
Балецька Л. В. Напад УПА на німецький гарнізон в Камінь-Каширську в серпні 1943 р.	315
Баран К. М., Білик В. А. Правове становище жінки в середньовічній Європі.....	318
Божко А. П., Шульга С. А. Еволюція системи принципату за правління Октавіана Августа.....	320
Ветрова С. С., Кучерена М. М. Сарненщина в роки Другої світової війни.....	323
Глух С. С., Стрільчук Л. В. Позиція США на Вашингтонській мирній конференції 1921–1922 років	325
Годік Ю. Р., Денисюк В. І. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Європейському Союзі	328
Гулюк К. В., Денисюк В. І. Бюрократичний апарат у першій чверті ХІХ ст. на Волині.....	331
Данилік Д. Ф., Шульга С. А. Диктатор в Стародавньому Римі	333
Дударчук Л. В. Музичне мистецтво на Рівненщині в роки німецької окупації (1941–1944 рр.)	335
Зек А. М., Кінд-Войтюк Н. В. Волинянки в ОУН: постаті визвольної боротьби 1940-х рр.	338

Карабін Ю. Р., Шульга С. А. Чоловічий одяг як сфера давньоримського побуту: традиції, матеріали	341
Карнів У. В., Карліна О. М. Жінка в шлюбно-сімейних відносинах у Візантійській імперії	343
Ковзолівич Т. М., Кучерена М. М. Любешівщина в роки Другої світової війни.....	346
Копитко О. С., Ткачук А. П. Становище жінки в Середньовіччі та її роль.....	349
Копитко О. С., Шульга С. А. Форми римського шлюбу доби Республіки.....	351
Котюк В. І., Ленартович О. Ю. Подолання екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи	354
Крамар Ю. В., Поліщук І. А. Громадсько-культурне життя єврейської громади міжвоєнного Луцька.....	356
Кулик М. О., Ткачук А. П. Феномен Жанни д'Арк: історичні міфи та реальність	359
Кулик М. О., Шульга С. А. Харчовий раціон у Стародавньому Римі	362
Лебедюк В. О., Шульга С. А. Обряд найменування новонародженого в Стародавньому Римі	364
Лимар З. В., Шульга С. А. Військові нагороди римських легіонерів.....	367
Литвин Ю. В., Шульга С. А. Преторіанська гвардія за правління Октавіана Августа	369
Ляховський В. С., Шульга С. А. Типи гладіаторів та їх спорядження.....	371
Малюта Д. А., Сачук Ю. В. Російсько-українська інформаційна війна	374
Мельник В. В., Шульга С. А. Македонська піхота: структура та озброєння	376
Миткалик Б. С., Шульга С. А. Похід римського легіону в Галлію	379
Мілінчук А. А., Сачук Ю. В. Система забезпечення кібербезпеки США	381
Мовчанюк А. М., Кучерена М. М. Православна церква в Україні під час Другої світової війни	384

Опанасюк М. Г., Шульга С. А. Географічні знання стародавніх римлян.....	386
Павлович В. В., Білик В. А. Лекція як форма навчання у середньовічних університетах	389
Павлович В. В., Ткачук А. П. Світогляд вікінгів	391
Петрович І. В., Петрович В. В. Візуалізація даних як складова професійної діяльності інформаційного аналітика	394
Петрук В. І., Шульга С. А. Шлюб в Стародавньому Римі.....	397
Підлипний В. І., Кучерена М. М. Становлення українського політикуму на початку ХХ століття	399
Пришляк О. В. Варшавському сеймі 1659 р.	402
Рибачок Т. Г., Карліна О. М. Середньовічне суспільство у працях французького історика Жака Ле Гоффа	404
Рибачок Т. Г., Шульга С. А. Жриці богині Вести.....	407
Савинець Б. К., Сачук Ю. В. Ключові елементи системи забезпечення інформаційної безпеки Естонської Республіки	409
Сусь А. М., Каліщук О. М. Костюм українського козацтва як складова національної культури	411
Суцук І. П., Білик В. А. Французька мода початку ХІХ ст.	413
Тригубець Д. М., Білик В. А. Імператор Карл І великий очима сучасника	416
Універсал С. О., Крамар Ю. В. Єврейське питання в політиці урядів Польщі в 1918–1939 рр.	419
Фуга Р. В., Сачук Ю. В. Прикладні аспекти інформаційної безпеки ООН.....	421
Фульмес В. С., Кучерена М. М. Меценатська діяльність митрополита Західноєвропейського і Паризького Анатолія (Дублянського)	423
Харицька Н. О., Шабала Я. М. Проблеми збереження історико-культурної спадщини Олики	426

Швець І., Шваб А. Г.

Соціально-економічні причини міграції населення Волинської губернії на схід Російської імперії в кінці XIX – на початку XX століття 428

Шотік О. О., Ленартович О. Ю.

Ідеологічні протиріччя ОУН(м) та ОУН(б): причини розколу 430

Яковчук В. О.

Інформаційна безпека Співдружності Незалежних Держав 433

Культура та мистецтво

Гарасимець Т. П.

Ескоріал: колекція Філіпа II Габсбурга 436

Данилюк М. В., Панасюк С. Л.

Виховання емоційної чутливості до музики в класі баяна 438

Жук О. І., Ігнатова Л. П.

Аматорське і академічне мистецтво 440

Іванова О. О., Чібалашвілі А. О.

Фестиваль як спосіб мистецької комунікації 442

Михальчук І. В., Головей В. Ю.

Симуляція реальності як фактор трансформації свідомості людини 444

Нікітчук К. О., Шурдак М. І.

Історичні передумови виникнення капели бандуристів на теренах України 447

Рибницька О. В., Столярчук Н. М.

Естетика кубізму у пластиці Олександра Архипенка 450

Семенюк С. В., Ігнатова Л. П.

Проблеми сценічної культури музиканта-гітариста 452

Солтис В. М., Жулковський Б. Є.

Низкиницький монастир – осередок сакральної культури Волинського краю 454

Старченко К. П., Жулковський Б. Є.

Палац Потоцьких – видатна архітектурна пам'ятка Кристинополя (Червонограда) 457

Холява Н. О., Косаковська Л. П.

Спадщина Василя Верховинця: дитячий музично-ігровий репертуар як фактор формування особистості 459

Шозда А. П., Столярчук Н. М.

Толерантність як моральний принцип особистості 462

Штогун С. М., Столярчук Н. М. Олександр Богомазов – засновник кубофутуризму.....	465
Ярмолюк О. В., Драганчук В. М. Хор «Київ» у континуумі сучасного хорового мистецтва.....	467

Математика та її застосування

Бокій Н. В., Кравчук О. М. Паралельне проектування та його властивості	470
Бочко М. О., Кравчук О. М. Перетворення симетрії відносно точки.....	472
Вовк Г. П., Волошина Т. В. Лема Бернсайда у комбінаторних задачах.....	475
Гурко Т. М., Мекуш О. Г. Знаходження скінченних сум за допомогою скінченних різниць.....	478
Марчевська Н. С., Швай О. Л. Огюстен Коші – видатний математик ХІХ століття.....	480
Рафальська А. О., Швай О. Л. Активізація пізнавальної діяльності учнів 5–6 класів за допомогою комбінаторних задач	483
Свентик Н. П., Кравчук О. М. Інверсія та кругові перетворення.....	486
Трофимчук М. А., Кравчук О. М. Гіперболічний та еліптичний повороти	488

Міжнародні відносини

Грабинська В. О., Деделюк К. Ю. Загальна характеристика зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств кондитерської галузі	492
Грицюк Н. М., Корнелюк О. А. Кон’юнктурне дослідження особливостей розвитку сучасного ринку офшорних послуг	495
Гром І. М., Сищук А. А. Інформаційні технології як чинник формування привабливого інвестиційного клімату України	497
Дроздик Ю. А., Деделюк К. Ю. Фактори та динаміка прямого іноземного інвестування у Польщі.....	500

Імберовська Д. М., Корнелюк О. А. Аналіз динаміки кон'юнктури світового ринку прямих іноземних інвестицій.....	504
Махновець К. В., Деделюк К. Ю. Аутсорсинг на українському ринку ІТ-послуг.....	506
Машеровська К. О., Скороход І. С. Забезпечення фінансової безпеки країн в умовах глобалізації	509
Навроцька І. В., Корнелюк О. А. Кон'юнктурне дослідження світового ринку транспортно-логістичних послуг.....	512
Патійчук Ю. Ю., Тоцька О. Л. Діяльність міжнародної страхової компанії «Lloyd's Register Foundation».....	514
Ройко О. О., Михалюк Н. Ю. Україна як полігон для випробування кібератак	517
Смірнова Т. В., Корнелюк О. А. Кон'юнктурне дослідження світового ринку туристичних послуг	519
Хірова В. Ю., Корнелюк О. А. Перспективи розвитку механізму регулювання кон'юнктури електронного біржового ринку	522
Хрущанська Х. М., Деделюк К. Ю. Огляд сучасної торговельної політики ЄС в рамках СОТ	524

Мовознавство та літературознавство, журналістика і видавнича справа

Бабак А. С., Станіслав О. В. Образ мутації голосу як першооснова становлення музиканта (на матеріалі твору Паскаля Кіньяра «Уроки музики»).....	528
Берестень В. В., Лесик І. В. Дискурс медіації: сутність, структура, цілі	530
Бокотюк Т. М., Маленицька О. А. Досвід американських шкіл у стимулюванні навчання на уроках української мови	533
Влащук Ю. В. Назви продуктів харчування, страв та напоїв, співвідносні з назвами рослин, у говірках Камінь-каширського району Волинської області.....	536
Гончарова О. Р., Калиновська І. М. Особливості англomовної дитячої літератури Канади	537

Йодловська А. І., Жуйкова М. В. Перцептивні модуси у структурі словникових дефініцій (на матеріалі української, російської та англійської мов).....	540
Ковальчук Н. В., Маланій О. О. Жіноча доля в творчості Ольги Кобилянської (за творами «Людина», «Царівна», «Некультурна»)	543
Костючок Н. А., Яблонська О. В. Метафора в соціально-побутових баладах М. Костомарова (на матеріалі збірки «Українські балади»)	545
Локайчук С. М., Гаврилів Ж. Я. Запозичення в сучасній українській музичній термінології	548
Махновська В. О., Косюк О. М. Офіційний сайт об'єднаної територіальної громади як засіб комунікації влади і громади	550
Павлусь Г. М., Маланій О. О. Раб чи жрець: до проблеми митця і мистецтва у творчості В. Винниченка	553
Пікула І. Ю. Знання як Зло в фантастичному оповіданні Рафаеля Лафферті «Трансцендентні тигри»	555
Савчук В. В., Галапчук-Тарнавська О. М. Літературний нонсенс Льюїса Керрола в «Alice's Adventures in Wonderland»: перекладацький аспект	558
Семенишина А. Ю., Яблонська О. В. Мотив злочину та кари в баладах Л. Боровиковського.....	560
Случик А. В., Скорук І. Д. Про походження прізвищ жителів с. Холоневичі Ківерцівського району Волинської області	563
Яремчук О. Я., Яблонська О. В. Ідейно-художня функція порівняння в поетичній творчості Л. Боровиковського	565
Яручик В. П., Сухорука Є. Я. Особливості постмодерного часопростору у романі «Московіада» Ю. Андруховича	568

Педагогіка

Большакова Ю. В., Десятник К. В. Сучасні форми морального виховання молодших школярів у позакласній роботі.....	571
--	-----

Герасимчук А. В., Семенова Н. І. Розвиток дітей дошкільного віку засобами «LEGO-конструювання».....	574
Гузвата О. С., Дурманенко О. Л. Виховання у дітей дошкільного віку інтересу до природи.....	576
Демчук О. В., Капітула М. С., Стасюк Л. П. Виховання позитивного ставлення до школи у дітей дошкільного віку	578
Карпук В. В., Чернета С. Ю. Сутність соціально компетентної особистості	581
Кокош О., Павлюк А. Б. Формування культури педагогічного спілкування майбутнього вчителя ВНЗ	584
Корнелюк В. О., Гусак П. М. Змішане навчання як основа формування готовності до інноваційної взаємодії у навчальному процесі	587
Лісник М. І., Стасюк Л. П. Взаємодія дітей і дорослих у формуванні моральних якостей дошкільника	589
Марчук В. М., Лякішева А. В. Психолого-педагогічні аспекти корекційної роботи з девіантними підлітками	591
Миджга О. В., Брушневська І. М. Розвиток мовлення дошкільників в умовах білінгвістичного середовища	594
Новак Т. В., Стасюк Л. П. Стилі педагогічного спілкування вихователя та дитини	597
Тарадюк Д. О., Денисенко Н. Г. Тьюторство як професійно-педагогічна позиція майбутнього вихователя	599
Тихонова М. С., Кашуб'як І. О. Школа усного рахунку «Соробан» – законодавець технологій розвитку інтелекту дитини	602

Правознавство

Антонюк А. В., Чубоха Н. Ф. Особливості спадкового договору у цивільному законодавстві України	605
--	-----

Балакірева Ю. О., Гусак А. П. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство	607
Бондаренко П. І., Лукашук В. О. Щодо поняття «моральна шкода»	610
Боричевська О. А., Миронченко Я. А. Правове регулювання дострокового дорослішання (емансипації)	614
Видра В.-А. В., Гусак А. П. Співвідношення предмету та меж доказування	617
Герасимчук А. Ю., Старчук О. В. Правова природа усиновлення в Україні	619
Герасимчук А. Ю., Чубоха Н. Ф. Захист авторського права в Україні	622
Глушук Т. Ю. Особливості громадського контролю за діяльністю національної поліції України	624
Горжий М. С., Савчук А. І., Чубоха Н. Ф. Тварини як об'єкти цивільних правовідносин	627
Демидюк М. М. Культурні цінності як об'єкт цивільного права	629
Єлова М. В., Сосинець Я. С. Особисті немайнові права	635
Єлова М. В., Сосинець Я. С. Усиновлення дітей іноземними громадянами	638
Ілинич Ю. О., Гусак А. П. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх	641
Каламарчук А. О., Старчук О. В. Щодо процедури стягнення аліментів в Україні та Польщі: порівняльно-правові аспекти	643
Каламарчук А. О., Чубоха Н. Ф. Цивільно-правові способи захисту особистого немайнового права	646
Карнюк Л. В., Курцеба Н. І. Щодо правового статусу патронатного вихователя	649
Карнюк Л. В., Курцеба Н. І., Чубоха Н. Ф. До питання цивільного обороту культурних цінностей в Україні	652
Карнюк Л. В., Ширишкова Р. М. Міжнародно-правова регламентація умов космічної діяльності	654
Кихтюк А. Р., Ковальчук К. М. Інститут вини – нове явище у сучасній цивілістиці	657

Кихтюк А. Р., Ковальчук К. М. Порядок та особливості реєстрації шлюбу за участю іноземних громадян.....	660
Колядко А. О., Сімонова В. І. Щодо майнових наслідків конкубінату	662
Кот Т. Р. Особливості проведення допиту свідків і потерпілих.....	665
Круглик В. П., Гусак А. П. Проблема корупційної злочинності в Україні.....	667
Круглик В. П., Сокол М. В. Особливості договору контрактації сільськогосподарської продукції	670
Курцеба Н. І., Ширшикова Р. М. Особливості поліцейських заходів щодо неповнолітніх.....	672
Лебедюк М. С. Патронат за сімейним законодавством України	675
Макушинська Ю. В., Чубоха Н. Ф. Правове регулювання штучного переривання вагітності	678
Мандрик А. Ю. Умови про нерозголошення та неконкуренцію в договорах у сфері інформаційних технологій	685
Матвійчук Н. І., Наконечна Г. Я. Бюджетна децентралізація в Україні: теоретичний аспект	687
Миронченко Я. А., Трофіменко К. С. Ненормований робочий день і його правове закріплення	689
Місечко І. В., Захарчук К. О., Чубоха Н. Ф. Правове регулювання донорства крові та її компонентів.....	692
Мокійчук С. Р., Гусак А. П. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів	696
Мокійчук С. Р., Попович Н. Р. Поняття терміну «режим» виконання і відбування покарання за національним та зарубіжним законодавством	698
Паращак Т. О., Мисюк К. Р., Кондратішина В. В. Про зворотну дію в часі «Закону Савченко».....	700
Пеньшіна С. О., Журавська З. В. Проблеми застосування висновків поліграфа як доказу в кримінальному провадженні	703
Полюх О. В., Рюк А. А., Чубоха Н. Ф. Правові наслідки вчинення правочину неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності.....	706

Пономаренко О. І., Фідря Ю. О. Застосування засобів примусу поліцейськими	709
Попович Н. Р., Гусак А. П. Питання зброї при вчиненні дезертирства	712
Попович Н. Р., Мокійчук С. Р., Сокол М. В. Земельні правовідносини в особистому селянському господарстві.....	715
Роман М. І., Чупринський Б. О. Вплив обставин, що пом'якшують покарання, на його призначення неповнолітнім	718
Романюк В. О. Теоретичні аспекти цивільно-правової відповідальності як виду юридичної відповідальності.....	721
Столярчук І. Ю. Кримінально-правова оцінка евтаназії.....	723
Тачинська І. І., Гусак А. П. Підстави притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми.....	726
Тихончук С. В., Чупринський Б. О. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення	728
Фурсік І. І., Старчук О. В. Щодо ознак шлюбного договору в Україні	731
Хмара П. В., Борисюк А. В., Чубоха Н. Ф. Позовна давність у цивільному праві.....	734
Холейко К. І. Щодо закріплення затримання особи в національному законодавстві	736
Хомич К. А. Поняття стану сильного душевного хвилювання як конститутивної ознаки складу злочину за ст. 116 Кримінального кодексу України	739
Челій В. П., Щирба М. Ю. Деформації правової свідомості	741
Шило М., Маркевич А., Чубоха Н. Ф. Компенсація моральної шкоди	744

Психологія

Вовк Н. М., Магдисюк Л. І., Карпюк Л. І. Психологічні особливості прояву лідерства у підлітків	748
--	-----

Жуган І. В., Магдисюк Л. І.	
Психологічні особливості якості життя осіб пізньої зрілості	750
Заяць М. С., Іванашко О. Є.	
Особливості якості життя літніх людей: теоретичні аспекти дослідження.....	753
Збишко А. Р., Магдисюк Л. І.	
Психологічні важелі впливу стаху майбутнього на емоційних розвиток осіб пізньої зрілості	755
Казмірук О. Ю., Магдисюк Л. І.	
Психодіагностика особливості стресостійкості медичних працівників.....	758
Коструба Н. С.	
Психолінгвістичний аналіз релігійного дискурсу: теоретико-методологічний підхід.....	760
Пасічко В. В., Магдисюк Л. І.	
Вплив міжособистісного спілкування на функціонування осіб пізньої зрілості.....	763
Рубцова І. О., Магдисюк Л. І.	
Психологічні особливості емоційного стану осіб, які тимчасово не працюють.....	765
Трофімчук Ю. Ю., Магдисюк Л. І.	
Психологічні особливості прояву депресії у дітей та підлітків	767

Романське та германське мовознавство

Боровик Я. О., Єфремова Н. В.	
Сутність та характерні риси психолінгвістичних типажів професійних комунікантів.....	770
Веремчук О. В., Чарікова І. В.	
Специфіка викладання іноземної мови у закладах інклюзивної освіти	773
Володавчик В. Є.	
Структурно-семантичні особливості англійських фразових дієслів на позначення емоцій.....	775
Воробей С. В., Чарікова І. В.	
Особливості перекладу військових сленгізмів.....	778
Друзюк М. А., Коляда Е. К.	
Типологічна класифікація англійських фразеологічних біблеїзмів.....	782

Застровська С. О., Попчук Н. І. Національно-культурна специфіка мовленнєвого етикету Німеччини	784
Ісько А. С., Галапчук-Тарнавська О. М. Стратегії інклюзивної освіти на уроці англійської мови в школі	787
Ковбасюк Н. С., Лисецька Н. Г. Структура німецьких ФО із соматичним компонентом.....	789
Кошель О. В., Киричук Л. М. Техніка читання на уроках англійської мови в початковій школі: проблеми та шляхи їх подолання	792
Кучинська М. М., Лисецька Н. Г. Використання стилістичних засобів для позначення внутрішнього світу Анни Франк у творі «Tagebuch der Anne Frank».....	794
Луцьків І. С., Ущина В. А. Соціолінгвістична специфіка конструювання іміджу Росії в англomовній пресі	796
Мазур А. В. Концепти «ЖИТТЯ» та «СМЕРТЬ» як соціокультурна складова концептосфери сучасної німецької мови	799
Оксенюк Г. М., Киричук Л. М. Методика формування англomовної комунікативної компетенції в учнів середньої школи	802
Останук О. С., Галицька О. Б. Новий погляд на літературу німецьких письменників-мігрантів	804
Пасічник Ю. Р. Основні види наочності, необхідні для оволодіння англійською мовою учнів молодших класів.....	806
Троян Х. С., Бєлих О. М. Лексика соціальної реклами Німеччини	808
Федчик К. Ю., Бєлих О. М. Явище нонконформізму у сучасній німецькій літературі для підлітків.....	811
Хілуха Т. А., Грибок О. М. Об'єктивізація стереотипного образу жінки у німецькому побутовому дискурсі.....	814
Черняк А. К., Киричук Л. М. The Clickbait as an On-line Attention Getting Device	816
Ющук А. О., Ущина В. А. Стилістичні засоби експресивності в текстах англomовної реклами косметичних засобів.....	818

Соціологія, філософія, релігієзнавство

Іванова Х. Р., Борейко Ю. Г.

Подія як об'єкт соціально-філософської рефлексії 822

Лаврухін Р. С.

Поняття релігійного досвіду у контексті сучасних академічних досліджень 824

Мельник О. М., Борейко Ю. Г.

Культура як фактор формування життєвої позиції особистості 826

Яковук Б. С., Кондратик Л. Й.

Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми маніпулювання свідомістю 828

Якубович Р. П., Патійчук В. О.

Нетотожність понять «паломництво» і «релігійний туризм»..... 830

Фізика

Гомонова А. А., Яцинюк Т. К., Галян В. В.

Загальна характеристика ядерної енергетики України 834

Дейна В. В., Шабала О. О., Замуруєва О. В.

Найбільш популярні моделі трансмісійного електронного мікроскопа та їх характеристики 836

Дмитрук А. А., Козак В. В., Замуруєва О. В.

Сонячне випромінювання та ідеальна ефективність перетворення..... 839

Каневський В. С., Мура Б. В., Кевшин А. Г.

Аналіз сучасного стану реалізацій фоточутливих перетворювачів..... 841

Ковальчук М. С., Полетило С. А.

Використання нестандартних уроків для підвищення якості знань школярів з фізики 844

Козак В. В., Дмитрук А. А., Федосов С. А.

Аналіз структурних рішень оптичних сенсорів 847

Кот Ю. О., Хомяк А. В., Цьома Т. С., Мирончук Г. Л.

Порогова фоточутливість кремнієвих фотосенсорів з нерівноважним виснаженням 849

Кривець Л. А., Савчук Р. Г., Мирончук Г. Л.

Використання методу аналогій на уроках фізики, для кращої результативності учнів..... 851

Кривець Л. А., Савчук Р. Г., Мирончук Г. Л.

Впровадження на уроки фізики програми ПЕГАС для покращення результативності учнів..... 852

Махновець Г. В., Відринський Б. В., Мирончук Г. Л. Визначення ширини забороненої зони кристалів TlGaSe ₂ : Zn ⁺² (Cd ⁺² , Hg ⁺²)	854
Пішова П. В., Календа В. С., Новосад О. В. Термоелектрична добротність твердих розчинів AgSbSe ₂ -PbSe	857
Шигорін О. П., Іванюк Д. О., Мирончук Д. Б., Замуруєва О. В. Особливості експлуатації модулів Пельтьє	860
Яцинюк Т. К., Гомонова А. А., Головіна Н. А. Історичні передумови виникнення й розвитку оптично-волоконних мереж	863
Яцинюк Т. К., Мельничук Т. О., Головіна Н. А. Технічні передумови виникнення й розвитку ОВМ.....	865

Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини

Індика В. І., Індика С. Я. Дотримання студентами основних елементів здорового способу життя.....	868
Лях Ю. Є., Романюк А. П., Мельничук В. О., Лях М. В., Максимчук Р. А. Оцінка функціонального стану організму людини при виконанні інверсійно-декомпресійних вправ	871
Подубінська С. В., Белікова Н. О. Реалізація компетентнісного підходу у підготовці учителів фізичної культури.....	874
Черкашина Л. М. Силова підготовка як засіб оздоровчого впливу на організм молоді	876
Шнит І. С. Теоретичні передумови впровадження аквааеробіки у закладах вищої освіти	879

Хімія

Андрощук М. М., Кадикало Е. М. Перспективи використання овочевих порошків з антиоксидантними властивостями у харчових жирових системах	882
Борисюк Я. В., Ковальчук Н. В., Корольчук С. І. Порівняльна характеристика люмінесцентних сенсорів для визначення Феруму	884

Веремій В. І., Гер В. А., Юрченко О. М. Порівняльна характеристика методик люмінесцентного визначення Купруму на основі спіроциклічних сполук.....	887
Гер В. А., Веремій В. І., Кормош Ж. О. Порівняльна характеристика методик визначення Ртуті	889
Заєць С. І., Онищук О. О. Визначення і порівняння в'язкості та розчинності харчових добавок, які регулюють консистенцію продуктів	892
Звінчковська І. О., Мартинюк О. С., Юрченко О. М. Цикламати та методи їх визначення.....	895
Ковальчук Н. В., Борисюк Я. В., Юрченко О. М. Еноксипарин та методи його визначення	898
Козак В. С., Остапюк О. О., Шаблій В. В., Іващенко І. А., Олексеюк І. Д. Діаграма стану системи $\text{CuInSe}_2\text{--CuIn}_2\text{Se}_3\text{I}$	900
Мазурик Н. В., Півень О. В., Салієва Л. М., Голота С. М., Сливка Н. Ю. Синтез 2-метил-6-(ариліден, фенілаліліден)-2,3-дигідро-імідазо[2,1- <i>b</i>][1,3]тіазол-5(6 <i>H</i>)-онів	902
Мартинюк О. С., Звінчковська І. О., Юрченко О. М., Кормош Ж. О. Порівняльна характеристика методик люмінесцентного визначення Цинку	905
Мохнар М. В., Нагайчук Н. П., Кадикало Е. М. Порівняння антиоксидантної активності екстрактів лікарських рослин родини <i>Asteraceae</i> на прикладі автоокиснення харчових олій.....	908
Нагайчук Н. П., Мохнар М. В., Кадикало Е. М. Антиоксидантна дія екстрактів пряно-ароматичних рослин родини <i>Ariaceae</i> на стабільність олії соняшникової в процесі зберігання.....	910
Свіргун І. В., Онищук О. О. Дослідження впливу фізико-хімічних факторів на колориметричні та індикаторні властивості натуральних харчових барвників.....	913

Біологія, лісове та садово-паркове господарство

Баранюк Н. Л. – студентка V курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Бусленко Л. В. – к. б. н., доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки

Етіопатогенез та особливості хорології токсокар у Волинській області

Токсокароз – це нематодозне захворювання, збудником якого у собак є *Toxocara canis*, у котів – *Toxocara cati* (*Toxocara mystax*), *T. leonina* поширена у хижаків. Токсокари – це геогельмінти, зараження сприйнятливих тварин відбувається при заковтуванні інвазійних яєць (*Per os*), які дозрівають у ґрунті. Яйця токсокар маючи міцну капсульну оболонку можуть зберігатися в зовнішньому середовищі до року і більше [1; 3; 4]. Через численну популяцію безпритульних тварин та постійне збільшення кількості одомашнених тварин у Волинській області утворюється постійний резервуар токсокарозу, що становить небезпеку не лише у ветеринарному, але й медичному відношенні, тому дослідження біології та поширення токсокар є актуальною темою дослідження у Волинській області.

Метою даної роботи є вивчення біології токсокар: *T. canis*, *T. cati*, *T. leonina*. Поширення та динаміка захворюваності на токсокароз у населення Волинської області.

Для дослідження фауністичного ряду токсокар у Волинській області ми використовували різні методи дослідження, а саме:

- для дослідження води використовували методику З. Г. Василькової;
- для дослідження ґрунту використовували метод Н. А. Романенко;
- для дослідження фекалій був використаний метод Ф. Фюллеборн;
- для дослідження крові, ми використовували реакцію непрямой гемаглютинації (РНГА).

В результаті проведених досліджень протягом 2017–2018 років на території Волинської області було встановлено фауністичний склад токсокар, який представлений трьома видами: *T. canis*, *T. cati*, *T. leonina*. Найчисельнішим представником є *T. canis*. Індекс домінування (на основі даних за 2017 рік) *T. canis* становить 85 %. Цей вид поширений як у собак так і у людей. Для *T. cati* індекс домінування – 11 %, а для *T. leonina* – 4 %. Ми встановили, що *T. canis* поширений у різних біогеоценозах Волинської області, індекс поширення – 87,5 %. Індекс поширення для *T. cati* та *T. leonina* становить по 6,25 %.

Ми виявили, що за останні роки у населення Волинської області зростають позитивні результати на наявність антитіл у крові до *T. canis*. Це і є головним показником у ставленні діагнозу – токсокароз людини.

Яйця *T. canis* ми виявили у копрологічних дослідженнях (досліджуючи фекалії собак і людей), у мікровогнищах гельмінтозів, у дослідженнях стічної води та у водах плавальних басейнів, мулі, дитячих майданчиках, ґрунті та у собак.

Також, ми виявили яйця *T. cati* у мікровогнищах гельмінтозів, дитячих майданчиках та на території парку у м. Луцьк. Серед досліджуваних котів даний гельмінт виявлений не був.

Найменш чисельним представником роду *Toxocara* є вид *T. leonina*. Яйця даного виду були виявлені у ґрунті лише на території парку ім. Лесі Українки (м. Луцьк).

Тяжкість захворювання залежить не тільки від величини інфекту, але і від ступеня алергічної реакції на личинки. У пацієнтів з atopічними хворобами токсокароз може перебігати дуже тяжко. Патологічні прояви є результатом запалення, спричиненого імунною відповіддю, спрямованою проти антигенів личинок. Ці антигени належать до зовнішнього покриття личинки, шари якого легко відлущуються, коли на них діють специфічні антитіла. Ці антигени мають потужний алергійний потенціал. Запальна реакція призводить до покривання личинки епітеліоїдними клітинами і, згодом, щільною фіброзною капсулою на кшталт гранульоми. Основні клінічні прояви залежать від рівня ураження внутрішніх органів, найбільш загальною характеристикою токсокарозу є хронічна еозинофілія [2].

Протягом 2013–2017 років рівень зараження токсокарами серед населення Волинської області збільшився до 20 разів. Це пов'язано як із удосконаленням методами діагностики, так і збільшенням чисельності собак у містах, не дотримання правил їх утримання, відсут-

ність заходів деінвазії їх екскрементів, що призводить до широкої циркуляції збудника. Тому, потрібно удосконалити засоби діагностики та профілактики токсокарозу серед тварин та населення.

Джерела та література

1. Бахур Т. І. Токсокароз собак і котів (поширення, патогенез, заходи боротьби). Київ: [б. в], 2014. 22 с.
2. Боткина А. С., Дубровская М. И. Ларвальные гельминтозы. Токсокароз в педиатрической практике // Здоров'я України: мед. газета. 2016. № 4. С. 77.
3. Волошина Н. О., Стець Г. В. Пропагативні стадії паразитичних нематод як індикатори стану ґрунту в урбоєкосистемі // V Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю (23–26 верес. 2015 р., м. Вінниця). Вінниця, 2015. С. 123–124.
4. Токсокароз собак і котів: навч. посіб. / Т. І. Бахур, А. А. Антіпов, В. П. Гончаренко, Л. М. Соловйова. Біла Церква, 2018. 54 с.

Білецька М. Г. – к. б. н., доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки;
Панасюк А. Р. – студентка III курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Ластівка міська (*Delichon urbica*) на території міста Луцька

Постановка проблеми. За умов сучасного глобального погіршення стану біосфери, особливо гостро постають проблеми збереження біорізноманіття та раціонального використання природних ресурсів. Для вирішення цих питань необхідне ретельне вивчення сучасного стану популяцій різних видів живих організмів, зокрема оцінки їх чисельності [2].

В останні десятиліття в Україні значна увага приділяється дослідженню формування і функціонування орнітокомплексів населених пунктів [3]. Разом з тим, недостатньо уваги приділено питанням окремих видів птахів. Насамперед це стосується міської ластівки (*Delichon urbica*).

Хоча Ластівкові (Hirundinidae) є однією із найпоширеніших, багаточисельних та багатих видами родин ряду Горобцеподібних (Passeriformes), ступінь вивченості їх на території України загалом низький.

Вивчення популяційної структури та щільності популяцій ластівок, особливостей гніздування, зміщення термінів і шляхів міграцій є актуальним у зв'язку з тим, що ці птахи можуть слугувати чіткими індикаторами поступових змін у природних та штучних екосистемах [1].

Мета дослідження: комплексний аналіз гніздових поселень ластівки міської на території міста Луцька.

Спостереження за птахами тривало у весняно-літній період 2018 р. Користувалися визначником птахів Г. В. Фесенка, А. А. Бокотея [4]. Безпосередні спостереження вели за допомогою польових біноклів. Для здійснення спостережень виділені чотири модельні ділянки, що достатньо повно характеризують усю різноманітність місць поселення міської ластівки, а саме: райони новобудов, старого центру та індивідуальної забудови. Мережа маршрутів рівномірно охоплювала всю територію міста.

Результати дослідження. У місті Луцьку міські ластівки весною з'являються протягом декількох тижнів, у 2018 р. перших птахів зафіксовано 6 квітня, спочатку з'являється невелика кількість особин, а пізніше протягом двох тижнів прилітає решта птахів. Основна кількість ластівок прилітає від другої декади квітня і до кінця місяця. Прилітають ластівки міські переважно зграями, в яких налічуються 15–20 особин. Вони спочатку розміщуються на гілках дерев, на проводах телефонних та електромереж.

Гнізда ластівки міської виявлені на території міста у всіх районах. Загальна кількість поселень ластівки міської становила 1539 гнізд. Переважна кількість гнізд (870) виявлена у віконних нішах, глибина яких становить 17 см. У віконних нішах глибиною 9 см обліковано 669 гнізд. Обмежують влаштування гнізд ластівками заклені балкони та лоджії. Так, у середньому, з 54 балконів і лоджій (на одному будинку) незаскленими є 3–7, тобто близько 10 % площі, потенційно придатної для побудови гнізд.

Під час побудови гнізд міські ластівки надають перевагу місцям з трьома, рідше двома площинами прикріплення. Причому, обирають будинки біля відкритих ділянок: пустирів, широких вулиць, а також водойм; у виборі місця гніздування надається перевага районам новобудов; для побудови гнізда міські ластівки обирають ніші, глибина яких становить не менше 9 см і цей параметр є визначальним; у старіших за віком районах міста чисельність ластівок є меншою, оскільки розвиток озеленення біля фасадів будівель заважає зльоту птахів.

Міська ластівка може гніздитися на різних висотах, але найчастіше – на висоті від 4-го до 8-го поверху, заселяючи зручні для побудови гнізд місця (балкони, лоджії, віконні ніші); під час вибору орієнтації льотка надається незначна перевага південній і західній сторонам будівель.

Висновки. Ластівка міська на території міста Луцька є перелітним птахом, з'являється з другої декади квітня. Відліт спостерігається вкінці серпня – на початку вересня. Це звичайний вид, поширений у всіх районах міста. Надають перевагу житловим масивам новобудов. Гнізда влаштовують на будинках біля відкритих місць, у нішах глибиною не менше 9 см.

Джерела та література

1. Мартюшева О. О., Серебряков В. В. Весняна міграція ластівки міської в Україні за даними фенологічних спостережень // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Біологія. 2003. № 39–41.
2. Челинцев Н. Г. Методы учета животных на маршрутах // Экологические особенности охраны животного мира. Москва, 1985. 186 с.
3. Химин М. Орнітофауна Волинської області // Каталог орнітофауни Західних областей України. 1993. № 3. С. 59.
4. Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ, 2012. 416 с.

Білецька М. Г. – к. б. н., доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки;

Тарасюк В. А. – студентка III курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Еколого-фауністична характеристика воронових (Corvidae) міста Луцька

Постановка проблеми. Птахи є невід'ємною частиною багатьох екосистем, вони швидко реагують на вплив різноманітних чинників середовища. Це досить пластична група хребетних тварин, що за впливу антропогенних чинників може набувати нових адаптацій та змінювати характер розподілу на антропогенних територіях.

Оскільки контакти воронових із людиною набувають усе більш щільного характеру, важливим стає комплексне та всебічне вивчення цієї групи птахів [3]. Вивчення воронових пов'язане не тільки з їх великим систематичним і екологічним різноманіттям, а й зі складною поведінкою та великим практичним значенням. У літературі дані про цих птахів на вказаній території носять фрагментарний характер, тому проведене дослідження є, безперечно, актуальним.

Мета дослідження – вивчити сучасний стан угруповань воронових у межах міста Луцька.

Матеріал для роботи зібраний протягом 2017–2018 рр. на території міста. Для встановлення видового різноманіття та обліку чисельності окремих видів користувалися маршрутним методом обліку за А. Ю. Микитюком [1; 4]. Для спостережень за вороновими птахами було визначено чотири маршрути у різних біотопах міста.

Результати дослідження. На території міста Луцька виявлені такі види воронових: крук, галка грак, ворона сіра, сорока, сойка. Воронові птахи трапляються у місті повсюдно, але окремі види надають перевагу тим чи іншим біотопам [1]. У всіх біотопах трапляються граки і галки. Крук тримається рудеральних зон та околиць. Ворона сіра приурочена до деревних насаджень біля Стиру, Сапалаївки, канав у Центральному парку імені Лесі Українки [3]. Сорока трапляється повсюди. Сойка надає перевагу деревним насадженням. Воронові за трофічною спеціалізацією – це всеїдні птахи (поліфаги). Більшість воронових взимку живиться будь-якими їстівними покидьками. Крук в основному живиться падлом та дрібними гризунами. Граки, галки та ворона сіра часто зосереджені біля рудеральних зон. Сойка живиться плодами та насінням дерев. За гніздовою спеціалізацією – це кроногніздні (крук, грак, ворона сіра, сойка), чагарникові (сорока) і птахи, які гніздяться у спорудах (галка). Тяжіння воронових до міста можна пояснити доступністю кормів у вигляді харчових відходів, більш м'якими погодними умовами взимку та меншим пресом з боку хижаків [3].

Висновки. Найбільше поширеними і масовими видами воронових у місті Луцьку є граки і галки. Вони трапляються у всіх біотопах. Особливо численним є грак у зимовий період. Спостерігаються коливання чисельності по сезонах. Для встановлення динаміки чисельності окремих видів необхідно налагодити моніторинг у різних районах і біотопах міста.

Джерела та література

1. Микитюк А. Ю. Методические рекомендации по организации учета птиц // ИВА – программа. Киев: УООП, 1997. С. 3–31.
2. Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ, 2002. 416 с.
3. Химин М. В. Орнитофауна парка Леси Українки в Луцке // Охрана и воспроизводство птиц пригородных лесов и зеленых насаждений. Львов, 1991. С. 104–105.
4. Bibby C. J., Burgess N. D., Hill D. A. Bird Census Techniques. London, 1992. P. 66.

Білецька О. А. – студентка V курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Моренко А. Г. – д. б. н., професор, завідувач
кафедри фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

Вплив ароматерапії на нейродинамічні показники осіб із різним типом вищої нервової діяльності

Постановка проблеми. Проблема пошуку впливів, які покращать рухливість нервових процесів та розумову працездатність, є надзвичайно актуальною сьогодні. У даний час накопичено чимало даних про вплив різноманітних запахових речовин на діяльність центральної нервової системи, зокрема такі її аспекти, як когнітивні операції, процеси пам'яті, уваги, швидкість обробки інформації тощо. Є досить багато досліджень, присвячених впливу ароматичних речовин на нервову систему людини [2; 3]. Відома загальнозміцнююча, протизапальна дія ароматичної олії бергамоту. Чай з бергамотом – цитрусовою, багаторічною, ароматною рослиною, є популярним напоєм. Однак, інформації щодо досліджень впливу цього аромату на нервову систему недостатньо.

Метою роботи було експериментальне дослідження впливу ароматичної олії бергамоту на прості та складні нейродинамічні реакції осіб з різними типами вищої нервової діяльності.

Результати дослідження. В експерименті на добровільних засадах взяли участь 40 осіб (20 хлопців та 20 дівчат) віком 18–21 років,

студентів біологічного факультету та факультету психології та соціології. Усі обстежувані були здоровими за самооцінкою, ознайомлені з метою та протоколом обстеження. Подальша процедура експерименту включала три етапи. Під час першого етапу визначали тип вищої нервової системи за опитувальником А. Белова [1]. Вираженість окремого типу нервової системи у відсотках визначають за формулою темпераменту Φt (формула 1):

$$\Phi t = X (ПВх / ПВ \times 100 \%) + C (ПВс / ПВ \times 100 \%) + \Phi (ПВ\phi / ПВ \times 100 \%) + M (ПВм / ПВ \times 100 \%), \quad (1)$$

де: X , C , Φ і M – відповідно холеричний, сангвінічний, флегматичний і меланхолічний темпераменти; $ПВх$, $ПВс$, $ПВ\phi$, $ПВм$ – загальна кількість позитивних відповідей на запитання – відповідно типам холерика, сангвініка, флегматика і меланхоліка; $ПВ$ – загальна кількість позитивних відповідей по всіх чотирьох типах.

Під час другого етапу (контроль) оцінювали час простої зорово-моторної реакції, час реакції вибору одного з трьох стимулів, час реакції вибору двох із трьох стимулів, показники сили та функціональної рухливості нервових процесів. Під час третього етапу відповідні показники визначали після одорювання приміщення ароматичною олією бергамоту протягом 10 хв.

Дослідження зазначених нейродинамічних показників здійснювали за допомогою приладу «Діагност-1» у режимі зворотного зв'язку з використанням предметних подразників. Значущість відмінностей показників між тестами оцінювали за критерієм Вілкоксона, між групами обстежуваних – за критерієм Мана–Уїтні. З метою встановлення характеру залежності змін психодинамічних реакцій на дію ароматичної олії бергамоту від типу темпераменту провели кореляційний аналіз між такими показниками обстежуваних.

Відповідно до одержаних результатів у виборці обстежуваних частка флегматиків загалом склала $28,73 \% \pm 1,5$, холериків – $24,85 \% \pm 1,68$, меланхоліків – $19,05 \% \pm 1,19$, сангвініків – $30,5 \% \pm 1,81$.

У групі хлопців під впливом олії бергамоту встановлено скорочення часу простої зорово-моторної реакції ($T = 0,048$, $p \leq 0,001$) та зростання функціональної рухливості нервових процесів ($T = 9 \cdot 10^{-5}$, $p \leq 0,001$). У групі дівчат зменшувався час реакції вибору двох із

трьох стимулів ($T = 0,05$, $p \leq 0,05$) та посилювалася функціональна рухливість нервових процесів ($T = 0,04$, $p \leq 0,01$). Такі закономірності вочевидь свідчать про скорочення часу обробки стимулів під час виконання завдань в одорованому приміщенні.

В умовах одорації приміщення ароматичною олією бергамоту у дівчат встановлено нижчі показники часу реакції вибору двох із трьох стимулів ($U = 0,001$, $p \leq 0,001$), ніж у хлопців. Натомість, хлопці відзначалися вищими показниками функціональної рухливості ($U = 0,003$, при $p \leq 0,001$) і сили ($U = 0,002$, при $p \leq 0,001$) нервових процесів порівняно із дівчатами. Таким чином, під впливом ароматерапії прості нейродинамічні реакції покращувалися у дівчат, а складні – у хлопців.

Кореляційний аналіз між показниками вираженості типів темпераменту та нейродинамічних реакцій обстежуваних не виявив значимих і високих кореляційних зв'язків. Отже, вираженість того чи іншого типу темпераменту студентів не корелювала зі змінами нейродинамічних показників під впливом ароматичної речовини бергамоту.

Висновки. В групах обстежуваних одороція приміщення ароматичною олією бергамоту супроводжувалася скороченням часу простої сенсо-моторної реакції вибору та збільшення показників функціональної рухливості нервових процесів. Під впливом ароматерапії у дівчат зменшувався час сенсо-моторного реагування, тоді як у хлопців зростали показники функціональної рухливості і сили нервових процесів. Вираженість того чи іншого типу темпераменту студентів не корелювала зі змінами нейродинамічних показників під впливом ароматичної речовини бергамоту.

Джерела та література

1. Збірник психологічних тестів. Ч. 1: Посібник / укл. Е. Е. Міронова. Мн.: Жіночий інститут ЕНВІЛА. 2005. 155 с.
2. Кравченко В. І., Макаруч М. Ю. Вплив ефірних олій лимону і лаванди на сенсомоторні реакції та короткочасну пам'ять в людини // Молодь і поступ біології: тези доповідей Першої міжнар. конф. студ. та аспірантів (11–14 квіт. 2005 р., м. Львів). Львів: СПОЛОМ, 2005. С. 200.
3. Макаруч Н. Е., Кравченко В. И. Свойства психофизиологических функций при экспозиции запахов эфирных масел лимона и лаванды у обследуемых с различной субъективной оценкой этих запахов // *Нейронауки*. 2005. № 1 (1). С. 32–39.

Васильчук А. М. – студентка IV курсу біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Фіщук О. С. – к. б. н., старший викладач

кафедри ботаніки і методики викладання

природничих наук СНУ імені Лесі Українки

Хлорофітум чубатий (*Chlorophytum Comosum* (Thunb.) Jacques) в озелененні житлових приміщень

Постановка проблеми. З кожним роком зростає техногенний прес на людину, і вона все більше відмежовується від природи стінами домівки, виробництва чи установи. Така ситуація змушує людину все більше висаджувати рослини біля житла, промислових і службових приміщень, в інтер'єрах різного функціонального призначення. Озеленення наближує природу до людського житла, до місця її роботи, покращує мікроклімат. Адже, крім естетичної та душевної насолоди, яку дають рослини людині, вони збагачують повітря киснем, знезаражують його від шкідливих промислових та побутових викидів тощо. Людина повинна жити, працювати і відпочивати в здоровій, затишній та красивій обстановці. І в цьому нам допомагають гарні декоративні рослини.

Різноманітні форми Хлорофітума (*Chlorophytum*) з успіхом використовуються для озеленення зимових садів, створення великих композиційних аранжувань. Життєстійкість, краса листя Хлорофітума і простота розмноження забезпечили йому широке поширення і велику популярність в кімнатній культурі, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – вивчити і дослідити найбільш вживані декоративні форми хлорофітума, провести їх ботанічну характеристику та розробити заходи щодо їх практичного використання.

Результати дослідження. Провівши наукові дослідження щодо вирішення наступних завдань: ознайомитись з науково-технічною літературою з даної теми; скласти список найбільш вживаних декоративних хлорофітумів, вивчити їх морфологічні ознаки та біолого-екологічні властивості; вивчити способи вегетативного розмноження хлорофітумів; виявити фітогормони, які є стимуляторами ризогенезу живців кімнатних рослин; привести приклади практичного застосування окремих декоративних рослин, запропонувати заходи щодо озе-

ленення приміщення та проаналізувавши одержані результати, було зроблено наступні висновки. Хлорофітум (*Chlorophytum*) – рід трав'янистих рослин родини Холодкових підродини Агавових. Налічує більше 200 видів. Найпопулярнішими стали ряболисті види: хлорофітум чубатий (*Chlorophytum comosum*) з білими поздовжніми смугами або жовтими (з компактним кущем) і хлорофітум капський (*Chlorophytum capense*), схожий на чубатий, але з більш довгими (до 60 см) і широкими (до 4 см) листям.

Chlorophytum легко переносить перепади температур, оптимальним буде вирощувати його при температурі від +12 до +25 °С. Влітку для підтримки необхідної вологості необхідне часте обприскування. У зимовий період не допускається температура в приміщенні нижче ніж +10 °С.

Хлорофітуму підійде пухкий і легкий нейтральний ґрунт: земля, дерен, листова земля і пісок (у співвідношенні 2: 2: 2: 1). У відсутності перегнійного компонента його замінюють дернової землею.

Chlorophytum рекомендовано вирощувати жителям мегаполісів, забруднених районів. За кілька годин хлорофітум здатний усунути близько 80 % хвороботворної мікрофлори навколо себе. Йому немає рівних у боротьбі з бактеріями. Квітка також здатна усувати різні забруднення, токсини, які присутні у повітрі. Вченими доведено, що хлорофітум поглинає ацетон, чадний газ, аміак, бензол, формальдегід. Замість них він виділяє в атмосферу кімнати фітонциди. Ці речовини позитивно впливають на організм людини.

Хвороби та шкідники: бурі плями на листку – рясний полив взимку при невисокій температурі. Листки взимку жовтіють і обпадають – висока температура або нестача світла. Кінчики листків стають сухими – нестача харчування або сухість повітря. Листки взимку стають блідими, м'якими, жовтіють і обпадають – висока температура і недолік світла. Молоді рослини не цвітуть, а відсутність квітконосів у дорослих рослин може бути із-за тісноти горщика. Шкідники – щитівка, попелиця, борошністий червець.

Висновки. У науковій роботі наведено теоретичне узагальнення і практичне значення вирішення важливої наукової проблеми. Дослідження базується на принципах і методах системного підходу, що забезпечує огляд особливостей декоративного квітникарства, догляду за рослинами, видова різноманітність та особливостей морфолого-анатомічної будови представників роду *Chlorophytum* та статистичні методи. Дослідницький матеріал зібрано на основі літературних мате-

ріалів та власних обстежень озелених приміщень оздоровчо-туристичного, навчального, лікувального, офісного комплексів.

Джерела та література

1. Біологічний словник. Київ, 1974. 551 с.
2. Вермейлен Н. Растения в горшках. Иллюстрированная энциклопедия. Москва: Лабиринт-Пресс, 2001. 280 с.
3. Визначник рослин України. Київ, 1965. 876 с.
4. Горбачева Г. Н., Мамедова Э. Т. Комнатные растения: энциклопедия. Москва: ЗАО «Фитон+», 2005. 184 с.
5. Святенко Ю. Б. Кімнатне квітникарство. Харків: Весна, 2009. 160 с.
6. Юхимчук Д. Ф. Комнатное цветоводство // Комнатное цветоводство. Киев: Урожай, 1985. 144 с.

Гінайло Б. В. – студент V курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Озеленення прибудинкової території на проспекті Воли міста Луцька

Актуальність роботи полягає в покращенні умов для працівників та жителів міста в сучасній щільній міській забудові де спостерігається зниження екологічних показників, що в першу чергу пов'язано зі зменшенням площі міського озеленення. Розвиток та розширення великих міст призвели до появи нових джерел перетворення і забруднення навколишнього середовища, а також зміни міського простору. Розвиток міста обумовлює скорочення кількості чистого повітря, води, зеленого простору і тиші, чого так не вистачає сучасній людині з її прискореним ритмом життя в містах і мегаполісах.

Об'єктом дослідження є ділянка прибудинкової території на проспекті Воли, 30, міста Луцька, яка з часом втратила свої властивості, відведена для потреб працівників і пересічних громадян, а також існуючі елементи озеленення та благоустрою на ній.

Метою роботи є надання проектних пропозицій стосовно реконструкції та покращення стану існуючого озеленення і пошуку шляхів їх удосконалення у відповідності до сучасних тенденцій та можливостей а саме: проведення інвентаризації рослин на прибудинковій території; розроблення генерального плану озеленення та передбачення місць відпочинку; створення 3D проекту візуалізації; підбір асортименту

менту рослин відповідно до їх біологічних й екологічних властивостей і умов місцезростання.

При проведенні робіт із планування застосовувались методи: аналізу, порівняння, прогнозування, моделювання та графічного проектування.

В результаті інвентаризації прибудинкової території було встановлено: наявно 76 дерев, асортиментом в 14 порід. Загальна довжина живоплоту становить 218,5 м, розподіл за станом виявив, що 11 % має добрий стан, 51 % – задовільний, 38 % – незадовільний. При інвентаризації загальної площі газону в 3407 м² виявив, що 57 % має добрий стан, 7 % – задовільний, 36 % – незадовільний.

Площа ділянки становить 5614,5 м². З них під будівлями знаходиться 566,0 м², під дорогами та доріжками 1340,5 м², а головна територія озеленення складає 2324 м². Також є ділянка яка зазнала мінімальних втручань, тому що знаходиться у користуванні тільки у працівників і немає істотних недоліків.

Розроблено генеральний план в М 1:400. Проектні пропозиції ділянки передбачають створення відпочинкових зон із вимощенням доріжок і видаленням живоплоту. Для озеленення пропонується асортимент дерев та чагарників з 10 видів; декоративно-листяних дерев і чагарників – 14 порід; гарно-квітучих дерев і чагарників – 6 порід.

Благоустрій території присадибної ділянки передбачає розмітку і влаштування мережі доріжок; відновлення живоплоту, облаштування лав і урн та відновлення газонів.

Гончарук О. С. – студентка IV курсу

біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Іванців О. Я. – к. пед. н., доцент кафедри
ботаніки і методики викладання природничих
наук СНУ імені Лесі Українки

Особливості вирощування представників роду *Фаленопсис* в умовах закритого ґрунту

Постановка проблеми. Представники роду *Phalaenopsis* становлять науковий інтерес як рослини пристосовані до контрастних умов

середовища, зокрема у природі вони зростають у різних кліматичних умовах, а саме на дощових і посушливих територіях. Дослідження особливостей будови різних частин рослин містить підґрунтя для подальшого удосконалення та розповсюдження малопоширених видів.

Актуальною є також проблема розмноження кімнатних видів, адже рослини є досить вибагливими до умов середовища. Тому вивчення їх біоекологічних особливостей у кімнатних умовах має практичне значення та є затребуваним в Україні.

Мета дослідження: проаналізувати морфолого-біологічні особливості Фаленопсисів та виявити особливості розмноження рослин в кімнатних умовах, зокрема вегетативним способом.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання:** вивчити морфолого-біологічні особливості роду Фаленопсис, ознайомитися з сортовою різноманітністю роду Фаленопсис, ознайомитись з методикою вегетативного і насінневого розмноження представників роду *Phalaenopsis*, з'ясувати найбільш оптимальні умови, які необхідні для росту і розвитку досліджуваних рослин.

Результати дослідження: при поведенні експерименту ми намагалися розмножувати найбільш цікаві та доступні види. Це – Фаленопсис мікс (*Phalaenopsis misce*) та Фаленопсис міні (*Phalaenopsis mini*). Найбільш ефективним способом розмноження є вегетативний. У вегетативному розмноженні представників родини Фаленопсис виділяють такі етапи: підбір рослинного матеріалу для розмноження; підготовка рослинного матеріалу; створення умов для регенерації; забезпечення виживання рослинного матеріалу; підрощування молодих рослин [3, с. 36].

Ознайомившись із біологічними основами процесів, що лежать в основі розмноження цих видів сплячими бруньками та порівнюючи розвиток рослин при обробітку стимуляторами із висадкою в ґрунт після утворення коренів ми встановили, що живці висаджені одразу в ґрунт розвиваються приблизно однаково, як і ті, що висаджуються у ґрунт після утворення коренів, але за умови нормального приживання корінців. При зануренні живців у розчин з гетероауксином укорінення відбувається значно швидше, ніж у воді, яку ми взяли за контроль [7, с. 23].

Висновки. При розмноженні представників досліджуваної родини, необхідно дотримуватись наступних умов: часто обприскувати протирати листки, оберігати від прямих сонячних променів, підтриму-

вати температуру субстрату. Рослинний матеріал для кращого і швидкого розмноження Фаленопсису обробляють укорінювачами гетероауксинової природи. Всі досліджені нами кімнатні рослини є високо декоративними та майже в усіх випадках піддаються розмноженню в умовах закритого ґрунту.

Скориставшись нашими порадами квітникарі-любителі зможуть успішно розмножувати фаленопси і уникати труднощів з вирощування цих високо декоративних кімнатних рослин.

Джерела та література

1. Былов В. Н. Основы сравнительной сортооценки декоративных растений // Интродукция и селекция цветочно-декоративных растений. Москва: Наука, 1978. 32 с.
2. Вадченко Н. Л. Золота енциклопедія сучасного квітникарства. Донецьк: ТОВ «ВКФ “БАО”», 2009. 384 с.
3. Вандер Неер Ян. Все о ста самых популярных растениях. Санкт-Петербург: ООО «СЗЭКО», 2008. 208 с.
4. Вильямс П. Иллюстрированная энциклопедия комнатных растений. Белгород: Книжный клуб, 2008. 191 с.
5. Вермейлен Н. Растения в горшках. Иллюстрированная энциклопедия. Москва: Лабиринт-Пресс, 2001. 280 с.
6. Визначник рослин України. Київ, 1965. 876 с.
7. Горбачева Г. Н., Мамедова Э. Т. Комнатные растения: энциклопедия. Москва: ЗАО «Фитон+», 2005. 184 с.

Грицюк О. М. – студентка IV курсу

біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Сухомлін К. Б. – д. б. н., професор кафедри

зоології СНУ імені Лесі Українки

Еколого-фауністична характеристика комах-шкідників деревних насаджень ботанічного саду «Волинь»

Постановка проблеми. Природна і штучно створена рослинність міських насаджень внаслідок сильних техногенного і урбанізованого впливів знижує свою життєвість і декоративність, а також санітарно-гігієнічні якості. Під впливом урбанізації змінюється не лише структура рослинних угруповань, але і сам рослинний покрив. Тому охоро-

на зелених насадженнях – це фактор оптимізації міських екосистем. Внаслідок браку коштів активні роботи і дослідження у ботанічному саду не проводяться. Головне його призначення – організація культурного відпочинку городян. Ці обставини впливають на проведення санітарних заходів з реконструкції деревочагарникових насаджень та контролю за чисельністю шкідників.

Погіршення екологічного стану рослин ботсаду в наслідок пошкодження шкідниками не тільки погіршує естетичний вигляд, але й при їх масовому розмноженні призводить до знищення дерев.

Мета дослідження. Ознайомлення з видовим складом, біологією і поширенням шкідників на території Луцького ботанічного саду «Волинь». Відповідно до мети були поставлені та виконані наступні завдання: встановити видовий склад шкідників деревних рослин ботанічного саду «Волинь»; дослідити приуроченість шкідників до певних видів рослин; підрахувати екстенсивність ушкодження рослин шкідниками.

В Україні проблеми ушкодження рослин шкідниками та захисту від них досліджують В. П. Васильєв [1], І. К. Загайкевич [3], М. Д. Зєрова [4; 5]. Рослинність ботанічного саду «Волинь» досліджували В. П. Войтюк, Л. О. Коцун, І. І. Кузьмішина [2].

Матеріалом для написання роботи були власні збори проведені в осінній період 2017 році на території ботанічного саду «Волинь» СНУ ім. Лесі Українки. За весь період дослідження було обстежено близько 200 дерев, з яких 74 виявились уражені різними видами шкідників, зібрано 199 зразків пошкоджених рослин.

Результати дослідження. В результаті проведених досліджень на території ботсаду «Волинь» було виявлено представників двох класів: Комахи (Insecta) та Павукоподібні (Arachnida). Клас комах представлений рядами: перетинчастокрилі (Hymenoptera), двокрилі (Diptera), рівнокрилі (Homoptera), лускокрилі (Lepidoptera). Було виявлено родини: пильщики (Tenthredinidae), галиці (Cecidomyiidae), справжні попелиці (Aphididae), молі пістряки (Gracillaridae), охлоносики (Coleophoridae). З класу Павукоподібні зареєстровані шкідники із ряду тромбідіформні кліщі (Trombidiformes) родини – Eriophyidae.

Домінуючими видами (ІД – більше 10 %) серед комах – шкідників є 2 види: пильщик вербовий черешково-жилковий (*Euuratestaceipes*), попелиця пізня спіральноголовова (*Pemphigusspirothecae*). Масових видів (ІД 5–10 %) є 11 видів: грушевий кліщик (*Eriopheystiliae*), пильщик

вербовий товстостінний (*Pontaniacaprea*), галиця розеткова вербова (*Rhabdophagarosaria*), комарик яворовий (*Contariniaarerplicans*), попелиця калини (*Aphisviburni*), міль мінуюча гіркокаштанова (*Camerariaochridella*), плодова чохликова міль (*Coleophorahemerobiella*), пильщик вербовий листозагортаючий (*Pontanialencosticta*), галиця в'язова (*Physemocesisulmi*), галиця платанова (*Dasineuravirina*), попелиця в'язово-злакова (*Tetraneuraulmi*). Нечисельних (1–5 %) є 10 вид: міль-пістряка горішнікова (*Lithocolletiscorylifoliella*).

Розповсюдженими видами (ІІІ – 70 %) є 2 види: пильщик вербовий черешково-жилковий (*Euuratestaceipes*), попелиця пізня спіральноголова (*Pemphigusspirothecae*). До поширених (ІІІ 50–60 %) належать 11 видів: грушевий кліщик (*Eriopheustiliae*), пильщик вербовий товстостінний (*Pontaniacaprea*), галиця розеткова вербова (*Rhabdophagarosaria*), комарик яворовий (*Contariniaarerplicans*), попелиця калини (*Aphisviburni*), міль мінуючи гіркокаштанова (*Camerariaochridella*), плодова чохликова міль (*Coleophorahemerobiella*), пильщик вербовий листозагортаючий (*Pontanialencosticta*), галиця в'язова (*Physemocesisulmi*), галиця платанова (*Dasineuravirina*), попелиця в'язово-злакова (*Tetraneuraulmi*).

На вербах зареєстровано 4 види шкідників, на в'язі – 2 види. На всіх інших видах дерев (горобині, клені гостролистому, клені татарському, калині, аморфі чагарниковій та тополі чорній) зареєстровано лише по одному виду шкідників.

Висновки. На рослинах ботанічного саду «Волинь» зареєстровано 14 видів шкідників. Екстенсивність ураження деревних рослин становить 37 %.

Джерела та література

1. В. П. Васильев, З. Л. Берест и др. Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. Т. 1. Вредные членистоногие. Киев: Урожай, 1988. 576 с.
2. Войтюк В., Коцун Л., Кузмішина І. Сучасний стан та перспективи розвитку ботанічного саду «Волинь» // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. 2007. С. 212–215.
3. Загайкевич І. К. Комахи-шкідники деревних і чагарникових порід західних областей України. Київ, 1958. 132 с.
4. Зерова М. Д. Насекомые – галообразователи культурных и дикорастущих растений европейской части СССР. Киев, 1988. 343 с.
5. Зерова М. Д., Никитенко Г. Н., Нарольский Н. Б. и др. Каштановая минирующая моль на Украине / науч. ред. И. Г. Плющ. Киев: ТОВ «Велес», 2007. 87 с.

Грузд В. В., Шевченко О. В., Мальчугін Р. К. – викладачі кафедри клінічної анатомії, анатомії та оперативної хірургії ДЗ «ДМА»;

Гарець В. І. – професор кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки ДЗ «ДМА»

Модифікуючий вплив цитратів срібла та золота на кардіотоксичність ацетату свинцю в експерименті

Постановка проблеми. Вплив промислового забруднення довкілля на організм людини в комплексі з дією інших шкідливих факторів призводить до виникнення або загострення різних захворювань, що кваліфікуються в сучасній науці як екологічна патологія [1]. Діяльність людини призвела до перерозподілу мікроелементів, підвищення забрудненості зовнішнього середовища токсичними речовинами, тому сучасні дослідники-медики все більше уваги приділяють мікроелементам і мікроелементозам [2; 3]. Стабільність хімічного складу є одним з найважливіших і обов'язкових умов нормального функціонування організму. Дефіцит життєво важливих мікроелементів і підвищена концентрація токсичних в навколишньому середовищі призводять до несприятливих впливів на життєдіяльність людини.

Організми тварин і рослин складаються з речовин, до яких відносять як елементи-неметали, так і елементи з металевими властивостями. З неметалів особливо важливу роль відіграють вуглець, водень, кисень, азот, фосфор, сірка, галогени. Біометали справляють регулюючий вплив на функцію та обмін речовин в усіх тканинах організму, проявляють протиалергійну, протизапальну, кровоспинну дію, створюють фізико-хімічні умови для протікання фізіологічних процесів. Важлива властивість біометалів – зменшувати проникність судин, підвищувати фізіологічну активність тканин і опірність організму до зовнішніх несприятливих факторів, стимулювати фагоцитоз, викликати антиоксидантний ефект, впливати на ріст організму, процеси кровотворення. Біометали виступають каталізаторами обмінних процесів, входять до складу ферментів, вітамінів, гормонів [5; 6]. Дослідження особливостей обміну та взаємодії окремих мікроелементів в організмі при їх спільному надходженні, а також наслідків дефіциту мікроелементів та їх надлишкового поступлення в організм людини є актуальною задачею сучасної медицини.

Мета дослідження. Виявлення модифікуючого впливу цитратів металів на кардіотоксичність ацетату свинцю при комбінованому введенні з цитратом срібла або з цитратом золота в експерименті на щурах.

Методи дослідження. Експеримент проведено на білих статевозрілих щурах-самицях лінії Вістар вагою 180–200 грам у віці 95–110 днів. Моделювання впливу мікроелементів на хід ембріогенезу здійснювали за наступною схемою: 1 група – вводили розчин ацетату свинцю у дозі 0,05 мг/кг; 2 група – розчин ацетату свинцю у дозі 0,05 мг/кг та розчин цитрату срібла у дозі 2 мг/кг; 3 група – розчин ацетату свинцю у дозі 0,05 мг/кг та розчин цитрату золота у дозі 1,5 мг/кг; 4 група – контрольна. Згідно загальноприйнятим інструкціям проведення експериментальних робіт, розчини ацетату свинцю та цитратів металів вводили вагітним самицям через зонд один раз на добу, з 1 по 19 день вагітності (на 20-й день вагітності проводили оперативний забій). Ембріонів оперативно вилучали з матки, фіксували в нейтральному формаліні, вилучали серце, виготовляли серійні гістологічні препарати і досліджували шляхом мікроскопії та морфометрії.

Результати та їх обговорення. Дослідження морфологічних характеристик ембріонального серця в групі впливу ацетату свинцю виявило певні відхилення в кардіогенезі в порівнянні до контрольної групи. Порушення ходу кардіогенезу виявлялось вже на рівні визначення маси ембріонів та маси серця. В групі свинцевої інтоксикації спостерігалось зменшення вагових показників серця в порівнянні з контрольною групою. А в групах комбінованого впливу ацетату свинцю та цитрату срібла, або цитрату золота середній показник маси серця не тільки відновлювався, але й дещо перевищував показник маси серця контрольної групи, хоча різниця не була достовірною.

Аналіз гістологічних зрізів серця ембріонів щура в групі свинцевої інтоксикації виявив порушення ходу кардіогенезу, що визначалось у змінах морфометричних показників камер серця. Спостерігалось витончення стінки та посилення трабекуляції передсердь, зменшення товщини стінки шлуночку за рахунок витончення компактного міокарду: в правому шлуночку: з $221,6 \pm 8,4$ мкм (контроль) до $189,1 \pm 12,5$ мкм (вплив ацетатом свинцю); в лівому шлуночку товщина компактного шару зменшувалась з $275,3 \pm 10,7$ мкм до $199,2 \pm 14,8$ мкм (відповідно). Комбіноване введення ацетату свинцю та цитратів металів призводило до відновлення товщини компактного міокарду стінок шлуночків. При введенні ацетату свинцю та цитрату срібла: в правому товщина становила в середньому $231,4 \pm 7,2$ мкм, а

в лівому $278,6 \pm 6,7$ мкм. При комбінації з цитратом золота показники були дещо вищі як за показники групи інтоксикації свинцем так і за контроль: товщина компактного шару міокарду в правому шлуночку становила в середньому $248,4 \pm 8,4$ мкм, а в лівому $281 \pm 7,5$ мкм.

Під впливом ацетату свинцю відбувається також витончення всіх відділів міжшлуночкової перегородки в порівнянні до контролю. При цьому в групі комбінованого впливу спостерігається незначне потовщення міокарду міжшлуночкової перегородки як в порівнянні з групою свинцевої інтоксикації так і в порівнянні до контролю, що свідчить про компенсаторний вплив цитрату срібла та цитрату золота на токсичність ацетату свинцю.

Вплив ацетату свинцю також відбивався на формоутворюючих процесах стулок напівмісячних заслінок великих судин серця. В експерименті спостерігалось формування аномальних за формою стулок, що призводило до порушення гемодинаміки серця. Порушення процесів делямінації і компактизації міокарда шлуночків призводило в свою чергу до порушення процесу утворення трабекулярного шару міокарда шлуночків і утворення клапанів предсердно-шлуночкових отворів: вкорочення стулок, утворення додаткових аномальних сухожильних струн, чого не зустрічалось в групі контролю.

Таким чином, експериментально доведено негативний вплив ацетату свинцю на хід кардіогенезу, який полягає у витонченні стінки міжшлуночкової перегородки, змін в будові клапанного апарату серця, зменшенні товщини міокарду стінки шлуночку за рахунок витончення компактного прошарку на тлі зменшення маси серця. Компенсаторна дія цитрату срібла та цитрату золота на кардіотоксичність ацетату проявлялась збільшенням маси серця та відновленням товщини компактного міокарду шлуночків та міжшлуночкової перегородки.

Таким чином, при комбінованому введенні ацетату свинцю та цитрату срібла або ацетату свинцю та цитрату золота спостерігається зменшення кардіотоксичності ацетату свинцю, що дає можливість розглядати цитрати золота та срібла як нові біоантогоністи ацетату свинцю щодо впливу на розвиток серця при їх комбінованому введенні в зазначених дозах у щурів.

Джерела та література

1. Білецька Е. М., Онул Н. М., Кукіна Г. О. Сучасний стан захворюваності сечостатевої системи жіночого населення промислового регіону // Медичні перспективи. 2011. XVI (4). С. 130–136.

2. Нефьодова О. О. Визначення впливу ацетату свинцю на хід кардіогенезу щура в експерименті // Вісник проблем біології і медицини. 2014. Вип. 4, Т. 2 (114). С. 243–246.
3. Тяжелые металлы внешней среды и их влияние на репродуктивную функцию женщин / А. М. Сердюк, Э. Н. Белицкая, Н. М. Паранько, Г. Г. Шматков. Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2004. 148 с.
4. Чекунова М. П., Фролова А. Д. Современные проблемы профилактической токсикологии. Москва, 1991. С. 36–45.
5. Шаторна В. Ф. Експериментальне дослідження ембріотоксичності ацетату свинцю та нанозолота // Вісник проблем біології і медицини. 2013. Т. 2, вип. 2. С. 154–159.

Гузюк А. А. – студентка IV курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі України
Степанюк Я. В. – к. б. н., доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі України

Морфологія нюхового органа вужа звичайного *Natrix natrix* (*Reptilia, Squamata*)

Постановка проблеми. Нюховий аналізатор у плазунів має домінуюче значення серед усіх інших органів чуття [3]. Нюхова система чотириногих анатомічно розділена на основну, яка представлена нюховим епітелієм носової порожнини і додаткову (вомероназальну) системи, представлена вомероназальний органом (орган Якобсона) [2]. У рептилій вомероназальний орган має суттєве значення при пошуку їжі та комунікації, тому дослідження його морфології є досить цікавим. Змії, обмацуючи язиком навколишні предмети, втягують його і переносять одоранти на рецепторний епітелій вомероназального органа [4].

Для дослідження особливостей морфології нюхового та вомероназального органів було обрано представника ряду *Squamata* – вужа звичайного (*Natrix natrix*, Linnaeus, 1758).

Мета дослідження: дослідити морфологію нюхового та вомероназального органів вужа звичайного (*Natrix natrix*).

Статевозрілі особини вужа звичайного фіксували у 10 % розчині формаліну. Заливку в парафін, різку та фарбування (гематоксилін-еозином) проводили відповідно до стандартних гістологічних мето-

дик [1] в лабораторії гістології та морфогенезу кафедри зоології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Результати дослідження. Нюховий аналізатор вужа звичайного (*Natrix natrix*) морфологічно розділений на основну та додаткову системи. Перша представлена нюховим епітелієм, яка вистилає носові порожнини. В носовій порожнині можна виділити присінок, який ростролатерально сполучається із зовнішніми ніздрами, власне носову порожнину та носоглотковий канал, що веде до хоан. Власне носова порожнина поділяється на передню носову зону, кінцеву зону та передньоорбітальну зону [4]. Вентральна стінка носової порожнини випинає дорсально, утворюючи носову раковину, яка майже повністю вистелена нюховим епітелієм.

В нюховому епітелії вужа є велика кількість залоз Боумена. Відомо, що ці залози беруть участь в наземній ольфактації, а також необхідні для захисту нюхового епітелію від висихання [5].

Додаткова нюхова система вужа звичайного представлена вомероназальний органом, що являє собою парну структуру куполоподібної форми, яка вистелена сенсорним епітелієм.

Вомероназальний орган знаходиться в кістковій капсулі, що має назву купол Якобсона. Дана структура складається з леміша та septomaxilla. Вентрально виріст вомеру, що має назву вомероназальна раковина та потовщення передньої поперечної перетинки формують грибоподібне тіло. Грибоподібне тіло утворює вентральну стінку вомероназального органа, яка вистелена несенсорним епітелієм.

Вомероназальний нерв складається з великої кількості волокон, які відходять від дорсальної стінки вомероназального органа, залягають між носовою порожниною та носовою перегородкою і контактують з додатковою нюховою цибулиною.

Сенсорний епітелій органа Якобсона є досить товстим, вистилає стінки вомероназального органа. До його складу входять три шари клітин: опорний, що складається із опорних клітин, та відростків біполярних нейронів; біполярний, що являє собою рецепторний шар сприйняття та передачі імпульсів та недиференційований шар, що є найтоншим серед усіх інших [4].

Висновки. Нюховий аналізатор вужа звичайного складається з основного органа нюху та вомероназального органа. Сенсорний вомероназальний епітелій відрізняється від нюхового епітелію носових

порожнин більшою товщиною, відсутністю залоз Боумена. Крім того, вомероназальний нерв відмежований від нюхового нерва і контактує з додатковою нюховою цибулиною.

Джерела та література

1. Ромейс Б. Микроскопическая техника. Москва: Изд-во иностр. лит., 1953. С. 358.
2. Степанюк Я., Яригін О., Титюк О., Грубий В. Просторова реконструкція нюхових структур *Lacerta viridis* за допомогою комп'ютерного моделювання // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2015. С. 99–103.
3. Степанюк Я. В. Сучасна інтерпретація досліджень вомероназального органа в працях Ф. Рейша, Л. Якобсона та Р. Кьолікера // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2009. № 9. С. 88–93.
4. Kaczmarek P., Hermyt M., Rupik W. Embryology of the VNO and associated structures in the grass snake *Natrix natrix* (Squamata: Naticinae): a 3D perspective // Kaczmarek et al. *Frontiers in Zoology*. 2017. 26 p.
5. Tytiuk O., Hrubyi V., Yaryhin O., Stepanyuk Y. Vomeronasal organ development in the sand lizard (Reptilia: Squamata: Lacertidae: *Lacerta agilis*) // Abstracts of the 11th International Congress of Vertebrate Morphology. Washington, 2016. P. 159.

Гузюк А. А. – студентка IV курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Степанюк Я. В. – к. б. н., доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки

Порівняльна морфологія вомероназального органа гадюки носатої *Vipera ammodytes* та вужа звичайного *Natrix natrix* (Reptilia, Squamata)

Постановка проблеми. Вомероназальний орган (орган Якобсона) – периферичний відділ додаткової нюхової системи. Уперше у 1811 р. цей орган описав в альпійських баранів датський анатом і фізіолог Людвіг Якобсон. Він описав локалізацію, іннервацію та кровопостачання цього органа [3; 6]. Вперше цей орган з'явився у амфібій, проте на сьогоднішній день відсутній у крокодилів, птахів та вторинноводних ссавців [4].

Вомероназальний орган рептилій – парна, ізольована від носової порожнини куполоподібна структура, завдяки якій здійснюється не лише функція пошуку їжі, а й нейроендокринна функцій та поведін-

кова [6]. Окрім цього, вомероназальний орган є досить мінливою структурою за розміром, топографією та особливістю будови.

Для порівняльного дослідження морфології вомероназального органа було обрано 2 представника із ряду *Squamata* – гадюку звичайну (*Vipera ammodytes*, Linnaeus, 1758) та вужа звичайного (*Natrix natrix*, Linnaeus, 1758).

Мета дослідження: порівняти будову вомероназального органа гадюки звичайної (*Vipera ammodytes*) та вужа звичайного (*Natrix natrix*).

Для дослідження вомероназального органа гадюки була використана колекція тотальних мікропрепаратів природничого музею Тюбінгенського університету Еберхарда Карла. Для дослідження вомероназального органа вужа використані препарати, що були виготовлені самостійно в лабораторії гістології та морфогенезу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Дані препарати виготовлялись за стандартними гістологічними методами дослідження. Препарати із природничого музею були забарвлені азаном, інші – гематоксилін-еозином [1]. На основі цифрових знімків гістологічних зрізів органа нюху гадюки носатої за допомогою комп'ютерної програми Amira v.5.3.2 була виготовлена 3-D модель [3].

Результати дослідження. В обох досліджуваних представників *Vipera ammodytes* та *Natrix natrix* вомероназальний орган – це додаткова нюхова система периферичного відділу; парна куполоподібна структура, що знаходиться в капсулі Якобсона, яка формується із двох кісток: леміша та septomaxilla. Вомероназальний орган вистелений сенсорним епітелієм. Сенсорний епітелій вужа є товстішим, ніж у гадюки. Вентральна стінка вомероназального органа формує грибоподібне тіло. У *Natrix natrix* грибоподібне тіло має більш округлу форму, ніж у *Vipera ammodytes*.

Вомероназальний епітелій обох видів складається з трьох шарів клітин – опорного, що складається із опорних клітин, та відростків біполярних нейронів; біполярного та недиференційованого шарів [5]. Відростки біполярних нейронів являють собою рецепторний шар, який формує та передає нервові імпульси через вомероназальний нерв в першу чергу на додаткову цибулину.

У *Vipera ammodytes* вентральну стінку нюхового епітелію носових порожнин підпирає дорсальна стінка капсули Якобсона. В результаті чого вомероназальний орган впинається між носові порожнини. Тому носова перегородка коротка, на відміну від іншого досліджуваного виду. Тобто у *Natrix natrix* дані структури віддалені один

від одного на незначній відстані, проте вомероназальний орган знаходиться під носовими порожнинами.

Вомероназальний епітелій в обох досліджених видів немає типових для нюхового епітелію власне носової порожнини – залоз Боумена. Дане явище компенсується наявністю складних трубчастих вомероназальних залоз, які розташовується над вомероназальний органом [2].

Висновки. Вомероназальний орган обох досліджуваних видів має загальний план будови, проте, відрізняється за формою та особливостями топографії. Окрім цього розмір вомероназального органу в *Natrix natrix* є більшим. В обох представників наявна велика кількість вомероназальний залоз, що є характерними лише для вомероназального органу.

Джерела та література

1. Ромейс Б. Микроскопическая техника. Москва: Изд-во иностр. лит., 1953. С. 358.
2. Степанюк Я. В. Порівняльна морфологія нюхового органа тритона звичайного (*Lissotriton vulgaris*) та жаби озерної (*Pelophylax ridibundus*) // Вісн. Львів. ун-ту: серія біологічна. 2016. Вип. 72. С. 134–139.
3. Просторова реконструкція нюхових структур *Lacerta viridis* за допомогою комп'ютерного моделювання / Я. Степанюк, О. Яригін, О. Титюк, В. Грубий // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2015. С. 99–103.
4. Степанюк Я. Сучасна інтерпретація досліджень вомероназального органу в працях Ф. Рейша, Л. Якобсона та Р. Кьолікера // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2009. № 9. С. 88–93.
5. Kaczmarek P., Hermyt M., Rupik W. Embryology of the VNO and associated structures in the grass snake *Natrix natrix* (Squamata: Naticinae): a 3D perspective // Kaczmarek et al. *Frontiers in Zoology*. 2017. 26 p.
6. Keverne E. The vomeronasal organ // *Science*. 1999. Vol. 286. P. 716–720.

Долонська К. П. – студентка IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Голуб В. О. – к. с.-г. н., доцент кафедри
ботаніки і методики викладання природничих
наук СНУ імені Лесі Українки

Біопродуктивність сортів *Glycine max* за різних елементів технології у західному лісостепу України

Постановка проблеми. Соя є однією з найцінніших сільськогосподарських культур світового землеробства. Її унікальний хімічний

склад, в якому поєднано 38–42 % білка, 18–23 % жиру, 25–30 % вуглеводів, ферменти, вітаміни, мінеральні речовини, доповнюється також найважливішою біологічною особливістю – фіксацією атмосферного азоту. Тому соя є необхідною культурою більшості ланок сівозмін, а економічний аспект її вирощування є беззаперечним (Бабич А. О., 2000, 2001, Бахмат М. І., 2001, Джура Ю. М., 2003, Ермантраут Е. Р., 2002, Колісник С. І., 2000, Петриченко В. Ф., 1995, 2001, Шерепітко В. В., 2000). Все це сприяє зростанню площ посівів сої у переважній кількості регіонів України, що водночас викликає багато труднощів із застосуванням оптимальних складових технології її вирощування. Крім цього, інтенсивний розвиток біодинамічного землеробства в світі тісно пов'язаний із застосуванням зернобобових культур, серед яких соя займає провідне місце, а технологія вирощування сої за екологічними принципами є недостатньо вивченою у ґрунтово-кліматичних регіонах України. Таким чином, всебічне вивчення перерахованих чинників дасть змогу уникнути і зменшити гальмування росту продуктивності культури та погіршення якості зерна. Також дасть можливість розробити адаптовані до умов регіону нові компоненти технології або оригінальне їх поєднання, що в кінцевому результаті буде гарантувати високі і сталі врожаї із оптимально можливими показниками якості продукції. Важливою стороною вивчення нових сортових технологій вирощування сої є використання сучасних вітчизняних розробок у галузі сільського господарства, а застосування їх може сприяти конкурентоспроможності одержаної продукції як на вітчизняному, так і на зарубіжних ринках [2; 4].

Перспективно-динамічне вивчення технологій вирощування сої має особливе значення як для загальних тенденцій розвитку рослинництва, так і для одержання максимально можливих врожаїв в конкретних ґрунтово-кліматичних зонах України. Найвизначнішими особливостями сучасної сортової технології вирощування сої є рівень урожайності та оптимально можлива якість продукції відповідно до сорту та умов вирощування цієї культури. Тому до найважливіших прийомів технології вирощування, які мають суттєвий вплив на зазначені фактори, варто віднести оптимальну площу живлення рослин сої та систему її удобрення. Щодо системи удобрення сої, то вона обов'язково має бути комбінованою, оскільки соя певну частину елементів живлення здатна засвоювати самотійно, а для максимально можливої урожайності потрібна оптимальна і збалансована кількість елементів живлення. Таким чином, комплексна оцінка врожайності і

якості сортів сої при інокуляції насіння ризоактивом і вермистимом є науково цінною та актуальною проблемою сьогодення [1; 3; 4].

Мета дослідження – провести апробацію середньоранніх сортів сої при різних системах інокуляції в умовах Горохівського району Волинської області.

Результати дослідження. Провівши наукові дослідження щодо вирішення наступних завдань: оцінити ефективність дії обробки насіння сої ризоактивом та вермистимом; порівняти урожайність та якість різних сортів сої залежно від системи інокуляції; виявити сортові особливості рослин сої за фотосинтетичною продуктивністю, та проаналізувавши одержані результати, було зроблено наступні висновки. Сорти Монада та Васильківська краще реагували на інокуляцію насіння (ризотрофін + вермистим) порівняно з варіантом без інокуляції насіння. Прирости урожайності відповідно при цьому склали 0,31 і 0,27 т/г.

За динамікою формування бульбочок із бульбочковими бактеріями сорт Монада мав більшу масу бульбочок на стадії формування насіння (2,13 г/шт.) на відміну від сорту Васильківська (2,08 г/шт.) . За якісним складом насіння сорт Монада також має вищий вміст протеїнів та жирів на відміну від сорту Васильківська.

Аналізуючи отримані дані сортів Васильківська та Монада ми виявили, що площа листової поверхні та фотосинтетичний потенціал сої сорту Монада більші, ніж у сорту Васильківська, що і відзначилось на їх продуктивності.

Висновки. У науковій роботі наведено теоретичне узагальнення і практичне значення вирішення важливої наукової проблеми удосконалення процесу підвищення сортової продуктивності сої залежно від систем інокуляції насіння в умовах Горохівського району Волинської області. За усіма досліджуваними параметрами для культивування сої в умовах Горохівського кращим є сорт Монада.

Джерела та література

1. Бабич А.О. Сортові ресурси сої для Лісостепу // Аграрний тиждень. Україна. 2012. № 15. С. 14.
2. Бахмат О. М., Чинчик О. С. Вплив агротехнічних заходів на продуктивність сої в умовах західного регіону України // Корми і кормовиробництво. 2010. № 66. С. 103–108.
3. Нагорний В. І. Врожайність і агроекологічна адаптивність сортів сої в умовах північно-східного Лісостепу України // Зб. наук. пр. Уман. держ. аграр. ун-ту. 2009. Вип. 72. С. 153–159.

4. Шевніков М. Я. Ефективність застосування біопрепаратів та мінеральних добрив при вирощуванні сої в умовах нестійкого зволоження Лісостепу України // Вісн. Полтав. держ. аграрної академії. 2011. № 2. С. 14–18.

**Задесенець І. П., Мірошніченко М. Е.,
Придиус І. О.** – викладачі кафедри клінічної анатомії, анатомії та оперативної хірургії ДЗ «ДМА»;
Руденко К. М. – викладач кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки ДЗ «ДМА»

Вплив солей кадмію при ізольованому введенні та в комбінації з цитратами цинку та селену на кардіогенез ембріонів щура

Проблема забруднення навколишнього середовища важкими металами (свинець, кадмій, ртуть) лишається актуальною на теперішній час. Якщо вплив солей кадмію на серцево-судинну систему у постнатальному періоді широко висвітлений у літературних даних, то вплив кадмію на загальний хід кардіогенезу є мало дослідженим, особливо щодо впливу форм кадмію, отриманих за допомогою нанотехнологічних методик. Пошук сполук, що можуть зменшувати токсичний вплив кадмію під час вагітності та бути використаними в якості профілактичних засобів є актуальною задачею сучасності.

Мета дослідження та завдання: експериментальне визначення впливу низьких доз кадмію цитрату (наноаквахелатна форма кадмію) та кадмію хлориду при ізольованому введенні та в комбінації з цитратами цинку та селену, композиту йод + сірка + селен на загальний хід кардіогенезу ембріонів при внутрішньошлунковому введенні самицям щура у продовж всього терміну вагітності.

Матеріали та методи: Експеримент проводився на самицях білих щурів лінії Wistar. Окрім контрольної групи; було 2 групи інтоксикації ізольованого введення кадмію хлориду (доза 1,0 мг/кг) та кадмію цитрату (доза 1,0 мг/кг) та групи комбінованого введення солей кадмію з цитратом цинку, цитратом селену та композитного розчину йод+сірка+селен. Розчини вводили самицям ентерально через зонд один раз на добу, в один і той же час, з 1-го по 19-й день вагітності.

На 13-й та 20-й день вагітності проводили оперативний забій. Щурят вилучали з матки для подальшого морфологічного дослідження.

Результати: в групі ізольованого введення кадмію хлориду спостерігався найнижчий показник вологості ваги ембріонів $2,54 \pm 0,03$ г, що є нижчим на 6,3 % від групи контролю та 7,1 % від групи кадмію цитрату ($p < 0,001$). Також мало місце достовірне збільшення маси серця у 1,51 раза у порівнянні з групою контролю та кадмію цитрату та достовірне підвищення кардіофетального індексу у 1,62 раза у порівнянні з групою контролю та кадмію цитрату ($p < 0,001$). Кадмію цитрат продемонстрував набагато менш виражену ембріотоксичну та кардіотоксичну дію в порівнянні до хлориду кадмію, що супроводжувалось відсутністю достовірної різниці у морфометричних показниках з групою контролю.

Групи комбінованого впливу показали, що використання цинку цитрату на фоні інтоксикації кадмієм хлоридом призводять до збільшення на 4,72 % середньої маси тіла ембріонів ($p < 0,01$) у порівнянні з групою кадмію хлориду та не мають достовірних відмінностей з групою контролю, що свідчить про позитивний вплив цитрату цинку. В групі кадмію цитрат + цинку цитрат достовірними були наступні показники: середня волога маса серця була на 12,12 % вище, ніж в групі контролю ($p < 0,01$), на 35,14 % нижче, ніж в групі кадмію хлориду ($p < 0,001$), на 12,12 % вище, ніж у групі кадмію цитрату ($p < 0,05$) та на 8,82 % вище, ніж в групі кадмію хлориду + цинку цитрат ($p < 0,001$).

При аналізі морфометричних даних ми отримали достовірне підвищення середньої ваги ембріонів в групах кадмію хлориду + селену цитрат, кадмію хлориду + наноккомпозит (йод, сірка, селену цитрат), що були на 4 % вище ($p < 0,01$) та на 7,87 % відповідно більше ніж в групі кадмію хлориду ($p < 0,001$).

У групі кадмію цитрату +селену цитрат ми отримали значення середньої вологості маси серця $0,037 \pm 0,001$ г, що було достовірно вище на 12,12 % у порівнянні з групою контролю ($p < 0,001$), 12,12 % у порівнянні з групою ізольованого введення ($p < 0,05$) а також на 35 % нижче, ніж в групі кадмію хлориду ($p < 0,001$). В групі кадмію хлориду + наноккомпозит (йод + сірка + цитрат селену) ми отримали показник середньої маси серця $0,033 \pm 0,001$ г, що не мав достовірних відмінностей з групою контролю та був в 1,51 раза менше ніж в групі кадмію хлориду ($p < 0,001$). Таким чином було продемонстровано

достовірне зниження маси серця ембріонів щура при корекції кардіотоксичного впливу кадмію хлориду.

Кардіофетальний індекс в групах кадмію хлориду + нанокмпозитний розчин та кадмію хлорид + цитрат селену не має достовірних відмінностей з групою контролю та був менше кардіофетального індексу групи кадмію хлориду на 60 % ($p < 0,001$) та 61,8 % ($p < 0,001$) відповідно. Що вказує на достовірне зменшення кардіотоксичних властивостей кадмію хлоридом під впливом цитрату селену та нанокмпозитного розчину.

Кардіофетальний індекс в групі цитратів кадмію та селену був на 9,76 % вищим, ніж в групі контролю, на 10,66 % вище, ніж в групі ізольованого впливу кадмію цитрату та нижче на 47,4 % ніж в групі кадмію хлориду, що свідчить про певні відмінності у механізмі кардіотоксичному впливі кадмію хлориду та кадмію цитрату, а також комбінації цитратів кадмію та селену.

Висновки. Ізольоване введення кадмію хлориду продемонструвало найбільш виражені ембріотоксичні та кардіотоксичні властивості у порівнянні з усіма іншими групами. При спробі корекції токсичного впливу кадмію хлориду цитратами цинку та селену було продемонстровано позитивний вплив, що проявлявся у збільшенні маси ембріонів, зменшення маси серця та кардіофетального індексу. Зазначені показники не мали достовірних відмінностей з групою контролю. В групах комбінованого впливу цитратів кадмію, цинку та селену було отримане достовірне збільшення маси серця у порівнянні з усіма вищезазначеними групами, окрім групи хлориду кадмію, що свідчить про потенціювання кардіотоксичних ефектів цитрату кадмію та потребує подальшого вивчення.

Іващук О. С. – студентка IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Омельковець Я. А. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Фауна мідицевих міста Радехів

Постановка проблеми. Фауна мідицевих міста Радехів ще не була предметом спеціальних досліджень. Дані з видового складу та

екології мідицевих в біоценозах Львівської області базуються на дослідженнях 40-річної давності.

Мета роботи: визначення видового складу та еколого-морфологічних особливостей мідицевих міста Радехів.

Результати дослідження. На території міста Радехів було виявлено два види мідицевих (*Soricidae*) – бурозубка мала (*Sorex minutus*) та бурозубка звичайна (*Sorex araneus*) [2].

Бурозубка звичайна (*Sorex araneus*) має довжину тіла від 55 до 85 мм. Хутро бархатисте, темно-буре. Нижня частина тіла світліша. Молоді особини світліші до першого линяння, коли з'являється перше зимове хутро. Розміри ступні задньої кінцівки становить 11–14 мм. Вушні раковини слабо виражені, заввишки 4–7 мм. Бурозубка звичайна є найчисленнішим представником родини мідицевих та одним із найпоширеніших ссавців Північної Європи, включаючи Велику Британію. Мешкає в біоценозах річково-озерних заплав та мішаних лісів, рідше – в біоценозах орних земель та суходільних лук [1]. На досліджуваній території особини вищеназваного виду виявлені на полях і біля річки Острівки, що на території м. Радехів.

Бурозубка мала (*Sorex minutus*) – найменший ссавець фауни Західної України. Довжина її тіла коливається в межах 45–65 мм. Хутро її темно-буре з попелястим відтінком на спині, боки сіруваті, а черевце сріблясто-сірого кольору. Як і звичайна, мала бурозубка надає перевагу листяним і мішаним лісам. На досліджуваній території поселяється вона у місцях з підвищеною вологістю і добре розвинутим трав'яним покривом, трапляється у трав'янистих заростях садів, луках і чагарниках [1].

Землерийки поїдають велику кількість комах, приблизно половина з яких шкідливі. У лісах, риючи підстилку, сприяють аерації ґрунту, природному лісовідновленню, знищують багатьох шкідників дерев на всіх стадіях розвитку. Також, потрібно зазначити, що землерийки є об'єктом живлення хижих звірів та птахів [4].

Однак, ці тварини можуть завдавати й певної шкоди: проникати у вулики й знищувати бджіл, поїдати жаб. Негативне значення землерийок полягає й у перенесенні ектопаразитів (кліщів, бліх, вошей) [5].

Висновок. На території міста Радехів було зафіксовано два види мідицевих (*Soricidae*) – бурозубка мала (*Sorex minutus*) та бурозубка звичайна (*Sorex araneus*). Найменш поширеною є бурозубка мала (*Sorex minutus*), яка зустрічається на полях і луках серед високої трави

та в чагарниках. Бурозубка звичайна (*Sorex araneus*) поширена на полях, біля водойм, і на околицях міста. Досліджувані види є корисними тваринами, оскільки знищують велику кількість шкідників сільськогосподарського та лісового господарства. На чисельність мідичевих негативно впливають морозні малосніжні зими та різке чергування заморозків та відлиг. Нерідко вони знищуються людьми, які плутають їх з гризунами.

Джерела та література

1. Абеленцев В. І., Підоплічко І. Г., Попов Б. М. Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани. Київ, 1956. 448 с.
2. Загороднюк І. Польовий визначник дрібних ссавців України. Київ, 2002. 60 с.
3. Омельковець Я. А. До вивчення фауни землерийок Луцького району // *Тези ХХХ студентської наукової конференції*. Луцьк, 1989. С. 143.
4. Сокур І. Т. Ссавці фауни України та їх господарське значення. Київ, 1960. 211 с.
5. Сокур И. Т. Млекопитающие фауны Украины (исторические изменения, экология, практическое значение и пути рационального использования): автореф. дис. ... д-ра биол. наук. Харьков, 1961. 17 с.
6. Татаринев К. А. Фауна хребетних заходу України (екологія, значення, охорона). Львів, 1973. 257 с.

Коваленко О. М. – студентка ІV курсу

біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Бусленко Л. В. – к. б. н., доцент кафедри

зоології СНУ імені Лесі Українки

Структура комплексів лямбрікофауни північної частини Волинської області

Постановка проблеми. Родина *Lumbricidae* має великий ареал, що охоплює фактично придатну для життя сушу всієї земної кулі, вони поширені в усіх ландшафтних зонах від тундри до пустель. Це свідчить про виняткову екологічну пристосованість дощових черв'яків. Разом з тим існування в межах родини видів із великим ареалом та ендеміків указує на наявність значних відмінностей у пристосованості окремих видів до різних умов існування [2].

Завдяки своїй численності, широкому розповсюдженню та особливостям живлення *Lumbricidae* відіграють значну роль в утворенні й трансформації ґрунту [2].

Ґрунтові олігохети мають велике значення для діагностики ґрунту. Для кожного типу біогеоценозу характерний певний комплекс цих організмів.

Однак фауна люмбрицид та її ландшафтно-біотопічне розповсюдження вивчені недостатньо. Дані щодо видового складу дощових черв'яків району дослідження є фрагментарними й поверхневими, тому потребують детального вивчення. Отже, дана тема є актуальною для дослідження.

Мета роботи – дослідження структура комплексів люмбрико-фауни північної частини Волинської області.

Результати дослідження. Збір матеріалу нами був проведений протягом 2017–2018 рр. у типових біогеоценозах північної частини Волинської області. Було відібрано 97 проб.

Відбір ґрунтових олігохет здійснювали за педобіологічною методикою М. С. Гілярова. При визначенні дощових черв'яків ми використовували розроблену систему аналізу зовнішніх і внутрішніх морфологічних ознак люмбрицид Й. Й. Малевича і Т. С. Перель.

На території дослідження нами було зареєстровано 12 видів ґрунтових олігохет родини Lumbricidae, які належать до 8 родів: *Aporrectodea caliginosa* (Savigny, 1826), *Aporrectodea trapezoides* (Duges, 1828), *Aporrectodea rosea* (Savigny, 1826), *Allolobophora chlorotica* (Savigny, 1826), *Lumbricus terrestris* Linnaeus, 1758, *Lumbricus rubellus* Hoffmeister, 1843, *Lumbricus castaneus* (Savigny, 1826), *Octolasion lacteum* (Öerley, 1855), *Eisenia fetida* (Savigny, 1826), *Eiseniella tetraedra tetraedra* (Savigny, 1826), *Dendrobaena octaedra* (Savigny, 1826), *Dendrodrilus rubidus rubidus* (Savigny, 1826).

Встановлено, що до ендемічних люмбрицид північної частини Волинської області належать такі види як: *Aporrectodea caliginosa* (Savigny, 1826), *Aporrectodea trapezoides* (Duges, 1828), *Aporrectodea rosea* (Savigny, 1826) *Allolobophora chlorotica* (Savigny, 1826), *Lumbricus terrestris* Linnaeus, 1758 *Octolasion lacteum* (Öerley, 1855). До епігеїчних люмбрицид регіону дослідження відносимо такі види як: *Lumbricus castaneus* (Savigny, 1826), *Lumbricus rubellus* Hoffmeister, 1843, *Eisenia fetida* (Savigny, 1826), *Eiseniella tetraedra tetraedra*

(Savigny, 1826), *Dendrobaena octaedra* (Savigny, 1826), *Dendrodrilus rubidus rubidus* (Savigny, 1826).

Досліджено структуру комплексів люмбрикофауни північної частини Волинської області. Домінуючими видами є *Aporrectodea caliginosa* (ІД – 25 %) і *Aporrectodea rosea* (ІД – 21 %). Масовими видами (ІД становить понад 10,0 %) є *Lumbricus rubellus* (ІД – 14 %) і *Dendrobaena octaedra* (ІД – 12 %). Чисельними (ІД – 5,1–10,0 %) є 3 види: *Octolasion lacteum* (ІД – 8 %), *Lumbricus terrestris* (ІД – 7 %), *Eiseniella tetraedra tetraedra* (ІД – 6%). Малочисельними (ІД – 5,0–1,0 %) – 3 види: *Eisenia fetida* (ІД – 3 %), *Aporrectodea trapezoides* (ІД – 2 %), *Dendrodrilus rubidus rubidus* (ІД – 1 %). Рідкісними видами (ІД менше 1,0 %) північної частини Волинської області є: *L. castaneus* (ІД – 0,5 % та *A. chlorotica* (ІД – 0,5 %).

Досліджено видову структуру комплексів люмбрицид в різних районах північної частини Волинської області: Любешівському, Ратнівському, Камінь-Каширському, Старовижівському, Любомльському.

Найкраще представленою є структура комплексів ендегейних та епігейних дощових червів в Любешівському районі (12 видів). Домінуючим видом люмбрицид району дослідження є *Aporrectodea caliginosa* (ІД – 21,5 %). Рідкісними видами є *Allolobophora chlorotica* (ІД – 0,4 %) та *Lumbricus castaneus* (ІД – 0,3 %). Масовими є: *Aporrectodea rosea* (ІД – 18,3 %), *Dendrobaena octaedra* (ІД – 15,2 %), *Lumbricus rubellus* (ІД – 11,5 %). Чисельними є 4 види: *Lumbricus terrestris* (ІД – 9,5 %), *Octolasion lacteum* (ІД – 6,8 %), *Eiseniella tetraedra tetraedra* (ІД – 6,1 %), *Eisenia fetida* (ІД – 5,3 %). Малочисельними – 2 види: *Aporrectodea trapezoids* (ІД – 2,3 %), *Dendrodrilus rubidus rubidus* (ІД – 1,7 %).

Найменше розвинутою є структура комплексів люмбрикофауни у Любомльському районі. Вона представлений лише сімома видами: *Aporrectodea caliginosa* (Savigny, 1826), *Aporrectodea rosea* (Savigny, 1826), *Lumbricus terrestris* Linnaeus, 1758, *Lumbricus rubellus* Hoffmeister, 1843, *Octolasion lacteum* (Öerley, 1855), *Eiseniella tetraedra tetraedra* (Savigny, 1826), *Dendrobaena octaedra* (Savigny, 1826). Домінуючим видом люмбрицид району дослідження є *Aporrectodea caliginosa* (ІД – 24,5 %). Масовими є 4 види: *Aporrectodea rosea* (ІД – 20,3 %), *Lumbricus rubellus* (ІД – 19,2 %), *Dendrobaena octaedra* (ІД – 15,4 %), *Lumbricus terrestris* (ІД – 10,6 %). Чисельним видом є *Octolasion lacteum* (ІД – 6,4 %). Малочисельним – *Eiseniella tetraedra tetraedra* (ІД – 3,6 %).

Висновки. Досліджено структуру поширення люмбрицид на території північної частини Волинської області. Широко розповсюдженим (ІП становить понад 50 %) є 4 види, з них 2 ендегейних: *Aporrectodea caliginosa* (ІП – 82 %), *Aporrectodea rosea* (ІП – 73 %) і 2 епігейних види: *Lumbricus rubellus* (ІП – 57 %), *Dendrobaena octaedra* (ІП – 52 %). Поширеними (ІП – 20,1 – 50,0 %) є 4 види, з них 2 ендегейні: *Lumbricus terrestris* (ІП – 27 %), *Octolasion lacteum* (ІП – 32 %) та 2 епігейні: *Eisenia fetida* (ІП – 20 %), *Eiseniella tetraedra tetraedra* (ІП – 28 %). Малопоширеними (ІП – 10 – 20 %) є 2 види: *Aporrectodea trapezoids* (ІП – 15 %) і *Dendrodrilus rubidus rubidus* (ІП – 10 %). Локальне поширення (ІП – менше 10,0 %) мають два види: епігейний *Lumbricus castaneus* (ІП – 5 %) та ендеогенний *Allolobophora chlorotica* (ІП – 5 %).

Джерела та література

1. Бусленко Л. В. Життєдіяльність люмбрицид (Lumbricidae Oligochaeta Annelida) в дефльваних дерново-підзолистих ґрунтах Західного Полісся // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2004. № 5. С. 46–50.
2. Зражевський А. І. Поширення дощовиків у лісових ґрунтах // Праці Ін-ту лісівництва АН УРСР. 1952. Т. 3. С. 165–179.
3. Іванців В. В. Структурно-функціональна організація комплексів ґрунтових олігохет західного регіону України: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 400 с.

Козел М. О. – студентка ІV курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Кичилюк О. В. – к. с.-г. н., доцент кафедри лісового та садово-паркового господарства СНУ імені Лесі Українки

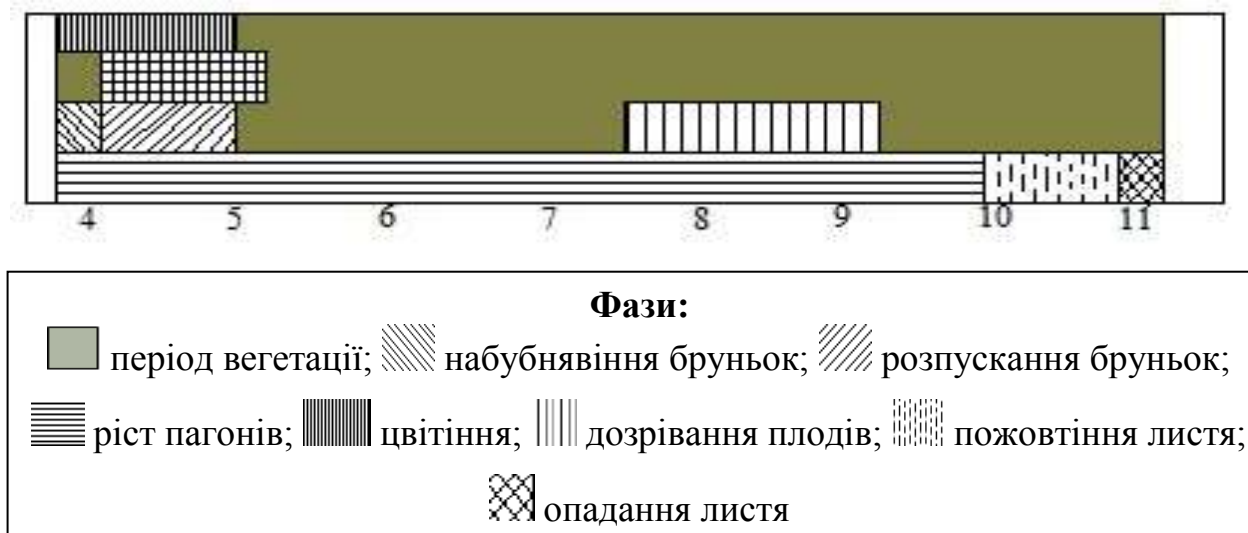
Річний цикл росту і розвитку *Forsythia europaea* Degen & Bald. в умовах міста Луцька

Постановка проблеми. Міське середовище – складна, динамічна, природно-антропогенна система, що перебуває під сталим впливом соціально-техногенних факторів. Від початку формування у її складі зелені насадження посідають місце важливого дезурбанізаційного, еколого-компенсаційного сегмента [2]. Враховуючи, що деревні насадження слугують своєрідними індикаторами у визначенні впливів

антропогенного та техногенного походження у місті, актуальність їх дослідження має важливе значення для розроблення ефективних заходів сталого розвитку міста. Одним із основних методів таких досліджень були і лишаються систематичні феноспостереження за міськими едифікаторами.

Мета дослідження – накопичення даних феноспостережень за міськими едифікаторами зелених насаджень міста Луцьк. Зокрема, дані тези присвячені одному із представників кущових едифікаторів – форзиції європейській (*Forsythia europaea* Degen & Bald.).

Результати дослідження. Екземпляри кущів форзиції, за якими проводились фенологічні спостереження, ростуть на прибудинковій території навчального корпусу С (№ 2) Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (вул. Потапова, 9). Результати спостережень протягом вегетаційного періоду 2018 р. наведені на рис. 1.

Рис. 1. Фенологічний спектр росту і розвитку *Forsythia europaea* Degen & Bald. в умовах міста Луцька

Як видно з рис. 1, вегетаційний період форзиції європейської тривав з 28 березня до 9 листопада. Набубнявіння та розпускання бруньок – з 28 березня до 15 квітня. Ріст пагонів спостерігався з 9 квітня до 17 жовтня. Цвітіння та облиствлення відбувалось майже одночасно, тривало з 9 квітня до 23 травня та з 15 квітня до 25 травня, відповідно. Плодоношення тривало з 24 липня до 20 серпня. Листя жовтіло та опадало з 2 жовтня до 9 листопада.

За інформаційними джерелами цвітіння форзиції розпочинається, як правило раною весною, як тільки стане сніг і почне яскраво світити сонце [1]. Слід зазначити, що форзиція – один з найкрасивіших

ранньоквітучих кущів. Кущі форзиції покриваються яскравими жовтими квітками ще на початку квітня, а у південних районах інколи навіть у лютому-березні [3]. Протягом 3–4 тижнів форзиція зберігає свій «сонячний одяг» [1]. Цвітіння форзиції змінюється зеленим листям, яке зберігає соковитість забарвлення до глибокої осені і обпадає лише наприкінці жовтня - початку листопада [3].

Як видно з даних наших спостережень, у 2018 році масове цвітіння відбувалось у квітні, але його тривалість була майже у півтора рази більшою за середньостатистичну норму. Ще однією відмінністю від наведеного в інформаційних джерелах класичного фенологічного спектру було значно раніше (на 2 тижні) пожовтіння та опадання листя. На нашу думку, це зумовлено частковим затіненням у другій половині дня обстежуваних екземплярів форзиції навчальним корпусом С (№ 2) СНУ імені Лесі Українки та урбанізованим середовищем міста.

Висновки. Таким чином, перебіг вегетації *Forsythia europaea* Degen & Bald. в умовах міста Луцька майже ідентичний класичному фенологічному спектру для цієї породи за винятком ранішого початку пожовтіння та опадання листя, що, найімовірніше, спричинено урбанізацією навколишнього середовища.

Джерела та література

1. Форзиція: висаджування, догляд [Електронний ресурс] // Сайт Квіткаінфо – <http://kvitkainfo.com> – Режим доступу: <http://kvitkainfo.com/roslinividkritogogruntu/forziciya-visadzhuвання-doglyad.html>
2. Шепелюк М. О. Дендрофлора міста Луцька: формування, видовий склад, біологічні та екологічні особливості: автореф. дис. ... канд. с.-г. наук за спец. 06.03.01 «Лісові культури та фітомеліорація». Київ: ЦП «Компринт», 2017. 24 с.
3. Якушина Е. Форзиція [Електронний ресурс] // Сайт Чудо-город – <http://divogorod.narod.ru> – Режим доступу: <http://divo-gorod.narod.ru/forziciya.htm>

Коменда О. О. – студент IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Теплюк В. С. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Біоекологічний аналіз напівтвердокрилих Луцького району

Велика різноманітність комах, яка налічує у світі понад 1 млн видів, їх специфічність, характер живлення та поширення є однією з

проблем сучасної ентомології. Напівтвердокрилі – один із найрізноманітніших, численних і високоорганізованих рядів комах за будовою, забарвленням та способом життя. Цей ряд нараховує понад 100 тис. видів. Серед них є рослиноїдні, хижі та паразитичні форми [3]. Наше дослідження спрямоване на вивчення видового складу та дослідження біоекологічних особливостей клопів Луцького району.

Збір матеріалу здійснювали за загальноприйнятими методиками. Маршрутним методом обстежили основні біотопи (луки, узлісся) та агроценози (поля). Ідентифікацію видів проводили за допомогою визначників [1; 2].

У результаті проведених досліджень на території Луцького району ми зареєстрували 24 види клопів із 21 роду: *Acanthosoma* (*A. haemorrhoidale* Linnaeus, 1758), *Corizus* (*C. hyoscyami* Linnaeus, 1758), *Gerris* (*G. lacustris* Linnaeus, 1758), *Nepa* (*N. cinerea* Linnaeus, 1758), *Ranatra* (*R. linearis* Linnaeus, 1758), *Hebrus* (*H. pusillus* Fallen, 1807), *Corixa* (*C. dentipes* Thomson, 1869), *Sigara* (*S. striata* Linnaeus, 1758), *Eurygaster* (*E. austriaca* Schrank, 1776; *E. testudinaria* Geoffroy 1785; *Eurydema ventralis* Kolenati, 1846; *Eurydema oleracea* Linnaeus, 1758), *Coreus* (*C. marginatus* Linnaeus, 1758), *Lygaeus* (*L. equestris* Linnaeus, 1758), *Hydrometra* (*H. stagnorum* Linnaeus, 1758), *Lygus* (*L. pratensis* Linnaeus, 1758), *Polymerus* (*P. coegnatus* Fieber, 1858), *Stenodema* (*S. laevigata* Linnaeus, 1758), *Leptopterna* (*L. dolabrata* Linnaeus, 1758), *Adelphocoris* (*A. lineolatus* Goeze, 1778), *Palomena* (*P. prasina* Linnaeus, 1761), *Graphosoma* (*G. lineatum* Linnaeus, 1758), *Pentatoma* (*Pentatoma* Boheman, 1851; *P. rufipes* Linnaeus, 1758). Вони належать до трьох екологічних груп: наземні – 18 видів (акантосома європейська, клоп блекотовий, гебрус, клоп-черепашка австрійська, клоп-черепашка болотяна, хрестоцвітий клоп капустяний, хрестоцвітий клоп ріпаковий, крайовик щавлевий, лігей плямистий, лігус польовий, сліпняк буряковий, сліпняк гладкий, сліпняк злаковий, сліпняк люцерновий, щитник зелений, щитник лінійчатий, щитник червононогий, щитник чорношипий), водні – 4 види (водяний скорпіон, гребляк зубчастонігий, гребляк штрихуватий, ранатра європейська), напівводні – 2 види (водомірка звичайна, паличкоподібна водомірка ставкова).

Вивчаючи особливості живлення зареєстрованих видів ми з'ясували, що серед них є 18 видів фітофагів (акантосома європейська, клоп блекотовий, гребляк зубчастонігий, клоп-черепашка австрійська, клоп-черепашка болотяна, хрестоцвітий клоп капустяний, хрестоцвітий клоп ріпаковий, крайовик щавлевий, лігей плямистий, лігус польовий, сліп-

няк буряковий, сліпняк гладкий, сліпняк злаковий, сліпняк люцерновий, щитник зелений, щитник лінійчатий, щитник італійський, щитник червононогий) та 6 видів хижаків (водомірка звичайна, водяний скорпіон звичайний, ранатра європейська, гебрус, гребляк штрихуватий, паличкоподібна водомірка ставкова). Звернули увагу на те, що 4 види (клоп-черепашка австрійська, клоп-черепашка болотяна, хрестоцвітий клоп капустяний, хрестоцвітий клоп ріпаковий) пошкоджують сільськогосподарські культури та є їх небезпечними шкідниками.

Згідно наших спостережень в умовах Луцького району найраніше (кінець березня – початок квітня) з'являються водні клопи. Комахи-шкідники сільськогосподарських культур виявлені дещо пізніше (в кінці квітня та на початку травня), коли проростають сходи. Інші наземні клопи з'являються з середини травня.

Досліджуючи особливості розмноження зареєстрованих напівтвердокрилих відзначили, що найраніше (з кінця березня по травень) відкладають яйця клопи, які населяють водне середовище. Свої кладки самки прикріплюють на листі водоростей або на поверхні води у межах берегів. Види, що населяють наземне середовище починають відкладати яйця у травні – червні на листя кущів, дерев та сходи злакових рослин. Найпізніше яйцекладка проходить у клопів-фітофагів.

Загалом, значне різноманіття біотопів у межах Луцького району визначило велике видове багатство клопів регіону.

Джерела та література

1. Зінченко О. П., Сухомлін К. Б. Клопи (ряд Hemiptera). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. 28 с.
2. Putshkov V. G., Putshkov P. V. Heteroptera of the Ukraine: check list and distribution. St. Petersburg, 1996. 108 p.
3. Сільськогосподарська ентомологія / [Г. В. Байдик, Є. М. Білецький, М. О. Білик та ін.]. Київ: Вища освіта, 2005. 512 с.

Кондратюк А. А. – студент V курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Ландшафтно-рекреаційна оцінка насаджень Ковельського лісництва ДП «Ковельське лісове господарство»

Ліс – важлива складова навколишнього природного середовища. Він позитивно впливає на клімат, склад атмосфери, режим поверх-

невих й підземних вод, якість ґрунтів, стан біогеоценозів та окремих популяцій живих організмів. Не менш значущою є сировинна роль лісів. В епоху посилення мобільності суспільства, погіршення екологічного стану довкілля, викликаних цим стресів, перевтоми, погіршення здоров'я людей, особливої актуальності набуває оздоровча та культурно-естетична функція лісів. В Україні для рекреаційних потреб використовуються ліси всіх груп і категорій, проте найбільш придатними для відпочинку, оздоровлення й туризму є рекреаційно-оздоровчі ліси. Для сучасного етапу суспільного розвитку характерне зростання ролі рекреації для відновлення сил людини. Стрімкий розвиток технологій, науково-технічний прогрес вимагають від людей великих затрат енергії, причому дедалі більше відчувається не тільки фізична втома, але і моральний тиск. У таких умовах все більшої популярності набуває відпочинок людей на природі, а отже і зростає роль лісових ландшафтів у сфері рекреації, оздоровлення і лікування. Наявність лісів сприяє розвитку специфічних видів відпочинку, адже позитивний вплив лісу на організм людини відомий уже давно. Ліси роблять природне середовище здоровим і придатним для життя. Використання лісових ландшафтів та лісових ресурсів у рекреації останнім часом набуло значної актуальності і розглядається у працях багатьох вчених із різних сфер діяльності, зокрема соціологами, економістами, юристами, географами, лісівниками, екологами тощо.

Метою роботи було дати ландшафтно-рекреаційну оцінку насаджень державного підприємства «Ковельське лісове господарство».

Виходячи з вказаної мети було прийнято наступні завдання: відібрати за таксаційними матеріалами та натурним обстеженням кращі деревостани в Ковельському лісництві; провести лісівничо-селекційну оцінку відібраних деревостанів; дати ландшафтно-рекреаційну оцінку досліджуваних деревостанів.

Об'єкт дослідження – насадження Ковельського лісництва.

Ландшафтно-рекреаційною оцінкою насаджень Ковельське ДП «Ковельське ЛГ» встановлено, що за складом досліджувані нами насадження є чисті і мішані, віком від 62 до 105 років, зростають в типах лісу С2ГДС, В2ДС, В3БС. Насадження зростають за I–IV бонітетом.

Рекреаційна оцінка досліджуваних деревостанів середня і низька, що пов'язано з великою відстанню від населених пунктів і нестачі благоустрою.

За типом ландшафтів досліджувані насадження відносяться до групи ландшафтів закритих просторів з малим оглядом.

За ступенем стійкості природних комплексів до рекреаційних навантажень досліджуваних насаджень Ковельського лісництва до 2–3 групи стійкості.

Для покращення рекреаційної оцінки досліджуваних насаджень Ковельського лісництва, необхідно: встановити аншлаги, виготовити та встановити малі архітектурні споруди, облаштувати мальовничі панно, біг-борди, облаштувати місця для паління, пікнікові столи, автостоянки, майданчики для розведення вогнищ, встановити схеми-дороговкази, урни для сміття тощо.

Копець М. В. – студентка IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Абрамчук О. М. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварини
СНУ імені Лесі Українки

Особливості ERD/ERS електричної активності мозку людини в діапазоні альфа-ритму під час пред'явлення облич з емоційною експресією

Постановка проблеми. Вивчення та оцінка емоцій останнім часом привертає увагу багатьох дослідників з різних галузей науки. Така оцінка важлива з точки зору теоретичних та практичних досліджень емоційних станів [1; 5]. Адже, саме емоції детермінують діяльність, когнітивну сферу і інші аспекти психічного життя людини, тому їх вивчення є важливим для розвитку фундаментальних знань про людину [2]. Пов'язані з подіями зміни потужності різних діапазонів частот електроенцефалограми (ЕЕГ) є важливим показником основних процесів мозку. Дослідження явища ERD/ERS, окрім клінічних і наукових переваг, також має технологічні аспекти: відкривається можливість створення інтерфейсу мозок-комп'ютер [6].

Мета дослідження – вивчення особливостей ERD/ERS електричної активності кори головного мозку людини в діапазоні альфа-ритму під час пред'явлення облич із різною емоційною експресією.

Методи дослідження. У дослідженні брали участь 11 праворуких осіб віком 18–21 рік. Біоелектрична активність кори головного мозку

досліджувалася за допомогою апаратно-програмного комплексу «НейроКом» (ХАІ-МЕДІКА, м. Харків). Під час проведення дослідження як стимул використовувалися зображення облич з позитивною і нейтральною та негативною і нейтральною емоційною експресією, міжстимульний інтервал 8–10 с. В якості референтного інтервалу для розрахунку ERD/ERS приймався інтервал 2 с перед стимулом [4]. Дослідження проводилося у таких експериментальних ситуаціях: стан функціонального спокою з закритими очима (фонова активність), фотостимуляція (подача позитивних та нейтральних стимулів) та ведення підрахунку позитивних стимулів подумки (25 – позитивних, 25 – нейтральних); фотостимуляція (подача негативних та нейтральних стимулів) та ведення підрахунку позитивних стимулів подумки (25 – негативних, 25 – нейтральних) [3].

Результати дослідження. В результаті проведених досліджень показано, що при пред'явленні облич з негативним емоційним забарвленням явище десинхронізації (ERD) було зафіксовано у центральному тім'яному та бічному тім'яному відведенні лівої півкулі. При цьому синхронізація (ERS) спостерігалась для бічного тім'яного відведення правої півкулі. При пред'явленні нейтральних стимулів з негативними ERS фіксували для відведень Pz та P3, ERD – для P4. Порівнявши значення ERD/ERS для негативних та нейтральних стимулів, спостерігається чітко виражена синхронізація для центрального та бічного тім'яного відведення лівої півкулі при подачі нейтральних стимулів, та десинхронізація для цих самих відведень при пред'явленні облич з негативною експресією. Під час пред'явлення облич з позитивною емоційною експресією для усіх досліджуваних відведень фіксували яскраво виражену десинхронізацію для Pz, P3, P4. Нейтральні стимули, котрі в експериментальній ситуації подавалися разом з позитивними, також призвели до десинхронізації ритму в центральному тім'яному та бічних тім'яних відведеннях правої та лівої півкуль. Порівнюючи ERD/ERS під час пред'явлення облич з позитивним та нейтральним емоційним забарвленням варто зазначити, що показники десинхронізації мають більші значення для позитивних стимулів в усіх трьох тім'яних відведеннях. Порівнявши між собою отримані дані ERD/ERS після пред'явлення облич з негативною і позитивною емоційною експресією, було виявлено чітке переважання ERD: для відведень Pz, P3 та P4 при стимулах позитивної

валентності і для Pz та P3 при негативних. Лише для бічного тім'яного відведення правої півкулі було зафіксовано ERS.

Висновки. Для альфа-діапазону ERS фіксували лише в тім'яній ділянці правої півкулі після емоційно негативної стимуляції, ERD – в усіх тім'яних відведеннях після подачі стимулів з позитивною валентністю.

Джерела та література

1. Ильюченко И. Р., Савостьянов А. Н., Валеев Р. Г. Динамика спектральных характеристик тета-и альфа-диапазонов ЭЭГ при негативной эмоциональной реакции // Журн. высш. нервной деятельности. 2001. № 5. С. 563–571.
2. Костюнина М. Б., Куликов М. А. Частотные характеристики спектров ЭЭГ при эмоциях // Журн. высш. нервной деятельности. 1995. Т. 45, № 3. С. 453–457.
3. Лапшина Т. Н. Психофизиологическая диагностика эмоций человека по показателям ЭЭГ: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.02 Психофизиология (психологические науки). Москва, 2007. 26 с.
4. Чернінський А. О., Крижановський С. А., Зима І. Г. Електрофізіологія головного мозку людини: метод. рек. до практикуму. Київ: Видавець В. С. Мартинюк, 2011. 49 с.
5. Черный С. В., Коваленко А. В. Отражение внутренних переживаний в характеристиках текущей ЭЭГ // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Биология, химия». 2005. Т. 18, № 3. С. 191–197.
6. Pfurtscheller G., Lopes da Silva F. H. Event-related EEG/MEG synchronization and desynchronization: basic principles // Clinical Neurophysiology. 1999. Vol. 110 (11). P. 1842–1857.

Краснова С. П. – студент VI курсу

біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Пикалюк В. С. – д. мед. н., професор кафедри

фізіології людини і тварин

СНУ імені Лесі Українки

Динаміка показників крові і захворюваності залежно від робочого стажу шахтарів

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного дослідження заходів і засобів щодо збереження здоров'я працівників, профілактики несприятливого впливу виробничого середовища і трудо-

вого процесу. Основними професійними шкідливостями при видобутку вугілля в шахтах є: запиленість повітря, забруднення його шкідливими газами, несприятливий мікроклімат, виробничий шум і вібрація, недостатнє освітлення, значне фізичне напруження [1].

Мета дослідження – систематизація профзахворюваності шахтарів на основі показників крові для виявлення груп ризику. Вивчити особливості показників крові обстежуваних шахтарів та порівняти їх із показниками норми. Виявити особливості динаміки гемограми шахтарів залежно від стажу трудової діяльності.

Дослідження проводилися на 100 обстежуваних віком від 35 до 60 років, чоловічої статі, здорових. Усіх обстежуваних розділили на п'ять груп (по 20 осіб) за тривалістю шахтарського стажу роботи – 1, 5, 10, 15, 20 років). Обстеження проводилось шляхом аналізу гемограми крові всіх досліджуваних шахтарів, а саме визначенням загального аналізу крові (ШОЕ, еритроцити, гемоглобін, лейкоцити, лейкоцитарна формула), тромбоцитів та гематокриту. Визначення гемограми крові здійснювалось за загальноприйнятою методикою. При обробці отриманих даних використовувались методи варіаційної статистики з оцінкою t-критерію Стьюдента з визначенням середнього значення.

Аналізуючи показники гемограми крові обстежуваних з різним стажем робіт, нами виявлено певну їх залежність від тривалості трудової діяльності. В усіх обстежуваних не виявлено знижених відносно нормативних значень усіх показників гемограми. Показники гемоглобіну шахтарів загалом знаходились в межах вікових норм; достовірно вищі його значення зафіксовано для обстежуваних із 5-ти та 20-ти річним стажем. Показники формених елементів крові, загалом, відповідали нормативним значенням в усіх обстежуваних. За вказаними показниками зафіксовано підвищення частки осіб із вище норм значеннями серед обстежуваних із тривалішим стажем підземних робіт (10 та 15 років). За показниками ШОЕ виявлене достовірне його підвищення з подовженням тривалості підземних робіт. Обстежувані зі стажем до 10 років характеризувались нормативним значенням ШОЕ, інші групи – незначно підвищеним відносно вікових норм та достовірно вищими показниками, відносно інших груп обстежуваних. Обстежувані, котрі були задіяні у вугільній промисловості від 1 до 5 років, в більшій мірі характеризувались нормативним значенням гематокритом, в інших групах обстежуваних показник гематокриту підвищується із подовженнями трудового стажу.

Результати дослідження можна використовувати з метою своєчасного виявлення і повідомлення про ризик профзахворюваності; застосовувати отримані дані у професійній діяльності лікарів, працівників лікувальних закладів; даними дослідження можна скористатися при вивченні відповідних тем у гімназіях, школах та вищих навчальних закладах III–IV рівня акредитації.

Джерела та література

1. Наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248 «Про затвердження Державних санітарних норм та правил “Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу”» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14>

Легкий Ю. В. – студент IV курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі України
Степанюк Я. В. – к. б. н, доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі України

Порівняльна морфологія розвитку органа нюху в короткошийної червоночереві черепахи *Emydura subglobosa* (Reptilia, Testudines) та ящірки прудкої *Lacerta agilis* (Reptilia, Squamata)

Постановка проблеми. Периферичний відділ нюхового аналізатора в рептилій, за виключенням крокодилів, складається з основної і додаткової (вомероназальної) систем [1; 2]. Така диференціація нюхового аналізатора відбулась, очевидно, в результаті переходу до наземного способу життя. Тому, цікавим є порівняння морфології нюхового аналізатора справжніх наземних тварин *Lacerta agilis* (Linnaeus, 1758) та тварин які ведуть амфібіотичний спосіб життя *Emydura subglobosa* (Krefft, 1876).

Мета дослідження: порівняти морфологію нюхового аналізатора в *L. agilis* (Reptilia, Squamata) та в *E. subglobosa* (Reptilia, Testudines) на різних стадіях ембріонального розвитку.

Для дослідження була використана колекція тотальних мікропрепаратів природничого музею Тюбінгенського університету Еберхарда

Карла (Німеччина). Тотальні мікропрепарати виготовлені за стандартними гістологічними методиками та забарвлені азаном [1]. За допомогою комп'ютерної програми Amira v.5.3.2 створено 3D-моделі нюхових структур досліджуваних видів тварин. Для порівняння особливостей розвитку нюхового органа в даних видів тварин ми використали стадії нюхових мішків, формування зовнішніх ніздрів, та дифінітивної носової порожнини[3; 4].

Результати дослідження. На стадії *формування нюхових мішків* (30-й стадії) в *L. agilis* нюховий мішок сполучений із ротовою порожниною. Вомероназальний орган утворюється як медіальне випинання в каудальній частині нюхового мішка, при цьому епітелій зачатка вомероназального органа має більшу товщину ніж епітелій нюхового мішка. На *стадії формування зовнішніх ніздрів та хоан* (33-й стадії) розвитку *L. agilis* формується присінок носової порожнини. Формується також зачаток вомероназального каналу в вентрокаудальній частині вомероназального органа, що з'єднує порожнину цього органа із ротовою порожниною. Вомероназальний орган є частково відмежованим від носової порожнини, проте в каудальній частині він з'єднаний каналом з носовою порожниною. Спостерігається формування нюхового нерва.

На стадії *дефінітивної носової порожнини* (36-й) *L. agilis* нюховий орган набуває дефінітивних рис організації нюховий епітелій вистилає дорсальну стінку каудальної частини присінка та майже всю частину носової порожнини. В нюховому епітелії з'являються Боуменові залози. Вомероназальний орган повністю відмежований від носової порожнини і з'єднаний власним вузьким каналом із ротовою порожниною. Дорсальна стінка вомероназального органа вистелена сенсорним епітелієм а вентральна стінка вистелена індіферентним епітелієм.

На стадії *нюхових мішків* в *E. subglobosa* нюховий та вомероназальний епітелій є не диференційованими. Починається формування нюхового нерва що виходить із дорзальної стінки в ростральній частині нюхового мішка та прямує до нюхових цибулин. Нюховий мішок в каудальній частині сполучений із ротовою порожниною.

На стадії *формування ніздрів і хоан* в *E. subglobosa* формується присінок носової порожнини. Дорсальна поверхня носової порожнини вистелена нюховим епітелієм, а вентральна вомероназальним епітелієм. Слід зазначити, що нюховий на вомероназальний епітелій відмежовані один від одного індіферентним епітелієм.

На стадії *дефінітивної носової порожнини* в *E. subglobosa* носова порожнина збільшується в розмірах завершується диференціація нюхового епітелію, Нервові волокна від нюхового епітелію у формують нюховий нерв який йде до нюхової цибулини. Нервові волокна від вомероназального органа залягають медіальніше нюхового нерва, формують однойменний нерв який йде до додаткової нюхової цибулини.

Висновки. Вомероназальний орган *L. agilis* є відокремленим від носової порожнини на відміну від *E. subglobosa* де вомероназальний орган є частиною носової порожнини. У *L. agilis* нервові волокна вомероназального та нюхового нервів прямують окремо до додаткової та основної нюхових цибулин відповідно. В черепах нервові волокна з вомероназального та нюхового нервів не розділені.

Джерела та література

1. Просторова реконструкція нюхових структур *Lacerta viridis* за допомогою комп'ютерного моделювання / Я. Степанюк, О. Яригін, О. Титюк, В. Грубий // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2015. С. 99–103.
2. Степанюк Я. Сучасна інтерпретація досліджень вомероназального органа в працях Ф. Рейша, Л. Якобсона та Р. Кьолікера // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2009. № 9. С. 88–93.
3. Dufaure J. P., Hubert J. Table de développement du lézard vivipare, *Lacerta (Zootoca) vivipara* Jacquin // Arch. Anat. Microsc. Morphol. Exp. 1961. Vol. 50. P. 309–328.
4. Yntema C. L. A series of stages in the embryonic development of *Chelydra serpentina* // J. Morphol. 125:219–251.

Лемещук З. В. – студентка IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Зінченко О. П. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Виноградний слимак і його поширення в Маневицькому районі

Черевоні молюски складають досить чисельний клас, він налічує близько 90 000 видів, з яких на території України зареєстровано понад 500 [1]. Виноградний слимак пристосований до різних умов

навколишнього середовища і здатний жити та успішно розмножуватися як при високих, так і при низьких температурах [5]. В Україні природний ареал охоплює західну частину країни, а також всю лісо-степову зону [3].

Метою роботи є дослідження розмірно-вікової структури, чисельності та поширення молюсків виду *Helix pomatia* Linnaeus, 1758 в Маневицькому районі.

Дослідження проводили в різних біотопах Маневицького району, для визначення максимальної кількості виноградних слимаків, та встановлення їх віку. Ділянки знаходилися подалі від доріг де викиди не перешкоджають популяції слимаків.

Визначення чисельності виноградного слимака *Helix pomatia* проводили на весні 2018 р., вранці коли є роса і молюски активні. Вивчення вікового розподілу, тривалості життя і смертності виноградного равлика проводили на 10 обраних ділянках (трансектах), які мали розміри 2×2 (4 м²) [2]. Ці ділянки були розміщені поблизу річок, озер, міліративних каналів та на узліссях. Облік чисельності проводили впродовж трьох місяців починаючи з квітня до червня для аналізу сезону динаміки чисельності молюсків.

У виноградних слимаків, з середньою тривалістю життя 5–7 років, чітке визначення віку можливе лише для цьогорічних особин та тих, котрі мають 1 або 2 роки від народження, оскільки у равликів старших, ніж 3 роки ріст черепашки припиняється. Тому при аналізі розмірно-вікової структури популяції ми виділяли лише три вікові групи: перша – равлики віком до 1-го року з діаметром черепашки до 16 мм; друга – однолітні равлики з діаметром черепашки від 17 до 30 мм; третя – статевозрілі равлики віком 2 і більше років з діаметром черепашки більше 30 мм [4].

Висновки. У результаті проведених досліджень встановлено, що на території Маневицького району у квітні найбільша чисельність молюсків *Helix pomatia* реєстрували на узліссях. Високі показники чисельності характерні для заплавл річок та лучних угруповань узбережжя озер. Найнижчі показники чисельності зареєстровані у біотопах, що відчувають істотний антропогенний тиск – луки і узлісся поблизу с. Прилісне та смт Маневичі.

У віковій структурі *Helix pomatia* в квітні переважали слимаки віком 1 рік – 42 % від загальної кількості зареєстрованих.

У травні місяці, на території Маневицького району найвищі показники чисельності виноградного слимака фіксували вздовж узбережжя озер та на узліссях поблизу населених пунктів. Найнижчі показники мали ділянки поблизу міліоративних каналів та у чагарниках.

У віковій структурі *Helix pomatia* в травні найбільше реєстрували однорічних слимаків, які становлять – 51 %, від загальної кількості зафіксованих.

Станом на червень найбільшу чисельність *Helix pomatia* у Маневицькому районі, відзначали на заплавах річки Стир та у лісах поблизу озер. Найнижчі показники чисельності молюсків фіксували у лісах, які розташовані поблизу селища Маневичі.

У червні в віковій структурі виноградного слимака, переважають однорічні молюски – 50 % від загальної кількості зареєстрованих.

Загалом чисельність молюсків у досліджених біотопах Маневицького району доволі низька і становить в середньому 1,2 особини/м². У видовій структурі переважають молюски однорічного віку (близько 50 %), що не досягли статевої зрілості. Такий віковий розподіл може свідчити про включення механізму популяційного резерву, тобто збільшення темпів відтворення популяції за рахунок зниження смертності в ранньому віці. Цей процес регламентується зниженням внутрішньовидової конкуренції і загального збільшення частки ресурсів, що припадає на одну особину.

Отримані нами результати щодо чисельності та вікової структури популяції молюсків *Helix pomatia* в межах Маневицького району є попередніми і потребують подальшого продовження досліджень.

Джерела та література

1. Анистратенко В. В., Анистратенко О. Ю. Моллюски // Фауна України. 2001. Т. 29, вып. 1. С. 11–15.
2. Гураль Р. І., Гураль-Сверлова Н. В. Видова різноманітність червононогих (Gastropoda) і двостулкових (Bivalvia) молюсків на території Шацького національного парку // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. С. 129–136.
3. Гураль-Сверлова Н. В. Наземні молюски (Gastropoda, Pulmonata) Західного Полісся // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Біологічні науки. 2012в. № 227 (2). С. 25–30.
4. Крамаренко С. С., Сверлова Н. В. Конхологічні параметри виноградного слимака *Helix pomatia* (Gastropoda, Pulmonata, Helicidae) на півдні України як можливий наслідок кліматичної селекції // Наук. зап. Держ. природозн. музею. 2005. № 21. С. 157–164.

5. Рибка К. М. Видовий склад і фітоценотична приуроченість наземних моллюсків Малого Полісся (Ратинський р-н) // Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах: матеріали VI Міжнар. наук. конф. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2011. 332 с.

Лукащук А. В. – студентка IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Поручинський А. І. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварини

СНУ імені Лесі Українки

Вплив фотографій з негативним емоційним забарвленням на показники адаптаційного потенціалу студентів

Постановка проблеми. Сучасні дослідження свідчать про те, що стан здоров'я людини не може розглядатися без урахування процесів адаптації організму [1]. Тому найбільш перспективним в сучасних умовах вважається напрям, що базується на оцінці рівня здоров'я з точки зору теорії адаптації. При цьому здоров'я розглядається як здатність організму адаптуватися до умов зовнішнього середовища, в тому числі до стресів, а хвороба – як зрив адаптації [3]. У результаті численних фізіологічних досліджень доведена можливість використання змін сукупності функціональних показників серцево-судинної системи як індикатора адаптивних реакцій цілісного організму і показника ризику розвитку захворювань. Відповідно до вищезазначеної концепції рівень функціонування серцево-судинної системи можна розглядати як провідний показник, що відображає рівновагу між організмом та середовищем [2; 3].

Мета роботи – виявити вплив фотографій з негативним емоційним забарвленням на показники адаптаційного потенціалу студентів.

Результати дослідження. У дослідженні показників адаптаційного потенціалу взяло участь 16 осіб (хлопців) віком 18–20 років. Всі студенти були здоровими за самооцінкою та дали згоду на участь у експерименті.

На початку експерименту здійснювали реєстрацію антропометричних та функціональних показників серцево-судинної системи організму

досліджуваних. Для визначення показників адаптаційного потенціалу серцево-судинної системи та здійснення обрахунків, були визначені частота серцевих скорочень у спокої (ЧСС), діастолічний артеріальний тиск (АТд), систолічний артеріальний тиск (АТс), вік, маса і довжина тіла. Після проведення вимірювань було визначено адаптаційний потенціал серцево-судинної системи організму за Р. М. Баєвським [4]. Далі досліджуваним пропонували переглянути серію стандартизованих фотографій Міжнародної системи афективного зображення (IAPS), яка була розроблена Національним інститутом психічного здоров'я Центру емоцій і уваги в Університеті штату Флорида, які за даними науковців викликають негативні емоційні реакції. Після перегляду серії фотографій повторно здійснювали реєстрацію функціональних показників серцево-судинної системи організму досліджуваних та визначали значення адаптаційного потенціалу.

У результаті аналізу функціональних показників серцево-судинної системи ми встановили, що середній показник систолічного артеріального тиску до перегляду серії фотографій становив $122,4 \pm 4,03$ мм рт. ст, а після – $133,56 \pm 3,41$, тобто спостерігалось збільшення цього показника на 9 %. Середній показник діастолічного артеріального тиску до перегляду серії фотографій становив $75,13 \pm 2,72$ мм рт. ст, а після – $79,88 \pm 3,25$, тобто спостерігалось збільшення цього показника на 6,3 %. Показник частоти серцевих скорочень до демонстрації фотографій становив $72,56 \pm 3,06$, а після – $83 \pm 3,05$ уд./хв, тобто фіксували підвищення цього показника на 14,4 %.

На основі вказаних функціональних показників серцево-судинної системи та антропометричних параметрів організму студентів визначали адаптаційний потенціал серцево-судинної системи за Баєвським. Цей показник на початку експерименту становив $2,12 \pm 0,11$, а після демонстрацій серії фотографій – $2,43 \pm 0,11$. Тобто після перегляду фотографій з негативним емоційним забарвленням показники адаптаційного потенціалу зріс на 14,6 %. Як відомо, науковці виділяють такі рівні адаптивних можливостей апарату кровообігу: задовільна адаптація, напруженість механізмів адаптації, незадовільна адаптація та зрив адаптації. У нашому випадку, досліджувані студенти демонстрували до та після демонстрації фотографій напруженість механізмів адаптації. Але при цьому після перегляду фотографій цей показник погіршувався.

Висновки. Таким чином усі досліджувані функціональні показники серцево-судинної системи студентів після перегляду серії фотографій з негативним емоційним забарвленням зростали (показник зростання коливався від 6,3 % до 14,4 %). І, як наслідок показник адаптаційного потенціалу серцево-судинної системи за Баєвським також погіршувався на 14,6 %. При цьому і до, і після перегляду фотографій він свідчив про напруженість механізмів адаптації. Отримані нами дані дозволяють припустити, що навіть недовготривалий перегляд зображень (протягом 5 хв) змінює функціональні показники серцево-судинної системи студентів, а також погіршує адаптаційний потенціал цієї системи та організму загалом.

Джерела та література

1. Бабій І. Л., Величко В. І., Венгер Я. І. Адаптаційні можливості школярів // Здоров'я ребенка. 2011. № 8 (35). С. 20–24.
2. Костенко А. В. Адаптаційно-резервні можливості здорових дітей молодшого шкільного віку та метаболічна корекція їх порушень: автореф. дис. ... канд. мед. наук: 14.01.10. Київ, 2008. 40 с.
3. Стан здоров'я школярів в Україні / О. А. Строй, Л. В. Сліпачук, Л. М. Казакова, Ю. П. Резніков // Здобутки клінічної і експериментальної медицини. 2016. № 3. С. 92–95.
4. Baevskij R. M. Conception of psychological norm and the criteria of health // Rossijskij fiziologicheskij zhurnal im. I. M. Sechenova. T. 4, 89, 473–487.

Масюк Ю. С. – студентка IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Сухомлін К. Б. – д. б. н, професор, завідувач
кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки

Гідробіонти річки Веселуха

Постановка проблеми. Інтесивне освоєння природних ресурсів Західного Полісся України, посилене введення їх у господарський обіг значно впливає на водні екосистеми. Екосистема річки Веселуха відчуває потужний вплив діяльності людини. Роль безхребетних тварин-гідробіонтів в гідроекосистемах досить важлива, оскільки вони беруть участь у кругообігу речовин та енергії, очищенні води, належать до кормової бази риб та водоплавних птахів.

Мета дослідження – вивчення видового складу, чисельності та поширення безхребетних тварин-гідробіонтів малих річок Волинського Полісся на прикладі річки Веселуха.

Матеріалом для наших досліджень слугували власні збори, проведені впродовж теплого сезону 2017–2018 років в межах Маневицького району Волинської області. Всього було зібрано 25 проб, досліджено 500 екземплярів гідробіонтів. Облікові та фауністичні збори проводились за стандартними методиками [2] з використанням водного сачка. За отриманими результатами підраховували індекс домінування та індекс поширення [1]. Для визначення використовували визначники [3; 4]

Результати дослідження. У річці Веселухи зареєстровано 41 вид безхребетних тварин-гідробіонтів, що належать до 4 типів: губки, кільчасті черви, молюски, членистоногі.

Тип Губки представлені у фауні річки лише одним видом – бодягою ставковою (*Spongillalacustris*). Серед кільчастих червів зареєстровані лише три представники класу п'явки: п'явка рибяча (*Piscicola geometra*), п'явка равликів (*Glossiphonia complanata*), п'явка псевдокінська велика (*Haemopis sanguisuga*). Тип молюски представлений 12 видами, серед яких двостулкові 3 види: жабурниця звичайна (*Anodonta cygnea*), перлівниця звичайна (*Unio pictorum*), перлівниця клиноподібна (*Unio tumidus*) і 9 видів калюжниці річкова (*Viviparus viviparus*), болотяна (*Viviparus contectus*), катушка рогова (*Planorbis corneus*), загорнута (*Anisus vortex*), ставковики великий (*Lymnaea stagnalis*), овальний (*Lymnaea ovate*), болотяний (*Lymnaea palustris*), малий (*Galba truncatula*), вухатий (*Lymnaea auricularia*). Тип членистоногі найчисленніший за кількістю видів серед зареєстрованих безхребетних тварин-гідробіонтів. Він налічує 25 видів з класів вищі раки, павукоподібні та комахи. Клас Вищі ракоподібні Malacostraca представлений 3 видами: рак вузькопалий (*Astacus leptodactylus*), водяний віслючок (*Asellus aquaticus*) та бокоплав гамарус (*Gammarus pulex*). З класу павукоподібні Arachnida був зареєстрований лише 1 вид – павук сріблянка (*Argyroneta aquatica*). Найчисленнішими за кількістю видів у річці Веселуха є клас комахи Insecta. Серед них ряд напівтвердокрилі Hemiptera представлений 4 видами, ряд бабки Odonota – 9 видами, ряд твердокрилі Coleoptera – 2 видами, ряд волохокрильці і Trichoptera – 6 видами.

У річці Веселуха за численністю домінує (ІД > 9,0 %) катушка рогова. До субдомінантних (ІД 5,0 – 8,99 %) належать 4 види: калюжниця річкова й болотяна, ставковий великий, водомірка звичайна. Численними (ІД 1,0 – 4,99 %) є 25 видів, нечисленними (ІД 0,5 – 0,99 %) – 7 видів, рідкісними (ІД < 0,5 %) – 4 види (бодяга ставкова, перлівниця клиноподібна, бабка чотириплямиста, волохкрилець найдрібніший).

Аналіз за індексом поширення довів, що розповсюдженими (ІП > 60 %) тваринами у р. Веселуха є 5 видів: калюжниця річкова, катушка рогова, ставковик великий, водомірка звичайна та хребтоплав звичайний. До поширених (ІП 35–60 %) належать 9 видів: калюжниця болотяна, водяний віслючок, бокоплав гамарус, коромисло зелене, красуня блискуча, стрілка-дівчина, стрілка чудова, лютка наречена та волохкрилець ромбічний. Непоширеними (ІП 10–34,9 %) є 18 видів: п'явка равликова та псевдокінська велика, жабурниця звичайна, перлівниця звичайна, ставковики овальний та вухатий, павук сріблянка, водяний скорпіон, ранатра паличкоподібна, короткочеревець лучний, тонкочеревець звичайний, тонкохвіст елегантний, плавунець облямований, водолюб великий, волохкрильці двокрапковий, жовтовусий, примарник та анаболія. Локальне поширення (ІП < 10 %) мають 9 видів: бодяга ставкова, п'явка риб'яча, перлівниця клиноподібна, катушка загорнута, ставковики болотяний та малий, рак вузькопалий, бабка чотириплямиста та волохкрилець найдрібніший.

Висновки. Таким чином, вперше було проведено загальну оцінку видового різноманіття та чисельності безхребетних тварин-гідробіонтів річки Веселуха. Зареєстровано 41 вид, що належать до 4 типів. Прослідкована їх чисельність та поширення.

Джерела та література

1. Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. ред. Молд. сов. энцикл., 1990. – 406 с.
2. Жадин В. И. Методы гидробиологического исследования. Москва: Высш. шк., 1960. 192 с.
3. Определитель пресноводных беспозвоночных Европейской части СССР / под ред. Л. А. Кутиковой, Я. И. Старобогатова. Ленинград: Гидрометеоздат, 1977. 511 с.
4. Хейсин Е. М. Определитель пресноводной фауны. Москва: Учпедгиз, 1962. 148 с.

Мельник Я. С. – студентка IV курсу біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Машевська А. С. – старший викладач кафедри ботаніки і методики викладання природничих наук СНУ імені Лесі Українки

Навчальна екологічна стежка «Чисті легені» як засіб професійної підготовки студентів до викладання біології та природознавства в загальноосвітніх навчальних закладах

Постановка проблеми. На сучасному етапі в умовах реформування системи освіти України, відбувається оновлення змісту і удосконалення форм та методів екологічної освіти школярів [1].

Важливою педагогічною умовою формування екологічної культури є організація діяльності учнівської молоді серед природи, що стає можливим при створенні та функціонуванні навчальних екологічних стежок, які виконують функції кабінету в природі [3].

Мета дослідження. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади створення екологічних стежок, провести навчально-пропагандистську роботу з питань, що стосуються охорони природи.

Педагогічна практика показала, що ефективною формою екологічної освіти є створення та використання навчальних екологічних стежок [2]. У зв'язку з цим, ми вважаємо доцільною і актуальною професійну підготовку студентів до організації різнопланової діяльності школярів на навчально-екологічній стежці [4].

З метою підготовки майбутніх учителів до формування екологічної культури школярів та підвищення рівня їх екологічної грамотності на території загальноосвітньої школи № 15 міста Луцька була створена навчальна екологічна стежка «Чисті легені» для удосконалення професійної підготовки студентів до формування екологічної грамотності і культури у школярів різного віку. Екологічна стежка розрахована на три категорії відвідувачів: педагогів та вихователів, студентів університетів, учнів загальноосвітніх шкіл.

Структура стежки включає 7 станцій: «Хвойні рослини – гордість нашої школи», «Дендропарк», «Квітково-декоративні рослини», «Кущі – особлива турбота школярів», «Антропогенний вплив на біогеоценози», «Фізкультхвилинка на природі», «Відпочинок. Затишок під березами».

На станціях екологічної стежки «Хвойні рослини – гордість нашої школи», «Дендропарк», «Квітково-декоративні рослини», «Кущі –

особлива турбота школярів» доцільно вивчати флору і фауну свого регіону, морфологію й екологію окремих видів, засвоювати методику визначення рослин і тварин, місцеві екологічні традиції. Ці станції екологічної стежки більш пристосовані для використання такої супровідної форми навчання біології як екскурсії у природу.

Практичним результатом створення та функціонування навчальної екологічної стежки «Чисті легені» стало:

– написання на базі навчальної екологічної стежки робіт різного освітньо-кваліфікаційного рівня;

– проведення методичних семінарів для вчителів біології та екології загальноосвітніх навчальних закладів з вивчення досвіду підвищення рівня екологічної грамотності та формування екологічної культури школярів засобами навчальної екологічної стежки;

– систематичне проведення екскурсій різної тематики для різновікової аудиторії учнівської молоді.

Висновок. Таким чином, навчальна екологічна стежка «Чисті легені» є дієвою формою професійної підготовки студентів до формування екологічної грамотності та культури школярів.

Джерела та література

1. Бойко М. Ф. Використання екологічних стежин для екологічної освіти студентів // Екологічна освіта і виховання: досвід і перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2000. С. 181–185.
2. Вербицький В. В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти). Київ: Деміур, 2002. 232 с.
3. Борейко В. Е. Пути и методы природоохранной пропаганды. 3-е изд., доп. Киев: Киев. екологонатуралістич. центр, 2002. 248 с.
4. Мелаш В. Д., Вельчева Л. Г., Молодиченко В. В. Формування екологічної культури школярів: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Мелітополь, 2009. 148 с.

Мешко А. О. – студентка ІV курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Омельковець Я. А. – к. б. н., доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки

Еколого-морфологічне дослідження нюхових цибулин шуки звичайної (*Esox lucius*)

Постановка проблеми. Досліджували нюхові цибулини шуки звичайної (*Esox lucius*), щоб визначити чи пливає спосіб життя тварини на будову *bulbus olfactorius*.

Мета роботи – дослідження цитоархітектоніки нюхових цибулин шуки звичайної.

Матеріал та методики дослідження. Для дослідження використовувалися серійні зрізи нюхових цибулин шуки звичайної, зафарбовані за методикою Нісля. Вимірювання товщини цитоархітектонічних шарів та лінійних розмірів тіл нейронів виконувалися за загальноприйнятими методиками [3].

Результати дослідження. У нюховій цибулині досліджуваного виду спостерігається шість цитоархітектонічних шарів: зовнішній волокнистий, гломерулярний (клубочковий), мітральний (шар мітральних клітин), внутрішній плексіморфний, зернистий, внутрішній шар волокон і глії (епендимальний). Ці шари розміщені концентрично і мають (за винятком зовнішнього волокнистого) приблизно однакову ширину у різних ділянках зрізів нюхової цибулини. Шари відрізняються за товщиною, щільністю розташування клітин.

У шуки нюхові цибулини розташовані поблизу півкуль переднього мозку та є зрослими медіально. На межі їх з'єднання зовнішній волокнистий та гломерулярний шари не виражені.

Зовнішній волокнистий шар – утворений немієлінізованими аксонами нюхових рецепторних клітин. Цей шар займає периферійне положення і найкраще розвинутий на передньому кінці та вентролатеральних ділянках *Bulbus olfactorius*. Максимальна абсолютна товщина цього шару становить 105,8 мкм.

Гломерулярний (клубочковий) шар розміщений під волокнистим шаром. Він добре виражений з вентральних та дорзальних ділянок *bulbus olfactorius*. Максимальна абсолютна товщина цього шару становить – 169,4 мкм. Гломерули мають округлу форму та відносно великі розміри із середнім значенням об'єму – $38234,9 \pm 7329,4$ мкм³. Клубочки розміщені в декілька рядів, і зафарбовані у світло-синій колір.

Зовнішній плексіморфний шар розміщується безпосередньо за клубочками. Однак у шуки він слабо виражений у зв'язку із дифузним розташуванням мітральних клітин.

Мітральний шар розміщується за зовнішнім плексіморфним шаром і на препаратах має вигляд концентрично розташованого ряду, основу якого складають великі пірамідні клітини. У шуки середній об'єм перикаріонів цих нейронів складає $218,3 \pm 17,1$ мм³. Максимальна абсолютна товщина цього шару становить – 193,3 мкм. Проте

велика кількість мітральних клітин дифузно розсіяні у внутрішньому і зовнішньому плексіморфних шарах.

Внутрішній плексіморфний шар порівняно вузький, утворений колатераліями аксонів мітральних клітин та гліальними клітинами овальної або веретеноподібної форми. Він присутній у всіх ділянках зрізу нюхової цибулини і оточує наступний зернистий шар у вигляді кільця. У щуки найбільша товщина цього цитоархітектонічного шару спостерігається у дорзо-латеральній ділянці – 154,7 мкм, найменша – у вентролатеральній – 113,4 мкм.

Зернистий шар розміщений за плексіморфним і складається із дрібних клітин. Вони контактують з мітральними та кісточковими клітинами. Це один із найширших шарів нюхової цибулини. Максимальна абсолютна товщина цього шару становить – 557,2 мкм. Зернисті клітини залягають рядами, своєрідними острівками або гронами, що розділені волокнами. Це найчисленніші нейрони нюхової цибулини. Вони круглої форми, дрібні та позбавлені аксонів. Характерною ознакою клітин-зерен є наявність інтенсивно зафарбованого ядра, що займає значну частину перикаріона. Внутрішній шар волокон та глії (епендимальний шар) розміщується в центральній частині нюхової цибулини і досить чітко відмежований від попереднього (зернистого) шару, оскільки його клітини дещо темніші і мають циліндричну форму.

Висновки. Загалом нюхові цибулини щуки звичайної розвинені добре, однак характеризуються рядом примітивних рис: вони зрощені в медіальній частині, не мають чітко диференційованого зовнішнього і внутрішнього плексіморфних шарів, мітральні клітини розташовані дифузно. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що щука є рибою, яка активно плаває в товщі води і провідна роль у пошуках їжі у неї належить зоровому аналізатору.

Джерела та література

1. Касумян А. О. Нюхова система риб. Москва: Вид-во Моск. ун-ту, 2002.
2. Винников Я. А., Титова Л. К. Морфологія органа обоняння. Москва: Гос. изд-во мед. лит., 1957. 220 с.
3. Омельковець Я. А. Порівняльно-морфологічне дослідження нюхових цибулин земноводних різних екологічних груп // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Серія Біологія. Вип. III. 2003. С. 101.

Миронець М. Ю. – студентка IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Абрамчук О. М. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварини

СНУ імені Лесі Українки

ВП кори головного мозку в осіб з низьким та середнім рівнем довготривалої пам'яті в процесі альфа-тренінгу

Постановка проблеми. Загальновідомо, що пам'ять людини можна значно покращити за умови систематичної та цілеспрямованої роботи, а розвиток сучасної науки обумовлюється успіхами застосовуваних методів [4]. Підвищення резервних можливостей людського організму лежить в інтеграції його психічних і фізіологічних можливостей, що може стати основою таких досягнень особистості, які далеко виходять за межі наших уявлень про можливості виду *Homo sapiens*. У цьому плані досить перспективним є розвиток напрямку в психофізіології, який базується на прийомі введення каналів термінової інформації про стан досліджуваного об'єкта у вигляді біологічних зворотних зв'язків (БЗЗ). На переваги подібного методу в діагностиці психофізіологічного стану організму вказують автори багатьох наукових праць [3; 5]. Методика альфа-тренінгу на сьогоднішній день активно застосовується для тренування (вироблення навиків) стану релаксації («альфа-стан») при неврозах, психосоматичних розладах або для розв'язання оберненої задачі – активації мозкової діяльності у разі органічних порушень (початкові прояви органічного дифузного ураження мозку, наслідки енцефалопатії, нейроінфекцій, церебрастеничний синдром, при деяких формах епілепсії) або при тренуванні підвищеної активації у розвитку здібностей авторегуляції [1; 2].

Мета роботи – виявити вплив альфа-тренінгу на компоненти викликаних потенціалів в осіб із низьким та середнім рівнем довготривалої пам'яті.

Результати дослідження. У нейрофідбек-тренінгу брали участь 8 студентів (4 хлопці, 4 дівчини), віком 19–21 років із середнім та низьким рівнем довготривалої пам'яті, що визначався шляхом психофізіологічного тестування. Участь досліджуваних у експерименті передбачала їх добровільну згоду та ознайомлення з протоколом експерименту. Процедура альфа-тренінгу та запис викликаного актив-

ності кори головного мозку проводилася за допомогою програмно-апаратного комплексу «НейроКом» (ХАІ МЕДИКА, м. Харків) зі спеціально створеним в ньому модулем «БЗЗ-тренінг». Було проведено десять 10-хвилинних сеансів альфа-тренінгу. Для реалізації принципу БЗЗ досліджуваний контролював положення вибраного об'єкту на моніторі, формуючи свій психоемоційний стан. Реєстрацію ВП проводили за загальноприйнятною методикою ЕЕГ – системою «10–20 %» від 19-ти електродів. Досліджуваний перебував у екранованій, світло-і звукоізолюваній кімнаті, сидячи в стані спокою. Співвідношення кількості значимих стимулів до не значимих 80/20. Після запису ВП проведено дослідження джерел викликаної активності за даними ІСА-аналізу потенціалів.

Аналіз амплітудно-часових параметрів компонентів викликаних потенціалів кори головного мозку в осіб з низьким та середнім рівнем довготривалої пам'яті показав зменшення значень латентностей компонентів ВП. Подібна динаміка спостерігається і для компонентів N_1 , P_2 , N_3 . Латентність компоненту P_3 у лівому задньолобововому відведенні характеризувалася спершу її збільшенням, і після 5-того сеансу становила $384,7 \pm 10,2$ мс (до тренінгу – $360,2 \pm 27,4$ мс), після чого поступовим зменшенням її показників, і після 10-того сеансу становила $327,5 \pm 8,8$ мс. Подібну динаміку відмічено щодо латентностей піку N_2 у лівому лобовому відведенні ($p \geq 0$). Амплітуда компонентів ВП у лівій задньолобовій ділянці кори головного мозку характеризується збільшенням значень у комплексах P_1-N_1 , N_1-P_2 , N_2-P_3 . Амплітуда комплексу P_2-N_2 характеризується збільшенням показників після 5-го сеансу, проте зменшенням її показників після 10-го сеансу. У правому задньолобововому (F4) відведенні спостерігали зменшення періоду латентності для компонентів N_1 , P_2 , N_2 , P_3 , N_3 після 5-го та 10-го сеансів.

Висновки. Характеристика компонентів викликаних потенціалів кори головного мозку свідчить про позитивну динаміку щодо проходження процедури біофідбек-тренінгу. Зареєстровані в процесі проходження альфа-тренінгу характеристики компонентів ВП кори головного мозку вказують на зменшення латентностей піків. Виявлено зменшення амплітуд компонентів викликаних потенціалів у скроневих ділянках кори головного мозку на етапі категоризації стимулу в результаті проходження нейрофідбек тренінгу, тоді як у інших випадках спостерігали зростання між пікових інтервалів. У процесі проходження процедури 10 сеансів нейрофідбек-тренінгу у досліджу-

ваних виявлено збільшення параметрів спектру потужності альфа та тета-ритмів.

Джерела та література

1. Базанова О. М. Современная интерпретация альфа-активности электроэнцефалограммы // Успехи физиологических наук. 2009. Т. 40. № 3. С. 32–53.
2. Иващенко О. И. Перспективы использования метода биологической обратной связи в нейротерапии хронических заболеваний // Научно-практическая конференция. Опыт лечения и диагностики. К 20-летию клинической больницы МСЧ № 1 АМО ЗИЛ. Москва, 2001. С. 66–69.
3. Луценко Е. Л. Эффективность психофизиологических тренингов с биологической обратной связью при разных особенностях личности // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2010. № 913. С. 111–115.
4. Сороко С. И., Трубачев В. В. Нейрофизиологические и психофизиологические основы адаптивного биоуправления. Санкт-Петербург: Политехника-сервис, 2010. 607 с.
5. Трунова М. С., Орлов А. Б. Метод биологической обратной связи: психотерапевтическая перспектива // Вопросы психологии: науч. журн. 2014. № 6. С. 33–43.

Мищенко І. В. – здобувач СНУ імені Лесі
Українки;

Мотузюк О. П. – к. б. н., доцент кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

**Особливості впливу N-ацетилцистеїну на розвиток втоми
скелетних м'язів щурів**

Скорочення м'язів, що призводять до їх стомлення або хронічний біль, який виникає під час трудової діяльності, супроводжується руховими та поструральними порушеннями. Відомо, що в процесі формування м'язової втоми відбувається порушення метаболізму, утворюються продукти неповного окислення кисню: перекис, вільні радикали, іони кисню. Захист клітини від таких пошкоджень забезпечується антиоксидантною системою. В області фізіології спорту, при дослідженні м'язової втоми, широко використовується такий екзогенний антиоксидант як N-ацетилцистеїн (НАЦ), який прискорює процес відновлення м'язів після їх стомлення.

Мета роботи – виявити превентивну дію НАЦ на здатність виконувати тривалі (до 1 год) циркуляторні рухи, викликані ін'єкцією апоморфіну у щурів з експериментальним паркінсонізмом. Щурам лінії Вістар–Кіото викликали однобічне руйнування дофамінергічної (ДА) висхідної системи мозку за допомогою ін'єкції 8 мкг 6-гідроксидофаміну («Sigma», США), розчиненого у 4 мкл фізіологічного розчину з додатком 0,1 % аскорбінової кислоти, яка гальмує окислення нейротоксину. Поведінкові реакції тварин на ін'єкцію дофаміноміметика апоморфіну («Sigma», США, 0,5 мг/кг, в/о) були непрямим тестом на ступінь дегенерації ДА-нейронів середнього мозку. Раніше було встановлено, що інтенсивні циркуляторні рухи у відповідь на введення апоморфіну відбуваються у бік, протилежний “оперованій” півкулі з інтенсивністю більше 180 обертів за 30 хв та свідчать про зменшення кількості ДА-нейронів у компактній частині чорної субстанції (SNC) та вентрального поля покривки (VTA), в середньому на 96,6 % і 92,1 %, відповідно.

У перебігу досліджень було виявлено, що у щурів контрольної групи у відповідь на введення апоморфіну починали виконувати циркуляторні рухи протягом 60 хв з різною частотою обертів з тенденцією до постійного зменшення їх кількості. В середньому тварини починали обертатися із швидкістю 10–18 об./хв, яка поступово зменшувалася до кінця експерименту до 2–3 об./хв і навіть до повної зупинки, тобто в середньому кількість обертів тварин падала на 80–100 %. Тварини іншої групи, яким попередньо (за 1 год) робили ін'єкцію НАЦ (150 мг/кг, «Sigma», США), у відповідь на введення апоморфіну починали циклічно обертатися з такою ж швидкістю, як і контрольні щури. Через 12–15 хв відбувалося зменшення кількості обертів (на 15–20 %), після чого інтенсивність циркуляторних рухів майже не знижувалася і через 60 хв становила 8–10 об./хв.

Порівнюючи поведінкові тести щупів обох груп можна припустити, що зменшення кількості обертів у контрольній групі було викликано не закінченням дії апоморфіну, а розвитком стомлення м'язів під час тривалих циклічних рухів. В той же час, після аплікації N-ацетилцистеїну, зниження середньої кількості обертів на 40–50 % у щурів другої групи може свідчити про активацію протекторної дії антиоксидантної системи у відповідь на тривале фізичне навантаження, а сам НАЦ може розглядатися як потужний активатор захисних механізмів, направлених на зменшення втоми скелетних м'язів.

Нестерчук В. Р. – студент IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Білецька М. Г. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Особливості утримання павуків-птахоїдів

Павуки-птахоїди населяють тропічні пояси з теплим кліматом, від гарячих пустель Африки до безкраїх джунглів Амазонки. Птахоїдів стандартно поділяють на 3 типи: норні, наземні та деревні, крім того, виділяють також перехідні типи – напівдеревні або наземно-норні. Наземний тип павуків птахоїдів – найбільша група птахоїдів [3]. Надають перевагу використанню природних укриттів для заснування свого сховища. Саме ці види найчастіше використовуються в аране-акulturі.

Вивченням павуків, у тому числі й птахоїдів займалися у різні часи В. А. Трипольський, А. В. Іванов, С. И. Констансова, М. М. Мочульський, Д. Е. Харитонов, Н. Г. Коробовой, А. А. Стрелковий та ін. [1]. Найбільш глибоко та детально займалися вивченням араней з родини птахоїдів Стен і Маргарет Шульц [5].

Постановка проблеми. Дані з видового складу та екології дослідженнях 40-річної давності. Саме вид *Brahopelia* у Луцьку менш досліджений.

Мета дослідження – вивчення особливостей утримання птахоїдів у домашніх умовах.

Дослідження проводили **методом** спостереження протягом 2015–2017 рр. Користувалися рекомендаціями А. Чегодаєва, С. Шульц, М. Шульц [4; 5]. Назви видів приводяться за Міжнародним кодексом зоологічної номенклатури [2].

Результати дослідження. Спостереження проводили за такими видами: *Psalmopoeus pulcher* – самка ad. віком 2 роки та самець ad. віком 1,5 року; *Holothele incei* – самка ad. віком 18 місяців, а також самець ad. 11 місяців; *Heteroscodra maculate* – ad. самка віком близько 21 місяця; *Lampropelma sp. borneo black* – самець 11 линьки; *Brachypelma vagans* – самець 13 линька, самка 9 линька; *Pterinochilus murinus* rcf – самка 12 линьок; *Poecilotheria regalis* – ad. самка 13 линьок.

Умови утримання вказаних видів є індивідуальними та максимально наближеними до природних умов.

Проводили морфометричні виміри представників двох видів *Psalmoroeus pulcher* (самець і самка) і *Holothele incei* (самець і самка) (табл. 1).

Таблиця 1

Морфометричні виміри павуків (*Psalmoroeus pulcher*, *Holothele incei*)

Назва виду	Довжина тіла, см	Ширина тіла з кінцівками, см	Довжина ходильних ніг, см	Довжина педипальп, см	Висота павутин. бородавок
<i>Psalmoroeus pulcher</i>					
самець	5,5	11	5,5–6,5	3	0,7
самка	6,5	14,5	5,5–6,5	2,5	0,8
<i>Holothele incei</i>					
самець	3,5	6	2,5–3	1,7	0,2
самка	4,5	8	4,5	2	0,4

Дані проведених вимірів показали, що павуки-птахоїди мають статевий диморфізм. Самки мають більші розміри тіла на 1,5–2 см. У самців педипальпи довші на 0,3–0,5 см.

Птахоїдів найкраще розводити та утримувати у тераріумах, клеєних зі скла. На верхній стінці потрібно, щоб була прикріплена металева сітка для вентиляції. Дверцята мають бути висувними з петлею та магнітом. Відстежували коливання температури у тераріумах. Відрегулювати низьку температуру у середині коробки можна завдяки дверцятам та термопідстилки (згорнута фольга у декілька шарів) або інфрачервоному обігрівачі. Термопідстилка розміщена під низом скляних коробів, тобто підігрівається і зберігається температура знизу, де субстрат. Кожен тераріум забезпечений невеликою поїлкою або чашкою Петрі, на дно якої можна помістити камінчики, щоб не тонував живий корм.

Для підтримання вологості на певному рівні (80–90 %) регулярно обприскували субстрат через кожні 2–3 дні в одному кутку тераріуму – біля поїлки. Для наближення умов тераріума до природнього середовища та для декору, поміщали невелику корягу та кору з дерева. Також використовували вічнозелені рослини: ґрунтопокривні або сукуленти. Для кращого росту рослин зверху над тераріумом приклеювали стрічку з люмінесцентних червоних ламп.

Кожного птахоїда ми утримуємо окремо. Маленьких павучків поміщали у різні пластикові коробки відповідно до їхніх розмірів. Враховуємо, що таке житло потрібно частіше чистити від органічних залишків, оскільки розводяться кліщі та цвіль. У кормовому раціоні павуки-птахоїди надають перевагу мармуровим, мадагаскарським тарганам.

Висновки. Утримування павуків-птахоїдів у домашніх умовах і розведення не складає великих труднощів, але вимагає певних знань і має перспективи. Якщо дотримуватися відповідних умов: розміри тераріума відповідно до розміру павука та виду (наземного чи деревного), температури повітря, вологості, годування улюбленців порціями, що відповідають їхнім розмірам ми зможемо отримати від статевозрілих птахоїдів потомство.

Джерела та література

1. Иванов А. И. Пауки, их строение, образ жизни и значение для человека. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1965. 134 с.
2. Международный кодекс зоологической номенклатуры / пер. на рус. И. М. Кержнера. Москва: Т-во науч. изд. КМК, 2004. 223 с.
3. Павуки пtiцеeды (лат. Theraphosidae) [Електронний режим]. Режим доступа: <https://www.myplanet-ua.com/pauki-pticeedy-lat-theraphosidae/>
4. Чегодаев А. Е. Пауки и скорпионы. Содержание. Разведение. Москва: Аквариум бук, 2003. 64 с.
5. Шульц С., Шульц М. Руководство по содержанию пауков-птицеедов. 1998. 314 с.

Новак Н. Ю. – студентка ІІІ курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Кузьмішина І. І. – к. б. н., доцент кафедри
ботаніки і методики викладання природничих
наук СНУ імені Лесі Українки

Флора базальтових відслонень Костопільського району Рівненської області

Базальти – найпоширеніша гірська порода, основна порода дна океану, складається з плагіоклазу і містить відносно небагато кремнію (менше 50 %). Звичайно темно-сірого кольору, але може бути зеленим, коричневим або чорним. В Україні петрофільні види рослин вивчали – флору гранітних відслонень річки в межах Придніпровської височини досліджував В. Г. Собко, флору степів та вапнякових відслонень Правобережно-злакового степу у 70–80-х рр. вивчала Л. І. Крицька, рослинність гранітних відслонень околиць Вінниці була досліджена у 1927 р. І. Борзовою під керівництвом проф.

В. В. Альохіна. Флору та рослинність Рівненської області описували Т. Л. Андрієнко із О. І. Прядко, львівські вчені під керівництвом К. І. Геренчука та луцькі ботаніки [1–4; 6–7]. Костопільський район розташований у центральній частині Рівненської області у західній частині правобережного Полісся, в межах Поліської низовини. Проте власне саме флору базальтових відслонень Рівненської області взагалі, й Костопільського району зокрема, ґрунтовно досліджено не було, що й зумовило актуальність даного дослідження.

Метою наукового дослідження було вивчити флору базальтових відслонень. Відповідно до мети досліджень поставлені наступні **завдання**: здійснити інвентаризацію видового складу флори базальтових відслонень Костопільського району Рівненської області; скласти список рослин, що зростають на базальтових кар'єрах Костопільського району Рівненської області; виявити рідкісні рослини біля місць видобування базальтів.

За результатами опрацювання літературних джерел та власних польових обстежень протягом вегетаційного періоду 2018 р., нами складено список видів рослин базальтових відслонень в Україні (близько 40 видів) та Костопільського району зокрема (10 видів), подано їх біоморфологічну характеристику. Так, в Україні ендеміками базальтових відслонень є *Salvia illuminata* Klok., *S. nemorosa* L. (*S. moldavica* Klokov), *Filago arvensis* L., *Berteroa incana* (L.) DC., *Echium vulgare* L., *Calamintha acinos* (Lam.) Dandy, *Asperula hypanica* Waldst. & Kit., *Dianthus carbonatus* Klok., *Kohrauschia prolifera* (L.) Kunth, *Seseli pallasii* Besser. Проте переважна більшість рослин, які зростають поблизу місць видобування базальтів, є рудеральними рослинами, оскільки вони є менш вибагливими до складу ґрунту та вмісту в ньому різноманітних поживних речовин. Тому кількість рідкісних рослин на таких територіях дуже обмежена.

Нами в околицях с. Великий Мидськ Костопільського району на базальтових відслоненнях виявлений євросибірський лісостеповий раритетний вид *Adonis vernalis* L. з родини Ranunculaceae, що має охоронний статус «неоцінений». В Україні зростає на півдні Полісся (рідко), в Лісостепу, Степу і Криму. Популяції континуальні, однак інтенсивний вплив антропогенних факторів призвів до їх інсуляризації та трансформації у локальні. Багаторічна трав'яна рослина, криптофіт, розмножується насінням та вегетативно. Вид досить поширений, але запаси сильно скоротилися через розорювання, перевипас,

терасування та заліснення схилів, великі об'єми заготівлі, збирання на букети. Має лікарське та декоративне значення [5].

Джерела та література

1. Андрієнко Т. Л., Прядко О. І. Нові місцезнаходження рідкісних видів на Українському Поліссі // Укр. ботан. журн. 1977. Вип. 34, № 4. С. 403–407.
2. Добровольська О. П. Історія вивчення флори м. Вінниці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ecoinst.org.ua/b6-2004/rs7.pdf>
3. Список судинних рослин флори Волинського Полісся / [Л. О. Коцун, Н. З. Романюк І. І. Кузьмішина та ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. № 3. С. 170–211.
4. Крицкая Л. И. Флора степей и известняковых обнажений Правобережной злаковой степи: автореф. дис. ... канд. биол. наук: 03.00.05 / Ин-т ботаники им. М. Г. Холодного НАН Украины. Киев, 1986. 20 с.
5. Мельник В. І. Горицвіт весняний *Adonis vernalis* L. (*Adonanthe vernalis* (L.) Sprach, *Chrysocyathus vernalis* (L.) Holub) // Червона книга України. Рослинний світ / [за ред. Я. П. Дідуха]. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 552.
6. Природа Ровенської області / [за ред. К. І. Геренчука]. Львів: Вища шк., 1976. 156 с.
7. Собко В. Г. Флора гранітних відслонень на прилеглих до них пісків на Придніпровській височині та в центральному Поліссі: дис. ... канд. біол. наук: 03.00.05. Київ, 1972. 222 с.

Новік Б. Ю. – студент I курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Кичилюк О. В. – к. с.-г. н., доцент кафедри лісового та садово-паркового господарства СНУ імені Лесі Українки

**Оцінка пошкодження деревостану на постпірогенній ділянці
Буцинського лісництва ДП «Старовижівське лісове
господарство»**

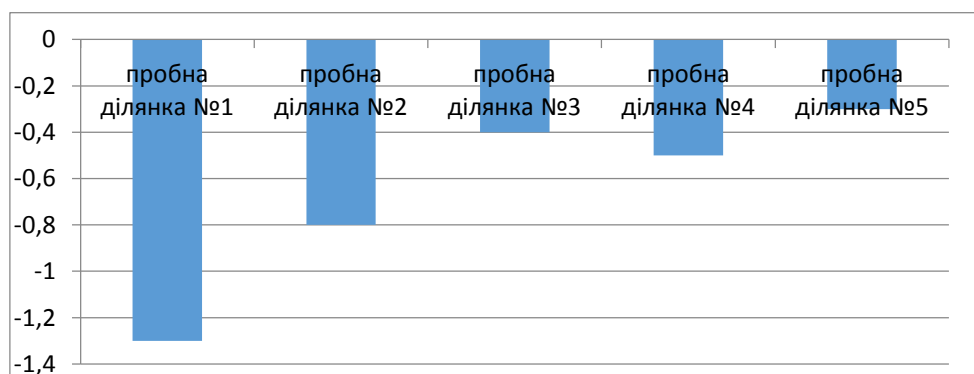
Постановка проблеми. Особливо небезпечним чинником, дія якого може призвести до катастрофічних економічних, екологічних та соціальних збитків для лісів України, є пожежі [1; 2]. Лісові пожежі, особливо в спеку, можуть охоплювати великі площі, незважаючи на заходи з їх попередження та ліквідації, як це відбулось в Україні у

2007 та 2014 роках (лісовими пожежами було охоплено 12 тис. 713 га та 16 тис. 677 га, відповідно) [3].

Мета дослідження полягає у оцінюванні ступеня стану пошкодження дерев сосни внаслідок лісової пожежі 2015 р. на постпірогенній ділянці Буцинського лісництва ДП «Старовижівське лісове господарство».

Результати дослідження. В основу роботи покладені матеріали польових досліджень проведених протягом 2015–2017 рр. на території постпірогенної ділянки Буцинського лісництва ДП «Старовижівське лісове господарство». Для оцінки стану пошкодження дерев заклали 5 пробних ділянок площею по 0,10 га. Для дослідження стану дерев використовували методи показника «ступеня опіку тонкої кори» та визначення відносного нагару [1; 2].

В результаті наших досліджень було встановлено, що ступінь опіку тонкої кори на пробних площах є різним, але показник завжди від'ємний (рис. 1). Дерев пробної площі № 1 мають 2 ступінь опіку тонкої кори (показник – 1,3). Жодне дерево не повалене, але спостерігається незначний опік тонкої кори. У дерев пробних площ № 2–5 опік тонкої кори 3 ступеня. Було відмічено небезпечний опал нижньої частини зони тонкої кори, що означає пошкодження камбію та веде до подальшого всихання дерев.

Рис. 1. Ступінь опіку тонкої кори стовбурів дерев на пробних площах

На пробних площах № 3–5 ситуація критична. В результаті вітровалу 2016 р. відмічено масштабне повалення пошкоджених внаслідок значного опіку кореневої системи та нижньої частини стовбура дерев (особливо на пробних площах № 4, № 5).

Другий показник пошкодження дерев внаслідок пожежі – величина відносного нагару виявилась також різною (рис. 2).

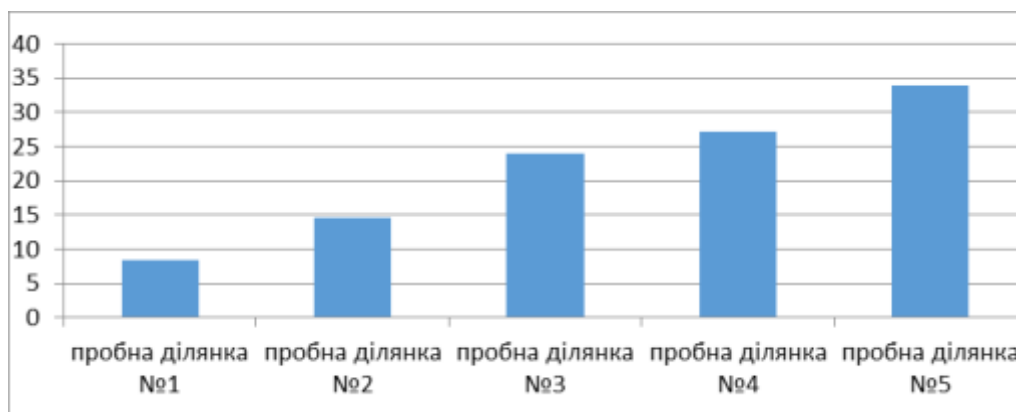

Рис. 2. Середня величина відносного нагару дерев на пробних площах

Найменшою вона є на пробній площі № 1 (8,5 %). На кожній наступній пробній площі зафіксовано збільшення величини відносного нагару.

Висновки. Більшість дерев в місцях інтенсивної пожежі (пробні площі № 3–5) повалені. Ступінь опіку тонкої кори на пробних площах є різним, але показник завжди від’ємний. Висота відносного нагару найбільша на пробній площі № 5 (33,9 %). Таким чином, найбільше постраждали дерева пробних площ № 5, № 4 та № 3, оскільки на даних ділянках найінтенсивніше відбувалося вигорання лісу.

Джерела та література

1. Ворон В. П., Мельник Є. Є., Сидоренко С. Г. Діагностика пошкодження стовбурів сосни при низових пожежах // Наук. вісн. НЛТУ України. 2012. № 10. С. 64–68.
2. Ворон В. П., Мельник Є. Є., Сидоренко С. Г. Особливості пошкодження сосняків пожежами в Поліссі // Наук. вісн. НЛТУ України. 2014. № 10. С. 45–50.
3. Охорона лісу від пожеж [Електронний ресурс] // Сайт Державного агентства лісових ресурсів України (<http://dklg.kmu.gov.ua>). Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118927&cat_id=118926

Пилипчук О. – студентка IV курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Голуб В. О. – к. с.-г. н., доцент кафедри ботаніки і методики викладання природничих наук СНУ імені Лесі Українки

Строге кронування вуличних зелених насаджень міста Луцька та його наслідки

Постановка проблеми. Розвиток промисловості, недосконалість транспортних засобів, надмірне ущільнення забудови, нерациональне

використання природних ресурсів, незначне фінансування природоохоронних програм – все це негативно впливає на навколишнє середовище і призвело до екологічної кризи. Результат функціонування міської системи проявляється не тільки у виробництві матеріальних та духовних цінностей, але і в накопиченні і викиді відходів, що є забруднювачами навколишнього середовища і негативно впливають на стан здоров'я людей. Значно покращити екологічний стан сучасних міст можна за допомогою створення «зелених зон» [2; 3].

Озеленення – це найбільш ефективний спосіб оптимізації міського середовища. Відомо, що зелені насадження мають не лише естетичне, а й екологічне значення. Поглинаючи шкідливі речовини із повітря і ґрунту вони покращують екологічний стан населеного пункту. Саме зелені насадження створюють так звану зону комфорту, оптимізують життєве середовище людини і біосфери в цілому. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) норма озеленення на одного мешканця міста становить 50 м² зелених насаджень в місті та 300 м² заміських зелених насаджень. Важливою характеристикою є співвідношення площ, зайнятих зеленими насадженнями, загальної площі міста та передмістя, яке має малоповерхову забудову. За стандартами європейських міст оптимальним є співвідношення, при якому зелена зона складає приблизно третину всієї території [1; 3].

Зелені насадження є органічною частиною інфраструктури сучасного міста, виконуючи ряд функцій, які можна поділити на дві групи: санітарно-гігієнічні та декоративні [2; 3]. До санітарно-гігієнічних функцій зелених насаджень слід віднести: зниження запиленості і загазованості повітря; газозахисна роль; фітонцидна дія зелених насаджень; вплив насадження на тепловий режим та на вологість повітря; вплив зелених насаджень в боротьбі із шумом, тощо.

Розглядаючи питання про переваги омолоджуючої обрізки перед заміною дерев молодими екземплярами необхідно розглядати таку проблему із врахуванням екологічних аспектів. Ми вивчали вплив обрізки деревних насаджень на прикладі обрізки каштану на пр. Перемоги м. Луцьк. На даному проспекті висаджений такий вид, як Гірकोкаштан звичайний – *Aesculus hippocastanum*.

Обрізка – це видалення гілок з метою оздоровлення та естетичної цінності [1; 3]. Проте дуже часто неправильно виконана робота може призвести до загибелі рослини. Тому при обрізці дерев потрібно дотримуватись певних правил відповідно до типу обрізки. Із семи типів обрізки дуже часто стали використовувати радикальну – топінг.

Цей метод полягає у зрізанні всієї крони разом з верхньою частиною стовбура. Топінг має ряд фізіологічних і механічних проблем. В отопінгованих деревах в багатьох випадках не виростає вторинна крона і згодом ці рослини гинуть. В деяких випадках це досягає до 50 %. Навіть якщо дерево відновилося і утворилась вторинна крона, то на обрізаних стовпах виростають гілки до 10 м і 20 см діаметром. Ці гілки можуть відриватись від стовбура, так як їх прикріплення не є міцним. В результаті лишається те ж саме дерево [1; 3].

Мета дослідження – дати еколого-біологічну оцінку топінгу зелених насаджень каштанів в урбанізованому середовищі міста Луцька.

Результати дослідження. Провівши наукові дослідження щодо вирішення наступних завдань: дослідити вплив обрізки на морфометричні показники каштанів, вміст пігментів листка, накопичення важких металів у листових пластинах; вивчити наслідки строгого кронування каштанів, проведеного навесні 2017 р. на проспекті Перемоги м. Луцька. В результаті радикальної обрізки 58 дерев каштанів 30-річного віку у вересні 2018 р. на другий рік після топінгу, 7 дерев (12,06 %) загинуло, решта всі без винятку 51 дерев були уражені комплексом хвороб і шкідників, що призвело до передчасного листопаду на початку серпня місяця. Впродовж вегетативного періоду спостерігається запізнення процесів розпускання листових пластинок у порівнянні із необрізаними деревами, відсутність цвітіння, передчасний листопад у порівнянні із необрізаними деревами. Таким чином дерева повністю втратили санітарно-гігієнічні функції міських зелених вуличних насаджень.

Висновки. Дане дослідження є актуальним та необхідним, оскільки наслідки необдуманого техногенного впливу людини на середовище мають негативні наслідки. На основі даного дослідження можна розробити програму оздоровлення навколишнього середовища міської агломерації. При догляді слід дотримуватись Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України. В багатьох європейських країнах топінг дерев (радикальна обрізка) заборонений. Один із аргументів проти топінгу на Заході – те, що вигляд скаліченого дерева ображає почуття містян.

Джерела та література

1. Ільченко Д. М. Форми єдиної системи озеленення як метод екологічної реабілітації порушеного міського середовища // Проблеми розвитку міського середовища: наук.-техн. зб. Нац. авіац. ун-ту. Київ: НАУ, 2009. Вип. 1. С. 58–63.

2. Макроморфологічні зміни реакції-відповіді рослинних організмів деревних вуличних насаджень Київського мегаполісу при стресовому рівні техногенного забруднення / О. Г. Луцишин (та ін.) // Доповіді НАН України. Природознавство. Техн. науки. 2010. № 6. С. 180–181.
3. Рубцов Л. И. Справочник по зеленому строительству. Київ: Будівельник, 1991. 309 с.

Покотило О. О. – студентка IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Показники крові працівників шкідливих професій з урахуванням вікового та статевого аспектів

Постановка проблеми. Найважливішою цінністю в житті людини є її здоров'я, оскільки це провідна умова для самореалізації особистості, для виконання нею своїх біологічних та соціальних функцій [4].

На сьогоднішній день здоров'я людини великою мірою залежить від екологічних факторів. Спричинено це прогресуючим техногенним навантаженням на природу, погіршенням стану довкілля. Підвищений вміст у навколишньому середовищі хімічних сполук спричиняє формування хвороботворних станів, особливо часто це захворювання серцево-судинної системи [1].

Проблема стану здоров'я населення України в наш час стоїть дуже гостро і потребує комплексного підходу для її вирішення. Останніми десятиліттями відбуваються зміни та інтенсивне забруднення навколишнього середовища, спричинені значним розвитком промислового виробництва, збільшенням кількості автотранспорту, зростанням обсягу промислових та побутових відходів тощо [2].

Стан здоров'я відображає рівновагу між природним середовищем і організмом. На здоров'я людини впливають спосіб життя, генетичні фактори і фактори навколишнього середовища. Ці впливи діють комплексно і, залежно від характеру їх взаємодії, діапазон толерантності може змінюватися [3]. Можливості до адаптації індивіда і певної популяції проявляються в реальних умовах, що створюють антропоєкологічне напруження. Чинниками напруження є соціально-психологічна, виробнича, побутова напруженість, порушення функ-

цій організму внаслідок обмеження рухової активності, неправильне харчування, посилення шумів, забруднення води і повітря тощо.

Метою дослідження було вивчення загальних показників крові працівників шкідливих професій з урахуванням статевого і вікового аспектів. До експерименту було залучено 43 працівники шкідливих професій, яких було розділено на дві вікові (І вікова група – 23 особи, ІІ вікова група – 19 осіб) та дві статеві групи (34 чоловіків, 9 жінок). Досліджували показники загального аналізу крові усього контингенту та з урахуванням статевого та вікового аспектів, відмінності вважали достовірними при $p \leq 0,05$.

Результати дослідження. У результаті проведених досліджень встановили, що середній показник глюкози серед всього контингенту досліджуваних становив $4,62 \pm 0,15$ ммоль/л, у чоловіків – $4,55 \pm 0,16$ ммоль/л, у жінок – $5,30 \pm 0,52$ ммоль/л; ($p \geq 0,05$). Середній рівень гемоглобіну серед усіх досліджуваних дорівнював $138,63 \pm 1,97$ г/л, у чоловіків – $140,68 \pm 2,27$ г/л, у жінок – $130,98 \pm 2,63$ г/л. Під час проведення порівняльного аналізу за Т-критерієм Стьюдента не було виявлено статистичних відмінностей показників гемоглобіну у чоловіків порівняно з усім контингентом, проте рівень гемоглобіну у жінок був достовірно нижчим від показників усього контингенту та чоловіків. Кількість еритроцитів у середньому у всіх досліджуваних становила $4,28 \pm 0,05$ млн/мкл. У чоловіків середня кількість еритроцитів дорівнювала $4,33 \pm 0,07$ млн/мкл, у жінок – $4,11 \pm 0,08$ млн/мкл. Порівняльний аналіз виявив статеві відмінності цього показника ($p \leq 0,05$). Значення кольорового показника у жінок було дещо вищим від показників усього контингенту і чоловіків ($0,91 \pm 0,03$; $0,90 \pm 0,01$; $0,90 \pm 0,02$ відповідно) ($p \geq 0,05$). Середній рівень лейкоцитів у всіх досліджуваних становив $6,01 \pm 0,20$ тис/мкл, у чоловіків він дорівнював $6,01 \pm 0,24$ тис/мкл, а у жінок – $6,04 \pm 0,32$ тис/мкл ($p \geq 0,05$). Середнє значення швидкості осідання еритроцитів (ШОЕ) для всього контингенту становило $10,30 \pm 1,30$ мм/год, у чоловіків воно було дещо нижчим і дорівнювало $8,85 \pm 1,37$ мм/год, у жінок, навпаки, вищим: $15,78 \pm 4,06$ мм/год ($p \geq 0,05$).

Досліджували вікові особливості показників крові. Середнє значення гемоглобіну у досліджуваних І вікової групи становило $139,61 \pm 2,59$ г/л, у досліджуваних ІІ групи цей показник був дещо нижчим: $137,50 \pm 3,05$ г/л ($p \geq 0,05$). Відповідні тенденції виявлені і щодо показника кількості еритроцитів, який у І віковій групі становив

4,32 ± 0,08 млн/мкл, а у досліджуваних старшого віку він дорівнював 4,25 ± 0,08 млн/мкл ($p \geq 0,05$). Незначні вікові відмінності виявлені і у значеннях кольорового показника: 0,90 ± 0,2 та 0,91 ± 0,02 у I та II вікових групах відповідно. Кількість лейкоцитів з віком зменшується: у I віковій групі – 6,12 ± 0,25 тис/мкл, у II – 5,89 ± 0,32 тис/мкл ($p \geq 0,05$). Виявлені вікові статистично достовірні відмінності швидкості осідання еритроцитів: у досліджуваних I групи ШОЕ дорівнювало 7,17 ± 1,22 мм/год, у II – 13,90 ± 2,52 мм/год.

Висновки. Середні значення показників крові досліджуваних перебували у межах норми. Встановлені деякі статеві відмінності показників крові, зокрема вміст гемоглобіну та рівень еритроцитів є достовірно вищим у чоловіків. Виявлені вікові відмінності показника швидкості осідання еритроцитів, який був вищим у осіб старшого віку і незначно виходив за межі фізіологічної норми.

Джерела та література

1. Залеський І. І., Клименко М. О. Екологія людини. Рівне: Нац. ун-т водного госп-ва та природокористування, 2013. 385 с. (2-ге вид.).
2. Іваненко Л. Д. Техноекологія та здоров'я людини // Сучасний соціокультурний простір: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 2005. С. 15–16.
3. Олійник Я. Б., Шищенко П. Г., Гавриленко О. П. Основи екології. Київ: Знання, 2012. 558 с.
4. Швайко С. Є., Дмитроца О. Р., Журавльов О. А. Адаптаційні можливості серцево-судинної системи дітей молодшого та середнього шкільного віку // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2016. С. 160–166.

Поліщук Б. С. – студент IV курсу

біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Теплюк В. С. – к. б. н., доцент кафедри

зоології СНУ імені Лесі Українки

Біоекологічний аналіз вусачів Любешівського району

На сьогоднішній день існує проблема інвентаризації районних фауни в різних регіонах країни. Дані такого плану необхідні для оцінки видового різноманіття та його збереження. Комахи – один із найчисельніших класів безхребетних тварин, дослідження яких є чи

не найактуальнішим у світі. Наша робота спрямована на встановлення видового складу і дослідження біоекологічних особливостей вусачів у межах Любешівського району.

Матеріалом для написання роботи були власні збори та спостереження за церамбіцидами, які проводилися на території Любешівського району поблизу сіл Залізниця, Лобна та Судче у теплий період протягом 2016–2018 років. Збір комах здійснювали за загальноприйнятими методиками. Маршрутним методом обстежили основні типи лісів району. Визначення проводили за визначниками [1; 2].

У результаті проведених досліджень на території Любешівського району ми зареєстрували 14 видів вусачів із 13 родів: *Pidonia* (*P. lurida* Fabricius, 1792), *Leptura* (*L. quadrifasciata* Linnaeus, 1758), *Corymbia* (*C. rubra* Linnaeus, 1758), *Strangalia* (*S. attenuate* Linnaeus, 1758), *Aromia* (*A. moshcata* Linnaeus, 1758), *Plagionotus* (*P. acuatus* Linnaeus, 1758), *Pyrrhidium* (*P. sanguineum* Linnaeus, 1758), *Callidium* (*C. aeneum* De Geer, 1775; *C. violaceum* Linnaeus, 1758), *Phymatodes* (*P. testaceus* Linnaeus, 1758), *Leiopus* (*L. nebulosus* Linnaeus, 1758), *Lamia* (*L. textor* Linnaeus, 1758), *Acanthocinus* (*A. aedilis* Linnaeus, 1758), *Prionus* (*P. coriarius* Linnaeus, 1758).

Досліджуючи біотопічний розподіл церамбіцид звернули увагу на те, що ряд видів приурочені до певного типу лісу. Так у хвойних лісах знайдено 3 види (лептура-коримбія червона, плосковусач фіолетовий, довговус сірий великий), у мішаних – 2 види (вусачик-підонія жовта, плосковусач бронзовий), у широколистяних – 9 видів (лептура чотирисмуга, странгаліна вузькотіла, вусач пахучий мускусний, кліт-імітатор осовидний, охровусач червоний, фіматодес мінливий, вусач сірий кленовий, вусач-товстун вербовий, вусач-шкіряник лісовий європейський).

Згідно наших спостережень найраніше літ в умовах Любешівського району розпочинають *A. moshcata* та *P. coriarius*, перші особи яких було помічено в травні. Далі (у червні) з'являються імаго *P. lurida*, *L. quadrifasciata*, *C. rubra*, *S. attenuate*, *P. arcuatus*, *P. sanguineum*, *C. aeneum*, *C. violaceum*, *P. testaceus*, *L. nebulosus*, *L. textor*, *A. aedilis*. Найпізніше відмітили літ *C. rubra*, *A. moshcata*, *P. sanguineum*, *L. textor*. Дорослі вусачі трапляються у лісах до вересня, найпізніше (кінець вересня) відзначено літ *A. moshcata*.

Фенологічні спостереження показали, що найкоротший життєвий цикл (1–2 роки) мають *P. lurida*, *L. quadrifasciata*, *S. attenuate*, *P. ar-*

ciatus, *P. sanguineum*, *C. aeneum*, *P. testaceus*, *L. nebulosus*, *A. aedilis*. Для *P. coriarius* характерний розвиток впродовж 3 років. Генерацію до 4 років мають *C. rubra*, *A. moshcata*, *L. textor*. Найдовше (від 2 до 10 років) розвивається *C. violaceum*.

Досліджуючи особливості живлення личинок зареєстрованих видів церамбіцид, серед них виявили 7 видів ксилофагів (вусачик-підонія жовта, лептура чотирисмуга, вусач пахучий мускусний, плосковусач фіолетовий, фіматодес мінливий, вусач сірий кленовий, вусач-товстун вербовий) та 7 видів сапрофагів (лептура-коримбія червона, странгаліна вузькотіла, плосковусач бронзовий, кліт-імітатор осовидний, охровусач червоний, довговус сірий великий, вусач-шкіряник лісовий європейський). Усі зареєстровані на території дослідження види вусачів відзначені як шкідники цінних хвойних і листяних порід дерев.

Таким чином, великі площі Любешівського району, що вкриті лісами різного типу, визначили значне видове багатство церамбіцид регіону.

Джерела та література

1. Загайкевич И. К. Таксономия и экология усачей. Київ: Наук. думка, 1991. 420 с.
2. Плавильщиков Н. Н. Дровосеки-усачи // Вредители леса: справочник. Москва: Изд-во АН СССР, 1955. 546 с.

Скакун О. С. – студентка V курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Омельковець Я. А. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Еколого-етологічна характеристика угруповань бобра європейського околиць села Губин Локачинського району Волинської області

Постановка проблеми. Через цінність хутра та бобрової струмини бобер європейський на території України у XIX ст. був майже повністю знищений [3]. Проте, вже кілька десятиліть, внаслідок зменшення попиту на хутро, спостерігається відновлення популяції цього виду на території України.

Приблизно 10 років тому бобр з'явився на водно-болотних угіддях Локачинського району і почав заселяти придатні для проживання території. Дослідження угруповань цього виду на вищеназваній території не проводилось, що й зумовило вибір теми нашої роботи.

Мета дослідження. Дослідити еколого-етологічні особливості угруповань бобра європейського на воно-болотних угіддях околиць с. Губин Локачинського району Волинської області. Відповідно до мети були поставлені такі **завдання**:

- 1) дослідити поширення бобра європейського в околицях с. Губин Локачинського району Волинської області;
- 2) вивчити еколого-етологічні особливості цього виду на досліджуваній території та встановити його чисельність.

Матеріал для дослідження збирався у заплаві річки Війниця (обстежувалися береги річки та меліоративного каналу, що впадає в неї) в околицях с. Губин Локачинського району, на відстані 300 м від лісового масиву. Виявлення поселень бобрів та слідів їхньої життєдіяльності здійснювалося маршрутним методом. Облік чисельності тварин проводився у місцях виявлення їх поселень за методом В. І. Жаркова [2]. Також визначали кількість тварин у поселеннях, виходячи із середньої для Полісся чисельності бобрової сім'ї (4 особини) [1; 4].

Результати дослідження. На досліджуваній території житла бобрів було виявлено в трьох місцях. На осушеній ділянці меліоративного каналу було виявлено 3 нежилі нори та занедбану греблю, а також погризи рослин приблизно 3-річної давності. Очевидно, посушливе літо 2016 р., а також відсутність кормів у цій ділянці, зумовили переселення тварин нижче за течією каналу, де умови сприятливіші. На цій ділянці було виявлено 2 нежилі нори, 2 жилі нори та одну жилу хатку бобра річкового. Також у цій ділянці споруджена гребля, яка підтримує глибину водойми на оптимальному для проживання бобра рівні, оскільки середня глибина меліоративного каналу незначна. За кількістю погрозів на деревах та чагарниках встановили, що в одному поселенні (нора або хатка), мешкає 3–5 особин бобра європейського.

Кращі умови для існування бобра європейського склалися на р. Війниці, що протікає на схід від меліоративного каналу. Тут було виявлено 2 жилі нори, 3 жилі хатки та 2 нежилі хатки і одну нежилу нору. Кількість особин у заселених житлах за нашими даними, така

ж, як і на попередній ділянці. Стан гребель, споруджених бобрами, засвідчує, що ці ділянки заселені вже кілька років.

Отримані нами дані дозволяють стверджувати, що загальна кількість бобра європейського на досліджуваній території становить, приблизно, 22 особини, хоча можна припустити, що кілька років тому їх було більше.

Кормову базу бобра на досліджуваній території складають такі рослини: вільха чорна, верба біла, верба козяча, яблуня дика, груша дика, осика, рогіз. Потрібно зазначити, що свіжі погризи було виявлено на стовбурах берези повислої, хоча ця рослина рідко входить до раціону досліджуваного виду [5].

Висновки. На досліджуваній території сліди діяльності бобрів виявлено у трьох місцях. Перше знаходиться на меліоративному каналі і є нежилим, про що свідчить осушена ділянка водойми та покинуті нори. Друге – у низинній ділянці цього ж меліоративного каналу, на відстані приблизно 1 км на схід. Угруповання представлене двома жилими норами та однією хаткою. Також на цій ділянці виявлено 2 нежилі нори. На річці Війниця виявлено 5 жилих поселень (2 нори і 3 хатки) а також 3 нежилі поселення (дві хатки та одну нору). У житлах, споруджених на досліджуваній території мешкає по 3–5 особин бобра європейського.

Основними кормами бобрів на досліджуваній території є вільха, верба, осика, рогіз, яблуня, груша, береза.

Джерела та література

1. Возняк Р. Р., Маціборук П. В. Оцінка стану популяції бобра європейського в Житомирській області // Агроекологічний журн. 2008. № 3. С. 22–25.
2. Жарков В. И. Структура и динамика населения млекопитающих на примере бобра в СССР // Доклад на соискание ученой степени доктора биологических наук по совокупности опубликованных работ. Ленинград: Зоолог. ин-т АН СССР, 1968. 42 с.
3. Левченко В. Б., Шульга І. В. Чисельність бобра річкового в умовах Поліського біосферного заповідника // Збалансоване природокористування. 2016. № 4. С. 75–79.
4. Омельковець Я. А., Степанюк Я. В., Посильчук І. М. Еколого-етологічні особливості бобра річкового (*Castor fiber* Linnaeus, 1758) у гідрологічному заказнику «Гнила Липа» Горохівського району Волинської області // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. 2018. № 15. С. 171–177.
5. Татаринов К. А. Фауна хребетних заходу України. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. 257 с.

Смик А. С. – студентка III курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Кузьмішина І. І. – к. б. н., доцент кафедри ботаніки і методики викладання природничих наук СНУ імені Лесі Українки

Неморальні види рослин Костопільського району Рівненської області

Неморальна флора (від латин. *nemoralis* – лісовий) – комплекс видів рослин, генетично пов'язаний з широколистяними лісами. Для неморальної флори характерні – дуб звичайний (*Quercus robur*), липа серцелиста (*Tilia cordata*), граб звичайний (*Carpinus betulus*), клен звичайний (*Acer platanoides*), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*), бук лісовий (*Fagus sylvatica*), рано квітучі трав'яні багатолітники – ефемероїди.

Костопільський район розташований у центральній частині Рівненської області у західній частині правобережного Полісся, в межах Поліської низовини. Межує з Володимирецьким, Березнівським, Гощанським, Рівненським та Сарненським районами області. Флора Костопільського району, до цього часу ґрунтовно не вивчалась як цілісна фізико-географічна структура. Костопільщина залишається своєрідною «білою плямою» з точки зору комплексного географічного та флористичного аналізу. Ряд праць були присвячені здебільшого окремій фракції спонтанної флори та рослинності цього краю, а не комплексному аналізу флори судинних рослин [2; 3; 6].

Мета роботи – проаналізувати та узагальнити історію дослідження і фізико-географічні умови формування неморальної природної флори судинних рослин Костопільського району. На основі опрацювання гербарних та літературних джерел провести інвентаризацію видового складу неморальної флори судинних рослин Костопільського району.

Значний внесок у вивчення природи Рівненської області та зокрема Костопільського району зробили І. М. Коротун та Л. К. Коротун. Підсумком їхньої праці стала книга «Географія Рівненської області», яка написана на сучасному науковому рівні і присвячена комплексній характеристиці Рівненської області [4]. Вивченням флори вищих судинних рослин Рівненської області, розробкою методики та прове-

дення оцінки антропоїчної трансформації регіональної флори займався В. О. Володимирець [2]. Вивченню рослинного покриву окремих фізико-географічних та природно-заповідних територій у Рівненській області та прилеглих територій присвячена низка робіт – Л. В. Ойцюсь (2007), С. В. Гуцмана і М. В. Гуцман (2009), Л. О. Коцун зі співавторами (2006) [3; 5; 7].

За результатами польових досліджень протягом вегетаційного періоду в околицях с. Постійне Костопільського району та аналізу літературних джерел нами складено загальний систематичний список з 85 видів судинних рослин, з яких неморальними видами є 46.

Під час наших досліджень ми виявили раритетний елемент неморальної флори судинних рослин, а саме зростання червонокнижного виду *Lilium martagon* L., який належить до родини Liliaceae та має природоохоронний статус виду «неоцінений». Основними умовами місцезростання *L. martagon* є листяні та мішані ліси в мезотрофних умовах, насамперед, в їх освітлених місцях – на галявинах, узліссях. Всюди трапляється спорадично. Мезофіт. Основними причинами зміни чисельності є рекреаційне навантаження, збирання на букети, викопування цибулин для пересаджування та як лікарської сировини. Рослина зникає внаслідок вирубування лісів, оскільки потребує часткового затінення [1].

Результати, які ми отримали в ході наших досліджень, планується використати на уроках біології та позакласній роботі у загальноосвітній школі с. Постійне Костопільського району Рівненської області. Урочище із місцезростанням раритетного виду *L. martagon* пропонується до заповідання.

Джерела та література

1. Андрієнко Т. Л. Лілія лісова *Lilium martagon* L. // Червона книга України. Рослинний світ / [за ред. Я. П. Дідуха]. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 141.
2. Володимирець В. О., Шклярчук (Ойцюсь) Л. В., Кузьмішина І. І. Адвентивні види у флорі Волинського Полісся // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. С. 117–120.
3. Гуцман С. В., Шклярчук Л. В., Володимирець В. О. Адвентивний компонент спонтанної флори міст Волинського Полісся // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2009. № 9. С. 117–123.
4. Коротун І. М., Коротун Л. К. Географія Рівненської області: природа, населення, господарство, екологія: навч. підруч. Рівне, 1996. 380 с.
5. Список судинних рослин флори Волинського Полісся / [Л. О. Коцун, Н. З. Романюк І. І. Кузьмішина та ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих

територій. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. № 3. С. 170–211.

6. Природа Ровенської області / [за ред. К. І. Геренчука]. Львів: Вища шк., 1976. 156 с.
7. Шклярук (Ойцюсь) Л. В. Адвентивні види флори у складі лісових та лучних угруповань Волинського Полісся // Природно-ресурсний комплекс Західного Полісся: історія, стан, перспективи розвитку: зб. матеріалів наук.-практ. конф. Березне, 2007. С. 143–145.

Фролова Г. М. – викладач кафедри клінічної анатомії, анатомії та оперативної хірургії ДЗ «ДМА»;
Колосова І. І. – старший викладач кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки ДЗ «ДМА»;
Майор В. В. – старший викладач кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки ДЗ «ДМА»;
Шаторна В. Ф. – професор, завідувач кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки ДЗ «ДМА»

Особливості кореляції показників ембріотоксичності з морфометричними показниками плаценти та яєчників щурів за умов впливу важких металів з цитратом срібла

Постановка проблеми. Вивчення біологічної ролі мікроелементів представляє інтерес для гігієністів, біохіміків, фізіологів, клініцистів, стрімкий розвиток нового розділу медичної науки – мікроелементології допоможе зрозуміти причини і наслідки захворювань, пов'язаних з порушенням фізіологічних потреб у макро- та мікроелементах, а також змінити підходи до їх лікування. З розвитком промисловості питання безпеки впливу свинцю та його сполук набуло надзвичайної актуальності, що пов'язано з їх значною токсичністю і здатністю накопичуватися в організмі. Вплив цього екотоксиканту на населення промислових регіонів супроводжується розладами всіх систем органів, викликає анемію, гіпертензію, ниркову недостатність, імунний токсикоз і є фактором ризику розвитку безпліддя та інших порушень функціонування органів статевої системи [1]. Зниження токсичності свинцю є актуальним питанням та може бути досягнуто шляхом пошуку мікроелементів, які володіють антагоністичними

властивостями щодо його сполук [2]. Серед таких сполук увагу науковців привертає наносрібло, яке завдяки своїм антибактеріальним властивостям [2; 3] застосовуються як у різних галузях медицини (стоматології, гнійній хірургії, травматології, дерматології, при лікуванні хворих на остеомієліт, в комплексному лікуванні бактеріальних вагінозів та гострих респіраторних захворювань) [3], так і у ветеринарії (лікування шлунково-кишкових інфекцій різноманітної етіології у тварин) [4].

Мета дослідження – визначення ембріотоксичності ацетату свинцю при ізольованому введенні самкам щурів та за умов його комбінованого введення з цитратом срібла і виявлення взаємозв'язків між показниками ембріотоксичності досліджуваних речовин та показниками морфологічних змін репродуктивних органів (яєчників та плаценти) в експериментальних умовах.

Експериментальні дослідження проведені на білих статевозрілих щурах-самках лінії Wistar. Усі досліді проводили у відповідності до законодавства України та правил Європейської Конвенції щодо захисту хребетних тварин, які використовуються в експериментальних дослідженнях (Council of Europe, Strasbourg, 1986). Усього досліджено 623 плоди, 144 яєчники та 426 плаценти самок щурів контрольної та дослідних груп. Усі щури були розділені на 3 групи: дослідна група № 1 – щури, яким ізольовано вводили розчин ацетату свинцю в дозі 0,05 мг/кг; дослідна група № 2 – щури, яким вводили розчин ацетату свинцю в дозі 0,05 мг/кг в комбінації з розчином цитрату срібла в дозі 2 мкг/кг та контрольна група – щури, яким вводили дистильовану воду. Розчини вводили в шлунок самкам через зонд один раз на добу, в один і той же час, з першого дня вагітності та впродовж усієї вагітності. Результати впливу досліджуваних чинників на ембріогенез та репродуктивну систему самок оцінювали на 12-ту, 16-ту і 20-ту доби вагітності, тварин виводили з експерименту способом передозування ефірним наркозом, вилучали плоди, плаценти та яєчники. Після відбору в досліджуваних органах визначали органо-метричні показники, підраховували кількість жовтих тіл вагітності в яєчниках.

Рівень загальної ембріональної, перед- та післяімплантаційної смертностей у групі ізольованого введення ацетату свинцю перевищував показники групи контролю, що свідчить про його ембріотоксичність. В дослідній групі комбінованого введення ацетату свинцю

та цитрату срібла спостерігали зменшення показників загальної ембріональної, перед- та постімплантаційної смертностей відносно групи ізольованого введення ацетату свинцю. Зниження показника загальної ембріональної смертності на всіх стадіях гестації у дослідній групі комбінованого введення свідчить про зменшення цитратом срібла негативного впливу ацетату свинцю за умов їх комбінованого введення у щурів.

Кореляційний аналіз більш ґрунтовно окреслив вплив ацетату свинцю та його комбінації з цитратом срібла на показники розвитку плодів щурів та виявив кореляційні зв'язки з показниками морфометричних характеристик плаценти та яєчників щурів. Завдяки аналізу з використанням критерію Пірсона виявлено наявність кореляційних зв'язків між показниками загальної смертності та деякими морфометричними параметрами плаценти: 1) з товщиною децидуальної оболонки плаценти – прямі значні зв'язки у групі контролю 20-ї доби вагітності ($r = 0,57, p = 0,03$) та у групі ацетату свинцю, 20-та доба ($r = 0,56, p = 0,03$); 2) з товщиною спонгіотрофобласту – зворотній значний зв'язок у групі введення ацетату свинцю 20-ї доби вагітності ($r = 0,53, p = 0,03$), зворотній помірний у групі введення ацетату свинцю та цитрату срібла, 20-ї доби ($r = -0,44, p = 0,04$); 3) з загальною товщиною плаценти – зворотній значний зв'язок у групі введення ацетату свинцю, 20-та доба ($r = -0,5, p = 0,04$); 4) з вагою плацент – прямий значний зв'язок у групі ацетату свинцю та цитрату срібла 16-ї доби вагітності ($r = 0,72, p = 0,02$). Виходячи з отриманих результатів кореляційного аналізу, можна припустити, що рівень загальної смертності плодів залежить від товщини плаценти та окремих її шарів.

Висновки. Виявлені кореляційні зв'язки морфометричних показників плаценти з показниками ембріотоксичності та морфометричних показників яєчників з рівнем смертності плодів підтверджують негативний вплив розчину ацетату свинцю в зазначеній дозі на репродуктивну систему та фето-плацентарний комплекс в експерименті на щурах.

Джерела та література

1. Білецька Е. М., Онул Н. М., Кукіна Г. О. Сучасний стан захворюваності сечостатевої системи жіночого населення промислового регіону // Медичні перспективи. 2011. Вип. XVI (4). С. 130–136.
2. Наноматериалы и нанотехнологии в ветеринарной практике / под ред. В. Б. Борисевич, В. Г. Каплуненко. Київ: Авіцена, 2012. 512 с.

3. Нанометали: стан сучасних досліджень та використання в біології, медицині, ветеринарії / В. Ф. Шаторна, В. І. Гарець, В. В. Крутенко, І. І. Колосова, Ю. О. Бельська // Вісн. проблем біології і медицини. 2012. Вип. 3, т. 2 (95). С. 29–32.
4. Пошук нових біоантогоністів ацетату свинцю в експерименті / В. Ф. Шаторна, В. І. Гарець, В. В. Майор, І. І. Колосова, О. О. Савенкова // Вісн. Укр. мед. стомат. акад. 2013. Вип. 4 (44), т. 13. С. 191–196.

Халамай О. А. – студент IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Зінченко О. П. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Лучні угруповання комах Ковельського району

Постановка теми. У лучних біоценозах велику роль відіграють комахи, як споживачі рослинності, запилювачі, кормова база безхребетних та хребетних тварин, деструктори органічної речовини [2]. Взаємозв'язок між комахами і рослинами є дуже тісний. Зменшення чисельності комах, або їх зникнення унеможливить нормальне розмноження більшості квіткових рослин. Причиною зменшення чисельності комах може бути зменшення природних місць існування в наслідок господарської діяльності людини, зокрема, розорювання ґрунтів, розширення меж міст, використання хімікатів у сільському господарстві та ін. Таким чином, усе вище сказане обумовлює **актуальність** проведеного дослідження.

Метою роботи було ознайомлення з видовим складом, біологією і поширенням комах у лучних біоценозах Ковельського району.

Матеріалом для написання роботи були власні збори проведенні у 2017 р. в Ковельському районі в таких селах як: Велицьк, Сільце, Підліси, Підріжжя, Кашівка і в місті Ковель. За весь період дослідження було обстежено близько 20 гектарів луків, близько 100 видів рослин і 13 видів комах. Збір проводили з використанням стандартних методик косіння ентомологічним сачком [4]. Під час обстеження рослин луків ми звертали увагу на відповідності поширення різних комах до різних рослин. Під час маршрутних досліджень проводили

візуальне обстеження рослин. Для визначення використовували класичні визначники [1; 3].

В результаті проведеного дослідження на луках Ковельського району було виявлено 4 ряди комах: Напівтвердокрилі (*Hemiptera*), Прямокрилі (*Orthoptera*), Твердокрилі (*Coleoptera*), Лускокрилі (*Lepidoptera*), Перетинчастокрилі (*Hymenoptera*).

Домінуючими видами (ІД 10 %) серед знайдених комах є 4 види: оса звичайна (*Vespula vulgaris*), сонечко семикрапкове (*Coccinella septempunctata*), сонечко двокрапкове (*Adalia bipunctata*), кобилка болотяна (*Stethophyma grossum*). Масовими (ІД 5–10 %) є 4 види: сонцевик павиче око (*Inachis io*), сонцевик кропив'яний (*Aglais urticae*), коник зелений (*Tettigonia viridissima*), бджола медоносна (*Apis mellifera*). Нечисленними (ІД – 5) є 9 видів: шершень (*Vespa*), елія гостроголова (*Aelia acuminata*) – *punctiventris*), щитник смугастий (*Graphosoma lineatum*), сонцевик адмірал (*Vanessa atalanta*), цвіркун польовий (*Gryllus campestris*), турун зернистий (*Carabus granulatus*), ковалик широкий (*Selatosomus latus*), турун хлібний (*Zabrus tenebrioides*).

Розповсюдженими видами (ІІ 70 %) є чотири види такі як: оса звичайна (*Vespula vulgaris*), сонечко двокрапкове (*Adalia bipunctata*), сонечко семикрапкове (*Coccinella septempunctata*), кобилка болотяна (*Stethophyma grossum*). Поширеними (ІІ 50–60 %) є 5 видів: бджола медоносна (*Apis mellifera*), сонцевик павиче око (*Inachis io*), сонцевик кропив'яний (*Aglais urticae*), коник зелений (*Tettigonia viridissima*), цвіркун польовий (*Gryllus campestris*). Непоширеними (ІІ 40 %) 8 видів: елія гостроголова (*Aelia acuminata*) *punctiventris*), щитник смугастий (*Graphosoma lineatum*), турун зернистий (*Carabus granulatus*), сонцевик адмірал (*Vanessa atalanta*), турун зернистий (*Carabus granulatus*), ковалик широкий (*Selatosomus latus*), турун хлібний (*Zabrus tenebrioides*), шершень (*Vespa*),

Таким чином, на основі наших досліджень було встановлено видовий склад – комах луків Ковельського району

Джерела та література

1. Атлас комах України / В. І. Гусєв, В. М. Єрмоленко, В. В. Свищук, К. А. Шмиговський. Київ: Рад. шк., 1962. 304 с.
2. Долин В. Г., Ермоленко В. М. Класс насекомых // Природа Украинской ССР. Животный мир. Київ: Наук. думка, 1985. С. 61–101.

3. Мамаев Б. М., Медведев П. Н., Правдин Ф. Н. Определитель насекомых европейской части СССР. Москва: Просвещение, 1976. 79 с.
4. Руководство по энтомологической практике / ред.: В. П. Тищенко. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1983. 201 с.

Черевата О. Г. – студентка V курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Білецька М. Г. – к. б. н., доцент кафедри
зоології СНУ імені Лесі Українки

Видова різноманітність кроногніздних птахів парку імені 900-річчя міста Луцька

Постановка проблеми. Урболандшафти приваблюють до себе птахів сприятливими для виживання умовами: доступність кормів антропогенного походження, ширший спектр місць для гніздування, практично відсутність хижаків, охорона птахів людиною [4]. Усе це створює передумови для збільшення чисельності і щільності популяцій. Деякі види змінили свої етолого-екологічні механізми внаслідок тривалого контакту з людиною. Внутрішньопопуляційні адаптаційні процеси дозволили деяким видам розселитися через урболандшафти в інші географічні зони та розширити ареал свого існування [3].

Парк імені 900-річчя міста Луцька є другим за площею серед усіх парків міста. Дослідження орнітофауни цієї території не проводилось, що додає наукового інтересу для подальших досліджень. Вивчення видової та просторової структури орнітоценозу досліджуваної території дозволяє встановити загальні тенденції формування угруповань кроногніздних птахів у парках і скверах міста Луцька.

Мета дослідження – вивчення видової структури та гніздової біології кроногніздних птахів території парку імені 900-річчя міста Луцька.

Матеріал для роботи зібраний у гніздові сезони 2018–2019 рр. В основу проведення досліджень покладено маршрутний метод [5]. Чітка межа між пішохідними доріжками та зеленими насадженнями відсутня. Було прокладено три основні маршрути: центральна алея з бруківкою, правий та лівий береги р. Сапалаївка. Обліку підлягали

види птахів, які гніздяться на території парку. Для спостережень за птахами використовували бінокль (7х). Опис населення орнітокомплексу проводили за шкалою В. П. Белікова [1].

Індекс домінування гніздових видів визначали за формулою:

$$ID = A/B \times 100 \%$$

де ID – індекс домінування; A – кількість гнізд цього виду на всіх маршрутах; B – загальна кількість усіх облікованих гнізд [2].

Результати дослідження. У парку імені 900-річчя кронагніздними є 26 видів птахів із 4 рядів. Найбільшим видовим різноманіттям відзначається ряд Горобцеподібні (Passeriformes) – 20 видів. Вони становлять 77 % від загального видового складу кронників. Голубоподібні (Columbiformes) представлені 3 видами, що становлять 12 % від загальної кількості. Кронагніздні Соколоподібні (Falconiformes) на території дослідження – це два види, що становлять 7 %. Із ряду Совоподібні (Strigiformes) у кронах дерев парку гніздиться лише один вид – сова вухата (*Asio otus*) – 3,8 % видового різноманіття.

За час дослідження було обліковано 202 гнізда. Перше місце за кількістю гнізд належить представникам родини Воронових (Corvidae) – 119 (58,9 %). Це гнізда граків, сорок, сойок. Серед усіх досліджених видів обліковано найбільшу кількість гнізд у припутня (*Columba palumbus*) – 56 (27,7 %).

Домінантними видами парку є: припутень (ID – 27,7 %), горлиця садова (ID – 12,4 %), сорока (ID – 11,3 %) та чикотень (ID – 10,4 %). До субдомінантних видів належать: грак (ID – 9,9 %), зяблик (ID – 6,9 %), дрізд чорний (ID – 4,9 %).

Звичайними видами серед кронників парку є: сова вухата (ID – 3,9 %), дрізд співочий (ID – 3,9 %), коноплянка (ID – 3,9 %).

Малочисельні види – зеленяк (ID – 1,9 %), сойка (ID – 1,5 %), берестянка звичайна (ID – 1,5 %), яструб малий (ID – 0,9 %), щиглик (ID – 0,9 %), сорокопуд сірий (ID – 0,9 %), яструб великий (ID – 0,5 %), щедрик (ID – 0,5 %).

Висновки. У парку імені 900-річчя міста Луцька кронагніздні птахи є достатньо різноманітними і чисельними (26 видів із 4 рядів). Найбільша кількість гніздових поселень спостерігається уздовж р. Сапалаївка та деревних насаджень центральної алеї. Усього обліковано 202 гнізда, з них найбільше (56) належить припутням.

Доміnantних (припутень, горлиця садова, сорока та чикотень) і субдоміnantних (грак, зяблик, дрізд чорний) птахів серед кроногніздників парку – 7 видів. Звичайні (сова вухата, дрізд співочий, коноплянка) і малочисельні види (зеленяк, сойка, берестянка звичайна, яструб малий, щиглик, сорокопуд сірий, яструб великий, щедрик) представлені більшою різноманітністю (загалом 21 вид).

Джерела та література

1. Белик В. П. Птицы степного Придонья. Формирование фауны, ее антропогенная трансформация и вопросы охраны. Ростов-на-Дону, 2000. 276 с.
2. Боголюбов А. С. Методы учетов численности птиц: маршрутные учеты: метод. пособие для педагогов дополнительного образования и учителей. Москва: Экосистема, 1996. 17 с.
3. Різун Е. М. Особливості гніздування птахів у парках центральної частини міста Львова // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. Львів, 2006. Вип. 31. С. 28–75.
4. Хорняк М. Синурбізація припутня (*Columba palumbus*) у м. Львові // Вісн. Львів. ун-ту. Серія біологічна. 2003. Вип. 34. С. 173–179.
5. Bibby C. J., Burgess N. D., Hill D. A. Bird Census Techniques. London, 1992. P. 66.

Чорна І. В. – аспірант СНУ імені Лесі
Українки

Механізми впливу ендогенних білкових факторів за умов ішемії

Постановка проблеми. Ішемія складає основу патогенетичних механізмів гострих і хронічних захворювань серця і судин. У відповідь на ішемічне пошкодження, через каскад реакцій синтезуються та активуються різні білкові фактори. Концентрація цих факторів у крові може вказати на наявність чи відсутність, а також рівень ішемічного пошкодження і має важливе діагностичне значення.

Мета дослідження – проведення аналізу сучасних літературних даних щодо механізму впливу ішемічних пептидів.

Результати дослідження. За умов ішемії у тканині міокарда запускається каскад біохімічних реакцій, у результаті чого посилюється взаємодія між клітинами крові і ендотелієм, і як наслідок – постійне звільнення токсичних речовин. Найбільш вивченими білковими речо-

винами, що опосередковують негативні реакції є натрійуретичні пептиди, тропоніни та фактори росту.

Натрійуретичні пептиди – група гормонів, подібних за молекулярною структурою, що синтезуються переважно у серцевій тканині (передсердний натрійуретичний пептид, ANP, мозковий натрійуретичний пептид, BNP), а також центральній нервовій системі (С-тип, CNP). Ішемія виступає як один з індукторів вивільнення натрійуретичних пептидів. Перевантаження об'єму або тиску призводить до напруження стінок шлуночків, що стимулює синтез pre-pro-BNP міокардом шлуночків. Після синтезу відбувається трансформація в pro-BNP, а згодом в біологічно активний BNP [3].

Натрійуретичні пептиди зв'язуються з рецепторами NPR-A, NPR-B, використовуючи гуанозинмонофосфат як внутрішньоклітинний меседжер. Далі пептиди зв'язуються із рецептором NPR-C, що визначає кліренс натрійуретичних пептидів [1].

Кардіальні тропоніни T та I мають високу тканинну специфічність. Вивільнення міокардіальних білків може бути зумовлене як в результаті апоптозу, так і некрозом міокарда. Тропоніни в міоцитах містяться у структурному пулі (в міофібрилах), і цитозольному – у вільному від міофібрил стані, який виходить у кров під час раннього розвитку ушкоджень міокарда [2].

ST-2 – стимулюючий фактор росту, що експресується у життєздатному, схильному до стресу міокарді [3]. Підвищення його рівня зумовлено механічним перевантаженням кардіоміоцитів. Дія ST-2 пов'язана з інтерлейкінами-33 (ІЛ-33), оскільки механічне розтягнення кардіоміоцитів може посилювати вивільнення ІЛ-33 із цитоплазматичних везикул, який, у свою чергу, підвищує антигіпертрофічний ефект шляхом блокування дії ангіотензину II або фенілепінеприну на міокард. Це викликає гіпертрофію кардіоміоцитів, активність фіброblastів та апоптоз [3].

Фактор росту та диференціювання-15 (GDF-15) синтезується на поверхні мембран різних клітин міокарда у відповідь на ішемію/реперфузію, запальні процеси, проявляючи виражений антигіпертрофічний ефект та бере участь у процесах міокардіального ремоделювання та фіброзу [3].

Фактор росту ендотелію судин (VEGF) стимулює клітинну відповідь, зв'язуючись з VEGF-рецепторами, локалізованими на клітинній

мембрані м'язових волокон, в саркоплазмі та ядерних оболонках виснажених ішемічною дегенерацією м'язів [4]. За умови дефіциту кисню клітина виробляє індукований гіпоксією фактор транскрипції (HIF), який стимулює вивільнення білків VEGF. Далі VEGF зв'язується з VEGF-рецептором на клітинах ендотелію і активує дію тирозинкінази, запускаючи ангиогенез.

Той факт, що передача даних сигналів на фактори транскрипції здійснюється через каскади мітоген-активованих протеїнкіназ, може свідчити про потенціальну можливість впливати на протікання постішемічного періоду, шляхом модифікації активності даних каскадів [5].

Висновки. Отже, логічно припустити, що вказані білкові фактори не є специфічними щодо серцевої тканини і будуть чинити несприятливі ефекти на усі типи м'язової тканини. Має місце проведення подальших досліджень щодо впливу білкових факторів на параметри скорочення м'язової тканини. Виявлені особливості, ймовірний позитивний чи негативний ефект на скоротливі процеси за умови ішемії можуть стати підґрунтям для підбору фармакологічних препаратів, які, у свою чергу, корегуватимуть та усуватимуть розвиток м'язової патології; для розробки комплексної методики лікування ранніх етапів ішемічного пошкодження м'язових тканин людини.

Джерела та література

1. Бесага Є. М. Визначення вмісту натрійуретичних пептидів у плазмі крові як діагностичний та прогностичний маркер при серцевій недостатності // Актуальні діагностичні підходи. 2009. № 1. С. 12–17.
2. Дорошенко О. В. Значення підвищеного тропоніну у клінічній практиці [Електронний ресурс] // Проблеми екологічної та медичної генетики і клінічної імунології. 2013. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pemgki_2013_3_15
3. Ханюков О. О., Сапожниченко Л. В. Місце біомаркерів у діагностиці, стратифікації ризику та прогнозуванні серцевої недостатності // Медичні перспективи. 2018. № 18. С. 56–63.
4. Шкуропат В. М. Вплив аутотрансплантації аспірата кісткового мозку на рівень експресії VEGF в ішемізованому м'язі та концентрацію VEGF у крові хворих з хронічною ішемією нижньої кінцівки III ступеня у різних вікових групах // Морфологія. 2009. № 4. С. 93–101.
5. Шурыгин М. Г., Шурыгина И. А., Дремина Н. Н. Влияние фактора роста эндотелия сосудов на уровень коллагенообразования в процессе развития постинфарктного кардиосклероза // Сибирский медицинский журнал. 2008. № 3. С. 53–55.

Шульга Г. М. – студентка IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Іванців О. Я. – к. п. н., доцент кафедри
ботаніки і методики викладання природничих
наук СНУ імені Лесі Українки

Агротехніка вирощування Актинідії в умовах Сокальського району Львівської області

Постановка проблеми. На даний час актинідії мала поширені на наших теренах через малу інформованість населення щодо біологічних особливостей розмноження і росту представників роду Актинідія, недостатню кількість матеріалу для посадки і вирощування. У зв'язку з цим дослідження представників даного роду є досить актуальним, адже знаходження нових способів розмноження і покращення вже існуючих дасть змогу використовувати ці рослини, як в промисловому виробництві так і в медицині.

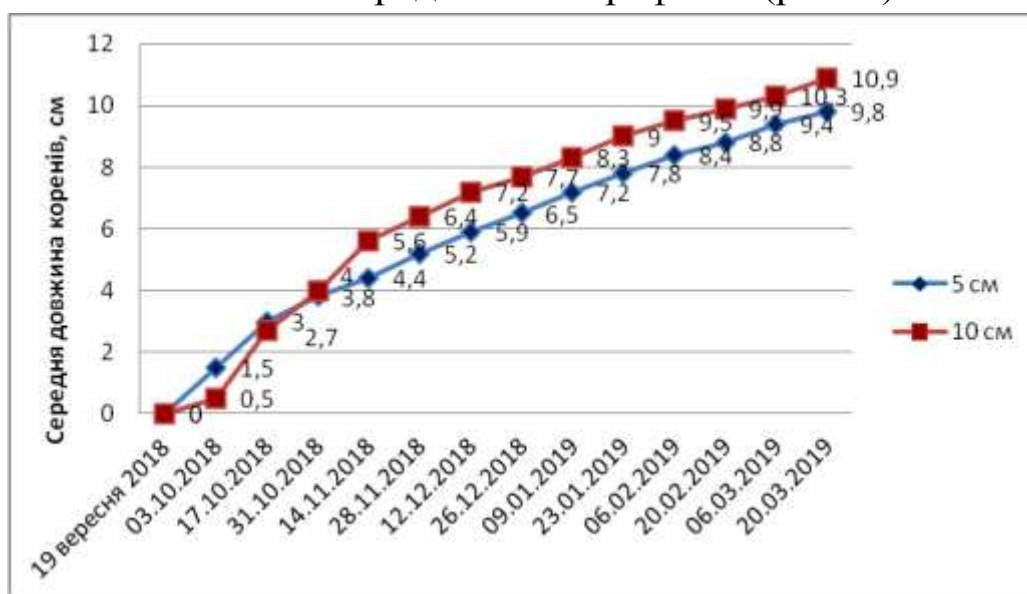
Мета дослідження – вивчення впливу регуляторів росту рослин при живцюванні Актинідії (*Actunidia L.*).

Результати дослідження. Внаслідок проведених досліджень при використанні комплексу біологічних, анатомо-морфологічних методів ми дали оцінку регенераційній здатності Актинідії коломікти (*Actunidia kolomicta*) в умовах закритого ґрунту. Визначили шляхи регенерації органів у процесі укорінення стеблових живців. Встановили показники вкорінення стеблових живців Актинідії коломікти залежно від довжини пагона та впливу біологічно-активної речовини. Під час експерименту ми досліджували динаміку наростання кореневої системи при укоріненні живців різної довжини, взятих з верхньої частини стебла під впливом речовин «Гетероауксину» і «Корневину». Живці в контрольному варіанті укорінювали у воді. Спостереження проводились 1 раз в 2 тижні. Протягом 6 місяців визначали кількість корінців, які утворились, їх довжину. Повторність досліду дорощування саджанців з укорінених живців актинідії чотириразова, у кожному повторенні по 12 укорінених живців. Саджанці протягом першого року після укорінення живців дорощували в контейнерах у теплиці з притіненням. Рослини перезимовували в неопалювальній теплиці, де температура повітря не опускалась нижче -5°C . Протягом наступного вегетаційного періоду дорощування проводили в контейнерах під притіненням з поступовим пристосуванням саджанців до прямого

сонячного світла. Протягом 6 місяців визначалася зміна висоти рослин і підраховувалася кількість листків на кожній рослині. Для підвищення ефективності живцювання актинідії були обрані 2 найбільш популярних в рослинництві регулятори росту. «Гетероауксин» – препарат, що стимулює коренеутворення. Діючою речовиною є індоліл-3 – оцтова кислота. «Корневин» – біостимулюючий препарат для рослин, до складу якого входить індолілмасляна кислота (ІМК). Підвищує ефективність вкорінення живців різних культурних дерев, в тому числі і декоративних [1].

Проведені дослідження показують, що в перші етапи розвитку кореневої системи після живцювання довжина утворених придаткових коренів на держаках довжиною 5 см в три рази більша, ніж на держаках 10 см. Однак, вже через 1–1,5 місяці після закладання дослідів довжина утвореного коріння на держаках різної довжин практично зрівнялася. Надалі спостерігається більш потужний розвиток кореневої системи у живців завдовжки 10 см в порівнянні з більш короткими живцями [2; 3].

Через 6 тижнів різниця між довжинами коренів у живців різної довжини була незначна. Через 2 місяці після початку дослідів довжина утворених коренів у 10-сантиметрових живців була на 1,2 см більша, ніж у живців завдовжки 5 см. Протягом решти часу проведення дослідів зберігалася аналогічна тенденція. В кінці дослідів середня довжина коренів у 10 см живців була більша, ніж у живців завдовжки 5 см на 1,1 см. Живці більшої довжини мали більш високу здатність до вкорінення, ніж живці довжиною 5 см. Отримані дані для більшої наочності можна представити графічно (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка розвитку кореневої системи живцями різної довжини у актинідії

Висновки. Вирощування актинідій в умовах Сокальського району Львівської області є досить ефективним, тому є значні можливості для розмноження відносно нового та цінного виду. Зокрема, вегетативне розмноження за допомогою живців, що взяті з верхньої частини стебла під впливом рістстимулююючих речовин «Гетероауксину» і «Корневину» володіють високою здатністю до вкорінення.

Джерела та література

1. Коваль С. А., Балабак А. Ф. Ефективність використання фізіологічно активних речовин для вирощування садивного матеріалу актинідії виду *Actinidia deliciosa* L. F. // Біологічні науки і проблеми рослинництва: зб. наук. пр. Уман. держ. аграр. ун-ту. Умань, 2003. Спец. вип. С. 494–499.
2. Коваль С. А. Особливості дорощування обкорінених стеблових живців ківі в умовах Правобережного Лісостепу України // Тези наук. конф. молод. учених. Умань, 2006. С. 116–118.
3. Коваль С. А., Балабак А. Ф. Особливості дорощування стеблових живців ківі в Правобережному Лісостепу // Зб. наук. пр. Уман. держ. аграр. ун-ту. Умань, 2007. Вип. 64. С. 167.

Юхимюк Т. М. – студент III курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Хабазняк В. К. – учень 10 класу Луцького
НВК № 9

Вплив альфа-тренінгу на показники сенсомоторної реакції у дівчат підліткового віку із високим рівнем ворожості

Постановка проблеми. В осіб підліткового періоду відбувається розширення життєвого простору, як у географічному сенсі (цікавість до пригод та інше), так і в сенсі розширення соціального оточення, велика кількість груп, куди включається підліток, появи у нього цікавості до літератури, політики, спорту тощо. У школярів виникають різні девіації, в тому числі емоційні та поведінкові [3, с. 41–50]. У більшості людей бувають випадки ворожого ставлення до іншої особи, що можна розглядати як умовну норму. Занадто великі або часті прояви ворожості до оточуючих розглядають як патологічні, і тоді мова йде про необхідність застосування корекційно-профілак-

тичних заходів. Особливо це важливо для хлопців і дівчат підліткового віку [2, с. 133]. Нейрофідбек – новий метод психокорекції функціонального стану людини, який ґрунтується на застосуванні біологічного зворотного зв'язку (БЗЗ) по нейрофізіологічним параметрам [1].

Мета роботи – виявити та дослідити вплив нейрофідбек-тренінгу на психофізіологічний стан дівчат-підлітків із підвищеним рівнем ворожості за показниками сенсомоторного дослідження.

Методи та результати дослідження. У нейрофідбек-тренінгу брали участь 10 школярок віком 12–13 років, які за результатами тест-опитувальника Басса-Дарки характеризувалися високим рівнем ворожості. Процедура альфа-тренінгу проводилася за допомогою програмно-апаратного комплексу «НейроКом» (ХАІ МЕДИКА, м. Харків) зі спеціально створеним в ньому модулем «БЗЗ-тренінг». Було проведено десять 10-хвилинних сеансів альфа-тренінгу. Для реалізації принципу БЗЗ досліджуваний контролював положення вибраного об'єкту на моніторі, формуючи свій психоемоційний стан [1]. За допомогою апаратно-програмного комплексу «Діагност-1» проводили тест «реакція на рухомий об'єкт» (РРО), який дає можливість реєструвати відповідь досліджуваного на об'єкт, який рухається з певною швидкістю (у вказаному місці) [4]. Оцінку реакції обстежуваних на рухомий об'єкт проводили під час 10 сеансів до та після процедури нейрофідбек-тренінгу. Оцінювали кількість точних попадань, кількість та час сенсомоторних реакцій із випередженням та з запізненням. Статистична обробка проводилася з використанням програми MS Excel 2010. Визначали середнє значення показника (M), величину середньої похибки ($\pm m$) та коефіцієнт кореляції (r), різницю між двома середніми величинами вважали достовірною при значеннях $p \leq 0,05$.

За результатами проведеного нами тестування було виявлено, що індекс ворожості дівчат-підлітків становив $10 \pm 1,2$ у. о. Тому, школяркам було запропоновано проходження серії сеансів альфа-тренінгу. Так, після проходження альфа-тренінгу індекс ворожості становив $8 \pm 1,2$ у. о. Аналіз показників спектру потужності альфа-ритму під час нейрофідбек-тренінгу в дівчат із високим індексом ворожості виявив збільшення значень від 1 до 10 сеансів (1-й сеанс $16,5 \pm 2,4$ мкВ/Гц², 10-й – $22 \pm 1,8$ мкВ/Гц²). Аналіз тесту «реакція на рухомий об'єкт» за показником точність виконання завдання до та після процедури альфа-тренінгу у дівчат із високим рівнем ворожості виявив збіль-

шення кількості точних реакцій після 10 сеансів. За показниками випередження та запізнення виконання завдання до та після процедури альфа-тренінгу виявлено зменшення кількостей випадків з випередженням та збільшення випадків із запізненням після сеансів. Час сенсомоторної реакції із випередження та запізненням з першого до десятого сеансу зменшився як до, так і після проходження процедури альфа-тренінгу. Кореляційний аналіз проведений між показниками тесту РРО та значеннями індексу ворожості у дівчат-підлітків у процесі проходження нейрофідбек-терапії виявив позитивну взаємозалежність між точністю виконання та значенням індексу ворожості після тренінгів. Так, зниження індексу позитивно корелюють із збільшенням точності виконання завдання. Високі показники показник індексу ворожості пливають на більший час сенсомоторної реакції із запізненням та їх меншу кількість до тренінгів, проте і зниження ворожості відображає зниження часу реакції та кількості випадків із випередженням після циклу сеансів. Врівноваження процесів збудження та гальмування, більша точність у виконанні завдання, чітко корелює із зменшенням рівня ворожості, що дає можливість більшого самоконтролю психоемоційної та вольової сфери дівчини-підлітка.

Висновки. Показано позитивний вплив альфа-тренінгу щодо зниження рівня ворожості в дівчат підліткового віку. У результаті проходження нейрофідбек-тренінгу зафіксовано вищі показники точності виконання завдання та зменшення часу сенсомоторної реакції із випередженням та запізненням під час тесту «реакція на рухомий об'єкт» у дівчат-підлітків із високим рівнем ворожості.

Джерела талітература

1. Базанова О. М. Индивидуальные характеристики альфа-активности и сенсомоторная интеграция: дис. ... д-ра биол. наук: 19.00.02. Новосибирск, 2009. 295 с.
2. Єгорова О. Б. Особливості прояву ворожості у хлопців і дівчат підліткового віку // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. КПНУ ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2013. Вип. 22. С. 133–146.
3. Лизогуб В. С., Макаренко М. В., Коваль Ю. В. Точність сенсомоторної реактивності як критерій оцінки зрівноваженості нервових процесів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/lizogub_v._s._makarenko_m._v._koval_j._v._accuracy_sensorimotor_reactivity_a_s_a_criterion_steadiness_of_nervous_processes.pdf
4. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология: учеб. пособие. Москва: Медпресс-информ, 2005. 432 с.

Болюк М. О. – студент IV курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Уль А. В. – д. т. н., доцент, завідувач кафедри
геодезії, землевпорядкування та кадастру
СНУ імені Лесі Українки

Застосування сучасних геодезичних технологій в інженерних вишукуваннях для встановлення меж земельної ділянки

На сучасному етапі розвитку землеустрою, роботи зі встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) набувають все більшої актуальності. Від достовірності інформації, яка надходить до автоматизованої системи Державного земельного кадастру України в результаті виконання робіт із встановлення меж земельних ділянок в натурі, залежить законне та раціональне використання земельних ресурсів. У Законі України «Про Державний земельний кадастр» [1], зазначено, що внесення даних до системи державного земельного кадастру без встановлення меж об'єктів державного земельного кадастру, до яких входять землі в межах державного кордону України, землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць, обмеження у використанні земель, земельні ділянки – неможливе. Інструкція про встановлення (відновлення) меж земельних ділянок у натурі (на місцевості) та закріплення їх межовими знаками [2] не повною мірою вирішила питання відносно послідовності та етапів процедури встановлення меж земельної ділянки на місцевості. У Земельному кодексі України [3] вказано, як виконувати встановлення чи відновлення меж земельних ділянок у натурі у разі виникнення земельних спорів між землевласниками та землекористувачами. Крім того, як показує практика, найпоширенішими та складними є саме межові спори.

Встановлення меж на місцевості є невід'ємною складовою частиною кадастрових зйомок і слугує основою для проведення конкрет-

них дій чи процедур для передачі земельних ділянок у власність або користування.

Одним із негативних чинників є відсутність, неактуальність та застарілість генеральних планів міст, схем планування територій, планів зонування територій, актуальних топографічних планів різних масштабів тощо. Якщо немає вказаної документації, виникає проблема – неможливо якісно розробити проект землеустрою щодо встановлення меж земельної ділянки.

Іншою проблемою є те, що точність виконання геодезичних робіт із встановлення меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) не уніфікована в різних нормативно-правових документах [2]. Сьогодні існує велика кількість приладів різної точності для виконання робіт із встановлення меж. Не можна забувати і про такі фактори впливу на результат встановлення меж земельних ділянок, як умови виконання робіт, досвід виконавця тощо. Ці факти вказують на ймовірність отримання різних за точністю результатів вимірювань. В разі неточного визначення координат кутів повороту меж земельної ділянки або будь-якої іншої помилки виконавця, пов'язаної із виконанням топографо-геодезичних робіт, можуть виникати наслідки, які ускладнюють так зване «стикування» земельних ділянок.

Геодезичне встановлення меж земельної ділянки – це комплекс інженерно-геодезичних вишукувань (геодезичних робіт) інженера-геодезиста (інженера-землевпорядника) з метою одержання координат точок кутів поворотів межі земельної ділянки та інших її метричних даних (площа, периметр, довжини сторін між кутами поворотів межі, середні квадратичні похибки тощо). На сьогодні використання глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) абсолютно змінило підхід до створення геодезичних мереж. За наявності мережі постійно діючих станцій визначення координат станцій знімання взагалі виконують без створення мереж у режимі РТК або РРК. За відсутності ГНСС мережі створюють, використовуючи електронні тахеометри способом лінійно-кутових побудов, причому навіть тахеометри найнижчої точності дозволяють створювати мережі без обмежень на відстані й кути з дотриманням необхідної точності.

Розглядаючи сучасні технології топографічного знімання, відзначаємо збільшення кількості методів, якими виконують знімання. Серед них: електронна тахеометрія, наземне лазерне сканування, знімання з безпілотних літальних апаратів, ГНСС-знімання, мобільне фотогра-

фічне/лазерне знімання тощо. Важливо, що ці та інші методи можна використовувати окремо або в комбінації, створюючи нові технології топографічного знімання.

Вищезгадані методи топографічного знімання не досліджувались з технологічної позиції: швидкість виконання робіт, ефективність методів, доцільність використання залежно від різних топографічних умов тощо. Варто зосередити увагу на комбінуванні різних методів, наприклад наземного лазерного сканування та БПЛА. Тому, наприклад, доцільним є встановлення умов використання одностототних та багаточастотних ГНСС-спостережень.

Джерела та література

1. Закон України «Про Державний земельний кадастр» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
2. Інструкція про встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0391-10>
3. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

Горбач В. В. – студентка II курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент кафедри
фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Особливості формування гідрографічної мережі Волинської області з урахуванням геолого-геоморфологічної будови

Постановка проблеми. В умовах значного антропогенного навантаження річок Волинської області, досить важливим є вивчення їхніх долин з урахуванням передумов їхнього формування. Дослідження геологічної будови та орографії долин сприяє раціональному використанню природних ресурсів річок, а також розробленню дієвих заходів щодо їхньої охорони.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні взаємозв'язку між геолого-геоморфологічною будовою Волинської області та розвитком річкової системи, а також, вивчення функціонування та динаміки

гідрологічних об'єктів у зв'язку з орографічними особливостями та складом гірських порід.

Результати дослідження. Формування річкових долин відбувається під впливом різноманітних фізико-географічних чинників, які умовно поділяються на дві групи: зональні та азональні. Геолого-геоморфологічні чинники належать до азональних, тобто до таких, що змінюються незалежно від широти місцевості та є ключовими у формуванні річкових долин.

Гідрографічну мережу Волинської області складають близько 130 річок загальною довжиною понад 10 км. До головних річок області належать Західний Буг та Прип'ять, які несуть свої води через р. Віслу у Балтійське море та через р. Дніпро у Чорне море відповідно. Річкова сітка досліджуваної території добре розвинена, її густота становить 0,25–0,47 км/км² у басейні Прип'яті та 0,22–0,35 км/км² у басейні Західного Бугу [2, с. 211].

Аналізуючи геологічну карту Волинської області [1; 4], спостерігаємо, що переважна більшість області покрита крейдою (CaCO₃) та крейдоподібними мергелями, які утворилися під час трансгресії моря на дану територію у крейдовому періоді мезозойської ери. Відклади належать до легкорозчинних порід, тому сприяють утворенню карстових форм рельєфу, зокрема озер, змінюючи гідрологічний режим та гідрографічну мережу місцевості. Окрім того, склад гірських порід безпосередньо впливає на гідрохімію річок, саме тому хімічний склад річкових вод Волинської області гідрокарбонатно-кальцієвий із змінною мінералізацією протягом року.

Четвертинні відклади у більшій частині Волинської області представлені флювіогляціальними пісками та супісками, лише у південній її частині залягають еолово-делювіальні леси, супіски, та суглинки [1, с. 7]. Такі породи легко піддаються розмиванню і винесенню, оскільки містять незначні домішки глини, а отже, в минулому сприяли роботі ерозії та утворенню густої річкової мережі дендритного типу. Проте, станом на сьогодні, твердий стік – показник, яких характеризує руйнівну та транспортну діяльність річок, незначний і коливається від 0,1–0,8 т/км² для водозбору р. Турії до 1,4–7 т/км² для р. Стир [4, с. 65]. Явище спричинене невеликою посіченістю рельєфу, малими швидкостями течії та добре розвинутим лучно-болотним рослинним покривом, який не допускає потрапляння теригенного матеріалу в природні водотоки. Винятком слугує південна частина області із

більшими показниками твердого стоку річок, де рослинний покрив розріджений, а ерозія розвинута краще.

Рельєф Волинської області рівнинний, його середня висота не перевищує 195 м, а загальний похил спрямований на північ [2, с. 210]. Саме тому швидкості течій низькі, а майже всі річки краю, беручи свій початок із численних боліт та джерел, протікають із півдня на північ.

Досліджувана територія розташована в межах двох макроформ: Поліської низовини та Волинської височини, природні особливості яких мають суттєві відмінності. Річкові долини Поліської низовини, внаслідок незначних перевищень та близькістю базису ерозії, характеризується значною шириною, незначним врізом та моговиразністю. Вододіли між численними річками низовини зазвичай невисокі та часто заболочені, подекуди ними виступають моренні горби та ози, які утворилися під час відступу льодовика. Окрім того, у річках добре розвинута бічна ерозія, їм притаманне меандрування та поліфуркація.

На противагу, річкові долини Волинської височини, внаслідок інтенсивної роботи текучих вод на підвищених ділянках, врізані на 30–50 м та характеризуються виразними терасовими схилами та добре розвинутою яружно-балковою сіткою [4, с. 35]. Межиріччя тут зазвичай припідняті над загальним рівнем та чітко відділяють басейни сусідніх річок. На сучасному етапі розвитку, річкам височини притаманне переважання бічної ерозії та значне меандрування.

Оскільки, різниця у гіпсометричних рівнях двох морфоструктур незначна і складає в середньому 100 м, річки області мають деякі спільні ознаки. Наприклад, широкі й заболочені заплави, невеликий похил русла (в середньому 1 м/км) та повільну течію (0,2–0,3 м/с) [3, с. 41].

Висновки. Отже, геолого-геоморфологічна будова Волинської області досить складна й неоднорідна та виступає основою для формування гідрографічної мережі на ній.

Джерела та література

1. Атлас Волинської області / за ред. Н. В. Бурчака; відп. ред. Ф. В. Зузук. Москва: Комітет геодезії і картографії СРСР, 1991. 42 с.
2. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / редкол.: О. М. Маринич (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. рад. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989. Т. 1: А–Ж. 416 с.
3. Зуб Л. М., Карпова Г. О. Малі річки України: характеристика, сучасний стан, шляхи збереження [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://urn.iatp.org.ua/ukr_rvrs/ukrrivers.htm
4. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. Київ: Вища шк., 1975. 147 с.

Кацай Д. А. – студентка ІІ курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Федчик А. П. – студентка V курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Павловська Т. С. – к. г. н., доцент кафедри
фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Утворення відходів у Волинській області

Постановка проблеми. Діяльність людини призводить до утворення значної кількості відходів, які є одними із найбільших чинників забруднення навколишнього середовища. Вони негативно впливають на усі природні компоненти нашої планети, а, отже, й на комфорт життєдіяльності населення. На жаль, щороку ця проблема стає ще більш гострішою. Тому необхідність ефективного управління відходами стає нагальним завданням суспільства у переважній більшості регіонів світу. Особливо актуальною ця проблема є нині для України. Не є виключенням у цьому плані і Волинська область.

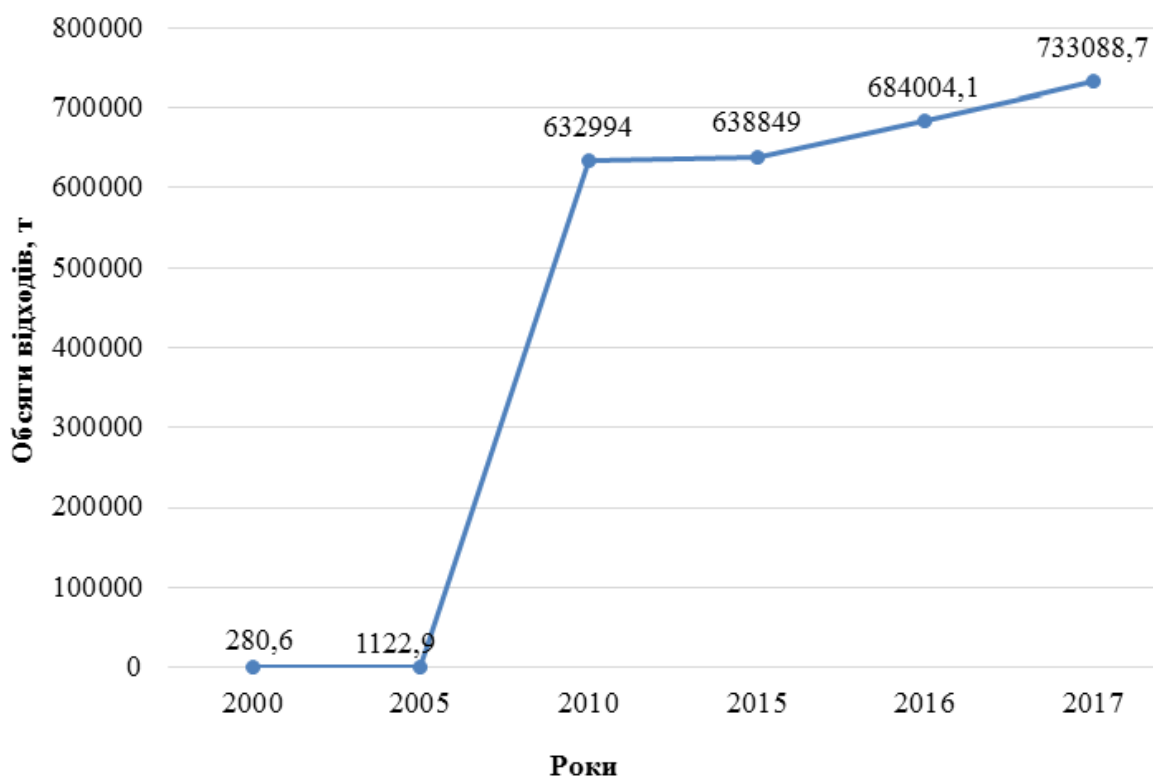
Мета дослідження – проаналізувати динаміку утворення відходів у Волинській області та з'ясувати їх структуру за класами небезпеки, категоріями матеріалів та утворювачами.

Результати дослідження. Відходи – це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення, і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [3]. Виділяють 4 класи небезпеки відходів: І клас – надзвичайно небезпечні; ІІ клас – високонебезпечні; ІІІ клас – помірно небезпечні; ІV клас – малонебезпечні [2]. Для кожного класу небезпеки відходів існують різні методи їх зберігання, перевезення, оброблення, знешкодження, утилізації або знищення.

У Волинській області простежується збільшення обсягів утворення відходів (рис. 1). У 2017 р. було утворено 733,1 тис. т відходів. У їхній структурі переважають відходи ІV класу небезпеки (99,9 %). На відходи І класу небезпеки припадає близько 0,1 %, ІІ класу – майже

0,5 %, III класу – 0,3 %. За категоріями матеріалів переважають шлами та рідкі відходи очисних споруд (31,5 % усіх утворених відходів за 2017 р.), відходи рослинного походження (17,4 %), тваринні екскременти, сеча та гній (13,2 %), деревні відходи (12,4 %), побутові та подібні відходи (10,7 %), пуста порода від днопоглиблювальних робіт (8,1 %) [3].

Рис. 1. Динаміка утворення відходів усіх класів небезпеки у Волинській області (за даними [3])

З-поміж адміністративних одиниць області найбільше відходів продукують м. Луцьк (53,2 % всіх утворених в області відходів за 2017 р.), м. Нововолинськ (12,2 %), Ковельський (6,1 %), Володимир-Волинський (4,4 %), Рожищенський (3,6 %), Іваничівський (3,5 %) райони. Щодо утворення небезпечних відходів (I–III класи небезпеки), то лідерами є м. Луцьк (45,1 % від загальнообласних відходів I–III класів небезпеки) і Луцький район (36,8 %). Щодо динаміки утворення цих відходів, то з 2008 р. намітилося суттєве зниження обсягів їх утворення [3].

Висновки. Упродовж останніх вісімнадцяти років у Волинській області відмічається зростання обсягів утворення відходів, насамперед за рахунок відходів IV класу. При цьому обсяги утворення відходів I–III класів небезпеки дещо знизилися. За категоріями мате-

ріалів переважають шлами та рідкі відходи очисних споруд, відходи рослинного походження, тваринні екскременти, сеча та гній, деревні відходи, побутові та подібні відходи. Основними утворювачами відходів є домогосподарства, переробна промисловість, сільське, лісове та рибне господарство, добувна промисловість. Для зменшення обсягів утворення відходів найбільш актуальними заходами на сьогодні вважаємо: застосування новітніх технологій для переробки органічних відходів домогосподарств; використання придатних для переробки пакувальних матеріалів; створення ефективної системи збору та сортування окремих видів відходів як вторинної сировини; пропагування збереження природного середовища на всіх рівнях освітньо-виховного процесу.

Джерела та література

1. Екологічний паспорт Волинської області за 2017 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.menr.gov.ua>
2. небезпечні відходи: перелік і категорії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ecomerezha.org>
3. Статистичний щорічник. Волинь 2017 / за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк: ГУС у Волин. обл., 2018. 458 с.

Коваль Д. І., Снопік В. М. – магістри I року навчання географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент, декан географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Природний та культурно-історичний потенціал для розвитку сільського туризму Любомльського району

Постановка проблеми. Упродовж останніх 27 років незалежного розвитку Україна має стійку негативну тенденцію до скорочення кількості сільських населених пунктів, тобто вимирання сіл. З 1991 р. Україна втратила більше 640 сіл. За даними офіційної статистики, нині в Україні залишилося близько 28 600 сіл, однак у 8,5 тис. з них упродовж останніх трьох років не народилася жодна дитина. А це означає, що такі села також приречені на «тихе» вимирання.

Відродження і подальший економічний та соціальний розвиток сільських громад України нині пов'язують з індустрією туризму, зокрема, сільського зеленого. Наукові дослідження свідчать про те, що сільський туризм здатний забезпечити економічну та демографічну стабільність у сільських місцевостях та вирішити їхні соціально-економічні проблеми.

Для сільських мешканців цей вид туризму є найбільш доступною для започаткування та розвитку формою підприємницької діяльності, що дає додаткові прибутки та підвищує зайнятість членів сільських родин. Отож, розвиток сільського туризму сприяє добробуту мешканців сільської місцевості, стимулює удосконалення соціальної інфраструктури та збалансованості довкілля. Тому вивчення регіональних проблем розвитку сільського зеленого туризму та його сучасний стан є актуальним.

Мета дослідження – всебічний аналіз сільського зеленого туризму на прикладі його становлення і розвитку у Любомльському районі.

Результати дослідження. Регіони України мають надзвичайно багату природно- й етнокультурно-ресурсну базу, що створює передумови для його широкого використання у відпочинкових цілях. М'який клімат, мальовничі ландшафти, цікава історико-культурна спадщина є запорукою організації різнобічного відпочинку й туризму в сільських місцевостях нашої країни.

Сільський зелений туризм на початку ХХІ ст. – один із найперспективніших видів відпочинку. Для сільських мешканців цей вид туризму є найкращим стимулом для започаткування й розвитку підприємницької діяльності, що дає додаткові прибутки та підвищує рівень зайнятості членів сільських родин. Крім цього, діяльність сільських громад з організації агрорекреаційного сервісу стимулює облаштування сільських осель та благоустрій сільської місцевості, створює додаткові шляхи наповнення місцевих бюджетів, перетворюється на вагомий чинник перспективного розвитку сільських територій.

На теренах Любомльщини є значний природний та культурно-історичний потенціал для розвитку сільського зеленого туризму.

Любомльщина багата лісами та природно-заповідними територіями, вона володіє значними санаторно-курортними, лісовими, мисливськими та історико-культурними ресурсами. Численні архітектурні і археологічні пам'ятки, екскурсійні об'єкти, рекреаційні пункти та

місця короткотривалого відпочинку сприяють розвитку пізнавального туризму.

Кліматичні умови і ресурси сприятливі для здійснення рекреації і туризму упродовж року. Середньорічні температури: зимова (-12 °С), літня (+14,2 °С). Кількість опадів 590 мм. Варто зауважити, що період літньої рекреації дещо менший, ніж на решті території України [2].

Рекреаційне значення мають водні ресурси району. В його межах налічується 15 озер загальною площею понад 352,2 га, найбільше – Велике Згоранське, площею понад 148 га. Об'єм водної маси 31,13 млн м³, заозерненість території 0,20 %. Територією району протікає 9 річок, загальною протяжністю 172,1 км. Найбільшими серед них є Західний Буг, Прип'ять, Вижівка, Неретва [2].

Серед бальнеологічних ресурсів виділяються лише поклади сапропелевих грязей. У межах району розвідано 26 родовищ або 13,6 % від загальнообласних запасів [4]. Наявність природних джерел мінералізованих вод є хорошою перспективою у розвитку виробництва столових і мінеральних вод.

Найбільш придатними для лікування є торфові грязі родовищ, розташованих поблизу селища Головно та села Машів Любомльського району. В основному – це гіпсові купоросні торфи з мінералізацією 2–3 г/л, такі грязі масткі, мають високу теплоємність, бактерицидність, малу теплопровідність. В них є багато органічних сполук: бітуми, віск, оргкислоти, дубильні речовини, лігніти, цукор, крохмаль, ефірні масла, бальзами та ін. З неорганічних складників – окиси заліза, солі, амонію, сполуки бору, барію, стронцію, титану, цирконію, ванадію, срібла, хрому, золота, йоду та ін. [4].

Ліси охоплюють 37,2 % площі району і становлять майже 57,7 тис. га. Лісові рекреаційні ресурси сформовані зазвичай хвойними породами з домішкою дуба, які, як відомо, є найбільш цінними в рекреаційному відношенні. Потенціал флористичних ресурсів визначається наявністю цінних видів лікувальних трав та диких ягід. Місцеві ліси багаті на чорниці, малини, ожини, лохини.

За матеріалами Управління культури Волинської ОДА історико-культурні туристські ресурси Любомльщини охоплюють 48 пам'яток історії і культури, 18 пам'яток архітектури та містобудування, 7 пам'яток археології та 1 пам'ятка монументального мистецтва. В районі функціонує Любомльський краєзнавчий музей, відкритий 28 травня 1973 р. [3].

Візитною карткою району залишаються народні промисли – писанкарство (с. Замлиння), столярство (сmt Головне, с. Скрипиця), лозоплетіння (с. Забужжя), ткацтво (с. Хворостів), осередки вишивання в селах Вишнів, Радехів, Олеськ [1].

Джерела та література

1. Атлас історії культури Волинської області / відп. ред. Ф. В. Зузук. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 112 с.
2. Волинська область. Географічний атлас. Серія «Моя мала Батьківщина». 2009. 20 с.
3. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>
4. Чир Н. В., Качаровський Р. Є., Антипюк О. В. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку туристичної інфраструктури Любомльського району Волинської області // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк, 2017. № 14. Т. 1: Географія. С. 88–92.

Коваль О. В. – аспірант географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент, декан географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Річний хід опадів Білоозерського масиву Рівненського природного заповідника

Постановка проблеми. З моменту утворення Рівненського природного заповідника (РПЗ) у 1999 р. було здійснено небагато досліджень кліматичних умов території, та й то лише на основі даних метеорологічної станції Сарни. Так, в праці Ф. П. Тарасюк та Н. А. Тарасюк (2014) досить детально розглянуто питання випадання опадів за весь період спостережень метеостанції [4]. Також варто відзначити працю М. Д. Будза (2009) в якій проаналізовано кількісні показники випадання опадів за період 1975–2008 рр. та визначені головні тенденції у змінах [1]. Однак, результати цих досліджень не презентабельні для Білоозерського масиву РПЗ, що знаходиться на відстані понад 60 км на захід від метеостанції Сарни. Тому при вивченні кліматичних умов цієї території варто враховувати ще й дані метеоро-

логічних станцій Маневичі та Любешів Волинської області, які розташовані значно ближче.

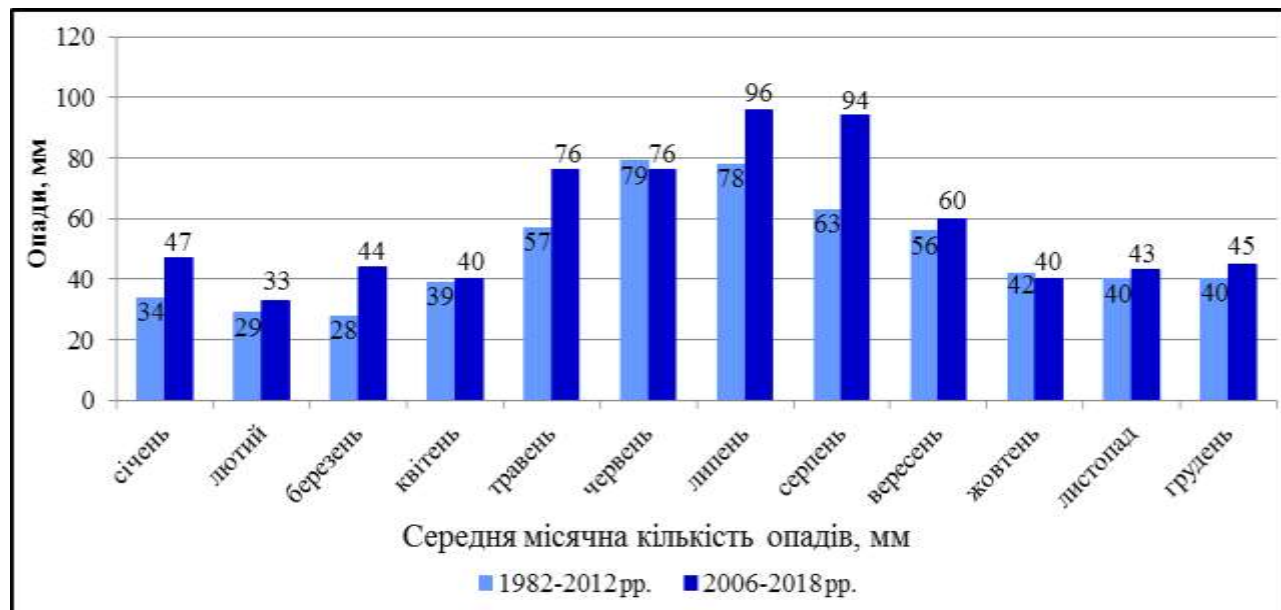
Мета дослідження. На основі метеорологічних даних метеостанцій Маневичі, Любешів та Сарни здійснити узагальнення кількісних показників річного ходу опадів Білоозерського масиву РПЗ і презентувати їх.

Результати дослідження. Для досягнення поставленого завдання ми скористалися матеріалами наявними у вільному доступі у мережі Інтернет: <https://ru.climate-data.org/> [2], http://rp5.ua/Архів_погоди/ [3].

Джерело [2] дозволило узагальнити дані за період 1982–2012 рр., які розраховані як кліматична норма. Отримані результати представлені у вигляді діаграми (рис. 1). Отже, згідно кліматичної норми за період 1982–2012 рр. протягом року випадає 585 мм опадів, з них: 70,8 % або 414 мм опадів – у теплий період (квітень–жовтень) та 29,2 % або 171 мм – у холодний період (листопад–березень) [2]. Мінімум опадів випадає у в холодний період: березень – 28 мм та лютий – 29 мм. Найбільше опадів холодного періоду припадає на листопад і грудень – 40 мм. Максимум опадів випадає у теплий період: червень – 79 мм, липень – 78 мм. Найменше опадів теплого періоду випадає на початку і в кінці періоду: у квітні – 39 мм, у жовтні – 42 мм. Простежується різке зростання кількості опадів з квітня до червня–липня з подальшим помірним спадом. Отже, річний хід опадів Білоозерського масиву РПЗ згідно кліматичної норми 1982–2012 рр. характеризується чітко вираженими мінімумом опадів наприкінці холодного періоду та максимумом у середині теплого періоду.

Однак, щоб краще представити річний хід опадів Білоозерського масиву РПЗ варто використати метеорологічні дані за період 2006–2018 рр. [3]. Отже, за період 2006–2018 рр. протягом року в середньому випадало 693 мм опадів, з них: 69,6 % або 481 мм опадів – у теплий період (квітень–жовтень) та 30,4 % або 212 мм – у холодний період (листопад–березень) (рис. 1). Проте, за вказаний період були роки із значними відмінностями річного ходу опадів. Так, у 2006–2010 та 2012–2013 рр. опадів випадало значно більше від середнього показника за вибраний період – від 706 мм до 792 мм, в 2014–2018 рр. опадів випадало менше, а найменше в 2011 р. – лише 508 мм. За визначений період також змінювався розподіл опадів між теплим і холодним періодами: частка опадів теплого періоду становила від 60,5 % у 2013 році до 74,6–75,3 % у 2006, 2008 і 2012 рр. Значні

відхилення у розподілі кількості опадів у 2013 р. зумовлені випаданням великої кількості снігу в холодний період.

Рис. 1. Річний хід опадів Білозерського масиву Рівненського природного заповідника за періоди 1982–2012 рр. та 2006–2018 рр. *

* – розроблено авторами за джерелами [2; 3].

Згідно даних мінімум опадів випадає у лютому – 33 мм. Найбільше опадів холодного періоду припадає на січень – 47 мм. Максимум опадів випадає у теплий період: липень – 96 мм, серпень – 94 мм. Найменше опадів теплого періоду випадає на початку і в кінці періоду – у квітні та жовтні – 40 мм. Простежується різке зростання кількості опадів з квітня до липня–серпня з подальшим спадом.

Висновки. Річний хід опадів Білозерського масиву РПЗ типовий для кліматичних умов Волинського Полісся. Однак, в останні роки помітна тенденція до зростання кількості опадів загалом та по місяцях, хоч однаково повторюються роки з більшою і меншою від норми кількістю опадів. Загалом же, зберігається розподіл опадів між теплим і холодним періодами – близько 70 % і 30 % відповідно. Річний хід опадів Білозерського масиву РПЗ за 2006–2018 рр. характеризується наявністю мінімуму опадів в холодний період (лютий) та чітко вираженим максимумом у середині теплого періоду, хоча відбулося зміщення максимуму опадів з червня–липня на липень–серпень.

Джерела та література

1. Будз М. Д. Вплив глобального потепління на режим атмосферних опадів на Волинському Поліссі // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій / ред. кол. М. Д. Будз та ін. Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2009. С. 739–743.

2. Климатические данные городов по всему миру [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ru.climate-data.org/>
3. Розклад погоди rp5.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://rp5.ua/Архів_погоди/
4. Тарасюк Ф. П., Тарасюк Н. А. Клімат міста Сарни та прилеглих територій // Природа Полісся: дослідження та охорона / ред. Журавчак Р. О. Рівне: Овід, 2014. 680 с.: іл. С. 237–246.

Колоненко Н. А. – студентка V курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Тарасюк Н. А. – к. г. н., доцент кафедри
фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Природні чинники як передумова розвитку туризму (на прикладі Рівненського району)

Рівненський район поєднує в собі різноманіття природних ландшафтних, кліматичних, історичних-культурних ресурсів які характеризують дану територію як привабливу та перспективну для розвитку туристично-рекреаційної діяльності.

Мета дослідження – характеристика основних природних чинників які впливають на розвиток туристично-рекреаційного комплексу Рівненського району з метою збільшення туристичного попиту.

Результати дослідження. Рівненський район традиційно привабливий для туристів. Важливим чинником є, передусім, різноманіття природних ландшафтів, географічне положення та транспортна доступність. Територія району знаходиться в центральній частині Рівненської області, на межі переходу від Волинської височини до Поліської низовини, проте, домінують лісостепові ландшафти височини.

Площа території району становить 117,6 тис. га. У структурі угідь переважають сільськогосподарські землі, які займають 66,5 %. 24 % зайнято лісами та лісовкритими землями, під водоймами – близько 1,6 % території, понад 7 % – під забудовою, дорогами та іншими господарськими об'єктами [3]. Площа лісів складає 25,6 тис. га, більше заліснена північна частина району. Основні лісоутворюючі породи: сосна (54 %), дуб (27 %), поширені граб, липа, осика, береза, вільха. Кліматичні умови сприятливі для розвитку різновидів туризму

впродовж усього року. Клімат помірно-континентальний, м'яка зима, тепле літо, пересічна температура січня $-5,4$ °С, липня $+18,5$ °С., період із температурою понад $+10$ °С становить 160 днів. Середньорічна кількість опадів – 600–700 мм [4].

Рівненський район забезпечений мережею річок зі спокійною течією, найбільші з них – р. Горинь з притоками Стубла та Устя. Озера невеликі, здебільшого заплавні та карстові. Далеко за межами району відомі болотні масиви – Чортове болото та Соломка. В межах району утворено 40 штучних водойм, серед яких найбільшими є озера Басів Кут та Червона Калина, Путилівське та Бичальське водосховища. Наявні джерела мінеральних вод, які забезпечують функціонування санаторію «Червона калина» (с. Жобрин Рівненського району), де використовуються сучасні і традиційні технології оздоровлення, цілющі джерела води [3]. Загалом, водні ресурси є перспективними для розвитку водного, болотного туризму та санаторно-курортного лікування.

Серед природоохоронних об'єктів району наявні заказники, з яких найбільш популярними є ботанічні («Вишнева гора», «Гориньград», Корнинський»), лісові («Новоставський» та урочище «Павлівщина») та ландшафтний («Передільські горби»). Часто відвідувані території з пам'ятками природи: «Острів», «Хвощ великий». Найбільше наукове та естетичне значення належить заповідним лісовим та болотним урочищам – «Соломка», «Покоси», «Порозівське», «Дуби». Добре відомі за межами району осередки садово-паркового мистецтва: Новоставський дендропарк, Городоцький, а також «Тунель кохання», протяжністю близько 4 км (сmt Клевань).

Впродовж ХХ ст. набув популярності розвиток зеленого туризму. Цей вид туристичної діяльності в поєднанні з оздоровленням має багаті традиції в багатьох населених пунктах (с. Олександрія, с. Новостав) [1].

Серед видів спортивного туризму традиційним є спортивне орієнтування, яке організують на території Новоставського, Оржівського та Олександрійського лісництв, а також в лісових масивах поблизу с. Антопіль та с. Руда-Красна.

З метою активізації туристично-рекреаційної діяльності необхідно впроваджувати різноманітні заходи використання різновидів природних ресурсів. Особливої уваги заслуговує рекламно-інформаційне забезпечення та пошуки джерел його фінансування. Формування мережі рекреаційної інфраструктури вимагає впровадження сучасних під-

ходів в обладнанні пляжів, місць для ночівлі та відпочинку, пунктів для харчування, лікування, прокату, розваг, санітарно-технічного облаштування [2].

Висновок. Різноманіття природних умов, комфортний клімат, різноманітність флори та фауни, рівнинність ландшафтів, чистота природних водойм, сприятлива екологічна ситуація та транспортна доступність території Рівненського району забезпечує розвиток сільського, екологічного (зеленого), спортивного, пішохідного, оздоровчого, велотуризму, культурно-пізнавального, релігійного та створює перспективи для розвитку наукового (для ботаніків, зоологів, ландшафтознавців, гідрологів) та екстремального туризму (парашутний клуб «Aviaclub Rivne»).

Джерела та література

1. Колоненко Н., Тарасюк Н. Екологічний туризм Рівненського району // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. аспір. і студ. (15–16 трав. 2018 р.). Луцьк, 2018.
2. Тарасюк Н., Колоненко Н. Особливості формування рекреаційно-туристичної мережі Рівненського району // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. аспір. і студ. (травень 2017). Луцьк, 2017.
3. Тарасюк Н., Шилюк М. Туристично-рекреаційні можливості Рівненського району // Вітчизняна наука на зламі епох: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали XXVIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 2016.
4. Туристичний паспорт Рівненського району [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cultura.rv.ua/wp-content/uploads/2016/08/Туристичний-паспорт-Рівненського-району-11.pdf>

Кравчук Н. В. – студентка V курсу
географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Потапова А. Г. – к. г. н., доцент кафедри
економічної та соціальної географії

СНУ імені Лесі Українки

Переваги інвестування у фітнес індустрію

Постановка проблеми. Питанням вигідного інвестування капіталу задаються мільйони людей у всьому світі, намагаючись розібра-

тися, які способи вкладення коштів можуть дати найвищий дохід і максимально задовольнити запити суспільства. Складна економічна ситуація збільшує кількість тих, хто шукає можливість вдалого інвестування. Лідерами найвигідніших капіталовкладень в Україні на сьогодні стають спорт і торгово-розважальні центри.

Дослідженням інвестування у спорт займалися провідні економісти України Ангеліна Деревльова, Віктор Оборський, Дмитро Єкімов та інші.

Метою є аналіз переваг інвестування у спорт, зокрема у будівництво фітнес-клубів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інвестиції у здоровий спосіб життя є найбільш перспективними, зокрема у спорт та розвиток фітнес-клубів. Завдяки великій аудиторії, яку концентрує навколо себе будь-яка спортивна подія, інвестиції в спорт стали сьогодні одними з популярних і цікавих способів вдалого інвестування. Існує безліч методів спортивного інвестування: від мінімальної ставки на улюблену команду до її покупки за кілька мільйонів; від придбання абонементу у спортивному клубі до побудови власного фітнес-клубу. Ця сфера приваблює сюди все більше і більше інвесторів. Варто знати, що такого роду вкладення можуть мати не тільки позитивні матеріальні наслідки, а й впливати на соціальну-культурну сферу населення та регіону. Вкладаючи кошти у виробництво спортивного обладнання, надання спортивних послуг або у будівництво стадіонів та фітнес-клубів, інвестори, таким чином, вносять свій внесок у формування здорової нації. Проблема здоров'я на сьогодні є однією з найбільш актуальних, оскільки стан громадського здоров'я виступає важливим показником збереження і розвитку людського потенціалу країни.

На сьогодні спорт-індустрія демонструє великий потенціал зростання навіть в умовах економічної нестабільності. Потенційна місткість ринку оцінюється експертами приблизно у 2 млрд доларів, що вказує на великий попит на послуги [1].

Ринок фітнес-послуг в Україні активно розвивається. В Україні фітнесом займається близько 2 % населення, але це не межа. Фітнес популярний не тільки серед молоді, а і серед людей старшого віку. Батьки хочуть бачити своїх дітей здоровими, тому віддають своїх дітей на заняття фітнесом. За статистичними даними 2 % припадає на дітей віком від 1 до 3, 13 % – діти віком від 4 до 14 років, 35 % – молодь від 15 до 30 років, 45 % – населення віком від 31 до 50 років,

5 % – люди віком понад 50 років. Українці все більше успадковують західну моду і активно купують абонементи фітнес-клубів для підтримки своєї фізичної форми [3].

При цьому поріг входу в цей бізнес низький, знайти приміщення практично будь-якої площі за прийнятними цінами теж не дуже складно. За словами експертів, за умови довгострокових договорів і мінімальних вкладень в ремонт і адаптацію приміщень при здачі його в оренду мережевого оператора витрати на будівництво таких приміщень окуплюються вже через 3–5 років. Це означає, що вигода від співпраці з мережею фітнес-індустрії для девелоперського бізнесу цілком очевидна.

Перевагами інвестування у фітнес-індустрію є:

- послуги даної сфери бізнесу украй затребувані;
- витрати основного характеру одноразові (наприклад: закупівля тренажерів);
- стабільний дохід;
- поява постійної бази клієнтів.

Розвиток цього бізнесу мало залежить від впливу політики та економіки. Адже відкрити фітнес-зал можна у спальному районі, заощадивши при цьому на оренді значну суму і не втративши обсяг потенційних клієнтів [4].

До мінусів інвестування у фітнес-індустрію можна віднести:

- конкуренцію;
- витрати на ремонт приміщення;
- сезонність роботи.

Висновки. В даний час в Україні для розвитку фітнес-індустрії чимало сприятливих факторів. Головний – інтерес з боку потенційних клієнтів. Сьогодні модно відвідувати фітнес-клуби, займатися спортом, піклуватися про своє здоров'я.

Джерела та література

1. Худавердієва В. А. Стратегія залучення іноземних інвестицій в економіку України // Фінанси України. 2010. № 6. С. 62–71.
2. Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інтелектуальний та людський капітал як детермінанти інноваційності економіки: інституціональний аспект // Стратегія інноваційного розвитку економіки. 2011. № 3. С. 3–8.
3. Інвестиції у спорт. Переваги та недолки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vkoshelek.com/investitsii-v-sport/>
4. Інвестиції у спортивні об'єкти [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://investicii-v.ru/investicii_v_sport/

Мазур І. Р., Петрина О. С. – студенти III курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Мельнійчук М. М. – к. г. н., доцент кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Туристсько-рекреаційні ресурси Дубровицького району

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. ознаменувався в Україні законодавчим визнанням туризму як одного з пріоритетних напрямів розвитку національної економіки та культури.

Тому на даний час проблеми стратегій розвитку туризму та використання туристсько-рекреаційних ресурсів набувають усе більшої гостроти й актуальності. У зв'язку з цим постає проблема стабілізації розвитку туристично-рекреаційної діяльності в межах Полісся Рівненської області. Адже Полісся Рівненської області багате на природні та культурно-історичні ресурси, зокрема: озера, річки, ліси з цілющими дикоростучими ягодами та грибами, лікувальні торф'яні грязі, мисливство, рибальство, пам'ятники архітектури, музеї та інше. Все це створює необхідні передумови для організації туристично-рекреаційної діяльності і умовах переходу до сталого розвитку туризму.

Мета дослідження полягає у виявленні найцінніших природних та культурно-історичних об'єктів Дубровицького району Рівненщини з метою використання їх у туризмі та рекреації.

Результати дослідження. Дубровицький район розміщений на півночі Рівненської області. Він займає 9,1 % території області площею 1821 км². На півночі та північному сході район межує з Брестською областю республіки Білорусь, східна межа проходить з Рокитнівським, на півдні із Сарненським районами Рівненщини, а на заході із Володимирецьким та Зарічнянським районами Рівненщини. У Дубровицькому районі проходить державний кордон з Білоруссю протяжністю 65 км, де діють два митні пости в Удрицьку та Городищі. Теренами району проходять залізничні магістралі Рівне–Сарни–Луїнець та автодороги Рівне–Дубровиця–Зарічне–Прикладники–Пінськ та Рівне–Дубровиця–Городище–Столін [4].

Дубровицький район володіє значними природними та історико-культурними туристсько-рекреаційними ресурсами.

Найважливішими рекреаційними та туристичними природними ресурсами Дубровицького району є річки Случ, Горонь, Бережанка,

Льва, Чаква, Стубла, озера Верхнє, Велике та Мале Почаївське, Сіріус, Озерське, болота Красне, Морочне та Гало, ліси, а також природно-заповідні об'єкти: загально-державного значення частина Рівненського природного заповідника, ландшафтний Почаївський заказник, лісовий Висоцький заказник, ботанічний Золотинський заказник, Сварицевицький заказник та Озерський заказник; місцевого значення Дубровицький, Висоцький, Більський дендропарки, лісовий Литвицький заказник, заповідні урочища Більське, Висоцьке, Золотинське та Поліська діброва, пам'ятки природи Трикутнянський парк і Жаденське [5].

Особливу увагу привертає озеро карстового походження Велике Почаївське, біля села Вербівк, яке належить до басейну річки Горинь. Площа озера досягає 100 га. Глибина становить 4 м. Улоговина видовженої форми. Береги низовинні, зарослі лісом, здебільшого заболочені. Живиться водами підземних джерел та атмосферними опадами. Дно полого, торфове. Вода темна, майже непрозора з підвищеним вмістом гліцерину.

Лісами, в основному сосновими, вкрито 90,8 тис. га, що становить майже 50 % території району.

У межах району розташоване відділення «Перебродівське» (площею майже 16 тис. га) Рівненського природного заповідника, який є неповторним за рослинним і тваринним світом, ландшафтами, лісовими масивами, озерами і річками. Це найбільша заболочена територія України [5].

У 1984 р. створено у заплаві річки Горинь лісовий загальнодержавний заказник «Висоцький». На площі 110 га розмістилися вікові заплавні діброви. Шістсотлітні дуби на березі річки Горинь є ботанічними пам'ятками природи.

Серед культурно-історичних об'єктів особливий туристсько-рекреаційний інтерес мають: місто Дубровиця, найстаріше місто Рівненської області, у середньовіччі – центр удільного князівства (засноване 1005 р.); найстаріша архітектурна пам'ятка стародавньої Дубровиці, яка дійшла до наших днів – костел Іоанна Хрестителя XVII ст.; церкви Різдва Богородиці та Миколаївська (усі в Дубровиці), церква Різдва Богородиці та дзвіниця (с. Бережки), церкви Різдва Богородиці (с. Бережниця), Свято-Преображенська (с. Кураш), Покровська (с. Велюнь), Успенська (с. Висоцьк), Різдва Пресвятої Богородиці (с. Смородськ), каплиці (села Орв'яниця та Удрицьк) [3]; Дубровицький історико-етнографічний музей; Серед видатних уродженців – лікар-

терапевт, доктор медицини, дійсний член УВАН, НТШ І. Базилевич (с. Селець), історик, доктор історичних наук В. Чишко (с. Орв'яниця); народна майстриня У. Кот (с. Крупове), скульпторка Т. Бриж (с. Бережниця); хорівий диригент Є. Кухарець (с. Велюнь), співачка С. Бабчук (с. Бережки); у школі с. Висоцьк учителював письменник П. Красюк [1].

Висновки. Дубровицький район має значний природний та культурно-історичний потенціал який можна використовувати в рекреаційній та туристичній діяльності.

Джерела та література

1. Верменич Я. В. Рівненська область // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9. 213 с.
2. Коротун І. М., Коротун Л. К. Географія Рівненської області: в 3-х ч. Ч. 2. Навч. підруч. Рівне, 1996. 380 с.
3. Паніна Л. А. Сучасна релігійна ситуація на Рівненщині: статистичний огляд // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Історичне релігієзнавство. 2012. Вип. 6. С. 248–254.
4. Рівненська область. Географічний атлас. Серія «Моя мала Батьківщина». 2017. 20 с.
5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pzf.rv.ua/archives/130>

Маїк Н. І. – студент V курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Радзій В. Ф. – к. г. н., доцент кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру СНУ імені Лесі Українки

Правовий режим використання земель водного фонду

Постановка проблеми. Трансформація земельних відносин зобов'язує здійснювати землекористування відповідно до встановлених вимог законодавства в галузі земельних ресурсів. Особливої уваги варто приділяти екологічно стабільним землекористуванням, зокрема, до такої категорії відносяться землі водного фонду.

Основною метою дослідження є встановлення правового режиму використання земель водного фонду, що сприятиме до проведення оптимізації землекористування водно-болотних угідь.

Результати дослідження. Відомості про землі водного фонду знаходимо у земельному, водному, містобудівному кадастрах, де зазначено основні дефініції понять досліджуваної категорії земель, правовий режим їх використання. Зокрема, у ст. 18 Земельного кодексу України (ЗКУ) зазначено, що до земель України належать усі землі в межах її території, зокрема острови на землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії [2]. Згідно ст. 19 ЗКУ та ст. 4 Водного кодексу України (ВКУ) землі водного фонду виділяються в окрему категорію. До земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів.

Основні засади використання земель водного фонду, що зазначено у Земельному та Водному кодексах. Зокрема, у постійне користування землі водного фонду надаються організаціям та установам, що здійснюють обслуговування об'єктів водного фонду, прилеглої території (прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів, гідротехнічні споруди) та підтриманню їх у належному стані. На умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг надаються для догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд, під сінокоси, для рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, а також для проведення науково-дослідних робіт [2]. Землекористування цими ділянками у зазначених цілях повинні здійснюватися з урахуванням природоохоронних вимог щодо охорони водних об'єктів (річок, водойм), а також з додержанням архітектурно-планувальних норм та санітарних правил.

Правовий режим використання земельних ділянок, зайнятих водними об'єктами, визначається ст. 86 ВКУ. Зокрема, передбачено можливість використання ділянок водних об'єктів для робіт з будівництва гідротехнічних споруд, поглибленням дна для річкової (морської) навігації, видобуванням корисних копалин, для прокладання трубопроводів та інженерних мереж тощо [1]. У прибережних захисних смугах, що є складовою водоохоронних зон і встановлюються у їх межах. Ці смуги безпосередньо прилягають до водних

об'єктів. Основною функцією захисних смуг є охорона водних об'єктів від забруднення, засмічення та збереження їх водності. Прибережна захисна смуга може використовуватися лише для будівництва військових та інших оборонних об'єктів, об'єктів, що виробляють енергію (вітру, сонця, хвиль), об'єктів транспортування енергії, а також санаторіїв, дитячих оздоровчих таборів та інших лікувально-оздоровчих закладів з обов'язковим централізованим водопостачанням і каналізацією, гідротехнічних, гідрометричних та лінійних споруд [1]. У ст. 60 ЗКУ регламентовано розмір захисних смуг, які встановлюються уздовж урізу води шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менш як 3 га – 25 м; для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 га – 50 м; для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 м. Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води [3]. Межі встановлених прибережних захисних смуг і пляжних зон зазначаються в документації з землеустрою, кадастрових планах земельних ділянок, а також у містобудівній документації.

З метою забезпечення охорони водних об'єктів в місцях розміщення артезіанських свердловин для господарсько-побутового водоспоживання, лікувальних та оздоровчих потреб встановлюються зони санітарної охорони. Межі зон санітарної охорони визначаються проектом землеустрою. Зони санітарної охорони джерел і об'єктів централізованого водопостачання входять до складу водоохоронних зон і поділяються на три пояси особливого режиму: перший пояс (суворого режиму), другий пояс (обмежень), третій пояс (спостереження) [4]. Здійснення водокористування такими об'єктами регламентується на підставі дозволу на спеціальне водокористування, який видається територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства (Держводагенство).

Висновки. Правовий режим земель водного фонду регулюється Земельним кодексом і Водним кодексом України, а також рядом підзаконних актів, проте, відсутнє нормативно-методичне забезпечення щодо використання та охорони земель водного фонду. Як наслідок, не вирішення цих питань призводить до багатьох порушень, що пов'язані із веденням господарської діяльності в межах земель водного фонду.

Джерела та література

1. Водний кодекс від 06.06.1995 р. (із змінами та доповненнями) за № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 24. Ст. 189.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. (із змінами та доповненнями) за № 2768-III // Офіц. вісн. України. 2001. № 46. Ст. 2038.
3. Земельне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного та І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2009. 600 с.
4. Мірошниченко А. М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.

Мельнійчук М. М. – магістр географічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка;
Ахмедов Б. М. – докторант географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Дудун Т. В. – к. г. н., доцент кафедри геодезії та картографії КНУ імені Тараса Шевченка

Розробка нормативно-грошової оцінки земель на прикладі села Запілля Ратнівського району

Постановка проблеми. Основною складовою наповнення місцевих бюджетів є плата за використання земель у межах населених пунктів, в основу якої покладено нормативну грошову оцінку, тому її проведення завжди залишається актуальним питанням. Нормативна грошова оцінка, в першу чергу, оперує рентними доходами від земельної ділянки, включаючи групу коефіцієнтів, які відображають вплив на вартість ділянки групи найважливіших рентоутворюючих чинників.

Метою дослідження є розробка нормативної грошової оцінки земель села Запілля Датинської сільської ради Ратнівського району Волинської області.

Результати дослідження. Село Запілля Ратнівського району Волинської області знаходиться на відстані 29 км від районного центру смт Ратне. За матеріалами економічної оцінки земель, проведеної в 1999 р., територія на якій розташований населений пункт, відноситься до другого землеоціночного району.

Село Запілля засноване у 1847 р. і входить до складу Датинської сільської ради. Чисельність населення села Запілля складає 150 осіб. В населеному пункті налічується 65 садиб. Площа населеного пункту складає 189,2 га, а густина населення – 159,46 осіб/км².

Сферу застосування грошової оцінки земель визначає Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про оцінку земель» [1], «Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» [3] та «Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» [4].

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, визначення державного мита при міні, успадкуванні та даруванні земельних ділянок згідно із законом, визначенні розміру орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, обчисленні втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, а також при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Відповідно Податкового кодексу України (Розділ XIII) земельний податок за земельні ділянки усіх форм власності та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності визначаються залежно від їх нормативної грошової оцінки.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України про плату за землю» земельний податок за земельні ділянки усіх форм власності та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної форм власності визначаються залежно від їх нормативної грошової оцінки.

Нормативній грошовій оцінці підлягають землі всіх категорій за основним цільовим призначенням, які розташовуються в адміністративних межах с. Запілля. Забудовані землі, землі лісового та водного фонду, а також усі інші землі у встановлених межах населеного пункту (окрім земель сільськогосподарського використання) оцінюються за єдиною методикою. Землі сільськогосподарського використання оцінюються за агровиробничими якостями ґрунтів. Відповідно до «Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» [2] грошова оцінка 1 м² земельної ділянки визначається за формулою 1.

$$\ddot{O}_f = \frac{\hat{A} \times \hat{I}_f}{\hat{I}_E} \times \hat{E}_o \times \hat{E}_l, \quad (1)$$

де $\ddot{O}_H$ – нормативна грошова 1 м² земельної ділянки, грн; B – витрати на освоєння та облаштування території в розрахунку на 1 м², грн; H_{II} – норма прибутку (6 %); H_K – норма капіталізації (3 %); K_Φ – коефі-

цієнт, що характеризує функціональне використання земельної ділянки під житлову та громадську забудову, для промисловості, транспорту тощо; K_M – коефіцієнт, що характеризує місцезорозташування земельної ділянки.

Процедура виконання нормативної грошової оцінки земель населених пунктів визначена «Порядком нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» [4].

Вистовки. Результати нормативної грошової оцінки погоджуються відповідним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів шляхом проходження державної експертизи землепорядної документації, результатом якої є позитивний висновок.

Технічна документація з нормативної грошової оцінки земельних ділянок у межах с. Запілля затверджується Датинською сільською радою. Витяг з технічної документації про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки видається відповідним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів.

Джерела та література

1. Закон України «Про оцінку земель»: прийнятий 11 грудня 2003 р. № 1378-IV // Офіційний вісник України. 2004. № 1. Ст. 1.
2. Лященко А. А., Карпінський Ю. О. Геоінформаційні технології грошової оцінки земель населених пунктів // Геоінформаційні системи і муніципальне управління: зб. наук. пр. Миколаїв: Вид-во Мф НаУКМА, 2000. С. 53–60.
3. Методика грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів (тимчасова) // Земельні відносини в Україні. Київ: Урожай, 1998. С. 385–391.
4. Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів // Офіційний вісник України / Держкомзем України, Мінагрополітики України, Мінбудархітектури України, УААН. 2006. № 15. Ст. 1133.

Олекса М. С. – студент IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Уль А. В. – д. т. н., доцент, завідувач кафедри геодезії, землепорядкування та кадастру СНУ імені Лесі Українки

Застосування вейвлет перетворень у фотограмметрії

Актуальність даної теми пояснюється тим, що вейвлетні функції базису дозволяють сконцентрувати увагу на тих або інших локальних

особливостях аналізованих процесів, які не можуть бути виявлені за допомогою традиційних перетворень Фур'є й Лапласа, а в сьогоденні важливо отримати максимум якомога точнішої інформації. Тому в сучасності і майбутньому вейвлет перетворення стануть основними використовуваними, особливо в засобах вимірювальної техніки та в задачах навігації безпілотних літальних апаратів.

Отже, вейвлет перетворення розглядають функцію у термінах коливань, локалізованих за часом і частотою. Вейвлет – перетворення сигналів є узагальненням спектрального аналізу, типовий представник якого – класичне перетворення Фур'є. Термін «вейвлет» у перекладі з англійського означає «маленька хвиля». Вейвлети – це узагальнена назва сімейств математичних функцій певної форми, які локальні в часі й по частоті, і в яких усі функції виходять із однієї базової.

Метою роботи є висвітлення сутності вейвлет перетворень та їх застосування, особливо у – фотограмметрії.

Вейвлет перетворення сигналів є узагальненням спектрального аналізу, типовий представник якого – класичне перетворення Фур'є. Термін «вейвлет» (wavelet) у перекладі з англійського означає «маленька (коротка) хвиля». Вейвлети – це узагальнена назва сімейств математичних функцій певної форми, які локальні в часі й по частоті, і в яких усі функції виходять із однієї базової, (що породжує) за допомогою її зсувів і розтягань по осі часу. Вейвлет перетворення розглядають аналізовані тимчасові функції в термінах коливань, локалізованих за часом і частотою [4].

У порівнянні з розкладанням сигналів на ряди Фур'є, вейвлети здатні з набагато більш високою точністю представляти локальні особливості сигналів, аж до розривів 1-го роду (стрибків). На відміну від перетворень Фур'є, вейвлет перетворення одновимірних сигналів забезпечує двовимірну розгортку, при цьому частота і координата розглядаються як незалежні змінні, що дає можливість аналізу сигналів відразу у двох просторах [2].

Одна з головних і особливо плідних ідей вейвлетного представлення сигналів на різних рівнях декомпозиції (розкладання) полягає в поділі функцій наближення до сигналу на дві групи: апроксимуючу – грубу, з досить повільною часовою динамікою змін, що й деталізує – з локальною й швидкою динамікою змін на фоні плавної динаміки, з наступним їхнім дробленням і деталізацією на інших рівнях декомпозиції сигналів. Це можливо як у часовій, так і в частотній областях представлення сигналів вейвлетами [1].

В сучасному світі вейвлет перетворення займають все більш вагоме значення в різноманітних сферах діяльності, від проведення кратномасштабного аналізу чи стиснення мультимедійної інформації до складних процесів, таких як виконання зовнішнього калібрування БПЛА, а також позиціонування ШСЗ та БПЛА. В більшості випадків вейвлет перетворення застосовуються для: використання мультимедійної інформації, стискання статистичних зображень, проводити кратномасштабний аналіз та застосування в задачі навігації безпілотних літальних апаратів з використанням відеокамери.

З розвитком комп'ютерних технологій, широке поширення набув термін мультимедійна інформація. Під мультимедійною зазвичай розуміють інформацію, призначену для безпосереднього сприйняття людиною. Статичні зображення, аудіо та відеопотоки – це мультимедійна інформація. Запахи і чуттєві відчуття також можна вважати мультимедійною інформацією, але питання в іншому, їх ще не навчилися оцифровувати, зберігати і передавати. Основною і, мабуть, найвідміннішою властивістю інформації такого роду є її дуже великий обсяг, тобто для зберігання таких даних необхідні великі ємності, а для передачі – канали з широкою пропускнуною спроможністю. Однак інша властивість мультимедійної інформації дозволяє в деякій мірі згладити зазначений вище недолік. Властивість це – надмірність. Саме завдяки надмірності представляється можливим досягти високого ступеня стиснення мультимедійних даних. Статичні зображення є двовимірним сигналом, який представляється в оцифрованому і дискретизованого вигляді як масив точок (кольорів і їх яскравостей). Для стиснення зображень користуються тим фактом, що присутність в ньому дрібних деталей досить незначно. Так, алгоритм JPEG-компресії для виявлення дрібних незначних деталей використовує дискретне косинусне перетворення (аналог дискретного перетворення Фур'є). З отриманого спектра відкидаються високочастотні гармоніки, які і представляють дрібні деталі вихідного зображення [5].

Не слід розглядати вейвлет методи обробки й аналізу сигналів у якості нової універсальної технології для розв'язку будь-яких задач. Можливості вейвлетів, безсумнівно, ще не розкриті повністю. Однак це не означає, що їх розвиток приведе до повної заміни традиційних засобів обробки й аналізу інформації, добре відпрацьованих і перевірених часом. Але воно може суттєво розширити інструментальну базу інформаційних технологій обробки даних.

У різних алгоритмах обробки і аналізу зображень широко застосовуються фільтри (вейвлети) Габора. Вейвлети Габора можуть бути успішно використані в задачі пошуку точкових об'єктів на зображеннях: зокрема, в задачі навігації БПЛА з використанням відеокамери. Використання інформації про стан і орієнтації БПЛА в попередній момент часу і максимально можливої швидкості польоту скорочує обсяг необхідних обчислень. Ректифікація кадрів з борта БПЛА (із застосуванням фундаментальної матриці, що зв'язує координати особливих точок з БПЛА і ШСЗ) дозволяє застосовувати фільтри Габора навіть при значних геометричних розбіжності між знімками з ШСЗ і БПЛА [3].

Практичне використання вейвлет перетворень зв'язане, в основному, з дискретними вейвлетами як в силу повсюдного використання цифрових методів обробки даних, так і в силу ряду відмінностей дискретного й неперервного вейвлет перетворень.

Джерела та література

1. Введение в контурный анализ; приложения к обработке изображений и сигналов [Я. А. Фурман, А. В. Кревецкий, А. К. Передреев и др.]; под ред. Я. А. Фурмана. 2-е изд. ФИЗМАТЛИТ, 2003. 592 с.
2. Переберин А. В. О систематизации вейвлет преобразований // Вычислительная математика и программирование. 2001. Т. 2. С. 15–40.
3. Степанов Д. Н. Применение вейвлетов Габора в задаче навигации БПЛА с использованием видеокамеры [Электронный ресурс] // Фундаментальные исследования. 2015. № 12-1. С. 85–91. Режим доступа: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=39370>
4. Айфичер Э. С., Джервис Б. У. Цифровая обработка сигналов: практический поход. Москва: Изд. дом «Вильямс», 2004. 992 с.
5. Гонсалес Р., Вудс Р. Цифрова обробка зображень. Москва: Техносфера, 2005. 1072 с.

Рященко І. А. – студент ІV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Вакулюк Л. А. – старший викладач кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру СНУ імені Лесі Українки

Особливості проведення інвентаризації земель

Під інвентаризацією розуміють метод державного контролю за станом угідь, що дозволяє встановити місце розташування об'єктів

землеустрою, їх розміри та межі, правовий статус, виявити земельні ділянки, що не використовуються, використовуються нерационально або не за цільовим призначенням, з метою подальшої консервації, встановлювати деградовані сільськогосподарські угіддя і забруднені землі, визначити кількісні і якісні характеристики земель, необхідні для ведення державного земельного кадастру, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель [3].

Існує основний нормативний документ, яким варто керуватися при проведенні інвентаризації. Порядок про проведення інвентаризації земель № 513 від 23 травня 2012 р. [5] встановлює вимоги щодо проведення інвентаризації земель під час здійснення землеустрою та складання за її результатами технічної документації із землеустрою. Згідно з даним положенням інвентаризація земельних ділянок, будівель, споруд та інших нерухомих об'єктів може проводитися один раз на три роки, більше ніяких згадок окремо про земельні ділянки немає. Однак інвентаризація земельних ділянок не може бути обмеженою порядком інвентаризації основних засобів чи нематеріальних активів (для земельних ділянок, що є у користуванні). Порядок про проведення інвентаризації земель є нормативним документом, що регулює порядок інвентаризації для цілей землеустрою, особливості документальної та фактичної перевірки земель є прийнятними і для облікових цілей.

Інвентаризація земельних ділянок проводиться в чотири етапи.

– Етап 1. Попередній: Для того щоб організувати інвентаризацію розпорядчим документом є наказ на проведення інвентаризації та на затвердження інвентаризаційної комісії.

– Етап 2. Підготовчий: Відбувається збір вихідної інформації про об'єкт інвентаризації. Вихідними даними є відомості з Державного земельного кадастру, містобудівна документація, відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, копії документів, що посвідчують право на земельну ділянку та матеріали щодо якісного стану земельних ділянок [2]

– Етап 3. Основний: На даному етапі здійснюються топографо-геодезичні роботи, які є складовою землевпорядних робіт і виконуються в польових та камеральних умовах [2]. Такі роботи можуть виконувати лише фахівці із землевпорядкування (на основі зняття з наявних геодезичних і картографічних матеріалів копій планів об'єктів та уточнення їх шляхом порівняння з натурою) [4].

– Етап 4. Заключний: Формуються висновки за результатами інвентаризації. Складається технічна документація з інвентаризації, що містить інформацію про категорії земель, цільове призначення, обмеження у використанні, графічні матеріали та матеріали погодження відповідних органів управління, сільських, селищних, міських рад. Формуються витяги про реєстрацію права власності та заносяться дані до публічної кадастрової карти [4].

В якості прикладу проведення інвентаризації земельних ділянок можна згадати проведення інвентаризації земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на території України, для подальшої передачі земельних ділянок у розпорядження об'єднаним територіальним громадам. За Наказом від 15.03.2018 року під № 45 «Про проведення інвентаризації земель сільськогосподарського призначення державної власності», державне підприємство «Центр державного земельного кадастру» здійснив заходи з інвентаризації сільськогосподарських земель. Станом на 10.05.2018 згідно з Планом Заходу Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру по інвентаризації земель державної власності за бюджетною програмою «Проведення земельної реформи» Центром ДЗК вже було опрацьовано 353379,639 га та Територіальними органами Держгеокадастру передано вже у розпорядження територіальним громадам 102 963, 0393 га. До кінця 2018 р. у власність ОТГ було передано шляхом проведення інвентаризації понад 1,5 млн га сільгоспземель. Це дозволило удосконалити механізм управління у сфері земельних відносин та чітко і прозоро формувати дохідну частину місцевих бюджетів в частині плати за землю [1].

Таким чином заходи з інвентаризації земель дозволяють чітко та прозоро контролювати використання земель за цільовим призначенням, вести облік земельних угідь, передавати земельні ділянки у розпорядження сільським радам напряду, що значно об'єднує процес отримання земельних ділянок для простих громадян та підприємств шляхом проведення земельних торгів та надання земель в оренду для користування. Інвентаризація земельних ділянок дозволяє належно контролювати чисельність земельних ресурсів, запобігати рейдерству на території орендованих земель та збільшує загальнодержавний рівень моніторингу та управління землекористуванням.

Джерела та література

1. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://land.gov.ua>
2. Дорош О. С. Інвентаризація земель: методичні підходи до її проведення // Агросвіт. 2015. № 11. С. 24–30
3. Лейба Л. В. Інвентаризація земель як один із чинників завершення земельної реформи в Україні // Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права: матеріали «круглого столу» (6 груд. 2013 р., Харків): зб. тез наук. доп. 2013. С. 156–159.
4. Пономаренко О. Г., Канцедал Н. А. Інвентаризація земель: обліково-контрольний аспект // Облік і фінанси АПК. 2008. С. 96–100.
5. Постанова Кабінету міністрів України: станом на 23 травня 2012 р. № 513 «Про затвердження Порядку проведення інвентаризації земель» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/513-2012-%D0%BF>

Фідзіна К. В. – студентка IV курсу
географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Карпюк З. К. – к. г. н, старший викладач
кафедри фізичної географії
СНУ імені Лесі Українки

**Рекреаційно-туристичний потенціал державного
історико-культурного заповідника м. Дубно**

Постановка проблеми. Історико-культурні заповідники – спеціальні законодавчо визначені території: ансамблі й комплекси пам'яток історії та культури, що мають виняткову історичну, наукову й культурну цінність, є важливою складовою туристично-рекреаційного потенціалу території, сприяють її економічному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності, відіграють важливу роль у збереженні надбань минулого, формуванні туристичної культури загалом. У державному реєстрі України налічується 130 тис. визначних пам'яток, на базі найзначиміших з них організовано 61 історико-культурний заповідник, із них 13 мають статус національних [4]. Три історико-культурні комплекси функціонують на Рівненщині: Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви» (с. Пляшева Радивилівського району, створений 12.06.1991 р.),

Державні історико-культурні заповідники у м. Острозі (11.08.1981 р.) та м. Дубно (14.06.1993 р.). Саме ці установи мають значні перспективи для збереження історико-культурного середовища краю та розвитку туризму області.

Метою дослідження є аналіз організації роботи історико-культурного заповідника м. Дубно, сучасного стану збереження пам'яток комплексу, проблем функціонування, туристично-рекреаційного потенціалу для активізації туристично-рекреаційної діяльності.

Результати дослідження. Державний історико-культурний заповідник м. Дубно об'єднав 29 пам'яток історії, культури і архітектури XV–XX ст., з них 10 – національного значення. Щороку територію комплексу відвідує 149 500 туристів, для яких розроблені експозиції: «Щит і меч землі Дубенської», «Скарби наші духовні», «Нетлінна пам'ять віків» та інші. Але наразі через низький рівень державних інвестицій ремонтно-відновлювальні роботи проводяться не у повному обсязі. Станом на 2018 р. лише 47 % пам'яток у заповіднику мають задовільний технічний стан [5].

До складу історико-культурного комплексу входять: Дубенський замок XV–XVIII ст., Луцька брама XVI ст., синагога XVI–XVIII ст., Спасо-Преображенська церква XVII ст., Свято-Юріївська церква XVII ст., монастир кармеліток XVII ст., костел бернардинців (Свято-Миколаївська церква) і його келії XVII ст., костел Яна Непомука XIX ст., Свято-Іллінська церква поч. XX ст., світські будівлі XVIII–XIX ст., краєзнавчий музей. Дубенський замок князів Острозьких і Любомирських, зведений у 1492 р. князем К. Острозьким, є домінуючою архітектурною спорудою міста. У середньовіччі цю фортецю називали Волинською твердиною, бо на поч. XVII ст. останній представник князівського роду Я. Острозький перебудував замок за новоіталійською фортифікаційною системою і вона неодноразо витримувала штурми і облоги татар, російських військ Шереметьєва та австро-угорських. Сьогодні це архітектурний комплекс різночасових будівель, до якого входять Надбрамний корпус, будинок князів Острозьких XVII ст., палац князів Любомирських кін. XVIII ст. та оборонний мур з двома бастіонами, завершеними сторожовими вежами і з'єднаними куртиною. Ще однією найстарішою будівлею заповідника є Луцька брама, зведена при старому гостинці на Луцьк архітектором Якубом Мадлайном у 1623 р. на замовлення О. Заславського. Перебудовані ворота – це рідкісний різновид невеликого бар-

бакана – округлої фортифікаційної споруди з бійницями, висунутої перед оборонними стінами, що не зустрічається в інших регіонах України [3; 6]. Серед культових споруд у заповіднику зберігся костел монастиря бернардинців, заснований Я. Острозьким у 1614 р., Спасо-Преображенська церква 1643 р. – невеликий однонавовий, безстовпний з напівкруглою апсидою храм – єдина будівля, що залишилася від давнього православного, пізніше уніатського Спасо-Преображенського монастиря, у якому в 1539–1566 рр. ієромонахом Арсенієм створене знамените рукописне Дубенське Четверосвангеліє. На Дубенському передмісті від 1709 р. збереглася пам'ятка дерев'яної сакральної архітектури – тридільний трибанний храм волинського архітектурного типу – Свято-Юріївська церква, у іконостасі якого є ікона пензля відомого волинського іконописця Йова Кондзелевича (1667–1740/1748 рр.), та дзвіниця (1869 р.) [2; 6]. До складу історико-культурного заповідника входить форт с. Тараканів, який був збудований у кін. ХІХ ст. за останніми новинками військової техніки і інженерної думки. Це величезний чотирикутник, у середині якого була двоповерхова казарма, куди веде кам'яний тунель. Там розташовувалися житлові, складські та господарські приміщення для артилерійської роти та штабу коменданта форту [1].

Висновки. Державний історико-культурний заповідник м. Дубно має значні перспективи для розвитку туризму міста і області. Для активізації функціонування повинні бути проведені із залученням інвестиційних коштів відновлювально-реставраційні роботи, благоустрій території, забезпечена комплексна інфраструктура для туристів і рекреантів, налагоджена туристична промоція історико-культурного комплексу.

Джерела та література

1. Крижова Н. О., Веклич Л. М. Атлас «Знайомтесь. Україна». Київ: ДНВП «Картографія», 2009. С. 90–91.
2. Івченко А. С. Україна. Захід: путівник. Київ: ДНВП «Картографія», 2009. 228 с.
3. Івченко А. С., Пархоменко О. А. Україна. Фортеці, замки, палаци...: путівник. Київ: ДНВП Картографія, 2010. 600 с.
4. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 254 с.
5. Офіційний сайт Державного історико-культурного заповідника Дубно [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zamokdubno.com.ua>
6. Троневиц П., Карліна О. Прогулянка Волиню та Луцьком: наук.-попул. вид. Київ: ТОВ «Балтія-Друк», 2015. 160 с.

Фульмес О. М. – студентка IV курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Ільїна О. В. – к. г. н., доцент кафедри туризму
та готельного господарства
СНУ імені Лесі Українки

Пам'ятки сакральної архітектури міста Луцька як об'єкти туризму

Постановка проблеми. Релігійний туризм займає важливе місце в туристичній діяльності, його значення постійно зростає. У Волинській області, зокрема, у м. Луцьку є значна кількість сакральних споруд, які приваблюють паломників та туристів.

Мета дослідження – аналіз об'єктів церковної історико-культурної спадщини міста Луцька та перспектив його використання у туристичній діяльності.

Результати дослідження. Релігійний туризм є самостійною підгалуззю і одним із перших видів туристичних подорожей [1]. Він задовольняє духовні потреби віруючих різних віросповідань, забезпечує ознайомлення відвідувачів з маловідомими сторінками історії релігії й одночасно сприяє формуванню культури міжконфесійних і міжнаціональних відносин, утвердження національної свідомості та любові до рідного краю, самосвідомості, відтворення історичної пам'яті, виховання патріотизму, розвитку естетичних і художніх смаків [2]. Основними різновидами релігійного туризму є туризм екскурсійно-пізнавального та паломницького напрямку.

Найціннішими пам'ятками сакральної архітектури міста є:

– кафедральний собор Св. Апостолів Петра і Павла з монастирем єзуїтів та підземеллями, 1639 р., архітектор Джакомо Бріано. Спочатку храм будувався як єзуїтський монастирський костел. Після пожежі кафедрального костелу Святої Трійці в 1781 р. сюди переноситься кафедра католицького єпископа. Нині – діючий кафедральний собор римо-католицької церкви;

– комплекс монастиря та костелу Святого Хреста бернардинів (Свято-Троїцький кафедральний собор), 1752–1755 рр., архітектор Павло Гижицький. Зведений як монастирський костел Святого Хреста при монастирі бернардинців. Перебудований у православну церкву в 1877–1879 рр. Нині – кафедральний собор Православної церкви України;

– синагога, 1626–1629 рр. (відреставрована в 1981 р.). Пам'ятка архітектури національного значення. Початково споруда входила в оборонну систему Луцька;

– Лютеранська кірха, поч. ХХ ст., зведена в неоготичному стилі на фундаментах кармелітського монастиря. Нині тут діє баптистська церква;

– вірменська церква Святого Стефана (1427 р.). Поруч із храмом був монастир, шпиталь і цвинтар, який тісно межував із територією фарного костелу Святого Якуба. Наприкінці ХVІІІ ст. занепав разом із вірменською громадою Луцька. У 1845 р. згорів і близько 100 років простояв руїною. З 1954 р. пристосований під житло;

– архітектурний комплекс Луцького братства (Луцьке Хрестовоздвиженське братство), 1634 р. В 1702 р. в церковній крипті був похований поет Данило Братковський;

– Покровська церква. Збудована в середині ХVІІ ст. Церква реконструйована в 1873–1876 рр. У храмі знаходилась ікона Волинської Богоматері – шедевр мистецтва ХІІІ–ХІV ст. (нині зберігається в Національному художньому музеї в Києві). Раніше був кафедральною греко-католицькою церквою, тепер – кафедральний собор УПЦ Московського патріархату;

– Домініканський монастир, заснований у 1390 р. королем Ягайлом (у ХVІІІ ст. збудований новий). Тепер тут духовна семінарія УПЦ Московського патріархату;

– монастир тринітаріїв, 1729 р. Тепер військовий госпіталь;

– монастир шариток. Розміщувався у колишніх кафедральних спорудах костелу Святої Трійці. Шаритки діяли в Луцьку в ХІХ ст. Нині приміщення займає курія Луцької римо-католицької єпархії та резиденція Луцького єпископа;

– монастир бригідок, 1624 р. Зведений у стилі бароко на місці палацу Радзивіллів. У 1846 р. монастир був зачинений, а в 1890-х роках у його приміщенні облаштували в'язницю, пізніше (1960) музичне училище. Зараз тут чоловічий православний монастир Православної церкви України;

– церква Великомученика Юрія Переможця – храм був закладений на честь відвідин м. Луцька в 1890 р. Олександром ІІІ. Зараз діючий храм Православної церкви України.

Відродження звичаїв і традицій, елементів національної культури тісно пов'язано з духовно-релігійним суверенітетом. Відвідувати релігійні об'єкти можна як з паломницькою так і з пізнавальною

метою. В сучасних умовах більшість відвідувачів цікавляться святинями, їх архітектурою, історією. Для збільшення кількості туристів необхідне створення маршрутів для різних груп відвідувачів, випуск путівників та літератури релігійного спрямування, удосконалення церковних засобів розміщення та харчування.

Для розвитку релігійного туризму у місті Луцьку є всі необхідні передумови: зростає кількість релігійних громад, відновлюються і будуються культові споруди, поновлюється діяльність монастирів, які здавна були центрами тяжіння для прочан. Цьому сприяє і наявність великої кількості релігійних організацій: від традиційних для регіону представників православної та римо-католицької громади до прибічників греко-католицької церкви, іудеїв, баптистів, адвентистів сьомого дня, євангельських християн, Свідків Єгови, мусульманська спільнота «Рахма», Євангелійно-Лютеранська церква Христа Спасителя.

Висновки. Місто Луцьк має достатню кількість об'єктів сакральної архітектури (собори, костели, синагоги та кірхи). Усі пам'ятки та святині є невід'ємною частиною історико-культурної спадщини і є основою для розвитку релігійного туризму і паломництва.

Джерела та література

1. Сапелкіна З. П. Релігійний туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2009. 244 с.
2. Фульмес О. М., Ільїна О. В. Сакральні об'єкти Волинської області як основа для розвитку релігійного туризму // Індустрія туризму і сфера гостинності в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди 10-ої річниці створення кафедри туризму та готельного господарства у Східноєвроп. нац. ун-ті ім. Лесі Українки (м. Луцьк, 27 верес. 2018 р.) / відп. ред. Л. В. Ільїн. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018. С. 77–79.

Шелест Я. Л. – студентка V курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Тарасюк Н. А. – к. г. н, доцент кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Сучасний стан та напрями використання підземних вод на території Волинської області

Постановка проблеми. Територія Волинської області добре забезпечена водними ресурсами і особливе місце серед них посідають

прісні та мінералізовані підземні води. Вони беруть участь не лише у регулюванні водообміну на досліджуваній території, але активно використовуються для виробничо-технічних цілей, сільськогосподарських потреб, а також це якісне джерело водопостачання для населених пунктів області, а підземні мінеральні води використовуються у лікувальних цілях.

Коротка довідка про підземні води на території Волинської області приведена в колективних монографіях [3; 6], довідкових виданнях [2], а також в роботах К. М. Варави, О. М. Маринича, К. А. Малиш, Л. М. Черчик, Г. І. Бровко, І. І. Залеського. Аналіз ресурсів, використання та охорони ресурсів підземних вод в Західному регіоні України знаходимо в наукових публікаціях Л. А. Руденко, В. К. Хільчевського, В. І. Пелешенко, Л. Я. Горєва. У сучасних умовах зростає потреба у воді, тому ми зробили спробу комплексного дослідження їх підземних ресурсів.

Метою статті є аналіз та узагальнення оновлених даних по балансових запасах та використання підземних вод на території дослідження, з метою їх збереження та раціонального використання.

Виклад основного матеріалу. Волинська область знаходиться в межах Волино-Подільського артезіанського басейну із складним заляганням водоносних горизонтів. Так, на сході області водоносний горизонт утворюють тріщинуваті пісковики рифею-кембрію розкритий свердловинами на глибині 50–175 м. На заході – поблизу Турійська і Туропина кембрійський водоносний горизонт залягає на глибині 250–300 м. У південно-західній частині області, в районі м. Володимир-Волинського та смт Іваничі, глибина водоносного горизонту сягає 284–440 м, а води цього горизонту мають підвищену мінералізацію [2].

Станом на 01.01.18 експлуатаційні запаси підземних і технічних вод на території Волинської області оцінені 354,1 тис. м³/добу, тут знаходиться 10 родовищ на яких функціонує 25 ділянок. Загальний їх видобуток становить 73,8 тис. м³/добу, а саме 20,8 % від балансових запасів. Прогнозовані запаси цих вод становлять 2586,3 тис. м³/добу. Значна частка підземних вод мінералізовані (хлоридно-натрієві, сульфатно-натрієві, гідрокарбонатно-хлоридні, кальцієві) [4]. Їх експлуатаційні запаси становлять 670 м³/добу, а балансові експлуатаційні

запаси мінеральних лікувальних вод – 290 м³/добу, а природно-столових – 380 м³/добу [3].

Використання підземних вод досить особливе, за статистичними даними найбільше підземних вод використовується на господарсько-питні потреби – 81,3 м³/добу, тоді іде сільське господарство, воно використовує 40,3 тис. м³/добу, 11,3 тис. м³/добу використовується на виробничо-технічні потреби, пояснюється тим що на території області немає потужних підприємств із великим водокористуванням, на виготовлення напоїв і промисловий розлив йде 0,008 та 0,001 тис м³/добу відповідно. Скид підземних вод без використання становить 10,3 тис. м³/добу [3].

Проте існують деякі проблеми, а саме забруднення підземних вод промисловими та комунальними відходами які містять шкідливі речовини, тваринницькими стоками, отрутохімікатами, мінеральними добривами які з кожним роком активніше використовується, так якщо у 2007 р. показник внесення мінеральних добрив складав 148,4 тис. ц. за рік, то у 2016 цей показник збільшився у двічі і становить 337,3 тис. ц. [3] Дані фактори змінюють природний стан води, знижують її якість і відповідно роблять її непридатною для водоспоживання.

Висновки: Отже, територія Волинської області знаходиться в межах Волино-Подільського артезіанського басейну, глибина залягання водоносних горизонтів якого зумовило формування прісних і мінералізованих запасів підземних вод. Загалом, територія дослідження характеризуються доброю водозабезпеченістю підземними водами та високими показниками їх водокористування. Проте є деякі екологічні проблеми, що вимагають прийняття необхідних управлінських рішень щодо покращення їх стану.

Джерела та література

1. Залеський І. І., Бровко Г. І., Бровко А. С. Перспективи раціонального використання мінеральних вод // Друга Міжнар. наук.-практ. конф. «Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування» (Україна, м. Трускавець, 5–8 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 392–397.
2. Мінеральні ресурси України. Щорічник / за ред. С. І. Примушко // Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». Київ, 2018. 270 с.

3. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. Видавниче об'єднання «Вища школа». Вид-во про Львів. ун-ті, 1975. 147 с.
4. Тарасюк Н. А., Кирилюк Л. В., Шелест Я. Л. Мінеральні води Західного Полісся // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг.ред. Ф. В. Зузука. Т. 1. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2018. № 15. С. 42–48.
5. Державний кадастр родовищ підземних вод [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://geoinf.kiev.ua/derzhavnuu-oblik-rodovyshch-ta-zapasiv-korysnykh-koralyn/derzhavnuu-kadastr-rodovyshch-pidzemnykh-vod>
6. Єврорегіон Буг: Волинська область / за ред. П. В. Луцишина, Б. П. Клімчука, В. Й. Лажніка. Луцьк: Вид. центр ВДУ ім. Лесі Українки, 1997. С. 42–46.

Головенко О. П. – студентка III курсу
хімічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Музиченко О. С. – к. б. н., доцент кафедри
екології та охорони навколишнього
середовища СНУ імені Лесі Українки

Фітоінвазії роду *Heracleum* на території Володимир-Волинського району Волинської області та заходи боротьби з ними

Постановка проблеми. Серед біологічних інвазій, котрі характерні для України, однією із найнебезпечніших є фітоінвазія борщівника Сосновського (*Heracleum sosnowskyi* Manden.) та борщівника Мантегацці (*Heracleum mantegazzianum* Manden.). Ці два види рослин загрожують нашій флорі та становлять дуже серйозну небезпеку для здоров'я людини. Великі за розмірами рослини із роду *Heracleum* містять у своєму складі фуранокумарини, які спричиняють фотосенсибілізуючу дію, підвищуючи чутливість шкіри людини до ультрафіолетового випромінювання. Тому сік борщівників викликає в людей дуже серйозні ураження – фітодерматити, котрі подібні до хімічних опіків [4].

На території Володимир-Волинського району дані види зростають на землях різного призначення – полях, луках, уздовж доріг і водотоків, постійно розростаючись та займаючи усе більші площі. Рішенням сесії районної ради № 7/18 від 28.10.2016 р. було затверджено районну Програму знищення борщівника Сосновського на території населених пунктів Володимир-Волинського району на 2017–2019 рр.

Метою дослідження є встановлення масштабів фітоінвазій популяцій *Heracleum sosnowskyi* Manden. та *Heracleum mantegazzianum* Manden. на території Володимир-Волинського району Волинської області з метою організації ефективних заходів контролю їх чисельності.

Результати досліджень. У процесі дослідження було вивчено, що *Heracleum sosnowskyi* Manden. на території Володимир-Волинського

району зростає у 28 населених пунктах на загальній площі 5,1 га. *Heracleum mantegazzianum* Manden. в межах району зростає у п'яти населених пунктах на площі 0,4 га. За 2017 р. площа, зайнята інвазійними видами роду *Heracleum*, зросла на 5,7 %. Чисельність інвазійних рослин на дослідженій території складає понад 210 000 екземплярів *Heracleum sosnowskyi* Manden. та близько 14 000 *Heracleum mantegazzianum* Manden.

З врахуванням біологічних та екологічних особливостей борщівників, методи боротьби з ними можна поділити на три групи. Біологічні методи передбачають випасання худоби, оскільки молоді лиски і стебла борщівників охоче поїдають вівці та кози, якщо розпочинати випасання рано навесні, то цілком можна взяти під контроль навіть досить чисельну популяцію. Для випасання найкраще використовувати тварин з темним кольором шерсті, вони не чутливі до фототоксичного ефекту соку борщівника. Недоліком даного методу є необхідність догляду за тваринами або монтування огорожі.

Крім того, є дані про ефективне застосування проти борщівників фітофагів та паразитів з числа комах: наприклад, жук *Lixus iridis* вигризає листки і стебла, гусінь метелика *Dasipolia templi* поїдає зав'язі, листки, вигризає стебла та корені [1]. Але такі біологічні методи потребують ретельного дослідження на загальнодержавному рівні.

Хімічні методи, попри екологічну шкідливість, вважаються найбільш ефективними, які передбачають використання пестицидів. Найкраще гербіциди застосовувати навесні, коли висота рослин сягає до 30 см. Якщо рослини борщівників вищі, то бур'яни слід обробляти двічі (другий обробіток необхідний для знищення молодих екземплярів, які були екрановані більшими рослинами). Проти борщівників застосовують препарати гліфосатної групи: раундап, чистопол, напалм, торнадо, грейдер, террсан та ін. [2].

Механічні методи дуже різноманітні і мають різну ефективність. Так викошування запобігає цвітінню і плодоношенню борщівників. Проте, якщо косити тримером, то надзвичайно важко вберегтися від бризок соку. Також варто зазначити, що це не знищує рослин, а лише запобігає їх цвітінню, тому косіння необхідно проводити впродовж усього вегетаційного періоду борщівників.

Викопування з коренем – для людини дуже трудомісткий і небезпечний метод, хоча й ефективний, особливо в невеликих локалітетах, (важливо, щоб глибина викопування коренів була не менше 20 см, інакше рослини відростуть). Для полів найбільш доцільним методом

є глибока оранка (тільки не осіння, адже це сприятиме потраплянню насіння в ґрунт).

Укриття ґрунту чорною поліетиленовою плівкою ефективно на невеликих площах. Також при невеликій кількості рослин можна застосовувати обробку сходів гарячою парою з температурою 95° С і вище [3].

Висновки. Отже, вибір заходів боротьби залежить від багатьох факторів, основні з яких: площа, зайнята борщівниками, загальна чисельність рослин, доступність та рельєф території, форма власності землі. Тому для кожного локалітету чи популяції потрібно індивідуально обирати найбільш доцільний комплекс заходів щодо протидії фітоінвазії.

Джерела та література

1. Кривошеина М. Г. Насекомые – вредители борщевика Сосновского в Московском регионе и перспективы их использования в биологической борьбе // Рос. журн. биол. инвазий. 2011. № 1. С. 44–51.
2. Мошківська С. В. Вплив гербіцидів на рослини борщівника Сосновського // Карантин і захист рослин. 2016. № 2–3. С. 66–67.
3. Ременюк С. О., Мошківська С. В. Розробка екологічних способів контролювання борщівника Сосновського на селітебних територіях // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) NAUKI ROLNICZE. 2015. № 2. Р. 91–94.
4. Шувар І. А., Гудзь В. П., Шувар А. І. Особливо небезпечні рослини України. Київ: Центр учб. л-ри, 2013. 192 с.

Затхей О. Р. – студентка IV курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Музиченко О. С. – к. б. н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі Українки

Оцінка впливу роботи гірничодобувних підприємств на якість ґрунтових вод в селі Сілець Львівської області

Постановка проблеми. Забезпечення чистою питною водою населення України залишається надзвичайно актуальною екологічною проблемою сучасності. Особливо гостро ця проблема відчувається у гірничопромислових регіонах, зокрема Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні [3].

Основними джерелами забруднення ґрунтових вод на території Червоноградського ГПР мають території збагачувальної фабрики ВАТ «Львівсистеменерго» та шахти «Візейська», які розташовані на відносно плоскому з незначними висотами межиріччі. Таких характер розташування сприяє уповільненню поверхневого стоку, тому інфільтрати потрапляють у ґрунтові води. Окрім того на якість поверхневих та ґрунтових вод впливають шахтні води; побічний вихід газу метану при відпрацьовуванні вугільних родовищ; інші відходи вугільного виробництва, які накопичуються в шламовідстійниках, мулонакопичувачах [1].

Водопостачання населення і промислових об'єктів даного промислового району здійснюється централізовано за рахунок експлуатації крейдового водоносного горизонту. Водопостачання сільських населених пунктів здійснюється, в основному, колодзями, які в багатьох випадках не відповідають елементарним санітарним нормам, а вода в них непридатна для вживання. Найбільш забрудненим є водоносний горизонт четвертинних відкладів. У цьому контексті вивчення характеру забруднюючих речовин має першочергове значення.

Метою дослідження є оцінка якості питної води в колодязях с. Сілець Сокальського району Львівської області.

Результати дослідження. Для дослідження були відібрані проби води у колодязях присілків с. Сілець, а саме: Вільшанина, Солтиси, Підрочин, Зарудні, Насалі, Груби, Заболотня.

Аналіз якості питної води з колодязів с. Сілець за фізико-хімічними показниками – водневим показником, загальною жорсткістю та перманганатною окиснюваністю показав, що для більшості присілків вода за цими показниками відповідає вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10 [2].

Лише у присілку Вільшанина спостерігається перевищення показників перманганатної окиснюваності, яка становить $5,0 \text{ мг/дм}^3$, що перевищує ГДК у 2,08 рази та загальної жорсткості – $10,4 \text{ мг-екв./дм}^3$, що більше норми у 1,49 рази (рис. 1).

Високий рівень забруднення у Вільшанині пояснюється близькістю розташування відвалів вугільних шахт, тобто поряд з джерелами формування інфільтратів. Більш як 30 років продукти діяльності збагачувальної фабрики «вилілися» у величезний терикон довжиною кілька кілометрів і 60 м висотою. Тут поховано близько 40 млн т відходів, одержаних від збагачення вугілля. Найближчі житлові будинки – за 200 м від терикону (тоді як, згідно екологічним нормам, ця відстань має становити не менше 500 м).

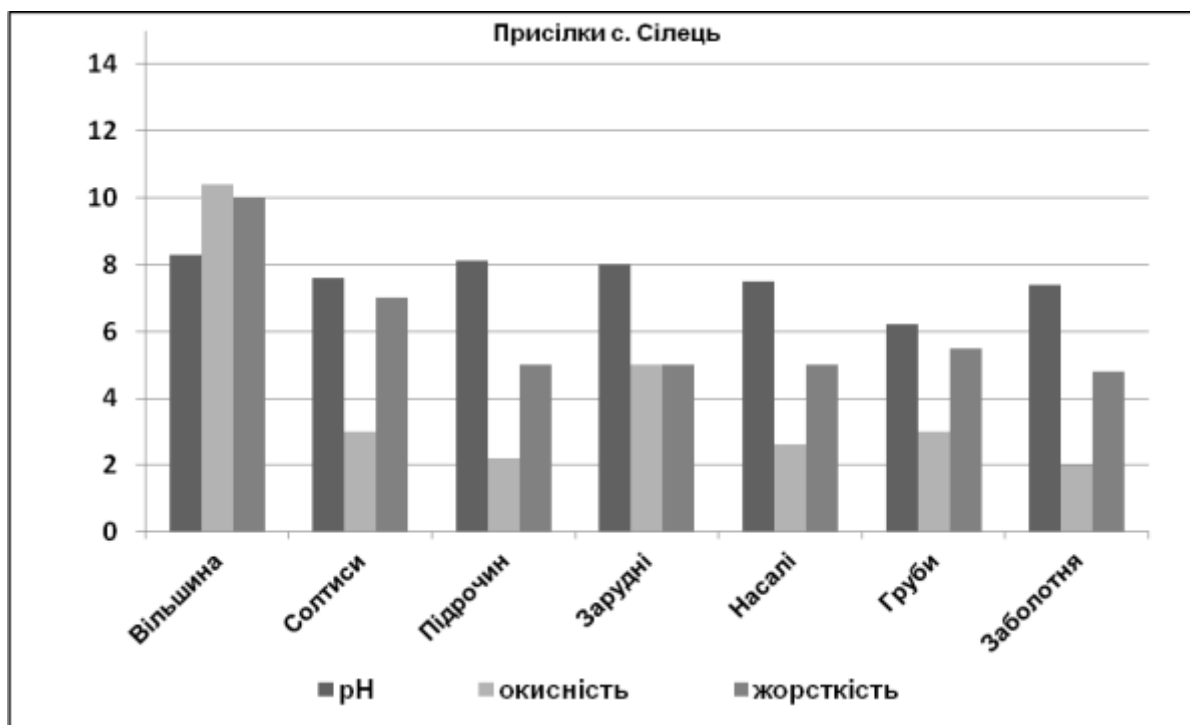

Рис. 1. Показники якості питної води колодязів села Сілець

Висновки. Виробнича діяльність гірничовидобувних підприємств Червоноградського ГПР спричиняє погіршення якості питної води колодязів с. Сілець, що становить небезпеку для здоров'я населення.

Джерела та література

1. Соловій І. П., Безик Я. В. Еколого-економічна оцінка наслідків закриття вугільних шахт у контексті досягнення сталого розвитку гірничопромислових територій // Наукові праці Лісівничої академії наук України: зб. наук. пр. Львів: РВВ НЛТУ України, 2013. Вип. 11. С. 186–182.
2. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10>

Остапчук І. В. – студентка IV курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Караїм О. А. – к. е. н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі Українки

Еколого-економічні аспекти діяльності ДП «Самбірське ЛГ»

Охорона та раціональне використання лісових екосистем – одна із найважливіших екологічних проблем сучасності.

Мета дослідження – розкрити еколого-економічні особливості діяльності ДП «Самбірське лісове господарство».

ДП «Самбірське ЛГ» розташоване у південно-західній частині Львівської області на території 5 адміністративних районів: Самбірського, Мостиського, Городоцького, Миколаївського і Дрогобицького. Загальна його площа становить 34 884 га. Лісова рослинність має всі основні типи: ліси широколисті, мішані і хвойні [2].

Основними лісоутворюючими породами широколистих лісів є дуб та бук. У мішаних лісах поруч ростуть сосна звичайна, дуб, рідше бук. Хвойні ліси утворюють сосна, ялиця та ялина (смерека).

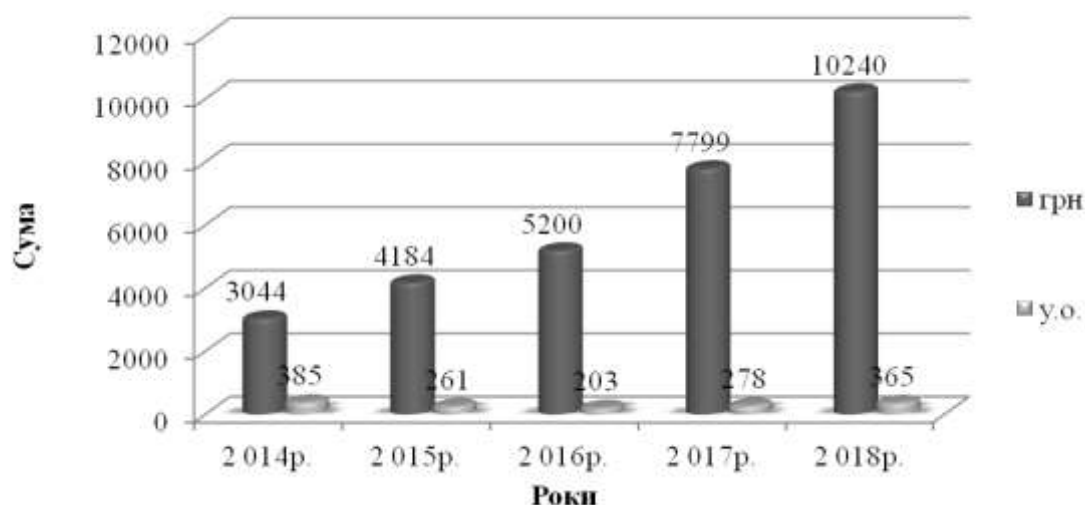
Лісогосподарська діяльність підприємства передбачає першочергове виконання комплексу лісогосподарських робіт, а саме проведення рубок догляду за лісом, санітарно-оздоровчих заходів, створення та охорону лісів.

Упродовж 2018 р. на підприємстві рубки головного користування проведені на площі 175 га (ліквідною кубомасою 30,9 тис. м³), виходячи з цього до державного бюджету перераховано 2,3 млн грн збору за спеціальне використання лісових ресурсів [1].

Щоб зберегти насадження у належному санітарному стані та не допустити розвиток і розповсюдження шкідників та хвороб лісу, впродовж 2018 р. у лісництвах підприємства провели рубки формування і оздоровлення на площі 557 га, з них на площі 176 га – це вибіркові санітарні рубки, а на 351 га – рубки догляду.

Станом на 1 січня 2019 р. чисельність штатних працівників ДП «Самбірське ЛГ» становила 124 чоловіки.

Динаміку середньої заробітної плати наведено на рис. 1.

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата у ДП «Самбірське ЛГ» упродовж 2014–2018 рр.*

* Розроблено автором за даними джерела [1].

До державного та місцевих бюджетів минулоріч підприємство сплатило 13 млн грн, єдиного соціального внеску – 3,2 млн грн.

Лісгосп залучає до роботи приватних підприємців, вони надають 100 відсотків послуг із лісозаготівель і перевезення лісопродукції. Заготовлена лісопродукція подається на внутрішній ринок і реалізуються через аукціонні торги.

На сьогоднішній час особливе місце потрібно приділяти розвитку деревообробного виробництва, нарощуванню обсягів переробки деревини. Обсяг продукції переробки у 2018 р. склав 4,2 млн грн [1].

З 1 січня 2019 р. запроваджені нові стандарти на всі основні породи необробленої та обробленої деревини гармонізовані з європейськими стандартами. Якщо раніше ділова деревина (лісоматеріали круглі) в Україні розподілялася на три сорти (I, II, III) та мала низку сортиментів за їх призначенням, то з 2019 р. – розподіляється на чотири класи якості (A, B, C, D), як і в європейських країнах, з відсутнім визначенням їх напрямку використання.

Державна лісова охорона підприємства організовує захист лісу, веде нагляд за появою шкідників та хвороб у лісі для своєчасного виявлення і недопущення їх розвитку. Також державна лісова охорона та рейдова бригада лісгоспу систематично проводять патрулювання лісових масивів, щоб не допустити самовільні порубки лісу та порушення правил пожежної безпеки. За минулий рік у ході рейдів було виявлено 38 випадків незаконних порубок. Сума збитків завданих державі через них становить більше 150 тис. грн.

До основних екологічних проблем ведення лісового господарства належить всихання хвойних насаджень. В основному проблема торкнулася ділянки Комарнівського лісництва. Переважно всихання сосни звичайної носить куртинний характер, проходить пожовтінням та почервонінням хвої з подальшим опаданням гілок та облітанням кори. Причиною всихання вважають стовбурних шкідників, грибів і пов'язують їх із зміною клімату, мікрокліматичних та гідрологічних показників лісів [1].

Джерела та література

1. Державне підприємство «Самбірське лісове господарство» [Електронний ресурс]. URL: <https://sambirlis.lviv.ua/>
2. Львівське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. URL: <http://www.lvivlis.com.ua>

Павлюк К. М. – студентка IV курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Музиченко О. С. – к. б. н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі Українки

Екологічна оцінка якості води річки Іква у межах Млинівського району Рівненської області

Постановка проблеми. XXI ст. властивий інтенсивний розвиток промисловості, енергетики, транспорту та сільського господарства. Наслідком цього є всебічний антропогенний вплив на навколишнє середовище. Нині гостро постала проблема забезпечення водою відповідного ґатунку для усіх потреб людства, яка пов'язана з якісним та кількісним виснаженням природних водойм, недоцільним їх використанням вод забрудненням.

Основними причинами забруднення поверхневих вод України є: скиди неочищених та не досить очищених стічних комунально-побутових та промислових вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему міської каналізації; надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води із забудованих територій та сільгоспугідь; ерозія ґрунтів на водозабірній площі [1].

В окремих водоймах забруднення настільки велике, що відбулась повна їх деградація як джерел водопостачання. Зменшення водності, у першу чергу, позначається на малих та середніх річках. Для Млинівського району основним джерелом водопостачання є р. Іква, тому дослідження якості води річки є актуальним в даний час.

Екологічна оцінка якості вод дає інформацію про воду як складову водної екосистеми, життєве середовище гідробіонтів і важливу частину природного середовища людини. Характеристика якості поверхневих вод дається на основі екологічної класифікації, що включає широкий набір гідрофізичних, гідрохімічних, гідробіологічних, бактеріологічних, та інших показників, котрі відображають особливості абіотичної та біотичної складових водних екосистем. Екологічна оцінка якості поверхневих вод є базою для встановлення екологічних нормативів якості води щодо окремих водних об'єктів чи їх частин, груп водних об'єктів та басейнів річок [2].

Метою дослідження є проведення екологічної оцінки річки Іква, визначення якості води, відповідності її екологічним нормативам та встановлення основних джерел забруднення водойми.

Результати дослідження. Територія басейну р. Іква становить 2250 км², витік знаходиться у селі Підкамінь Львівської області, річка має протяжність 155 км та впадає у р. Стир на території Рівненської області. Площа водозабору задренажована для використання в сільському господарстві, особливо в Дубенському та Млинівському районах. Функціонує одна велика дамба, яка утворює Млинівське водосховище та кілька дамб в околицях м. Дубно.

Упродовж останніх років зареєстровано скидання великих об'ємів недостатньо очищених стічних вод у р. Ікву (скиди перевищують 1 млн м³/рік), що значно погіршує якість ресурсів водойми.

Найбільшого антропогенного впливу р. Іква зазнає на території Дубенського та Млинівського районів. Джерелом забруднення водойми є скиди з очисних споруд м. Дубно, міського сміттєзвалища та ЖКП «Млинівське». Варто зазначити, що скидна вода є недостатньо очищеною, оскільки очисні споруди перезавантажені та потребують переоснащення.

Суттєвими забруднювачами поверхневих вод річки є скиди з 3 очисних споруд водоканалів – вони є застарілими та проводять очистку лише від органічних сполук. Села, які розташовуються вздовж берегової лінії річки, не мають мережі централізованого водовідведення та каналізації. У басейні річки також розміщується цукровий завод «Нива», який під час роботи скидає великий обсяг стічних вод із високим вмістом органічних речовин.

Дослідження якості води р. Іква у пунктах спостереження впродовж 2017–2018 рр. показали відхилення гідрохімічних показників порівняно з ГДК, а саме: водневий показник – 8,9 (перевищення у 1,05 раза), вміст розчинного кисню у воді – 2,7 мг/дм³ (менше норми у 2,22 раза), біохімічне споживання кисню 4,4 мг/дм³ (перевищення у 2,2 раза).

Висновки. Основними причинами негативного впливу на якість поверхневих вод р. Іква в межах Млинівського району є: скиди недостатньо очищених стічних вод підприємств в межах басейну річки, комунальні стоки м. Дубно, неефективна робота очисних споруд, що обумовлено застарілим устаткуванням.

Екологічна оцінка якості води у р. Іква показала, що за вмістом розчиненого кисню, рН, БСК₅ показники не відповідають ГДК для водойм рибогосподарського призначення.

Джерела та література

1. Нетробчук І. М., Боярин М. В. Екологічна оцінка сучасного стану якості води річки Студянка // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2008. № 5. С. 31–36.
2. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями / В. Д. Романенко, В. М. Жукинський, О. П. Оксіук [та ін.]. Київ: Символ-Т, 1998. 28 с.

Перстенак Ю. О. – студентка ІV курсу
хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;
Караїм О. А. – к. е. н., доцент кафедри
екології та охорони навколишнього
середовища СНУ імені Лесі Українки

Охорона і захист лісів у ДП «Золочівське ЛГ»

Інтенсивне ведення лісового господарства і стрімкий розвиток промислової діяльності призводять до значних втрат лісового фонду, який потребує неодмінного поновлення.

Мета дослідження – розкрити особливості охорони і захисту лісів у ДП «Золочівське лісове господарство».

Охорону і захист лісу у ДП «Золочівське лісове господарство» здійснює державна лісова охорона. Основним її завданням є здійснення державного контролю за всіма лісокористувачами і власниками лісів, дотриманням ними лісового законодавства, забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, шкідників і хвороб лісу, запобігання правопорушенням та контроль за використанням лісових ресурсів [1].

Для забезпечення захисту лісів ДП «Золочівське лісове господарство» від шкідників та хвороб лісу здійснюються різноманітні санітарно-оздоровчі заходи, які спрямовані на вирубку пошкодженої деревини, проводиться лісопатологічне обстеження та нагляд за вогнищами поширення їх осередків [2].

Для покращення стану лісів і лісових земель застосовуються такі технології та методи, які дозволили б зберегти продуктивність, життєдіяльність, відтворення лісів. Заходи спрямовані на підвищення родючості ґрунтів (запобігання водній і вітровій ерозії ґрунтів, заболоченості), на своєчасний та ефективний догляд за лісовими культурами, поліпшення їх вікової структури, зменшення площі земель, не вкритих лісовою рослинністю, стійкими деревостанами, охорона лісів від пожеж та самовільних порубів, захист від шкідників і хвороб. Щорічно лісгоспом проводиться створення 50 км нових мінералізованих смуг та поновлення існуючих мінералізованих смуг протяжністю 140 км. У 2018 р. виявлено 13 випадків самовільних рубок кубомасою 20 м³.

Заготівлю деревини проводять при наявності контролю, тільки в межах розрахункової лісосіки. Розрахункова лісосіка в розмірі 35,8 тис. м³ – це щорічна норма заготівлі деревини в процесі рубок, що обчислюється під час лісовпорядкування і затверджується міністерством екології та природних ресурсів України. Є затверджено щорічний обсяг для рубок поліпшення якісного складу лісів – 495 га.

Основними напрямками відтворення лісових ресурсів у ДП «Золочівське лісове господарство» є створення нових лісів і лісовідновлення, які поводяться шляхами природного поновлення та садіння і висівання лісу.

Відновлення лісів у лісовому господарстві здійснюється на: не вкритих лісовою рослинністю ділянках (галявини, пустирі, рекультивовані землі); нелісових ділянках, які призначаються для створення лісових насаджень; місцях зрубів ревізійних періодів; територіях, не повністю вкритих лісовою рослинністю (рідколісся); місцях загиблих насаджень.

У ДП «Золочівське ЛГ» у 2018 р. проведено лісовідновлення на площі 71 га, у 2019 р. планується 87 га. Весь посадковий матеріал для створення лісових культур вирощується у розсаднику Сасівського лісництва, який забезпечує лісгосп повністю посадковим матеріалом, а лишки реалізуються. Так у 2018 р. вирощено 1260 тис. шт садивного матеріалу та реалізовано на суму 553 989 тис. грн. За звітний рік зібрано 4643 кг лісового насіння, яке буде висіяно весною у розсаднику. Є у наявності лісонасіннева плантація модрина площею 12,5 га, з якої заготовляється шишка.

Для реалізації завдань з лісовідновлення ДП «Золочівське лісове господарство» щороку виділяє певні площі під посадку молодих лісо-

вих культур, що забезпечує збільшення показників лісистості території підприємства і має позитивний вплив на стан лісового фонду [1].

Площа під відновлення лісових культур у ДП «Золочівське ЛГ» у 2018 р. становила 71 га. У плані на 2019 р. передбачається відведення 87 га землі для лісовідновлення.

З кожним роком прикладається все більше зусиль для нагляду за молодняками, внаслідок чого збільшується відсоток приживлюваності молодих культур. Це підтверджується тим, що його показник збільшився з 92 % у 2017-му до 93 % у 2018 році.

Важливе місце в діяльності лісового господарства займає розвиток об'єктів природно-заповідного фонду, основним завданням яких є збереження, охорона і захист особливо цінних, рідкісних об'єктів, комплексів та ландшафтів [1].

Джерела та література

1. Державне підприємство «Золочівське лісове господарство» [Електронний ресурс]. URL: http://busk1g.ucoz.ua/index/informacija_pro_pidpriemstvo/0-23
2. Львівське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. URL: <http://www.lvivlis.com.ua>

Полєжаєва Ю. В. – студентка IV курсу
хімічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Караїм О. А. – к. е. н., доцент кафедри
екології та охорони навколишнього
середовища СНУ імені Лесі Українки

Екологічні проблеми ведення лісового господарства у ДП «Рава-Руське ЛГ»

Нині питання охорони і захисту лісів потребує особливої уваги тому, воно перебуває на постійному контролі лісгосподарських підприємств.

Мета дослідження – розкрити особливості основних екологічних проблем ведення лісового господарства у ДП «Рава-Руське ЛГ».

ДП «Рава-Руське лісове господарство» розташоване на західному кордоні України з Польщею, його протяжність понад 90 км. Підпри-

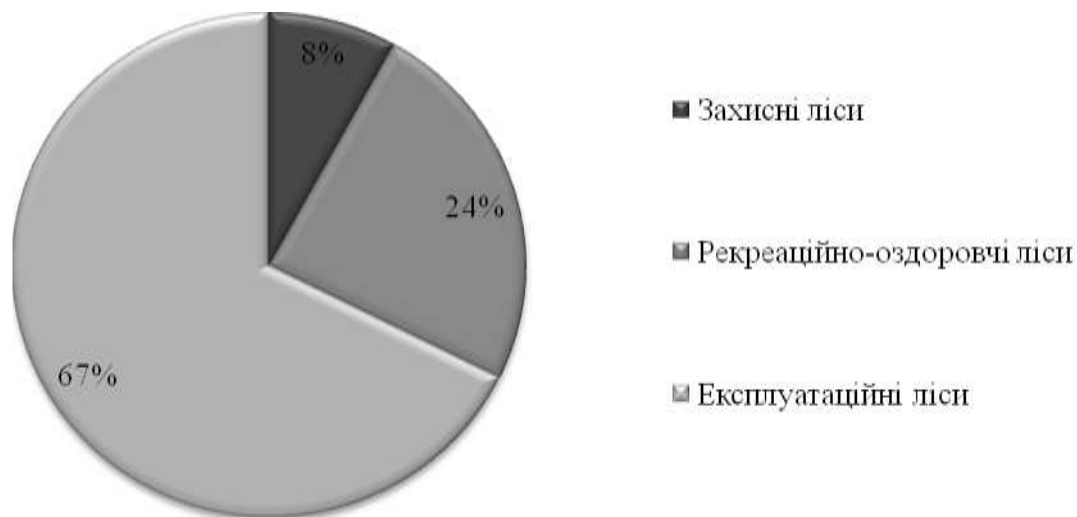
ємство розміщено на території Жовківського, Яворівського, Сокальського та Городоцького адміністративних районів. Контора лісгоспу знаходиться у м. Рава-Руська [2].

Загальна площа ДП «Рава-Руське лісове господарство» становить 31 875 га, з них – лісові землі – 29 618 га (93 %), у тому числі вкриті лісовою рослинністю – 27 153 га (91 %), 85 % від загальної площі; нелісові землі – 2257 га (7 %). Район лісгоспу характеризується добре розвиненою мережею транспортних шляхів.

Ліси підприємства за категоріями захисності поділяються на: захисні ліси – 2387 га (8 %), рекреаційно-оздоровчі ліси – 7458 га (24 %), ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення – 276 га (1 %) та експлуатаційні ліси – 21 238 га (67 %).

У ДП «Рава-Руське ЛГ» лісовідновлення проводиться переважно шляхом садіння лісових культур. Лісові культури створюються посадкою сіянців. Насіння збирається зазвичай із постійних лісонасінневих плантацій і ділянок. Термін переведення лісових культур у вкриті лісовою рослинністю землі становить у середньому 6–7 років [1].

Категорії захисності лісів ДП «Рава-Руське лісове господарство» представлено на рис. 1.

Рис. 1. Категорії захисності лісів ДП «Рава-Руське лісове господарство»*

* Розроблено автором за даними джерела [1].

За природним складом лісовий фонд ДП «Рава-Руське ЛГ» представлений хвойними, твердолистяними, м'яколистяними та іншими деревними породами.

Основними лісотвірними деревними породами є: хвойні – 18 318 га, з них сосна звичайна – 18 012 га, твердолистяні – 6271 га, з них дуб –

5345 га, бук – 526 га, м'яколистяні – 2564 га, з них вільха чорна – 1882 га.

Розподіл вкритої лісовою рослинністю площі за бонітетами наступний: II бонітет і вище 26 164 га, III бонітет і нижче 1778 га.

Високоповнотні насадження займають площу 24 362 га.

Хвороби лісу представлені кореневою губкою, опеньком осіннім, раком ялиці, несправжнім трутовиком, звичайним трутовиком, облямованим трутовиком, раком ясеня, поперечним раком, сосною губкою та іншими, які становлять незначні площі.

Важливою проблемою ведення лісового господарства є всихання хвойних насаджень. Однією з причин всихання лісів є стовбурні шкідники. Здебільшого соснам загрожує верхівковий короїд (*Ips asuminatus*). Це дрібний жук розміром 2–4 мм, проте за кілька тижнів може знищити багаторічне дерево. У результаті проведеного дослідження встановлено що площа пошкодження лісових насаджень упродовж двох років зросла більш, ніж у два рази: від 398 га у 2016 р. до 860 га у 2018 р. Що становить близько 5 % вкритої хвойним лісом площі. У роботі лісової охорони ДП «Рава-Руський ЛГ» із виявлення всихаючих насаджень допомагає квадрокоптер.

Сосну поїджену короїдом далі пошкоджують гриби (верхівковий короїд є переносником офіостомових грибів, які являються причиною «посиніння» деревини), мурахи та інші шкідники. Пошкоджене дерево, навіть у зрізаному вигляді стає мало корисним. Воно придатне лише для переробки на тирсу. Інших матеріалів із нього не виготовляють. За даними досліджень, верхівковий короїд масово розвивається і на території Білорусі, Польщі та Словаччини.

Основними причинами цього явища є те, що в останні роки: тепла весна, довге літо, відсутність опадів, падіння рівня ґрунтових вод. Усе це разом призвело до ослаблення сосни й дало можливість короїду розвиватися досить швидко.

Проте, необхідно зазначити що робота із догляду за лісовими культурами у 2017 р. проведена у Забірському лісництві на 40,9 га, Шклівському лісництві – 32,5 га, Рава-Руському лісництві – 33,8 га, Хлівчанському лісництві – 35,7 га, Пирятинському лісництві – 19,5 га [1].

У насадженнях, які пошкодженні короїдами та стовбуровими гнилями (кореневою губкою та опеньком осіннім), необхідно провести вибірку-санітарну рубку згідно «Санітарних правил в лісах України».

Джерела та література

1. Державне підприємство «Рава-Руське лісове господарство» [Електронний ресурс]. URL: <https://rawalis.net/lisgosp/zagalna-informacija.html>
2. Львівське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. URL: <http://www.lvivlis.com.ua>

Себало О. П. – студентка V курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі України;
Музиченко О. С. – к. б. н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі України

Екологічна структура флори екотону річки Луга в межах міста Володимира-Волинського

Постановка проблеми. У сучасних умовах у зв'язку з глобальним зростанням дефіциту прісних природних вод особливо актуальною є проблема раціонального використання водних об'єктів їх охорона та відновлення. Особливе значення при цьому належить вивченню функціонування екотонної системи у взаємодії з водним об'єктом. Дослідження структурно-динамічних та еколого-функціональних особливостей флори екотону річки Луга дозволяє виявити основні адаптаційні можливості рослинних угруповань водойми в межах урбоєко-системи [1].

Мета дослідження – аналіз екологічної структури флори прибережно-водного екотону річки Луга в межах м. Володимира-Волинського.

Результати дослідження. Річка Луга – права притока Західного Бугу. Басейн річки Луга знаходиться в південно-західній частині Волинської області, перетинає Локачинський, Іваничівський і Володимир-Волинський райони Волинської області. Довжина річки – 93 км, площа басейну – 1351,39 км² [3].

Рослинне угруповання – закономірне поєднання рослин на тій чи іншій території з певними взаємостосунками між ними і з властивими їм умовами місцезростання. Водні фітоценози займають важливе місце у функціонуванні зоопланктону та інших водних організмів. В

заростях рослинних угруповань формується температурний та газовий режим, вони є місцем гніздування водоплавних птахів [2]. Водна рослинність регулює концентрацію кисню та вуглекислого газу у воді, впливає на мінеральний склад води, що у свою чергу здійснює вплив на екосистему загалом [4].

Дослідження показали, що флора екотону річки Луга в межах м. Володимира-Волинського нараховує 62 види, які належать до 31 родини, 3 класів, 2 відділів. Один вид – *Equisetum fluviatile* L. належить до відділу *Equisetophyta*, решта – представники відділу *Magnoliophyta*, з них *Magnoliopsida* – 54,84 %, *Liliopsida* – 45,16 %.

П'ять провідних родин цієї флори об'єднують 35,49 % усіх видів. Серед родин по видовому багатству лідирують наступні родини: *Superaceae* – 7 видів, *Poaceae* – 5, *Potamogetonaceae* – 4. Більшість родин екотону (їх 24) представлені лише одним-двома видами.

За типом біоморф у флорі прибережно-водного екотону річки абсолютно домінують трав'яні полікарпіки, їх частка становить 75,80 %, дерев – 11 видів (17,74 %), 3 види (4,84 %) – це трав'яні монокарпіки і лише один вид – *Menyanthes trifoliata* L. відноситься до півкущиків – 1,61 %.

Відповідно до еколого-морфологічного аналізу 38,71 % видів – криптофіти, серед них: *Acorus calamus* L., *Calla palustris* L., *Nuphaea alba* L. та 37,10 % гемікриптофіти – *Elodea canadensis* Michx., *Glyceria fluitans* (L.) R. Br. *Hydrocharis morsus-ranae* L. та ін. Фанерофіти становлять менше п'ятої частини – 17,74 %, серед дерев зустрічаються *Aesculus hippocastanum* L., *Acer platanoides* L. *Carpinus betulus* L. та ін.

Однією з основних абіотичних характеристик екологічної структури флори є відношення видів до зволоженості ґрунту. Пристосованість більшості видів рослин екотону до вологих умов зростання виражена переважанням гігрофітів (37,10 %) та гідрофітів (25,81 %). В основному це – болотно-водні рослини, що проявляють підвищену потребу у зволоженості ґрунту та частково або повністю занурені у воду.

Присутність гігромезофітів (14,51 %), мезофітів (19,36 %) та ксеромезофітів (3,22 %) зумовлена зростанням вздовж берегів лучної рослинності та впливом урбогенного фактору.

В результаті аналізу екологічної структури прибережно-водної флори відносно трофності субстрату встановлено, що в межах екотону

зростає значна кількість рослин-еутрофів та семіеутрофів (54,85 %), що характеризує субстрат в межах території дослідження як високий за вмістом поживних речовин. Оліготрофних та семіоліготрофних видів найменше – 4 види (6,45 %): *Cardamine amara* L., *Rumex hydrolapathum* Huds., *Rumex acetosella* L. та різні види осок.

Розподіл видів флори за геліоморфами показав переважання (35 видів) геліофітів або 56,45 %. Типовими геліофітами виступають *Myriophyllum verticillatum*, *Hydrocharis morsus-ranae*, ряски, рдесники, лепешняк. Частка гемісціофітів, що зростають переважно у воді та болотах становить (23 види або 37,09 %). До гемісціофітів належать *Ceratophyllum demersum*, *Agrostis stolonifera*.

Висновки. Отже, екологічна структура флори виявляє кількісний розподіл видів за нормою реакції на вплив екологічних факторів, які проявляються через особливості клімату та рельєфу. Наслідком взаємодії видів з екологічними чинниками є формування певних екоморф, характерних для екотону річки Луга.

Джерела та література

1. Багацька Т. С. Прибережно-водна флора рекреаційних зон м. Києва // Інтродукція рослин. 2014. № 3. С. 31–37.
2. Кокин К. А. Экология высших водных растений. Москва: Изд-во МГУ, 1982. 157 с.
3. Паспорт річки Луга / Західно-Бузьке управління водних ресурсів. Луцьк, 2008. 51 с.
4. Садчиков А. П., Кудряшов М. А. Экология прибрежно-водной растительности. Москва: Изд-во НИА-Природа, РЭФИА, 2004. 220 с.

Баранцева К. А., Новак Л. В. – студенти
ІІІ курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач
кафедри аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Інноваційна політика енергетичного ринку держави

Постановка проблеми. Інноваційна політика є важливою частиною державної економічної політики, але разом з тим має самостійний характер і є динамічним інструментом державного господарювання та підприємництва. З огляду на специфічність стану енергетичного ринку в нашій країні дослідження інвестиційно-інноваційної політики має важливе практичне значення.

Мета дослідження – дослідити механізми державного регулювання інноваційної політики енергетичного ринку країни в контексті політики національного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. На необхідності формування чіткої державної політики у сфері інновацій та інвестицій наголошують зарубіжні та вітчизняні вчені. Питання науково-методичних основ державного регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності досліджується в роботах В. М. Гейця, М. Данько, Л. А. Жаліло, А. К. Кінаха, В. Мартиненка, А. С. Музиченка, М. І. Крупки, Б. Санто, К. В. Павлова та ін.

Результати дослідження. У широкому розумінні енергетичний ринок включає сукупність осіб та організацій, які купують та продають, енергію з метою виробництва та споживання останньої. Таким чином, енергетичний ринок у широкому розумінні включає таких учасників ринку, як підприємства-видобувачі паливно-енергетичних

ресурсів, організації, що переробляють ці ресурси, постачальники кінцевої енергії, споживачі енергії, а також підприємства, що виготовляють товари й надають послуги, що забезпечують процес виробництва енергії (наприклад, основні фонди енергетики тощо). Зважаючи на той факт, що ринкові відносини в Україні перебувають у стадії становлення, виникає необхідність налагодження системи відбору ефективних інноваційних проєктів відповідно до загальнонаціональної стратегії.

За таких умов важливим є посилення державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, формування державної політики у цій сфері. До такого висновку підводить і вивчення досвіду розвинутих країн.

Метою інноваційної політики провідних країн світу є сприяння розвитку науки й техніки, підвищення інноваційної активності, що забезпечує конкурентоспроможність національної продукції на світовому ринку, обороноздатність країни, покращує екологічну ситуацію, а також сприяє розвитку венчурного довгострокового бізнесу. Виходячи з цієї мети, держава визначає пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності та обирає основні шляхи підтримки підприємств, які працюють над виконанням державних інноваційних програм.

Стратегія розвитку енергетики 2030 р. країни за базовим сценарієм прогнозує:

– збільшення обсягів споживання первинних енергоресурсів з 200,6 млн т у. п. в 2005 р. до 302,7 млн т у. п. в 2030 р. (на 51 %). Випередження темпів економічного розвитку порівняно з темпами споживання енергоресурсів буде забезпечено за рахунок масштабного впровадження технологічного та структурного енергоощадження, що дозволить знизити майбутній рівень споживання ПЕР більше ніж в 2 рази;

– зростання споживання електроенергії в 2,2 раза до 395,1 млрд кВт·год в 2030 р. Крім того, прогнозується можливість експорту електроенергії в обсязі 25 млрд кВт·год в 2030 р.;

– збільшення споживання вугільної продукції майже в 2 рази (до 130,3 млн т); зростання споживання нафти для внутрішніх потреб на третину – до 23,8 млн т; зменшення споживання природного газу майже на 36 % (до 49,5 млрд м³);

– за рахунок пріоритетного розвитку вугільної та ядерної промисловості, нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії з одночас-

ним зниженням енергомосткості продукції прогнозується майже п'ятиразове зниження рівня енергетичної залежності країни – з 54,5 % в 2005 р. до 11,7 % в 2030 р. [1].

За даними Міненерговугілля наразі реалізуються такі інвестиційні проекти:

- передача електроенергії (загальна вартість становить \$238 млн, позика МБРР – \$200 млн);

- реабілітація гідроелектростанцій (загальна вартість становить \$362 млн, позика МБРР – \$166 млн);

- будівництво повітряної лінії 750 кВ Запорізька АЕС – ПС «Коховська» (загальна вартість становить 450 млн євро, кредит ЄБРР – 175 млн євро та кредит ЄІБ – 175 млн євро);

- підвищення ефективності передачі електроенергії (модернізація підстанцій) (загальна вартість становить 80,4 млн євро) [2].

Висновки. Країна має значний потенціал подальшого соціально-економічного розвитку і сприятливі умови його забезпечення енергією. Вона займає вигідне геополітичне і географічне положення і є одним з найбільших транспортерів паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) до Європи. Запаси вугілля й урану, наявні потужності для транспортування енергоносіїв, розвинена інфраструктура нафтових, газових, електричних і теплових мереж, установлені потужності електростанцій загалом достатні для забезпечення майбутніх потреб економіки країни в усіх потрібних видах первинної енергії. Власними ресурсами нафти й газу Україна забезпечена лише частково, але вона є основним транспортером цих ресурсів до Європи. Для забезпечення максимально ефективного розвитку економіки й підвищення якості життя населення країни потребують невідкладного вирішення такі проблеми:

- зниження енергомосткості економіки та витрат енергії на соціальну сферу;

- зниження енергетичної залежності шляхом підвищення рівня забезпечення власними паливно-енергетичними ресурсами, диверсифікації джерел імпорту енергетичних ресурсів, створення резервних запасів паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР);

Отже, в сучасних умовах відповідність національної економіки критеріям світогосподарської системи означає в першу чергу інноваційність в політичних поглядах держави на основі достатнього інвестиційного забезпечення, а не лише високий рівень доходів та життя населення, стабілізувати темпи економічного зростання в майбутньому.

Джерела та література

1. Гриньов А. В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. 308 с.
2. Офіційний сайт Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.Investytsijno-innovatsijna-diyalnist-v-energetytsi.pdf>
3. Павлова О. М. Товарна форма організації суспільного виробництва в умовах розвитку національної економіки України (другої половини XVII – кінця XVIII ст.): монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2019. 484 с.

Баранцева К. А., Шабала О. В. – студенти
III курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;
Стрільчук Р. С. – к. і. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

**Сутність, еволюція, концепції, інструменти та методи
сучасної економічної політики**

Постановка проблеми. Сьогодні актуальним є питання формування інститутів, які б змогли належним чином гармонізувати інтереси держави, підприємницьких кіл зокрема, а також громадськості загалом.

Мета дослідження. На основі норм чинного законодавства і праць вітчизняних науковців зробити системний аналіз напрямів економічної політики держави, засобів державного регулювання господарської діяльності, а також співвідношення саморегулювання із державним регулюванням господарського життя.

Аналіз досліджень і публікацій. Зміст та напрями економічної політики держави, а також роль саморегулювання були предметом розгляду багатьох вітчизняних вчених. Зокрема, вагомий внесок зробили: В. С. Щербина, В. К. Мамутова, Н. П. Свиридчук, О. В. Шевердіна, О. М. Вінник та ін.

Результати дослідження. Під економічною політикою розуміють взаємопов'язану систему довгострокових і поточних цілей економічного розвитку, що визначені державою, комплекс відповідних державних рішень та заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади в сфері економіки. В політичному значенні економічна політика – це діяльність політичних суб'єктів

(держави, політичних партій, рухів тощо) щодо вироблення і реалізації системи практичних заходів з метою впливу на економічний стан суспільства. Сучасна держава є необхідною складовою частиною ринкового економічного механізму. Здійснює вона свою регулюючу діяльність в різних напрямках, застосовуючи різні методи та інструменти впливу на економіку. Економічна політика держави має кілька завдань: здійснювати регулювання економіки в інтересах соціальних груп, які мають політичну владу; зв'язувати, зрівноважувати економічні інтереси як тих соціальних груп, які мають політичну владу, так і тих, які не мають її; забезпечувати функціонування всієї соціально-економічної системи в цілому; налагоджувати й розвивати взаємовигідні економічні зв'язки з іншими країнами, захищаючи економічні інтереси власної країни [1].

Державне регулювання економікою необхідне ще і для того, щоб не допустити ситуації, за якої б власники великих капіталів мали в своїх руках владу більшу, ніж демократична держава. Марксистська література вважала, що монополістичний капітал зростається з державною владою і починає панувати окрім економіки у сфері політики, права, духовного життя і т. ін. Загальні позиції, які висунула неокласична теорія економічної політики, можна систематизувати наступним чином. По-перше, кінцеву мету такої політики можна визначити у вигляді мінімізації витрат. По-друге, важливо завойовувати і підтримувати довіру електорату, оскільки відхилення від проголошеного курсу підривають довіру до дієздатності влади. Останнє надзвичайно важливе і для сучасних українських реалій. По-третє, позитивна і нормативна сторони політики доповнюють одна одну: перша досліджує комплекс проблем і пропонує рекомендації, враховуючи можливості, як правило, опосередкованого діяння; друга – достатньо поширена і зосереджує увагу на фіскальних методах. Таким чином, нормативна складова економічної теорії вивчає як владні структури повинні діяти, а позитивна – вносить в загальну теоретичну скарбничку результат своїх досліджень і напрацювань. У ринковій економіці найбільш активно використовуються інструменти монетарної і фіскальної політики і перш за все для забезпечення економічної стабільності, особливо для згладжування циклічних коливань. Залежно від характеру впливу на діяльність економічних суб'єктів розрізняють пряме і непряме (опосередковане) регулювання. Пряме регулювання ототожнюється з адміністративними, а непряме – з економічними методами. методи регулювання економіки реалізуються за

допомогою конкретного інструментарію економічної політики, або засобів (важелів) впливу на господарські процеси. Прямий і непрямий методи (адміністративний та економічний) мають у своєму арсеналі різні засоби, властиві конкретно тому чи тому методу [2].

Висновки. В політичному значенні економічна політика – це діяльність політичних суб'єктів щодо вироблення і реалізації системи практичних заходів з метою впливу на економічний стан суспільства. Одним із провідних напрямів економічної політики в Україні є активна банківсько-фінансова, цінова, податкова політика та подолання інфляції. Реформою фінансової системи має бути передбачений реальний поділ фінансової та кредитної систем країни, реальне розмежування фінансів держпідприємств та держбюджету, розробка зведеного балансу фінансових ресурсів держави, децентралізація державних фінансів, розробка заходів для перебудови системи оподаткування в напрямі її подальшої лібералізації і децентралізації і створення на цій основі механізмів стимулювання виробництва, вживання ефективних заходів для налагодження системи вірогідного фінансового обліку, державної звітності та своєчасної сплати податків. Отже, методи регулювання економіки реалізуються за допомогою конкретного інструментарію економічної політики, або засобів (важелів) впливу на господарські процеси.

Джерела та література

1. Економічна політика: навч. посіб. / О. О. Беляєв (кер. кол. авт.), А. С. Бебело, М. І. Диба та ін. Київ: КНЕУ, 2004. 287с.
2. Стрішенець О. М., Єлісеєва Л. В., Ліщук В. І. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2014. 200 с.

Басараб В. В., Капись А. В. – студенти
III курсу факультету економіки та управління
СЛУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СЛУ імені Лесі Українки

Розвиток інфраструктури на ринку житла в Україні

Постановка проблеми: Найважливішим проблемним питанням функціонування ринку житла в Україні в даний момент залишається

нерозвиненість інституційної інфраструктури, недосконалість багатьох аспектів діяльності професійних учасників ринку: ріелторів, оцінювачів та страховиків. Також недосконалою є система державної реєстрації прав на нерухоме майно, що зумовлює потребу в реалізації державою комплексу заходів, які спрямовані на розвиток інфраструктури ринку житла.

Мета дослідження – розкриття сутності та функцій інфраструктури ринку житла, ідентифікація проблем у розвитку окремих інститутів інфраструктури ринку житла та визначення шляхів їх розв'язання.

Результати дослідження: Ринок житла є складною сукупністю відносин, що виникають з приводу володіння, користування, розпоряджання житлом. Учасниками цього ринку є велика кількість суб'єктів, серед яких виділяють базових учасників, без яких функціонування ринку неможливе: власників житла, орендарів житла, покупців та продавців житла. Учасником ринку житла є також держава в особі відповідних органів, що здійснюють регулювання ринкових процесів, які також можуть виступати власниками, орендарями, наймачами житла та ін.

Інституційна інфраструктура ринку житла являє собою мережу організаційних утворень, у кожному з яких мінімізуються ті чи інші трансакційні витрати (наприклад Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, який є єдиною державною інформаційною системою, що містить відомості про права на нерухоме майно, їх обтяження, а також про об'єкти та суб'єкти цих прав [1], мінімізує ризик втрати прав власності або інших речових і зобов'язувальних прав на об'єкт нерухомості тощо).

Важливим елементом інфраструктури ринку житла виступає державна система реєстрації прав на житло та угод з ним і кадастрового обліку об'єктів нерухомості. Відповідно до Цивільного кодексу України право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. Державна реєстрація прав на нерухомість і правочинів щодо нерухомості є публічною, здійснюється відповідним органом, який зобов'язаний надавати інформацію про реєстрацію та зареєстровані права в порядку, установленому законом. Відмова у державній реєстрації права на нерухомість або правочинів щодо нерухомості, ухилення від реєстрації, відмова від надання інформації про реєстрацію можуть бути оскаржені до суду [3].

В Україні ринок комерційної нерухомості поживається: попит збільшується, пропозиція падає, ціни поступово підвищуються, іноземні компанії активніше виходять на ринок. Інвестори оцінюють можливі ризики на ринку нерухомості. Ринок житлової нерухомості характеризується дуже низьким попитом у зв'язку з низьким рівнем купівельної спроможності населення країни. Житло на ринку купується переважно шляхом продажу інших об'єктів нерухомості або іншого житла, шляхом розселення [4].

Житло в Україні є мало доступним з огляду на співвідношення рівня доходів населення та вартості квартири. Тому, у разі зростання номінальних доходів українців платоспроможний попит залишається обмеженим. Собівартість будівництва продовжує зростати [2, с. 243].

Важливим напрямом удосконалення інфраструктури ринку житла має стати активізація діяльності страхових компаній на ринку страхування нерухомості, будівельних ризиків, а також ризиків, що виникають під час укладання цивільно-правових угод з житлом.

Висновки. Інфраструктура ринку житла виступає самостійною підсистемою, яка являє собою сукупність інституцій різних організаційно-правових форм, що опосередковують кругообіг житла, акти купівлі-продажу або сукупність інститутів, систем, служб, підприємств, що обслуговують ринок житла і виконують певні функції щодо забезпечення нормального режиму його функціонування. Основними проблемами розвитку інфраструктури ринку житла в умовах трансформаційної економіки України є: відсутність інформаційної інфраструктури на ринку нерухомості; низька інформованість населення у сфері страхування і слабка довіра до страхування в цілому, що не дає змоги використовувати потенціал страхування повною мірою; відсутність необхідного рівня професійної підготовки і досвіду роботи спеціалістів на ринку нерухомості.

Джерела та література

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України: прийнятий 1 лип. 2004 р. № 1952-IV (у редакції Закону України від 11 лют. 2010 р. № 1878-VI) // Офіц. вісн. України. 2010. № 19. Ст. 823.
2. Амосов О. Ю. Вопросы совершенствования системы государственного учета объектов недвижимости // Науч.-техн. сб. «Коммунальное хозяйство городов». 2005. № 66. С. 242–247.
3. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.

4. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості // Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. Серія «Економіка». Ужгород, 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.

Більо І. О. – студент II курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності СНУ імені Лесі Українки

Тенденції та перспективи розвитку маркетингу в Україні

Постановка проблеми. На сьогодні маркетинг охоплює всі види економічної діяльності підприємства та удосконалюється разом із прогресом соціально-економічних відносин в Україні. Неможливо уявити успішне комерційне підприємство, яке б розвивалося без застосування маркетингових принципів, інструментів, концепцій у своїй діяльності. Жодне стратегічне рішення не може бути прийняте без консультації з фахівцями у цій сфері. Вивченням тенденцій та перспектив розвитку маркетингу в Україні займалися такі науковці, як І. Р. Лощенюк, Р. І. Олексенко, І. О. Краскова, М. М. Поліщук та ін. [1; 3]. Проте подальшого дослідження потребують тенденції розвитку маркетингу в Україні, оскільки потреби споживачів постійно змінюються.

Мета дослідження – дослідити і проаналізувати тенденції та визначити перспективи розвитку маркетингу в Україні.

Результати дослідження. Маркетинг як економічний процес забезпечує контакт виробника та споживача і сприяє раціональній орієнтації суспільного виробництва та відтворення, забезпечує ефективність обміну між учасниками на ринку. При цьому маркетинг є цілеспрямованим початком виробництва, засобом зведення до мінімуму невідповідності попиту і пропозиції, виступає ключовою ланкою формування та забезпечення конкурентоспроможності підприємств та слугує основою стратегічного управління [1].

В українській практиці існує ряд негативних дій, які роблять переважно українські підприємці: хаотичне використання окремих елементів маркетингу, асоціювання маркетингу лише з рекламою, необґрунтоване застосування західних методик, нетворчий підхід до

маркетингової діяльності, орієнтація на короткострокову перспективу, відсутність програми лояльності клієнтів, низький сервіс, відсутність гнучкості та незнання власних споживачів.

Існує ряд специфічних рис маркетингової діяльності в Україні: низький рівень платоспроможності та обізнаності вітчизняного споживача, низький рівень вітчизняної виробничої конкуренції, ментальність вітчизняного споживача породжує недовіру до рекламних акцій [2].

Незважаючи на проблеми слід виокремити дев'ять сучасних світових трендів у маркетингу, які набувають популярності і в Україні:

- клієнтоорієнтований маркетинг – на сьогоднішній день люди частіше користуються мобільними пристроями ніж комп'ютерами. Усі повідомлення, програми та пропозиції повинні бути інтелектуальними, тому що так вони краще задовольняють потреби клієнта;

- глибокий аналіз цільової аудиторії – чим більше компанія знає про аудиторію, тим краще адаптує свою рекламу, продукти і послуги, збільшує продажі;

- кампанія для мобільних пристроїв – компаніям потрібно повністю змінити свій підхід до створення сайтів і повідомлень;

- відео стають обов'язковою частиною маркетингової кампанії;

- інтерактивний контент;

- партнерський маркетинг – співавторство контенту, спільні акції та інше;

- гнучкий маркетинг – маркетинг повинен орієнтуватися на потреби споживачів і тренди, що є на ринку і вчасно реагувати на зміни;

- експериментальний маркетинг, який допомагає клієнтам ознайомитися з брендом ще до співпраці, фізично або у віртуальному світі;

- автоматизація – впровадження технологій автоматизації маркетингових кампаній є одним з найбільш швидкозростаючих трендів (управління продажами і доходами, створення і утримання клієнтів, збір інформації про потенційних покупців, управління соціальними мережами), це дає підприємцям широкі переваги, адже не потрібно відстежувати кожну деталь бізнесу) [1].

Висновок. Отже, найважливішою характеристикою сучасного маркетингу є виявлення нових форм задоволення вже існуючих потреб, орієнтація виробництва на задоволення реального наявного попиту, і завдяки саме цьому випередження конкурентів. Основними тенденціями в маркетингу виступатимуть нові ринки, нові медіа технології, методи та підходи до кращого розуміння потреб та смаків

споживачів. Усі сили повинні йти на ліквідацію помилок, наприклад шляхом застосування чи впровадження методик маркетингової політики підприємств зарубіжних розвинутих країн, приєднання нових молодих спеціалістів у цій сфері з творчим потенціалом та свіжими ідеями, глибокого вивчення потреб населення. Також зараз роль соціальних медіа починає змінюватися, якщо раніше соціальні платформи використовувалися для створення контенту особливого характеру, то сьогодні домінує професійний і робочий контент.

Джерела та література

1. Лошенко І. Р. сучасні тенденції розвитку маркетингу в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1840/>
2. Перспективи розвитку маркетингу в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://knowledge.allbest.ru/marketing/3c0b65635b3bd79b4c43a88421216d37_0.html#text
3. Олексенко Р. І., Краскова І. О., Поліщук М. М. Функції та роль маркетингу в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=777>
4. Genius Marketing 9 маркетингових трендів 2018 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://geniusmarketing.me/lab/9-svezhix-marketingovykh-trendov-2018-dlya-b2b-predprinimatelej/>

Богуш Н. О. – студентка III курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;
Тоцька О. Л. – к. е. н., доцент кафедри
менеджменту СНУ імені Лесі Українки

Визначення корпоративної стратегії для підприємства «Curver» за допомогою SWOT-методу

Постановка проблеми. Компанія «Curver» (м. Слупськ, Польща) вже багато років впорядковує навколишнє середовище за допомогою багатофункціональних товарів із пластмаси. Товари фірми користуються популярністю, але з'явилися багато фірм-конкурентів, які можуть завадити діяльності підприємства.

Мета дослідження. Проаналізувати роботу підприємства «Curver» за допомогою SWOT-методу.

Результати дослідження. SWOT-аналіз є одним із найпопулярніших методів стратегічного управління. Його назва утворилась як аббревіатура чотирьох англійських слів: **Strengths** (сильні сторони), **Weaknesses** (слабкі сторони), **Opportunities** (можливості), **Threats** (загрози). Цей метод дає змогу вивчати зовнішнє (можливості та загрози) і внутрішнє (сильні та слабкі сторони) середовища підприємства в нерозривному зв'язку.

Сильними сторонами підприємства «Curver» є:

- 1) бренд Curver віднедавна є частиною групи Keter;
- 2) команда Curver весь час розробляє щось нове і не стоїть на місці (розробили креативну пластмасу, представили свою унікальну декоровану коробку ноу-хау, засновану на ексклюзивній технології In Mold Labeling);
- 3) прорив у промисловості побутової пластмаси, що дозволив Curver надати своїм пластмасовим виробам вигляду металу;
- 4) нескінченні колекції декорованих ящиків для зберігання;
- 5) підписання партнерства з Disney;
- 6) запуск Curver PETLIFE;
- 7) Curver розкриває діапазон STYLE;
- 8) запуск першого асортименту пластмасових побутових виробів, виготовлених зі 100 % переробленого пластику з внутрішньої переробки: Curver EcoLife;
- 9) Curver запускає асортимент продуктів Aroma Fresh Premium (поєднання кліпів, мікрохвильового клапана й ексклюзивного силіконового ущільнення для унікального 100 % гігієнічного, герметичного та герметичного діапазону);
- 10) KNIT: остання лінія в колекції текстур Curver.

Можливості підприємства:

- 1) запуск асортиментів продукції, що відповідають новим споживчим тенденціям [1].

Слабкі сторони підприємства:

- 1) непродуманий графік робочого часу (робітники працюють по 12 годин, а офіційна перерва є лише одна тривалістю 15 хв);
- 2) відсутність первинного інструктажу роботи з новими приладами (є тільки один вступний інструктаж);
- 3) повідомлення про зміни робочого часу працівника можуть надійти йому навіть за годину до початку робочої зміни;
- 4) відсутність медпункту та повного набору аптечки;
- 5) висока плинність кадрів.

Загрози підприємства:

- 1) поява сильніших конкурентів;
- 2) спад випуску продукції, і, як результат, зменшення доходів.

Висновки. Провівши SWOT-аналіз підприємства Curver, можна порекомендувати йому таку корпоративну стратегію, як «Максі-Міні», яка спрямована на мінімізацію слабких сторін фірми й уникнення зовнішніх загроз.

Джерела та література

1. Curver: веб-сайт. URL: <https://www.curver.com> (дата звернення: 28.03.2019).

Божко С. С. – студент I курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Левіцький В. В. – к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту СНУ імені Лесі Українки

Дослідження та особливості банкінгу самообслуговування

Постановка проблеми. Самообслуговування клієнтів є важливою складовою банківської діяльності. Це пояснюється тим, що більшість громадян отримують банківські послуги самостійно через термінали самообслуговування. У відділення йдуть, якщо не можуть задовольнити свої потреби в банківських послугах іншими способами через процедуру або політику банку, якщо їм потрібно вирішити особливо важливу проблему або якщо їм потрібна порада – а дані ситуації зазвичай трапляються не частіше декількох разів на рік.

Мета дослідження – визначення основних етапів розвитку банкінгу самообслуговування, його характерних особливостей, а також надання практичних рекомендацій щодо його удосконалення.

Результати дослідження. Як правило, терміналами самообслуговування в банківській системі в першу чергу вважаються банкомати. Банкомат – це багатофункціональний програмно-технічний комплекс, призначений для надання клієнтам послуг із видачі та інкасування готівки під час операцій із платіжними картками без присутності банківського персоналу [3].

З часів свого введення в 1971 р. в США дані термінали вирішили проблему розміщення готівки для зняття клієнтами. Автоматизація

даної функції не тільки зменшила витрати банку, дозволивши економити на відділеннях, але й підвищила зручність клієнтам, надавши їм цілодобовий доступ до готівки.

Наступним кроком у розвитку банкінгу самообслуговування стала інтеграція номерів мобільних телефонів клієнтів з банкоматом, щоб взагалі зникла необхідність у кредитних карточках. На сьогоднішній день ряд банків впроваджує у своїх терміналах самообслуговування безконтактні технології, завдяки яким для зняття готівки клієнт може використовувати телефон чи безконтактну картку. Зрештою, все, що відбувається у банкоматі можна робити за допомогою смартфона. Телефон дозволяє перевірити баланс, відправити грошовий переказ, сплатити рахунок та інше. Єдине, чого не може телефон – це видати готівку.

В наступні декілька років банкомат може стати справжнім автоматичним «касиром». Покращити якість обслуговування клієнтів допоможе інтеграція в банкомати технологій розпізнавання облич, голосу та інших характерних рис клієнтів. Банкомати зможуть розпізнати вас і показати підготовлені спеціально для вас послання, засновані на вашому портфелі продуктів чи недавніх фінансових операціях. Проте, здійснення даних планів може збільшити час, проведене людьми у банкомата чи термінала самообслуговування [2].

На нашу думку, банкомати можуть бути єдиним рентабельним засобом охоплення рекламою деяких груп споживачів, до яких важко добитися іншими способами. Можливі наступні варіанти презентації споживачам реклами, як: нанесення на корпус банкомата реклами чи відеореклама на екрані.

Однак, зі зниженням ролі готівкових коштів, існування мережі банкоматів стає невиправданим. По мірі того як мобільний банкінг швидко нарощує обороти, банкомати застарівають та перетворюються в затратну інфраструктуру, тому можна припустити, що більшість банків віддадуть свої банкомати на аутсорсинг.

Відповідно до Постанови НБУ «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» аутсорсинг – це передавання на договірній основі іншим особам функцій банку на регулярній (неодноразовій) основі з метою оптимізації витрат і процесів у банку [1].

На сьогоднішній день деякі банки Швеції, Норвегії та Фінляндії використовують дану послугу, оскільки спеціалізована компанія може управляти банкоматами з меншими затратами, ніж самі банки.

Висновки. Отже, із вказаного вище можна зробити висновок, що банкомати потребують постійної модернізації, оскільки розвиток мобільних засобів з часом надасть згубний вплив на користування банкоматами та терміналами самообслуговування. Тому, на нашу думку, важливим елементом удосконалення даних пристроїв є впровадження мобільних технологій в банкомати та оптимізація витрат на їх обслуговування через формування системи маркетингу із нестандартними способами презентації на ринку.

Джерела та література

1. Кинг Б. Банк 3.0 Почему сегодня банк – это не то, куда вы ходите, а то, что вы делаете / [пер. с англ. М. Мацковской]. Москва: Олимп-Бизнес, 2015. 520 с.
2. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: постанова НБУ від 11.06.2018 № 64 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>
3. Страхарчук А. Я., Страхарчук В. П. Інформаційні системи і технології в банках: навч. посіб. Київ, 2010. 515 с.

Боричевська І. Г. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Проць Н. В. – к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Проблеми формування доходів місцевих бюджетів

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні триває одна з найперспективніших реформ – децентралізація, на яку покладено великі надії у плані розвитку регіонів, покращення добробуту населення, тощо. На органи місцевого самоврядування перекладено чимало обов'язків, проте існує невідповідність між обсягом прокладених завдань та обсягами фінансових ресурсів, які отримують місцеві бюджети. Проблема фінансового забезпечення є найбільш складною на сьогодні у розвитку місцевого самоврядування, оскільки від цього залежить не тільки рівень та темпи розвитку регіонів, але і соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Мета дослідження – вивчення структури доходів та проблем наповнення місцевих бюджетів, а також розробка практичних рекомендацій стосовно їх вирішення.

Результати дослідження. Відповідно до законодавства України, місцеві органи влади наділені необхідним обсягом фінансових ресурсів для виконання своїх функцій. Тобто, в умовах реформування чинного законодавства місцеві бюджети отримали до своїх надходжень податок на майно (100 %), єдиний податок (100 %) та податок на доходи фізичних осіб (60 %). Власні надходження місцевих бюджетів за 2018 р. склали 234,1 млрд грн, з них [1]:

- місцеві податки та збори – 26,1 %;
- податок на доходи фізичних осіб – близько 55 % усіх надходжень.

Як ми можемо бачити на практиці, місцеві податки та збори є неефективними в плані забезпечення достатніх надходжень до бюджету. Єдиний податок в умовах несприятливого середовища для функціонування малого бізнесу не виконує покладених на нього функцій. Податок на майно теж має досить суперечливий характер. В часи, коли країна переживає період економічної кризи, а рівень бідності тільки зростає, очікувати великих надходжень від даного податку не варто. Як показує досвід економічно розвинених країн, частка власних доходів у бюджетах органів місцевого самоврядування повинна становити принаймні 40 % [2].

Окрім того, зменшення частки власних надходжень до місцевих бюджетів збільшує централізацію бюджетних ресурсів та залежність фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування від трансфертів: сьогодні близько 90 % місцевих бюджетів є дотаційними [3].

Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування є досить потужним інструментом забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, тому необхідно не лише забезпечувати їх достатнє надходження, але і їх ефективне використання.

Висновки. Таким чином зрозуміло, що рівень доходів місцевих бюджетів є недостатнім для забезпечення виконання функцій органами місцевого самоврядування, які вони отримали внаслідок реформи децентралізації. Проблема потребує прийняття негайних та ефективних рішень, а саме:

- з метою збільшення надходжень до місцевих бюджетів пропонуємо привести у відповідність до міжнародних норм адміністру-

вання місцевих податків та законодавчого закріплення податку на доходи фізичних осіб до місцевих податків та зборів;

– для підвищення рівня податкостроможності територіальних громад, слід створювати технопарки та індустріальні парки, що забезпечить залучення інвестицій в економіку регіону та розширить базу оподаткування тощо.

Джерела та література

1. Карлін М. Децентралізація управління місцевими фінансами в розвинутих федеративних та унітарних країнах: досвід для України // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2016. № 2. С. 103–110.
2. Моніторинг процесу децентралізації влади та місцевого самоврядування – 2019: URL https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info
3. Проць Н. В. Роль місцевих податків та зборів у формуванні фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 трав. 2016 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк: Вежа-Друк. 2016. С. 136–138.

Боричевська І. Г. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Цимбалюк І. О. – к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Недосконалість податкової системи як загроза проведення децентралізації в Україні

Постановка проблеми. На шляху входження України до європейської спільноти, одним з першочергових завдань для чинної влади стало підвищення рівня життя населення шляхом реформування економічного простору. Однією із найбільш перспективних стала реформа децентралізації, яка вже сьогодні довела свою ефективність. Поряд з тим, актуальною для України, як і попередні роки, залишається проблема створення ефективної системи оподаткування. Недосконалість податкового законодавства та його невідповідність міжнародним нормам загострює проблему наповнення місцевих бюджетів, забезпечен-

ня їх самостійності, що призводить до невиконання органами місцевого самоврядування поставлених перед ними завдань.

Мета дослідження – аналіз структури податкових надходжень місцевих бюджетів та розробка рекомендацій стосовно ефективного проведення податкової реформи в Україні в напрямі формування доходів об'єднаних територіальних громад.

Результати дослідження. Основною метою реформи децентралізації в Україні є передача значних повноважень та бюджетів органам місцевого самоврядування, які можуть самостійно визначати напрями фінансування залежно від першочергових потреб певної території. Забезпечувати наповнення місцевих бюджетів повинні податкові надходження (загальнодержавні та місцеві податки та збори). Згідно нормативів зарахування до місцевих бюджетів, до бюджету об'єднаної територіальної громади податки надходять у таких розмірах [2]:

- податок на доходи фізичних осіб – 60 %;
- податок на прибуток комунальних підприємств – 100 %;
- рентна плата за використання води водних об'єктів місцевого значення, за спеціальне використання лісових ресурсів, за користування надрами для видобутку корисних копалин – 100 %;
- акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів – 100 %;
- частина акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального – 13,44 %;
- податок на майно – 100 %;
- єдиний податок – 100 %;
- туристичний збір та збір за припаркування транспортних засобів – 100 %.

Податки та збори, що відносяться до місцевих, не забезпечують навіть половини надходжень до місцевих бюджетів, їх частка за підсумками 2018 р. становила лише 26,1 %. Для порівняння, в розвинених зарубіжних країнах місцеві податки та збори складають більшу частину надходжень до бюджету країни [1]. Єдиний податок в умовах несприятливого середовища для функціонування малого бізнесу не виконує покладених на нього функцій, тобто не забезпечує достатніх надходжень до бюджету. Податок на майно теж має досить суперечливий характер. В часи, коли країна переживає період економічної кризи, а рівень бідності тільки зростає, очікувати великих надходжень від даного податку не варто. Особливо актуально це для сіл, селищ та районів.

Проте, найбільш дискусійним є податок на доходи фізичних осіб. Не зважаючи на те, що ПДФО відноситься до загальнодержавних податків, 60 % надходжень спрямовується до місцевих бюджетів [3]. Питання доцільності такого розмежування є досить дискусійним в наукових колах. Не зважаючи на це, варто відмітити, що саме податок на доходи фізичних осіб має найбільшу питому вагу у доходах місцевих бюджетів (близько 55 % усіх надходжень).

Попри це, майже 90 % бюджетів залишається дотаційними. Це свідчить про те, що податкова система в Україні вимагає подальшого реформування.

Висновки. Отже, реформа децентралізації є досить перспективною у плані економічного розвитку регіонів та підвищення рівня життя населення. Проте, обсяги покладених повноважень на органи місцевого самоврядування не відповідають надходженням до місцевих бюджетів. Вирішення даної проблеми потребує проведення змін і у інших сферах. Зокрема, що стосується податкової системи, це повинно бути:

– приведення до міжнародних норм порядку нарахування та сплати податку на майно, що дозволить збільшити його питому вагу у надходженнях місцевих бюджетів;

– зменшення податкового навантаження, що дасть більше можливостей для розвитку малого та середнього бізнесу та сприятиме зростанню надходжень від єдиного податку;

– врегулювання дискусійних питань стосовно розподілу податку на доходи фізичних осіб;

– зміни в адмініструванні податків тощо.

Джерела та література

1. Карлін М. Децентралізація управління місцевими фінансами в розвинутих федеративних та унітарних країнах: досвід для України // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2016. № 2. С. 103–110.
2. Моніторинг процесу децентралізації влади та місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. 2019. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info
3. Цимбалюк І. О. Система місцевого оподаткування України у сучасних умовах // Система місцевих платежів в Україні: теорія, історія, перспективи: кол. моногр. / [М. І. Карлін, О. М. Карліна, Л. В. Єлісеєва та ін.]; за заг. ред. М. І. Карліна, І. О. Цимбалюк. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 220 с.

Вакулюк А. В. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Рейкін В. С. – к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту СНУ імені Лесі Українки

Форми та способи пасивного доходу

Постановка проблеми. В сучасному світі кожен прагне знайти спосіб підвищити свої доходи та знайти таке їх джерело, щоб не брати безпосередньої участі у бізнес-процесах. Це робиться для того, щоб в майбутньому стати фінансово незалежним. Суб'єкти господарювання прикладають значні зусилля для того, щоб реалізувати власну мету про постійний дохід, щоб більше не доводилось витратити значну кількість часу та зусиль. В результаті виникає проблема: «як створити пасивний дохід?».

Мета дослідження – сформулювати можливі форми та способи генерування пасивного доходу в сучасних умовах національної економіки.

Результати дослідження. Пасивний дохід це – це дохід, що отримується протягом тривалого періоду після одноразових інвестицій: вкладень у капітал або вкладень власної праці [1]. У Податковому кодексі України «пасивні доходи – це доходи у вигляді отриманих платником податків процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті» [2].

Важливими складовими для отримання пасивного доходу є гроші, нерухомість та авторські права. Існує декілька варіантів для отримання пасивного доходу, а саме:

1. Відкриття депозиту в банку.

Цей спосіб зараз є одним з найпоширеніших в Україні. Для цього достатньо мати таку суму, яка буде покривати власні мінімальні видатки. Важливо враховувати комісійні банку, інфляційні процеси та оподаткування. Обов'язково перед відкриттям депозиту необхідно ознайомитись з інформацією про обраний банк за останній період. Зокрема, його балансові показники.

2. Здача в оренду нерухомості.

Цей спосіб отримання пасивного доходу привабливий з погляду мінімальних ризиків. Можна придбати комерційну нерухомість або

квартиру і здавати в оренду. Якщо орієнтуватись в первинному ринковій нерухомості та інвестувати гроші на етапі будівництва, то можна отримати дохід також з того, що після введення будинку в експлуатацію квартира зростає у вартості орієнтовно на 10–25 % [3].

3. Інвестиції в цінні папери.

В Україні цей спосіб не достатньо розвинений та не популярний. Завдання – здійснити покупку акцій, насамперед, тих компаній, які стабільно виплачують дивіденди. Виплати, як правило, відбуваються раз на рік, залежно від кількості акцій та прибутковості підприємства. В такій цій ситуації необхідно також ознайомитися з іноземним фондовим ринком, щоб ефективно інвестувати кошти. Недоліком цього виду діяльності є висока волативність фондового ринку.

В Україні найнадійнішою з погляду інвестування вважаються облигації внутрішньої державної позики (ОВДП), які є гривневі та валютні. Одним з плюсів цих інвестицій є те, що в будь-який момент облигації можна продати. Тобто вони мають достатню ліквідність.

4. Дохід з авторських прав.

Цей спосіб отримання пасивного доходу властивий творчим особистостям, які реалізують свої інноваційні здібності. Для початку необхідно створити, щось особливе: намалювати картину, зняти фільм або написати книгу. Далі потрібно оформити на це як авторські права і лише тоді буде виплачуватися відсоток правовласнику (роялті). Наприклад, соліст британської групи «Queen» Фреді Меркюрі передав авторські права на пісню «Богемна рапсодія» благодійному фонду з боротьби зі СНІДом, щоб він отримував усі майбутні доходи від перевидання цього твору [3].

5. Запуск ренталу.

Рентали – це компанії, які здають в оренду свою техніку. Сюди належать камери, фотоапарати, телевізори, холодильники, велосипеди та автомобілі. Щоб розпочати такий вид діяльності необхідно вивчити ринок та дізнатись, на яке обладнання є попити, та що пропонують конкуренти. Далі купити все необхідне та знайти приміщення для зберігання. При цьому важливо провести рекламну компанію для широкого інформування потенційних споживачів.

6. Пасивний дохід на блогах.

В Україні цей вид діяльності є дуже поширеним, особливо серед молоді, оскільки отримати такий дохід можливо в домашніх умовах та контролювати увесь процес фактично з будь-якого місця. Для

початку необхідно визначитись з напрямком блогу: особисте життя, спорт, кулінарія, мистецтво і т. п. Далі сміливо обрати інтернет-платформу з активною аудиторією – Instagram, Facebook, а для відео-блогу – Youtube. Наступним кроком є генерування контенту, інформація повинна бути доступною та якісною, щоб максимально виділитись серед конкурентів. Публікувати пости необхідно постійно, щоб блог не втратив актуальність та інтерес.

Висновки. Розмір пасивного доходу залежить від обсягу інвестицій. Щоб його отримати, необхідно бути готовим до трудомісткої та систематичної роботи, правильно обрати напрям діяльності і ефективно налагодити процес отримання прибутку.

Джерела та література

1. Пасивний дохід: його види та ідеї для втілення в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: monetary-flow.com/pasyvnyj-dohid-vydy-idei/
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Шевченко П. Як створити пасивний дохід [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/12/14/643603/>

Герасимчук Х. О., Гордійчук А. Ю. – студенти I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;
Борисюк О. В. – к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Сутність державного боргу та його сучасний стан

Постановка проблеми. Існування державного боргу в ринковій економіці є об'єктивним фактором. Держава, прагнучи використати свої економічні та фінансові ресурси, з більшою ефективністю, допускає дефіцит бюджету, а для його фінансування залучає додаткові кошти на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках.

Мета дослідження – оцінка державного боргу України в сучасних умовах.

Результати дослідження. Відповідно до Бюджетного кодексу України, державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань

держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [3, с. 49].

Формування державного боргу розпочалося ще з перших років незалежності України. В цей період країна ознайомилася з такими явищами, як бартерні відносини, інфляція та гіперінфляція, дефіцит товарів, високий рівень безробіття, стрімке зростання валютного курсу та багато іншого.

Стабілізувавши економічну ситуацію в країні та переживши гіперінфляцію, НБУ у вересні 1996 р. ввів в обіг національну грошову одиницю – гривню. На кінець 1996 р. державний борг України був на рівні 20,4 млрд грн. Динаміку державного боргу України протягом останніх років можна побачити із таблиці 1.

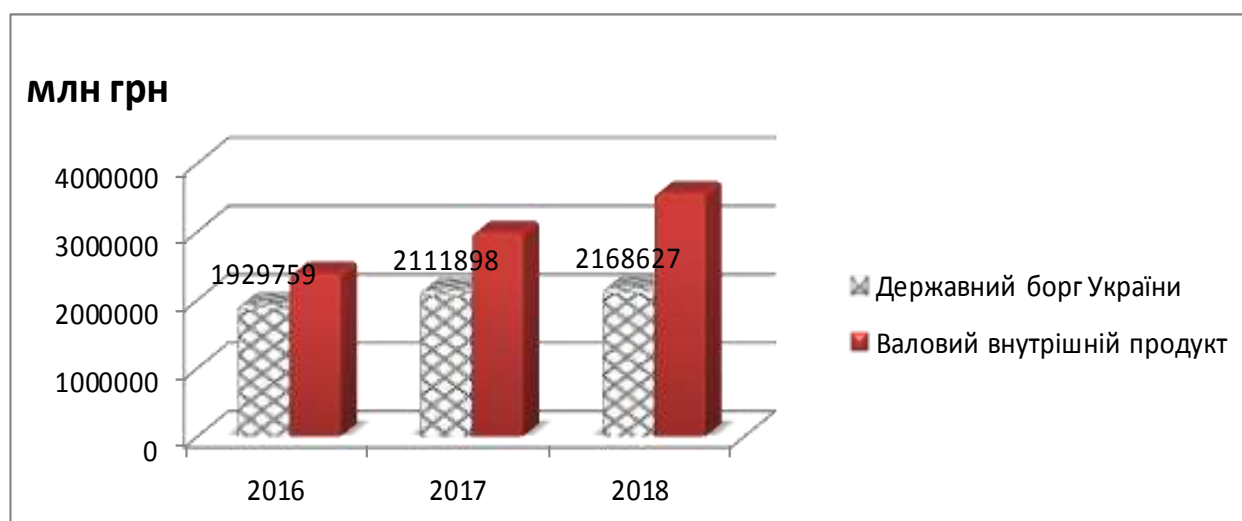
Таблиця 1

Державний та гарантований державою борг України (млн грн)*

Період	Загальний борг	Зовнішній борг	Внутрішній борг
на 31.01.2018	2168627,1	1397067,4	774849,5
на 31.01.2019	2111898,5	1351571,1	327,3

* Складено за офіційними даними Міністерства фінансів України.

Обсяг державного боргу України щодо валового внутрішнього продукту в 2019 р. прогнозується нижче 60 %. Разом із тим, про динаміку державного боргу та ВВП України протягом 2016–2018 рр. показана на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка державного боргу та ВВП України протягом 2016–2018 рр.

* Складено за офіційними даними Міністерства фінансів України

У 2019 р. Україну чекають пікові виплати з погашення державних боргів, узятих в іноземній валюті усередині країни і за її межами. Всього в 2019 р. Україна повинна виплатити близько 6 млрд дол. США за зовнішнім держборгом і близько 3 млрд дол. США – по внутрішньому [2].

Більш того, в найближчі чотири роки Україна повинна виплатити близько 20 млрд дол. США за зовнішнім боргом. До цього діяв пільговий період за програмою МВФ, також розстрочку передбачали домовленості з кредиторами, досягнуті в рамках реструктуризації боргів.

Пікові виплати за зовнішніми боргами припадають в 2019 р. на лютий – 1,7 млрд дол. США, травень – 1,8 млрд дол. США і вересень – 1,9 млрд дол. США. Тільки Міжнародному валютному фонду в 2019 р. Україні доведеться виплатити зі своєї казни понад 1,8 млрд дол. США [5].

Висновки. Фахівці з даного питання пропонують менш вірогідний сценарій – це припинення співпраці з МВФ. Але тоді станеться дефолт за зовнішніми боргами, так як без підтримки МВФ Україні не вдасться залучити достатні обсяги фінансування. Погашати валютні борги за рахунок тільки внутрішніх запозичень буде складно. На українському ринку недостатньо вільної гривневої та валютної ліквідності, а значить, ціна питання державного боргу України буде визначати в найближчій перспективі не лише фінансову політику держави, безпеку національної економіки, а й рівень її незалежності.

Джерела та література

1. Борисюк О. В. Шляхи оптимізації державного боргу в сучасних умовах // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2015. № 1. С. 39–43.
2. Державний борг України невдовзі сягне пікового рівня [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/8199-derzhavniy-borg-ukrayini-nevdovz-syagne-pkovogo-rvnya.html>
3. Карлін М. І., Борисюк О. В. Управління державними фінансами: навч. посіб. Луцьк: ПП Іванюк, 2013. 273 с.
4. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний та гарантований державний борг України. Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/336080/file/Debt_31.03.2012.pdf

Герасимчук Х. О. – студентка I курсу факультету економіки і управління СНУ імені Лесі Українки;

Цимбалюк І. О. – к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Заборона дизельних авто та лібералізація акцизу: можливі наслідки для автомобільного ринку України

Постановка проблеми. Автомобільний ринок є одним із найглобалізованіших і таким, що швидко розвивається, характеризується жорсткою конкуренцією, яка зумовлена різними чинниками. Останнім часом до все більшої ваги серед факторів, що обумовлюють ринкові процеси, набуває проблема дотримання показників екологічної безпеки.

Мета роботи – дослідження чинників впливу на розвиток сучасного автомобільного ринку України.

Результати дослідження. У 2018 р. європейська спільнота оголосила намір відмовитися від транспорту, що працює на дизельному паливі, замінивши його на більш екологічний. Вперше заборона руху на дизельних авто була введена у деяких містах Німеччини. Обмеженнями на автомобілі з дизельними двигунами були введені у Гамбурзі, де на окремих ділянках двох особливо завантажених транспортом центральних вулиць заборонили рух автомобілів, двигуни яких не відповідають найвищому на сьогоднішній день екологічному стандарту «Євро-6». Вид транспорту контролюється за допомогою спеціальних приладів, що вимірюють рівень забруднення повітря [2]. В подальшому багато країн ЄС стали підтримувати відмову від таких транспортних засобів. Зокрема Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Данія, Італія поставили за мету повне позбавлення від дизельного легкового транспорту протягом найближчих 15–20 років [1]. Шведський уряд також дозволив муніципалітетам приймати рішення про заборону для в'їзду дизельних авто в центр міст. Перші, більш лояльні обмеження вступають у силу в Швеції менше ніж через два роки, а більш жорсткі – до 2022 р. Схожу позицію зайняла і італійська влада, яка планує заборонити в'їзд автомобілів з дизельними двигунами в центр Риму. Внаслідок цього на автомобільному ринку ство-

рилась надлишкова пропозиція дизельних автомобілів, яких стали масово позбуватися їх власники. Запровадження заходів щодо обмеження використання транспорту з високим показником забруднення навколишнього середовища створює загрозу ввезення таких авто на територію України у значній кількості.

Ввезення транспортних засобів в Україні оподатковується митними платежами, до складу яких входять ввізне мито, акцизний податок та податок на додану вартість [2]. Подібний принцип оподаткування митними платежами повністю або частково застосовується ЄС для розмитнення автомобілів, увезених на територію ЄС з інших країн світу. Однак в Україні саме розмір акцизного податку сьогодні значно підвищує вартість розмитнення транспортних засобів [3].

Невиправдано жорстка митно-тарифна політика держави щодо імпорту транспортних засобів водночас із незадовільною соціально-економічною ситуацією в Україні призвели до значного збільшення кількості тимчасово ввезених громадянами транспортних засобів з іноземною реєстрацією. Зокрема, впродовж 2016–2018 рр. в Україну було ввезено понад 2 млн транспортних засобів з іноземною реєстрацією [4]. Автомобілі, які є в Україні, далекі від довершеності, вони здебільшого не відповідають міжнародним стандартам щодо екологічної безпеки [5].

У 2018 р. внесеними змінами до Податкового кодексу України була запроваджена ліберальна система оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів. Це дозволило забезпечити доступність транспортних засобів для широких верств населення, а також створити правові та економічні умови для реєстрації раніше ввезених на митну територію України автомобілів з іноземною реєстрацією. Однак, це тимчасове рішення системно не розв'язує проблеми збалансування суспільного запиту на доступні автомобілі та фіскальних інтересів держави. Таким чином, ринок вживаних автомобілів ЄС залишається як одним з найбільших ринків легального ввезення громадянами транспортних засобів [4]. На сьогодні Україна становить значний ринок збуту транспортних засобів середнього класу з бюджетом близько 10 тис. євро і входить до трійки країн, які взяли на свою територію найбільшу кількість дизельних автомобілів. Переважна більшість таких транспортних засобів ввозиться з ухиленням від оподаткування митними платежами з території сусідніх з Україною країн-членів ЄС.

Висновки. Заборона в країнах ЄС на дизельні авто спричинить надмірну їх пропозицію і здешевлення ціни. Відтак у перспективі це може суттєво погіршити екологічну ситуацію в Україні. Відтак, підходи і принципи митно-тарифного і нетарифного регулювання мають бути суттєво переглянуті та приведені у відповідність до нових вимог дотримання екологічної безпеки та фіскальної потреби забезпечення бюджетну держави. Особливої уваги потребують механізми акцизного оподаткування, посилення його регулюючих властивостей та недопущення ввезення транспортних засобів, які значно забруднюють навколишнє природне середовище.

Джерела та література

1. Фінансові наслідки від внесення змін до підрозділу 5 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. Отримано з: <https://feao.org.ua/products/finasovi-naslidky/>
2. Цимбалюк І. О. Особливості функціонування та оцінки податкової системи України // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал. 2019. № 1 (17). URL: <https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/432>
3. Прус Л. Р Оподаткування ввезення транспортних засобів в Україні // Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 22. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/22_2018_ukr/5.pdf
4. Комаров О. В. Проблема транспортних засобів з іноземною реєстрацією в Україні: причини та наслідки. Інвестиції: практика та досвід. Київ, 2018. № 19. С. 84–88. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2018/18.pdf
5. Прилипко Т. В., Потапова Т. Е., Скрипник О. Ю., Мельник В. Ю. Екологічна безпека міської забудови // Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві. 2013. № 1. С. 88–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stmkb_2013_1_19

Данечкіна А. О., Яровенко М. М. – студенти
ІІІ курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;
Кулинич М. Б. – д. е. н., доцент кафедри
фінансів та кредиту СНУ імені Лесі Українки

Особливості впровадження електронного документообігу в систему бухгалтерського обліку

Постановка проблеми. З розвитком сучасних технологій ведення документообігу на підприємствах і в організаціях стає простішим.

Нині, поступово починає відбуватися суцільна автоматизація обміну бухгалтерськими документами та подачі звітності, тобто налагодження процесу електронного обігу документів, що значно полегшує та пришвидшує процес закупівлі та відпуску товарів, обслуговування клієнтів та здійснення платежів, тощо. Тим не менше ця ділянка облікової роботи потребує постійного вивчення і вдосконалення для діяльності конкретного господарюючого суб'єкта, оскільки обмін електронними документами між контрагентами в переважній більшості випадків обмежується лише податковою накладною.

Мета дослідження – розкриття сутності та особливостей електронного документообігу, в тому числі і застосування електронного підпису та електронної печатки та їх особливостей.

Результати дослідження. Відповідно до закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», розумітимемо документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, серед яких обов'язкові реквізити документа. Електронний документообіг (обіг електронних документів) – сукупність процесів створення, опрацювання, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності і в разі необхідності – з підтвердженням факту одержання таких документів [3].

Будь-які документи повинні бути зафіксовані юридичною чи фізичною особою, яка його створила. Оскільки, для паперових документів застосовують підпис та печатку, то для електронних документів ввели електронні підписи. Електронний підпис – це дані про особу, наведені в електронній формі, які додаються або логічно сполучені з електронним документом і слугують для ідентифікації [1]. Електронний підпис має ту ж саму юридичну дію і виконує ті ж самі функції, що і звичайний підпис. Для того, щоб отримати електронний підпис згідно із Законом № 852, послуг ЕЦП, у тому числі й видачу сертифікатів відкритих ключів (простіше кажучи «виготовлення ЕЦП»), необхідно звернутися в центр сертифікації ключів.

Порядок ведення електронного документообігу регулюється державними органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності, згідно з законодавством. Відправлення та передавання документів у електронному вигляді відбувається автором чи посередником за допомогою засобів телекомунікації, а вже сама перевірка такого документу здійснюється

за допомогою перевірки електронного підпису. Проте не завжди підприємства в змозі оплатити вартість таких засобів, оскільки, на жаль, розробники даних сервісів надають свої послуги оплатно. Крім цього при зберіганні електронних документів потрібно дотримуватися вимог, які в свою чергу потребують наявності відповідного програмного забезпечення, зокрема:

1) інформація, що міститься в електронних документах, повинна бути доступною для її подальшого використання;

2) має бути забезпечена можливість відновлення електронного документу у тому форматі, в якому він був створений, відправлений або отриманий;

3) у разі наявності повинна зберігатися інформація, яка дає змогу встановити походження та призначення електронного документу, а також дату і час його відправлення чи отримання [2].

Висновки. Отже, електронний документообіг підтримує усі етапи життєвого циклу документа. Він значно полегшує роботу на підприємствах, тощо. На разі, в Україні він не такий поширений, як в інших країнах, проте з часом і в нас він набуде такої популярності і ми повністю перейдемо на електронне документування.

Джерела та література

1. Гречко А. В. Інтелектуалізація та впорядкування інтерфейсів систем електронного документообігу: автореф. дис. ... канд. фіз.-мат. наук: 01. 05. 03 / НАН України Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова. Київ, 2016. 19 с.
2. Електронний ресурс: Огляд систем електронного документообігу. Режим доступу: <http://www.ixbt.com/soft/sed.shtml>
3. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 36. Ст. 275.

Данечкіна А. О., Яровенко М. М. – студенти
III курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Стащук О. В. – д. е. н., доцент кафедри
фінансів та кредиту СНУ імені Лесі Українки

Стан безготівкових розрахунків в Україні

Постановка проблеми. Щодня підприємства мають справу з грошовими розрахунками, тому вони є важливим елементом їх фінансово-

господарської діяльності. Відомо, що грошові розрахунки мають дві форми: готівкову та безготівкову. У сучасному світі значного поширення набула саме безготівкова форма розрахунків, оскільки ефективність функціонування економіки в цілому та кожного суб'єкта господарювання, безпосередньо, залежить від організації безготівкових розрахунків. Стан грошового обороту, ціноутворення, фінансовий стан підприємства значною мірою залежить від своєчасного надходження безготівкових коштів. Значного поширення така форма розрахунків набула внаслідок відкриття чисельної кількості банківських установ та розширення кількості їх послуг. На даний момент, необхідним є підвищення рівня використання безготівкових розрахунків, оскільки вони дозволяють відслідкувати ту кількість грошей, що знаходиться в обороті та забезпечити контроль за їх ефективним використанням.

Мета дослідження – висвітлення теоретичних та практичних аспектів здійснення безготівкових розрахунків підприємств в Україні з врахуванням їх переваг та недоліків.

Результати дослідження. Безготівкові розрахунки – розрахунки, що проводяться без участі готівки, тобто в сфері безготівкового грошового обігу [2]. Нині, можемо спостерігати удосконалення електронної системи міжбанківських розрахунків Національним банком України, а також зростання рівня захисту даних через застосування «електронного підпису», використання платіжних карток.

Підприємства використовують у своїх розрахунках корпоративні платіжні картки. При розрахунках вони мають вигляд емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [3].

На даний момент в Україні, система безготівкових розрахунків, хоча і має низку недоліків та не настільки поширена, як в інших розвинутих країнах світу, проте останніми роками спостерігається позитивна тенденція на ринку платіжних карток. Зокрема, за підсумками 2017 р. спостерігається значне збільшення використання карток, порівняно із початком 2017 р., їх частка у розрахунках зросла до 39,3 %, що на 3,8 % більше, ніж на початок року, а вже у 2018 р. даний показник зріс ще на 3,9 % і вже на кінець 2018 р. кількість платіжних

карток зросла до 59,9 млн шт. Також почала зростати динаміка безготівкових розрахунків: за 2017 р. кількість операцій зросла на 30,2 %, а обсяг – на 46,2 % порівняно із 2016 р. Окрім того, значно зросла кількість активних платіжних карток до 36 643 тис. шт. Серед платіжних систем лідером є **MasterCard** – кількість активних карток цієї платіжної системи складає 24 894 тис. шт., це – 67,9 % від усього обсягу. Карток **Visa** – 11 303 тис. шт., **Простір** – 438 тис. шт., інші платіжні системи – 8 тис. шт. Таким чином, обсяг безготівкових платежів з використанням платіжних карток за 9 місяців 2018 р. становив 903 млрд грн. Мережа POS терміналів зросла на 31,5 тис. шт. (13,6 %) і становить наразі 263,6 тис. шт. [1].

Висновки. Розглянувши статистичні дані Комітету з електронних платежів можна сказати, що в Україні спостерігається позитивна динаміка зростання безготівкової форми розрахунків і відповідно кількості платіжних карток, що свідчить про активний розвиток безготівкових грошей, зменшення рівня тіньової економіки та використання прогресивних технологій проведення безготівкових розрахунків.

Джерела та література

1. Безготівкові розрахунки стають в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eba.com.ua/bezgotivkovi-rozrahunku-stayut-vse-populyarnishymu-v-ukrayini/>
2. Інструкція «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», затверджена постановою Правління Національного Банку України № 22 від 21.01.2004 р. зі змінами і доповненнями.
3. Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням // Постанова Правління Національного банку України від 30.04.2010 № 223.

Дейна О. В. – студентка II курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки;
Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності СНУ імені Лесі Українки

Особливості планування маркетингової діяльності підприємства у сучасних умовах

Постановка проблеми. У сучасних умовах конкурентного ринку планування допомагає раціонально використовувати ресурси, прогно-

зувати зміни у зовнішньому середовищі й оперативно реагувати на них. Завдяки плануванню маркетингової діяльності підприємство завжди сфокусоване на тенденції ринку, на потреби споживачів і дії конкурентів. Проблеми планування маркетингу загалом та питання розробки маркетингових планів постійно привертали та продовжують привертати увагу багатьох вчених. Зокрема вивченням тенденцій та перспектив планування маркетингової діяльності займалися такі науковці, як С. С. Гаркавенко, Н. В. Куденко, В. Руделіус, М. Мак-Доналд, Дж. О'Шонесси та ін. [1–5]. Водночас особливості процесу планування маркетингу на підприємстві потребують подальшого дослідження, та обґрунтування їх в сучасних умовах.

Метою публікації є дослідження сутності та процесу планування маркетингової діяльності підприємства

Результати дослідження. Під маркетинговим плануванням розуміють Процес визначення цілей і завдань маркетингу на певну перспективу, та вибір оптимального шляху їх досягнення й ресурсного забезпечення [1]. Роль маркетингового планування, його окремих підсистем та елементів визначається становищем, яке маркетинг та планування відіграє в системі управління. Планування маркетингової діяльності вирішує наступні завдання:

- визначає цілі, основні принципи і критерії оцінки самого процесу планування (комплексне планування ринкової стратегії);
- задає структуру та резерви планів, їх взаємозв'язок (наприклад, пов'язує плани реалізації товарів за окремими сегментами ринку);
- встановлює вихідні дані для планування (стан і перспективи розвитку ринку);
- визначає загальну організацію процесу та рамки планування (рівні компетенції і відповідальності керівників) [2].

Формування процесу маркетингового планування передбачає виділення певних етапів. Не існує єдиного підходу щодо складових етапів і послідовності процесу маркетингового планування. Спільною рисою всіх підходів є виокремлення таких складових етапів, як стратегічний аналіз та розробка стратегії. Основні розбіжності в підходах авторів щодо процесу маркетингового планування полягають у наступному: включення місії в процес маркетингового планування, пріоритетність між місією та маркетинговим аналізом, виокремлення етапу встановлення цілей та етапу реалізації як складових етапів процесу маркетингового планування [3].

Основними послідовними етапами процесу маркетингового планування є маркетинговий стратегічний аналіз, встановлення маркетингових цілей, формулювання маркетингових стратегій. При цьому маркетинговий стратегічний аналіз є висхідним, а формулювання маркетингових стратегій – центральним (базовим) етапом даного процесу [4]. Проте детально вивчивши підходи зарубіжних та вітчизняних науковців в сфері планування можна виділити основні етапи у процесі розробки планів маркетингу:

- аналіз поточної ситуації;
- визначення цілей;
- розробка маркетингових стратегій;
- фінансування та контроль виконання запланованих заходів.

Широковідомою моделлю маркетингового планування є модель «SOSTAC», яка зосереджена на шести найбільш важливих елементах будь-якого бізнесу; аналіз ситуації, цілі, стратегії, тактика, дії, контроль. Відповідно до цих елементів відбувається процес планування із використанням відповідних інструментів [5]. Однією із моделей маркетингового планування є «модель чотирьох кроків Мак-Доналда»: визначення цілей, аналіз ситуації, розробка стратегії, акумуляція ресурсів та моніторинг. Головною метою маркетингового планування і його принципове завдання, як вважає М. Мак-Доналд – це ідентифікація та створення стабільної конкурентної переваги [1].

Процес маркетингового планування здійснюється на усіх рівнях управління підприємством. На корпоративному рівні основна увага маркетингового планування зосереджена на формуванні оптимального портфеля бізнесу підприємства та визначення маркетингових цілей для кожного стратегічно-господарського підрозділу. На функціональному рівні основна увага маркетингового планування зосереджена на проведенні ефективної сегментації та встановлення маркетингових цілей щодо кожного елемента маркетингового комплексу. На бізнес-рівні маркетингове планування сконцентроване на формуванні конкурентних переваг стратегічних господарських підрозділів підприємства.

Висновки. Отже, планування маркетингової діяльності – це форма діяльності, спрямована на підготовку і упорядкування рішень про цілі, засоби і дії (заходи), які повинні забезпечити виробництво і реалізацію продукції, задоволення існуючого попиту і майбутніх потреб.

За допомогою планування досягається узгодженість і координація діяльності в системі горизонтального і вертикального рівнів управління.

Джерела та література

1. Мак-Доналд М. Стратегическое планирование маркетинга. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 272 с.
2. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. Київ: Лібра, 2002. 712 с.
3. Куденко Н. В., Овсієнко Н. В. Маркетингове стратегічне планування виробників молочної продукції України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuiv.gov.ua/portal/natural.pdf
4. О'Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 432 с.
5. Маркетинг: підручник / В. Руделіус, О. М. Азарян, Н. О. Бабенко та ін. Київ: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2008. 648 с.

Дем'янець Д. О. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Бегун С. І. – к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки

Природне скорочення населення у Волинській області

Постановка проблеми. Нині у всіх регіонах України спостерігається несприятлива демографічна ситуація, чисельність населення скорочується з кожним роком, тобто в країні поширюється явище депопуляції населення, що є наслідком негативних природних і механічних рухів. Отже, забезпечення оптимального демографічного стану – одне з першочергових завдань уряду, оскільки усі матеріальні блага країни створюються працею населення.

Мета дослідження. Актуальність даної тематики, полягає у дослідженні проблеми природного скорочення населення у Волинській області та визначення шляхів її подолання.

Результати дослідження. Вагомими науковими дослідженнями, в яких вивчається це питання, є праці таких вчених, як Д. П. Богиня,

М. І. Долишній, О. Г. Осауленко, В. В. Дорофійенко, В. М. Лобас, С. Ф. Поважний, Г. К. Губерна та ін.

Природний рух населення – це зміна чисельності і складу населення в результаті народжуваності і смертності без врахування механічного переміщення (міграції). Природний рух характеризується показниками народжуваності, смертності, а також природного приросту [3].

Дані табл. 1 свідчать, що протягом 2016–2018 рр. чітко спостерігається природне скорочення населення, адже у 2018 р. на світ з'явилося 11 270 малюків, що на 644 дітей менше, ніж у 2017 р. та на 1763 малюки менше у порівнянні з 2016 р. Загальний коефіцієнт народжуваності зменшується: у 2016 р. він становив 12,5 ‰, у 2017 – 11,5 ‰, у 2018 р. ще на 1 промільний пункт менше. У сільській місцевості на 2018 р. народжуваність була вищою, ніж у міських поселеннях (11,5 проти 9,5 ‰). Серед регіонів області лідерами за рівнем народжуваності є Ківерцівський та Луцький райони (відповідно 14,5 та 14,4 ‰).

Таблиця 1

Природний рух населення у Волинській області за 2016–2018 рр.*

Рік	Кількість живонароджень	Кількість смертей	Природний приріст, скорочення (–)	Кількість випадків смерті дітей у віці до 1 року
2016	13 033	13 492	-459	91
2017	11 914	13 588	-1674	75
2018	11 270	13 710	-2440	86

* Сформовано на основі джерела [2].

Ще одним важливим фактором, що впливає на природне скорочення населення Волинської області, є показник смертності. У 2018 р. в області померло 13 710 осіб, в той час як у 2017 р. показник сягав 13 588, що на 122 особи менше, ніж у попередньому році. Рівень смертності дещо збільшився і становив у 2018 р. – 13,3 ‰, проти 13,1 померлих на 1000 осіб – у 2017 р., та 13,0 – у 2016 р.

Серед причин смерті населення перші місця посідали хвороби системи кровообігу (67,0 % загальної кількості померлих), новоутворення (13,6 %), зовнішні причини смерті (5,4 %). Серед районів області найвищий показник спостерігався у Володимир-Волинському районі (18,5 ‰), а найнижчий – в обласному центрі (9,9 ‰).

Якщо розглядати смертність дітей у віці до 1 року за даними таблиці 1, то найбільша кількість смертей немовлят була у 2016 р., в 2017 р. – найменша. Причиною смерті більшості дітей були окремі стани, що виникають у перинатальному періоді (55,6 % померлих у віці до 1 року), а також природжені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії (23,4 %). Водночас випадки смерті дітей від зовнішніх причин склали 5,0 %, хвороб органів дихання – 3,6 %, хвороб нервової системи – 2,9 %, інфекційних хвороб – 2,5 % [2].

Основними причинами, які зумовлюють природне скорочення населення Волинської області є:

– недостатній рівень доходів населення, для утримання себе і сім'ї, порівняно з європейськими стандартами життя;

– екологічні проблеми в області, внаслідок забруднення навколишнього середовища різними видами шкідливих речовин, що є збудниками різних захворювань;

– дотримання певних тенденцій щодо кількості народження дітей, віку вступу до шлюбу, зайнятості жінок тощо.

Висновки. Отже, природний рух населення характеризувався перевищенням кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих припадає 82 живонароджених, що зумовлює природне скорочення населення. Це зумовлено внаслідок нездорового способу й незадовільних умов життя, у тому числі забруднення навколишнього середовища, що є спадщиною радянської індустріалізації, та малоефективної пострадянської системи охорони здоров'я.

Тому для вирішення цієї проблеми потрібно здійснити ряд заходів, таких як: активізація соціальної та демографічної політики держави, що спрямована на підвищення тривалості життя та створення умов зростання народжуваності; зниження передчасної смертності, насамперед у дитячому віці, серед підлітків і осіб працездатного віку, завдяки медичним реформам [1, с. 18].

Джерела та література

1. Бегун С. І. Статистичне дослідження відтворення населення Волинської області // Молодий вчений. 2016. № 5. С. 15–19. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/5/5.pdf>
2. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
3. Економічна і соціальна географія країн світу: навч. посіб. / за ред. С. П. Кузика. Лбвів: Світ, 2002. 672 с.

Диль Х. М., Барашко М. О. – студенти
IV курсу економічного факультету
СНУ імені Лесі Українки;

Сур'як А. В. – к. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Сучасне сільське господарство в економіці України

Постановка проблеми. В Україні роль сільського господарства, як і в інших країнах є дуже важливою. В сучасних умовах економіки України, це галузь яка створює робочі місця та зменшує рівень бідності населення сільської місцевості. Адже саме в нашій державі майже третина (30 %) українців проживають у селах. Навіть є області в якій у селах проживають 50 % громадян. Такого результату немає ніде у Європі, країни з розвинутим сільським господарством Німеччина, Франція, Голландія мають лише 5–7 % населення, яке проживає у сільській місцевості. Тому Україна має великі нереалізовані можливості для розвитку цієї галузі, в тому числі і сприятливий клімат, і географічне розташування, і наша частина світових запасів чорнозему та 27 % орної землі в Європі. Так, у 2016 р. Україна зайняла 8-ме місце в рейтингу найрозвиненіших аграрних країн. Але не дивлячись на такі позитивні результати та передумови є ряд проблем, які гальмують розвиток сільського господарства України та потребують нагального комплексного вирішення.

Мета дослідження – проаналізувати результати роботи галузі сільського господарства через динаміку експорту сільськогосподарської продукції за останній декілька років. визначити, які основні проблеми сільського господарства потребують нагального комплексного вирішення та запропонувати шляхи їх вирішення

Результати дослідження. Сільське господарство – це одна з найголовніших галузей економіки України. З 2015 р. українські сільгоспвиробники постачали свою продукцію в 190 країн світу. А в 2018 р. майже 17 % ВВП України створює агросектор і приносить майже 38 % валютної виручки.

Як бачимо, чіткою є тенденція покращення результатів господарювання що відобразилось на експорті сільськогосподарської продукції. У 2017 р. загальний експорт продукції склав 43,3 млрд дол. США,

що на 19 % більше ніж у 2016 р. А за результатами 2018 р. загальний експорт продукції з України становив 47,3 млрд дол. США, що на 9,2 % більше порівняно з 2017 р. За результатами 2018 р. було реалізовано закордон агропродовольчої продукції на 18,6 млрд дол США. Таким чином, за останнє десятиліття експорт агропродовольчої продукції України збільшився у два рази. За останні 5 років частка продукції сільського господарства у структурі експортної виручки України зросла з 31 % у 2014 р. до 39,3 % у 2018 р. Проте варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, а саме продукція рослинництва – пшениця, кукурудза, ячмінь та соя. Частка цієї продукції в структурі складає 55 %. Найбільшу частку в аграрному експорті займає соняшникова олія, її було реалізовано у 2018 р. на 4,1 млрд дол. США. Україна вже декілька років є світовим лідером виробництва та експорту соняшникової олії. Решту передових позицій експорту займають зернові культури (кукурудза, пшениця, ячмінь), а також олійні (соєві боби) і продукти переробки олійних (макуха соняшникова). Ці ТОП-10 продуктів забезпечили 81 % всього експорту агропродовольчих продуктів України. Основним ринком збуту української сільськогосподарської продукції ще залишається ринок Азії, котрий дещо зменшив частку в структурі українського експорту у 2018 до 44,6 %, з 45 % у 2017 р. [3].

Таким чином, позитивні результати України на світовому ринку сільськогосподарської продукції є результатом господарювання та умовами ведення бізнесу в сільському господарстві які стали сприятливими та забезпечили вихід з кризи та пришвидшують економічний розвиток. Водночас, до проблем щодо не дозволяють забезпечити ще кращий розвиток аграрного сектору економіки, відносимо:

- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва [1];
- незавершеність земельної реформи [1];
- підвищення собівартості вирощування культур [2];
- недостатність кадрів з високою кваліфікацією [2];
- тимчасова відсутність доступу до програм довгострокового фінансування [2];
- неактивність аграрних компанії у генеруванні робочих місць [2].

Тому для вирішення проблем, які ми вказали, на нашу думку, потрібно більш активно вводити в сільськогосподарське виробництво сучасні технології; звернути особливу увагу на зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції (в Україні через погане

зберігання втрачається близько 25 % всієї продукції); розглянути і прийняти законодавчі акти, які будуть спрямовані на забезпечення розвитку агропромислового комплексу та мінімізацію впливу наслідків фінансової кризи на галузь [4].

Висновки. Отже, на даному етапі розвитку економіки Україна сільське господарство України продовжує посилювати свої позиції на світовому ринку продовольства та при подальшому сприяттні розвитку малого та середнього бізнесу в сільському господарстві забезпечить зростання економіки на добробуту населення.

Джерела та література

1. Сільське господарство України [Електронний ресурс] // Вікіпедія. 2019. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>
2. Названо ТОП-5 проблем сільського господарства України [Електронний ресурс] // news.finance. 2016. Режим доступу: <https://news.finance.ua>
3. Основні показники зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] // Український клуб аграрного бізнесу. 2018 р. Режим доступу: <http://ucab.ua>
4. Хром'як Н. Проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств та шляхи їх подолання в умовах економічної кризи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua>

Диль Х. М. – студентка IV курсу економічного факультету

СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – к. е. н., доцент кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Інфраструктурне будівництво в Україні

Постановка проблеми. Будівельна сфера діяльності є важливою галуззю для економіки країни. Це можна пояснити тим, що масштабне будівництво створює велику кількість робочих місць і використовує продукцію усіх галузей народного господарства. Будівельна галузь за останні роки зробила великий крок до розвитку. У багатьох містах України звели багато комплексів та житлових будинків. Але все таки є декілька факторів, які гальмують будівельну діяльність і це фінансові обмеження, недостатній попит та не підготовка майбутніх

кадрів, тобто в Україні найближчим часом буде величезний брак професійних фахівців, так як діючі працівники зможуть знайти хороші пропозиції роботи в Європі.

Мета дослідження. Для того щоб зрозуміти загальну ситуацію ми проведемо аналіз стану будівельної галузі та проаналізуємо зміни, які відбулися за останні декілька років.

Результати дослідження. У 2010 р. підприємства будівельної сфери в Україні працювали збитково (значення чистого прибутку становило –5095,7 млн грн). В період 2010–2012 рр. у сфері будівництва спостерігалось зниження обсягів збитків (у 2012 р. – –1012,7 млн грн), а у 2013 і у 2014 рр. – відбулось зростання обсягів збитків. Що стосується 2015 р., то підприємства будівельної сфери в Україні також працювали збитково [1]. Але 2017 р. став рекордним роком не тільки будівництва багатоповерхівок, але й соціальної інфраструктури [2]. Наприкінці жовтня Світовий банк оприлюднив нові результати міжнародного авторитетного рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business. За його підсумками, Україна піднялась на 4 позиції та посіла 76 місце серед 190 країн світу, а за показником «отримання дозволів на будівництво» рекордно покращила свої позиції і потрапила у топ-40 країн.

Останній великий будівельний «бум» в Україні припав на 2011 р., коли держава готувалася до проведення чемпіонату з футболу «Євро-2012». Потім темпи будівництва пішли на спад, невеликий стабільний приріст у 3,5–10 % щорічно зберігався лише у житловому секторі. Однак 2016 р. Державна служба статистики України вперше за чотири роки зафіксувала ріст обсягів будівельних робіт у всіх сегментах будівництва. Це явище спостерігається і 2017 р. Загальний приріст за 10 місяців 2017 р. склав 23 %, зокрема зведення житлових будівель збільшилося на 13 %, нежитлових – на 27 %. Будівництво інженерних споруд зросло майже на третину – 28 %. У грошовому еквіваленті загальний обсяг робіт склав 73,5 млрд грн [3].

Що стосується будівельної сфери у 2019 р., нажаль, сектор житлового будівництва навряд чи чекає стрімкий ріст цього року. Держбюджетом заброньовано 1,679 млрд грн кошти на будівництво, покупку та реконструкцію житла для військових та співробітників силових відомств. Також активно будуть будуватись військові об'єкти. Як і у 2018-му, велика увага буде приділена інфраструктурним проектам (дороги, розв'язки, островки безпеки, мости, тощо). На будівництво

доріг у 2019 р. виділено 56 млрд грн (у 2018 – 47 млрд грн). На дороги місцевого значення з держбюджету направлять 14,7 млрд грн) [4].

Старт роботи Фонду енергоефективності стимулює системну тепломодернізацію житлового фонду та мереж, реформа енергоринку – оновлення електромереж. Великі перспективи – у медсектору, спорудження приватних лікарень вже перестало бути поодиноким виключенням [4].

Висновки. Проблеми ринкової перебудови промислового та житлового будівництва в Україні є актуальними та необхідним. Їх розв'язання стане можливим за умови наявності нормативно-правової бази, яка стимулюватиме роботу всіх сфер і галузей будівельного комплексу, а також запровадження нового інвестиційного механізму, що буде забезпечувати надходження до будівельної сфери економіки кошти з різних джерел фінансування: державних, приватних, комерційних, іноземних.

Що ж для України великою перемогою вже є те, що не дивлячись на війну і провали в економіці, за допомогою реформ вона будує інфраструктуру і долучає багатьох іноземних та внутрішніх інвесторів до розвитку держави в цілому та власного бізнесу зокрема.

Джерела та література

1. Щодо проблем розвитку діяльності підприємств будівельної сфери в Україні // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 3 (25). Т. 2.
2. Христофоров В. Річний звіт: Будівельна галузь в Україні у 2017 році [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uprom.info>
3. Фундамент закладено. Що змінилося у будівельній галузі? [Електронний ресурс] // Центр громадського моніторингу та контролю. 11.12.2017. Режим доступу: <https://naglyad.org>
4. Грусевич В. Будівельна галузь: стан та перспективи [Електронний ресурс]. 19.02.2019. Режим доступу: <http://budport.com.ua>
5. Павлов К. В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482.
6. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.
7. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості // Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. Серія «Економіка». 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.
8. Стрішенець О. М. Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII – кінець XVIII ст.): монографія. Чернівці: Місто, 2009. 304 с.

Завадська Ю. І. – студентка II курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки;

Деделюк К. Ю. – к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки

Трансформація світового фінансового ринку на сучасному етапі

Постановка проблеми. Сучасний світовий фінансовий ринок функціонує на тлі глобалізації, яка розглядається як процес зростання впливу різних чинників міжнародного значення (економічних і політичних зв'язків, культурного і інформаційного обміну) на соціально-економічну складову країн. Посилення впливу чинників глобалізації світового фінансового ринку обумовлено масовим використанням досягнень технологічного прогресу, аналізом економічної ситуації, появою можливих валютних ризиків, зростанням та взаємодією національних фінансових ринків. Проблематика досліджень трансформаційних процесів світового фінансового ринку та причин появи кризових явищ фінансової сфери посідає важливе місце в публікаціях провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: А. Гальчинського, О. Дзюблюка, В. Козюка, З. Луцишина, Д. Михайлова, В. Міщенко, Дж. Сороса, Ю. Шишкова, Ю. Яковця та ін.

Мета дослідження полягає у аналізі основних напрямів трансформації світового фінансового ринку, виявленні та характеристиці найбільш значимих аспектів його трансформації на сучасному етапі.

Результати дослідження. З організаційного боку світовий фінансовий ринок – це інституціональна структура створення фінансових активів і світового обміну ними [3, с. 216]; з точки зору економіки, світовий фінансовий ринок – це система певних відносин і своєрідний механізм формування та перерозподілу на конкретній основі кредитних ресурсів між країнами, регіонами, галузями, економічними агентами [1, с. 388]. Світовий фінансовий ринок орієнтований на глобальну мобілізацію капіталу, надання кредитів, здійснення обмінних грошових операцій тощо.

Одним із важливих аспектів трансформації світового фінансового ринку є глобалізація, яка полягає в посиленні ролі світового фінансо-

вого ринку з точки зору операцій кредитування і запозичення резидентами різних країн. Також інтеграція міжнародних ринків, яка стала однією з найбільш помітних тенденцій розвитку. У поєднанні з інтернаціоналізацією, що сприяє посиленню диверсифікації активів і пасивів позичальниками і кредиторів за країнами і регіонами, розвитку потужної мережі представництв, філій та дочірніх організацій за кордоном, що унеможлиблює визначення їх національної приналежності. Ці процеси створюють об'єктивні передумови для подальшого удосконалення механізму та структури світового фінансового ринку.

Наступним аспектом трансформації є зростання міжнародної конкуренції на світовому фінансовому ринку між суб'єктами ринку, які є резидентами різних країн. Викликом останніх років стала конкуренція між транснаціональними корпораціями і глобальними фінансовими інститутами, а також між банківськими і небанківськими установами. Як результат, ринки ставали більш ефективними, зникали значні обмеження і бар'єри, з іншого боку – швидко встановлювалась ринкова конкуренція. Завдяки цьому відбулось підвищення вимог ефективності функціонування фінансових інститутів, корпорацій та урядів [2, с. 703].

Ще один аспект трансформації світового фінансового ринку полягає у концентрації ринків позичкового капіталу, яка відбувається шляхом укладання угод злиття і поглинання фінансових інститутів і корпорацій-позичальників. В результаті відбувається концентрація величезних фінансових ресурсів у обмеженого кола глобальних гравців, які здатні здійснювати активні операції на ринках позичкового капіталу. Процеси концентрації торкнулися практично усіх розвинених ринків позичкового капіталу: США, Великобританії, Німеччини, Японії, Швейцарії та інших [4, с. 864].

Один із найважливіших напрямів впливу на трансформацію світового фінансового ринку є комп'ютеризація та інформатизація фінансових ринків. Учасники світового фінансового ринку щоденно використовують новітні інформаційні системи, глобальні бази даних і інтегровані комп'ютерні системи управління. Процес ухвалення рішень дедалі частіше ґрунтується на складному комп'ютерному моделюванні, статистичному аналізі даних. Розширюються сфери застосування комп'ютерних систем у різних секторах ринку позичкового капіталу: в торгівлі борговими цінними паперами, у фінансовому менеджменті та управлінні ризиками інвестиційних та комерційних банків, фондів тощо.

Варто виділити ще один аспект, який має вагомий вплив на трансформацію світового фінансового ринку, а саме розвиток механізму

подолання наслідків світової фінансової кризи та розробка заходів прогнозування подальшої трансформації світового фінансового ринку з урахуванням новітніх викликів. Фінансова криза ідентифікується як різке погіршення стану грошово-фінансової системи, відбуваються якісні структурні та інноваційні зміни в розвитку економіки загалом та її окремих ланок. Почастішання фінансових криз в останні десятиліття пов'язане з розвитком інноваційної економіки. На цей процес впливає неконтрольований рух спекулятивного капіталу міжнародних банків [5].

Висновки. Світовий фінансовий ринок охоплює сукупність національних і міжнародних ринків, систему відносин на цих ринках, а також механізм формування і перерозподілу ресурсів. Найбільш значними аспектами трансформації світового фінансового ринку на сучасному етапі є: глобалізація, інтернаціоналізація, зростання міжнародної конкуренції, інтеграція, концентрація ринків позичкового капіталу, комп'ютеризація та інформатизація, розвиток механізму подолання наслідків світової фінансової кризи.

Джерела та література

1. Долгов С. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? Москва: Экономика, 2015. 388 с.
2. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2011. 703 с.
3. Русинов В. Н. Финансовый рынок: инструменты и методы прогнозирования. Москва: Эдиториал УРСС, 2016. 216 с.
4. Финансовые инструменты / под ред. Ф. Фабоцци. Москва: Эксмо, 2017. 864 с.
5. Чухно А. А. Сучасні фінансово-економічні кризи: природа, шляхи і методи подолання // Економіка України. 2010. № 1. С. 7–15.

Каневський Д. В., Троневиц М. М. – студенти СНУ імені Лесі Українки;
Стрішенець О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Чинники впливу на інвестиційно-інноваційні процеси на енергетичному ринку

Україна, на сучасному етапі свого розвитку, в умовах ринкової економіки, переживає етап реформації. При цьому більшість суб'єк-

тів господарювання стикаються з неприбутковою діяльністю через проблеми з високою конкуренцією і застарілими технологіями. Тому головним чинником розвитку енергетичного підприємства є зосередження на інвестиційно-інноваційних процесах [2].

Інвестиційно-інноваційні процеси енергетичного підприємства полягають у впровадженні нового або вдосконаленого технологічного обладнання, що використовується у виробничій діяльності, створенні нових та вдосконаленні уже створених продуктів, або в сфері послуг. Окрім того, особливе місце в інвестиційно-інноваційних процесах на енергетичному ринку належить закономірностям функціонування підприємств енергетичної галузі, зокрема:

- основні засади здійснення інвестиційної діяльності підлягають пильному державному регулюванню;
- зважаючи на структуру майна підприємств;
- враховуючи значне забруднення навколишнього середовища з боку підприємств енергетики;
- в умовах тарифного регулювання вартості електроенергії;
- масштабність та довготривалість інвестиційно-інноваційних проектів;
- в межах національної практики інвестування в підприємства енергетики.

Підприємства знаходяться під впливом факторів макро та мікросередовища. До чинників макросередовища, які впливають на інвестиційно-інноваційний процес підприємств відносимо:

- 1) техніко-економічні: наявність необхідного наукового потенціалу, технічної бази, фінансових ресурсів, розвиток конкуренції та скорочення тривалості життєвого циклу наукоємних товарів, державна підтримка інноваційної діяльності;
- 2) організаційно-управлінські: гнучкість організаційних структур, демократичний стиль управління, децентралізація, міжнародна науково-технічна кооперація, створення інноваційної інфраструктури;
- 3) соціально-психологічні: сприйнятливність до змін, нововведень, моральна та матеріальна винагорода, можливість самореалізації;
- 4) інформаційно-комунікативні: можливість швидко одержувати необхідну інформацію, правильний вибір інформаційних каналів, придбання ліцензій, патентів, тощо;

5) правові: законодавчі заходи (особливі пільги, закони), що заохочують інноваційну діяльність.

Отже, інвестиційно-інноваційні процеси енергетичного підприємства в Україні, представляють собою складну та багатогранну категорію, що враховує велику кількість чинників, які впливають на них. Кожне підприємство, яке прагне розвитку, перебуває під впливом невизначеності, а це ускладнює досягнення цілі [5]. Головними перешкодами на шляху досягнення інвестиційно-інноваційних процесів на енергетичному ринку є: відсутність взаємозв'язку між суспільством, владою і наукою та відсутність різних механізмів управління.

Тому, утвердження інвестиційно-інноваційного процесу на енергетичному ринку є безальтернативним шляхом для України [6]. Для цього потрібно створити стійке економічне підґрунтя, для втілення високих соціальних стандартів, як у найбільш розвинених країн світу, забезпечити конкурентоспроможність української економіки, та досягти випереджальних темпів економічного зростання відносно інших країн світу.

Джерела та література

1. Андреева Т. П. Україна: економічний і інвестиційний потенціал. Львів: Львів. комерц. акад., 2002. 162 с.
2. Бодров В. Г., Гусєв В. О., Мартиненко В. Ф. Інноваційно-інвестиційна модель сталого розвитку національної економіки: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2009. 60 с.
3. Павлов К. В., Коротя М. І. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2017. № 1 (9). С. 109–116.
4. Стрішенець О. М., Коротя М. І., Новосад О. В. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2018. № 2 (14). С. 7–13.
5. Чижова В. І. Економічна сутність інноваційно-інвестиційного процесу як концептуальне відображення феномену інновації // Продуктивні сили і регіональна економіка. 2008. Ч. 2. С. 71–80.
6. Щербань В. М., Козубенко Л. Л. Товарно-інноваційна політика: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 396 с.

Коритко М. В. – студент I курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Новосад О. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Чинники впливу на інноваційні процеси газотранспортних підприємств

На сьогоднішній день технологічна база газотранспортних підприємств України характеризується значним зношенням основних засобів та його стрімким наростанням за існуючих у економічному просторі високих темпів науково-технічного прогресу. За таких умов нагальною є потреба активізації інноваційної діяльності для модернізації об'єктів газотранспортної системи, що вимагає залучення значних обсягів інвестиційних ресурсів. Усе це зумовлює необхідність аналізу чинників що впливають на інноваційну діяльність у газотранспортній сфері.

Дослідженням інноваційних процесів та факторів впливу на них присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених: В. Александрової, І. Алексєєва, О. Бороніна, Я. Витвицького, В. Геєця, Л. Гітмана, В. Дорофєєва, І. Єгорова, Л. Канторовича, А. Яковлева та ін.

Можна однозначно стверджувати, що розвиток газотранспортних підприємств України у відповідності із вимогами сьогодення неможливий без пріоритетної уваги до його інноваційної складової. Можна виділити декілька груп факторів, що мають безпосередній вплив на процеси інноваційного розвитку газотранспортних підприємств [1].

Перша група – фактори прямої дії, пов'язані з конкретними заходами державної економічної політики. До них належать: нестабільність законодавчої бази, надмірне оподаткування, високі митні збори, бюрократизм і некомпетентність місцевої влади, недостатні страхові гарантії держави, нерозвиненість інфраструктури. Їхня особливість полягає в тому, що вони є найбільш вагомими причинами несприятливого інвестиційного клімату в Україні. Утім їх усунення цілком залежить від бажання держави, яка здатна відносно швидко впливати на них і у такий спосіб змінювати інвестиційне становище в тій або іншій галузі. Найбільш значимим у цій групі є фактор стабільності

законодавства. Так, іноземні бізнесмени не вважають поганими українські закони, але скаржаться на частий їх перегляд, що не дозволяє реально передбачити результати інвестування. Невизначеність, у свою чергу, призводить до небажання вкладати гроші в економіку [2].

Інший значний фактор цієї групи – надмірність оподаткування. Так, на сьогоднішній день податки в Україні вилучають приблизно 80 % прибутку підприємств, що не стимулює іноземних інвесторів. Це обумовлює необхідність проведення політики подальшого скорочення розмірів оподаткування.

До другої групи належать «системні» фактори, які склалися в результаті формування специфічних відносин між партнерами по бізнесу в Україні. Така система сформувалася в перехідний період в результаті швидкої, часто незаконної приватизації державної власності, активної участі в цих процесах кримінальних кіл. До системних факторів належать такі, як: злочинність і корупція, неплатежі партнерів по бізнесу, брак надійних партнерів.

Третя група – це фактори, які не тільки впливають на інвестиційний клімат, а й залежать від нього. До них належать високий рівень інфляції, недостатня купівельна спроможність населення, обмеженість послуг місцевих банків, брак ринкової інформації, кадрові проблеми, монополізація ринків товарів і послуг, брак виробничих потужностей. Ці фактори взаємозалежні з інвестиційним кліматом. Наприклад, проблеми, пов'язані з інфляцією, недостатньою купівельною спроможністю населення, обмеженими можливостями банківської сфери, браком необхідних кадрів, монополізацією ринку, браком виробничих потужностей вирішуються шляхом інвестування за рахунок джерел зовнішнього і внутрішнього капіталу [5].

Позитивними факторами впливу на інноваційну діяльність (як зовнішніми, так і внутрішніми) є імпульси, що спонукають підприємства до впровадження інновацій. Внутрішні позитивні фактори – це зношування обладнання, прагнення розширити виробничі потужності, необхідність знизити енерговитрати [4].

Зовнішніми позитивними факторами можна вважати:

– конкуренцію, яка є основним стимулом до впровадження інновацій. Відкриття національного ринку для імпорту стимулює підвищення якості та розширення асортименту продукції, змушує продавати її за нижчими цінами, ніж імпортні аналоги, посилює конкуренцію і з боку місцевих виробників;

– ініціативи, що виникають в корпораціях і коригуються ринковими відносинами. Головним зовнішнім імпульсом до інновацій на

підприємствах є ринковий попит. Якщо інновації, що генеруються зсередини, є процесними, то ринкова орієнтація підприємств спрямовує їх на продуктові інновації;

- тиск з боку споживачів;
- тиск з боку партнерів по бізнесу;
- тиск з боку зарубіжних партнерів.

Всі фактори, що впливають на інноваційну діяльність, діють комплексно і є взаємообумовленими [3]. Взаємообумовленість факторів, що призводять до появи інновацій, ускладнює виділення серед них пріоритетних. Тому для підвищення достовірності інвестиційних рішень у газотранспортній сфері доцільним є поглиблення досліджень факторів впливу на інвестиційні процеси, що допоможе краще пізнати специфіку газотранспортної галузі, більш коректно врахувати фактор часу, економічні вигоди і ефекти, що супроводжують інвестування.

Джерела та література

1. Дзьоба О. Г. Управління трансформаціями та розвитком системи газозабезпечення: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2012. 352 с.
2. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: навч. посіб. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2003. 376 с.
3. Стрішенець О. М., Коротя М. І., Новосад О. В. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2018. № 2 (14). С. 7–13.
4. Novosad O., Strishenets O. Innovation Policy of Gas Distribution Enterprises on Increasing Competitiveness // International Journal of New Economics, Public Administration and Law. 2018. № 1 (1). С. 40–48.
5. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: учебник. 4-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 400 с.

Корнієнко В. О., Цибульська К. О. – студенти I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;
Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Шляхи становлення ф'ючерсних ринків в Україні

Постановка проблеми. Прагнення України до участі в інтеграційних процесах вимагає нових концептуальних підходів до здійснення ринкових перетворень. мається на увазі дослідження строкового

ринку, а особливо його біржового сегменту – ф'ючерсного, власний досвід становлення та розвитку якого було повністю втрачено ще за радянських часів. Доробок вітчизняних науковців у питаннях, пов'язаних із розвитком міжнародних ф'ючерсних ринків та практикою їх становлення в Україні, представлений роботами О. М. Сохацької, Ю. Я. Кравченка, В. В. Васильєвої [2–4] та ін. Проте, досі дискусійними та недостатньо вивченими залишаються проблеми моделювання ф'ючерсної торгівлі, зокрема в Україні.

Мета дослідження – визначення та обґрунтування шляхів становлення ф'ючерсних ринків в Україні.

Результати дослідження. Ф'ючерсні ринки є як сферою вкладання коштів, так і додатковим джерелом кредитування, що виконують фінансові функції [1]. Через біржовий механізм відбувається страхування товарної продукції, яка надходить на ринок, «обходячи» тим самим ризик зміни ринкової кон'юнктури. Така біржа має потужні організаційні та прогнозовані можливості, що динамізують усю економіку. Ф'ючерсна біржа є ринком цін, формує біржові котирування, а при використанні хеджевого механізму – фактичні ціни реального товару або фінансового інструменту; її можна назвати фінансовим закладом, що доповнює банківське кредитування на стадії реалізації та зберігання товару; це каталізатор конкурентоспроможності фірм, завдяки можливості оптимізації цін на товари, капітал та валюту [2].

Одним з найскладніших питань у строковій торгівлі є трансформація ф'ючерсного контракту на реальний спотовий, тобто здатність цього паперового зобов'язання за певних умов забезпечити поставку-приймання товару або фінансового інструменту. Можливість поставки і сама поставка товару виконують важливу економічну функцію – забезпечують зв'язок ф'ючерсного ринку з ринком реального товару. На ф'ючерсні товарні угоди, що завершуються реальною поставкою, припадає від 0,6 до 1,2 % біржового обігу. Причому, за сприятливої кон'юнктури ринку, деякі експортери або імпортери біржових товарів надають перевагу поставкам за ф'ючерсними контрактами. Якщо порівняти обсяги поставок за ф'ючерсними контрактами з обсягами міжнародної торгівлі біржовим товаром, то на деяких ринках питома вага поставок через біржі навіть з урахуванням подвійного обліку одних і тих самих партій товару є достатньо високою і становить від 10 до 15 % [4]. Ф'ючерсний ринок приваблює їх своїм принципом «важеля» та невеликими маржевими внесками, що дозволяють утримувати позиції на величезні партії товарів та проводити хеджеві

операції. Проблема знецінення паперових грошей, що є актуальною і для біржової торгівлі, вирішується тут вкладанням останніх у строкові контракти, а саме у право на товар. Різниця цін, яка є чи не найважливішим аспектом ф'ючерсної торгівлі, що дає можливість формування резервного капіталу у випадку негативних змін цін. Щодо проблеми підвищеної цінової змінності, то вона вимагає широкого застосування строкових контрактів на відсоткові ставки.

Всі вищеназвані процеси поки що мало відомі в Україні. Найбільш вагомою причиною цього більшість учених-економістів вважає відсутність поглибленого комплексного вивчення сучасних теорій і практики їх функціонування у країнах Заходу, що й призвело до безуспішних спроб впровадження у біржову торговельну практику лише ф'ючерсних та опціонних контрактів із базовими активами від зернових культур до валюти та відсоткових ставок. А спроба відродження характерних для минулого століття універсальних товарних бірж, на яких дозволялася торгівля різними товарами на умовах негайної поставки, була спричинена поверховими дослідженнями біржових ринків, описаних у дореволюційній та часів НЕПУ російськомовній літературі. Аналогічні помилки призвели до краху біржового фондового та валютного ринків. Натомість у країнах Заходу біржі створювалися у вигляді ринків цінових та курсових ризиків, які функціонують окремо від ринків реальних активів, даючи змогу ефективно управляти фінансовими потоками на макро- та мікрорівнях в умовах підвищеної цінової змінності, вибухового розвитку інформаційних технологій та зростання обсягів торгівлі. Існуючі проблеми значно перешкоджають розвитку ф'ючерсного ринку в Україні.

Висновки. Активній роботі на ринку термінових контрактів перешкоджає відсутність обґрунтованої законодавчої бази, яка відповідає б реальній економічній ситуації в Україні та загальноприйнятим у світовій практиці поняттям і регулятивним механізмам. Необхідно визначити в законодавчому порядку перелік товарів, на які можна укладати ф'ючерсні контракти. Базисним активом ф'ючерсів можуть бути тільки товарні ресурси або кошти (валютні цінності). Важливим елементом функціонування ф'ючерсної сировинної біржі в Україні є належна передача достовірної інформації про тенденції світових ринків та цін, порівняння рухів внутрішніх майбутніх цін зі світовими. Саме впровадження клірингу в біржову діяльність є гарантом виконання укладення угод – запоруки ефективної діяльності ф'ючерсних бірж. Необхідно створити один спеціальний банк, який би

виконував лише функції, властиві Розрахунковій (кліринговій) установі, що допоможе розв'язати проблеми автоматизації розрахунків із клієнтами, оформлення всіх необхідних документів, пов'язаних із розрахунками, нарахування комісійних, зберігання інформації тощо.

Джерела та література

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
2. Васильєва В. В., Васильченко О. Р. Фінансовий ринок: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2008.
3. Кравченко Ю. Я. Ринок цінних паперів: навч. посіб. Київ: Дакор, КНТ, 2008.
4. Сохацька О. М. Міжнародні ф'ючерсні ринки: теоретико-методичні аспекти: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002.

Кузьмич І. В. – студентка III курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Бегун С. І. – к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки

Безробіття в Україні: основні проблеми та наслідки

Постановка проблеми. Однією з головних проблем економіки України є безробіття, що становить загрозу для добробуту населення країни. Для суспільства небезпечним є не саме безробіття, а відсутність механізму його регулювання, надійного захисту безробітних з боку держави. Вирішенням проблеми безробіття займалися такі вчені, як С. Бандур, І. Гнибіденко, О. Грішнова, М. Долішній, І. Кочума, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, Л. Ярова, О. Амоша, Д. Богиня та багато інших [5].

Мета дослідження – проаналізувати стан безробіття в Україні, виявити основні проблеми, наслідки та розробити пропозиції для вирішення цих проблем.

Результати дослідження. Згідно Закону України «Про зайнятість населення», безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [4].

Основними причинами виникнення безробіття є: спад в економіці держави; скорочення попиту на робочу силу, міграція робочої сили;

нерегулярна виплата заробітної плати; обмеження робочих місць; нераціональне використання суспільних ресурсів та інших негативних соціально-економічних чинників, які спричинені відсутністю достатньої кількості робочих місць в Україні.

Виникнення безробіття тягне за собою такі наслідки: зростання кількості психічних захворювань; посилення соціальної напруги; падіння трудової активності; скорочення податкових надходжень; падіння життєвого рівня населення; зростання витрат на допомоги безробітним [3, с. 31–32].

Варто зазначити, що особливо негативний вплив на ріст безробіття в Україні має економічна ситуація, зокрема економічна криза, перші прояви якої зафіксовані ще 2013 р. через торговельну війну з боку Росії та недалекоглядну економічну політику українського уряду. За підсумками 2013 р. реальний ВВП зріс на 0,0 %, а 2014 р. впав на 6,0 %. Станом на 2014 р. частка інвестицій у структурі ВВП становила лише 18–19 %, що недостатньо для швидкого відновлення економіки. Інфляція (індекс споживчих цін) за підсумком 2014 р. становила 24,9 %, а за 2015 р. – аж 43,3 % [2, с. 221].

Також негативною економічною тенденцією в Україні прийнято вважати воєнні дії на Сході країни. Аналіз показників розвитку Донецького регіону показує їх різке погіршення: наприклад, експорт скоротився майже втричі; видобуток вугілля – в 2,7 раза; виробництво продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів – у 3,2 раза; оборот роздрібної торгівлі – в 3,4 раза [1].

Згідно статистичним даним, рівень безробіття серед економічного активного населення у I кварталі 2018 р. в Україні становив 9,7 %, або знизився на 0,4 відсоткових пункти порівняно з I кварталом 2017 р. [1].

Серед осіб працездатного віку рівень безробіття дещо вищий і складає 10,0 %. Загальна чисельність безробітних серед працездатного населення – 1713 тис. осіб, серед яких 55 % (938 тис. осіб) – чоловіки. Понад 65 % (1116 тис. осіб) безробітних проживають у містах. Найвищий рівень безробіття серед осіб працездатного віку, із зрозумілих причин, зафіксований у Луганській (17,8 %) та Донецькій (15,0 %) областях. Ще у 15 регіонах рівень безробіття перевищував середній показник по Україні. Найменше від безробіття потерпало працездатне населення Харківської та Київської областей, де його рівень не піднявся вище 7 % [1].

Проте, безробіття має й деякі позитивні сторони: збільшення особистого вільного часу та свободи вибору місця роботи; підвищення соціальної цінності робочого місця; можливість для безробітного ви-

користати перерву в зайнятості для перенавчання, підвищення рівня освіти [3, с. 32].

Висновки. Проблема безробіття є ключовим питанням у ринковій економіці. Безробіття є актуальною проблемою, яка потребує термінового вирішення. Для подолання безробіття в Україні потрібно проводити певні заходи: приведення законодавства України у відповідність із міжнародними нормами; відновлення ринку праці та роботи підприємств; забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності безробітних; підвищення заробітної плати, для того щоб міграція робочої сили зменшилася; забезпечення збереження ефективно функціонуючих робочих місць та створення нових тощо.

Джерела та література

1. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Макогон Ю. В. Причини та фактори економічної кризи 2013–2015 рр. в Україні в умовах воєнно-політичної кризи на Сході [Електронний ресурс] // Екон. вісн. Донбасу. 2017. № 2 (48). С. 220–235. Режим доступу: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/65143>
3. Полуяктова О. В. Проблеми безробіття в Україні [Електронний ресурс] // Економіка і суспільство. 2016. Вип. 2. С. 31–35. Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/6.pdf
4. Закон України «Про зайнятість населення» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/stru>
5. Ярова Л. Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання [Електронний ресурс] // Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 4. С. 752–755. Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/issue-4-2015/12-vipusk-4-berezen-2015-r/668-yarova-l-g-analiz-rivnya-bezrobittya-v-ukrajini-ta-napryamki-jogopodolannya>

Лов'ян С. С. – студентка II курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки;

Галянт С. Р. – аспірант СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Специфіка тарифотворення газорозподільних підприємств Західного регіону

Постановка проблеми. Газорозподільні підприємства є стратегічно важливою частиною газотранспортної системи України. Вони

мають значний економічний і соціальний вплив на рівень життя країни. У зв'язку із специфікою діяльності та монопольним становищем на ринку їх діяльність підлягає державному регулюванню. Тому процеси формування та ведення фінансово-економічної діяльності, розуміння диференціації специфічного тарифотворення, підходи до ціноутворення є особливо актуальним [1].

Мета дослідження – здійснити дослідження тарифів на газорозподільних підприємствах Волинської, Рівненської, Тернопільської областей.

Результати дослідження. Сучасний стан ринкових умов передбачає наявність методів та засобів для виявлення і зменшення ризиків в діяльності підприємств, що призводить до необхідності пошуку нових підходів до їх управління. Особливо гостро питання організації управління притаманно для газорозподільних підприємств в умовах динамічності змін зовнішнього середовища, прогресивності інформаційних технологій, відповідальності за прийняття якісних управлінських рішень, які відображаються на результатах діяльності, виникає необхідність у проведенні всебічного аналізу ефективності діяльності підприємств.

Газорозподільні підприємства для потреб регулювання ціноутворення введуть відокремлений облік результатів діяльності в розрізі основних її видів, а саме діяльності з транспортування природного газу, його постачання, продажу скрапленого газу та іншої діяльності. Найбільшу частку в сукупних доходах газорозподільних підприємств займають доходи з транспортування газу газорозподільними трубопроводами [1].

Діюча в Україні методологія встановлення ціни на послуги з транспортування природного газу передбачає оплату споживачами загального тарифу, який сумарно складається з розрахункових середньозважених тарифів на транспортування газу магістральними трубопроводами та розподільними мережами. Визначено, що тариф на транспортування природного газу магістральними трубопроводами в регіонах визначається як різниця між розміром загального тарифу і тарифу для розподільних мереж даного регіону. Тарифи на транспортування природного газу розподільними газопроводами встановлюють, виходячи з рівня експлуатаційних витрат транспортування і обсягів транспортованого газу [2].

Приклади тарифів на транспортування розподільними трубопроводами підприємств Західного регіону табл. 1.

Таблиця 1

**Тарифи на транспортування розподільними трубопроводами,
грн за 1000 м³ (без ПДВ) [3]**

Газорозподільне підприємство	Квітень– вересень 2016 р.	Жовтень– грудень 2016 р.	Червень 2017–2019 рр.
ПАТ «Волиньгаз»	728,00	676,30	713,50
ПАТ «Рівнегаз»	729,80	714,90	725,50
ПАТ «Тернопіль газ»	681,20	727,00	631,90
ПАТ «Тернопільміськгаз»	426,00	470,60	355,80

Таблиця 2

Тарифи на послуги розподілу природного газу підприємств Західного регіону [4; 5].

Газорозподільне підприємство	Тариф на послуги розподілу природного газу для побутових споживачів, грн за 1 м³ на годину без ПДВ	Тариф на послуги розподілу природного газу для непобутових споживачів, грн за 1 м³ на годину без ПДВ
ПАТ «Волиньгаз»	0,02285	0,04095
ПАТ «Рівнегаз»	0,01895	0,04339
ПАТ «Тернопільгаз»	0,03110	0,03154
ПАТ «Тернопільміськгаз»	0,03548	0,03548

Відповідно до Закону України «Про ринок природного газу», Правил постачання природного газу, Кодексу газотранспортної системи з 1 лютого 2019 р. відпускна ціна природного газу для потреб промислових споживачів та інших суб'єктів господарювання встановлена на рівні **11978,64** грн з податком на додану вартість за 1 тис. м³ з урахуванням вартості послуг з транспортування [8].

Згідно з Законом України «Про ринок природного газу», Правилами постачання природного газу, Кодексом газотранспортної системи з 1 лютого 2019 р. відпускна ціна природного газу для установ та організацій, що фінансуються за рахунок бюджетів, встановлена на рівні **11978,64** грн з податком на додану вартість за 1 тис. м³ з урахуванням вартості послуг з транспортування [8].

На сьогодні на Волині перебуває в експлуатації 7,6 тис. км розподільних газопроводів, 1819 газорегуляторних пунктів (з них 478 одиниць ГРП, 1341 ШРП), 51 946 – будинкових регуляторів тиску газу Рівень газифікації Волинської області природним газом становить 67,5 %.

ПАТ «Рівнегаз» займається розподілом та постачанням природного газу. Щорічно підприємство транспортує близько 700 млн м³ блакитного палива. Природним газом на Рівненщині користується понад 254 тисячі сімей та 3096 юридичних осіб. Загальний рівень газифікації Рівненської області станом на 1 січня 2015 р. складає понад 75 %, кількість споживачів – понад 254 тисячі сімей.

На Тернопільщині газифіковано: 51 село, 2 селища, 95 452 квартири. На порученні «Тернопільміськгаз» знаходиться 1390,00 км газопроводів, з них 932,50 км, всього обслуговується 194,448 тис. одиниць внутрішньо-будинкового обладнання [6].

Висновок. Отже, специфіка ціноутворення газових господарств полягає в особливих обрахунках собівартості 1000 м³ для конкретного регіону. Але очевидним є факт пошуку альтернативних шляхів зменшення собівартості даної послуги. До напрямів реалізації політики регіону щодо зниження ціноутворення слід віднести:

- використання інноваційних підходів до транспортування газу;
- пошук методів видобутку, постачання та транспортування нетрадиційних джерел газу;
- політичне спрямування щодо диверсифікації ринків збуту і маршрутів газового спрямування [7].

Джерела та література

1. Данилюк О. М., Савчук Я. О. Аналіз результатів діяльності газорозподільних підприємств та їх вплив на формування фінансової стратегії // Вісн. ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2014. Т. 19. Вип. 2/3. С. 86.
2. Матвеев В. В. Удосконалення процесу ціноутворення на послуги підприємств газотранспортної і газорозподільної системи // Нац. авіац. ун-т.
3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://104.ua/ua/gas-and-money/id/tarifi-na-transportuvannja-gazu-8780#sub8893>
4. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nerc.gov.ua>
5. Павлов К. В., Стрішенець О. М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості // Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. Серія «Економіка». Ужгород, 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.
6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://104.ua/ua/>
7. Стрішенець О. М., Новосад О. В. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду // Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами. Ч. 1.
8. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19>

Малютенко В. С., Омелянчук Н. В. – студенти III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;
Павлов К. В. – д. е. н., доцент кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки;
Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Проблеми інноваційного процесу енергетичного ринку України

Постановка проблеми. Одним із головних завдань в умовах розвитку економічної кризи виступає активізація інвестиційної діяльності. Вона вимагає невідкладного вирішення на всіх рівнях господарювання. Не розв'язавши дану проблему стають неможливими перспективи оновлення виробництва на якісно новому рівні, підвищення ефективності господарської діяльності, створення конкурентоздатної економіки світового рівня. Головною передумовою розвитку національної економіки в Україні є іноземні інвестиції. Вони виступають важливим індикатором умов підприємницької діяльності. На сьогодні особливо гостро стоять процеси відновлення енергетичного ринку країни шляхом інвестиційного забезпечення, що зумовило необхідність зосередити увагу на питаннях іноземного інвестування.

Мета дослідження – вивчити проблеми інноваційного процесу енергетичного ринку України.

Результат дослідження. Енергетична безпека є важливою складовою національної безпеки країни, через це головним завданням паливно-енергетичного комплексу України є досягнення кращого функціонування національної економіки. Проводячи аналіз світового досвіду, відзначимо, що для ефективної діяльності енергетичного сектору необхідним є інноваційний розвиток, який, у свою чергу, розпочинається з оцінки інноваційного потенціалу. Одним з головних елементів системи економічної безпеки України є енергетична безпека. Першочергове завдання економічної безпеки України – інноваційний розвиток електроенергетичного ринку, для того щоб позбавитися від енергетичної залежності. В якості інноваційного розвитку електроенергетики України Н. Б. Петрова пропонує розуміти її перехід на

принципово новий рівень як технологічного обладнання так і енергетичних ресурсів, як наприклад енергія сонця та вітру, застосування ноу-хау та новітніх програмних розробок, впровадження нових ізоляційних матеріалів та мережних конструкцій, впровадження нових систем керування електроенергетичними підприємствами на всіх стадіях: організації, мотивації та контролю [1].

Фінансове становище багатьох галузей ПЕК не має можливості надати кошти для інвестування в інноваційну діяльність. Процес же залучення іноземних інвестицій багато в чому гальмується поки що недостатнім рівнем ринкових перетворень в ПЕК та і всій економіці України, не завершеною приватизацією в галузі, на жаль ще є багато випадків корупції та інших зловживань. Головним є те, що розраховувати лише на підтримку закордонних інвестицій, різних фінансових підприємств на кредитування ПЕК України не можливе. Вітчизняний інвестор – кращий варіант для інвестування коштів у дану галузь. Головними джерелами такого внутрішнього фінансування, на думку Мінпаливенерго, повинні бути :

– власні кошти українських компаній (амортизаційні, частина прибутку);

– частина коштів, отриманих від приватизації об'єктів ПЕК України;

– приватний капітал (в тому числі і за рахунок випуску облігацій під інвестування державних програм розвитку ПЕК);

– кошти Оптового ринку електроенергії та інших (за рахунок цільової інвестиційної надбавки до тарифу) [3].

Висновок. Говорити про широке застосування інноваційного шляху розвитку енергетики України поки що не доводиться. Адже одні із причин – незадовільний стан економіки в загалом, політична нестабільність і бойові дії на Південному Сході України, недостатнім рівнем приватизації та деякими іншими об'єктивними факторами, експлуатація великої кількості низькоефективних котелень та автономних теплогенераторів. Необхідна державна підтримка науково-дослідних і проектно конструкторських розробок.

Джерела та література

1. Петрова Н. Б. Інноваційний розвиток електроенергетики – шлях до економічної безпеки України // Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення: матеріали науковопрактичної конференції (10 жовт. 2008 р.). Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008.

2. Вознюк М. А. Проблемні аспекти управління процесами енергозбереження на регіональному рівні // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2013. Т. 1. № 14. С. 175–182.
3. Міністерство палива та енергетики України «Об инвестиционной деятельности в топливно-энергетическом комплексе Украины за 2001 г.».
4. Стрішенець О. М., Коротя М. І., Новосад О. В. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2018. № 2 (14). С. 7–13.
5. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.

Мальчук С. В. – студент I курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Тарадай А. Г. – студент IV курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки і природокористування СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н., доцент кафедри аналітичної економіки і природокористування СНУ імені Лесі Українки

Пріоритетні напрями реалізації інвестиційно-інноваційних процесів на енергетичному ринку в Україні

Постановка проблеми. Інноваційно-інвестиційна політика держави на енергетичному регіональному ринку в Україні повинна бути спрямована на забезпечення зростання обсягів капіталовкладень у сферу впровадження інноваційних технологій. Держава, використовуючи певні механізми, має забезпечити умови для формування та стимулювання розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності насамперед через створення позитивного інвестиційного клімату внаслідок поліпшення загального міжнародного іміджу країни. Власне недосконалість інвестиційно-інноваційних процесів є нагальною проблемою свого вирішення.

Мета дослідження – вивчення механізмів державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності на енергетичному регіональному ринку України.

Результати дослідження. Сьогодні на енергетичному регіональному ринку в Україні пріоритетними є розроблення системи державних, регіональних і галузевих інвестиційно-інноваційних програм, спрямованих на збільшення внутрішніх та іноземних інвестицій за рахунок кредитних і податкових пільг. Прямі іноземні інвестиції впливають на сучасні інноваційні технології, для підвищення конкурентоспроможної вітчизняної продукції, а також прискорюють процес входження країни у світові енергетичні ринки. Створення сприятливого інвестиційного клімату передбачається забезпечити, насамперед, через формування конкурентних ринків на базі прозорості регуляції за європейськими правилами, інтеграції енергетичної інфраструктури України з енергосистемами країн ЄС, дотримання принципу верховенства права та реалізації механізму державно-приватного партнерства.

Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Основною метою державної політики є енергоефективне та енергоощадне використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій. Для залучення інвестицій та підтримання інвестиційної активності та захисту прав інвесторів передбачено забезпечити ефективний захист права приватної власності, гармонізувати із законодавством ЄС положення законодавства України щодо захисту прав національних та іноземних інвесторів і кредиторів, захисту економічної конкуренції, запровадження стимулюючих механізмів інвестиційної діяльності, виходячи із найкращої світової практики.

Україна з 01.02.2011 р. набула статусу Договірної Сторони в Енергетичному Співтоваристві (ЕС). Законом України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про Енергетичне Співтовариство» від 15.12.2010 р. № 2787-VI закріплено зобов'язання України щодо імплементації основних актів енергетичного законодавства Європейського Союзу (ЄС). З ціллю імплементації Директиви 2006/32/ЄС розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. № 1228-р схвалено Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року (НПД ЕЕ) та затверджено План заходів з реалізації Національного плану дій з енергоефективності на

період до 2020 р. Відповідно до вимог Директиви № 2009/28/ЄС «Про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел» розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 902-р затверджено Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 р. (НПД ВЕ) та План заходів з реалізації Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 р. Виконання НПД ВЕ дасть можливість до 2020 р. зменшити використання традиційних паливно-енергетичних ресурсів. Наказом Міненерговугілля України від 07.11.2014 р. № 796 затверджено План заходів Міненерговугілля України з реалізації Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 р., в якому передбачено: розвиток електрогенерувальних потужностей на основі використання поновлюваних джерел енергії; нормативно-правове забезпечення розвитку поновлюваних джерел енергії; створення сприятливих умов для залучення інвестицій; розширення міжнародного співробітництва у цій сфері тощо. Наказом Міненерговугілля України від 26.02.2016 р. № 134 «Про утворення комісії з відбору державних інвестиційних проектів» створено відповідну Комісію і затверджено Положення та Порядок відбору державних інвестиційних проектів.

За участі провідних експертів делегації ЄС в Україні та організацій, задіяних у наданні технічної допомоги щодо впровадження нової моделі ринку електроенергії прийнято план-графік впровадження нової моделі ринку електричної енергії та розроблення необхідних підзаконних нормативно-правових актів. Реалізація законопроекту буде сприяти реформуванню та подальшому розвитку енергетичної галузі, можливості інтеграції в європейські ринки електроенергії, залученню інвестицій в енергетичну галузь

Висновки. Пріоритетними напрями реалізації інвестиційно-інноваційних процесів на енергетичному регіональному ринку в Україні є: розробка нормативно-правової бази інноваційно-інвестиційної діяльності, затвердження стратегічної програми розвитку енергетичного ринку України; визначення оптимального рівня частки державної власності та реальних джерел формування фінансування науки та освіти. Держава має створити сприятливий інвестиційний клімат; поліпшити умови нарощування внутрішніх інвестиційних ресурсів; задіяти механізми стимулювання розвитку фондового ринку шляхом удосконалення банківської системи, підвищення рівня доходів населення, збільшення кількості прибуткових підприємств; активізувати

співробітництво з міжнародними фінансовими інституціями для забезпечення сталого соціального та економічного зростання через залучення інвестиційних ресурсів в енергетичний ринок в Україні.

Джерела та література

1. Геєць В. М. Взаємодія та розвиток економічної та енергетичної політики в Україні [Електронний ресурс]. Київ, 2015. 51 с. Режим доступу: <http://ief.org.ua/?p=5606>
2. Павлов К. В. Реалізація енергоощадного будівництва на регіональних ринках житлової нерухомості // Наук. вісн. будівництва Харк. нац. ун-ту будівництва та архітектури. 2017. Т. 90, № 4. С. 243–250.
3. Стрішенець О. М., Павлов К. В., Галянт С. Р. Структура соціоекологічної безпеки регіону // Концептуальні засади соціоекологоекономічної безпеки: кол. моногр. / Л. М. Черчик; Н. В. Коленда та ін.; за заг. ред. проф. Л. М. Черчик. Луцьк: Терен, 2018. С. 144–149.

Мельничук С. О., Шабала О. В. – студенти
ІІІ курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор
кафедри аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Розумні міста – розумна інфраструктура

Постановка проблеми. В сучасному світі важко уявити життя без інтернету та розумних пристроїв. Наприклад, «розумний дім» став реальністю сьогодні. Саме тому наступним етапом розвитку технологій є «розумне місто». Об'єднання інформаційних технологій та безпеки в розвиток сучасного міста є актуальним протягом останніх років. Вислів розумне місто дуже часто звучав ще на початку 2000-х років. На відміну від тих років, сьогодні число «розумних міст» стрімко зростає.

Мета дослідження – проаналізувати та дослідити суть поняття та з'ясувати потенціал їх розвитку в Україні.

Результати дослідження. За визначенням Британського інституту стандартів (BSI): «“Розумне місто” (Smart City) – це ефективна

інтеграція фізичних, цифрових і людських систем в штучному середовищі заради сталого, благополучного і всебічного майбутнього для громадян» [1]. Інакше кажучи – це процес який за допомогою інформаційних технологій, здійснює вдосконалення інфраструктури міст. Цей процес передбачає здійснення більш ефективного функціонування міст та комфортнішого і безпечнішого життя громадян. Крім того, «розумне місто» передбачає урахування думки громадян та їх зв'язок з владою і сервісними розробниками за допомогою технологій.

КМДА, «Укрпошта» та Prozorro є найбільшими інвесторами у розвитку розумних міст в Україні. Серед інших учасників, які беруть участь у розвитку українських розумних міст є платформа ВДНГ, німецький фонд імені Фрідріха Еберта та фонд Renaissance, а також такі ІТ компанії як SAP, Kitsoft та КП «Інформатика». Значну підтримку також надають такі навчальні заклади як КПІ та Український Католицький університет [2]. Україна також прийняла глобальний виклик «смарт-світу». Україна лише ступила на шлях розвитку розумних міст, тому відомостей про реалізовані проекти мало. На кінець 2018 р., Київ було оснащено відеокамерами, їх кількість становила 10 000. Чимало цікавих проектів існує поза межами столиці. Основною вимогою розумних міст є швидкісна інтернет мережа. З появою у 2018 р. 4G мережі в Україні, інформаційні технології нашої країни перейшли на новий рівень [3].

Одним із кроків на шляху до становлення розумних міст, став відкритий доступ до бюджету міста. Завдяки цій можливості, видатки та доходи міста можна відслідковувати у доступному онлайн режимі. Одним із важливих новостворень стала електронна петиція – один із найефективніших методів спілкування громадян і влади. Пропозиції надані в петиції будуть розглянуті відповідальними особами міської ради, якщо протягом 90 днів число підписів досягне 10 000. У разі можливості виконання пропозиції, опубліковується офіційна відповідь на неї. Одним із найспішніших реалізованих проектів є встановлення централізованої системи відеоспостереження у найбільш кримінальних місцях міста Тернополя. Така система наразі діє лише в Тернополі і кожен бажаючий може переглядати відео з камер на спеціальному інтернет-порталі. Станом на кінець 2018 р. в загальному доступі існувало 180 камер, проте їх кількість постійно збільшується. Великий успіх також отримав проект по створенню електронних черг, а також калькулятор нарахування субсидій. Академічна освіта також вносить

проекти по реформуванню міст майбутнього. Проекти смарт міст представили «Львівська політехніка» та Kyiv Smart City разом із КПП [4].

Висновки. Сьогодні «розумне» житло користується значним попитом та все більше популяризується серед забудовників. За даними консалтингової компанії McKinsey, станом на 2017 р. кількість розумних будинків становить 3,8 % усього житла Європи, що є основною передумовою розвитку розумних міст. Очікується, що до 2020 р. їх кількість зросте до 600, а відсоток виробленого ними світового ВВП сягатиме позначки 60 %. В ході даної роботи, було з'ясовано, що українські міста рухаються у правильному напрямку, але з різною швидкістю та потребують подальшого дослідження.

Джерела та література

1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/world/wnews/chem-zhivut-samye-umnye-goroda-nashey-planety-santader-singapur-i-songdo-1161880.html>
2. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.
3. Павлов К. В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482 с.
4. Стрішенець О. М., Коротя М. І., Новосад О. В. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2018. № 2 (14). С. 7–13.

Некритюк В. П. – студентка II курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки;

Деделюк К. Ю. – к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки

Аналіз етапів та динаміка формування зовнішнього боргу України

Постановка проблеми. У період економічної нестабільності загострюється значення зовнішньої заборгованості, яка перешкоджає динамічному розвитку економічних процесів країни. В умовах кризи збільшення зовнішнього боргу падає тяжким тягарем на державний

бюджет і ця проблема продовжує висіти над економікою України, що зумовлює її дослідження, пошуки шляхів її розв'язання та посилює актуальність даної теми. Дослідженням проблематики етапів зовнішнього державного боргу займалася низка учених, таких як: В. Корнев, О. Кравчук, Г. Кучер, Л. Лондар та ін.

Мета дослідження – вивчення та аналіз етапів формування зовнішньої заборгованості України.

Результати дослідження. На основі дослідження усіх етапів формування зовнішнього боргу України можна виявити та проаналізувати причини його появи і подальшого зростання. Проаналізувавши динаміку зовнішнього боргу України можна виділити декілька етапів його формування, які описані нижче.

Перший етап тривав протягом 1991–1999 рр., це період виходу позичкового капіталу на міжнародну арену. У перші роки характеризується хаотичним утворенням та нагромадженням заборгованості. До 1993 р. значна частина зовнішнього боргу була перед Росією [1]. В 1994–1995 рр. спостерігався найбільший приріст зовнішнього боргу протягом всього етапу. Він збільшився майже в два рази, з 4,8 млрд дол. до 8,2 млрд дол. Після виходу на міжнародні фінансові ринки змінилася внутрішня політика Національного Банку: масштабні грошові емісії замінилися кредитними коштами через державні облігації. У 1996 р. була введена національна валюта – гривня, що дало можливість розширити джерела кредитування. Некоректна політика ведення зовнішнього боргу в умовах світової фінансової кризи 1998 р. призвела до значного зменшення позичкових ресурсів. На кінець етапу зовнішній борг становив 12,5 млрд дол.

На другому етапі (1999–2007 рр.) відбувся перехід від антикризового управління боргом до здійснення виваженої боргової політики в Україні [2]. Відбулося покращення динаміки зовнішньої заборгованості завдяки: зваженій борговій політиці, подовженні середнього терміну боргових зобов'язань та зниженні вартості залучення позик, зростанні економіки України, підвищенні кредитного рейтингу держави. Протягом 1999–2000 рр. зовнішній борг зменшився на 2,38 млрд дол. Далі, внаслідок недалекогоглядного фінансового управління, зовнішня заборгованість збільшилася до 12,15 млрд дол. у 2004 р., після чого ми спостерігали незначний спад на 0,5 млрд дол. у 2005 р. Втім, подальше стійке зростання зовнішнього боргу призвело до того, що на кінець періоду борг становив 13,58 млрд дол.

На третьому етапі (2008–2013 рр.) зовнішній борг України має тенденцію сталого зростання, що зумовлено світовою кризою 2008–2009 рр. Перші роки періоду характеризуються знеціненням національної валюти, незбалансованістю фінансової системи, надмірним запозиченням фінансів в інших країнах, дефіцитом бюджету. Після збалансування фінансово-економічної ситуації був відновлений попит на українську продукцію і є спроби розробити стратегії для зменшення зовнішнього боргу України, скорочення зовнішнього фінансування, але поки економічна система не буде докорінно перебудована, стратегія не досягне бажаного результату. Сукупна сума отриманого урядом кредиту МВФ у 2009 р. становила близько 6,7 млрд дол. У 2010 р. помірне зростання податкових надходжень та збільшення обсягів зобов'язань уряду призвели до подальшого нарощення зовнішнього державного боргу, який зріс до 34,8 млрд дол. [3]. У другій половині 2011 р. ситуація з зовнішнім фінансуванням погіршилась. Внаслідок зростання ризиків боргової кризи в Єврозоні зросла вартість позичкового капіталу та ускладнився доступ до зовнішнього фінансування на міжнародних фінансових ринках, тому зовнішня заборгованість збільшилась до 37,47 млрд дол. Також, однією з особливостей цього періоду було накопичення значної простроченої заборгованості перед державним бюджетом, яка виникла внаслідок невиконання суб'єктами господарської діяльності зобов'язань за кредитами, залученими державою або під державні гарантії. Загалом, протягом періоду зовнішній борг збільшився на 18,99 млрд дол.

Для четвертого етапу, який почався 2014 р. і продовжується по цей час, характерне стійке зростання боргового ярма, що посилилося у зв'язку з ситуацією на Сході. Україна була змушена звертатись до міжнародних інституцій з проханням про фінансову допомогу. В середині 2015 р. зовнішній борг сягнув 43,44 млрд дол. Особливістю цього боргу є його короткотерміновість, що, загалом, створює значне навантаження на фінансову систему країни. В кінці літа 2017 р. була підписана угода про реструктуризацію боргу України, яка передбачає списання 20 % боргу та подовження на чотири роки терміну погашення українських єврооблігацій [4]. У 2017–2018 рр. відносні показники боргового навантаження України певною мірою покращилися, але не досягли економічно безпечного рівня. Такі зрушення були зумовлені ревальвацією реального обмінного курсу гривні, повільним відновленням економічної активності, а також погашенням незначної частини внутрішнього і зовнішнього боргу.

Висновки. Таким чином, перший етап формування зовнішнього боргу характеризується його хаотичним накопиченням та нагромадженням. У цей період позичковий капітал вперше виходить на міжнародну арену і, внаслідок некоректної політики щодо зовнішньої заборгованості, борг значно зріс. На другому етапі динаміка боргу все ще була зростаюча, що зумовило формування зваженої боргової політики. Третій етап характеризується шаленим збільшенням зовнішнього боргу країни, що пов'язано з низкою негативних явищ: накопичення простроченої заборгованості перед державним бюджетом, ріст вартості позичкового капіталу і т. д. Четвертий етап пов'язаний зі збільшенням боргового ярма, одна з причин цього: несприятлива економічна та політична ситуація, що пов'язана з конфліктом на Сході України. Спільною рисою кожного періоду є значне зростання зовнішньої заборгованості України.

Джерела та література

1. Кучер Г. Державний борг: історія і сьогодення // Фінанси України. 1999. № 2. С. 10–21.
2. Кравчук О. Історія формування боргової залежності України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti/>
3. Корнев В. Боргові парадокси і орієнтири державних запозичень // Економіка України. 2018. № 6. С. 20–33.
4. Лондар Л. Вдосконалення боргової політики як чинник підвищення рівня фінансової безпеки держави. Стратегічні пріоритети. 2016. № 3. С. 244–252.

Оніщук В. С. – студент II курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Сорокопуд І. В. – аспірант СНУ імені Лесі
Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач
кафедри аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Особливості потенціалу на електропостачальному ринку Волинської області

Постановка проблеми. В наш час інвестиції й інновації – дві нерозривно пов'язані сфери економічної діяльності, що найбільшою

мірою були і залишаються уражені кризою. В сучасних умовах склалася така ситуація, що інновації, які раніше здійснювалися за рахунок централізованих джерел, звелися до незначних величини, тоді як інвестиції, що володіли внутрішньою структурою, втратили її і стали невпорядкованими і неорганізованими, перетворилися тільки в короткострокові цілі інвесторів. Вихід з такого становища один – подолати економічну кризу. На нашу думку, це неможливо без ефективної інноваційно-інвестиційної політики, відновлення основних засобів на принципово новій, конкурентоспроможній основі.

Мета дослідження – дослідити структуру інвестиційно-інноваційних процесів ринку електропостачання Волинської області.

Результати дослідження. Необхідно зазначити, що на індустріальній стадії розвитку інвестиції виконують насамперед реінноваційну (відтворювальну) функцію; в результаті їх впровадження здійснюється здебільшого заміна зношених виробничих і невиробничих основних фондів, інколи – розширення виробничої бази. Але на постіндустріальній стадії розвитку інвестиції мають нести не лише матеріально-речове, а й інтелектуальне та інноваційне «навантаження», тобто, всі інвестиції мають бути інноваційно орієнтованими. А, отже, дослідження проблем поєднання інвестицій та інновацій становить неабиякий науковий інтерес.

Волинь є одним з найбільш енергозалежних регіонів України (в загальноукраїнському рейтингу обсягу потужності електростанцій Волині поступають лише Закарпатська та Житомирська області). Система електроенергетики Волинської області базується на використанні електроенергії, яка вироблена за межами області.

До основних джерел електропостачання відносяться Рівненська АЕС (встановлена потужність 2835 МВт) та Добротвірська ТЕС (встановлена потужність 600 МВт). Споживання електроенергії по Волинській області за 2018 р. склало 1547,9 млн кВт/год [1].

Основною енергопостачальною організацією Волинської області є ПрАТ «Волиньобленерго». Розподіл електроенергії між споживачами передбачено по мережах 110 кВ та 35 кВ через підстанції тих же рівнів напруги. В експлуатації ПАТ «Волиньобленерго» знаходиться 39 підстанцій напругою 110 кВ, загальною встановленою потужністю 847,9 МВА та 72 підстанції напругою 35 кВ, загальною встановленою потужністю 332,0 МВА. Також на території області знаходяться 6 абонентських ПС – 110 кВ (219,8 МВА) та 4 абонентських ПС – 35 кВ (16,8 МВА). Загальна довжина ліній електропередач – 25 611 км,

кількість підстанцій – 5815, загальна потужність трансформаторів – 2108 МВА, площа постачання – 20,2 тис. км². ПрАТ «Волиньобленерго» обслуговує 340 000 фізичних та більше 7000 юридичних споживачів.

Основною проблемою електропостачання області є те, що на більшості існуючих електропідстанціях всіх рівнів напруг працює фізично та технологічно застаріле обладнання, що викликає відмови, ремонти та погіршення технологічних процесів, а значна кількість мереж відпрацювала свій нормативний ресурс. Так, на балансі ПрАТ «Волиньобленерго» перебуває 23 451 км повітряних і кабельних ліній 0,4–10 кВ, знос яких становить 89 %. Характеристика технічного стану електромереж за останні роки свідчить про поступове збільшення їх зношеності (приріст до 1,3–1,7 % в рік). Найбільш гострими проблемами в забезпеченні надійного електропостачання споживачів області є наявність 2852 км низьковольтних електромереж, побудованих в 60–70 роках минулого століття, які потребують повної заміни, а також незадовільний технічний стан обладнання ТП, РП 6–10 кВ (5752 шт.), яке повністю відпрацювало свій ресурс (70,9 % від загальної кількості) [2].

За даними звіту щодо виконання інвестиційної програми ПрАТ «Волиньобленерго» за 2018 р. на будівництво, модернізацію та реконструкцію електричних мереж та обладнання було профінансовано 85556,77 тис. грн (без ПДВ); на заходи зі зниження не технічних витрат електричної енергії – 16572,48 тис. грн (без ПДВ); на впровадження та розвиток АСДТК коштів не виділено; на впровадження та розвиток інформаційних технологій – 200,00 тис. грн (без ПДВ); на впровадження та розвиток систем зв'язку коштів не виділено; на модернізацію та закупівлю колісної техніки – 5612,15 тис. грн (без ПДВ); на інші витрати – 2329,29 тис. грн (без ПДВ). Усього було виділено – 110337,690 тис. грн (без ПДВ), з них витрачено – 108953,63 тис. грн (без ПДВ) [2].

Висновки. Потреби Волинської області в електроенергії на розрахунковий період покриватимуться за рахунок генерації електроенергії зовнішніми джерелами. Для збільшення маневрених потужностей і стабілізації управління режимами роботи об'єднаної енергетичної системи України та зважаючи на те, що блочне обладнання електростанцій значно зношено, фізично та морально застаріле та відпрацювало свій граничний ресурс, необхідно провести реконструкцію

та модернізацію енергоблоків та заміну обладнання через моральне та фізичне зношення на Рівненській АЕС та на Добротвірській ТЕС на що планується виділити значні інвестиції. Завершити будівництво енергоблоку № 9, потужністю 225 МВт Добротвірської ТЕС-2; провести будівництво малої ГЕС на водосховищі Добротвірської ТЕС.

Для забезпечення надійного зовнішнього електропостачання області необхідно виконати нове будівництво електростанцій та ліній електропередач, що є частиною інвестиційної програми ПрАТ «Волиньобленерго» на наступний рік.

Джерела та література

1. Енергозабезпечення. Енергоефективність [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoyi-oblasti-na-period-do-2020-roku1/>
2. Звіт щодо виконання інвестиційної програми за 2018 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://energy.volyn.ua/invest/investments-zvit.php>
3. Павлов К. В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482 с.
4. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості // Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук.х пр. Серія «Економіка». Ужгород, 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 35–38.

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та економіки природокористування СНУ імені Лесі Українки;
Зайчук К. А. – аспірант СНУ імені Лесі Українки

Страхові компанії, як основний інструмент інституційного забезпечення туристичного ринку Волинської області

Постановка проблеми. Інституційне забезпечення для розвитку туристичного ринку відіграє вкрай важливу роль. Воно сприяє створенню нових систем, які є необхідними для формування туристичного ринку. Одним із основних інструментів, які забезпечують повноцінний розвиток туристичного бізнесу є – страхові компанії.

Незважаючи, на зручне територіальне розташування та наявні природні ресурси області, інституційне забезпечення туристичного ринку, а саме діяльність та вплив на ринок страхових компаній має низку недоліків та потребують уточнюючих дій та дослідження.

Даною проблемою займалися такі вчені та науковці: О. О. Охріменко, Є. В. Беляєва, Н. М. Власова, Л. М. Гайдукевич, М. П. Мальська та ін. Однак страхування в туризмі порівняно новий вид інституційної послуги серед інших галузей, тому варто звернути увагу на поглиблене вивчення даної проблематики.

Метою дослідження є визначення страхових компаній, як невід'ємних складових інституційного забезпечення туристичного ринку Волинської області із подальшим з'ясуванням їх сприятливих та несприятливих позицій.

Результати дослідження. Туристична політика створюється та розвивається за допомогою різних інституцій. Для повноцінного розвитку туристичного ринку туризм має мати прямо пропорційний зв'язок з наступними системами: страховими компаніями, банками, рекламними агенціями, громадськими організаціями, туристично-готельними комплексами, транспортними компаніями, тощо. В даній роботі ми проаналізуємо саме страхування в туризмі і визначимо як воно впливає на розвиток туристичного ринку у Волинській області.

Страхування в туризмі згідно Закону України «Про страхування» – це вид цивільних відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб в разі настання страхового випадку під час туристичної подорожі [1].

Страхові компанії в туризмі – компанії, які поєднують відносини туриста з страховими компаніями задля забезпечення безпеки та життя туристів під час страхового випадку. У страхуванні туризму можливі такі види страхування: від нещасних випадків, медичне страхування, майнове страхування, тощо.

Одним із найважливіших видів страхування у туризмі є медичне страхування. Адже воно майже покриває усі витрати: стаціонарне лікування, усі витрати на медичні послуги, купівля ліків та інше. Також існують і інші додаткові види страхування: майнове страхування, страхування від скасування туру, страхування від нещасного випадку, страхування для автомобілістів, тощо [4].

Ще одним видом страхування у туристичній галузі є – асисанс, який використовується на міжнародному туристичному ринку. Асис-

танс це надання певних послуг туристам, які виїхали за кордон в натурально-речовій формі або у вигляді грошової допомоги [2].

Для того, щоб отримати страховий поліс, варто звернутися до страхових компаній, де туристу буде надана інформація щодо можливих видів страхування під час туру.

Найбільш популярними страховими компаніями у місті Луцьку на 2017 р., які здебільшого займалися страхуванням туристів були: «Провідна», «Універсальна», «Інго Україна», «Українська страхова група», «Просто страхування». У табл. 1 показано премії, виплати страхових компаній міста Луцька на 30.06.2017 р.

Таблиця 1

Туристичне страхування у місті Луцьк на 2017 р. [3]

Назва компанії	Премії на 30.06.2017, тис. грн	Виплати на 30.06.2017, тис. грн	Рівень виплат на 30.06.2017, %
Провідна	16304,70	5794,10	36,00
Універсальна	8280,50	3442,90	42,00
Інго Україна	11215,70	1907,70	17,00
Українська страхова група	2934,30	826,09	28,00
ПРОСТО страхування	825,30	178,40	22,00

Висновки. Отож, проаналізувавши страхування в туризмі варто сказати, що даний вид послуги розвивається позитивно та однозначно впливає на інституційне забезпечення туристичного ринку. Адже із зростанням та розвитком туристичного ринку підвищується і рівень страхування.

Але і існують певні недоліки страхових компаній. В першу чергу варто, вдосконалювати страховий ринок в Україні та спростувати систему створення страхових полісів. Страховим компаніям обов'язково потрібно здійснювати свої виплати по страхових полісах вчасно та ті суми, які зазначені у договорах. Адже багато компаній прагнуть займати високі рейтинги престижності та мати велику аудиторію клієнтів серед інших компаній, але своїми несвоєчасними виплатами зменшують фінансову активність фірми та цінність своїх клієнтів.

Джерела та література

1. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 18 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с.

3. Стрішенець О. М. Зайчук К. А. Аналіз діяльності суб'єктів туристичних послуг на Волині протягом 2014–2015 років // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. аспір. і студ. (15–16 трав. 2018 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 236–239.
4. Стрішенець О. М., Зайчук К. А. Пріоритетні напрями функціонування туристичних кластерів у Волинській області // Актуальні проблеми прикладної економіки: [кол. моногр.] / за заг. ред. О. М. Стрішенець. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 129–138.

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та економіки природокористування СНУ імені Лесі Українки;
Павлов К. В. – д. е. н., доцент кафедри аналітичної економіки та економіки природокористування СНУ імені Лесі Українки;
Козлов В. А. – студент IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Концепція нового методологічного дослідження забруднених полігонів та звалищ України

Постановка проблеми. За даною системою поводження із твердими побутовими відходами (ТПВ) та із промисловим відходами (ПВ) на сьогодні в Україні утворено на полігонах та звалищах від 30 до 50 млрд т різної класифікації, але точну кількість важко підрахувати та й не можливо із успадкованими відходами СРСР та полігонів і звалищ, що утворюються нелегально [1, с. 13].

Мета дослідження. Ситуація із вже завданою шкодою навколишньому природному середовищі (НПС) в Україні утворених та накопичених ТПВ та ПВ на полігонах та звалищах потребує нових методів дослідження та стандартів визначення завданої шкоди за встановленими порядком реалізації, що нами пропонується.

Результати дослідження. Дана концепція пропонується здійснювати за новою методологією забруднених, що забруднюються та що забруднюватимуться в перспективі полігонів та звалищ ТПВ та ПВ за таким запропонованим порядком реалізації як: поділ (категоризація) на мікро-, міні-, середні-, великі-, мегаполігони та звалища по Україні

та по областях; категоризація відходів по мікро-, міні-, середні-, великі-, мегаполігони та звалища по Україні та по областях; визначення самоутворених полігонів та звалищ по Україні та по областях і їх майбутня прогнозована кількість за даних умов поводження; поділ за розмірами накопичення на мікро-, міні-, середні-, великі-, мегаполігони та звалища по Україні та по областях; поділ на мікро-, міні-, середні-, великі-, мегаполігони та звалища України із допустимими (прийнятими нормами, що вважаються не забрудненими та відповідають українським і міжнародним стандартам) показниками; поділ на мікро-, міні-, середні-, великі-, мегаполігони та звалища України із перевищеними (не відповідають нормам та українським і міжнародним стандартам) показниками; поділ по розмірам завантаженого майбутнього (прогнозованого) накопичення на мікро-, міні-, середні-, великі-, мегаполігони та звалища по Україні та по областях; створення виїзних груп дослідження полігонів та звалищ по Україні та по областях; метод категоризації полігонів та звалищ по Україні та по областях; новий метод дослідження полігонів та звалищ за системою та категоризацією вимірів повітря та ґрунту в кожний із пор року із-за різної сезонності емісії та накопичення відходів на полігонах та звалищах; новий метод збору вимірів повітря та землі буде організований за системою від тіла полігону та звалища у формі кола з чергою контрольного збору проб з відміткою дистанції в поправці на 45 градусів вправо чи в ліво для всіх наступних контрольних проб по лінії заданих кіл; новий метод збору виміру забруднення повітря від тіла полігону та звалища із таким зняттям проб: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м з поправкою на потоки вітру сезонності, визначеними гранично-допустимими нормами забруднення (українських та міжнародних) та за категоризацією полігонів і звалищ; новий метод збору виміру забруднення землі від тіла полігону та звалища із таким зняттям проб на поверхні до 10 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м; із зняттям проб до 50 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м; із зняттям проб до 100 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м; із зняттям проб до 200 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м з поправкою за визначеними гранично-допустимими нормами забруднення (українських та міжнародних) та за категоризацією полігонів і звалищ; новий метод збору виміру забруднення підземних вод від тіла полігону та звалища із зняттям проб від 10 000 см: 100; 250; 500; 1000; 2000; 5000 м; із зняттям проб до 20 000 см: 100; 250; 500; 1000; 2000; 5000 м; із зняттям проб до 50 000 см: 100; 250; 500; 1000; 2000; 5000 м з по-

правкою за визначеними гранично-допустимими нормами забруднення (українських та міжнародних) та за категоризацією полігонів і звалищ; новий метод збору виміру забруднення повітря в тілі полігону та звалища із зняттям проб: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м з поправкою на потоки вітру сезонності, визначеними гранично-допустимими нормами забруднення (українських та міжнародних) та за категоризацією полігонів і звалищ; новий метод збору виміру забруднення землі в тілі полігону та звалища із зняттям проб на поверхні до 10 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м; із зняттям проб до 50 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м; із зняттям проб до 100 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м; із зняттям проб до 200 см: 5; 10; 25; 50; 100; 250; 500; 1000 м з поправкою за визначеними гранично-допустимими нормами забруднення (українських та міжнародних) та за категоризацією полігонів і звалищ; новий метод збору виміру забруднення підземних та дослідження стану підземного покриву, який створювався при будівництві полігону за стандартами Містбудінспекції вод в тілі полігону та звалища із зняттям проб від 10 000 см: 100; 250; 500; 1000; 2000; 5000 м; із зняттям проб до 20 000 см: 100; 250; 500; 1000; 2000; 5000 м; із зняттям проб до 50 000 см: 100; 250; 500; 1000; 2000; 5000 м; із зняттям проб до 100 000 см: 100; 250; 500; 1000; 2000; 5000 м з поправкою за визначеними гранично-допустимими нормами забруднення (українських та міжнародних) та за категоризацією полігонів і звалищ; порівняння із допустимими значеннями (ДЗ) викидів; порівняння із гранично допустимими значеннями (ГДЗ) викидів [2; 3].

Висновки. Результати нового методологічного дослідження полігонів та звалищ ТПВ та ПВ дозволять:

1. Визначення завданої шкоди НПС на сьогодні із даною за умови сучасного стану поводження із ТПВ та ПВ.

2. Прогнозування майбутньої завданої шкоди НПС ТПВ та ПВ від емісії до накопичення; консультування та надання пріоритетності на основі зробленої методологічної системи досліджень для сільських; селищних; міських; районних.

3. Обласних рад центральних органам влади в сфері ТПВ та ПВ; консультування та надання пріоритетності на основі зробленої методологічної системи досліджень для залучення зелених інвестицій; створення зон екологічної катастрофи, як екологічних кластерів зелених інвестицій для компаній (резидентів та нерезидентів), що мають ініціативу управляти та переробляти ТПВ та ПВ у вторинній галузі економіки України.

4. Створення екогрупи фінанси в сфері поводження з ТПВ та ПВ на основі приватно-державного та державно-приватного партнерства резидентів та нерезидентів України різних галузей економіки.

5. Створення для компаній пріоритетності в сфері поводження з ТПВ та ПВ на основі 0 % оподаткування, окрім екологічного податку із його визначенням від і до та наданням права його встановлення на місцевих органах влади окрім його визначення коридору на рівні КМУ та надання відповідних кредитів від українських та закордонних приватних та державних банків, що включені в екогрупу фінанси.

6. Фізичні чи юридичні особи або їх група об'єднаних осіб (резидентів та нерезидентів України), що займаються та будуть займатись в сфері поводження та переробки ТПВ та ПВ будуть надані компенсації зеленого тарифу із його переглядом коефіцієнта.

7. Фізичні чи юридичні особи або їх група об'єднаних осіб (резидентів та нерезидентів України), що займаються та будуть займатись в сфері поводження та переробки ТПВ та ПВ зобов'язуватимуться брати на себе права та обов'язки повної власності й переробки на ТПВ та ПВ.

Джерела та література

1. Тверді побутові відходи в Україні: потенціал розвитку [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://uabio.org/materials/analytics>
2. Павлов К. В., Федина К. М. Проблеми екологічної безпеки як складової частини енергетичної безпеки України // Актуальні проблеми прикладної економіки: [кол. моногр.] / за заг. ред. О. М. Стрішенець. Луцьк: Вежа-Друк. 2017. С. 85–98.
3. Стрішенець О. М., Єліссєєва Л. В., Ліщук В. У. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2014. 200 с.

Панасюк Ю. О. – студент ІІ курсу факультету економіки та управління СЛУ імені Лесі Українки;

Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СЛУ імені Лесі Українки

Сучасні технології маркетингової розвідки

Постановка проблеми. В ринковій економіці в період постійних змін підприємства повинні постійно підлаштовуватися під спожива-

чів і виробляти товари які вони потребують. Саме тому здійснюється маркетингова розвідка, проведення якої спрощують сучасні технології. У науковій літературі дану проблему піднімали переважно зарубіжні науковці, тоді як у вітчизняній науці і практиці це явище є досить новим і майже не досліджене. Саме цим і обумовлений вибір теми дослідження.

Мета дослідження – вивчити, як сьогодні компанії використовують новітні технології при проведенні маркетингової розвідки.

Результати дослідження. Маркетингова розвідка (marketing intelligence) – це діяльність зі збору інформації про зміни маркетингового середовища, потрібна для розроблення та коригування маркетингових планів та рішень, яку постійно здійснюють підприємства [1]. Цілі й завдання маркетингової розвідки можна звести до постійної роботи зі збору інформації про зовнішнє маркетингове середовище. Найоптимальнішим є, коли різні дані об'єднуються в певні групи: конкуренція (вся інформація про існуючих і можливих конкурентів), ринок (уся інформація про ринок, потреби споживачів), технологія, законодавство, ресурси, загальні тенденції, інші чинники, які не були враховані вище.

Ч. Хант та В. Зартар'ян пропонують класифікацію «4К+1»:

- «текст», що включає різні публікації та бази даних (40 % інформації);
- «фірма» містить постачальників, клієнтів, банкірів, агентів, тощо (30–40% інформації),
- «консультант» – громадські служби та консультанти (10–15 %);
- «бесіда» – конвенції, ярмарки, презентації(5–6 %);
- «джокер» («+1») доповнює обсяг розвідувальної інформації.

Зазвичай це випадково отримана інформація, чутки. Також використовують і іншу класифікацію каналів: ЗМІ, банки даних, персонал, канал «Х» [1].

Реальними методами отримання маркетингової інформації під час маркетингової розвідки є: збір відкритої документальної інформації з реклами, наукових та загальних публікацій тощо, під час виставок та презентацій, на різноманітних конференціях, відвідування фірм-конкурентів під виглядом звичайних клієнтів, аудит торгових точок конкурентів (при аудиті власних можна казати про маркетингове дослідження), використання результатів досліджень конкурентів, отриманих різними методами [1].

Прикладом того, як сьогодні компанії сьогодні проводять маркетингову розвідку є діяльність Google. Основним її заробітком є кошти, отримані від показу реклами. Незважаючи на те, що популярнішими стають програми, які її приховують від користувачів, прибутків в компанії достатньо, щоб наприклад «ділитись» з відеоблогерами на сервісі YouTube. З метою збільшення прибутків компанія намагається надати більш актуальну рекламу для кожного користувача. Жодній людині не буде цікавою реклама магазину якого нема в місті де вона проживає. Саме тому Google зберігає всі пошукові запити [3]. Чимало людей звертало увагу, що після того, як вони шукали в Інтернеті, наприклад, газонокосарку, чи корм для тварин, реклама даних товарів показувалась їм ще декілька тижнів. Окрім того, компанія використовує cookie-файли, з допомогою яких може бачити які сайти ви відвідували (крім того, вона бачить на які сайти ви переходили при пошуку). Також аналізується список підписок та історія переглядів на сервісі YouTube. Якщо, наприклад, переглянути декілька відео, які викладають українські гастарбайтери, показуючи своє життя, то сервіс почне пропонувати квитки на автобус в ту чи іншу країну Євросоюзу.

Щодо компанії Facebook, то її основні доходи також складаються з реклами. Вона використовує всі ті ж методи що і Google [2]. Також, коли людина переглядає сайти, читає статті, а на сторінці знаходиться кнопка «поділитися в facebook», то дані про те, який сайт вона відвідує відправляються на сервери компанії. Окрім того, з компанією пов'язані неприємні чутки. Користувачі мобільних пристроїв помітили, що коли розмовляли з кимось на певні теми біля телефону, наприклад про корм для собак, то через певний проміжок часу вони бачили рекламу цього корму, хоча собак в них ніколи не було і корм вони не купували.

На початку лютого нинішнього року, агенство Tech Crunch провело дослідження [4], в якому виявило, що чимало програм проводило запис екрану телефонів, навіть не повідомляючи про це користувачів. Компанія Apple на чіх апаратах і відбувався запис підтвердила дану інформацію, зауваживши, що вони знали про дану можливість, проте залишали її програмам лише для використання в добросовісних мотивах і попросила розробників прибрати з програм код, який дозволяє це робити [5]. Можна також згадати, так зване «шпигунство» в Windows 10, про яке досі говорять багато. Проте компанія Microsoft

зробила сервіс [6], за допомогою якого можна переглянути всі дані які компанія отримала, проте невідомо чи компанія нічого не приховує.

Сьогодні чимало компаній мають відділи, призначені для збору та обробки розвідувальних даних. Працівники цих відділів займаються усією вище перерахованою діяльністю. Цілком зрозумілою є висока ефективність цих відділів. До речі, в Японії – маркетингова розвідка є частиною культури компанії. Кожен працівник вважає необхідним надавати керівництву всю інформацію про конкурентів. Саме тому фірми створюють кафе для своїх робітників, щоб вони випадково не поділилися комерційною таємницею. Також варто взяти до уваги маркетингову контррозвідку, здійснювану для захисту інформації фірми від конкурентів. Створюються навіть спеціальні списки, де фіксується інформація, пов'язана із «запозиченнями» іншими фірмами певних технологій, ноу-хау тощо. Ці списки допомагають в судових спорах з конкурентами.

Висновки. Маркетингова розвідка – це постійно здійснювана діяльність зі збирання інформації про зміни в зовнішньому середовищі маркетингу. Дана діяльність є необхідною для розроблення та коригування маркетингового плану фірми і для прогнозу майбутніх змін. Однак, маркетингова розвідка нерідко здійснюється за допомогою методів комерційного та промислового шпигунства, що є причиною моральних та правових проблем. Перспективою подальших досліджень має бути створення правил, які дозволили б компаніям проводити маркетингову розвідку, проте унеможливили б втручання в приватне життя людей.

Джерела та література

1. Полторак В. А., Тараненко І. В., Красовська О. Ю. Маркетингові дослідження: навч. посіб. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidruchniki.com/1281041960644/marketing/marketingova_rozvidka_tsili_dzherela_metodi_oderzhannya_informatsiyi
2. How Ads Work on Facebook [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.facebook.com/help/516147308587266/?helpref=hc_fnav
3. About ad position and Ad Rank [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://support.google.com/google-ads/answer/1722122?hl=en>
4. Many popular iPhone apps secretly record your screen without asking [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://techcrunch.com/2019/02/06/iphone-session-replay-screenshots/>
5. Apple tells app developers to disclose or remove screen recording code [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://techcrunch.com/2019/02/07/apple-glassbox-apps/>

6. Diagnostic Data Viewer [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.microsoft.com/en-us/p/diagnostic-data-viewer/9n8wtrrsq8f7?activetab=pivot%3Aoverviewtab>

Панасюк Ю. О. – студент II курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Сорокопуд І. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Аспекти інвестиційно-інноваційної діяльності на ринку електропостачання Волинської області

Постановка проблеми. Сьогодні, в період реформування ринку електропостачання і залучення значної кількості інвестицій в дану галузь енергетики потрібно визначити основні стратегії та механізми регулювання інвестиційно-інноваційної політики електричного ринку регіону. Це допоможе краще спрямовувати залучені кошти та забезпечуватиме рівномірний розвиток всіх елементів даної галузі в майбутньому.

Мета дослідження – вивчити основні механізми регулювання інвестиційно-інноваційної політики, які сьогодні використовуються а також можуть бути використані в майбутньому для стимулювання залучення інвестицій в даний ринок формулюючи стратегію ефективного використання фінансових активів в майбутньому.

Результати дослідження. Сьогодні ринок електроенергії Волинської області розвивається значною мірою за рахунок залучених інвестицій. Згідно з інвестиційною програмою ПрАТ «Волиньобленерго» станом на 19.06.2018 р., на період з 2018-го по 2022 рр. планується залучити близько 620,5 тис. грн на різні цільові програми. З них 75 %, а це близько 4701 тис. грн планується використати на будівництво, модернізацію та реконструкцію електричних мереж та обладнання [1]. Також сьогодні відбувається процес реформування електроенергетичної галузі в Україні, який розпочався після прий-

няття Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017, що є чинним від 11 червня 2017 р. Серед пунктів даного законопроекту передбачається потреба в відокремленні оператора системи розподілу від основної діяльності, пов'язаної із безпосереднім постачанням електроенергії споживачам за допомогою утворення спеціального суб'єкта господарювання, в даному випадку, це Товариство з обмеженою відповідальністю «Волиньелектрозбут» (ТОВ «Волиньелектрозбут»). На дане підприємство надалі переводяться функції постачальника споживачам електроенергії.

Також важливим є впровадження енергозберігаючих технологій для зменшення використання електроенергії. Так, наприклад, на центральних вулицях Луцька було встановлено LED освітлення вулиць. На нашу думку, дані дії здійснюються досить повільно і варто на місцевому рівні активніше впроваджувати енергоефективне освітлення, що дасть змогу використовувати набагато менше електроенергії і зможе досить швидко себе окупити [3].

Важливим елементом регулювання інвестиційно-інноваційної політики в даній сфері є підтримування перспективної на даний момент галузі – зеленої енергетики. Сьогодні є позитивною ситуація, яка склалася з зеленою енергетикою в Україні, після впровадження зелених тарифів. Проте сучасне законодавство не може регулювати всі аспекти даної сфери [4]. Наприклад, законодавство не регулює оптимізацію зелених тарифів до обставин, що склалися, та можливість стимулювання розвитку за допомогою системи аукціонів. Проте, дані недоліки були замічені, і 5 грудня 2018 р. до Верховної Ради України було внесено доопрацьований законопроект, а 20 грудня даний проект закону підтримало за основу 227 депутатів [2].

Основні напрями, які заслуговують на увагу в законі наступні:

– підвищення потужностей зі встановлення світлоелектростанцій і вітроелектростанцій до 50 кВт для приватних домогосподарств (на відміну від існуючих сьогодні 30 кВт);

– можливість спростити процедури, призначені для того, щоб отримати зелений тариф домогосподарствам, які мають світлоелектростанції, які розміщені на дахах і фасадах будівель і мають потужність до 500 кВт;

– ввести строковість технічних умов підключення до мереж, для того, щоб забезпечити прозорість приєднання зелених об'єктів;

– переведення нашої країни на зелені аукціони для комерціалізації електростанцій.

Законопроект ще не прийнятий і тому над ним потрібно ще працювати. Також невідомо коли він буде прийнятий. Проте, ймовірно, він зможе вступити в дію у 2020 р. Зміни, передбачені даним законопроектом, повинні принести користь, як для власників електростанцій, так і для України в цілому. Учасникам ринку електроенергії будуть надані всі можливості для стабільного розвитку. Буде зменшена монополізація ринку електроенергії.

Сьогодні, у Волинській області існує 57 господарств, які вже продають державі електроенергію по зеленому тарифу.

Висновки. Сьогодні вже існують програми щодо використання інвестиційних коштів у електричній сфері. Проблемою є те, що значна частина коштів мусить використовуватися для реконструкції фізично та морально застарілого обладнання.

Важливим чинником є впровадження енергоефективних технологій на місцевому рівні, особливо це стосується нічного освітлення вулиць.

Сьогодні на розгляді в Верховній Раді перебуває закон який повинен покращити ситуацію в даній галузі.

На території Волинської області існують домогосподарства, які продають державі електроенергію. Пріоритетними повинні бути дії, спрямовані на збільшення кількості таких домогосподарств та подальше стимулювання їх діяльності.

Джерела та література

1. Інвестиційна програма на 2018 рік станом на 19.06.2018 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://energy.volyn.ua/files/invest_pdfs/invest-progr-volynoblenergo-2018\(19-06-18\).pdf](http://energy.volyn.ua/files/invest_pdfs/invest-progr-volynoblenergo-2018(19-06-18).pdf)
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65076
3. Павлов К. В., Коротя М. І. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2017. № 1 (9). С. 109–116.
4. Стрішенець О. М., Ляшенко О. М. Теоретичні аспекти туристичних кластерів як детермінант соціально-економічного розвитку регіону // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2017. № 4 (12). С. 7–13.

Плоскіна А. А. – студентка I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;
Ліщук В. І. – к. е. н., доцент кафедри аналітичної економіки та природо-користування СНУ імені Лесі Українки

Основні зміни та виклики сучасного ринку праці

Постановка проблеми. Ринок праці є частиною ринку ресурсів. Від його функціонування залежить соціально-економічний стан держави, який, у свою чергу, безпосередньо впливатиме на цей ринок. На ринку праці здійснюється купівля-продаж ресурсу «праця», специфіка якого полягає в тому, що його не можна відділити від носія. Це означає, що власник ресурсу «праця» є не тільки активним учасником угоди купівлі-продажу, але й безпосередньо впливатиме на подальший процес використання. Тому ринок праці є найбільш динамічним відносно інших ринків з точки зору дії різноспрямованих зовнішніх та внутрішніх чинників. Особливість сучасного ринку праці – швидкоплинні зміни умов попиту і пропозиції праці, що призводять до виникнення дисбалансів.

Мета дослідження – виявлення основних змін та викликів сучасного ринку праці України і окреслення шляхів досягнення збалансованості ринку.

Результати дослідження. Основними *зовнішніми* факторами змін ринку праці в Україні є: 1) складна політична ситуація через військові дії на сході, яка призвела до: міграції економічно активного населення у межах країни та тиск на ринки праці окремих регіонів; вилучення частини робочої сили з економіки та задіяння її у військових структурах; 2) посилення євроінтеграційного вектору, що призвело до поживлення трудової міграції і, як наслідок, вплинуло розбалансованість внутрішнього ринку праці; 3) погіршення економічної ситуації в країні, яка спричинила негативні тенденції у пропозиції і попиті в окремих сегментах внутрішнього ринку праці.

Основними *внутрішніми* чинниками, що безпосередньо пов'язані з умовами попиту і пропозиції на ринку праці, є: рівень оплати та умови праці, рівень безробіття, механізм державного регулювання зайнятості, рівень тіньової зайнятості, зміна кваліфікаційних вимог,

професійний дисбаланс між попитом і пропозицією, розширення сфер зайнятості (зокрема дистанційної), підвищення рівня географічної та професійної мобільності праці тощо.

За даними державної статистики від 2014 р. спостерігається скорочення зайнятості населення, рівень якої зменшився на 2,1 % і станом на 2017 р. зайняте населення становить лише 56 %. Більшою є частка зайнятих у сфері оптової та роздрібної торгівлі, сільському господарстві та промисловості, нижчою – у сфері мистецтва, спорту та відпочинку, інформації та телекомунікації. Це пояснюється тим, що Україна залишається сировинною і низько технологічною країною.

Важливим індикатором стану ринку праці є рівень безробіття, який за методологією МОП у 2017 р. становив 9,5 %. Найбільшим він є серед чоловіків (11,1 %) та у сільській місцевості (9,9 %). Рівень безробіття суттєво відрізняється за віковими групами: серед молоді у віці до 25 років він є більшим і становить 16,9 %.

В Україні сформувалася структура населення, для якої характерна висока питома вага осіб старшого і низька молодшого віку. На 1 січня 2018 р. чисельність осіб у віці 0–15 років становила 16,3 % загальної чисельності населення, у віці 60 років і старше – 22,9 %, у віці 16–59 років – 60,8 %. Вікова структура визначає демографічне навантаження: на 1000 осіб працездатного віку припадає 647 осіб віком 0–15 та понад 60 років [3].

Внутрішньоміграційні процеси, що викликані економіко-політичними чинниками, сприяють посиленню диференціації ставок зарплати на регіональних ринках праці. Негативний вплив на пропозицію праці чинять зовнішньомігарційні процеси. Так, за інформацією Міжнародної організації з міграції кількість зовнішніх трудових мігрантів з України у 2016 р. становила близько 688 тис. осіб, а ще 310 тис. є потенційними зовнішніми трудовими мігрантами [2].

Структура зайнятості України змінюється, проте напрями цих змін не завжди відповідають національним інтересам та викликам глобалізаційних процесів. Фахівці Всесвітнього економічного форуму оцінюють конкурентні переваги країн за індексом глобальної конкурентоспроможності, субіндекс якого характеризує ефективність ринку праці. Україна за цим субіндексом посіла 86 місце із 137 країн світу. Найбільш проблемними характеристиками ефективності ринку праці України є: гнучкість при визначенні заробітної плати (126 місце), реалізація мотиваційної функції податкової системи (124 місце), діалог

між працівником та роботодавцем (92 місце), професійне управління (123 місце), здатність утримувати та залучати таланти (129 та 106 місця відповідно) [1].

Висновки. Отже, незбалансованість вітчизняного ринку праці призводить до: перевищення пропозиції певних видів праці над попитом, зростання рівня безробіття з негативними змінами його структури і працевлаштування без урахування отриманого рівня освіти; поширення тіньової зайнятості, нестачі висококваліфікованих і економічно активних працівників.

Для подолання цих проблем необхідні кардинальні зміни у суспільстві, які мають передбачати: перерозподіл функцій державної служби зайнятості між державним та регіональним рівнями та використання активних методів і форм роботи, зміни в освіті і системі перепідготовки кадрів, застосування технологічного форсайту як інструменту оптимізації потоків робочої сили.

Джерела та література

1. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Глобальний вимір українського ринку праці. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15155/Blyzniuk_Hlobalnyi_vymir_ukrainskoho_rynku_pratsi.pdf?sequence=3&isAllowed=y
2. Міграція в Україні. Факти і цифри. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
3. Основні показники ринку праці. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Савчук Л. С. – студентка V курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Карлін М. І. – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Щодо питання гарантування інвестиційної безпеки держави

Україна знаходиться на шляху до євроінтеграції, що вимагає застосування актуальних у світовому масштабі підходів до розвитку державної інвестиційної політики та формуванні пріоритетів державних інвестиційних видатків. Так, державна інвестиційна політика України має включати базові аспекти основних цілей та завдань

інвестиційної політики нового покоління, що враховує останні тенденції та потреби світової економіки.

Залучення іноземного капіталу, в першу чергу, зможе активізувати проблему пошуку балансу між притоком великих обсягів інвестицій, їх раціональним перерозподілом в країні та спрямуванням у ті галузі, які є важливими для розвитку країни [1, с. 119].

Результати досліджень багатьох вчених показують, що міжнародна міграція капіталу сприяє розвитку країн і відіграє важливу роль в передачі прямих наслідків промислової революції. В такий спосіб потік інвестицій допомагає збільшити кількість та різновиди товарів і послуг й доступ до них в різних країнах світу, поширювати управлінські знання, підвищуючи рівень життя загалом [2].

В рамках «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», для нашої держави потрібно вжити такі першочергові заходи з гарантування інвестиційної безпеки [3]:

- сформувати систематизований перелік галузей, в які заборонено іноземне інвестування, так званий “closed list”;

- систематизувати галузі й напрями, доступ іноземних інвесторів в які обмежений з визначенням рівня та прозорих умов впровадження цих обмежень (наприклад, принцип «золотої акції»);

- розробити галузеві й регіональні ідентифікатори інвестиційної безпеки;

- запровадити національні принципи інвестиційної політики для стимулювання іноземного інвестування з одночасним захистом національних інтересів;

- сформувати комплексні стандарти інвестиційної безпеки, які включатимуть ключові положення та ідентифікатори й систематизувати їх у національному законодавстві.

Найбільш цікавим та доцільними для вивчення в питаннях гарантування інвестиційної безпеки є досвід США, Великобританії, Німеччини, Франції та Японії. Це п'ять країн, економічні стратегії розвитку яких, могли б у майбутньому послужити прикладом для вітчизняної економіки (табл. 1) [4, с. 39].

Для забезпечення належного рівня інвестиційної безпеки Україні необхідна політика стимулювання діяльності інвесторів, забезпечення їм гарантій від інвестиційних ризиків, а також наявність необхідної інфраструктури, яка буде сприяти залученню інвестицій інноваційну сферу [5, с. 12–17].

Моделі інвестиційної політики розвинених країн

Країна	Характерні риси моделі
США	Модель інвестиційної політики орієнтована на реалізацію принципів економічної свободи та економічного лібералізму
Великобританія	Модель спрямована на захист прав власників капіталу і на забезпечення найбільш безперешкодного та швидкого накоплення капіталу в інтересах власників капіталу
Німеччина	Модель інвестиційної політики характеризується творчою спрямованістю по відношенню до внутрішніх фінансових інститутів, жорстке прогресивне оподаткування
Франція	Модель має чітке розмежування між прямими та іншими іноземними капіталовкладеннями, застосовується більш пільгове регулювання у відносинах останніх
Японія	Модель інвестиційної політики робить акцент на державному фінансуванні проектів, будується на активному партнерстві між державою і приватними інвесторами

Зарубіжний досвід провідних країн допоможе Україні подолати інвестиційну кризу, і самостійно вийти на новий рівень гарантування інвестиційної безпеки. Наприклад, у США Україна могла б запозичити сувору налагоджену систему контролю інвестиційної діяльності; у Японії – розбірливість в потенційних інвесторах, їх можливостях; у Франції – політику зниження ризику вкладених в інвестиційні фонди грошових коштів; у Великобританії – ефективність пільгової політики для інвесторів; у Німеччині – систему попереднього повідомлення влади [6, с. 264–271].

Джерела та література

1. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія. Київ: Київ. екон. ін-т менеджменту, 2014. 320 с.
2. Lewis C. Debtor and Creditor Countries: 1938–1944. D.C.: Brookings Institution. Washington, 1948.
3. Freedom of investment, national security and “strategic industries” [Електронний ресурс] // Progress Report by the OECD Investment Committee. 2016. Режим доступу: <http://www.oecd.org/investment/investment-policy/40473798.pdf>
4. Дмитриченко Л. И., Брайловский И. А. Инвестиционная деятельность и экономическое развитие государства. Донецьк: Сх. вид. дім, 2014. 166 с.
5. Шатило О. А. Фінансово-економічна складова інноваційно-інвестиційної політики розвинених країн світу: досвід для України // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. Київ, 2017. Вип. 2. С. 264–271.
6. Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, О. О. Молдован [та ін.]; [за ред. Я. А. Жаліла]. Київ: НІСД, 2016. 80 с.

Самарчук О. В. – студентка IV курсу
факультету міжнародних відносин
СНУ імені Лесі Українки

Корнелюк О. А. – к. е. н., старший викладач
кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами
СНУ імені Лесі Українки

Кон'юнктурне дослідження світового ринку золота

Постановка проблеми. У зв'язку зі складним розвитком соціально-економічних процесів, існує певна тенденція до періодичних змін ролі золота у світовій платіжній системі. Хоча золотий стандарт вже в минулому, золото все ще залишається об'єктом накопичення для держав, структурною складовою їх резервів та привабливим інструментом для відмивання грошей. Саме тому актуальними є питання кон'юнктурного дослідження світового ринку золота.

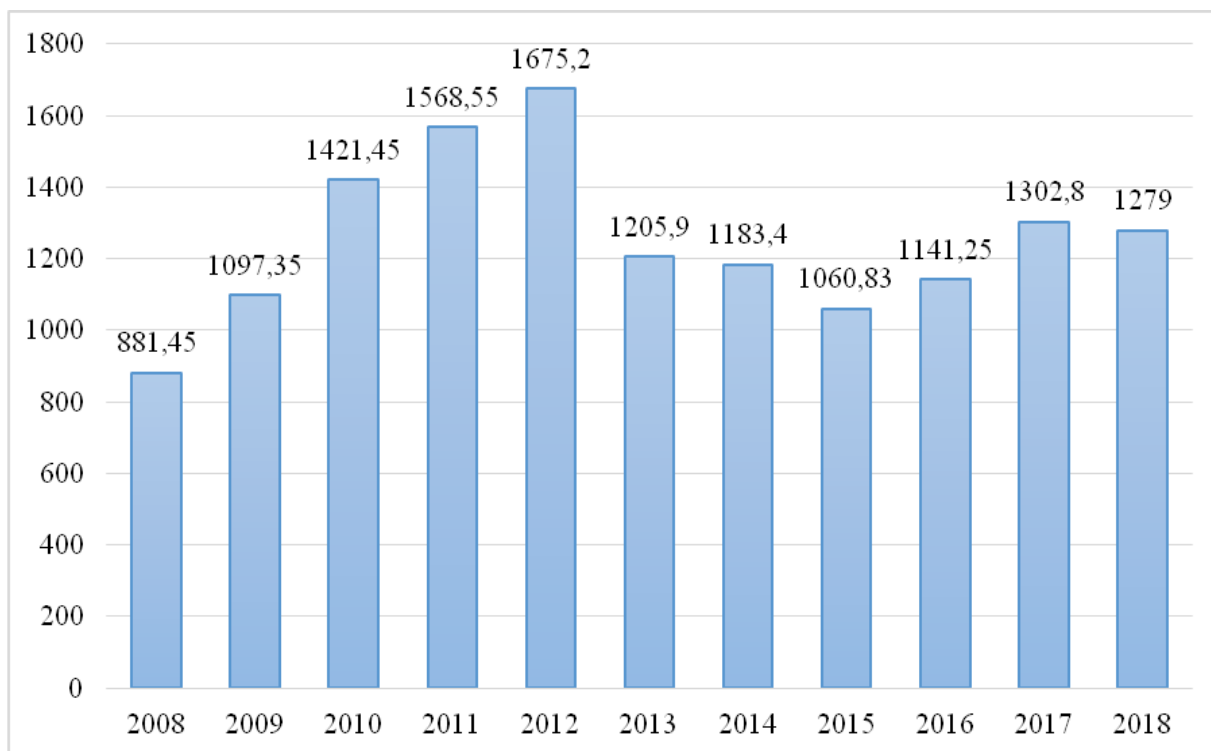
Мета дослідження – характеристика сучасного стану світового ринку золота, аналіз динаміки зміни цін на золото відносно попередніх періодів та виявлення змін у кон'юнктурі ринку золота.

Результати дослідження. Аналізуючи кон'юнктуру світового ринку золота, слід звернути увагу на існування різних наукових підходів до визначення його ролі в економіці та суспільстві будь-якої країни. Так, низка вчених схиляються до адаптаційних властивостей золота з огляду на потреби ринку. Тобто, цей дорогоцінний метал може водночас виконувати функції нагромадження та обігу, впливаючи на баланс світових цін.

Вартість золота полягає у його багатofункціональному призначенні. Так, золото цінне завдяки своїм хімічним та фізичним властивостям, тому і є основним предметом купівлі/продажу світового ринку дорогоцінних металів. Динаміка попиту на золото в сучасних умовах обумовлюється напрямками його використання та призначенням (як сировина для ювелірного бізнесу, в різних технологічних процесах та в промисловості, як резервний засіб у державному секторі, як фінансовий актив з інвестиційною метою та ін.). Пропозиція золота на світовому ринку містить видобуток, повторну переробку та хеджування [1].

Орієнтиром світових цін на золото є так звані **Лондонські фіксинги**. Вважається, що це є найбільш неупереджені рівні цін для

благородних металів. Фіксинги провадяться в кожен робочий день на торгах LBM (London Bullion Market – Лондонський ринок дорогоцінних металів). На підставі цінових заявок членів LBMA (London Bullion Market Assotiation) щодня по робочих днях, двічі на день (торги о 10:30 та 15:00 GMT) провадиться фіксинг для золота. Результати торгів негайно передаються міжнародним інформаційним агенціям, і визнаються в якості «довідкової ціни» по всьому світу [2]. Рис. 1 наочно демонструє коливання ціни на золото за останні 10 років.

Рис. 1. Світові ціни на золото, дол. США за тройську унцію у 2008–2018 роки
Джерело: складено автором за [3].

У 2008 р. ціна на золото була найнижчою за весь період, а в цьому році вартість тройської унції (т. у.) золота становила 881,45 дол. США. З тих пір ціни на золото зростали після економічної кризи 2008 р. Ціна на золото зростала більш високими темпами, ніж коли-небудь, оскільки золото розглядається як хороша інвестиція в часи невизначеності.

Період з 2010-го по 2012 р. характеризується стійкою тенденцією до зростання. У 2012 р. зафіксовано найвищу вартість золота – 1675,2 дол. США за тройську унцію. Ця тенденція пояснюється коливаннями інвестиційного попиту, інфляційними очікуваннями інвесторів, зменшенням золотовидобування, зміною ролі центральних банків на міжнародному ринку золота.

За період з 2013-го по 2018 р. коливання в ціні були незначними, оскільки ситуація на рику стабілізувалася. Зменшення вартості золота, як правило, має тимчасовий характер, що підтверджує важливість золота у суспільних економічних відносинах міжнародного рівня.

Висновки. Наведені тенденції вказують на мінливість міжнародного ринку золота, зростання ролі золота як ліквідного інвестиційного активу та засобу збереження, доводять необхідність дослідження аспектів формування золотовалютних резервів країн. Традиційно світові ціни на золото зростають при посиленні економічної та геополітичної невизначеності, та знижуються, коли міжнародна економіка демонструє стабільне зростання.

Джерела та література

1. Ксенжук О. С. Тенденції функціонування світового ринку дорогоцінних металів в умовах глобальної фінансової нестабільності // Економічний аналіз. Київ, 2017. № 4. С. 289–298.
2. Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення: 27.03.2019).
3. Statista – The portal for statistics. URL: <https://www.statista.com> (Last accessed: 28.03.2019).

Слобода А. С. – студентка I курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;
Ліщук В. І. – к. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Тенденції і протиріччя розвитку аграрного сектору України

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України передбачає реалізацію усіх потенційних можливостей для прискорення економічного зростання. Однією з потужних галузей, що може забезпечити гідно місце України на світовому економічному ринку є сільське господарство. Україна має резерви для реалізації аграрного потенціалу, які обумовлені, у першу чергу, сприятливим природно-ресурсним умовами та географічним розташуванням. Так, площа сільськогосподарських земель України становить 41,5 млн га (одна із

найбільших в Європі), тобто займає 70 % території країни і 32,5 млн га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур [1].

Реальний розвиток сільського господарства характеризується переважно екстенсивним характером господарювання, незадовільним рівнем інноваційної діяльності, непослідовною державною політикою. Усі ці чинники є перешкодою для потужного зростання аграрного сектора.

Мета дослідження – виявлення тенденцій і протиріч розвитку аграрного сектору України та окреслення основних напрямів активізації діяльності в сільському господарстві.

Результати дослідження. Питанням реформування аграрного сектору приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як: В. Бойко, П. Беленький, В. Галушко, В. Геєць, М. Дем'яненко, М. Долішній та ін. Проте реалії та умови, що змінюються потребують подальших досліджень.

На теперішній час аграрний комплекс України створює 17 % ВВП [2]. Загальні тенденції, що відбуваються в аграрному секторі є позитивними: 1) за п'ять останніх років індекс фізичного обсягу продукції сільського господарства, становить 105,7–107,7 % (за 2014–2017 рр.) і лише у 2016 р. його величина становила 87,9 % (порівняно з попереднім роком). Середній приріст продукції рослинництва за цей період становив 3,74 %, тваринництва – лише 1,54 %; 2) середня частка валової доданої вартості сільського господарства за 2014–2017 рр. зросла до 12,9 %, що вище ніж у попередні роки. Це обумовлено зростанням прибутку через податкові преференції сільськогосподарським виробникам [3]; 3) у 2017 р. експорт аграрної продукції становив 17,9 млрд \$, що на 16 % більше за попередній рік [2], а його частка у експорті зросла від 33 у 2014 р. до 42,9 % у 2018 р. [3].

Проте аналіз виробництва основних видів продукції тваринництва за 1990–2018 рр. показав, що: 1) виробництво вовни скоротилось на 93; м'яса – на 46,7, молока – на 57,6 і яєць – на 7,3 %; 2) кардинально скоротилось поголів'я худоби і, відповідно, зменшились посіви кормових культур. Це спричинило негативні зміни структури посівних площ через зменшення багаторічних трав, які сприяють відновленню родючості ґрунту [3].

Євроінтеграційний вектор України змінив її експортні потоки, зокрема для більшості видів української агропродукції. Усе це потребує реформування українського законодавства та його адаптування до стандартів ЄС.

Негативні тенденції розвитку аграрного сектору України, які необхідно подолати для реалізації його потенційних можливостей, зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, що гальмують інвестиційні процеси. Основним об'єктивним чинником є нестабільна політична ситуація та військові дії на території країни.

За період 2010–2017 рр. обсяг капітальних інвестицій (внутрішніх) у сільське господарство зріс у понад 4 рази, проте їх частка у випуску сільськогосподарської продукції становить лише 6 %. Мало-сприятливий інвестиційний клімат є причиною того, що обсяги ПІІ у сільське господарство України були несуттєвими та їх частка в загальних обсягах прямого іноземного інвестування становила лише 1,72–1,33 %. Загалом за аналізований період ПІІ в сільське господарство скоротилися на 25 % [4].

Суб'єктивними чинниками, що створюють перешкоди для прискорення розвитку аграрного сектора та інвестицій в галузь, є: 1) *недосконалість поточної моделі функціонування агробізнесу*. В Україні існує змішана модель, яка поєднує фермерські і сімейні господарства та великі агрохолдинги. Домінування останніх, з одного боку сприяє інвестиційно-інноваційному розвитку аграрного сектора, використанню нових агротехнологій, створенню інфраструктури тощо. З іншого призводить до негативних соціально-екологічних наслідків (надмірного антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, виснаження земельних площ комерційно привабливими культурами, погіршення рівня життя і добробуту селян); 2) *недостатній рівень інфраструктурного забезпечення аграрного ринку*. Дефіцит потужностей для зберігання та перевалки зерна та обмежений доступ до них малого і середнього агробізнесу; 3) *недосконалість та недостатня ефективність державної політики в аграрній сфері* щодо розроблення єдиних правил для всіх учасників ринку, стимулювання обсягів кредитування, відсутності права власності на землю.

Висновки. Отже, динамічність розвитку аграрного сектора України та використання його ресурсного потенціалу залежить від ефективності державної політики в аграрній сфері, яка має забезпечити рівні умови для всіх суб'єктів через створення ринку землі і відміни мораторію на її продаж.

Джерела та література

1. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. URL: <http://newukraineinstitute.org/media/news/549/file/Agro%202015.pdf>

2. АПК України в цифрах: 10 головних показників галузі. URL: <https://www.agroinsider.com.ua/2018/11/16/24278/>
3. Основні показники діяльності сільського господарства. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Патица Н. І. Іноземні інвестиції в сільському господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/7.pdf

Сосовська О. С., Ливак М. В. – студенти
I курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри
економіки, безпеки та інноваційної діяльності
підприємства СНУ імені Лесі Українки

Шляхи розвитку біржової діяльності в Україні

Постановка проблеми. Світовий досвід господарювання в ринкових умовах свідчить, що серед організаційних форм торговельної діяльності одне з основних місць посідає біржова торгівля. Вона є інституціональною системою, за рівнем розвитку й ефективності функціонування якої у світовій практиці визначається перспектива ринкової економіки країни, та значною мірою добробут нації. вирішення проблеми. Це питання досліджували такі науковці, як В. П. Бралатан, О. Є. Велеловська, О. Л. Пластун, М. О. Солодкий, В. О. Яворська та ін. [1; 2; 3; 5]. Проте рівень розвитку біржової діяльності в Україні дуже низький, особливо в сфері товарообміну аграрного сектору, що підтверджує беззаперечну актуальність науково-практичних напрацювань у напрямі вирішення проблеми.

Мета дослідження – оцінити діяльність сучасних бірж в Україні, визначити основні проблеми біржової діяльності та шляхи їх вирішення.

Результат дослідження. Обсяг біржових торгів в Україні протягом останніх років має тенденцію до зниження [4]. Так, станом на 01.01.2018 р. в Україні функціонувало 545 бірж, із яких лише у 10-ти обсяг торгів становить понад 20 млн грн у рік. Також спостерігається значне зниження обсягу торгів найбільше відомих українських бірж (табл. 1). Якщо у 2014 р. обсяг десяти найбільших українських бірж

становив 619695,23 млн грн, то у 2017 р. лише 205787,51 млн грн, що становило 33 % до 2014 р.

Таблиця 1

Обсяг торгів найвідоміших українських бірж протягом 2014–2017 рр. [4]

Назва біржі	2014	2015	2016	2017	Відхилення 2017 р. від 2014 р.	
	<i>млн грн</i>	<i>млн грн</i>	<i>млн грн</i>	<i>млн грн</i>	(-, +)	%
Перспектива	490458,12	220332,17	136057,62	127410,01	-363048,11	26,0
ПФТС	95881,73	53181,80	93719,20	64337,74	-31543,99	67,0
УБ	8565,89	6692,36	3531,20	13412,22	4846,33	156,6
КМФБ	9921,41	3565,31	1743,32	81,75	-9839,66	0,8
Універсальна	12739,29	591,29	252,09	399,20	-12340,09	3,13
СЄФБ	1265,53	1413,39	59,09	–	-1265,53	0,0
УМВБ	260,4	118,67	21,71	–	-260,4	0,0
УФБ	456,88	301,98	18,93	1,16	-455,72	0,3
ІННЕКС	27,32	5,09	1,98	145,43	118,11	532,3
УМФБ	118,66	5,94	–	–	-118,66	0,0
Усього	619695,23	286208,00	235405,14	205787,51	-413907,72	33,0

Основні проблеми біржової діяльності в Україні:

– незначна частина організаційного ринку (більшість біржових операцій здійснюється на позабіржовому ринку, як наслідок, зменшення обороту бірж, їх низька ліквідність та прибутковність бірж);

– висока волативність (високе коливання цін спричиняє підвищену ризиковість операцій);

– нормативне регулювання (нормативна база, що регулює біржову діяльність в Україні все ще перебуває на стадії становлення. Значна кількість нормативних актів не відповідають міжнародним стандартам і потребують удосконалення та подальшого розвитку);

– дефіцит фінансових ресурсів (відсутність внутрішніх джерел фінансування, поганий інвестиційний клімат в країні та несприятлива політико- економічна ситуація в країні відлякують інвесторів, що спричиняє дефіцит фінансових ресурсів);

– недосконалість податкового стимулювання (відсутність пільг для інвесторів, подвійне оподаткування дивідендів, оподаткування інвестиційних доходів, плата за реєстрацію цінних паперів, ліцензійні платежі тощо);

– депозитарна діяльність (існування багатьох депозитаріїв заважає ефективному контролю за їх діяльністю, що створює умови для зловживань і втрати інфраструктури біржового ринку).

Для покращення ситуації на біржовому ринку на нашу думку доцільно запропонувати такі заходи щодо реформування і покращення біржової діяльності:

– знайти шляхи додаткового залучення фінансових ресурсів, для того щоб стимулювати власників вільних грошових коштів та гарантувати безпеку інвесторів;

– збільшити частку організованого ринку у загальному обсязі торгів;

– забезпечити захист прав інвесторів на законодавчому рівні та гарантувати повернення вкладених коштів та виконання угод;

– підвищити рівень капіталізації та ліквідності;

– реформувати депозитарну систему;

– впровадити нові інструменти біржової торгівлі;

– забезпечити прозорість біржової діяльності;

– активно впроваджувати нові інформаційні технології в біржову діяльність.

Висновки. Відповідно до світового досвіду та національних особливостей України, подальший розвиток біржового ринку повинен відбуватися у напрямку створення єдиної біржової системи в Україні, для чого необхідно: оптимізувати кількість бірж, забезпечити ефективне регулювання біржової діяльності шляхом створення комісії з біржового товарного ринку України та розрахунково-клірингових установ, покращити систему моніторингу кон'юнктури біржового ринку, висвітлювати котирування не лише фактичних біржових цін, а й прогноз на наступні місяці, розробити і запровадити систему економічних заходів.

Джерела та література

1. Бралатан В. П. Розвиток біржового ринку в Україні // Економіка АПК. 2016. № 2. С. 126–129.
2. Веселовська О. Є., Капканець В. С. Проблеми розвитку біржового ринку в Україні та шляхи їх подолання [Електронний ресурс] // Проблеми формування нової економіки XXI века: матеріали V Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (21–22 дек. 2012 г.). Режим доступу: http://www.confcontact.com/20121221/5_veselovska.htm
3. Пластун О. Л. Проблеми біржової діяльності в Україні та варіанти їх вирішення [Електронний ресурс] // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2013. Вип. 37. С. 134–139. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2013_37_16

4. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Яворська В. О., Солодкий М. О. Біржовий товарний ринок: навч. посіб. Київ: ЦП КОМПРИНТ, 2015. 576 с.

Стельмашук І. І., Січко А. О. – студенти
IV курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;
Шматковська Т. О. – к. е. н., доцент кафедри
обліку та аудиту СНУ імені Лесі Українки

Підходи до трактування поняття «витрати» відповідно до потреб обліку

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку підприємництва та економіки держави в цілому, постає необхідність у точному та правильному визначенні терміну «витрати». Адже саме витрати являють собою один із найважливіших чинників, що впливає на становлення як економіки держави, так і на фінансово-господарську результативність діяльності підприємств. Тому на підприємствах слід чітко розуміти, що потрібно визнавати витратами та як проводити їх аналізування. Це надасть змогу отримати не лише достовірні, точні дані діяльності, а й забезпечить стабільність у функціонуванні підприємства в цілому.

Пошук підходів до тлумачення поняття «витрати» привернуло на себе увагу з боку як вітчизняних так й зарубіжних науковців. Серед вітчизняних вчених доцільно виділити наступних: В. В. Дерій, О. В. Родіна, І. Кацовська, М. С. Пушкар, Ф. Ф. Бутинець, тощо. Що ж до зарубіжних вчених, то це К. Л. Макконелл, С. Л. Брю та ін.

В реаліях сучасності сутність витрат, теоретичні основи їх класифікації, а також їх склад є недостатньо дослідженими та потребують додаткових розвідок.

Мета дослідження. Дослідження підходів до визначення економічної сутності поняття «витрати» за результатами аналізування праць провідних вчених економіко-теоретичної та облікової сфери.

Результати дослідження. Проблематика щодо трактування економічної сутності поняття «витрати» зумовлює необхідність проведення подальших досліджень. Адже в реаліях сучасності для підпри-

ємств, які знаходяться в збитковому стані, не конкурентоспроможних, навіть тих, що мають стабільний фінансовий стан, відсутність чітко визначеного тлумачення цього важливого поняття є несприятливим фактором.

Витрати можна класифікувати за багатьма ознаками, а також за багатьма різними підходами, зокрема відповідно до нормативно-правового підходу бухгалтерського обліку (П(С)БО, МП(С)БО), з точки зору економічної теорії, а також податкового законодавства.

Незважаючи на те, що в законодавстві є чітко прописані критерії за якими здійснюється класифікація витрат, в працях вчених можна спостерігати розбіжності щодо цих трактувань. Визначення поняття «витрати» у працях різних дослідників наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Тлумачення економічної сутності поняття «витрати» [1–6]

№ з/п	Автор	Визначення поняття «витрати підприємства»
1	Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» № 966	Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)
2	О. В. Родіна	Витрати – це усі ресурси і фактори виробництва, що потребують обліку, виражені у грошовій формі, а також використані в процесі господарської діяльності для отримання фінансового результату і потрібні для його аналізу, прийняття управлінського рішення, а також є внутрішнім ціноутворюючим чинником
3	Г. І. Чубірка	Витрати є грошовим вираженням витрачених за певний період чинників виробництва, необхідних для здійснення підприємством своєї виробничої і реалізаційної діяльності, тобто витрат різних ресурсів (праці, сировини, матеріалів, основних засобів, фінансових ресурсів) у процесі виробництва, обігу і розподілу продукції
4	Ф. Ф. Бутинець	Витрати: 1) витрат, як грошового вираження суми ресурсів, використаних з певною метою; 2) витрат, як економічного показника роботи підприємства, що характеризує суму витрат понесених в процесі господарської діяльності
5	В. В. Дерій	Витратами, доцільно називати повністю або частково використані у процесі господарсько-фінансової діяльності підприємства запаси, необоротні активи, трудові інтелектуальні ресурси, а також зменшення (погашення) зобов'язань підприємства перед бюджетом, кредиторами та іншими юридичними і фізичними особами
6	Л. Г. Мельник, О. І. Корінцева	Витрати – це прямі і непрямі, фактичні і можливі виплати або упущена вигода

За результатами аналізування табл. 1 можна стверджувати, що більшість науковців розійшлись у твердженнях сутності витрат, проте частина із них дійшли висновку, що витрати підприємства характеризуються грошовим вираженням, відображають вартість ресурсів, що в подальшій діяльності здатна принести прибуток, а також витрати – це фактори виробництва, що потребують детального вивчення та своєчасного оперативного обліку.

Висновок. Досліджуючи обрану проблематику та ознайомившись із існуючими поглядами щодо тлумачення витрат в загальній їх сукупності, на нашу думку, найбільш доцільним є визначення щодо бухгалтерського аспекту, а саме ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність». Цей підхід є найбільш практичним та точним, тим самим дозволяє достовірно визначити розмір здійснених витрат за певний період і оперативно узагальнити інформацію щодо них.

Джерела та література

1. Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс] // Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/996>
2. Родіна О. В. Сучасні підходи до визначення сутності категорії «витрати» // Економіка і суспільство. 2017. № 9. С. 1181–1185.
3. Чубірка Г. І. Методи оптимізації витрат підприємства у ринкових умовах // Наук. вісн. Мукачів. держ. ун-ту. 2016. № 2 (6). С. 118–124.
4. Бухгалтерський фінансовий облік: підруч. для студ. спец. «Облік і аудит» вищ. навч. закл. / [Ф. Ф. Бутинець та ін.]; за заг. ред. [і з передм.] Ф. Ф. Бутинця. 8-ме вид., доп. і переробл. Житомир: ПП «Рута», 2009. 912 с.
5. Дерій В. В. Термін «витрати» та його трактування для потреб обліку і контролю // Галиц. екон. вісн. 2010. № 1 (26). С. 154–160.
6. Мельник Л. Г., Корінцева О. І. Економіка підприємства: конспект лекцій: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. 412 с.

Токарчук М. А. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки;

Тоцька О. Л. – к. е. н., доцент кафедри менеджменту СНУ імені Лесі Українки

Використання винагород у мотивації персоналу

Постановка проблеми. Персонал – найважливіший ресурс для будь-якої організації. Завдання менеджерів полягає в тому, щоб

максимально ефективно використовувати можливості персоналу. Для цього вони можуть використовувати різні способи впливу на мотивацію окремого працівника, причому їхня кількість постійно зростає. Одним із основних і найбільш дієвих є винагорода.

Мета дослідження – вивчити особливості використання винагород для підвищення мотивації персоналу, визначити види винагород та вимоги до ефективності системи винагород.

Результати дослідження. Винагорода – це основний засіб для підвищення мотивації працівників. Вона передбачає використання формальних і неформальних механізмів, за якими характеризується, оцінюється та винагороджується праця. Винагорода – це все те, що людина вважає цінним для себе [3, с. 270]. Однак поняття «цінність» є індивідуальним для кожного працівника, від цього залежить і оцінка виконання роботи. В організаціях використовують два основних види винагород – внутрішню (дає сама робота, її зміст) і зовнішню (дає організація). Для того, щоб визначити, який вид винагороди чи яке співвідношення зовнішньої та внутрішньої використовувати, необхідно визначити потреби й особливості працівників.

Основною метою організації щодо винагородження працівників є вплив на їхню поведінку. Системи винагород впливає на характер відвідування та кількість прогулів, і якщо винагороди ґрунтуються на справжньому виконанні роботи, то працівники працюють наполегливіше.

Також система винагород тісно пов'язана з процесуальною теорією очікування Врума, яка говорить про те, що мотивація праці досягається винагородженням. При цьому сила прагнення до отримання нагороди залежить від таких ситуаційних факторів:

- очікування, що затрати (зусилля) на виконання праці дадуть бажані результати;
- очікування, що результати будуть винагороджені;
- оцінювання цінності винагороди з позиції окремого працівника.

На очікування «зусилля-виконання» суттєво впливає оцінка виконання роботи. Як правило, працівник і надалі докладатиме чимало зусиль, якщо знатиме, що працю буде винагороджено. На очікування «виконання-результат» впливає рівень довіри працівника щодо майбутнього винагородження за виконану роботу [2, с. 370].

Для того, щоб система винагород була ефективною, необхідно, щоб вона відповідала таким вимогам:

– вона має бути узгодженою з індивідуальними потребами працівників;

– винагороду потрібно порівнювати з тими, що дають в іншій організації;

– розподіл винагород в організації повинен бути справедливим (теорія справедливості Адамса);

– повинна бути відповідність між потребами працівників і шляхами їх задоволення. Ця характеристика може реалізуватися за принципом: «різноманітні винагороди – різноманітні методи для їх досягнення».

Зазвичай система винагород в організації буває двох видів – із преміальною системою та погодинною чи місячною платнею. Згідно мотиваційного підходу, винагороди за фіксованою системою можуть бути безпосередньо прив'язані до виконання робіт. Преміальні системи призначені для винагородження працівників пропорційно до виконаної роботи. До преміальних систем, які найчастіше використовують організації, відносять: плату за знання, акордну систему оплати, участь у розподілі доходів та участь у розподілі прибутків.

Проаналізуємо чинну систему винагород персоналу на ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» (м. Маріуполь). «Азовсталь» традиційно є лідером галузі за рівнем заробітної плати. Піклуючись про добробут своїх співробітників, підприємство надає їм і пакет соціальних пільг і гарантій, які розповсюджуються не тільки на дійсних співробітників комбінату, але і на пенсіонерів підприємства. Комбінат «Азовсталь» реалізує програму короткострокового медичного страхування працівників підприємства за рахунок коштів роботодавця. Крім того, на підприємстві діє багаторівнева система роботи з молодими фахівцями, яка передбачає як їх професійне становлення, так і управління їх кар'єрним ростом [1].

Висновки. Отже, одним із найважливіших стимулів, за допомогою якого керівництво організації може спонукати працівників до підвищення продуктивності їхньої продуктивності, є винагорода. Враховуючи те, що до здійснення процесів в організації залучені працівники різних категорій, які мають індивідуальні потреби, та праця яких має свої особливості, комплексна система винагородження повинна включати різні типи зовнішньої та внутрішньої винагород.

Джерела та література

1. Соціальна політика // Металургійний комбінат «Азовсталь»: веб-сайт. URL: https://azovstal.metinvestholding.com/ua/responsibility/social_policy

2. Гріфін Р., Яцура В. Основи менеджменту: підручник / наук. ред. В. Яцура, Д. Олесевич. Львів: БаК, 2001. 624 с.
3. Уткін Е. А. Основи мотиваційного менеджменту. Москва: Асоціація авторів і видавців «ТАНДЕМ», ЕКМОС, 2000. 352 с.

Туркін К. – студентка I курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки;

Ліщук В. І. – к. е. н., доцент кафедри

аналітичної економіки та природо-

користування СНУ імені Лесі Українки

Асиметричність трудових міграційних процесів та політика їх регулювання

Постановка проблеми. Глобальний характер сучасного світу посилює міграційні процеси, які характеризуються соціально-економічною асиметричністю, що обумовлена нерівномірністю розвитку країн та регіонів світу. Асиметричність трудової міграції призводить до перерозподілу населення між територіями, зміни структурних характеристик населення країн та регіонів.

Асиметрія трудової міграції, як об'єктивне явище, відображає непропорційність розподілу міграційних потоків між країнами й регіонами світу і характеризується кількісними та якісними показниками. Вона спричиняє як негативні, так і позитивні наслідки і тому потребує регулювання. Політика держав є важливим чинником посилення або пом'якшення асиметрії трудових міграційних процесів.

Мета дослідження – охарактеризувати асиметричність трудових міграційних процесів останніх років та політики їх регулювання.

Результати дослідження. Проблема розробки та реалізації збалансованої міграційної трудової політики як на національному, так і на міжнародному рівні розглядалася в роботах вітчизняних вчених: М. О. Багмет, В. В. Комірної, О. А. Малиновської, О. В. Палагнюк, О. П. Савіцької, О. О. Чуприни, а також в роботах іноземних вчених: Дж. Беккера, М. Крітца, Дж. Саймона, П. Стокера, У. Томаса та ін. Під впливом соціально-економічної ситуації, політичних змін та військових конфліктів трудові міграційні процеси все більше набувають асиметричності, яка потребує корегування.

Інтегрування України у європейський простір, ускладнення економіко-політичної ситуації та скасування візового режиму посилило міграційні процеси. За інформацією Держкомстату України за 2015–2017 рр. кількість трудових мігрантів сягає 1303 тис осіб, що становить 4,5 % населення і на 10 % більше ніж за період 2010–2012 рр.

Основними центрами тяжіння наших трудових мігрантів є Польща (38,9 %), Російська Федерація (26,3 %), Італія (11,3 %) і Чеська Республіка (9,4 %). Освітня структура мігрантів представлена особами з професійно-технічною освітою (33,9 %), повною загальною середньою (30,1 %) та повною вищу освітою (16,4 %) [1].

На теперішній час в світі сформувалися шість основних центрів тяжіння робочої сили: Північна Америка, Західна і Центральна Європа, нафтодобувні країни Близького Сходу, країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Латинська Америка, група окремих країн Центральної та Південної Африки.

Будь-яка країна не може розглядати своє майбутнє без урахування переміщень людей. Більшість країн водночас і приймають і втрачають трудові ресурси. Тобто поділ держав на країни походження та призначення ускладнюється і межі цих понять поступово зникають.

За даними Всесвітнього банку мігранти за рік заробляють у середньому близько \$ 2,6 трлн, тому вважається, що «міграційна» економіка займає шосте місце у світі [2]. Крім позитиву міжнародна трудова міграція спричиняє втрати як для країн-донорів (відтік кваліфікованої робочої сили, яка отримала освіту в країні), так і для країн-реципієнтів (збільшення нелегальної трудової міграції, міжнародних конфліктів тощо), тому виникає необхідність регулювання міграційних потоків.

Міграційна асиметрія може бути: 1) природною, яка не призводить до суттєвих порушень рівноваги територіальної системи; 2) надмірною, що призводить до загрози надлишку робочої сили в одних регіонах та дефіциту в інших; 3) диспропорційною, яка призводить до потенційно небезпечних змін в структурних характеристиках населення окремих складових територіальної системи [3]. Кожен вид потребує корегування заходами міграційної політики.

ООН виділяє чотири типи міграційної політики: політика сприяння збільшенню міграційних потоків, політика підтримки міграції на незмінному рівні, політика сприяння зниженню міграції і політика

невтручання. 73 % країн реалізують імміграційну політику, спрямовану на підтримку незмінного рівня імміграції чи політику невтручання, 16 % – політику зниження рівня імміграції і 11 % – політику підвищення [4].

З метою вирівнювання асиметрії міграційних потоків сучасна міграційна політика має два напрями: імміграційна (інтеграція, залучення кваліфікованих працівників, возз'єднання сімей, сприяння поверненню іммігрантів у країни їх походження) та еміграційна (подвійне громадянство, стимулювання повернення на батьківщину, залучення діаспори до розвитку країни походження) політики.

Висновки. Отже, сучасні зміни інтенсивності трудових міграційних потоків та їх асиметрія вимагають проведення виваженої міграційної політики, яка є не тільки механізмом мінімізації міграційних ризиків, але й запорукою ефективного використання потенціалу міграційних процесів та засобом подолання негативних наслідків асиметрії трудових міграційних процесів.

Джерела та література

1. Киян Є. Українська міграція: чого очікувати сусідам? URL: <http://icps.com.ua/ukrayinska-mihratsiya-choho-ochikuvaty-susidam/>
2. Корнієнко О. О. Аналіз регіональної міграційної асиметрії в країнах східної Європи. URL: <http://global-national.in.ua/vipusk-1-2014/240-kornienko-o-o-analiz-regionalnoji-migratsijnoji-asimetriji-v-krajnakh-skhidnoji-evropi>
3. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів. URL: https://www.idss.org.ua/avtoref/2018_dis_Kornienko.pdf
4. How the world views migration. URL: http://publications.iom.int/system/files/how_the_world_gallup.pdf

Франчук О. Ф. – студент ННЦ післядипломної освіти СНУ імені Лесі Українки;

Колосок А. М. – к. е. н., доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності СНУ імені Лесі Українки

Управління соціально-трудовами відносинами організацій та обґрунтування напрямів підвищення їх ефективності

Постановка проблеми. Соціально-трудова відносина є важливим елементом економічної системи, адже безпосередньо від їх ефектив-

ності залежить якість трудової діяльності, соціальна злагожденість у суспільстві, висока продуктивність праці та соціально-економічний прогрес. Формування правової, організаційної, інформаційної інфраструктури системи соціально-трудоких відносин неможливе без навчання спеціалізованих фахівців, державних службовців, працівників, навичкам ефективного функціонування в умовах ринкового середовища.

Важливі економічні аспекти формування соціально-трудоких відносин висвітлені у багатьох працях вітчизняних вчених. Зокрема, значний інтерес становлять наукові праці Л. А. Ковалю [1], А. М. Колоска [2], І. М. Кравця [3], О. О. Фоміна [4] та ін. Однак методологічне забезпечення і практика використання соціально-трудоких відносин в умовах ринкової економіки, з метою підвищення їх ефективності не отримали остаточного визначення.

Метою роботи є дослідження теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності соціально-трудоких відносин на підприємстві.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів формування та реалізації соціально-трудоких відносин на підприємстві.

Основними **завданнями** написання роботи є: розкрити сутність та значення соціально-трудоких відносин на підприємстві; дослідити зарубіжний досвід функціонування соціально-трудоких відносин; здійснити діагностику середовища функціонування організації; оцінити стан соціально-трудоких відносин на підприємстві; розробити пропозиції щодо підвищення ефективності соціально-трудоких відносин на підприємстві.

Результати дослідження. Нами визначено пріоритетні напрями підвищення ефективності соціально-трудоких відносин на підприємстві, до них належать:

– вдосконалення колективного договору підприємства (зменшення тривалості робочого тижня (дня), оплата первинного та періодичного медичних оглядів, запровадження вільного робочого графіку, організація заходів культурно-просвітницького та розважального характеру, створення кімнати психологічного розвантаження, організація спортивних змагань серед працівників, поліпшення умов праці, встановлення системи кондиціонування, виплата матеріальної допомоги на оздоровлення, запровадження кімнати догляду за маленькими

дітьми, організація медичного страхування, навчання та підвищення кваліфікації працівників, тощо);

– співпраця в рамках соціального діалогу (співпраця з Федерацією роботодавців України, дотримання умов генеральної угоди, участь в укладанні галузевої угоди; співпраця з Федерацією профспілок України, участь у всеукраїнських профспілкових акціях та програмах; співпраця й відкритість з державними органами та службами (інспекції праці, служби з посередництва і примирення, фондів соціального страхування, тощо));

– участь у фінансуванні соціально-відповідальних програм (програми з розбудови місцевої інфраструктури, благодійництво, соціально-етичний маркетинг);

– запровадження соціальної звітності на підприємстві (сертифікація підприємства згідно соціальних стандартів: AA1000, ISO 26000, OHSAS 18001, SA8000 тощо).

Висновки. Уточнено поняття «соціально-трудова відносина», під яким ми пропонуємо розуміти сукупність правових, економічних, виробничих та соціальних відносин між державою, роботодавцем, найманим працівником та самозайнятим індивідом, які виникають в процесі праці та спрямовані на забезпечення високого економічного рівня життя та соціального захисту людини.

Формування та розвиток соціально-трудова відносин в суспільстві здійснюється під впливом значної кількості факторів, значимість яких обумовлюється історичною, економічною, соціокультурною та політичною складовими. Безпосередній вплив на соціально-трудова відносина здійснюють соціальна політика, глобалізація економіки, розвиток суспільної праці та виробництва.

Впровадження передового досвіду європейських країн дасть можливість підняти на новий рівень систему соціально-трудова відносин в Україні, та створити правову, соціальну державу.

Джерела та література

1. Коваль Л. А. Особливості розвитку соціально-трудова відносин в сучасних умовах // Ефективна економіка. 2015. № 2.
2. Колосок А. М. Аналіз соціально-трудова відносин на ринку праці Волинської області // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2010. № 5. С. 113–117.
3. Кравець І. М. Інноваційний розвиток економіки та соціально-трудова відносина // Економіка і суспільство. 2017. № 11. С. 390–394.

4. Фоміна О. О. Механізм регулювання соціально-трудо­вих відносин на засадах відповідальності // Вісн. Донец. нац. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. 2013. № 3 (59). С. 46–56.

Чучман Н. В., Румін С. М. – студенти
ІІІ курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки;

Павлов К. В. – д. е. н., доцент кафедри
аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Галузь майбутнього: розумні міста та будинки

Постановка проблеми. Що ж таке Smart city? Згідно з визначенням Британського інституту стандартів, що розумне місто – це єдина система, в якій органічно взаємопов'язані міські комунікації, інформаційні технології передачі даних та пристрої IoT (інтернет речей). Іншими словами це інтеграція і контроль всієї міської інфраструктури за допомогою новітніх технологій для поліпшення якості життя і оптимізації ресурсів. Найважливішими технологіями для смарт міст стали Інтернет речей. Різні датчики і сенсори, а також смартфони, планшети, передають дані в єдиний центр, а технологія big data дозволяє обробляти ці величезні масиви для ефективного управління і та прийняття операційних і стратегічних рішень [1].

Мета дослідження – визначити системи розумних міст та будинків майбутнього.

Результати дослідження. Сингапур, Лондон, Сеул, Берлін, Токіо і так далі. Що об'єднує ці п'ять міст, окрім того, що вони є столицями? Їх об'єднують технології, які стали невід'ємною частиною міського життя. Парковки, які містять датчики, що сповіщають водіїв про вільне місце; вуличне освітлення, яке починає працювати з появою перехожих; мобільні застосунки, які сигналять про потребу в невідкладній медичній допомозі або дозволяють отримати ліцензію на створення ресторану. Усе це – «розумні» міста.

«Найрозумнішими» ці міста є і тому, що їхня влада переконана: концепція Smart City полягає не тільки в облаштованих вулицях і діджиталізованих адміністративних послугах, але, у першу чергу, в комфорті громадян. Тому першочерговою складовою «розумного» міста є «розумні» будинки [2].

Сьогодні, якщо місто не може похизуватися статусом smart, воно принаймні прагне до того. За своїм змістом, «розумне» місто є злагодженою системою технологій та інновацій, які використовуються для взаємодії з державними органами та отримання адміністративних послуг, у транспортній мережі та дорожньому русі, енергетиці та водопостачанні, охороні здоров'я, житлі.

Однак, будь-яке «розумне» місто має спільну мету: приносити користь його жителям, забезпечувати енергоефективність та економічність, а також дарувати суспільству найцінніший ресурс, якого катастрофічно не вистачає, – час. Дослідники з Juniper Research, британської аналітичної компанії, підрахували: справді «розумне» місто має потенціал повернути кожній людині 125 годин щорічно. Аналітики пояснюють, що досягти цього можна шляхом впровадження технологій IoT (інтернету речей. – Mind) та пов'язаних послуг у чотирьох ключових сферах: транспорт, охорона здоров'я, громадська безпека й отримання державних послуг.

Майже три доби (70 годин) людина втрачає щорічно під час використання транспорту. Проте «розумна» система, яка включає і систему паркування, і мобільні застосунки, і відкриту базу даних щодо заторів або коротких шляхів з пункту А до пункту Б, дозволяє зберегти 60 годин [3].

Дану систему розумного міста можна наглядно побачити у «розумному» Сингапурі. Це місто, де впровадження «розумних» систем – не просто ініціатива, а національна смарт-програма. Отже, зусилля докладають не лише неурядові організації або компанії, які займаються телекомунікаціями й випуском цифрових технологій, але населення й уряд.

Водночас, «розумний» Сингапур – це в першу чергу «розумні» будинки. Так, наприклад, у районі Юхуа було встановлено тисячі датчиків, що дозволило органам влади вимірювати енергію, виробництво відходів та використання води в режимі реального часу, а жителям – отримувати зворотній зв'язок, аби регулювати використання ресурсів удома.

Висновки. Таким чином, «розумні міста» створюються для покращення та спрощення управління містом, благоустроєм міського середовища, забезпечення безпеки та підвищення якості життя жителів міста [4].

Джерела та література

1. «Smart city». Огляд майбутнього, яке стало реальністю [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://shen.ua/ua/smart_city_shen_facility
2. Галузі майбутнього: «розумні» міста та будинки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20188390-galuzi-majbutnogo-rozumni-mista-ta-budinki>
3. Павлов К. В., Коротя М. І. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2017. № 1 (9). С. 109–116.
4. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду / О. М. Павлова, О. М. Стрішенець, М. І. Коротя, О. В. Новосад // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич, М. Б. Кулинич. 2018. № 2 (14). С. 7–13.

Шевчук І. І., Максимчук О. В. – студенти
І курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Лялюк А. М. – к. е. н., доцент кафедри
економіки, безпеки та інноваційної діяльності
підприємства СНУ імені Лесі Українки

Зарубіжний досвід впровадження біржового електронного трейдингу

Постановка проблеми. Одним з новітніх явищ у розвитку техніки проведення операцій на міжнародних товарних біржах є електронний трейдинг. Проблема автоматизації безпосередньо процесу торгівлі в біржовому колі виникла недавно проте довгий час знаходилася в обговоренні. Питання розвитку електронної біржової торгівлі у своїх працях досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як О. Сохацька, С. Вайн, П. Пейтел та ін. [1; 2; 4]. Особливо це питання є актуальним для бірж України, оскільки є малодослідженим.

Мета дослідження. Дослідження зарубіжного досвіду впровадження біржового електронного трейдингу.

Результати дослідження. Електронна біржова торгівля – це одне з новітніх явищ у сфері техніки проведення операцій на міжнародних товарних біржах. На сучасному етапі розвитку біржі України майже не використовують системи електронного трейдингу. Законодавство України, що регулює біржову діяльність (Закон України «Про товарну біржу» та «Про цінні папери і фондову біржу»), не заохочує впровадження в практику новітніх біржових механізмів. Ці законодавчі акти досить поверхневі, не містять цілого ряду головних напрямів формування строкового ринку [1].

Світовий біржовий ринок зараз представлений різноманіттям електронних систем торгівлі. Одна з найдавніших систем, що розроблена для торгівлі ф'ючерсними і опційними контрактами на двох провідних біржах США – Чиказькій торговій і Чиказькій товарній тепер об'єднані в CME Group і функціонує вже майже двадцять років – це система Globex. Вона була розроблена інформаційною компанією Reuters Ltd, яка виступила ініціатором, запропонувавши обладнання та програмні продукти. На початку термінали системи Globex були встановлені в офісах членів чиказьких бірж у Чикаго, Нью-Йорку, Лондоні та Парижі. Для здійснення контролю за торгівлею в системі у Чикаго було створено контрольний центр, який здійснював реєстрацію користувачів, їх ідентифікацію і паролі, відкриття та закриття електронних торгів, забезпечення зв'язку клірингової палати з біржами та освоєння нових контрактів [4]. Нині систему Globex-2 використовують більше десяти бірж Південної і Північної Америки, а також Західної і Східної Європи. Суттєвий внесок у розвиток електронних технологій біржової торгівлі зробила розроблена Лондонською міжнародною біржею фінансових ф'ючерсів (LIFFE) електронна система LIFFE CONNECT для торгівлі ф'ючерсами і опціонами на фінансові інструменти.

Однією з головних характеристик електронного трейдингу є алгоритм, що використовується для укладання біржових угод. В основному сучасні біржові електронні торговельні системи використовують алгоритм *ціна/час*. Підбір продавців та покупців здійснюється на основі зіставлення цін у режимі реального часу. Система підбирає найкращу ціну (найвищу для покупця та найнижчу для продавця), якщо є команди з однаковою ціною, то обирається та, яка була вве-

дена раніше. На LIFFE використовується також алгоритм *найкраща ціна/розподіл обсягів* [2].

Електронна торгівля є у десятки разів дешевшою від стандартної біржової торгівлі, передусім, для користувачів. Найпопулярнішою бізнес-моделлю на фондовому ринку є Електронні комунікаційні мережі (ЕСМ – Electronic Communication Networks). Перші електронні системи були введені на товарних біржах Бельгії, Фінляндії, Австрії, Італії, Іспанії, Японії, Сінгапуру, Швеції, США і Великобританії. Найперша система була встановлена на Новозеландській ф'ючерсній і опціонній біржі. Ця система почала свою роботу в січні 1985 р. Українські біржі практично не використовують системи електронного трейдингу. У цьому аспекті вони програють ринок позабіржовим торговельним системам комп'ютерного котирування, представником яких є ПФТС (Перша фондова торговельна система) - асоціація, саморегульована організація (СРО) професійних учасників фондового ринку України. ПФТС є електронною біржею цінних паперів України. Вона охоплює усі найбільші регіони України та підтримує роботу у режимі реального часу [3].

Головною перевагою електронної біржі є можливість проведення торгових операцій у будь-який час доби. У брокерів з'являється можливість торгувати в ті години, коли звичайна біржа закрита, тобто це являється потенційним додатковим прибутком для брокерських компаній. Також брокери одержують максимальний доступ на ринки. Додаткова перевага електронної біржі – це, як правило, більш низькі операційні витрати. Брокери, що беруть участь в електронній торгівлі, вважають, що електронна система має таку перевагу, як конфіденційність. У традиційному біржовому «кільці» брокери знають один одного; знають, інтереси якої компанії представляє кожен брокер; тому якщо брокер, що представляє яку-небудь велику фірму, починає, скажемо, активно чи скуповувати продавати які-небудь контракти, то брокери в «кільці» відразу ж роблять для себе відповідні висновки і змінюють свою тактику. Головним недоліком електронної біржі є неминуча поки для деяких годин доби дуже низька активність і ліквідність електронного ринку.

Висновки. На сучасному етапі могутній імпульс розвитку електронної біржової торгівлі дало б усунення існуючих недоліків електронного ринку, головним з яких є його низька ліквідність, а також серйозна робота з уніфікації систем електронної біржової торгівлі з

метою розробки єдиного принципового підходу до діяльності електронної біржі і забезпечення сумісності різних електронних систем.

Джерела та література

1. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Біржова діяльність. Розвиток біржового трейдингу в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukr.vipreshebnik.ru>
3. Статистичний щорічник ЄС [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://err.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
4. Сохацька О. М. Біржова справа. Тернопіль: Карт-бланш; Київ: Кондор, 2008. 632 с.

Шмігель В. Є. – студентка II курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки;
Деделюк К. Ю. – к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки

Франчайзинг як особлива форма бізнесу в Україні

Франчайзинг є однією з кращих моделей ведення бізнесу в світі, за допомогою якої можна ефективно розвивати малий та середній бізнес на засадах конкурентності та інноваційності. Франчайзинг є формою довгострокового співробітництва декількох організацій на міжнародному ринку послуг, яка передбачає, що франчайзер (головна компанія, як правило, має великий престиж і бездоганну репутацію) дає права на бізнес разом з технологією виробництва (або права на продаж товарів, послуг) незалежним від неї бізнес-одинацям – франчайзі [1, с. 94]. Для української економіки франчайзинг сьогодні є відносно новим явищем, у той час як у розвинених країнах він сторіччями практикувався як засіб забезпечення потреб суспільства в різних послугах.

Метою даної роботи є дослідження франчайзингу як особливої форми бізнесу в Україні.

Основні результати дослідження. За визначенням Міжнародної асоціації франчайзингу: «Франчайзинг – це договірні відносини між

франшизодавцем (франчайзером) та франшизоодержувачем (франчайзі), де франшизодавець пропонує або зобов'язується виявити постійний інтерес до діяльності франшизоодержувача у таких сферах як ноу-хау та навчання персоналу, тоді як франшизоодержувач здійснює власну діяльність під спільним фірмовим найменуванням, форматом і/чи процесом, яким володіє франшизодавець, та вклав або вкладе значні інвестиції у це підприємство [2, с. 18].

На основі бібліографічного та практичного дослідження можна запропонувати власну узагальнену таблицю переваг та недоліків франчайзингу (табл. 1), що характеризує франчайзинг як позитивне явище, незважаючи на ряд недоліків, які компенсуються при комплексному аналізі.

Таблиця 1

Переваги та недоліку франчайзингу [3]

Переваги	
для франчайзера:	для франчайзі:
<ul style="list-style-type: none"> – розширення бізнесу з мінімальними інвестиціями; – отримання додаткових доходів; – уникнення законодавчих бар'єрів щодо розподілення території та узгодження цін; – економія загальногосподарських витрат 	<ul style="list-style-type: none"> – приєднання до бізнесу, що успішно розвивається; – навчання персоналу і контроль над веденням бізнесу з боку франчайзера; – поширення успішного досвіду в рамках франчайзингової мережі; – надання інших вигод з боку франчайзера; – часткове фінансування з боку франчайзера; – переваги, пов'язані з високою купівельною спроможністю франчайзера; – вигоди, пов'язані з ексклюзивними правами розподілу
Недоліки	
<ul style="list-style-type: none"> – недоплата або виплата внесків з запізненням; – невдача будь-якого франчайзі негативно впливає на всю систему; – труднощі збереження конфіденційності комерційної таємниці 	<ul style="list-style-type: none"> – вартість франшизи; – строге дотримання стандартизованих процедур; – обмеження, що стосуються закупівель; – обмежений асортимент товарів; – невідповідні програми навчання; – територію франшизи неможливо нав'язувати споживачам; – франчайзі не має права самостійно продати свою франшизу

Перші франчайзингові договори в Україні було укладено в 1993 р. До 2000 р. на український ринок виходять міжнародні компанії, зокрема, у 1999 р. з'являється перший партнерський ресторан мережі Pizza Chelentano, який відкритий по франшизі.

У 2001 р. було створено Асоціацію франчайзингу України, завдання якої – представлення інтересів підприємців, які використовують франчайзингові договори на урядовому рівні.

Варто відзначити, що ще в 2001 р. в нашій країні існувало всього кілька десятків франчайзингових мереж. З 2004 р. почалося стрімке зростання франчайзингових точок. У 2010 р. на ринок України вийшла міжнародна мережа піцерій Domino's Pizza, у 2012 р. в Києві відкривається перший ресторан міжнародної мережі KFC. Починаючи з 2015 р. кількість франчайзингових мереж ринку з кожним роком збільшувалася на 30 %, а на початок 2019 р. в Україні успішно працює вже понад 23 000 франчайзингових точок [4].

На сьогодні понад 30 українських мереж представлені на міжнародних ринках. Серед яскравих представників можна відзначити: VD one – мережа магазинів чоловічого одягу; DELFAST – сервіс кур'єрської експрес-доставки на електровелосипедах; Arber – магазини ділового одягу для чоловіків; Burger Loft – мережа фаст-фудів.

За кількістю франчайзингових точок найбільшими мережами в Україні є Наша Ряба (більше 2500 торгових точок), Гаврилівські Курчата (більше 600 торгових точок), Форнетті (близько 500 точок). Франчайзинг в Україні більше розвинений у великих ділових центрах, наприклад: у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Дніпрі. Гальмує розвиток франчайзингу в Україні відсутність чітко регламентованого законодавства в сфері франчайзингу, а також присутність недобросовісних франчайзерів і франчайзі [5].

Висновки. Франчайзинг має широкі перспективні можливості для розвитку в Україні. Проте для їх реалізації необхідно забезпечити сприятливі умови, а саме: щодо надання державної допомоги у фінансово-кредитному забезпеченні, створення системи податкових пільг для франчайзі, створення можливостей застосування франчайзі спрощеної системи бухгалтерського обліку, розвитку мережі навчально-консультаційних структур, які допоможуть підприємцям освоювати і розвивати цей вид бізнесу.

Використання міжнародного досвіду надання франчайзингових послуг на території України є важливим для економіки країни. Знан-

ня, бізнес-концепції, нематеріальні активи, які супроводжують франчайзингові мережі створюють перспективні можливості розвитку окремих галузей економіки в Україні.

Джерела та література

1. Заболоцька В., Плешакова М. Франчайзинг як форма співпраці великого та малого бізнесу // Вісн. ВолГТУ. 2016. № 1. С. 92–99.
2. Безрукова Н. В., Семенець В. В. Міжнародний франчайзинг як форма освоєння світових ринків: особливості розвитку та вплив на світовий валовий продукт // Економічний простір. 2016. №106. С. 18.
3. Історія франчайзингу [Електронний ресурс] // Franchising Full Cycle. 2018. Режим доступу: <https://ffc.expert/uk/istoriya-franchajzingu/>
4. Історія франчайзингу в Україні [Електронний ресурс] // Franchising Full Cycle. 2019. Режим доступу: <https://ffc.expert/uk/blog/istoriya-franchajzingu-v-ukrayini/>
5. Статистичні дані щодо франчайзингу в Україні [Електронний ресурс] // Асоціація франчайзингу України. 2018. Режим доступу: <http://franchising.org.ua/>

Яровенко М. М. – студентка III курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Фатенок-Ткачук А. О. – д. е. н., доцент
кафедри обліку і аудиту
СНУ імені Лесі Українки

Облік екологічного податку

Постановка проблеми. З тих пір, як в Україні почав діяти Податковий кодекс, Податкова система зазнала значних змін. На самперед у плані змісту, складу та значення податків і зборів. Оскільки, останнім часом значного поширення набула проблема забруднення навколишнього середовища, то саме це стало поштовхом до трансформації збору за забруднення довкілля в екологічний податок. Причина тому – діяльність підприємств і установ, через які в повітря, воду, ґрунти потрапляють шкідливі речовини. Щоб компенсувати цю шкоду, держава ввела екологічний податок. Саме він слугує державним інструментом і несе за собою, як фіскальне, так і регулятивне значення та забезпечує надходження до державного бюджету. Саме система диференційованих ставок оподаткування сприяє прогресивності екологічного оподаткування.

Мета дослідження – ознайомлення з значення екологічного податку, порядком його складання, нарахування та оглядом системи обліку та бухгалтерського розрахунку зобов'язань з екологічного податку.

Результати дослідження. Екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичним обсягом викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 р. [3, с. 75].

Платниками даного податку є юридичні особи, які не ведуть підприємницьку діяльність, суб'єкти господарювання, бюджетні установи, громадські та інші підприємства. Станом на 2019 р. ставка екологічного податку становить 10 грн за т, що у 24,4 раза більше, ніж у попередньому році. Згідно з діючим планом рахунків бухгалтерського обліку відображення екологічного податку ведеться на рахунку 64 «Розрахунки за податками та платежами» субрахунок якого 641 – екологічний податок. За кредитом субрахунку відображають нарахування екологічного податку, а за дебетом перерахування до бюджету [2].

Таблиця 1

Відображення в обліку операцій з нарахування екологічного податку

Зміст господарської операції	Дт	Кт
Нараховано екологічний податок	92	641
Сплачено екологічний податок до бюджету	641	311

Форма податкової декларації екологічного податку, затверджена наказом Мінфіну № 715 від 17.08.2015 р., використовується для складання звітності за IV квартал 2015 р. та наступні звітні періоди, у тому числі і для самостійного виправлення помилок, допущених у податковій звітності за попередні звітні (податкові) періоди [1]. Взагалі, на сьогоднішній день екологічний податок включається до собівартість продукції та сплачується тими, хто є користувачем природних ресурсів.

Висновки. На сьогоднішній день екологічний податок є однією із найпоширеніших проблем не тільки в Україні, а й за кордоном. Саме тому, дуже важливо якимось чином змінити методику нарахування штрафів та підвищити їх розмір, оскільки даний податок є не лише

джерелом збільшення бюджету, але і одним із способів покращення умов життя людей.

Джерела та література

1. Екологічний податок: строки подання звітності та сплати у 2017 році [Електронний ресурс] // Дебет-Кредит. Режим доступу: <https://news.dtki.ua>
2. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291.
3. Фатенок-Ткачук А. О. Фінансовий облік I: конспект лекцій. Луцьк: ПП Іванюк, 2016. 192 с.

Ярошик Н. С., Нагайчук Ю. І. – студенти
I курсу факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки;

Павлова О. М. – д. е. н., професор, завідувач
кафедри аналітичної економіки та природо-
користування СНУ імені Лесі Українки

Стан та проблеми електроенергетичного ринку України

Постановка проблеми. У наш час важливе значення для економіки будь-якої країни має ефективне функціонування електроенергетичного ринку як елементу енергетичної системи. Беручи до уваги історичні, соціально-політичні та економічні фактори, кожна країна вибирає власну модель організації даного ринку. З одного боку, відбуваються процеси приватизації енергетичних підприємств, з іншого – формування ринку на конкурентних засадах. Це призводить до забезпечення балансу інтересів держави та суб'єктів енергоринку, а також посилення конкуренції між виробниками та постачальниками електричної енергії. На даний час ринок електроенергетики перебуває на стадії реформування, яке розпочалося ще в 90-х рр. минулого століття. В основу реформування галузі і створення ринку електроенергії були покладені принципи збереження Об'єднаної електроенергетичної системи (ОЕС) країни і централізованого управління нею, демонополізації регіональних енергооб'єднань, створення умов для конкуренції між виробниками та постачальниками електричної енергії, державного регулювання природних монополій. Очікувалося, що роз-

державлення шляхом скорочення частки державної власності має забезпечити надходження до галузі кредитів та акціонерного капіталу [3]. Електрична енергія – один з найважливіших видів енергії і основна галузь економіки України. Ця галузь являється найстарішою в Україні. Електроенергетика – це потужний, складний та багатогранний технологічний комплекс, метою якого є виробництво, передача і розподіл електроенергії між окремими споживачами. Електроенергетика є основною галуззю національної економіки, ефективно функціонування якої є необхідною умовою сталого економічного розвитку, забезпечення енергетичної безпеки й енергетичної незалежності. В останні два десятиліття на ринках електроенергії в усьому світі відбуваються радикальні зміни у бік лібералізації та реорганізації основ функціонування ринку.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних аспектів розвитку ринку електроенергії, обґрунтування його особливостей та формування чинників впливу на розвиток в Україні даного ринку на конкурентних засадах.

Результати дослідження. В останні десятиріччя у розвитку світової енергетики проявилися важливі тенденції, які потребують прискіпливої уваги, та без врахування яких неможливий стійкий розвиток цієї галузі та всієї світової економіки. Основними з них можна виділити дві. По-перше, посилення взаємозалежності між виробниками, транзитерами та споживачами сумісно з загострення конкуренції за обмежені енергоресурси та пов'язані з цим політичні ризики, у тому числі і транзитні. По друге, високі темпи зростання енергоспоживання набагато вищі ніж темпів зростання пропозиції енергії, що веде до підвищення цін на енергоносії.

Висновки. Отже, проводячи аналіз ринку електроенергії в Україні, ми дізналися, що ця галузь потребує багатьох змін та удосконалень і перебуває на стадії реформування. Внаслідок лібералізації ринку електроенергетики відбувається поступовий перехід монопольної позиції від уряду країни до фінансово-промислових груп. Виявлено, що в Україні електроенергетика належить до сфери дії природних монополій, діяльність яких підлягає державному регулюванню відповідно до Закону України «Про природні монополії» [1]. Беручи до уваги особливості природних монополій то доходимо до висновку, що потрібно розвивати цей ринок та переходити на нові механізми управління на засадах конкуренції. Отже, проведення кардинальних

реформ в електроенергетичній галузі є дуже актуальним та невідкладним заходом. Крім того, завдання реформування галузі викликаний необхідністю адаптації національного законодавства до енергетичного законодавства ЄС та виконання зобов'язань в межах Договору про Енергетичне Співтовариство.

Джерела та література

1. Особливості формування ринку електроенергії України на конкурентних засадах. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12833.pdf>
2. Проблеми та перспективи розвитку альтернативної енергетики в світі. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2440/2173>
3. Ринок електроенергії України: сучасний стан і перспективи розвитку. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16923/1/190-Oliynyk-310-312.pdf>
4. Стан та проблеми запровадження нової моделі функціонування електроенергетичного ринку України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1866>
5. Павлов К. В., Коротя М. І. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич. 2017. № 1 (9). С. 109–116.
6. Стрішенець О. М., Новосад О. В., Коротя М. І. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду // Екон. часоп. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: журнал / уклад. Л. Г. Ліпич. 2018. № 2 (14). С. 7–13.

Інформаційні технології та програмне забезпечення комп'ютерних систем

Бойко Н. А. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Гришанович Т. О. – к. ф.-м. н., старший викладач кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Проектування та розробка ресурсу для прослуховування аудіозаписів

Постановка проблеми. З розвитком інтернету та його доступністю користувачі все частіше почали прослуховувати музику у режимі онлайн. Тепер не потрібно знаходити аудіозаписи на різних файлообмінниках, завантажувати і лише тоді прослуховувати.

Уже сьогодні користувач може відкрити свій улюблений ресурс для прослуховування музики у браузері або додатку та віднайти виконавця або пісню та прослуховувати її у режимі онлайн.

Тому розроблювальний ресурс для прослуховування музики планується використовувати насамперед для можливості прослуховування музики із декількох ресурсів із вже з звичним дизайном для користувача. Тепер не потрібно кожного разу шукати аудіозапис на різних ресурсах. Все що потрібно – задати пошуковий запит та отримати аудіозапис для прослуховування у браузері.

Мета дослідження – огляд принципів функціонування та розробка власного програмного засобу аналогічного призначення для прослуховування аудіозаписів.

Результати дослідження. Принцип роботи розроблюваного ресурсу полягає в наступному: ресурс отримує інформацію щодо пошуку, аналізує її та відсилає користувачеві результат пошуку, надаючи можливість прослухати аудіозаписи. Також ресурс може надавати

доступ до особистого кабінету та забезпечувати зберігання користувачьких плейлистів.

В основу нашої розробки були покладені наступні етапи створення якісного ресурсу: визначення кола обов'язків ресурсу; обрання фреймворку; вибудовування комунікаційної архітектури; структурування контенту і моделювання роботи ресурсу; проектування інтеграцій; збір інформації для повноцінного пошуку; впровадження програмної розробки.

Для реалізації розроблювального ресурсу було обрано мову програмування JavaScript, а саме – програмну платформу Node.js із використанням фреймворку React та програмного інтерфейсу (API) SoundCloud, YouTube, Mixcloud. [1]

Розроблюваний нами ресурс для прослуховування аудіозаписів відповідає наступним вимогам:

- зручність, доступність та простота інтерфейсу;
- ненав'язливість: ресурс не містить реклами та не надсилає сповіщень;
- можливість реєстрації облікового запису за допомогою Google;
- можливість формування списків аудіозаписів за різними підкатегоріями;
- можливість завантаження аудіозаписів;
- гнучкість: можливість подальшого удосконалення та підтримки сервісу.

Висновки. Розроблювальний сервіс для прослуховування аудіозаписів забезпечує: можливість створення безкоштовного облікового запису за допомогою сервісу Google; пошук аудіозаписів за виконавцем або назвою із декількох ресурсів; можливість сортувати аудіозаписи за різними категоріями; можливість створювання плейлистів та завантажування аудіозаписів; можливість корегування доступу до аудіозаписів або плейлиста.

Джерела та література

1. Документація, щодо роботи із програмним інтерфейсом (API) SoundCloud [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://developers.soundcloud.com>
2. Документація веб-фреймворка React для Node.js [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://reactjs.org/docs/getting-started.html>
3. Документація програмної платформи Node.js [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nodejs.org/api>

Довгаль Т. М. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Булатецька Л. В. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Проектування та розробка ігрового програмного засобу для розвитку логічного мислення в учнів початкових класів

Постановка проблеми. У наш час важливо не тільки мати знання, а й вміти застосовувати їх на практиці. А для цього необхідно постійно навчатися, щоб бути готовим активно діяти й швидко приймати правильні рішення.

Сьогодні нові комп'ютерні технології, що повсякчас розвиваються, різноманітні види зв'язку, які дуже швидко оновлюються, новітні стилі життя та засоби спілкування потребують постійного розумового розвитку й самовдосконалення кожної людини [5, с. 3]. У зв'язку з цими обставинами надзвичайно важливим у формуванні інтелекту людини та її розумових здібностей стає розвиток логічного мислення дитини, особливо молодших школярів, за допомогою ігрових програмних засобів.

Роль традиційної гри в житті дитини важко перебільшити, адже саме в ході гри відбувається процес соціалізації, який допомагає дитині пристосуватися до життя в соціумі. Гра – це взаємодія, розвиток і вирішення проблем, котрі так часто постають у житті дитини.

Людина грає завжди, тільки види та форми ігор змінюються в різні вікові періоди. В житті сучасної дитини присутній новий вид «гри», який через свій надстрімкий розвиток, досить важко піддається вивченню, адже за даними працівників індустрії комп'ютерних ігор, щотижня з'являється нова гра, оснащена додатковими елементами та функціями. Тому вивчення ігор нового типу – комп'ютерних, є однією з головних задач сучасних дослідників [1].

Мета дослідження – спроектувати ігровий програмний засіб для розвитку логічного мислення в учнів початкових класів.

Результати дослідження. Логічне мислення – це розумовий процес, при якому людина використовує логічні конструкції і міркування, на основі яких у висновку будуються певні висновки [2].

Розвиток логічного мислення – необхідна умова успішного навчання дитини. Учні вже з першого класу навчаються порівнювати, узагальнювати, класифікувати, аналізувати та синтезувати навчальний матеріал. З кожним роком перебування у школі дитина потребує розвитку логічного мислення. Учень, у якого не стійка увага, погана пам'ять, часто не може виконати прості завдання, розв'язати задачу чи звичайний приклад. Але коли у дитини розвинуті логічні вміння і навички, то вона краще засвоїть вивчений матеріал.

Якісно спроектовані та розроблені ігрові програмні засоби забезпечують формування в учнів трьох складових мислення [3]:

1) високий рівень елементарних розумових операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, виділення істотного, класифікація предметів;

2) високий рівень активності, виявлення декількох варіантів розв'язання проблеми;

3) високий рівень організованості та цілеспрямованості, що з'являється у використанні узагальнених схем при аналізі будь-якого явища.

Важливими аспектами при розробці логічних ігрових програмних засобів є стратегія гри, методи штучного інтелекту, зручний та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, приємна графіка, алгоритм гри та його програмування.

Для реалізації цих аспектів можна використовувати такі мови програмування, як C#, C++, JavaScript тощо, а також різноманітні ігрові рушії.

При розробці логічних ігрових програмних засобів необхідно дотримуватися таких принципів [4]:

– використання якісної анімації, не потрібно використовувати потужну тривимірну графіку;

– забезпечення різної складності гри в залежності від цільової аудиторії;

– логічна схема гри повинна бути реалізована «жорстко» – практично без елементів випадковості;

– гра повинна «заохочувати» гравця при завершенні чергового етапу оригінальною графікою, музикою тощо.

Висновки. В роботі розглянуто поняття ігрової програми та її вплив на формування логічного мислення в дітей; проаналізовані особливості проектування та реалізації логічних ігрових програмних засобів; описані вимоги, які ставляться до ігрових програм.

Джерела та література

1. Комп'ютерні ігри як засіб розвитку творчих здібностей старших дошкільників [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vird_2014_34_23.pdf
2. Моя освіта – реферати, конспекти, доповіді. Словесно-логічне мислення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/rizne/slovesno-logichne-mislennya/>
3. На Урок. Міркуємо логічно [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/navchalniy-posibnik-na-temu-mirkuemo-logichno-13811.html>
4. Підходи до розробки логічних ігор [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/allvntu/2009/initki/txt/smetanyuk.pdf>
5. Сухарева Л. С. Логічні ігри. 1–4 класи. Харків: Ранок, 2012. 192 с.

Дроган В. В. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Булатецька Л. В. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Проектування та розробка ігрового тренажера для розвитку швидкості друку на клавіатурі

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій виникла потреба швидкого введення тексту з клавіатури. З цієї причини сучасна людина потребує вдосконалення вмінь «сліпого десятипальцевого набору» тексту на клавіатурі.

Сліпий метод друку – методика набору тексту всліпу, використовуючи всі пальці рук, існує вже понад 100 років. У XIX ст. сліпим методом друку на друкарських машинках навчали друкарок і секретарів, що дозволило звузити використання стенографії, збільшити продуктивність праці секретарів [2]. Насьогодні це призвело до появи різних програм-тренажерів, для отримання і покращення навиків набору тексту.

Клавіатурний тренажер – спеціалізовані програми призначені для навчання і закріплення навичок «сліпого десятипальцевого набору» текстів на клавіатурі комп'ютера [1].

З роками розташування клавіш «запам'ятовується» пальцями автоматично, і швидкість набору текстів у користувачів електронно обчислювальних пристроїв з досвідом стає досить високою.

Мета дослідження – спроектувати та розробити ігровий тренажер для розвитку швидкості друку на клавіатурі.

Результати дослідження. У книзі В. В. Шахиджаняна [3] описується метод навчання сліпому десятипальцевому набору. При цьому навчанні велику увагу приділено вправам, послідовностей символів, що поступово ускладнюються.

Зазвичай при друку наосліп розташування восьми пальців (крім великих над пробілом) утворює один ряд уздовж середини клавіатури (домашній ряд). Більшість комп'ютерних клавіатур мають виступи у вигляді точок або ліній на тих клавішах, де повинні знаходитися вказівні пальці (F/J в англійській розкладці QWERTY, A/O в українській розкладці). Таким чином, людина, що набирає текст, може на дотик визначити правильне положення пальців.

Головне в навчанні «сліпому методу» запам'ятати розташування клавіш. При навчанні «сліпому методу» краще використовувати «порожню» клавіатуру (таку, як, наприклад, Das Keyboard) і при цьому мати в полі зору (на стіні або на екрані монітора) добре видиме зображення клавіатури. Таким чином форсується відчуження клавіш і відвикання дивитися на клавіатуру.

В першу чергу необхідно запам'ятати місцезнаходження основного ряду і положення на ньому вказівних пальців. Після кожного натискання пальці повинні повертатися в початкове положення.

Висновки. В роботі були розглянуті поняття клавіатурного тренажера, методи навчання «сліпому десятипальцевому набору»; досліджені принципи та алгоритми розробки ігрових клавіатурних тренажерів, розроблено відповідне програмне забезпечення.

Джерела та література

1. Клавиатурные тренажеры [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://programy.com.ua/ru/typing_software/
2. Разработка системы «Клавиатурный тренажер» с функциями администратора, обучающей слепому десятипальцевому методу набора [Электронный ресурс]. Режим доступу: https://knowledge.allbest.ru/programming/3c0b65635b3ad68b5c43b89521216c36_0.html
3. Шахиджанян В. В. Соло на пишущей машинке. Москва: Вся Москва, 1992. 176 с.

Лук'янчук О. В. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Качковська Л. Р. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Документні потоки і масиви: еволюція, застосування

Постановка проблеми. Сьогодні не виникає сумніву, що інформаційна діяльність – це самостійний вид професійної праці. Про її необхідність проголосили Поль Оттле і Анрі Лафонтен у 1895 р. на Міжнародній бібліографічній конференції в Брюсселі. Спочатку цей процес називали «документацією». На сучасному етапі – документознавство та інформаційна діяльність. Значна кількість навчальних дисциплін послуговуються документами як об'єктами, створеними спеціально для збереження і передачі інформації [3].

Документознавство вивчає документ як систему, його властивості, параметри, структуру, функції, методи й способи документування, класифікацію документів, а також закономірності, виявлені при дослідженні процесу еволюції документа, формування сучасних документних потоків і масивів.

Актуальність теми пояснюється і тим, що проблеми, які в умовах інформатизації мають вирішувати фахівці документно-комунікаційної сфери, зумовлені необхідністю поєднати відомості про різноманітні носії інформації та механізми доступу до неї у єдину нерозривну систему документних ресурсів та послуг. Це потребує ґрунтовних знань про особливості створення, руху та кумуляції документів, що відображаються у функціонуванні документно-інформаційних потоків та масивів.

Мета дослідження полягає у вивченні змісту понять «документні потоки» та «документні масиви» та визначені їх спільні ознаки.

Результати дослідження. Охарактеризовано історичні період розвитку документних потоків та масивів (рукописний, поліграфічний та комп'ютерний періоди). Також розкрито сутність понять «документні потоки» та «документні масиви» та визначено їх значення у сфері управління.

Висновки. Дослідження спрямоване на визначення особливого місця документних потоків та масивів. Їх періодизацію визначається

відповідно до еволюції документів різних видів та способів, методів і засобів документування. Розрізняють три періоди розвитку документних потоків і масивів: рукописний, поліграфічний і комп'ютерний.

На даний час цій тематиці присвячена невелика кількість наукових робіт, оскільки документознавство постійно перебуває у динаміці розвитку. Хоча, аналізуючи досліджувану тему, ми виділили таких вчених, як А. Соляник [5], Ю. Столяров [6], Дж. Солтон [4], С. Лісіна [2] та інших.

Рух документів у процесі їх виробництва, розповсюдження та використання у суспільстві створює документний потік. Документний потік – це сукупність розподілених у часі і просторі документів, які рухаються по комунікаційних каналах від створювачів та виробників до користувачів. Проходячи через документні системи, документний потік створює там постійні або тимчасові сукупності документів. Тимчасові сукупності документів, що підлягають подальшому трансформуванню (відбиранню, перерозподілу та транспортуванню) – це документні масиви [3]. Масивам документів притаманна така властивість, як пристосованість для вводу та виводу окремих видів документів з метою їх упорядкування та організації розповсюдження.

Спільні ознаки документних потоків та масивів полягають у наступному:

– множинність документів, з яких складаються документні потоки та масиви;

– доцільність функціонування, спрямованої на забезпечення функціонування документної комунікації, управління, обмін документованою інформацією, створення оптимальної системи документних ресурсів;

– постійне відтворення документних потоків та масивів у процесі соціально-комунікативної діяльності [1].

Для функціонування документних потоків та масивів потрібне впровадження новітньої інформаційної техніки та технологій. Поява нових видів документів не призводить до відмирання існуючих раніше, а спричиняє часткову зміну їх функцій та місця в потоці.

Джерела та література

1. Кулешов С. Г. Загальне документознавство: навч. посіб. для студ. Київ: НаУКМА, 2012. С. 8–12.
2. Лісіна С. О. Документні ресурси: навч. посібник. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013. 240 с.

3. Савчук І. М. Документні потоки та масиви: навч. посіб. Харків: ХДАК, 2000. 112 с.
4. Солтон Дж. Динамические библиографические системы. Москва: Мир, 1999. 557 с.
5. Соляник А. А. Документні потоки та масиви: навч. посіб. Харків: ХДАК, 2000. 112 с.
6. Столяров Ю. Н. Документный ресурс: учеб. пособие. Москва: Либерия, 2004. 152 с.

Палій А. Ю. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Глинчук Л. Я. – к. ф.-м. н., старший викладач кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Розробка системи для адміністрування працівників багатопверхових офісних центрів

Постановка проблеми. Зважаючи на швидкий розвиток технологій та науки можна помітити як з часом технології проникають в повсякденне життя. Останнім часом технології інтегруються майже до всіх сфер. Особливої популярності набуває сфера ІТ, яка, попри свою складність, зараз присутня майже на всіх етапах виробництва та автоматизує багато процесів. Також багато нових розробок спрямовано на покращення продуктивності працівників. Зважаючи на те, що з часом оплата роботи людей зростає, необхідно доцільніше використовувати всі наявні ресурси та покращувати їх продуктивність. Для досягнень таких цілей необхідно мати інструмент для адміністрування працівників та їх завдань [1].

Мета дослідження. Для оптимізації роботи працівників необхідно ґрунтуватись на їх попередній роботі, аби робити певні висновки і аналізувати проблеми та вади їх роботи. Для досягнення цього було поставлено завдання розглянути систему керування персоналом у багатопверхових будинках. Також потрібно дослідити можливість адміністрування роботи працівників в офісних центрах. Для того аби

наочніше дослідити проблему було обрано для дослідження сферу прибирання в великих будинках. Потрібно проаналізувати роботу цієї системи та реалізувати систему яка збиратиме статистичні дані про роботу та яка дозволить покращити адміністрування працівників [2].

Результати дослідження. Дослідивши проблему адміністрування працівників було вирішено спроектувати та розробити систему яка дозволить керувати системою прибирання офісних центрів. Для реалізації такої системи необхідно поділити всіх користувачів на 3 категорії: перша категорія працівників – це прибиральники, друга – менеджери будівель, третя – адміністратори системи. Для кожної з категорій потрібно розробити свої інтерфейси для роботи. І саме за допомогою цих «панелей керування» буде здійснюватися адміністрування працівниками. Всі ж вони реалізовані у вигляді веб-інтерфейсів, які в свою чергу виконані за допомогою мови розмітки гіпертексту HTML, каскадних таблиць стилів CSS та мови програмування JS. Всі запити з цих сайтів будуть спрямовані до сервера, який, в свою чергу, працюватиме на платформі NodeJS, код якої буде написано теж на мові JavaScript. В якості сховища даних було обрано реляційну SQL базу даних MySQL. Саме за допомогою таких інструментів планується розробити всю систему і налагодити її безвідмовну роботу.

Висновки. Саме завдяки цій системі створюється можливість керувати працівниками досконаліше, аналізувати виконання ними завдань і збирати статистику про їх продуктивність. Окрім того дана система надає можливість вносити корективи в сам процес роботи, давати завдання чи відслідковувати процес виконання поставлених завдань під час робочого дня. Проте основною задачею системи лишається збирання статистичних даних про роботу працівників. Ці дані будуть необхідні для того аби оптимізувати роботу персоналу та мати можливість на їх основі в подальшому реалізувати нейромережу яка керуватиме працівниками і автоматизує цей процес.

Джерела та література

1. Розвиток інформаційних технологій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://it-tehnolog.com/statti/rosvitok-informatsiynih-tehnologi>
2. Самойленко В. В. Менеджмент трудового потенціалу підприємства та його інноваційна перспектива // Економічний розвиток в сучасному просторі та часі. 2010. С. 440.

П'ятачук М. Л. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;

Гайдай С. І. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Розвиток та перспективи технології Blockchain в сфері інноваційних технологій

Постановка проблеми. Сьогодні багато людей говорить про Blockchain технологію, але далеко не всі розуміють, що це таке, навіщо вона потрібна і чому навколо її стільки уваги. Багато аналітиків вважають винахід цієї технологи справжнім проривом, за значимістю можна порівняти з винаходом інтернету.

Наразі більшість, безпосередньо асоціює Blockchain з криптовалютою bitcoin, однак це припущення зовсім невірне, Blockchain – основа усіх популярних криптовалют.

Мета дослідження – визначення впливу Blockchain-технології на сучасні технології та майбутня перспектива напрямків застосування даної технології в функціонуванні різних систем [1].

Результати дослідження. Технологія Blockchain має значний потенціал застосування у різних сферах діяльності, однак найбільш перспективною сферою застосування цієї технології є інтернет і кіберфізичні системи. Технологія Blockchain пропонує рішення проблеми безпеки і конфіденційності у середовищі Інтернет речей, забезпечуючи новий обчислювальний шар, де дані можуть бути безпечно оброблені та проаналізовані, залишаючись приватними. Щодо принципу роботи Blockchain, то цифрові записи об'єднуються в так звані «блоки», які згодом пов'язуються приховано та хронологічно в ланцюжок за допомогою складних математичних алгоритмів. Кожен блок пов'язаний з попереднім і несе у собі набір записів. У Blockchain використовується процес шифрування відомий як «хешування» [2]. Це є хід отримання унікального цифрового ідентифікатора для об'єкту. Хешування виконується великою кількістю різних комп'ютерів, які працюють в одній мережі. Якщо в результаті їх підрахунків всі вони отримують однаковий результат, то блоку присвоюється унікальний цифровий підпис. Як тільки реєстр буде оновлено і буде зображено

новий блок, він більше ніколи не буде змінений. Таким чином його підробити неможливо, але до нього можливо долучати нові записи. Важливо враховувати те, що реєстр оновлюється на всіх комп'ютерах одночасно. Також важливо вказати те, що завдяки природі бази даних блокчейну, злом хакерів є неможливим, адже їм для цього потрібно одночасно отримати доступ до копій усіх баз даних на всіх комп'ютерах мережі.

Наразі Blockchain застосовується в таких сферах:

– ідентифікація особистості. На основі технології Blockchain працюють сервіси в області ідентифікації і підтвердження прав доступу. Вони створюють цифровий аналог посвідчення особи. До таких стартапів відносять NYRP, BlockVerify, OneName і інші;

– авторські права. Платформа Ascribe використовує доповнюючий реєстр, в який художники, музиканти, винахідники можуть зберігати авторські права за допомогою зашифрованих ідентифікаторів;

– голосування. Поки що відкритий реєстр використовується тільки в приватних голосуваннях. Однак в університеті штату Вірджинія хочуть впровадити технологію, що базується на Blockchain. Це знизить ймовірність фальсифікації до нуля;

– управління та юриспруденція. Потенціал Blockchain в цій сфері безмежний. В ідеалі може бути створена система зі звітністю представників місцевої і державної влади, зберігання даних про бюджет. Уже зараз є проекти на кшталт Borderless, які об'єднують в собі юридичні та економічні послуги;

– музика. Проект Bittunes дозволяє виконавцям композицій зберегти за собою права і займатися продажем власних робіт. Є й інші сервіси, націлені на поширення незалежної музики і просування виконавців;

– благодійність. Blockchain з його здатністю записувати і зберігати дані дуже ефективний в сфері благодійності. Так в платформі GiveTrack представлена відкрита інформація про пожертвування до фондів і їх витратах. Це ефективний інструмент у боротьбі з «терористами благодійності»;

– нерухомість. Впровадження Blockchain в сферу нерухомості здатне її значно вдосконалити. Прискориться процес покупки-продажу, з'явиться інструмент надійного зберігання даних про права на власність і так далі. Технологія блокчейн застосовується в сфері послуг, біржовий і звичайної торгівлі. Потенційно вона може бути

корисною всюди, де необхідна звітність, перевірки автентичності чого-небудь, зберігання даних [3].

Висновок. Робота блокчейн дуже надійна і практично не схильна до збоїв як у результаті внутрішніх помилок, так і зовнішніх чинників. Blockchain може бути використаний не тільки для створення криптовалюти, але і в багатьох інших сферах діяльності суспільства. Одним з таких перспективних способів використання суті криптовалюти можуть стати різноманітні реєстри та списки користувачів. Будь то земельний реєстр або міжвідомчі відносини, всі транзакції будуть верифікувати засобами самої системи і проходити в рази швидше.

Джерела та література

1. Mougayar. W. The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology. New York USA: John Wiley & Sons Inc., 2016. 15 p.
2. Blockchain, як технологія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/why-is-blockchain-in-trends/>
3. Практична користь Blockchain [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://prostocoin.com/blog/blockchain-guide>

Собецька О. П. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки;
Гайдай С. І. – к. ф.-м. н., доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки

Розробка Android-додатку. Використання Google Maps API

Мобільні додатки набули значного поширення і стали невід'ємною частиною повсякденного життя користувачів мобільних пристроїв. Кожен додаток виконує функції, що потрібні користувачу, наприклад: здійснення обчислень за допомогою калькулятора, використання карт, щоб знайти потрібну геолокацію тощо. Розглянемо приклад реалізації мобільного додатку із використанням Google Maps API, що дозволить користувачу поставити переглянути карту та визначити своє місцезнаходження.

Означення: Android – відкрита операційна система (ОС) для мобільних пристроїв [2].

Розробка мобільних додатків під Android в основному відбувається з використанням мови програмування Java.

Означення: Android SDK – середовище розробки додатків для операційної системи Android. Таке середовище розробки дозволяє створювати і тестувати Android-додатки [1].

Інструменти Android SDK (Software Development Kit – комплект розробки програмного забезпечення) компілюють написаний код і всі необхідні файли у файл APK – програмний пакет Android, який є архівним файлом із розширенням *.apk*. В такому файлі міститься усе, що є необхідним для роботи Android-додатку.

Мета дослідження – визначення основних компонентів та файлів для створення мобільного android-додатку. Реалізація в додатку функціоналу для відображення Google Карт.

Кожен компонент додатку відповідає за окремий функціонал, який в сумі дає можливість успішно запускати додаток. Є чотири різних типи компонентів Android-додатку:

- *Activities*;
- *Services*;
- *Broadcast receivers*;
- *Content providers*.

Кожен тип призначений для окремих цілей та має окремий життєвий цикл, який визначає, як створюється і знищується компонент.

Компонент *Activities* – є початковою точкою взаємодії додатку із користувачем. Цей компонент відповідає за створення вікна з реалізованим користувацьким інтерфейсом.

Компонент *Services* відповідає за продовження роботи додатку у фоновому режимі. Типовим прикладом для представлення роботи цього компоненту є відтворення музичних файлів, коли активний інший додаток.

Компонент *Broadcast receivers* використовується як система обміну повідомленнями.

Компонент *Content providers* призначений для керування набором даних додатку, які можна зберегти в файловій системі, базі даних SQLite. Завдяки цьому компоненту інші додатки можуть надсилати запити або змінювати дані, що зберігаються.

Усі компоненти повинні бути оголошені у файлі маніфесту – *AndroidManifest.xml*.

Для розробки мобільного додатку потрібне середовище розробки. Для цих цілей було обрано IDE (інтегроване середовище розробки) Android Studio.

Передумовами для реалізації функціоналу Google карт у додатку є наявність Google Play services (бібліотека) та ключ Google Maps API.

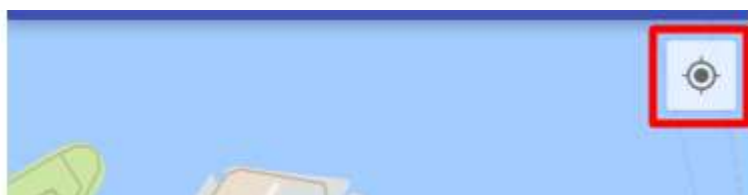
Означення: API – Application Programming Interface або інтерфейс для програмування додатків [2].

Для відображення та інтерфейсу Google карт створюємо новий компонент *Activity* з назвою *MapsActivity*.

Після цього в папці проекту було створено новий файл *google_maps_api.xml*, де потрібно вказати значення ключа Google Maps API. Якщо ключ вказано правильно, після компіляції та запуску проекту на екрані будуть відображені карти. Для того, щоб мати доступ додатку на визначення місця знаходження користувача, потрібно вказати відповідні дозволи у файлі маніфесту:

```
<manifest
xmlns:android="http://schemas.android.com/apk/res/android"
    package="com.example.myapplication" >
    ...
    <uses-permission
android:name="android.permission.ACCESS_FINE_LOCATION"/>
    ...
</manifest>
```

Після того, як доступ надано користувач має можливість знайти своє місцезнаходження, натиснувши відповідну кнопку (рис. 1).

Рис. 1. Кнопка для знаходження поточного місця знаходження

Було розглянуто основні компоненти, що використовуються при створенні android-додатку. Також був наведений приклад створення компоненту *Activity* для відображення Google карт та реалізації функції знаходження локації користувача на карті.

Джерела та література

1. Дейтел П., Дейтел Х., Уолд А. Android для разработчиков. 3-е изд. 2016.
2. Программирование под Android. 2-е изд. / Б. Харди, Б. Филлипс, К. Стюарт, К. Марсикано. 2016.

Антіпова М. В. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Денисюк В. І. – к. і. н., доцент кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Структури протидії кіберзлочинності в інформаційному просторі Великобританії

Постановка проблеми. Сьогодні комп'ютерні технології та системи набувають масового поширення та зазнають надзвичайно стрімкого розвитку. Невід'ємною частиною стає інформація, яка зберігається не тільки на вустах, але й в комп'ютерних системах, яка потребує захисту. Від цього ступеня захищеності часто постає питання благополуччя і навіть життя багатьох людей.

Однією з найперспективніших та найбільш розвинених країн Європи, які мають свій чіткий курс в інформаційному забезпеченні держави, є Великобританія. Уряд почав займатися проблемами захисту інформації раніше за решту європейських держав. І це дало змогу набути корисний досвід у цій сфері, що потребує вивчення.

Мета дослідження – проаналізувати та визначити, як працюють структури протидії кіберзлочинності в інформаційному просторі Великобританії.

Результати дослідження. Центральним органом системи розвідки Великобританії є Об'єднаний розвідувальний комітет (ОРК) / Joint Intelligence Committee (JIC). Функції комітету полягають в отриманні, визначенні пріоритетності та розповсюдженні розвідувальної інформації у галузі безпеки, оборони, інформаційної безпеки та міжнародних справ [4].

Цій організації підпорядковується низка підрозділів та структур, серед яких головними можна виділити: Служба безпеки (MI-5) /

Security Service (SS) та Секретна розвідувальна служба (MI-6) / Secret Intelligence Service (SIS) [3, с. 91–93].

На сучасному етапі головним завданням системи спеціальних служб Великобританії визначено здійснення діяльності структур протидії з кіберзлочинністю [2, с. 3–10; 5].

Основними підрозділами структури протидії кіберзлочинності є:

– Національний підрозділ по боротьбі із злочинами у сфері високих технологій (National Hi-Tech Crime Unit, NHTCU, 2001р.). Це перша британська внутрішньодержавна правоохоронна організація, яка вирішує завдання протидії серйозним і організованим комп'ютерним злочинам таким як: шахрайство, хакінг, створення вірусів, DOS-атаки, програмне піратство, грабіж. Він тісно співпрацює з Національним відділом по розслідуванню злочинів (National Crime Squad), Королівською податково-митною службою (HM Revenue and Customs) і Національною службою кримінальних розслідувань (National Criminal Intelligence Service) [1; 4].

– Центральний поліцейський підрозділ по боротьбі з електронними злочинами (Police Central ecrime Unit, PCeU, 2007 р.). Його задача – координувати зусилля по боротьбі з кіберзлочинністю [3, с. 91–93; 4].

– Центр операцій з кібербезпеки (Cyber Security Operations Centre, CSOC, 2009 р.). Задачами центру стали боротьба з електронним шпигунством з боку іноземних урядів і приватних компаній, що намагаються дістати доступ до британських секретів; здійснення моніторингу інформаційного простору та визначення своєчасних заходів реагування на загрози та виклики, а також здійснювати як оборонні, так і наступальні операції в кіберпросторі [1; 5].

Висновки. Отже, підрозділи протидії кіберзлочинності направлені на вироблення методики міжвідомчої взаємодії у разі виникнення загроз безпеці інформаційному простору і критично значимій інфраструктурі Великобританії. Мета – розробити засоби і прийоми сумісного планування дій із мінімізації збитків і проведенню у відповідь інформаційних операцій проти атакуючої сторони. Важливим є той факт, що одним методів є не тільки прийоми захисту інформаційних ресурсів та інфраструктури, але й активні інформаційні операції проти відповідного потенціалу супротивника.

Джерела та література

1. Бусол О. Основні риси контролю за національним інформаційним простором Королівства Велика Британія [Електронний ресурс]. [Режим доступу]:

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2962:osnovni-risi-kontrolyu-za-natsionalnim-informatsijnim-prostorom-korolivstva-velikobritaniya-2&catid=71&Itemid=382

2. Литвинов Ю. Стратегия национальной безопасности Великобритании. 2011. № 4. С. 3–10.
3. Семенов А. Захист національного інформаційного простору Великої Британії // Політична прaxeологія: безпека, технології, комунікації: матеріали Міжнар. конф. / за ред. В. Бебика. Київ: ВАПН, 2016. С. 91–93.
4. Семченко О. Забезпечення інформаційної безпеки держави. Київ: ДПУ Книжкова палата України, 2015. 672 с.
5. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015 [Електронний ресурс] // A Secure and Prosperous United Kingdom. November 2015. 96 р. [Режим доступу]: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/555607/2015_Strategic_Defence_and_Security_Review.pdf

Балецька Л. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки

Напад УПА на німецький гарнізон в Камінь-Каширську в серпні 1943 р.

Постановка проблеми. У складний для української історії час, в умовах гібридно-ідеологічної війни з Росією важливу роль відіграють дослідження суперечливих питань історії, одним з яких є проблема оцінки діяльності УПА, зокрема їх збройної боротьби проти німецьких окупантів.

Мета дослідження – охарактеризувати військову операцію загону УПА «Озеро» проти німецьких військ в м. Камінь-Каширську.

На початку 1943 р. розпочалася організація відділів УПА, почали створюватись боївки, ватаги, групи, сотні та загони. Територія Камінь-Каширщини входила у військову округу «Турів», у її Ковельський надрайон «Кодак». Військовою округою «Турів» командував «Олег» (Микола Ковтонюк), а з вересня 1943 р. – «Рудий» (Юрій Стельмащук). Станом на 1943 р. значна частина територія Камінь-Каширщини перебувала під контролем українських повстанців, але саме м. Камінь-Каширський контролювали німецькі війська [1, с. 98–99].

У звіті політичного референта надрайону «Кодак» про суспільно-політичну діяльність за серпень–вересень 1943 р. йде мова про те що, протягом цього часу до міста з'їхалось багато поляків з навколишніх сіл, які співпрацюють з німцями [5, с. 167]. Очевидно, що саме повстанці витіснили поляків з навколишніх сіл, що змусило останніх відійти в місто яке знаходилось під контролем німецької адміністрації [6, с. 12].

Тривалий час місто було опорним пунктом німців, зручне розташування якого дозволяло робити успішні напади на навколишні села. Саме жорстка політика німецької окупаційної влади спонукала повстанців до спроби захоплення міста.

За організацію операції взялися командир загону «Озеро» – «Рудий» (Юрій Стельмашук), шеф штабу загону «Озеро» – «Вовчак» (Олексій Шум) [1, с. 99] та командир розвідки штабу загону «Озеро» – «Черник» (Дмитро Казван) [6, с. 12].

Командир загону «Озеро» – «Рудий» оголосив про набір до спецгрупи яка мала піти на захоплення міста. До спецгрупи були відібрані: повстанці з куреня «Назара-Криги» (Павла Климуга) [2, с. 115], сотні «Лисого» (Івана Климчака) та «Кубіка» (Тихона Зінчука) [7, с. 7]. Спецгрупу очолив шеф розвідки «Черник», а наступом керував «Рудий». Напередодні спецоперації «Черник» особисто провів розвідку, дізнався про розташування німецьких загонів. Зі спогадів хорунжого УПА під псевдом «Мрія» дізнаємось, що напередодні операції в місті було: «147 поліцаїв, 200 вермахту, літуни з бази, яка була за містом та цивільні німці з адміністрації» [2, с. 118].

Увечері 19 серпня 1943 р. повстанці зібралися за 12 кілометрів від міста. Наступ мав відбутися таким чином: в місто мала пробратись частина спецгрупи та знищити «горку» (частину міста, де були укріплені німці), далі мали вдарити інші відділи з використанням гармати (мали 75-ти міліметрову гармату) та мінометів [2, с. 115].

Наступ розпочався з обстрілу гарматою по міській фортеці «горка». В повстанців при штурмі було кілька кулеметів, пістолети гранати, електричні ліхтарики, сокири, пилки. В цілях конспірації до об'єкта підходили босоніж [7, с. 7]. Група з 30 повстанців на чолі з «Черником», увійшла в місто. Ліквідували постових і розділились на три частини: перші зайняли німецькі окопи, другі оточили будинок з поліцаями, треті заскочили в будинок де знаходились шуцполіцаї. Повстанці підпалили приміщення польської поліції та розброєно 9

шуцполіцаїв. Сигнальна ракета була сповіщенням для решти загону, які почали брати місто в кільце, неочікуваність ситуації спонукала німецькі гарнізони відступати, аби не потрапити в оточення [6, с. 12].

Хорунжий УПА «Мрія» зазначає: «...Після закінчення операції до нас прибіг провідник «Я» який підійшов до полонених німців і запитав їх, чи вони брали участь в акції на село Кортеліси. Відповідь була: «так». Тоді провідник «Я» сказав до них кілька слів і дав наказ їх розстріляти...» [2, с. 118].

Успішно проведена спецоперація принесла повстанцям чимало трофеїв зокрема: 20 тис. боєприпасів, 9 кулеметів, більше 100 пістолетів, 4 радіоприймачі, 16 друкарських машинок, 11 коней із сідлами, 7 мотоциклів, легкову автомашину, 6 тис. шт. білизни, 600 ц солі, 500 ц борошна, 80 ц цукру [6, с. 12].

Серед жертв з боку повстанців було двоє поранених, а з німецької сторони вбито близько 120 військових разом з польськими поліцаями [4, с. 8].

Висновки. Отже, операція проведена групою УПА «Озеро», по захопленню м. Камінь-Каширський 19–20 серпня 1943 р. показує успішну тактику ведення бойових дій з переважаючими силами противника. Разом з тим варто відзначити, що в певній мірі дана операція стала помстою німецькій окупаційній адміністрацію за попередньо знищене с. Кортеліси Ратнівського району. Про що свідчить допис полонених німців. Які після зізнання були розстріляні.

Джерела та література

1. Денисюк В. Т. Літопис Камінь-Каширщини: Історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 2001. 524 с.
2. Літопис УПА // Волинь і Полісся: Німецька окупація. Т. 2, кн. 2. Торонто: Літопис УПА, 1990. 256 с.
3. Рудянин І., Балецька Л. Камінь-Каширщина в роки другої світової війни // Старий Луцьк: наук.-інформ. зб. Луцьк, 2017. С. 370–373.
4. Приймак О. У Камені була своя республіка // Сім'я і дім. 2012. № 39. 27 верес. – 3 жовт. С. 8.
5. Суспільно-політичний звіт з терену Кодак за час від 20 серпня до 20 вересня 1943 р. // Літопис УПА. Нова серія. Т. 11. С. 167.
6. Степанюк Т. 75 років тому вояки УПА захопили Камінь-Каширський // Волинь. 2018. № 14. 16 серп. С. 12.
7. Чуйко Я. Бій за Камінь-Каширський // Волинь-нова. 2008. № 116. 14 жовт. С. 7.

Баран К. М. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Білик В. А. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Правове становище жінки в середньовічній Європі

Постановка проблеми. Сьогодні не перестають звучати заклики до гендерної рівності, адже, не зважаючи на, здавалось би, рівність жінок з чоловіками, перші все одно подекуди відчують утиски різного характеру. Тому питання правового становища жінки залишається актуальним. Для того, щоб зрозуміти природу такої нерівноправності, необхідно зазирнути за лаштунки історії, в нашу минувшину.

Мета дослідження – показати правове становище жінки в епоху середньовіччя.

Результати дослідження. Спершу варто зазначити, що світогляд середньовічних європейців формувався під великим впливом християнської церкви. За християнською вірою Бог створив першого чоловіка за своєю подобою, а жінку створив із його ребра. Тобто чоловік вважався істотою досконалішою і з більшими правами.

Документи різних періодів засвідчують, що діяльність та роль жінки у суспільстві великою мірою залежала від її соціального становища. Чим біднішою вона була, тим менше прав вона мала. Однак, в кожному разі жінка залежала від волі її чоловіка або батька, яких вона повинна була поважати та виконувати їхні настанови. Дівчаток рідко віддавали до школи. Основним заняттям жінки було домашнє господарство та виховання дітей. В багатьох джерелах висвітлюються погані риси жінок: впертість, балакучість, безтактність, прагнення до розкоші, марнотратство, пліткарство тощо. Поряд з цим згадується і те, що чоловікам було дозволено бити своїх жінок. Про це розповідається в літературних творах того часу. Документи ж дають інакші свідчення, якщо чоловік ставився неналежним чином до своєї дружини, вона могла подати на нього до суду і, як свідчать документи таких процесів, у переважній більшості випадків судді були на боці жінки.

Закон захищав жінку у разі її зґвалтування, у судебнику кельтського короля Етельберта (560–616 pp.) читаємо: «10. Якщо яка-не-

будь людина звалтує королівську дівчину [рабиню], нехай сплатить [королю] 50 шилінгів. 11. Якщо це рабиня, приставлена молоти [зерно], він сплатить 25 шилінгів. Якщо вона [належить до] третього [розряду] – 12 шилінгів» [2, с. 567–568]. Однак, ці суми платилися не постраждалій жінці, а, фактично, її власнику. Тобто, тут маємо не стільки захист прав жінки, як захист королівського майна, яким і була постраждала.

У всім відомій «Салічній правді» також є статті, які визначають покарання за знуцання з жінок: «§ 3. Якщо раб ударить вільну жінку або зіб'є з неї головний убір, він або позбавляється руки, або ж сплачує 5 солідів. § 4. Якщо хто вдарить у живіт або у груди вільну вагітну жінку кулаком або стусаном і не пошкодить її плід, але сама вона у результаті цього смертельно захворіє, – повинен сплатити 200 солідів. § 7. Якщо ж жінка, котра помре з якої-небудь причини, перебувала під заступництвом короля, повинен сплатити 1200 солідів. § 9. Щодо міністеріалок і літок або римлянок слід дотримуватися цього закону наполовину» [4, с. 78–79]. Отже, не всі жінки мали однакові права. Жінкам з вищих верств населення надавалось більший захист від закону, ніж залежним, але важливим вже є факт захисту жінок усіх верств.

Стосовно становища жінки в сім'ї, то тут воно було двояким. З одного боку – повне упокорення чоловікові, а з іншого – шанування як матері. Жінка вважалась несаможитньою, тому не мала права бути свідком у суді та була позбавлена низки прав, якими володів чоловік. Про те, що права жінки захищались, але певною мірою обмежувались законом, свідчить той факт, що коли чоловік помирав, вдова могла залишити його дім взявши з собою лише посаг. На нажите спільно майно вона права не мала. Про це йдеться в Едикті Ротарі «...Тоді вона може повернутися до своїх рідних, але без його morginsari без якого б то не було майна її чоловіка, лише з тим, що вона [у свій час] принесла [в його будинок] від своїх рідних...» [1, с. 497–500].

Цікавим є той факт, що тогочасне суспільство, часто закриваючи очі на ставлення до жінки вдома, вимагало шанобливого поводження з нею в громадських місцях, на людях. У творі Бено Котрулевича «О жене торговца и его детях» читаємо: «Ти повинен по-різному поводити себе з жінкою в суспільстві і наодинці: на людях потрібно говорити до неї з повагою, наодинці – жартувати, бути привітним і скромним. Віддай їй всю свою любов. Зроби її жінкою, а не блуд-

ницею... Бережіть подружню вірність... Живи стриманої будь вірним своїй дружині. Якщо ти не захочеш чужої дружини, то і інший твою не візьме...» [3, с. 368].

Розглядаючи дану проблему, варто згадати середньовічні полювання на відьом, в результаті яких гинули жінки. Але все це пояснюється дуже просто, в суспільстві, де панував теологічний світогляд, було просто неможливим існування магії. Тому з представницями цього ремесла і боролись.

Висновок. Отже, підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що становище жінки в середні віки залежало від її соціального статусу, однак не було абсолютно безправним, про що свідчить існування відповідних статей у збірниках законів. Однак, діяльність жінок великою мірою була обмежена, що пояснюється пануючим теологічним світоглядом, за яким чоловік вважався створінням досконалішим, а жінка мала йому в усьому коритися.

Джерела та література

1. Эдикт Ротари. Хрестоматия по истории средних веков / под ред. С. Д. Сказкина. Т. I. Москва, 1961. 688 с.
2. Законы Этельберта. Хрестоматия по истории средних веков / под ред. С. Д. Сказкина. Т. I. Москва, 1961. 688 с.
3. Котрулевич Бено. О жене торговца и его детях. Средневековая Европа глазами современников и историков. Ч. 3: Средневековый человек и его мир / отв. ред. А. Л. Ястебицкая. Москва, 1994. 396 с.
4. Салічна правда. Історія західноєвропейського Середньовіччя: хрестоматія / упоряд. М. О. Рудь. Київ, 2005. 654 с.

Божко А. П. – студент VI курсу
факультет історії, політології та національної
безпеки СНУ ім. Лесі Українки;
Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри
всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Еволюція системи принципату за правління Октавіана Августа

Постановка проблеми. У I–II ст. Стародавній Рим – це світова імперія, що розкинулася узбережжям Середземного моря, що вклю-

чала великі області Західної та Південно-Східної Європи, Передньої Азії та Північної Африки. Творцем імперії вважають Октавіана Августа, саме з його перемоги поблизу мису Акцій і встановлення одноосібної влади в 27 р. до н. е. розпочинається імперська доба, яка кардинально змінила державну структуру Риму.

Мета дослідження – прослідкувати зміни в республіканських політичних інституціях Імперії доби Октавіана Августа.

Результати дослідження. Утвердження Римської імперії стало радикальним соціально-політичним переворотом, революцією, викликаного перебудовою традиційних суспільних інститутів Республіки. Основою перебудови стало перетворення полісно-общинної організації як всеосяжної системи в структуру іншого типу, яку умовно можна назвати імперської провінційно-муніципальною системою.

Протягом свого 44-річного правління Октавіан послідовно і цілеспрямовано займався формуванням нових монархічних установ [4, с. 203].

Реформований сенат і вдячний народ декретували новому правителю низку почесей, і, перш за все, йому присвоєно постійний титул імператора, який розглядався як частина власного імені (тепер новий правитель називався офіційно імператор Гай Юлій Цезар Октавіан). Символізував не тільки владу Октавіана над армією, але і його звитяжність, непереможність, оскільки за традиційними уявленнями титул імператора надавався (раніше тимчасово) полководцю, який здобув велику перемогу [5, с. 621].

Октавіан, щоб не порушувати республіканських традицій швидкою концентрацією своєї влади, розтягнув процес зосередження різних магістратур на кілька років. У період з 27 до 23 р. до н. е. Октавіан поєднав в своїх руках повноваження консула, народного трибуна, принцепса сенату, отримав постійний титул імператора, який закріплював його повноваження як головнокомандуючого збройних сил [1, с. 547].

Ім'я Август із почесного перетворилося на титул, який виявляв вищий, освячений богами статус правителя. Октавіана обрано верховним понтифіком – очільником колегії понтифіків. Завершенням цього процесу стало присвоєння Августу особливого титулу «Батько батьківщини» – *pater patriae* (2 р. до н. е.) [3, с. 366].

Нового характеру набули відносини між правителем Октавіаном і політичними інституціями Республіки: народними зборами, сенатом і

магістратурами. За Октавіана народні збори функціонували: приймали закони, зокрема про владу самого правителя; обирали магістратів (консулів, преторів, едилів, квесторів). Проте, комісії втратили самостійність і перетворилися на слухняне знаряддя в руках Октавіана [2, с. 280]. Магістратури стали підвладними імператору через право рекомендації, введене ще Цезарем. Сенат же контролювався Октавіаном, оскільки він займав посаду цензора і обирався принцепсом.

До кінця багаторічного правління Августу вдалося створити основи майбутнього монархічного ладу, що в світову історію ввійшов під назвою імперії. Ця форма монархії виросла на ґрунті притаманних власне римським державним структурам панівних ідей, що надавало імператорському режиму, так би мовити, національний характер, хоча не можна заперечувати вплив на формування Римської монархії елліністичних монархічних інститутів чи деяких тираністичних режимів Стародавньої Греції. Оскільки монархічний лад формувався на основі традиційних полісно-общинних інститутів, то народжені імперські структури виявилися пов'язаними з колишніми республіканськими. Це проявилось в тому, що Август спирався на традиційні республіканські органи, разом з тим, і сенат – цитадель республіканського ладу – мав величезну і, в той же час, рівну імператорській, владу.

Висновки. Таким чином, до кінця тривалого 44-річного одноособного правління шляхом цілеспрямованих і численних реформ Августу і колам пануючого прошарку Риму вдалося, сконцентрувавши владу, «умиротворити» суспільство. Протягом правління Августа за зовнішніми ознаками режим залишався республіканським, за внутрішніми сутнісними характеристиками перетворився на імперію.

Джерела та література

1. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Т. 2. Стародавній Рим. Чернівці: Наші книги, 2008. 848 с.
2. Голдсуорси Адриан. Октавиан Август. Революционер, ставший императором. Москва: АСТ, 2016. 820 с.
3. Голованов С. О. Історія стародавнього світу. Київ, 2017. 471 с.
4. Кузицина В. И. История Древнего Рима. Москва: Высш. шк., 2000. 382 с.
5. Немировський О. В. История Древнего мира. Москва: Высш. шк., 2010. 926 с.

Ветрова С. С. – студентка VI курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Кучерепа М. М. – к. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Сарненщина в роки Другої світової війни

Постановка проблеми. Для історичної науки та для історичної пам'яті далеко не нова проблематика щодо вивчення визвольного руху на території Рівненщини. Зокрема історія Сарненського району цілком невіддільна від історії Західної України. У міжвоєнний період Сарни були повітовим містом і доволі великим залізничним вузлом, в якому схрещувались дві головні залізничні гілки: Київ–Люблін і Рівне–Вільно. Поляки ставили найголовніше завдання – створити адміністративно-урядовий апарат, а також впровадити загальнопольську кадрову політику, що означали контроль і влада над місцевим українським населенням.

Мета дослідження – висвітлити історію Сарненщини в період Другої світової війни, зокрема боротьбу ОУН і УПА із німецькими окупантами, червоними партизанами та польськими воєнізованими формуваннями.

Результати дослідження. Для мешканців Сарненщини Друга світова війна розпочалася 1 вересня 1939 р. Багато сарнівчан було призвано до лав Війська польського і вони вже з перших днів війни вступили у двобій із нацистською Німеччиною. 17 вересня 1939 р. Червона армія перейшла радянсько-польський кордон і почала проводити на захопленій території так звану «радянізацію». Проте із початком німецько-радянської війни 22 червня 1941 р. Сарни і околиці окупувала нацистська Німеччина. Захоплену територію гітлерівці почали освоювати як воєнну здобич. Першим жахом поліського краю стало влаштування тут концентраційних таборів, в'язнями яких були насамперед військовополонені, комуністи та євреї. Впродовж декількох днів фашисти зігнали в гетто декілька тисяч євреїв і 28 серпня 1941 р. розстріляли їх у лісі поблизу Сарн. Всього за період окупації фашисти розстріляли в Сарнах 13 711 мирних мешканців міста і сіл району.

У серпні 1941 р. Гітлер визначив адміністративний поділ окупованих українських земель, створивши рейхскомісаріат «Україна»,

столицею якою стало Рівне. На Рівненщині було утворено п'ять: Сарни стали центром гебітскомісаріату. Протягом серпня-вересня на окупованій території облаштувалася німецька цивільна адміністрація: міські, районні і сільські управи, поліцейські, фінансові та інші органи. Окупаційна влада здійснювала широкомасштабну програму економічного пограбування краю.

Починаючи з 1942 р., масового характеру набрало вивезення молоді для примусових робіт до Німеччини, яке перетворилося на справжнє полювання за людьми.

У Сарнах і околицях в роки війни діяли більшовицькі партизанські загони і підпілля, які в період окупації займалися диверсіями на залізниці, боротьбою із українським самостійницьким рухом. Підпільна група під керівництвом М. Фідарова підтримувало тісні зв'язки з секретарем Сарненського підпільного обкому, комісаром загону ім. К. Ворошилова С. Плужниковим (Рівненське партизанське з'єднання № 1). Підпільники надавали партизанам відомості про рух поїздів через станцію Сарни, дислокацію військових частин, патрульних пунктів. Ця група заподіяла нацистським загарбникам відчутних втрат. До неї входили Вацлав Ісаковський, Іван Наумець, Марія і Борис Морозовики, Іван Гусев, Олександра Новицька [2].

В районі міста діяли партизанські з'єднання С. А. Ковпака, О. М. Суворова, В. А. Бегми, А. П. Бринського та ін. У грудні 1942 р. під час операції «Сарненський хрест» партизанські диверсійні групи висадили в повітря 5 залізничних мостів, припинивши на 15 діб рух поїздів через станцію Сарни. В липні 1943 р. обласний штаб партизанського руху розробив заходи виведення з ладу Сарненського залізничного вузла. Залізниця від Сарн до Коростеня фактично була паралізована з травня по жовтень 1943 р. [3].

Окрім більшовицьких партизанів на території Сарненщини активно діяли підрозділи ОУН і УПА. Вони часто вступали у бої із нацистським окупантами, більшовицькими партизанами, а також долучились до українсько-польського конфлікту. Слід зазначити, що на території колишнього Сарненського повіту активізували свою діяльність польські націоналістичні військові та парамілітарні організації, керовані польським еміграційним урядом. Зокрема, упродовж весни 1943 р. – лютого 1945 р. в Сарнах діяла польська підпільна організація Польський Союз Повстанський [1].

Українсько-польські відносини на Волині у роки Другої світової війни стали кульмінаційною подією українсько-польських конфліктів

у ХХ ст., зокрема у 1943–1944 рр. Вони викликали і продовжують викликати значний суспільний резонанс у житті обох держав і народів, заважаючи гармонійному розвитку добросусідських стосунків між ними. Як в Україні, так і в Польщі у наявній літературі вже дано оцінки цьому явищу [4]. Проте, деякі сили в обох сусідніх державах, намагаючись здобути сумнівні політичні дивіденди, вдаються до різних спекуляцій, перекручувань, фальсифікації подій і фактів, маніпулюють історичною пам'яттю заради короткотривалих політичних вигод.

Висновки. Таким чином, в роки Другої світової війни на Сарненщині відбулося зіткнення різних сил – нацистської Німеччини, загонів ОУН і УПА, польських воєнізованих формувань, радянських партизанів. Боротьба цих різних за природою сил спричинила значне руйнування краю і багаточисельні людські жертви.

Джерела та література

1. Дашко В. Діяльність польського підпілля в роки Другої світової війни на території Сарненщини // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Історія. 2017. Вип. 26. С. 79–84.
2. Кравчук Д. Радянське підпілля на Рівненщині під час німецько-радянської війни // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Історичні науки. 2015. Вип. 24. С. 76–83.
3. Кучер В. Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні. Київ: Наук. думка, 1983. 239 с.
4. Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Т. 4. Поляки і українці між двома тоталітарними системами 1942–1945 рр. Ч. 1. Варшава; Київ, 2005. 875 с.

Глух С. С. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Стрільчук Л. В. – д. і. н., професор кафедри Всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Позиція США на Вашингтонській мирній конференції 1921–1922 років

Постановка проблеми. Завершення Першої світової війни поставило на порядок денний перед країнами переможцями питання повоєнного устрою світу. Щодо Тихоокеанського регіону, який хоч і

не перебував в епіцентрі військових дій, але став вагомою складовою геополітичної гри того часу, то питання розподілу сил в регіоні не було вирішено ще й у 1921 р. Тому США ініціювали проведення Вашингтонської мирної конференції, переслідуючи власні геополітичні цілі. Перед штатами стояло завдання закріплення своїх позицій в регіоні та недопущення домінації Японії.

Мета дослідження – охарактеризувати позицію США на Вашингтонській конференції з питань роззброєння, продемонструвавши еволюцію розстановки сил в регіоні Тихого океану опісля підписання договорів 4-х, 5-ти, 9-ти держав.

Результати дослідження. Свою роботу конференція з обмеження озброєнь розпочала 12 листопада 1921 р. у Вашингтоні. Вона мала вирішити питання, пов'язані із боротьбою за військово-морську першість в Атлантиці та в Тихому океані. Держсекретар США Ч. Х'юз, який головував на конференції, звернувся до делегатів з інших країн із американською пропозицією щодо обмежень у військово-морській сфері [2, с. 38].

Основні позиції стосувалися чотирьох ключових пунктів. Перше – відмова від усіх існуючих та запланованих військово-морських програм. Друге – потрібно відмовитись від деяких старих кораблів. Третє – основну увагу слід приділити вже існуючим кораблям. Четверте – водотоннажність лінкорів та крейсерів мала б слугувати основним критерієм могутності флоту, та на неї мала б рівнятись відповідна кількість допоміжних кораблів.

Озвучивши пропозиції до кожної з країн учасниць делегація США продовжила стояти на своїй меті – закріпити паритет у тоннажності флотів з Великобританією, та обмежити могутність японського флоту у співвідношенні 5 до 3 на свою користь. На практиці це давало можливість убезпечити себе від військової загрози з боку Японії, на випадок загострення ситуації, та урівнятись у військово-морському потенціалі з «володаркою морів» Великобританією.

Переговори учасників конференції та взаємні консультації привели до того, що 13 грудня було підписано «договір чотирьох держав». Ця угода стосувалася територій на Далекому Сході, що належали Великій Британії, Японії, США та Франції. Фактично, це був пакт про ненапад. За договором також закріплювалось статус-кво військово-морських баз у регіоні. Представники Великої Британії, Сполучених Штатів Америки та Японії досягли згоди в наступному: було пого-

джено співвідношення флотів у розмірі 5 до 5 і до 3. Ключовим геополітичним досягненням для США стало анулювання умов дії англо-японського договору про союз від 1902 р. [4, с. 87].

Цю домовленість було покладено в основу подальших консультацій. У цей час до обговорень приєдналася італійська делегація, формат роботи розширився. Після тривалих переговорів, в останній день конференції 6 лютого 1922 р., було підписано «договір п'яти держав». По-суті він повністю відповідав прагненням американської сторони. Фактичне співвідношення лінійних флотів за «договором п'яти держав» було встановлено на рівні 5 до 5 до 3 до 1,75 до 1,75 [1, с. 48–49].

На завершення роботи конференції було укладено «договір дев'яти держав» (США, Великої Британії, Французької республіки, Японської імперії, Королівства Італія, Бельгії, Нідерландів, Португальської республіки та Республіки Китай) стосовно Китаю. Підписаний 6 лютого 1922 р., договір надавав країнам, які його підписали, «рівні можливості» у Республіці Китай в області торговельної та підприємницької діяльності та зобов'язував не вдаватися до використання внутрішнього становища з метою отримання спеціальних прав і привілеїв, які можуть завдати шкоди правам та інтересам інших держав – учасників договору. Китай розглядався як загальний об'єкт експлуатації. Також, ця угода була спрямована проти домагань Японської імперії на монопольне панування в Республіці Китай [3, с. 62].

Висновки. Вашингтонська конференція стала важливою історичною подією, що дала початок новому балансу сил в Тихоокеанському регіоні. Було розглянуто ряд ключових питань: про взаємні гарантії недоторканності островних територій у Тихому океані; про обмеження морських озброєнь; про становище на Далекому Сході та визнання територіальної цілісності і незалежності Китаю. Відповідно, центральне місце зайняли договори «чотирьох», «п'яти» і «дев'яти держав».

Сполучені Штати Америки майже повністю досягли поставлених цілей. Вони отримали документально закріплене право на військово-морський паритет із Великою Британією. Американській дипломатії вдалося ліквідувати англійсько-японський союз як найбільшу загрозу американським інтересам на Далекому Сході. Учасники конференції погодились на американський план роззброєння, хоч і з невеликими поправками. Це був беззаперечний успіх дипломатії США, що змогла реабілітуватись після провальних дій на Версальській мирній конференції.

Джерела та література

1. Вашингтонская конференция по ограничению вооружений, тихоокеанским и дальневосточным вопросам 1921–22 годов. Полный перевод актов и документов. Москва: НКВД, 1924. 139 с.
2. Колесник В. Ф., Павленко В. М. Історія міжнародних відносин (1918–1939 рр.). Київ: Київ. ун-т, 2012. 287 с.
3. Марущак М. Й. Історія дипломатії ХХ століття: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. Львів: Бескид Біт, 2003. 304 с.
4. Головин Н., Бубнов А. Тихоокеанская проблема в ХХ столетии. Гл. XII: Вашингтонская конференция // Вандам А., Головин Н., Бубнов А. Неуслышанные пророки грядущих войн = The Problem of the Pacific in the Twentieth Century (1922). Москва: АСТ, Астрель, 2004. 368 с.

Годік Ю. Р. – студентка ІІ курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Денисюк В. І. – к. і. н., доцент кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Європейському Союзі

Постановка проблеми. Однією з глобальних проблем сучасності є інформаційний дисбаланс між окремими країнами чи регіонами, що актуалізує необхідність розвитку діяльності міжнародних організацій. Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій сприяє налагодженню широкої міжнародної співпраці, зокрема розробленню та імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері інформатизації. Роль міжнародних організацій у сфері інформаційної безпеки значно зросла за останні роки.

Мета роботи – дослідження нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки Європейського Союзу (далі – ЄС).

Результати дослідження. ЄС визнає, що боротьба та протиборство між країнами на сьогодні здійснюється переважно з використанням інформаційної зброї, що зумовлює інформаційний характер загроз та небезпек. Єврокомісія обговорила такі стратегічно важливі доповіді, як «Європа і глобальне інформаційне суспільство: рекомен-

дації для Європейської Ради ЄС» (Доповідь М. Бангеманна, Брюссель, 1994), «Підготовка Європи до інформаційного суспільства» (Люксембург, 1994), «Включення інформаційного суспільства в політику Європейського Союзу. План дій» (Брюссель, 1996), «Доповіді ЄК Форуму інформаційного суспільства» (Брюссель, 1996–2000), «Доповідь ЄК про Декларацію принципів та План дій У518 2003–2005» та документ «Біла книга про Європейську політику комунікацій» (2006). Згідно з даними документами реалізація ідеї інформаційного суспільства полягає в наступному: оптимальне використання інформаційних і комунікаційних технологій для європейської інтеграції та задоволення суспільних потреб, розробка правової бази для вільної конкуренції універсальних інформаційних продуктів і послуг [4].

У створенні законодавства ЄС особливу роль відіграє Рада Європи. Найбільш важливим документом, розробленим в рамках Ради Європи, є Конвенція про кіберзлочини (CDPC (2001)). Зазначений документ являє собою одну з перших спроб створення обов'язкових міжнародно-правових норм у сфері інформаційної безпеки [2].

Рада Європи розвиває гуманітарне співробітництво в регіоні шляхом забезпечення прав людини і розвитку плюралістичної демократії, створення системи європейського інформаційного права, впровадження європейських стандартів і принципів у національні інформаційні програми й чинне законодавств.

Усвідомлюючи важливість нових тенденцій еволюційного розвитку, Європейська Комісія (ЄК) ЄС прийняла програмний документ «Шлях Європи до інформаційного суспільства» (1994), в якому визначені принципи діяльності ЄС в галузі інформації і комунікації. Вони полягають у необхідності формування суспільної думки і підготовці європейської спільноти до усвідомлення реалій інформаційного суспільства [1, с. 66–67].

План дій «Безпечний Інтернет (1999–2005)» – це план дій, головною метою якого є створення сприятливішого середовища для розвитку Інтернет-промисловості, шляхом безпечного використання Інтернету та боротьби з незаконним або шкідливим змістом. Новий План-дій «Більш безпечний Інтернет Плюс (2005–2008)» було прийнято у квітні 2005 р. як продовження попереднього плану. Він спрямований не лише на безпечніше використання Інтернету, а й нових технологій онлайн та захисту користувача від небажаного і шкідливого Інтернет-змісту [3].

В 2001 р. ЄК було представлено перший документ під назвою «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» (Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach), в якому окреслено європейський підхід до проблеми інформаційної безпеки [1, с. 67]. 10 березня 2004 р. було створено Європейську агенцію з питань мережевої та інформаційної безпеки (European Network and Information Security Agency – ENISA). Це спеціалізована агенція ЄС, діяльність якої спрямована на зміцнення можливостей європейської спільноти, країн-членів, а також ділових кіл в сфері попередження і реагування на проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою. В рамках нової програми «Безпечніший Інтернет» на 2009–2013 рр. передбачаються заходи не лише щодо боротьби зі шкідливим контентом, але й з небезпечною поведінкою в мережі [4].

В 2001 р. ЄК було представлено перший документ під назвою «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» (Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach), в якому окреслено європейський підхід до проблеми інформаційної безпеки [1, с. 67].

Висновки. У рамках ЄС реалізуються програми і проекти, спрямовані на всебічний розвиток інформаційного сектору, ефективність індустрії та впровадження високих технологій у всі сфери життєдіяльності країн – членів ЄС. ЄС розвиває програми наукових досліджень у галузі інформаційних технологій у різних контекстах за стратегічними напрямками європейського розвитку на основі інтелектуального потенціалу та об'єднання інформаційних ресурсів. Інформаційні програми ЄС включають широкий спектр співробітництва європейських країн для розвитку передових інформаційних та комунікаційних технологій, стимулювання політики глобальних інновацій.

Джерела та література

1. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право: навч. посіб. Київ: ДП «Персонал», 2011. 160 с.
2. Конвенція про кіберзлочинність: підпис. 23 листопада 2001 р. [Електронний ресурс]. [Режим доступу]: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
3. Куренда Л. Д. Окремі аспекти забезпечення інформаційної безпеки Європейського союзу // Права інформатика. 2011. Вип. № 3-4 (31). С. 36–42.
4. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика: монографія. Київ: Наша культура і наука, 2000. 368 с.

Гулюк К. В. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Денисюк В. І. – к. і. н., доцент кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Бюрократичний апарат у першій чверті XIX ст. на Волині

Постановка проблеми. Наприкінці XVIII ст. відбулося встановлення російської влади на Волині [2]. У результаті приєднання територій було трансформовано адміністративно-територіальний устрій. Волинське воєводство було перетворено у Волинську губернію, що складалася з 12-ти повітів. Відповідно до цього, була сформована і структура управлінського апарату.

Мета – дослідити бюрократичний апарат у першій чверті XIX ст. на Волині.

Результати дослідження. На чолі губернії стояв губернатор, який виступав представником імперської влади в краю. Місцеві адміністративні посади займали шляхтичі, які задекларували свою лояльність до імперської влади. Шляхта Волині була значною мірою прирівняна у правах з російським дворянством і тому мала право обирати суддів та урядовців на так званих «сеймиках» (дворянських зібраннях). Для управління цими зібраннями шляхтичі обирали губернського та повітових предводителів дворянства, секретаря та депутатів [3].

Слід відзначити, що у першій третині XIX ст. губернатор Волині, як і інші представники управлінського апарату регіону, були більшою або меншою мірою заангажовані до польського суспільно-політичного руху. Шляхта залишалася провідною політичною силою та мала можливість брати участь в управлінні краєм. Нобілітет Волині мав політичну традицію, яка за розвитком не поступалася, а подекуди, навіть, випереджала російську. Крім того, шляхта в регіоні була дуже чисельною. За даними 1830 р., які наводить французький дослідник Даніель Бовуа, на Правобережній Україні нараховувалося 400 тис. представників шляхетського стану [1, с. 99]. Тому імперський уряд проводив зміни поступово, це стосувалося зокрема назв посад. Вони залишалися традиційними, хоча обов'язки змінювалися [5].

Перш за все, слід виділити зміни в механізмі обрання на вищі управлінські посади. Одним з заходів, який реалізовував це, став указ

від 19 травня 1802 р., що регламентував вибори до дворянських зібрань на основі «Постанови про губернії» 1775 р. [2]. Право голосу у дворянському зібранні надавалося дворянам: які мали дохід не менше 150 рублів в рік, володіли мінімально 8 димами, сплачували податок та досягли вісімнадцятиріччя. Натомість, аби бути обраним потрібно було відповідати вищезазначеним критеріям, окрім віку, оскільки кандидат повинен був бути не молодший 25 років за указом Сенату № 21646 від 03.03.1805 р. [6].

Інтеграція краю також передбачала зміни в організації судів, як найпотужніших осередків шляхетської влади на місцях. Реформи судової системи проводив імператор Павло I наприкінці XVIII ст. Указами від лютого 1797 р. було регламентовано спосіб вибрання судового апарату [4, 5]. Підпорядкування судів центральній владі означало встановлення контролю над усіма угодами купівлі-продажу земелі. Попри спроби реформ імператора Павла I, суди на початку XIX ст. продовжували діяти згідно Литовських статутів.

До 1831 р. у кожному повіті існувало по три суди: гродський, земський та підкоморний. На сеймикові затверджували склад судового апарату, що переобирали кожні три роки [1, с. 155]. Члени усіх судів отримували право займати посаду, у першу чергу, завдяки своїм шляхетським званням. Ця система була вкрай неефективною, оскільки кваліфікація чиновників не відповідала вимогам зайнятих посад [8, с. 91–92].

За указом Сенату від 19 липня 1804 р. головні чотири посади повітової судової ієрархії почали оплачуватися і підпорядковуватися міністерству внутрішніх справ [7]. Це був перший захід боротьби російського уряду з домінуванням шляхти в судах. Наступним кроком стало рішення від 3 березня 1805 р., яке вводило посаду справника, що очолював повітову поліцію. Його рекомендував губернатор, а призначав Сенат. Слід зазначити, що він повинен був бути знайомим із основами російського законодавства. Втрата позицій в судах зменшила вплив шляхти в економічній сфері.

Висновки. Російська влада була зацікавлена в консолідації органів влади, оскільки існування у приєднаних територіях старого шляхетського порядку ставало на заваді інтеграції регіону в імперію. Проведені реформи місцевої влади були спрямовані на руйнування провідних позицій шляхти у регіоні. Зміни встановлювалися поступово, щоб уникнути негативної реакції. Таким чином політика російського уряду виявляла свою ефективність.

Джерела та література

1. Бовуа Д. Російська влада та польська шляхта в Україні. 1793–1830 рр. / пер. з фр. З. Борисюк. Львів: Кальварія, 2007. 296 с.
2. Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое (далее – ПСЗРИ-1). Т. XXIII. № 17090.
3. ПСЗРИ-1. Т. XXIII. № 17108.
4. ПСЗРИ-1. Т. XXIV. № 17789.
5. ПСЗРИ-1. Т. XXIV. № 17790.
6. ПСЗРИ-1. Т. XXVIII. № 21646.
7. ПСЗРИ-1. Т. XXXXIII. № 21404.
8. Щербак Н. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія. Київ: ПЦ «Ризографіка», 2005. 616 с.

Данилік Д. Ф. – студент II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Диктатор в Стародавньому Римі

Постановка проблеми. На початку Римської республіки виникають нові види державних інституцій: магістратури. Одним із видів надзвичайних магістратур була магістратура диктатора. До наших днів триває вивчення політичного устрою Стародавнього Риму, тому важливо виокремити та проаналізувати історичні джерела античних істориків, що дозволить вивчити особливості диктатури.

Мета дослідження – проаналізувати на основі історичних джерел особливості, структуру, еволюцію диктатури у Стародавньому Римі та її вплив на подальшу історію Риму.

Результати дослідження. Зіставлення та аналіз історичних фактів, вивчення джерел, щодо диктатури в Римі дало змогу скласти об'єктивне уявлення про диктатуру, її вплив на подальшу історію держави.

Диктатор один із видів надзвичайних магістратур у Стародавньому Римі. Невідомо, хто і коли був першим диктатором, але дані, щодо цього надає Тит Лівій у праці «Історія від заснування Міста» пише: «...Но нет точных известий, в котором году случилось это, каким консулам не доверяли за принадлежность их к партии Тарквиния (сущест-

ствуєт и такое известие) и кто был избран первым диктатором. Впрочем, у древнейших писателей я нахожу, что первым диктатором был выбран Тит Ларций, а начальником конницы – Спурий Кассий» [1]. Разом із диктатором обирали начальника кінноти [1]. Полібій описує становище начальника кінноти так: «Хотя начальник конницы находится в подчинении у полномочного вождя, однако он как бы заступает место этого последнего в случае отсутствия его» [2]. У 356 р. до н. е. диктатором був назначений перший з плебеїв Гай Марцій Рутіл.

Статус диктатора підкреслювався тим, що його супроводжували двадцять чотири ліктори. На відміну від лікторів інших магістратів, ліктори диктатора носили сокири, навіть в самому Римі, що підкреслювало його абсолютну владу над життями громадян [3, с. 25].

Головною задачею диктатора був захист римлян від зовнішнього ворога. Окрім випадків захисту від зовнішніх ворогів диктатора обирали для проведення консульських коміцій, судового слідства, для організації свята [1]. Релігійний та сакральний характер проявлявся у випадку, коли для забиття цвяха у храмі Юнони, обирали диктатора [1]. Диктатор не був обмежений у своїй діяльності цільовим призначенням. Згідно даних, що надає Діонісій, владу диктатору на шість місяців давав закон (νομός) за яким він виступав носієм імперія і міг діяти як найвища посадова особа [3, с. 49]. У повноваження диктатора, як надзвичайного магістрату, входило право скликати і розпускати сенат [1].

Полібій вказує на повноваження та недоторканість диктатора: «...тогда как консулы во многих делах нуждаются в соизволении сената для осуществления своих планов, диктатор – полномочный вождь, с назначением которого все должностные лица в Риме, за исключением народных трибунов, немедленно слагают с себя власть» [2]. Магістратури виконували свою роботу, але підпорядковувалися диктатору. Консули могли керували армією, могли отримувати тріумф [1]. Диктатори, що уособлювали вищу виконавчу владу і мали можливість приймати одноосібні рішення, повинні були взаємодіяти з сенатом і коміціями [3, с. 52]. Диктатор, проводячи закони через народні збори, попередньо повинен був заручитися згодою сенату [1]. Зберігався і порядок оголошення війни [1]. З 311 р. до н. е. призначення військових трибунів здійснювалося не за бажанням диктатора, а шляхом голосування у коміціях [1].

Джерела свідчать, що диктатуру вводив сенат. Тит Лівій зазвичай відзначає, що, переважно, сенат вирішував чи призначати диктатора, але були випадки, коли про намір призначення диктатора заявляв консул [1]. Призначення диктатора відбувалося лише в Італії [3, с. 62].

З розвитком Римської республіки, полісних структур втрачається і колишній пієтет до диктаторської влади, який спочатку сприймався як спадкоємиць царського імперія [3, с. 56]. Це проявилось в тому, що до кінця III ст. до н. е. у стосунку до диктатора можна було демонструвати неповагу, звинувачувати його публічно, вимагати узгодження кандидатури диктатора з народними зборами, а також у спробах перетворити посаду начальника кінноти у колегу диктатора або увести одночасно диктатуру двох осіб [1].

Окрім добровільної відставки та закінченням терміну, єдиною ситуацією, коли диктатор зобов'язаний був припинити повноваження, був протест проти його призначення з боку авгурів [1].

У період громадянських воєн посада диктатора змінюється. Луцій Корнелій Сулла та Гай Юлій Цезар були на посаді диктатора більше шести місяців, що суперечило республіканським нормам. Аппіан писав про збільшення терміну диктатури: «...до тех пор, пока Рим, Италия, вся римская держава, потрясённая междуусобными распрями и войнами, не укрепится» [4].

Висновок. Посада диктатора у Римській республіці мала свої особливості, вона мала як політичний, так і сакральних характер. Наприкінці Республіки магістратура диктатора посилюється функціонально.

Джерела та література

1. Тит Лівій. История Рима от основания Города. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1364000100#60>
2. Полібій. Всеобщая история. URL: <https://avidreaders.ru/read-book/vseobschaya-istoriya.html>
3. Дементьева В. В. Магистратура диктатора в ранней Римской республике (V–III вв. до н. э.). Ярославль: ЯрГУ, 1996.
4. Аппіан. Гражданские войны. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1468001000#98>

Дударчук Л. В. – магістр історії
СНУ імені Лесі Українки

Музичне мистецтво на Рівненщині в роки німецької окупації (1941–1944 рр.)

Постановка наукової проблеми. В період німецької окупації на Рівненщині, яка увійшла до складу райхкомісаріату «Україна», відбулися трансформації усіх сфер суспільного життя. Не оминули вони й

культурну. В 1941–1944 рр. в краї відновили свою роботу численні драматичні гуртки, кінотеатри та музейні заклади. Значного поширення набуло музичне мистецтво. Його вивчення дозволить краще зрозуміти перебіг культурних процесів в регіоні.

Мета дослідження – проаналізувати розвиток музичного мистецтва в умовах німецької окупації.

Результати дослідження. Важливим центром музичного мистецтва краю в окреслений період була столиця райхкомісаріату «Україна» – м. Рівне. Вже у вересні 1941 р. обласне управління мистецтв шукало професійних музикантів для працевлаштування у відповідних закладах. Бажаючі могли зголоситися за адресою вул. 18 Дивізії, 5, пред'явивши пакет документів (паспорт і свідоцтво про освіту) [7, с. 4]. При багатьох філіях тамтешньої «Просвіти» діяли організаційно-імпрезова або ж співоча секції, члени яких займалися організацією концертів. Один із перших відбувся 31 травня 1942 р. під диригуванням Ю. Цехміструка. В програму заходу увійшли декілька пісенних композицій у виконанні чоловічого і жіночого хорових колективів, а також виступ голови окружної «Просвіти» Н. Кибалюка, присвячений композитору О. Кошиці. Тоді ж було анонсовано проведення в червні 1942 р. свята української пісні [3, с. 3].

Значну кількість музичних імпрез в окупаційний період було влаштовано на сцені Рівненського театру. Зокрема, на різдвяні свята 1943 р. в закладі відбулось три музичні вечори, метою яких було «німцям, які живуть далеко від батьківщини, нагадати про ті культурні скарби німецького народу, які творять для них найбільшу приємність», як повідомляла місцева преса. Окрасою цих імпрез був концерт кийвської філармонії під диригуванням Вольфганга Брінкера [8, с. 4]. Слід зазначити, що виступи місцевих артистів, на думку слухачів, зазвичай відзначались більшою майстерністю, порівняно з виступами їх німецьких колег, оскільки вокальні номери у виконанні останніх «виказува[ли] мало голосових вартостей як і музичної культури». Рівненчани обурювалися і відсутністю в їх репертуарі українських піснеспівів [4, с. 3].

Пожвавлення релігійного життя, зокрема, утворення УАПЦ позитивно вплинуло на розвиток хорового співу в регіоні. Якщо в сільській місцевості він використовувався під час богослужінь в місцевих храмах, то в містах інколи відбувалися і масштабні концерти за участі церковних хорових колективів. Про один із таких, який було влаш-

товано в Свято-Воскресенському соборі м. Рівного під керівництвом В. Листопада повідомляла газета «Український голос» в січні 1943 р. Програма заходу складалася із колядок та інших духовних піснеспівів в обробці знаних українських композиторів [2, с. 4].

Слід зауважити, що міський відділ позашкільної освіти ще у вересні 1941 р. приступив до організації обласного національного хору [1, с. 4], який за два місяці нараховував 49 співаків [10, с. 4]. Окупаційна влада не рідко була зацікавлена в розвитку музичного мистецтва, позаяк воно передовсім мало забезпечувати дозвілля німецьких вояків в тилу. Численні імпрези виконували для солдат функцію психологічного розвантаження, даючи змогу на певний час відволіктися від труднощів повсякденного життя.

На Рівненщині в 1941–1944 рр. виступали музичні колективи і з інших регіонів України. Так, в жовтні 1941 р. в Дубні відбулось два концерти луцького ансамблю ім. К. Левицького (для дорослих і школярів). Особливе враження на глядачів справили номери у виконанні капели бандуристів [11, с. 6].

З метою підготовки професійних артистів в краї діяло декілька навчальних закладів. В середині жовтня 1941 р. розпочався запис абітурієнтів до Рівненської музичної школи ім. Лисенка, що знаходилась на вул. Кляшторній, 35. Зголоситися на навчання туди могли діти, котрі досягли 7-річного віку. Для дорослих було організовано вечірній курс [9, с. 4]. За рік в ній здобувало освіту 75 осіб [5, с. 4]. Слід зауважити, що в 1941 р. розпочав діяльність Дубенський музичний інститут ім. М. Леонтовича під керівництвом Л. Березовського. В закладі діяли п'ять відділів: 1) теорії; 2) фортепіано; 3) оркестровий; 4) вокально-драматичний та 5) педагогічний, на яких влітку 1941 р. навчалось 97 студентів. Станом на цей час вихованцями інституту було організовано 13 концертів, програма яких складалася з українських народних пісень, а також творів західноєвропейських композиторів [6, с. 4]. Наявність цих навчальних закладів позитивно позначилась на професійному рівні місцевих артистів.

Висновок. Таким чином, можна підсумувати, що в розвитку музичного мистецтва на Рівненщині в 1941–1944 рр. була зацікавлена окупаційна влада. Чимало концертів на території регіону в окреслений період було влаштовано з ініціативи культурно-освітнього товариства «Просвіта». Значного поширення набув хоровий спів (як світський, так і церковний). В краї існувало декілька закладів, які готували професійних співаків.

Джерела та література

1. *Волинь*. 1941. 7 верес. С. 4.
2. Духовий концерт у Рівному. *Український голос*. 1943. 21 січ. С. 4.
3. Концерт у Рівному. *Волинь*. 1942. 4 черв. С. 4.
4. Концерт української пісні. *Волинь*. 1942. 2 серп. С.4.
5. Концерт учнів Музичної школи в Рівному. *Український голос*. 1942. 12 листоп. С. 4.
6. Музичний інститут в Дубні. *Волинь*. 1942. 13 серп. С. 4.
7. Оголошення. *Волинь*. 1941. 7 верес. С. 4.
8. Три музичні вечори в Рівному. *Український голос*. 1943. 7 січ. С.4.
9. Хроніка. *Волинь*. 1941. 12 жовт. С. 4.
10. Хроніка. *Волинь*. 1941. 9 листоп. С. 4.
11. Хроніка. *Український голос*. 1941. 13 листоп. С.6.

Зек А. М. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Кінд-Войтюк Н. В. – к. і. н., доцент кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Волинянки в ОУН: постаті визвольної боротьби 1940-х рр.

Постановка проблеми. Постать жінки в історії є актуальним напрямом досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців. Незважаючи на значний історіографічний доробок із теми українського визвольного руху, роль жінок у розгортанні боротьби ОУН і УПА не достатньо висвітлена істориками. У зв'язку із прийняттям законів України про декомунізацію, формуванням історичної пам'яті, результати досліджень присвячені українському визвольному руху є затребуваними суспільством, особливо на території Волині, де активно діяла ОУН і УПА.

Мета дослідження – показати значення жіноцтва у розгортанні національно-визвольного руху на території Волинської області.

Результати дослідження. У багатьох виданнях часто зустрічаються факти про участь чоловіків в національному русі в роки війни на західноукраїнських землях, а значення жіноцтва, на жаль недооцінене. Достеменно невідома кількість дівчат і жінок, залучених до

підпільної діяльності. Однак із впевненістю можна стверджувати, що з початком Другої світової війни керівництво ОУН намагалося максимально використати жіночий ресурс [2, с. 91].

Представниці жіночої статі у лавах ОУН та УПА виконували різні функції, як мирні (лікарі, медсестри та санітарки), напівмирні (друкарки, пропагандистки та зв'язкові), так і військові (розвідниці, учасниці відділів УПА, а інколи навіть командири роїв), а також дбали про повсякденні потреби повстанців. Іншою сферою діяльності прекрасної статі, до якої залучалися освічені й талановиті особистості, була референтура пропаганди. Жінки були найкращими організаторками пропагандистської роботи у похідних групах ОУН(Б) [4, с. 80].

Тисячі представниць жіноцтва брали участь у національно-визвольному русі, зокрема на Волині. З огляду на характер публікації варто назвати хоча б декілька імен. Серед них Зубрицька Лідія Михайлівна (псевда «Зіна», «Надя», «Оля», «Тамара»), народилася 9 липня 1924 р. Наприкінці жовтня 1944 р. очолила Український Червоний Хрест Деражненського районного проводу ОУН. З грудня 1945 р. Лідія працювала в контррозвідці на теренах «Далекого» (справжнє ім'я – С. Янишевський). Виявляла агентів НКВС. Лідія Михайлівна арештована 4 грудня 1951 р. ОВГ Берестечківського РВ МВС у криївці с. Лобачівка Горохівського району Волинської області, засуджена до 25 років позбавлення волі. Згодом термін покарання був зменшений до 10 років. Покарання відбувала у Молдовській АРСР. Рішенням волинського обласного суду від 16.07.1997 р. Лідії Зубрицькій було відмовлено у реабілітації. Підставою стало звинувачення у незаконному зберіганні зброї у 1952 р. [1, с. 290–291].

Учасницею національно-визвольного руху також є Петрук (Омельчук) Ніна Андріївна (псевда «Грізна», «Ліда», «Олена»), уродженка с. Рудка Козинська Рожищенського району Волинської області, яка народилася у 1926 р. З 1940 р. була членом ОУН. Виконувала обов'язки пропагандиста Рожищенського районного проводу ОУН, перебувала в курені УПА «Рубашенка» (С. Коваль). Була арештована німцями і відправлена в концтабір Майданек. 12 грудня 1943 р. Ніна Петрук втекла. У квітні 1944 р. арештована СМЕРШем у с. Рудка Козинська, засуджена на 15 років виправного трудового табору. Після звільнення вступила на технологічний факультет Інституту легкої промисловості, звідти у 1968 р. була відрахована за антирадянську пропаганду. Реабілітована 09.10.1991 р. [1, с. 534–535].

Ще однією відомою волинянкою у лавах ОУН була Королюк Віра Василівна (псевда «Марина», «Мар'яна», «Рита», «Христя»). Вона народилася у с. Княгинінок Луцького району Волинської області. Працювала вчителькою, була членом ОУН. Разом з іншими трьома членами Луцького районного проводу ОУН 21 квітня 1941 р. вирвалася з оточення НКВС у с. Іванчиці Рожищенського району Волинської області. У 1948 р. нагороджена Бронзовим Хрестом Заслуги УПА. Була референтом зв'язку Ковельського окружного проводу ОУН. 17 січня 1954 р. перебувала у криївці с. Буцин Старовижівського району разом із боївкою «Ярого» (В. Сементух). Так як вона хворіла розладом шлунку, не вживала отруєної спецпрепаратом «Нептун» їжі, яку принесла завербована господиня будинку. Намагалася не дати заснути трьом оунівцям, які знаходилися під дією отрути. Загинула, прикриваючи їх відхід вогнем з кулемета [1, с. 358–359].

До героїнь національно-визвольного руху варто віднести Калачук (Михалевич) Марію Сергіївну (псевда «Веселка», «Ніна»), уродженку с. Замшани Ратнівського району Волинської області. Вона народилася у 1924 р., була сестрою «Коса» (Андрія Михалевича) – референта служби безпеки ОУН Ковельської округи. У підпіллі перебував також її чоловік Калачук Степан Васильович (псевдо «Степан»). У 1949 р. оточена групою МДБ Марія Калачук підірвала себе гранатою в с. Рокитниця Володимир-Волинського району [3, с. 119–120].

Висновки. Національно-визвольний рух є невід'ємною частиною української історії, адже саме завдяки ньому Україна змогла стати на шлях незалежності. Волинянки відігравали значну роль у розгортанні боротьби ОУН і УПА. Нажаль їхній внесок є недооціненим, тому вказана тема потребує подальших досліджень.

Джерела та література

1. Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955). Львів; Торонто: Літопис УПА, 2014. 1069 с.
2. Гавришко М. І. Чоловіки, жінки й насильство в ОУН та УПА 1940–50-х рр. // Укр. іст. журн. 2016. № 4. С. 89–107.
3. Михалевич М. Андрій Михалевич «Кос» – референт служби безпеки ОУН Ковельської округи // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії: наук. зб.: Вип. 65. Ковель: ТОВ «Ковельська міська друкарня, 2018. С. 211–229.
4. Пустомітенко О. Жінки у підпіллі ОУН(б) у роки німецько-радянської війни та у повоєнний час // Acta studiosa historica. 2014. Ч. 4. С. 77–83.

Карабін Ю. Р. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Чоловічий одяг як сфера давньоримського побуту: традиції, матеріали

Постановка проблеми. Давньоримський чоловічий костюм протягом багатомісячної історії свого розвитку зазнавав істотних змін, безпосередньо пов'язаних з глибокими зрушеннями в суспільному ладі та культурі Римської держави. З усіх сфер римського побуту одяг утворює найбільш чітку і впорядковану семантичну систему, вивчення якої дає змогу глибше оцінити розвиток культури та суспільства Римської держави.

Мета дослідження – проаналізувати характерні риси основних видів чоловічого давньоримського одягу.

Результати дослідження. В системі давньоримського одягу добре простежувалась класова диференціація, а також відмінності між жіночими та чоловічими костюмами. Основними видами чоловічого офіційного одягу у римлян були тога і туніка.

Тога була типово римським чоловічим одягом. Коли Мітрідат наказав своїм малоазійським підданам перерізати римлян, то ознакою, яка визначала приналежність до цього народу, була тога. Вигнанцям, рабам, іноземцям та злочинцям заборонялося її носити; вільновідпущеники, отримавши римське громадянство, радісно наказували зображати себе в тозі. «Владики світу, народ одягнений в тоги», – так назвав римлян Вергілій [1, с. 113]

Тога являла собою великий шматок вовняної тканини, який мав форму еліпса, довжина якого доходила до 6 м і більше, а ширина – 2 м. У царський період та на початку республіки тогу носили і чоловіки, і жінки, і діти. Протягом Середньої республіки (друга половина IV і III ст. до н. е.) виробилися спеціальні прийоми одягання і носіння тоги. Залежно від суспільного стану та призначення змінювали колір і декорування тоги. Звичайна тога повноправного римського громадянина була білою, нічим не оздобленою. Неповноправні, але вільні громадяни могли носити тогу тільки темних кольорів (коричневого,

сірого). Широка пурпурна кайма по краю тоги означала приналежність до сенаторського стану або була знаком розрізнення вищої магістратури. Пурпурну тогу з золотою орнаментациєю могли одягати лише тріумфатори, а згодом імператори.

Туніка була одягом всіх верств римського суспільства: від рабів до вершників і сенаторів. Вона нагадувала вовняну сорочку, яку носили з поясом і з досить великим напуском. Раби ходили в коротких туніках і часто без пояса; ремісники і торговці, траплялося, теж знімали пояс. Удома можна було не підперізуватися, але вийти в такому вигляді на вулицю вважалося непристойним. В сім'ях, де суворо дотримувались давніх звичаїв, було не прийнято одягати більше однієї туніки. Соціальний статус людини позначали на туніках клавами (клавіусами) – вертикальними пурпурними смугами спереду по всій довжині: дві широкі вирізняли туніку сенаторів, дві вузькі – вершників. Туніки тріумфаторів та імператорів вишивали золотими пальметами.

До числа повсякденних видів одягу належали лацерна, сагум, пенула і каміса. Повсякденний чоловічий одяг, на відміну від офіційного, не був замкнутою системою, а постійно поповнювався новими різновидами. Лацерна, сагум і пенула були різними варіантами плаща. Їх носили поверх тоги чи туніки, зазвичай притримували на шиї або на плечі за допомогою аграфа або просто закутувались. Плащі були одягом насамперед народних мас, рабів, трудового вільного населення, для якого цей тип одягу при виконанні фізичної роботи був найзручнішим.

Запозичені у варварів і зовсім не властиві античному костюмові штани почали проникати до Риму ще за доби ранньої імперії. Проте дуже довго їх носили лише воїни. В IV–V ст. н. е. штани вже ввійшли і в склад цивільного костюма (хоч до кінця імперії не набули великого й повсюдного поширення). Раби та вільні ремісники й землероби, що займалися фізичною працею, часто носили звичайну набедрену пов'язку, яка у знаті була нижнім одягом під тунікою [3, с. 63].

Виділення повсякденного одягу від офіційного вказує на те, як відбивалися в народній свідомості певні історичні процеси. Туніка в поєднанні з тогою, вказували на приналежність до громадянської общини та її традицій, на вірність її нормам. Але, в той же час, вступали в конфлікт з вимогами повсякденного життя. В результаті чоловіки постійно змінювали офіційний одяг на повсякденний і нав-

паки, переходячи від громадянського вигляду до побутового, встановлюючи між ними нерозривний зв'язок.

Висновок. Характер культури Римської держави, розвиток її громадянської общини позначився на еволюції чоловічого костюму. До II ст. до н. е. включно у давньоримському костюмі переважав огортаючий, драпіруючий одяг, зберігалася простота крою та декору. Водночас військовий характер Римської держави та її світове панування зумовили появу в чоловічому костюмі статичності, величності й відносної складності. Починаючи з III ст. н. е. в пізній Римській імперії костюм різко змінювався, подовжувався, закривав фігуру від шиї до ніг. З'явилися також запозичення у варварів.

У системі одягу стародавніх римлян все вбрання поділялося на офіційне та повсякдене. Особливість давньоримського чоловічого одягу полягала в тому, що він, як правило, виконувався з цільних шматків тканини, які не мали швів, був накладним і драпірувався.

Джерела та література

1. Сергеенко М. Е. Одежда // Жизнь в Древнем Риме. Ленинград, 1964. С. 106–121.
2. Срабова О. Ю. Одежда древних римлян // Древний мир: Первобытное общество. Санкт-Петербург, 2002. С. 319–321.
3. Стамеров К. К. Костюми Стародавнього Риму // Нариси з історії костюмів. Київ, 2007. С. 55–72.
4. Шевнюк О. Л. Костюм Давнього Риму // Історія костюма: навч. посіб. Київ, 2008. С. 67–75.

Карпів У. В. – студентка магістратури факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Карліна О. М. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Жінка в шлюбно-сімейних відносинах у Візантійській імперії

Постановка проблеми. На тлі розвитку «жіночої історії» місце жінки у Візантійській імперії є актуальною проблемою дослідження, до якої дедалі частіше звертаються історики. Погляд візантійців на шлюб, процес його укладання та ставлення до нього, а також функції

жінки як дружини та матері сприяє повнішому осмисленню її ролі у Візантії.

Мета дослідження – висвітлити сутність шлюбу у візантійському суспільстві, процедуру його укладання, відносини між подружжям та особливості виховання дітей у сім'ї.

Результати дослідження. У християнській імперії, якою була Візантія, церква відігравала основну роль у формуванні сім'ї. Моногамному шлюбу віддавали перевагу і держава, і церква, а сім'я, народжена в шлюбі, ставала важливим соціальним інститутом. Передували шлюбу, або гамосу, як його називали візантійці, заручини. Про факт заручин свідчив укладений між обома родинами шлюбний договір [4, с. 255]. З кінця XI ст., з огляду на вплив релігії, заручини практично дорівнювались шлюбу.

Текст договору містив детальний перелік приданого нареченої, дошлюбного дару нареченого, умови успадкування ними майна, місце проживання майбутнього подружжя та пеню у разі розірвання договору. Часто, особливо в знатних сім'ях, договір завіряв нотаріус. Заручини супроводжувались церковним благословенням. Після цього наречені або їх батьки повинні подати заяву про бажання вступити у шлюб єпископу, лише тоді їм видавали припис на ім'я конкретного священника, який міг провести вінчання. Лише після вінчання в церкві шлюб вважався законним [1, с. 676].

У день весілля на стіни будинку наречених вішали дорогі тканини і найцінніші предмети в сім'ї. Наречена одягалась у біле вбрання з золотим шиттям. Гості теж були в білому. Наречений у супроводі музикантів приходив у будинок нареченої, піднімався в її кімнату, прикрашену квітами, оглядав посаг, що було важливим етапом весільної церемонії [4, с. 257].

Головна частина весільної церемонії відбувалась у церкві. Наречених священник традиційно запитував, чи добровільно вони вступають в шлюб, читав їм біблійські настанови щодо сімейного життя, подавав чашу з вином тощо. Весілля завершувалось застіллям у будинку одного з подружжя, де співали пісні на щасливе подружнє життя і танцювали [1, с. 677].

Шлюбним віком для жінок вважалися 12–13 років, хоч батьки могли укладати договір про майбутній шлюб своїх дітей, коли їм було 5–7 років. На практиці реальний вік вступу в шлюб для дівчаток

варіював у межах 10–15 років, залежно від звичаїв тієї чи іншої місцевості [4, с. 258–259].

Вступаючи в шлюб, дівчина в багатьох випадках наперед не була знайома з майбутнім чоловіком, хоч шлюби з примусу зустрічалися рідко. Воля батьків чи опікунів при укладанні шлюбу часто була визначальною. Матеріальний чи політичний розрахунок, воля батьків чи опікунів не виключали кохання: нерідко воно передувало вінчанню або сприяло йому. Ромеї пишались подружнім коханням і вірністю, вважали їх даром, завдячуючи Богу та батькам [2, с. 155]. Відносини подружжя в сім'ї визначалися не стільки законом, скільки звичаєм і релігійно-моральними правилами.

Жінки в сім'ї насамперед займались вихованням дітей, синів і дочок, та отриманням ними освіти. Наскільки освіченими були жінки Візантії до кінця не з'ясовано. Жіноча грамотність не була загальною і мала тенденцію зберігатися серед вищих верств суспільства. І хоча є багато згадок про матерів, які навчали своїх дітей Псалмів і біблійних історій, жінки могли знати такі тексти напам'ять, а не дізнаватися за допомогою прочитання [1, с. 678].

Народженню дівчинки раділи зазвичай менше, ніж народженню хлопчика як майбутнього годувальника. Дитинство дівчинки закінчувалося раніше, ніж дитинство хлопчика, свобода її була різко обмеженою. Дівчинку з раннього дитинства готували до ролі дружини і матері, хоча дівчата із знатних родин мали певне дозвілля, вони могли (якщо батьки не забороняли) займатися і науками, і художнім рукоділлям. Хлопчики зазвичай успадковували професію батька. У 14–15 років юнаки виконували вже справжню чоловічу роботу і ставали головною опорою сім'ї, якщо в ній не було дорослого чоловіка. У 5–7 років хлопчика із знатної родини звільняли від жіночої опіки. Він потрапляв до рук наставника – педагога, який виховував і навчав його грамоти [3, с. 44].

Заміжні жінки поза домом виходили в місто лише в супроводі, ходили в гості одна до одної для спільного Святого Причастя, що сприяв спілкуванню між ними та обміну плітками. Та найчастіше жінки, незалежно від статусу, виходили з дому для відвідин церкви, де в них були окремі від чоловіків місця. Серед аристократок була поширена благодійність. Вони, зокрема, опікувались церквами, будівництвом і заснуванням монастирів, підтримували розвиток мистецтва, організовували літературні гуртки, вечори поезії [4, с. 265].

Висновки. Отже, у візантійському суспільстві, з огляду на ставлення до шлюбу з боку держави і церкви лише як до союзу чоловіка і жінки, саме сімейний стан жінки визначав її соціальний статус. Незважаючи на те, що шлюби укладались у ранньому віці і часто з причин економічної чи політичної вигоди, з примусу, почуття кохання між подружжям не були рідкістю. Виховання дітей матерями полягало в тому, щоб прищепити дітям практичні навички боротьби за існування, які сприяли б не тільки збереженню успадкованого від батьків майнового і соціального статусу, а й досягнення більшого життєвого успіху.

Джерела та література

1. Джеймс Л. Роль женщин // Оксфордское руководство по византистике. Харьков, 2015. Вып. 2. С. 674–684.
2. Литаврин Г. Г. Как жили византийцы. Москва, 1974. 190 с.
3. Міщенко М., Осмоловська О. Роль жінки у візантійському суспільстві (VI–X ст.) // Історія в рідній школі. 2014. № 4. С. 42–44.
4. Сорочан С. Б. Ромейское царство. Книга для чтения по истории Византии: в 3-х ч. Харьков, 2019. Ч. 2. 476 с.

Ковзолович Т. М. – студентка VI курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Кучерепа М. М. – к. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Любешівщина в роки Другої світової війни

Постановка проблеми. У 2019 р. виповнюється 80 років від початку Другої світової війни – величезного випробування в історії людства. З нападом Німеччини на Польщу вона прийшла і на Любешівщину. Поширеними стали дослідження, пов'язані з підрахунком кількості жертв, що були охоплені конфліктом. Така праця потребує залучення великої кількості джерел локального походження, віднайдення яких подеколи було неможливим. Дослідники зіткнулися з браком джерел ще в середині 1980-х рр., однак у той час були живими багато учасників та очевидців подій на Любешівщині, які могли поділитися своїми спогадами про пережитий досвід.

Мета дослідження – висвітлити маловідомі сторінки в історії поліського краю часів Другої світової війни, зокрема боротьбу ОУН і УПА із німецькими окупантами, червоними партизанами та польськими воєнізованими формуваннями.

Результати дослідження. Документи, зокрема хроніка про діяльність оунівських боївки на Столінщині свідчить: «До червоних партизан населення [Любешівщини] ставиться дуже ворожо. Симпатію свою скеровують в нашу сторону. До німців довір'я не мають. Червоні в неможливий спосіб грабують населення. Під натиском німців більші відділи червоних відступили за Прип'ять» [1, с. 10]. З цього випливає що радянські партизани, зокрема і під час карпатського рейду С. Ковпака мали єдину мету, нейтралізувати вплив ОУН і УПА на західноукраїнських землях. Досить часто їхні акції закінчувалися каральною відплатою нацистів, знищенням місцевого населення.

Розвивалося націоналістичне підпілля. Боївки ОУН і УПА були створенні у селах Щитинь, Ворокомле, Бихів, Залаззя, Деревок. А в селах Велика Глуша, Мала Глуша, Погулянка, Борки відбувалися нічні напади із знищенням радянських зв'язкових. Як правило напади здійснювалися на тилові підрозділи, окремі групи бійців і командирів. Особливу активність виявляли підрозділи УПА, дислоковані на території Волинської та Рівненської областей [2].

Взимку та навесні 1944 р. головною ареною протистояння між УПА та Червоною армією стала територія Волині – Полісся. Тут дислокувалися підрозділи під командуванням Д. Клячківського. Загальний стан відділів (згідно оцінки керівника Головного визвольного штабу Д. Грицяя) був незадовільний. Відзначалася погана військова підготовка особового складу, незадовільний санітарно-гігієнічний стан, недостатня кількість боєприпасів та озброєння. Важливою складовою в боротьбі УПА на Волині стала диверсійна робота на залізничному транспорті та лініях зв'язку [4].

Активізація УПА та її протидія всім заходам щодо відновлення радянської влади в регіоні створила ситуацію при якій окремі райони та населені пункти знаходились під повним контролем націоналістів. Про це свідчать доповідні записки секретарів обкомів КП(б)У західних областей до ЦК КП(б)У [3].

У 1943 р. на Волині розгорівся кривавий українсько-польський конфлікт, який не оминув Любешівщини. Ця проблема ще й до нині залишається предметом гострих дискусій, які ведуть фахові історики,

політики, громадські діячі. Найвищої гостроти вони досягають у так звані «круглі» дати, у 60-ту (2003 р.), 70-ту (2013 р.), 75-ту (2018 р.) річниці цих подій. Позиції обох сторін важко однозначно узагальнити: насправді, й українське, й польське суспільство є поділеним щодо оцінки волинських подій. Водночас значна частина населення про ці події знає мало або взагалі є байдужою до них. Можна, однак, визначити спектр цих поглядів. На одному його полюсі – поляки (переважно, репатріанти із Західної України та їхні нащадки), які вважають Волинську трагедію актом геноциду проти польського населення, вину за яку несуть українці та український націоналізм й відмовляються визнавати польську частку вини. На протилежному полюсі – українські націоналісти, в уяві яких Волинські події – справедлива відплата за історичні кривди, яких зазнали українці від поляків і влади упродовж декількох століть, а особливо у міжвоєнній Польщі. Можна констатувати, що Армія крайова та інші польські воєнізовані формування також займались терором проти мирного українського населення. Тому відповідальність за події повинні нести обидві сторони. Армія крайова, яка прагнула відродити польську державу до якої увійшли б західноукраїнські землі, тобто намагалися відродити державу в кордонах 1939 р. [5].

Висновки. Таким чином, в роки Другої світової війни Любешівщина стала полем зіткнення різних сил, нацистської Німеччини, загонів ОУН і УПА, польських воєнізованих формувань, радянських партизанів. Боротьба цих різних за природою сил спричинила значне руйнування краю і багаточисельні людські жертви.

Джерела та література

1. Архів Редакційно-видавничої групи «Науковий центр історичних студій Волині», рукопис «Книги скорботи України: Волинська область. Т. 4: Любешівський район. 62 с.
2. Волинь у Другій світовій війні: зб. наук. та публіцист. ст. / [голов. ред. та упоряд. М. М. Кучерепа]. Луцьк: Волин. обл. друк., 2005. 252 с.
3. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Центр українознавства. Київ, 2003. 290 с.
4. Ленартович О. Ю. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім.Лесі Українки, 2011. 412 с.
5. Реабілітовані історією: у 27-ми т. Волинська область / редкол. тому (голова О. І. Курилюк, відп. секретар М. М. Кучерепа та ін.). Кн. 1. Луцьк: ВАТ «Волин. обл. друкарня», 2010. 978 с.

Копитко О. С. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Становище жінки в Середньовіччі та її роль

Постановка проблеми. В ХХІ ст. жінка в цивілізованому світі має права в економічних, судових, соціальних, військових та політичних сферах. Жінка є повноправним громадянином, вона може навчатись, балотуватись у президенти, укладати чи розривати шлюбні стосунки, мати власні рахунки у банку, навіть захищати свою країну. В суспільстві визнається гендерна рівність, але так було не завжди. Наприклад, у античні часи жінка була позбавлена громадянських прав та цілком належала своєму чоловіку або батькові. І лише в середньовіччі становище жінки почало змінюватися.

Проблема соціальної, приватної та господарської ролі жінки в період Середньовіччя залишаються до кінця не вивченою, оскільки в сучасних дослідженнях щодо становища жінки в цей період немає однозначних оцінок.

Мета дослідження – проаналізувати роль жінки в обраній для дослідження період та основні фактори, що впливали на зміну її становища в середньовічному соціумі.

Результати дослідження. В античні часи суспільна роль жінки полягала, в першу чергу, в обслуговуванні чоловіка-громадянина, аби створювати для нього комфортні умови. Жінки не мали прав, адже не вважалися громадянами та в деякій мірі прирівнювалися до рабів. І лише в Середньовіччі їхнє становище почало поступово змінюватися. В першу чергу це було пов'язано з поширенням християнства, яке змінювало свідомість проголошуючи рівність перед Богом представників обох статей. Ще Петро Ломбардський в XII ст. і стверджував ідею рівності між статями: «Якщо ж вона була створена із голови чоловіка, то вона мала б керувати ним; якби з ніг, то повинна була б служити йому, але вона не слуга і не хазяїн» [3].

Християнство возвеличувало жінку через культ Богородиці – символ любові, материнської теплоти, великої пошани та віри, надавало нові права в общині, змінювало відношення суспільства. Водно-

час жінку могли трактувати, як прояв зла, адже вона уособлювала у собі продовження Єви – грішниці, що спокусила Адама, а саме через це людство втратило можливість жити вічно. Введення celibату Григорієм IV, негативне ставлення деяких Отців Церкви та «полювання за відьмами» теж значною мірою впливало на ставлення до жінок.

Однак, якщо жінка належала до королівського роду, то вона могла впливати на перебіг подій. Елеонора Аквітанська, Маргарита де Валуа, Марія Стюарт, Єлизавета I, Марія I Кривава, Анна Болейн, Ізабелла Іспанська – це лише невеликий перелік впливових жінок, королів, регентів, які своїм розумом та цілеспрямованістю, в значній мірі, змінили історію. Насправді таких жінок було багато, але на жаль більшість з них залишились в тіні історії. Можливо варто погодитися з народною мудрістю: «За кожним великим чоловіком, стоїть велика жінка».

Хоча становище жінки та її права, порівнюючи з античними часами і покращились, але залишалися значні заборони та обмеження. Так, попри те, що в європейському середньовіччі жінки почали займатися ремеслом, працювали прислугою, торгували продуктами, однак все ж права їхні були обмеженими. Дочка належала батьку, потім після одруження жінка – чоловікові, якщо чоловік помирає, то їй призначали опікуна. Також жінка не мала можливості навчатись в університетах. Це в значній мірі стримувало розвиток жінки як особистості. Система спадкового права не захищала жінок. Зазвичай навіть дочки у спадок отримували значно меншу частку. Судова система функціонувала таким чином, що заміжня жінка не мала права самостійно подавати скаргу до суду, а свідчення в суді жінок могли враховуватись лише в разі того, якщо були свідки, які це підтверджували.

Становище середньовічної жінки на теренах Київській Русі значно відрізнялось. За словами М. Грушевського жінка не зазнавала суттєвих обмежень. Вдові не надавали опікуна, навпаки деякі джерела свідчать проте, що жінка могла з'являться у товаристві, публічно, з чоловіком і без нього. Жінку Київської Русі не можливо не помітити в політичній сфері – княгиня Ольга, Анна Ярославна, королева Норвегії Єлизавета, княгиня київська Інгігерда та багато інших жінок [1].

Магдебурзьке право, Саксонське Зерцало та інші правові системи європейських країн розширювали права жінок, але все ж вони залишались суттєво обмежені в порівнянні з правами чоловіків. Лише у XVI ст. після прийняття кримінального кодексу Карла V становище чоловіків та жінок почало вирівнюватись [4, с. 271].

Висновки. Аналізуючи становище жінки в середньовіччі слід зауважити, що воно було зумовлене політичною, релігійною та соціально-економічною ситуацією в Європі. Поширення християнства сприяло возвеличенню жінок через культ Богородиці, але водночас до певної міри й демонізувало її.

В християнській громаді жінка ставала громадянином оскільки перед Богом всі вважались рівними. В епоху Середньовіччя жінка могла правити цілою країною на відміну від античних часів, коли існувала думка про нижчість жіночої природи та обмеженість її розумових здібностей, хоча дещо демократичнішим було становище жінки у Київській Русі. Загалом, обмежень було багато, але саме в епоху Середньовіччя почали змінюватися погляди на суспільну роль жінки. Звісно, до гендерної рівності ХХІ ст. було ще далеко і потрібно було ще пройти до цього складний шлях. Основні його етапи, на нашу думку, можуть бути предметом детального наукового дослідження.

Джерела та література

1. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. III. Київ, 1998.
2. Маланчук-Рибак О. Жінка в історії. Львів, 2002.
3. Рябова Т. Женщина в истории западноевропейского средневековья. Иваново, 1999.
4. Саксонское Зерцало: понятия, комментарии, исследования. Москва, 1985.
5. Ястребицкая А. Западная Европа XI–XIII веков. Эпоха. Быт. Костюм. Москва, 1978.

Копитко О. С. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Форми римського шлюбу доби Республіки

Постановка проблеми. З найдавніших часів завжди привертала увагу питання, пов'язані із гендерними відносинами, шлюбом, сімейним життям. Заручини, весільні обряди, шлюбний договір, розлучення – ці процеси впливали на зміни у правовому статусі жінки-

римлянки. Залежно від форми римського шлюбу відрізнялося і становище жінки: дружини, матері та доньки. Саме в період Республіки поширюється шлюб за формулою *sine manu*, що змінює статус дружини. Шанування доньки звеличувалося завдяки її новому статусу матері, тому ще з дитинства виховання доньок відрізнялось і спиралося саме на підготовку майбутньої дружини та господині.

Мета дослідження – проаналізувати форми римського шлюбу та його еволюцію у період Республіки.

Результати дослідження. В Стародавньому Римі до шлюбу завжди ставились з особливим трепетом. З народження донька була під владою батька, адже згідно римським законам діти належали родині чоловіка. Після одруження жінка переходила під владу чоловіка або глави фамілії чоловіка. Якщо чоловік помирав, то жінці призначали опікуна, разом з тим від часів Ромула вдова мала носити траур протягом 10 місяців. В період Пізньої Республіки опікуни стали звичайною формальністю і, як наслідок, жінки отримали шанс керувати своїм життям самостійно. Загалом, шлюб був чи не єдиною можливістю визнання жінки, як особистості, матері, дружини, доньки. У період Республіки існувало 4 форми шлюбу, головними з них були: *cum manu* (з латин. «з рукою») та *sine manu* (з латин. «без руки») [3, с. 194–196].

В період ранньої Республіки донька переходила з під влади батька до свого чоловіка або голови його сім'ї, що називалось *manus*. Дружина повністю залежала від волі свого чоловіка. Для шлюбу були характерні такі форми, як конфарреації (латин. *Confarreatio*) – найдавніший ритуал, який проводився, зокрема, в родинах патриціїв. Наречена передавалась з рук батька в руки нареченого, що символізувало, в першу чергу, залежність римлянок [1, с. 166].

Також була поширена форма *coemptio* («купівля») – ритуал в період ранньої Республіки, який проводився зазвичай для плебеїв та нижчих прошарків громадян. Батько «продавав» нареченому свою дочку за 1 ас при 5 свідках, хоча наречений запитував згоду у жінки, чи готова вона стати матір'ю сімейства, а вона, відповідно, у нього [3, с. 195].

Для шлюбної форми «*usus*» була властивою умова: якщо жінка протягом року жила у чоловіка, тоді фактично визнавалась його дружиною. Для скасування означеної умови потрібно було на рік три ночі не з'являтися в домі [3, с. 195]. Цей вид шлюбу був дуже популярним у римлянок, адже помножував їхні життєві перспективи. Можливо саме тому, згодом, і був скасований Августом.

В період Пізньої Республіки поширилася форма шлюбу – *sine manu* або «вільний шлюб» [3, с. 195]. Ця форма шлюбних відносин надавала своєрідної незалежності дружині. Змінилося становище жінок, вони отримували відносну майнову та особисту свободу. З поширенням *sine manu* трансформувалося ставлення до розлучень, їхня кількість зросла. Суспільство поступово відходило від негативної оцінки розлучення як такого.

Завдяки цим змінам, жінки отримували можливість одружитись вдруге. Вважалось, що повторний шлюб укладався, переважно, за взаємною симпатією, а не за згодою батьків. Придане розглядалось як власність жінки, чого раніше ми не зустрічаємо.

Зміни у шлюбі посилювали також роль жінки як матері. Саме вона приймає активну участь у вихованні дітей, долає з ними труднощі, наставляє та оберігає їх. Наприклад, всім відома мати Тиберія і Гая Гракха – Корнелія. Вона залишилась вдовою в молодому віці з 12 дітьми, зберігаючи вірність своєму чоловікові, присвятила все своє життя їм. Корнелію шанували не лише її нащадки, а й люди, для яких вона була зразком материнської любові. Навіть після смерті своїх синів, яких вважали зрадниками, вона розповідала, що її сини померли за найбільше добро, за щастя народу. Саме Корнелія є прикладом типової люблячої матері, яку поважають, звеличують та цінують.

Висновки. В період Республіки римський шлюб зазнає змін. *Sine manu* починає поширюватись, а ось *Confarreatio* та *Coemptio* поступово зникати. Зі змінами у шлюбі жінка отримала ширші можливості для повноцінного життя. В період Пізньої Республіки вона здобула право розлучитись, у зв'язку з цим змінювались погляди і на придане дружини. Так як придане розглядалось як власність саме дружини, а не її чоловіка, то можна прослідкувати зміни у сімейній структурі, де жінка могла стати головою сімейства завдяки своїм статкам.

В ХХІ ст. жінка може будувати успішну кар'єру, керувати країною, боротися за рівність, але з випробуваннями долі залишатись люблячою матір'ю, вірною дружиною та дбайливою донькою, має права та не залежить від чоловіка. Бути мамою було чи не єдиною цінністю в житті, вона займалась вихованням дітей, дарувала їм своє життя, за що вони її звеличували та шанували. Хоча, наприкінці Республіки роль матері поступово відходить на другий план, а на перший висувалася постать дружини. Чоловіки хотіли бачити у дружинах не лише хатню робітницю, мати їхніх дітей, а також свого вірного друга, своє плече опори.

Звісно, жінки хоча і вважалися громадянками, проте не мали політичних прав, але саме трансформації шлюбу в період Республіки створили підґрунття для зміни статусу жінки у суспільстві.

Джерела та література

1. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима. Москва, 1983. С. 496.
2. Козьякова М. И. История. Культура. Повседневность. Западная Европа: от Античности до 20 века. Москва, 2002. С. 358.
3. Сергеенко М. Е. Жизнь Древнего Рима. Москва, 1964. С. 336.

Котюк В. І. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Ленартович О. Ю. – д. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Подолання екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи

Постановка проблеми. В 50-х роках ХХ ст. у світі розпочалося будівництво атомних електростанцій, як напрямок, що задовольняє потреби і сподівання теперішнього покоління та не наражає на небезпеку здатності майбутніх поколінь і задовольняє їх потреби. За даними Міжнародного Агентства по атомній енергії (МАГАТЕ) в світі побудовано і функціонує понад 400 атомних енергоблоків у 26 країнах світу. В деяких країнах доля електроенергії отриманої за рахунок атомних електростанцій досягає 70 %. Вдалий розвиток атомної енергетики був короточасним. Уже з 1957 р. розпочалися аварії на атомних електростанціях, що призводило до ураження людей і довкілля. За 53 роки траплялись аварії на атомних електростанціях у Великій Британії, Росії, Вірменії, Україні, Японії [1, с. 54]. Деякі держави після Чорнобильської аварії почали відмовлятися від «дешевої» енергії і стали демонтувати ядерні блоки.

Мета дослідження – вивчити екологічні наслідки катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 р. та її вплив на довкілля.

Результати дослідження. Техногенна катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції стала аварією глобального масштабу як за кількістю загиблих і економічних збитків, так і за радіологічним

забрудненням довкілля і ураженням населення. Вибухом на реакторі четвертого енергоблоку в атмосферу викинуто біля 450 типів різноманітних радіонуклідів, більшість з яких за даними наукових досліджень являлись короткоживучими протонами. Перший період аварії характеризувався зростанням рівня дози гамма-променів на місцевості і формуванням доз зовнішнього і внутрішнього опромінення населення та тварин і тривав він з 26 квітня по 20 травня 1986 р. Другий період характеризувався значним зниженням потужності дози гамма-променів на місцевості за рахунок розпаду короткоживучих радіонуклідів. Відбувалась міграція радіонуклідів в повітря, воду, ґрунт, продукти харчування, що й обумовлювало формування зовнішнього і внутрішнього опромінення населення [5, с. 45].

Перед Україною постало завдання евакуації населення з 30-ти кілометрової зони радіоекологічного контролю, перепоховання радіоактивних відходів, дезактивації, створення спеціалізованих інженерних конструкцій і технологій.

Першою державною програмою було створено комплекс «Вектор» з дезактивацією, транспортуванням, переробкою і перепохованням радіоактивних відходів. Поряд з цим вирішувалось питання як зупинити викиди радіоактивних речовин з ушкодженого реактора на довгий термін. В ті часи в реакторі четвертого енергоблоку знаходилось 180 т ядерного палива [2, с. 5]. Указом Президента України Чорнобильська атомна електростанція була зупинена. На цей час створюється друга черга укриття під назвою «Саркофаг», що дозволить повністю ізолювати радіонебезпечний реактор. «Саркофаг-укриття» за висновками МАГАТЕ забезпечить безпеку на 100 років [4, с. 3].

Для вирішення питань довкілля та оздоровлення забруднених територій запропоновано декілька варіантів. Один із способів очищення ґрунту – зняти верхній шар ґрунту товщиною 20–30 см і вивезти його на захоронення. Вчені Німеччини, США, Італії, Франції пропонують проведення фітореанімації забруднених земель в 30-ти кілометровій зоні відчуження з наступною переробкою біомаси. Закарпатські вчені України пропонують свій, на їх погляд більш ефективний метод – використати органо-мінеральні композиції пролонгованої та селективної дії, які зв'язують шкідливі катіони, в тому числі і радіонукліди. Створені комплекси потім вимивають водою, попереджаючи перехід їх у ґрунтові води та біомасу [3, с. 18].

Деякі вчені України пропонують використання земель відчуження для вирощування рослин, придатних для виробництва дизельного

палива. За рішенням уряду науково-дослідні інститути Національної Академії наук України перевіряють на практиці запропоновані засоби.

Висновки. На підставі проведеного аналізу екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи можна зробити наступні висновки:

– аварія на Чорнобильській атомній електростанції принесла неймовірні біди народу України і представляє постійну загрозу на довгі роки;

– аварія супроводжувалась забрудненням довкілля продуктами ядерного поділу, зовнішнім і внутрішнім опроміненням ліквідаторів аварії, а також дорослого населення і дітей, що проживали в м. Прип'ять і 30-кілометровій зоні радіоекологічного контролю.

– держава здійснює заходи щодо укриття зруйнованого енергоблоку атомної електростанції, радіоекологічного контролю в 30-кілометровій зоні відчуження та подолання медичних, соціальних і екологічних наслідків.

В подальшому передбачається вивчати наслідки впливу аварії на постраждале населення.

Джерела та література

1. Білявський Г. А., Падун М. М., Фудзій В. С. Основи загальної екології. 1995. С. 365.
2. Декань О. Час і Чорнобиль // Літературна газета. 2011. 21 квіт. № 16. С. 5.
3. Лисиченко Г. В. Про стан вдосконалення системи техногенно-екологічної безпеки на об'єктах ядерно-паливного циклу України // Вісн. нац. Акад. наук України. 2012. 12 берез. С. 16–21.
4. Патон Б. Е. Проблеми і уроки Чорнобиля // Вісник Академії Наук України. 2011. № 5. С. 3–5.
5. Стегній О. Четверть століття після Чорнобиля: досвід, соціологічне дослідження. Київ, 2011. № 3. С. 60.

Крамар Ю. В. – д. і. н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки;

Поліщук І. А. – студентка магістратури факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Громадсько-культурне життя єврейської громади міжвоєнного Луцька

Постановка проблеми. У 1920–1930-х рр. Луцьк, який входив до складу Другої Речі Посполитої був поліконфесійним та багатонаціо-

нальним містом. Тут проживали представники різних національностей – поляки, українці, росіяни, євреї. Останніх було найбільше. Станом на 1931 р. в Луцьку мешкало 17 тис. осіб єврейської національності [1, с. 31]. Вони брали активну участь у громадсько-політичному та культурному житті міста.

Мета дослідження – проаналізувати основні форми громадсько-культурного життя євреїв міжвоєнного Луцька.

Результати дослідження. Єврейська громада Волині мала замкнений характер. Чинниками, які зумовлювали її самоізоляцію були насамперед релігія (юдаїзм, представлений різноманітними його течіями) та мова (іврит чи ідиш). Релігійна та мовна окремішність залишались основними компонентами національної самоідентифікації євреїв [2, с. 89].

Єврейське населення міжвоєнного Луцька входило до складу луцької єврейської релігійної гміни. Управління гміни відповідало за релігійне виховання єврейської молоді, піклувалося про забезпечення населення продуктами, управляло майном, фондами гміни та усіма закладами, що їй належали, тощо.

Луцьк посідав помітне місце в житті єврейської громади усього воєводства. У місті неодноразово проводилися з'їзди рабинів воєводських єврейських гмін, під час яких обговорювалися різноманітні питання життя громади (релігійне виховання єврейської молоді, порушення шабату, куріння та споживання не кошерної їжі, тощо). Один з таких з'їздів відбувся 5–6 вересня 1922 р. під головуванням луцького рабина Рапопорта [4, с. 69].

Євреї Луцька вели активну громадську та політичну діяльність. У місті активно діяли єврейські політичні партії, культурно-освітні, релігійні, добродійні товариства та професійні об'єднання.

Пріоритетним напрямом громадського життя єврейської громади упродовж всього міжвоєнного періоду залишалась культурно-освітня діяльність. Найвідомішим на Волині було єврейське культурно-освітнє товариство «Tarbut» («Тарбут»). Його луцький осередок діяв з 1922 р., а керували ним Х. Вейц та Д. Лендер [4, с. 70].

У міжвоєнний період у Луцьку існувало кілька добродійних організацій. Серед них «Бет Лехем» («Дім хліба»), «Лінас Хацедек» («Доступний нічліг») та Товариство опіки над єврейськими сиротами. Поширення ідей здорового способу життя, а також надання медичної та матеріальної допомоги євреям було метою діяльності Єврейського товариства охорони здоров'я [3, с. 38].

Упродовж 1920–1930-х рр. на Волині спостерігалась висока еміграційна активність єврейського населення. Цією справою опікувалось Палестинське еміграційне товариство. Головним завданням його діяльності була підтримка еміграції євреїв до Палестини, надання охочим виїхати матеріальної та юридичної підтримки, забезпечення необхідною інформацією та допомога в оформленні документів.

Щодо єврейських освітніх навчальних закладів, то як і в попередні періоди, найбільш популярними серед них залишались релігійні початкові школи – хедери. Традиційна освіта євреїв була спрямована на пізнання релігії. Тому головна увага в хедерах приділялась релігійному вихованню єврейської молоді, вивченню дітьми мови, культури, звичаїв та релігії юдеїв [2, с. 195].

Створенням та утриманням єврейських шкіл в Луцьку з 1926 р. займалась організація за назвою Об'єднання єврейських шкіл в Польщі. Єврейським студентством опікувалось Товариство допомоги єврейським студентам.

Пріоритетним напрямом діяльності єврейських спортивних організацій (Єврейський спортивний клуб «Hasmonea» («Гасмонея»), Робітниче товариство фізичного виховання «Jutrznia» («Ютжня») був фізичний вишкіл єврейської молоді.

Практично вся міська промисловість, торгівля та ремесло зосереджувались в руках євреїв. У зв'язку з цим важливу роль відігравали різноманітні економічні інституції. Серед них – Союз орендарів міста Луцька, Товариство власників нерухомості в Луцьку, Луцький окружний союз єврейських ремісників, Союз дрібних купців-євреїв [4, с. 71].

Також активну діяльність у Луцьку провадили єврейські професійні об'єднання. Серед них Професійний союз виробників одягу та Професійний союз фотографів. Крім того, існували єврейські цехові організації.

З липня 1928 р. у Луцьку виходила єдина єврейська газета «Wolyner Presse» («Волинська преса») [4, с. 72].

Висновки. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що громадсько-культурне життя єврейської громади міжвоєнного Луцька було доволі динамічним і активним. Про це, зокрема, свідчить розгалужена мережа єврейських громадських, професійних, господарських, освітніх, культурних та спортивних організацій.

Джерела та література

1. Дмитрук В. З історії єврейського громадського життя на Волині у міжвоєнний період (1921–1939) // Доля єврейської духовної та матеріальної спад-

- щини в ХХ ст.: зб. наук. пр.: матеріали конф. (28–30 серп. 2001 р.). Київ, 2002. С. 31–34.
2. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк, 2015. 404 с.
  3. Малеончук Г. О. Культурне та громадсько-політичне життя міжвоєнного Луцька: національний аспект // *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2014. № 31. С. 38–42.
  4. Шваб А. Г., Малеончук Г. О. Єврейські релігійні, громадсько-політичні та культурно-освітні організації міжвоєнного Луцька // *Краєзнавство*. 2015. № 3/4. С. 69–73.

Кулик М. О. – студентка ІІ курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Феномен Жанни д'Арк: історичні міфи та реальність

Постановка проблеми. В ході Столітньої війни між Францією та Англією на арені військових і політичних подій постала дев'ятнадцятирічна дівчина селянського походження – Жанна д'Арк. До наших днів триває дискусія щодо феномену Діви, суть якої полягає в питанні: як проста селянка змогла вплинути на перебіг основних подій франко-англійського протистояння та змінити хід історії. Період її діяльності – один із найдраматичніших та найсуперечливіших в історії середньовіччя. До сьогодні вона залишається справжнім символом Франції, її постать оспівана в багатьох піснях та легендах. Важко знайти людину, яка б не знала це ім'я, проте щодо її діяльності до сьогодні залишається багато дискусійних питань. Тому важливо виокремити та проаналізувати реальні історичні факти та відокремити їх від міфів, що дозволить створити об'єктивний історичний портрет Жанни д'Арк.

Мета дослідження – проаналізувати на основі історичних джерел життєвий шлях Жанни д'Арк, її роль в Столітній війні у Франції та вплив на подальшу історію Франції.

Результати дослідження. Зіставлення та аналіз історичних фактів, розмежування міфів та історичної реальності дало змогу скласти

об'єктивне уявлення про постать Жанни д'Арк, її діяльність та вплив на історію європейських країн. Аналіз даних щодо її походження, чинників, які сприяли її появі на політичній арені країни, свідчень її прибічників, матеріалів протоколів судових засідань дає можливість для об'єктивного висвітлення та розкриття суті «феномену Жанни д'Арк».

Жанна д'Арк народилася 1412 р. в Домрені, в селянській родині Жака д'Арка та Ізабелли Роме. Конкретні дані щодо її походження містяться у листі Персіваль де Вуленвільє: «...Вона народилася в невеликому селі Домремі, що в бальяжі Бассіньї, на кордоні Французького королівства, на березі Маасу, по сусідству з Лотарінгією. Її батьки вважаються людьми простими і чесними» [3, с. 8]. Основними джерелами, що висвітлюють життя Жанни в Домремі, є її власні свідчення на судових процесах, свідчення 24-х її земляків на процесі реабілітації, а також значна кількість документів, опублікованих в додатках до відомого твору С. Люса «Жанна д'Арк в Домремі» [3, с. 9]. Багато дослідників приписували Жанні д'Арк аристократичне походження, проте сама Жанна на одному з допитів 13 березня 1431 р. на запитання, чому ангели являлися саме їй, відповіла: «Тому що богу було завгодно діяти через просту діву, щоб відобразити недругів короля» [5].

Задум Жанни «врятувати Францію» виник не раптово, він визрівав поступово під впливом не лише обставин «ближнього порядку», безпосередніх життєвих вражень і досвіду, але і загальної обстановки у Франції [3, с. 13]. Головним аспектом «феномену Жанни д'Арк» залишається питання її видінь і пророцтв. Сама Орлеанська Діва на шостому засіданні на запитання, чи вірять її прихильники, що вона послана Богом, дала відповідь: «Я не знаю, чи вірять вони в це, і я залишу це на їх совісті; але якщо вони в це не вірять, я все ж послана Богом» [5]. Зі свідчень близьких до неї осіб на реабілітаційному процесі відомо, що, скоріш за все, ніхто з сучасників Жанни не сумнівався у правдивості її видінь.

Переломним моментом у житті Орлеанської Диви стала зустріч з Робером де Бодрікуром (комендантом м. Вокулера), після якої розпочався вихід Жанетті з Домрені на історичну арену, де вона ствердилася під ім'ям – Жанна д'Арк. Підтвердженням візиту Диви у Вокулер є свідчення під час слідства Дюрана Лассара, який організував її зустріч з цією впливовою особою: «Вона попросила мене піти з нею до Робера де Бодрікура, щоб він наказав провести її туди, де знаходиться дофін».

Оцінки історичної постаті Жанни д'Арк і до сьогодні лишаються неоднозначними. Одні вважають її єретичкою, інші прославляють та називають «Божим ангелом». Зокрема, французька середньовічна письменниця Христина Пізанська, захоплена постаттю Жанни, славить в ній рятівницю Батьківщини і національну героїню. У латинському посланні французького поета Алена Шарт'є, адресованому одному із європейських государів, ми читаємо: «Подібно до того як Троя могла б звеличувати Гектора, Греція пишається Олександром, Африка – Ганнібалом, Італія – Цезарем ... так і Франції, хоча вона і без того знає багато великих імен, вистачило б одного імені Діви, щоб зрівнятися в славі з іншими народами і навіть перевершити їх».

Підтвердженням безпосередньої участі Жанни у битвах в ролі воєначальника французького війська, зокрема в Орлеанській битві, є її листи, частина з яких адресована англійцям. «Ви, англійці, не маєте ніякого права на це французьке королівство. Цар небесний велить вам і вимагає моїми устами – Жанни Діви – залишити ваші фортеці і повернутися в свою країну, якщо ви цього не зробите, я вам влаштую такий бій, про який ви будете пам'ятати вічно ... » [4].

Під час судових засідань однією з причин звинувачення в єресі було чоловіче вбрання Жанни. Проте, це скоріш мало семантичний характер – зі зміною вбрання вона перестала поставати в образі селянки, а набувала статусу воїна, воєначальника французької армії.

Висновки. В результаті нашого дослідження ми прийшли до думки, що необ'єктивні та часто безпідставні звинувачення суддів призвели до рішення звинуватити Жанну д'Арк у «рецидиві єресі» та публічно спалити на кострі в Руані 1431 р., однак уже в сучасників та наступні періоди з'явилися сумніви в об'єктивності такого рішення. Саме тому вона стала єдиною жертвою католицької церкви, яку було не просто реабілітовано після смерті, а й зараховано до лику святих, що свідчить про її непересічну роль в європейській історії.

Джерела та література

1. Левандовский А. П. Жанна д'Арк. Москва, 1962.
2. Мишле Ж. Жанна д'Арк. Санкт-Петербург, 1992.
3. Райцес В. І. Жанна д'Арк. Факты, легенды, гипотезы. Ленинград. 1982. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=75401
4. Листи Жанни д'Арк. URL: <http://historic.narod.ru/bio/france/Arc/biblio/letters.html>
5. Протокол допиту Жанни д'Арк. 1431 рік. Париж, бібліотека парламенту. URL: <http://historic.narod.ru/bio/france/Arc/biblio/protokol.html>

Кулик М. О. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Харчовий раціон у Стародавньому Римі

Постановка проблеми. За час існування Римської держави харчовий раціон різних прошарків населення неодноразово зазнавав змін. Зокрема мистецтво приготування їжі перебувало під впливом грецької культури. Трапези у людей різних соціальних статусів відрізнялися продуктами харчування, їх різноманітністю та якістю, що підсилювало стану різницю між бідними та заможними верствами населення Римської держави, яка стала особливо відчутною в останні десятиліття республіки, епоху принципату та імперії. Аналіз історичних джерел дасть змогу прослідкувати особливості римського харчового раціону та скласти об'єктивне уявлення про тогочасний побут, що є невід'ємною частиною Римської культури.

Мета дослідження – проаналізувати на основі історичних джерел харчовий раціон різних соціальних верств населення у Стародавньому Римі.

Результати дослідження. Аналіз історичних фактів та дослідження джерел дало змогу скласти об'єктивне уявлення про харчовий раціон стародавніх римлян. Вдалося дослідити різницю в харчуванні різних верств населення та порівняти якість основних продуктів їх харчування.

У Стародавньому Римі прийом їжі складався з трьох частин. Зранку – перший сніданок, близько полудня – другий, а ближче до вечора – обід [2, с. 262].

Перший сніданок зазвичай проходив між восьмою і дев'ятою годинами ранку, проте залежав від виду роботи, розпорядку дня та соціального стану римлянина. Селяни та біднота снідали хлібом з розтертим солоним сиром з часником, духмяними травами, приправленим оливковою олією і трішки оцтом. Заможні римляни їли яйця, сир, мед. З напоїв найчастіше пили воду, рідше – молоко та вино. Своїм рабам Катон давав солоні маслини та дешеві рибні консерви.

Другий сніданок розпочинався близько полудня. Він приймався римлянином наодинці. Під час їжі не обов'язково було навіть сидати

за стіл: це була холодна закуска, зазвичай, що залишалася з вчорашнього дня, яку легко можна було з'їсти на ходу. Сенека пише про це: «Я снідав сухим хлібом, не підходячи до столу, так що після сніданку не потрібно було мити руки» [5].

Основною і найбільш ситною частиною раціону був обід, який у римлян ніколи не проходив наодинці. У республіканський період обід середнього і вищого стану складалася з двох частин: з головної страви і десерту з фруктами та овочами. За часів імперії – вже з трьох частин: закуски, головної страви і десерту. Тривалість трапези та перелік страв під час обіду залежали від суспільного стану.

За часів ранньої республіки обід був, здебільшого, дуже простим, а головною і часто єдиною стравою були зернові каші. Така каша складалася з води і жиру, а також овочів (в основному з капусти). Заможніші люди їли кашу з яйцями, сиром і медом. Іноді в неї додавали м'ясо чи рибу. Раби ж м'ясо бачили настільки рідко, що про нього не варто й згадувати [3].

Гарніру в сучасному розумінні не існувало, проте широко вживався хліб. Він дуже швидко став популярним, зросла кількість сортів, а з 270 року до н. е. в Римі з'явилися громадські пекарні.

Заможним римлянам на початку подавалися яйця, як закуску подавали також гриби, особливо печериці або трюфелі. В головну переміну входили різноманітні м'ясні або рибні страви разом із овочами та зеленню. Вищі верстви населення їли також устриці, морських їжаків та інші види молюсків. Особливо дорогим і смачним вважалася фуа-гра – печінка вгодованого гусака. Якщо бідняки та раби задовольнялися овочами і фруктами, то для заможних римлян це було лише додатком до м'ясних страв. Найчастіше вживалася у їжу свинина або крільчатина. Яловичину їли лише після принесення в жертву богам. Биків та волів намагалися берегти і через те, що вони застосовувалися в роботі. На десерт римляни ласували яблуками, грушами, сливами, черешнями, гранатами, виноградом та маслинами. Їли також горіхи та гострі делікатеси.

Подавали до столу й рибу. Розводити її намагалися в прісноводних і солоних ставках. Особливим делікатесом вважалися барабулька, вона навіть якийсь час вважалася втіленням розкоші, насамперед тому, що її луска змінювала колір на червоний, коли риба гинула. Тому її іноді готували прямо на столі, аби було видно як змінюється колір риби. Багаті римляни у своїх помістях мали великі басейни, де

розводили рибу. Засуджуючи байдужість вищих верств населення до долі Римської республіки, Цицерон писав: «Вони настільки дурні, що, певне, сподіваються, що їхні рибні садки вціліють, незважаючи на загибель держави» [6].

Вино було невід'ємною частиною трапез, тому його вживання дозволялося навіть рабам. Звичайно, що мова йде про вино низької якості, виготовленого з виноградних вичавок [2, с. 267]. Строго нормувалася кількість вина, що дозволялося випити рабам [3].

Висновок. В результаті аналізу історичних джерел було досліджено різноманітність основних продуктів та раціон харчування різних соціальних верств населення Стародавнього Риму, що дало змогу скласти об'єктивне уявлення про тогочасні особливості римського харчового раціону, культуру та традиції прийняття їжі.

Джерела та література

1. Варрон Марк Теренцій. Сельское хозяйство. Москва; Ленинград, 1963.
2. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима. Москва, 1988.
3. Катон Марк Порций. Земледелие. Москва; Ленинград, 1950.
4. Серченко М. Жизнь древних римлян. Москва, 1964.
5. Письма Марка Туллия Цицерона. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1345970000>
6. Сенека «Нравственные письма к Луцинию». URL: <http://psylib.org.ua/books/senek03/index.htm>

Лебедюк В. О. – студентка II курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Обряд найменування новонародженого в Стародавньому Римі

Постановка проблеми. В Стародавньому Римі для людей було важливим дотримання звичаїв і традицій, що передавалися з покоління в покоління. Деякі з них дійшли і до тепер, тому необхідно дослідити і зрозуміти важливість дотримання обрядів у Стародавньому Римі, зокрема обряду найменування новонародженої дитини.

Мета дослідження – сформулювати уявлення про обряд найменування новонародженого та визначити його характерні риси.

Результати дослідження. Аналіз різних джерел та літератури дали змогу зібрати більше свідчень про обряд іменування новонароджених дітей. Дослідження першоджерел, а саме працю Плутарха «Римские вопросы» допомогло також зрозуміти всю важливість згаданого обряду у житті римської патриціанської общини.

Dies lustricus («день назв») був одним з найважливіших церемоній у житті кожного римлянина [3, с. 162]. Після народження римської дитини, вся родина чекала тиждень або близько того, щоб перекоонатися: чи немовля переживе перші кілька днів свого існування. Такий звичай був виправданим, оскільки в Стародавньому Римі приблизно одна дитина з трьох не доживала до дорослого життя.

На восьмий день після народження (дівчатка) або на дев'ятий день (хлопчики), вся родина разом з близькими друзями і домашніми рабами виконувала церемонію люстрації («очищення»). Чому ім'я хлопчикам давали на дев'ятий день, а дівчаткам на восьмий? Ось, що з цього приводу пише Плутарх «Может быть, девочек нарекают раньше, чем мальчиков, сообразуясь с их природой: женщины и растут, и расцветают, и созревают быстрее, чем мужчины? Дни же выбраны следующие за седьмым, потому что семерка опасна для новорожденных во многих отношениях, и в частности из-за пуповины: обычно она отпадает лишь на седьмой день, а пока она не отпала, младенец больше растение, чем животное.

Или же, подобно пифагорейцам, четные числа римляне считают женскими, а нечетные мужскими? Нечетное число – оплодотворяющее, и, если его сочетать с четным, оно возобладает; кроме того, если разлагать четное и нечетное надвое, то четное, как женщина, оставляет в промежутке пустое место, тогда как в нечетном всегда остается неразложимая единица между двумя частями [2].

Патер фаміліас («батько сім'ї») був зобов'язаний провести цей приватний ритуал у будинку. Багато деталей ритуалу достеменно невідомі, але можна припустити, що у цей день приносилася жертва. Всі в домогосподарстві дарували малюкові глиняні або металеві амулети, які нанизувалися і одягалися дитині на шию. Найважливішим моментом цього дійства було прийняття батьком дитини, як його офіційного нащадка, після чого батько оголошував ім'я, яке він обрав

для дитини. Перед церемонією дитина не мала імені, не мала статусу людини, і називалася «пукусом» («маленька дитина»).

Під час церемонії батько розміщував буллу навколо шиї дитини. Цікавим є той факт, що буллу одягали лише хлопчикам, чому саме так достеменно невідомо, але є деякі припущення в першоджерелах: «*Может быть, так как римляне оказывали всяческий почет своим женам, добытым уводом, то и эта булла должна была служить украшением для детей этих женщин? Или буллу носят в память о мужестве Тарквиния? По преданию, еще отроком в сражении против латинян и этрусков он бросился в гущу неприятелей, был выбит из седла, но отважно выстоял против устремившихся на него врагов и этим придал силы римлянам: они обратили неприятеля в бегство и одержали блестящую победу, истребив 16 тысяч воинов; Тарквиний же в награду от царя-отца получил буллу [2].*

Буллу слугувала захистом від злих духів. Римські діти носили свої захисні амулети доти, доки вони не досягали повноліття, або для дівчат, коли вони виходили заміж (це могло статися і в 14 років). Булла дітей із заможних римських сімей часто вироблялася золотою і зберігалася як сімейна реліквія. Після церемонії вся родина святкувала бенкет в залежності від достатку батьків [3, с. 162].

Висновок. Проаналізувавши всі джерела ми з'ясували, що церемонія іменування новонародженого – це сімейне свято: збирались всі родичі і близькі друзі, приносилася жертва, яка очищувала дитину і матір, дарувався амулет, а потім влаштовувався бенкет. Дослідивши дану проблему стало відомо, що «*dies lustricus*» один із значущих обрядів в Стародавньому Римі. Дотримання цього звичаю було важливим для суспільства того часу. Він переходив із покоління в покоління і, хоча видозміненим, але дійшов до нашого часу.

Джерела та література

1. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима. Москва. 1988. С. 182–190 с.
2. Плутарх. Римские вопросы. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1438020000>
3. Сергеенко М. Жизнь древнего Рима. Москва; Ленинград, 1964. С. 162–164.
4. Гарольд Уитстон Джонстон. Приватне життя римлян. URL: http://www.forumromanum.org/life/johnston_4.html#97
5. Філдс Р. Булла та святкування «*Dies Lustricus*». URL: <https://georgiaclassicist.wordpress.com/2013/11/02/the-bulla-and-the-celebration-of-the-dies-lustricus-2>

Лимар З. В. – студент II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Військові нагороди римських легіонерів

Постановка проблеми. Завдяки реформам Гая Марія, в Римі стала формуватися професійна армія, яка забезпечила Риму статус наймогутнішої держави античного часу. Цій оновленій армії, знадобилися спеціальні відзнаки, які показували досягнення даного воїна. Цінність таких нагород для престижу легіонера як професіонала набагато перевищувала їх реальну матеріальну вартість.

Мета дослідження. На основі робіт давньоримських авторів дослідити еволюцію, розвиток та градацію різного роду заохочень та нагород у давньоримській армії, їх вплив на мотивацію та дисципліну легіонерів.

Результати дослідження. Нагороди воїнів, що відзначилися в бою, існували завжди. За часів Ранньої Республіки в цій якості могли видаватися гроші, трофеї у вигляді зброї або прикрас, позачергове підвищення в чині, подвійна платня і додатковий пайок, публічна подяка.

Одним із видів нагород були браслети і намиста. Ці нагороди стали відомі римлянам після війни з галлами. Намиста і браслети вручалися воїну, який був громадянином Риму. Ці нагороди не мали якогось певного дизайну, виготовлялися з різних металів, які в подальшому покривалися золотом або сріблом, і були в ієрархії найпростішими відзнаками [5, с. 10].

Наступною нагородою в ієрархії були фалери. У римлян фалери стають військовими нагородами, якими спочатку нагороджувалися виключно кінні воїни. Надалі ці нагороди стали отримувати і піші легіонери. Зовні римська фалера – це круглий або овальний диск, який міг бути виготовлений з різних матеріалів – срібло, позолочена бронза і навіть скло. Фалери прикрашалися зображеннями різних богів, міфологічних тварин і портретами членів імператорської сім'ї. Відповідно до античних зображень легіонерів, фалери носилися на системі ременів, що нагадують сучасну офіцерську портупею [3, с. 89].

В якості нагороди офіцеру вручалися особливі, «чисті», тобто без написів, прапорці. Спочатку це був прямокутний шматок тканини,

пофарбований в пурпуровий колір. Наступною офіцерської нагородою був декоративний спис – особлива гаста з срібним наконечником або зовсім без нього [2, с. 21].

Вищою нагородою, був вінок (латин. – *corona*). У римській нагородній системі існувало безліч вінків, кожен з яких давався за певний подвиг. Найпочеснішим вінком був вінок тріумфатора (*corona triumphalis*), який отримували тільки полководці, удостоєні тріумфу. Можна виділити три типи таких вінків. Перший тип, який плели зі справжніх лаврових гілок. Другим різновидом такого вінка була масивна золота копія справжнього вінка, прикрашена дорогоцінним камінням [6, с. 41]. Третім різновидом тріумфального вінка були вінки виготовлені з золота, великої ваги і цінності, які провінції надсилали полководцю, як тільки йому призначався тріумф [4].

Отримати тріумф – заповітна мрія всіх римських воєначальників, але для цього необхідно було, щоб війна і перемога, здобута в ній, задовольняли безлічі умов, які б свідчили про дійсно видатний військовий подвиг. Якщо перемога визнавалася гідної тільки малого тріумфу, то тріумфатору присуджувався оваційний вінок з мирта. Такий вінок називався «*corona ovalis*» (від латин. «*ovus*» – вівця), так як при покладанні його на голову героя приносили в жертву вівцю, на відміну від великого тріумфу, де жертвою був бик.

Вінок з гілок маслини «*corona oleagina*» вручався учасникам тріумфальної процесії, які не брали участь в битві особисто, але всіляко допомагали переможцю в отриманні тріумфу [1, с. 3].

Наступним за значенням, після вінка тріумфатора, вважалася «*corona obsidionalis*», яку вручали воєначальнику, який зняв ворожу облогу з обложеного міста. Цей вінок плели з диких квітів і трави, зібраних на місці військового табору вигнаного противника.

Після вінка за зняття облоги в ієрархії нагород слідував дубовий вінок «*corona civica*», який давався за порятунок римського громадянина в бою тому, хто крім цього вбив ворога і не залишив своє місце в бою [1, с. 13].

Нагородою за морські подвиги була «*corona navalis*» або «*corona rostrata*». «*Corona navalis*» давалася матросу, який першим ступив при абордажі на борт ворожого корабля, а «*corona rostrata*», як вінок вищого рангу, давався полководцю, який здобув морську перемогу над цілим флотом.

Солдат, який першим під час штурму зійшов на стіну осадженого міста, отримував з рук полководця вінок «*corona muralis*» [1, с. 16].

Він представляв собою золотий вінець, прикрашений зубцями у вигляді сторожових веж, укріплених в мурі.

Першому воїну, що зійшов на вал ворожого укріплення, вручався вінок «corona vallaris» або «corona castrensis». Зубцями цього вінка служили стилізовані зображення римських оборонних палісадів [1, с. 17].

Висновки. В результаті нашого дослідження на основі історичних джерел вдалося з'ясувати, які види військових нагород отримували римські легіонери. Завдяки цьому можна скласти більш точне уявлення про тонкощі військової справи у Стародавньому Римі, яка є невід'ємною частиною Римської культури.

Джерела та література

1. Авл Геллий. Аттические ночи. URL: <http://simposium.ru/ru/node/840>
2. Корнелий Тацит. Анналы. URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1347003000>
3. Корнелий Тацит. История. URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1347102000>
4. Плутарх. Эмилий Павел и Тимoleonт. URL: http://lib.ru/POEEAST/PLUTARH/plutarkh4_7.txt
5. Тит Ливий. История Рима от основания города. URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1364000700>
6. Ювенал. Сатиры. URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/juvenal/index.htm>

Литвин Ю. В. – студент IV курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Преторіанська гвардія за правління Октавіана Августа

Постановка проблеми. Преторіанська гвардія – військове формування охоронців принціпа. Вона була найбільшим військовим формуванням в Римі. Преторіанці були безпосередньою лінією оборони римських імператорів та його оточення, їхнім завданням було придушення заколотів. Але траплялось, що преторіанці також ставали головними ворогами для правителя.

Мета дослідження – сформулювати уявлення про особисту охорону правителя – преторіанську гвардію.

Результат дослідження. З найдавніших часів при консулі налічувалось дванадцять лікторів, які виконували обов'язки його особистої

варти. Однак виявилось, що для полководця під час військових дій такої охорони недостатньо. Так з'явилися «*extraordinarii*» – консульська варта. Сципій Африканський наwerbував собі особисту гвардію з п'ятисот чоловік. Вони стали відомі як преторіанська когорта – від «*praetorium*» – головної площі табору, де розташовувався намет полководця. До кінця республіки вже у кожного воєначальника була своя преторіанської когорти.

Імператор Август скористався цим прикладом і створив імператорську гвардію призначену для охорони особи імператора. Вона була створена в 27 р. до н. е. на основі тих загонів охоронців, які Октавіан мав в роки громадянських воєн [1, с. 441]. Було сформовано 9 когорт (пізніше до них додалися ще три) по 1000 чоловік в кожній (або по 500 чоловік). Чисельність когорти точно не відома, крім того, вона коливалася протягом часу. Можна лише припустити, що преторіанська когорта організовувалася за тією ж схемою, що і когорта бойового легіону. Тобто складалася з шести центурій по 80 чоловік і нараховувала близько 500 чоловік. Три когорти були розміщені в самому Римі, інші – в передмістях столиці. Лише преторіанці мали право служити в Римі і носити зброю в межах міста. До правління Септимія Севера в гвардію зараховували лише уродженців Італії. Термін служби у преторіанця тривав 16 років (замість 20-річного терміну для звичайних легіонерів і 25-річного для допоміжних військ).

27 р. до н. е. Октавіан встановив для преторіанців платню, яка дорівнювала подвійній платні легіонера – 450 денаріїв на рік. Пізніше плата зросла. Вища платня, почесне становище були привілеями гвардії. Імператори розуміли, що преторіанцям потрібно платити хорошу платню, інакше в їх рядах виникало невдоволення службою, що могло призвести до перевороту [2, с. 10–11].

За Октавіана Августа три когорти, які перебували в Римі, розташовувалися не в загальному таборі, а були розквартировані по всьому місту. Кожною когортою командував преторіанський трибун. А всіма преторіанськими когортами командував префект преторія [4, с. 10].

Особливий статус преторіанської гвардії підкреслювався і її зовнішнім виглядом. Крім імператора і його сім'ї, тільки гвардія мала право використовувати «імператорський пурпур» в якості розпізнавального кольору одягу і аксесуарів амуніції. Обладунки та зброя преторіанців відрізнялася особливою пишнотою. У період розквіту Імперії в якості парадного захисного озброєння піших підрозділів гвардії використовувався комплект з «імперського» шолома і пишним волоссяним (пір'яним) гребенем, а також «*lorica musculata*» (метале-

вого панцира, який повторює контури атлетичного чоловічого торсу). Однак, зазвичай амуніція та обладунки преторіанця нічим не відрізнялися від звичайного легіонера. Поза службою преторіанці мали право носити цивільний одяг [3, с. 30–31].

Головним обов'язком преторіанських когорт вважалась охорона імператора, членів імператорського дому, супровід їх при виїздах і у військових походах. Але, говорячи про преторіанців, як про охорону імператорів, необхідно згадати, що вже з часів Августа при особі імператора створюється окремий, не підлеглий префекту преторія корпус охоронців, особливий імператорський конвой з 500 чоловік. Октавіан Август в якості охоронців використовував германців, назвавши їх «*Germani corporis custudies*» [2, с. 11].

Висновок. Преторіанська гвардія була добірним підрозділом римської армії, сформованим Октавіаном Августом для забезпечення власної безпеки. Завдяки тісним відносинам між імператором і гвардією, преторіанці мали потужний вплив на політичне життя. Захищаючи імператора від ворогів, преторіанці в той же час були достатньо впливові, щоб повалити небажаного правителя. Імператори ж, як правило, не шкодували коштів, щоб заручитися їх підтримкою.

Джерела та література

1. Конноли П. Скаллард Х. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории. Москва: Эскимо-Прес, 2001. 587 с.
2. Махлаюк А. В. Негин А. Римские легионы. Самая полная иллюстрированная энциклопедия // Эксимо: Яуза. Москва, 2018. 416 с. (Лучшие войны в истории).
3. Новый солдат № 185. Преторианская гвардия. Артемовск: Военно-ист. клуб «Ветеран», 2000–2002. 50 с.
4. Уотсон Дж. Римский воин / пер. с англ. А. Л. Андреева. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2010. 189 с. (Хроники военных сражений).

Ляховський В. С. – студент II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Типи гладіаторів та їх спорядження

Постановка проблеми. Сучасні історичні дослідження зосереджуються на вивченні повсякденного життя давніх цивілізацій. У

зв'язку з цим вивчення історії громадських розваг має особливе значення для розуміння римського світу. Гладіаторські ігри – це своєрідний вид професійного спорту того часу. Разом з тим, гладіаторські ігри були своєрідним засобом «громадського заспокоєння», свідченням міцності громадянського колективу. Пауль Пласс у своїй книзі зауважує: «наші уявлення про “кривавий спорт” обмежуються травмами футболістів на полі або боксерів на рингу. У Стародавньому Римі значення спорту було настільки велике, що від нього безпосередньо залежало не тільки життя або смерть людини, а весь хід політичних подій» [1, с. 45]. Важко знайти людину, яка б не знала хто такі гладіатори, проте далеко не всі знають, наскільки було багатогранне гладіаторське мистецтво.

Мета дослідження – сформулювати уявлення про основні типи бійців-гладіаторів, їх спорядження та зброю.

Результати дослідження. Гладіатор – боєць на арені цирку у Стародавньому Римі. У вужчому значенні – професіонал, який виступав з бойовою зброєю в одиночних або групових боях.

Поставши як масове чоловіче жертвопринесення на тризнах етрусських вождів, гладіаторські бої розвинулися у своєрідний видовищний спорт. Видовища гладіаторських битв набули з часом величезної популярності серед усіх верств давньоримського суспільства. Гладіатори поділялися на певні групи, які відокремлювалися за походженням бійця, його зброєю, бійцівським досвідом тощо. Про деякі типи гладіаторів у своїх працях згадують Марк Валерій Марціал, Валерій Максим та Гай Светоній Транквілл.

За збереженими образотворчими джерелами визначається тип гладіатора «ретіарій» (від латин. Rete – «сітка»). Він був озброєний сіткою діаметром близько 3 м, великим тризубом з товстою дерев'яної рукояткою (фусціной) і кинджалом. Засобами захисту у напівоголеного ретіарія була маніка на лівій руці. Вона прилаштувалась до металевого наплічника, який закривав почасти й шию. На стегнах закріплюлася стегова пов'язка (сублігакул) у вигляді шматка тканини по формі рівнобедреного трикутника зі стороною близько 1,2–1,5 м. Верхню частину пов'язки перекривав пояс (балтеус) завширшки 8–12 см. Ноги нижче колін захищали товсті стьобані обмотки (фасції). Загальна вага спорядження ретіарія становила 7–8 кг.

Зазвичай суперником ретіарія був секутор. Назва цього гладіатора перекладається як «переслідувач». Захисний обладунок секутора

складався з шолома, щита-скутума, коротких поножів на лівій нозі і поруччя на правій руці. Бився секутор гладіусом [2, с. 81].

Попередниками секуторів в їхньому протистоянні з ретіаріями були мірміллони. Слово «мірміллон» походить від назви морської риби (*mormyllos*), яка зображувалася на шоломі. Самі мірмілони вважали, що походять від гладіаторів-галлів. Поєдинок гладіаторів саме цих типів докладно описав Рафаелло Джованьйолі в першому розділі свого роману «Спартак». У праці Валерія Максима «Достопам'ятні діяння і вислови» збереглася розповідь про поєдинок ретіарія з мірміллоном на гладіаторських іграх в Сіракузах [6, с. 6].

Мірміллон бився оголеним до пояса. Його захисне спорядження представлено шоломом, манікою на правій руці, короткими поножами на лівій нозі і щитом-скутумом. Шолом мірміллона мав широкі поля, забрало з решіткою і характерний гребінь у формі риби. Єдиною наступальною зброєю був звичайний гладіус. Сумарна вага озброєння мірміллона становила 16–18 кг. Пізніше традиційним супротивником мірміллона став фракієць [2, с. 87–89].

Протистояти ретіарію міг і арбелас (скісор) – гладіатор з такою екіпіровкою: шолом, лускатий панцир або кольчуга до колін, маніка на правій руці і короткі поножі на ногах. Шолом зазвичай мав поздовжній гребінь. Замість щита в лівій руці арбеласа тримав дивне знаряддя у вигляді трубчастого наручча, що довершується напівкруглим лезом. У правій руці при цьому знаходився гладіус або кинджал. Загальна вага його озброєння досягала 22–26 кг.

Без щита, з двома мечами або вигнутими кинджалами виступав на арені гладіатор-димахер [2, с. 90].

Окрім описаних, фіксується значна кількість типів гладіаторів, а саме: бестіарій, гопломах, еквіт, провокатор, фракієць, андабат, бустуарій, еседарій, крупелларій, лаквеарій, пегніарій, сагітарій, тертіарій, кест, самніт.

Висновок. Отож, гладіатори в Стародавньому Римі були бійцями на арені цирку, обиралися с проміж полонених та рабів. Виявлено значну кількість типів бійців, що залежало від етнічного походження бійця, озброєння, виконуваної ролі на арені тощо.

Джерела та література

1. Волошин Д. А. Феномен империи в мировой истории: Рим: учеб. пособие / под ред. С. Л. Дударева. Армавир, 2013. 156 с.
2. Горончаровский В. А. Арена и кровь: Римские гладиаторы между жизнью и смертью. Санкт-Петербург: Петербург. востоковедение, 2009. 256 с.

3. Носов К. С. Гладиаторы. Москва: Эксмо, 2010. 224 с.
4. Руперт М. Гладиаторы / пер. с англ. Н. В. Микелишвили. Москва: Мир книги, 2006. 320 с.
5. Максим В. Достопамятные деяния и изречения. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1002420>
6. Транквилл Гай Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. URL: <http://militera.lib.ru/bio/0/pdf/suetonius.pdf>
7. Джованьоли Р. Спартак. URL: https://bookz.ru/authors/rafaello-djovan_oli/spartak/1-spartak.html

Малюта Д. А. – студент II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Сачук Ю. В. – к. ф.-м. н., старший викладач кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Російсько-українська інформаційна війна

Постановка проблеми. Оскільки теперішній час – це час інформатизації та новітніх технологій, то протягом кількох останніх десятиків років змінилось багато важливих аспектів у веденні інформаційної війни. Оскільки безпека інформації є важливим фактором для держави, то переважно кожна країна має доктрину, закон чи документ, в якому визначається основні поняття інформаційної безпеки. Одним з прикладів таких протистоянь є російсько-українська війна, яка ведеться на сході України. Оскільки даний конфлікт, яскраво прослідковується не тільки в плані бойових дій, а й в інформаційній сфері. Через те, що на даний момент російсько-українська війна не припинена, то відповідно не припинене інформаційне протистояння цих країн.

Мета дослідження – проаналізувати методи ведення інформаційної війни у всіх її сферах ведення.

Результати дослідження. З моменту початку революції в Україні (Майдан 2013 р.) технології пропаганди і комунікації переплелися між собою, подача інформації часто здійснюється таким чином, щоб заповнити інформаційний простір хибною та фейковою інформацією з метою дезінформації суспільних груп [3, с. 112].

Правову основу забезпечення інформаційної безпеки України становлять Конституція України, закони України «Про національну безпеку України», «Про інформаційну безпеку України», «Про доступ до публічної інформації», інші закони та інформативно-правові акти [2].

Сукупність поглядів на цілі, завдання, принципи та напрями забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації представлені в: доктрині інформаційної безпеки Російської Федерації, федеральному законодавстві, указах президента РФ, документах уповноважених федеральних органів.

Російсько-українська інформаційна війна ведеться у таких інформаційних площинах: ЗМІ, Інтернет та інших сферах ведення інформаційної війни.

Російсько-українська інформаційна війна в ЗМІ.

Є такі прийоми ведення даної інформаційної війни через ЗМІ:

- «приклеювання або навішування ярликів»;
- «посилання на авторитет»;
- «загальний вагон»;
- пропаганда;
- провокації.

Російсько-українська інформаційна війна в Інтернеті.

Блокування російських пошукових систем та соціальних мереж в Україні – одна з найгучніших подій у російсько-українській інформаційній війні. Про це стало відомо з указу Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [4].

Інші форми російсько-українського інформаційного протистояння охоплюють:

- інфраструктуру систем життєзабезпечення держави – транспортні мережі, електростанції, банківські системи тощо;
- промислове шпигунство – розкрадання патентованої інформації, спотворення або знищення особливо важливих даних, послуг; збір інформації розвідувального характеру про конкурентів тощо;
- злом і використання особистих паролів VIP-персон, ідентифікаційних номерів, банківських рахунків, даних конфіденційного плану, виробництво дезінформації;

– електронне втручання в процеси командування і управління військовими об'єктами і системами, «штабна війна», виведення з ладу мереж військових комунікацій [1].

Висновки. Отже, шляхом аналізу форм ведення інформаційних війн, вплив на громадську думку ведеться не тільки через ЗМІ та інтернет, а й за допомогою багатьох різноманітних способів, а зокрема державними і недержавними органами, які нагромаджують власну думку суспільству.

Джерела та література

1. Інформаційні війни види мети методи URL: http://ua-referat.com/Інформаційні_війни_види_мети_методи
2. Малик Я. Й. Інформаційна безпека України: стан та перспективи розвитку // Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44 (1). С. 15.
3. Стадник А. Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку. Київ: ГРАНІ, 2016. С. 111–115.
4. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017>

Мельник В. В. – студент IV курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Македонська піхота: структура та озброєння

Постановка проблеми. Піхота є найдавнішим і масовим родом військ. В античний період піхота відігравала вирішальну роль у битвах, завдаючи основного удару супротивнику. Сучасна піхота, однак, навіть достатньо удосконалена, вже не відіграє тої ролі властивої античній.

Мета дослідження – формування уявлення про структуру македонської фаланги та озброєння піхотинців.

Результати дослідження. Піхота під час виступу шикувалася у бойовий стрій, який отримав назву фаланга. Фаланга була грецьким

винаходом, але македонці, запозичивши найкраще у греків, внесли у шикування грецького строю свої новації. Зміни у структуру та озброєння піхотинців вніс македонський цар Філіп II, запровадивши новий бойовий стрій, що отримав назву македонської фаланги. Македонська фаланга використовувалася греками, а пізніше і римлянами до IV ст. до н. е., коли була замінена маніпулярним ладом.

Фаланга складалася з двох крил, в кожному близько 8000 воїнів. Крило налічувало 32 синтагми, кожній з яких мала 256 воїнів. В основному фаланга вибудовувалася у 16 рядів в глибину, але за командою могла здвоїти ряди, вишикувавшись у 8 рядів, і навпаки. Гнучкість і маневреність також відрізняли македонську фалангу від грецької. Це була основна ударна сила македонського війська [2, с. 221].

Македонська фаланга за своєю структурою поділялася на таксиси (полки) по 1500 педзетайрів («піші друзі») в кожному. Командував таксисом таксиарх. Наприклад, у 336 р. до н. е. таких таксисів в македонській армії було 12. Александр, син Філіпа II Македонського, який вперше увів таку фалангу, вирушаючи на війну з Персією, взяв з собою рівно половину, залишивши інші для охорони Македонії під командуванням Антипатра.

Крім педзетайрів до македонської фаланги входив ще й, набагато менший за чисельністю, загін добірних воїнів-гіпаспістів («щитоносців»). Це був елітний загін. Гіпаспісти були озброєні легше, ніж педзетайри, внаслідок чого дуже маневрені. Особливо вдало гіпаспісти діяли в умовах пересічної місцевості. Саме з них формували підрозділ особистої охорони царя та його наближених.

Перед походом в Індію (327 р до н. е.) Александр на основі фаланги створив ще один елітний підрозділ – аргіраспістів («срібнощитих»). Після смерті Александра аргіраспісти брали участь у війнах діадохів і заплямували себе зрадою: видавши Евмена Антигону. Однак слава цього підрозділу була такою великою, що прикрашати щит сріблом, як це робили «срібнощиті», згодом стало традицією, до прикладу, в армії Селевкіда Антіоха IV значна частина фаланги мала такі щити.

В македонській армії Александра були і інші, окрім перелічених, підрозділи, що продовжили функціонування в період еллінізму. Наприклад, пелтасти (від грец. «пельта» – легкий плетений щит), що поєднували важку і легку піхоту. Вони були озброєні дротиками та короткими мечами, їх захисне озброєння складалося з шолома, пан-

цира і легкого шкіряного щита-пелти, за яким вони і отримали свою назву [3, с. 35–36].

На відміну від грецьких фалангітів, македонські не носили важких панцирів і великих круглих щитів. Невеликий щит-пелта і важка семиметрова піка-сариса складали озброєння македонського гопліта, або сарисофора. Гіпасісти-щитоносці в македонській армії Філіпа II і Александра Великого відігравали роль основи фаланги. Це були класичні грецькі гопліти, озброєні списами довжиною близько 2,5 м і круглим щитом в 90 сантиметрів у діаметрі. До складу війська входили також: легкі піхотинці з дротиками – пельтасти; критські лучники, які вважалися одними з кращих у своїй справі; пращники, які в основному використовувалися як «приманка» для противника.

З допоміжних загонів на особливу увагу заслуговують 3000 царських щитоносців-гіпасістів, відібраних особисто царем з вільного населення Македонії. Це була «піша» гвардія царя. Вони рухалися безпосередньо за фалангою і були озброєні залізним щитом, списом і невеликим клинком.

Не варто забувати і про таке з'єднання, як агріани. Це був передовий загін легкоозброєних воїнів, набраних з пеонійських племен. Вони виконували найважчі доручення, наносили несподіваний удар по супротивнику або переслідували вже розбитого ворога. Агріани були озброєні дротиками з пірамідальним наконечником, які при нагоді могли використовуватися і як метальна зброя, і як зброя ближнього бою [1, с. 154].

Висновки. Фаланга складалася з двох крил, кожне налічувало 32 синтагми, за своєю структурою фаланга поділялася на таксиси. Македонські піхотинці поділялися на важко озброєних та легко озброєних. До важко озброєних належали педзетайри (піші друзі), гіпасісти та аргірасісти (срібнощиті), легко озброєні були пелтасти та агріани. Македонська піхота неодноразово демонструвала перевагу над противником, відзначалася маневреністю, озброєнням та швидкими діями.

Джерела та література

1. Арриан. Поход Александра Македонского (с дополнением текстов Плутарха и Диодора) / пер. М. Е. Сергеенко. Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 1993. 298 с.
2. Квинт Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре / отв. ред. А. А. Вигасин. Москва: Изд-во МГУ, 1993. 464 с.
3. Королев К. Войны античного мира: Македонский гамбит. Москва: ООО «Изд-во АСТ»; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2003. 512 с.: 16 л. ил.

Миткалик Б. С. – студент II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Похід римського легіону в Галлію

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ми все більше і більше знаходимо для себе нового, досліджуючи історію Римської імперії. Не є винятком і дослідження військової справи, що являє собою один із основних факторів досягнення такої міцної та потужної держави. При аналізі воєн Риму ми можемо навести багато прикладів їхньої беззаперечної могутності – Пунічні війни з Карфагеном, що тривали 118 років, Македонські війни, які також успішно завершилися на користь римському народу. Проте найбільш яскравим відображенням могутності військової машини Риму є Галльські війни 58–51 рр. до н. е.

Мета дослідження – вивчити причини та передумови Галльських війн, проаналізувати політичні мотиви початку походу полководця Гая Юлія Цезаря до Галлії.

Результати дослідження. Аналіз першоджерела про Галльські війни – «Записки про Галльську війну», а також інші роботи пов'язані з даною темою дали чітке уявлення про причини такого масштабного військового конфлікту.

Вивчаючи твір Гая Юлія Цезаря «Записки про Галльську війну» можна спостерігати чітко визначені причини початку кожного з військових конфліктів на території Галлії – захист або своїх провінцій, або земель підданих йому племен. Звісно, ми не можемо відкидати ці обставини як один із факторів початку війни з кельтськими племенами, проте чи можна вважати що цей фактор один?

Відходячи від першоджерела, спираючись на аналіз війн не лише римського народу, але й в цілому всіх відомих нам протистоянь з'являються нові погляди на можливі причини війни Цезаря з галлами.

В першу чергу слід зазначити, що для Риму було не вигідне переміщення войовничо-налаштованих гельветів через їхню провінцію, на що спершу вони і розраховували. По-перше, аллоброги на той час не до кінця примирилися з включенням їх земель до складу Римської

Імперії, на чому могли зіграти гельвети, та влаштувати там розбрат. По-друге, гельвети у 107 р. вже зустрічались з римським військом на полі бою, тоді ж римляни зазнали поразки – розбиті легіони Римської імперії ці войовничі кельти провели під ярмом, а консула Л. Кассія вбили [1, с. 19]. Тому зрозуміло, що Цезар відмовив їм на прохання пройти, на що гельвети відповіли спробою силою зломити опір римлян. Цього ж разу впевнену перемогу здобув Рим, а переможені галли рушили іншим маршрутом.

Гельвети мали ще одну дорогу, що пролягала через землі секванів та едуїв, в країну сантонів, мала досить вузький та незручний прохід, проте іншого вибору в них не було. Римська розвідка повідомляє, що переможені гельвети рушили вищеназваною дорогою і майже дібрались до сантонів.

Перед Цезарем знову постає проблема, адже якщо це плем'я займе сусідні території, то становитиме велику небезпеку для Риму. Економічний та військовий ріст гельветів загрожував Римській імперії їхніми вторгненнями, спаленням земель в провінціях, захопленням місцевого населення в полон. Тому Цезар поспіхом вирушає в Італію, де набирає 2 легіони і виводить з зимівників ще 3 легіони, та рушає по п'ятам ворога.

За той час поки римляни збиралися у похід, вельвети успішно увійшли до земель едуїв та амбаррів. Вони почали розоряти їхні землі, захоплювати міста та брати полонених. Як повідомляють нам «Записки про Галльську війну», амбарри та едуї, а згодом аллоброги звернулися до Гая Юлія Цезаря про допомогу. Зрозуміло, що відтягувати Цезар більше не міг, адже влюбий момент гельвети могли завершити збір провіанту та напяму рушити до секванів, що надовго б затягнуло війну.

З цього випливає ще одна причина початку війни – захист союзних племен від ворогів. Слід зауважити, що за «Записками про Галльську війну» захист союзних племен є ледве не основною причиною військових походів взагалі протягом 58–51 рр. Проте варто розуміти, що Рим переслідував у цій війні в першу чергу особисті інтереси, а саме:

– поширення свого впливу на всю територію Галлії, перетворення її в подальшому на свою провінцію;

– зруйнування міфу про поневолення Римом галльських земель (едуї, для прикладу, зберегли після союзу з Римом право на самоуправління);

- підкорення ворожо налаштованих племен задля ліквідації антиримських настроїв серед місцевого населення;
- помста гельветам за поразку в 107 р.;
- запобігання поширенню впливу германців, які були найняті на службу секвенами та арвернами;
- возвеличення римського легіону, доведення його могутності та непереможності.

Висновок. Аналізуючи Галльську війну на основі «Записок про Галльську війну» ми дізналися багато нових фактів, змогли краще зрозуміти мотиви початку кожної з військових кампаній Цезаря в Галлії. Також у ході вивчення першоджерела стало зрозуміло відношення великого полководця з його союзниками.

Джерела та література

1. Цезарь Гай Юлий. Записки о Галльской войне URL: http://asbook.in.ua/wcontent/uploads/2017/02/Cezar_G._Zapiski_O_Gallskoyi_Voyine.a4.pdf

Мілінчук А. А. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Сачук Ю. В. – к. ф.-м. н., старший викладач кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Система забезпечення кібербезпеки США

Постановка проблеми. Зараз кібербезпека займає одне з перших місць в системі національної безпеки США, а тому формування і проведення єдиної державної політики в цій сфері вимагає першочергового розгляду. Це потрібно для того, щоб захиститися від людей, які викрадають важливі дані, наносять шкоду різного роду мережам, знімають кошти з чужих банківських карток, що є особливо актуально саме для США.

Мета дослідження – виділення головних загроз США в кіберпросторі, а також аналіз законодавства та органів державної влади у сфері кібербезпеки.

Результати дослідження. У 2019 р. темпи зростання кібератак та кіберзлочинів в США значно випередили показники за іншими видами злочинів.

Основними загрозами у кіберпросторі США є:

– кібершпигунство та військові дії, які здійснюються за підтримки або з відома держави;

– використання Інтернету у терористичних цілях. Терористичні угруповання використовують Інтернет з метою пропаганди, збору коштів і вербування прихильників;

– викрадення персональних даних та відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом. Зловмисники продають інформацію про номери банківських карток, паролі від комп'ютерних серверів та шкідливе програмне забезпечення.

У США напрацьовано велику кількість нормативно-правових актів, які регулюють питання захисту, конфіденційності інформації та протидію кіберзлочинам.

В загальному, до найголовніших законів, що регулюють питання, пов'язані з кібербезпекою можна віднести:

- Закон «Про національну безпеку» [3];
- Закон «Про дослідження та розвиток кібербезпеки»;
- Закон «Про інформаційну безпеку» [2];
- Закон «Про недоторканість особистого життя»;
- Закон «Про електронні транзакції».

В кримінальному законодавстві у сфері кіберзлочинності основні закони такі:

- Закон «Про боротьбу зі спамом»;
- Закон «Про злочини, пов'язані з комп'ютерами»;
- Закон «Про злочини, пов'язані з електронною поштою».

У вищезазначених нормативно-правових актах закріплено дії зі знешкодження та протистояння атакам у національному інформаційному просторі, визначені види загроз, обов'язки захисту кіберпростору для різних спеціалізованих державних установ. Однак, не зважаючи на чималу кількість нормативно-правових актів США в сфері інформаційної безпеки, вони не завжди є ефективними. Законодавство США не охоплює всіх загроз в інформаційній сфері держави, які існують на сучасному етапі.

Попри те, що законодавство США ще не ідеальне, найбільш розвинена система боротьби з тероризмом і захистом у кіберпросторі, на нашу думку, створена саме в цій країні.

Чи не найголовнішим органом забезпечення не тільки кібербезпеки, але й національної безпеки в цілому є Міністерство оборони, яке у

своєму підпорядкуванні має значну кількість підрозділів, зв'язаних із кіберпростором.

Сполучені Штати Америки вживають всіх необхідних заходів, щоб захистити свої канали зв'язку від зазіхань інших країн. А ще вони здійснюють широкомасштабні перехоплення і дешифрування повідомлень, переданих по закордонних лініях зв'язку. Цим займається найбільша в історії людства криптоаналітична організація – Агентство національної безпеки.

Одне з головних місць в забезпеченні зовнішньої безпеки США відводиться Центральному розвідувальному управлінню, основною функцією якого є збір і аналіз інформації про діяльність іноземних організацій і громадян. Це основний орган зовнішньої розвідки та контррозвідки США.

Федеральне бюро розслідувань також є органом розвідки, але не зовнішнім, а внутрішнім. У ФБР створено спеціалізований Кіберпідрозділ, який реалізує свою діяльність та координує роботу спеціальних кіберкоманд в 56 регіональних офісах по всій території США. Тут працюють агенти та аналітики, які розслідують випадки кібератак, крадіжки даних та інтелектуальної власності, а також персональних даних [1].

Частина з цих органів формує спільну політику і координує дії на рівні міністерств, частина – вирішує питання технічної підтримки процесів захисту інформації, а частина – виконує повсякденну роботу, пов'язану з розслідуванням окремих інцидентів і вдосконаленням окремих систем захисту інформації.

Висновки. Отже, ефективність забезпечення кібербезпеки США, так само як і кожної держави світу, в першу черги залежить від досконалої нормативно-правової бази та органів, які ж і забезпечать цю безпеку. Не слід забувати і про загрози, які з'являються у кіберпросторі країни і вчасно з ними боротися.

Джерела та література

1. Харріс Ш. Кібервійн@: П'ятий театр військових дій. Москва: Альпіна, 2016. 390 с.
2. Federal Information Security Modernization Act. 2014. URL: <https://csrc.nist.gov/topics/laws-and-regulations/laws/fisma>
3. To establish the Department of Homeland Security, and for other purposes Act. 2002. URL: https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/hr_5005_enr.pdf

Мовчанюк А. М. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Кучерепа М. М. – к. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Православна церква в Україні під час Другої світової війни

Постановка проблеми. У роки Другої світової війни суттєву роль відігравала релігія і церква. Ґрунтовний аналіз умов і перебігу подій у релігійно-церковному житті України цих років стане вагомим внеском у наукову розробку цілісної історіографії Православної церкви в Україні.

Мета дослідження – вивчити релігійно-церковне життя в Україні під час Другої світової війни.

Результати дослідження. 1 вересня 1939 р. наступом нацистської Німеччини на Польщу, розпочалася Друга світова війна. 17 вересня цього ж року Червона армія перейшла радянсько-польський кордон і захопила західноукраїнські землі, на яких почала проводити політику радянзації. Потрапивши до складу держави войовничого атеїзму – СРСР, усі церкви, що діяли на території Західної України, опинились у дуже скрутному становищі: Розгорнувся наступ на самі церковні організації й служителів культу. Дехто зі священників виїхав до генерал-губернаторства [4, с. 196]. З тих, хто залишився на місці, чимало зазнало репресій за національну, церковно-громадську працю в колишній Польщі, а також за інші, інкриміновані їм справи [3, с. 7]. Нова влада посилювала тиск на духовенство, що змусило багатьох священників відмовитися від парафій, а деяких – навіть зректися сану. Органи НКВС чинили розправу над священниками, які не хотіли коритися режимові [1, с. 196].

Більшовицька влада успішно використовувала Російську православну церкву для розповсюдження радянського впливу на підконтрольних територіях. У першій половині 1940 р. Московська патріархія почала широкомасштабну кампанію за підпорядкування собі новоприєднаних до СРСР єпархій Західної України і Білорусії [7, с. 99]. Невдовзі більшість православних єпископів під тиском більшовицьких правителів дали врочисту обітницю місцеблюстителю патріар-

шого престолу митрополиту московському й коломенському Сергію (Страгородському) [2, с. 18].

У червні 1941 р. гітлерівська Німеччина напала на Радянський Союз. Православне духовенство України, піддане утискам та репресіям за радянської влади, прихід німців розцінювало як порятунок православної віри та можливість відродження Православної церкви. Німецька окупаційна адміністрація офіційно не забороняла діяльність релігійних інституцій, але стежила, щоб вони перебували під її контролем. Нова влада пильно стежила за розвитком церковного життя. Згідно з розпорядженням рейхскомісара України від 1 червня 1942 р., релігійна громада могла бути розформована «якщо її дії будуть поширюватися не тільки в релігійному напрямку». Наприкінці травня 1942 р. було видано розпорядження про те, що без попереднього узгодження з німецькою владою не можна висвячувати нових єпископів. У вересні того ж року архієрейські хіротонії взагалі були заборонені [8, с. 670].

Утворення в Україні двох православних центрів – автономного та автокефального призвело до конфронтації між Олексієм Громадським та Полікарпом Сікорським. Конфлікт розпалювався навколо питання про церковну юрисдикцію для православної церкви в період німецької окупації. Митрополит Полікарп обстоював правочинність титулу Адміністратора УАПЦ і виступав за підпорядкування Варшавському митрополиту Діонісію [5, с. 521]. Митрополит Олексій переконував на необхідності перебування в юрисдикції Московського патріархату [5, с. 523].

Незважаючи на тиск з боку окупаційної влади, віруючим, духовенству і єпископату обох православних церков вдалося добитися значних успіхів у відродженні релігійного життя. Найяскравішим свідченням цього була чисельність православних храмів, відкритих у цей період. Зокрема, Автокефальна церква мала близько 2100 парафій, а Автономна церква – близько 2800 [6, с. 74].

Перед звільненням України від гітлерівських загарбників частина архієреїв та рядових священнослужителів АПЦ і УАПЦ емігрували на Захід. Залишаючи Україну, автокефальні єпископи 25 квітня 1944 р. звернулися до українського народу із Соборним архіпастирським посланням, в якому закликали вірних і духовенство міцно згуртуватися навколо своєї Української церкви та не вірити «безбожницько-більшовицькій пропаганді» [8, с. 765]. Автокефальні парафії, відновлені в

роки окупації, або перейшли під юрисдикцію Московського патріархату, або були закриті.

Висновки. Отже, в роки Другої світової війни на окупованій території України існували дві православні Церкви: Українська автокефальна православна церква на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорський) та Автономна православна церква на чолі з митрополитом Олексієм (Громадський). Перша визнавала юрисдикцію Варшавського митрополита Діонісія, друга – Московського патріархату. Відносини між Церквами були напруженими. Численні інструкції німецької окупаційної адміністрації руйнували традиційно усталені церковні структури, обмежували релігійне життя в Україні та чинили тиск на духовенство. Незадовго до звільнення України від нацистських загарбників більшість українського духовенства, як автокефального, так і автономного, виїхала за кордон.

Джерела та література

1. Баран В. К. Україна. Західні землі. 1939–1941. Львів, 2009. 446 с.
2. Беркгоф К. Чи було релігійне відродження в Україні під час нацистської окупації // Укр. іст. журн. 2005. № 3. С. 16–36.
3. Борщевич В. Т. Доля священників УАПЦ Волині у 1944–1950 рр. Луцьк, 1997. 39 с.
4. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Нью-Йорк; Бавнд Брук. 1975. Т. IV. Ч. 2. 418 с.
5. Історія релігії в Україні. Київ, 1999. 735 с.
6. Історія християнської церкви на Україні. Київ, 1992. 102 с.
7. Кучерепа М. М. Історія Волині: 1939–1941 рр.: навч. посіб. Луцьк, 2006. С. 99.
8. Мартирологія Українських Церков. У 4-х т. Т. 1. Торонто; Балтимор, 1987. 1206 с.

Опанасюк М. Г. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Географічні знання стародавніх римлян

Постановка проблеми. Людина завжди прагнула пізнати себе і довколишній світ. Ще у давніх міфах різних народів бачимо намаган-

ня пояснити виникнення світу, Сонячної системи. Пізніше стародавні мислителі зробили припущення про походження Землі, її розміри та внутрішню будову, серед них і римські філософи.

Мета дослідження – виявити особливості географічних знань та просторових уявлень стародавніх римлян.

Результати дослідження. Після завоювання Греції та розгрому Карфагена Рим розширив свої володіння, перетворивши Середземне море у внутрішнє озеро держави, що спонукало римлян до нових досліджень оточуючої ойкумени. Найбільший внесок у науку про землю здійснив Посідоній (135–51 рр. до н. е.). Він звернув увагу на чергування високих і низьких приливів і пояснив це явище впливом Сонця і Місяця на океан [1, с. 93].

Посідоній поділив «помірно обжитий пояс» на чотири зони. На північ від $12,5^\circ$ він виділив «ефіопський» пояс, що займав площу майже до північного тропіка. По обидві сторони від тропіка він виділив пояс «сухих піщаних пустинь», куди увійшли майже вся територія Північної Африки, середня частина Аравії та ін. Ще далі на північ – «середній» пояс, що простежувався, мабуть, до 48° пн. ш., він характеризувався найбільш сприятливим кліматом. На півночі до цього поясу приєднувався «скіфський» або «кельтський» – холодний освоєний пояс, що простягався до північного полярного кола. За полярним колом лежав холодний безлюдний пояс. Отже, в північній півкулі Посідоній виділив сім природних поясів: два безлюдні полярні, два помірні та широку смугу між тропічними лісами, яка в свою чергу складалася з трьох поясів [1, с. 50]. Означені Посідонієм пояси позначали зональні фізико-географічні закономірності земної кулі. Ця ідея випереджала рівень наукових знань тої епохи.

В Римській державі основними джерелами повідомлень про нові землі були повідомлення військових та купців. З'являються численні і різноманітні географічні твори, серед яких вирізняється праця Страбона (64 р. до н. е. – 23 р. н. е.) «Географія» в 17 книгах, яка повністю збереглася до наших днів. Страбон був також і істориком та застосовував історичний метод в географічних дослідженнях. Він почав опис ойкумени з Іберії, потім розглядав Кельтику, Британію, Альпи, Італію, Таврику, Скіфію, Кавказ, Малу Азію, Індію, Аравію, Єгипет, Ефіопію тощо.

Після Страбона видатним астрономом і географом був Клавдій Птолемей (90–169 рр. н. е.), який працював в Александрійській біб-

ліотеці. Йому належать дві значні праці «Велика побудова астрономії» в 13 книгах і «Керівництво з географії» у 8 книгах, де він наводить докази кулястості Землі і описує розташування в просторі відомих земель. Птолемей вважав, наприклад, що Каспійське море і навіть Індійський океан замкнуті басейни [1, с. 120].

«Керівництво з географії» було останнім великим географічним твором античного часу і одночасно першим картографічним твором. Птолемей запровадив поняття географічної картографічної генералізації, поєднавши географію з картографією. Він розробив питання фігури та розмірів Землі [1, с. 122].

Праці Страбона і Птолемея підводять підсумок розвитку античної географії та відображають два різних погляди на її предмет і завдання. Страбон розглядав географію як прикладну науку, що повинна насамперед задовольняти потреби людей в практичній діяльності, перш за все, правлячої верхівки. Страбон сумлінно описував факти, але не пояснював причин, не робив жодних теоретичних висновків [1, с. 108].

Інакше пояснював роль географії Птолемей. Він вважав, що географія дає можливість осягнути всю Землю в одній картині, що в географії основне – це математичний метод, проте нових географічних ідей Птолемей не висунув [1, с. 123].

Висновки. Отже, до важливих досягнень римських географів слід віднести:

а) висунення цілої низки теоретичних положень, що отримали підтвердження і розвиток у пізніші часи (поділ географії на загальну і описову (регіональну), ідеї кулястості Землі, наявності теплових поясів, географічних районів тощо);

б) започаткування міцних традицій застосування історико-генетичного і порівняльно-географічного методів дослідження;

в) опис відомих земель, або ойкумени (сьогодні тогочасну ойкумену ми часто називаємо Старим Світом).

В розвитку античної географії сформувались два напрями: описово-країнознавчий, що знайшов своє втілення в «Географії» Страбона, та загальноземлезнавчий, точніше, математична географія Птолемея. В цілому погляди великих античних учених були глибоко матеріалістичними, а географія досягла високого рівня розвитку.

Джерела та література

1. Дитмар А. Б. Рубежи Ойкумены. Москва: Мысль, 1973. 134 с.
2. Жекулин В. С. Введение в географию. Ленинград: Изд. ЛГУ, 1989. 272 с.

3. Исаченко А. Г. Развитие географических идей. Москва: Мысль, 1971. 416 с.
4. Магидович И. П. Очерки по истории географических открытий. Москва: Просвещение, 1982. 287 с.

Павлович В. В. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Білик В. А. – к. і. н., доцент кафедри
всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Лекція як форма навчання у середньовічних університетах

Постановка проблеми. Історія сучасних європейських університетів своїм корінням сягає Середньовіччя. Створення перших університетів стало логічним продовженням вже існуючих монастирських та міських шкіл. Так, перші європейські університети були засновані в Болоньї (1088 р.), Оксфорді (1168 р.), Кембриджі (1209 р.), Празі (1348 р.) та інших містах Європи. Саме університети формували і продовжують формувати європейську інтелектуальну традицію та академічну еліту. Перші університети здобули певну автономію та мали своє самоврядування. У середньовічних університетах на початку було чотири факультети: артистичний (підготовчий), юридичний, медичний та богословський (теологічний). А основними формами навчання були лекції та диспути.

Мета дослідження – проаналізувати лекцію як одну з форм навчання в середньовічних університетах та охарактеризувати особливості викладання матеріалу під час лекцій.

Результати дослідження. Слово «лекція» у перекладі з латинської мови означає читання, а лектор – читець, адже перші лекції виглядали саме таким чином: замість звичного для нас курсу, який передбачений на вивчення відповідної теми, в середні віки послуговувались читанням та коментуванням книжок. Для кожного факультету обирались книги відповідно за спрямуванням факультету. Так студентам теологічного факультету читали «Святе Письмо» та «Сентенції» Петра Ломбардського. Твори Арістотеля, Цицерона, Евкліда та Птолемея вивчали студенти артистичного факультету. Студенти юридичного факультету вивчали декрети Граціана, Григорія IX, Кли-

ментина та Кодекс і збірник трактатів *Volumen*. Медичний факультет опирався на вивчення *Ars Medicinae* – збірник текстів, що вміщував праці Гіппократа і Галена. Пізніше до них були додані великі Сумми арабів: Канон Авіценни, *Colliget* Авероеса, Альманзор Разеса [2, с. 69].

Лекції поділялись на ординарні, які були обов'язковими, та екстраординарні, тобто додаткові. Вони відрізнялись матеріалом, який вивчали, та часом їх проведення. Важливі та обов'язкові книги вивчались на ординарних лекціях, які проводили вранці, коли студент міг краще думати та засвоювати новий матеріал. Екстраординарні лекції найчастіше проводили в післяобідній час та досить часто в святкові дні й під час канікул [3, с. 99].

На ординарних лекціях дисципліна серед аудиторії була надзвичайно суворою на відміну від екстраординарних лекцій, де будь-який слухач мав право перебити лектора власним питанням. Під контролем на ординарних лекціях перебувала й форма викладача. Читати ординарні лекції дозволялось в мантиї або палії, але заборонялось одягати мітру [1, с. 624].

Суворому контролю підлягала й відвідуваність лекцій. За пропуск або запізнення сплачували штрафи як студенти, так і викладачі. Впроваджувалися й інші міри заохочення відвідування лекцій. Так, за тьобінгенським статутом 1477 р., при здачі екзамену кожний студент повідомляв, скільки лекцій було пропущено та причини пропусків. В Інгольштадському університеті, крім грошових штрафів, для покращення відвідуваності водились попередження про недопущення до екзамену та вигнання з університету кожного, хто впродовж двох тижнів не відвідував лекції. У Лейпцизькому університеті кожний магістр, який вів лекції, був зобов'язаний мати список всіх тих, хто відвідував лекції [4, с. 192].

За статутом 1347 р. книги, які читали на лекціях, були поділені на частини, і для кожної такої частини був визначений термін, упродовж якого лектор мав прочитати цей текст. Якщо визначена частина тексту не була прочитана вчасно, лектор мав сплатити штраф.

Для лекторів був встановлений віковий ценз, викладати дозволялось лише після досягнення двадцяти одного року. Теологію ж могли викладати особи, яким виповнилося тридцять п'ять років.

Перед тим як читати книгу, лектор повинен був дати короткий виклад тексту, а після прочитання відповідного розділу книги він мав зробити зауваження до тексту. Досить часто лектори читали книги не повністю, пропускаючи окремі розділи.

До диктування тексту ставились негативно, особливо на ординарних лекціях. У постанові про методи читання лекцій на факультеті «вільних мистецтв» у Парижі 1355 р. зазначено, що найкращим методом читання лекцій за книгами є той, «коли магістри філософії вимовляли слова так швидко, що розум слухача міг їх збагнути, а рука не могла встигнути за ними». Поручників даного методу навчання позбавляли права читати лекції терміном на один рік, за повторний випадок – на два. Статутами заборонялося навіть повторювати вже прочитаний текст, за винятком важливих та важких для розуміння висловлювань, але й у цих випадках повторювати дозволялось не більше двох разів [4, с. 191].

Висновки. Все навчання в середньовічних університетах підлягало суворій регламентації статутів. Деякі статuti були спільними для всього університетського соціуму, але найчастіше кожен факультет мав свій статут. Однією з особливостей середньовічних університетів були ординарні та екстраординарні лекції, за пропуски яких чи за запізнення на них штрафувалися як студенти, так і викладачі.

Джерела та література

1. Присяга Паризького бакалавра 1280 р. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь. Київ, 2005. С. 623–625.
2. Ле Гофф Жак. Интеллектуалы в Средние века. Санкт-Петербург, 2003. 160 с.
3. Роуг В. Университет как явление средневековой культуры // Вестник высшей школы: Alma mater. 1991. (7). С. 97–106.
4. Суворов Н. С. Средневековые университеты. Москва. 1898. 254 с. URL: goliard.ru/wp-content/uploads/2018/03/Суворов-Н.С.-Средневековые-университеты.pdf

Павлович В. В. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ткачук А. П. – к. і. н., доцент кафедри всевітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Світогляд вікінгів

Постановка проблеми. Період з кінця VIII до середини XI ст. в історії Північної Європи в історичній науці отримав назву – «епоха

вікінгів». Впродовж майже чотирьох століть скандинави відігравали домінуючу роль у багатьох важливих процесах, які відбувалися на європейському континенті. Вони проникали в усі регіони, що знаходилися в межах досяжних їм територій, захоплювали села та міста, грабували церкви, вбивали населення. Водночас за активної участі вікінгів виникли найбільші міста Ірландії, а в англійській мові досі зберігаються скандинавські запозичення.

Але попри велику джерельну базу та численні дослідження медієвістів питання, щодо причин таких масштабних військових походів вікінгів залишається відкритим. Більшість дослідників вважають, що саме комплекс різнобічних причин породив дане явище. Погоджуючись з такою точкою зору не варто забувати про світогляд народу, який безперечно став одним з тих факторів, що спонукав їх до нових завоювань. Релігія відігравала не останню роль у формуванні особливостей народу та його самобутньої культури, особливо якщо говорити про епоху середньовіччя. Дослідження цього аспекту даної проблеми, на нашу думку, становить особливий інтерес для істориків.

Мета дослідження – проаналізувати особливості світогляду вікінгів та його вплив на формування ментальності та характеру їхньої державності.

Результати дослідження. Релігія норманів являла собою складну політеїстичну систему, засновану на поклонінні божествам, шанування духів природи, предків і міфічних істот. Основним джерелом уявлень скандинавів про власних богів були міфи та легенди. Вони дійшли до нас у віршах «Старшої Едди» та в прозі Снорі Стурлусона [2, с. 345]. В першу чергу, саме за цими творами можна скласти досить чітке уявлення про богів норманів. Перш за все це стосується трьох найголовніших – Тора, Одіна та Фрейра, яких найбільше шанували в епоху вікінгів. Так Одін в міфології виступає повелителем і творцем всього, що зветься «мудрість», «мистецтво» та уособлює граничне втілення «культурного героя». Ціною важких випробувань він стає володарем меду-мудрості і тим самим стає творцем всього суцього, главою роду асів, їх військовим вождем [6]. Одін насамперед був богом війни, який, в разі наближення кінця світу, мав стати на чолі півмільйонного війська, вийти битися проти сил зла і героїчно загинути в битві проти вовка.

Культ Тора був найбільш живим, поширеним і стійким. Тор це перш за все бог грози. Тор вважався переможцем велетнів, яких він

долає ударами свого молота. Також він намагається боротися з гігантським Світовим Змієм. У скандинавській міфології жахливі вовки, змії і дракони були символами зла та хаосу, вони були загрозою впорядкованості світу богів та людей, та врешті-решт вони мали його знищити [2, с. 338].

Богом достатку та родючості був Фрейр. Єдиний міф, який дійшов до нас та містить інформацію про Фрейра висвітлений у тексті «Старшої Едди», а саме в промові Грімніра [6].

Характерною рисою вірувань вікінгів були жертвоприношення. Найдавніші місця їхнього релігійного культу знаходилися на відкритому просторі, в священних гаях і луках, перед скелями та пагорбами або ж на берегах болотистих озер. Після відправлення культу та жертвоприношення проводились спільні бенкети [1, с. 214]. Практикували вікінги й людські жертвоприношення. Інформацію щодо них дають нам арабські автори та ісландські саги. Так в одній з саг згадується, що «язичники приносять в жертву гірших людей, кидаючи їх з круч і скель». В іншій йдеться, що деяких злочинців засуджували до «принесення в жертву». Більше того, є перекази про норманських королів, які загинули за обставин, що дуже нагадують ритуальне вбивство. Найвідоміший такий випадок стався з конунгом Вікарем, володарем невеликого кролівства Агдер [1, с. 219].

Обрядами та жертвоприношеннями відали знатні люди, і досить часто цей контроль переростав в контроль над іншими аспектами суспільного життя.

Обряди, які були пов'язані з похованнями є найбільш інформативними щодо уявлень вікінгів про смерть та потойбічний світ, тобто центральних ідей їхніх релігійних вірувань. Основними обрядами поховання були інгумації та кремації, однак і втому й в іншому випадку існували різні варіанти. Цікавою формою поховання було поховання на кораблях: вогонь розпалювали прямо на борту корабля, який потім відправляли в море, таким чином корабель плив палаючи. Небіжчика часто в достатній кількості забезпечували зброєю, інструментами, домашнім начинням (нерідко ці предмети навмисне пошкоджували, аби убезпечити себе від померлих родичів); поряд з ним ховали й жертвних тварин найчастіше собак і коней. Тому основні уявлення про потойбічне життя можна підсумувати фразою: мертві «живуть» в своїх могилах або «відправляються» в подорож в інший світ.

«Інший світ» являв собою Вальггалу – рай вікінгів. Але не всі могли потрапити у світ щодених битв та бенкетів. Зазвичай вважалося, що потрапляли туди лише ті, хто помер смертю героя на полі битви.

Висновки. Релігійні вірування вікінгів відповідали їхньому завойовницькому способу життя. Вони уявляли своїх богів істотами, подібними до себе та надавали їм мілітарного характеру. Криваві жертвоприношення були звичними не лише для чоловіків, а й для жінок і дітей. Віра в продовження життя після смерті спонукала до безстрашності перед нею. Головною метою життя норманів була Вальггала, яка відкривала свої двері в першу чергу безстрашним та суровим вікінгам, що загинули під час війни.

Джерела та література

1. Арбман Х. Э. Викинги. Санкт-Петербург, 2006.
2. Жаклин Симпсон. Викинги. Быт, религия, культура. Москва, 2005.
3. Лебедев Г. С. Эпоха викингов в Северной Европе и на Руси. Санкт-Петербург, 2005.
4. Роэдаль Э. Мир викингов. Санкт-Петербург, 2001.
5. Снорри Стурлусон Молодша Едда. URL.: http://librebook.me/mladshaia_edda
6. Старша Едда. Пер. В. Кривоніс. URL: <http://edda.in.ua/teksti>

Петрович І. В. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Петрович В. В. – к. і. н., доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Візуалізація даних як складова професійної діяльності інформаційного аналітика

Постановка проблеми. Із зростанням кількості даних, що потребують аналізу та узагальнення, зростає роль схематичного або графічного представлення цієї інформації. Більшість інформаційних продуктів, які є результатами досліджень інформаційних робітників з'являються у вигляді традиційного друкованого тексту. Для ефективного сприйняття та розуміння інформації споживачем професіоналу аналітики необхідно володіти навичками роботи з інформаційною графікою.

Мета наукової розвідки – проаналізувати основні етапи створення інфографічного продукту та визначити роль інфографіки як складової діяльності інформаційного аналітика.

Результати дослідження. Поняття «інфографіка» сформувалося в другій половині ХХ ст. для позначення інформації, яка подана у вигляді графіків і схем, об'єднавши кілька сфер діяльності. Синонімами терміну «інфографіка» є такі визначення, як візуалізація даних та інформаційна візуалізація. К. В. Нефед'єва дає таке визначення: «Інфографіка – новий, ефективний спосіб, що дозволяє донести інформацію, дані і знання за допомогою візуальних образів» [4, с. 89]. Дане визначення чітко пояснює суть явища інфографіки – це робота не тільки з текстом, але й з його шрифтом, не просто збір даних, але й їх аналіз та обробка; робота з графічними зображеннями. Головне завдання інфографіки – інформування, а дизайн – це лише спосіб подання інформації, завдяки якому інформація сприймається ефективніше.

Процес створення інфографічного продукту передбачає декілька етапів. Перший етап – це формулювання мети створення інфографіки. Другий – збір та обробка необхідної кількості даних для інформативності кінцевого продукту. Важливими аспектами створення графічного продукту є ґрунтовне дослідження, точність даних та надійність джерел. Третій етап – аналіз і обробка інформації, систематизація. Цей етап дозволяє забезпечити цілісність графічної ідеї та порівняти систематизовані дані за кількістю, динамікою, географічним розподілом тощо. Останній, четвертий етап передбачає обрання способу графічної подачі основної думки з допомогою різноманітних візуальних інструментів. Спосіб візуалізації обирається залежно від поставленого завдання: показати зв'язки, динаміку, частини цілого, набір значень, розташування, аналіз тексту. Більшість інструментів візуалізації використовують масиви даних програми Microsoft Excel; для роботи із зображеннями – Adobe Photoshop та Adobe Illustrator. Значно полегшити роботу можуть онлайн-сервіси із побудови інфографіки, що передбачають готові шаблони. Серед найбільш популярних можна відзначити easel.ly, piktochart і infogr.am, Google Fusion, Gephi [3, с. 219]. Найголовніше у створенні інформаційної графіки – це її співвідношення із текстом, вона ні в якому разі не повинна перешкоджати його сприйняттю. Також вона має бути доступною та зрозумілою.

Аналітик згортає надлишкову інформацію за допомогою порівняльних таблиць, графіків, діаграм, карт – зв'язків між поняттями і

явищами, що аналізуються. У більш складному вигляді інфографіка може містити комбінації фотографій, текстових блоків, таблиць, діаграм, реконструкцію подій, бути представлена у вигляді коміксів, карикатур, емблем, ілюстрацій. Сьогодні інфографічні продукти використовуються як аналітичними центрами в різноманітних дослідженнях суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, так і ЗМІ, що дозволяє друкованим та інтернет-виданням адаптуватися до роботи в сучасних умовах [2].

Інфографіка може бути як елементом аналітичного документа, так і самостійним інформаційним продуктом. В даному випадку вона може супроводжуватися невеликим (до 50 рядків) текстом, підготовленим аналітиком в якості вступного слова та/або пояснення. Цінність даного методу полягає в глибокому осмисленні й подальшому різнобічному висвітленні явищ і подій, де за допомогою візуальної подачі інформації відбувається висока концентрація фактів, але не перенасичення ними [1].

Висновки. Аналітик повинен володіти широким арсеналом загальнонаукових та спеціальних засобів візуалізації вивідного знання, оскільки за допомогою інфографіки удосконалюється процес сприйняття інформації, а також передаються дані в компактному та незвичайному вигляді.

Джерела та література

1. Захарова И. С., Филиппова Л. Я. Основы информационно-аналитической деятельности: учеб. пособие. Киев: Центр учеб. лит., 2013. 336 с.
2. Лугова Т. А., Мельник С. П., Акімов О. Є. Картографування знань як інструмент вивчення інтелектуального потенціалу кафедр ВНЗ [Електронний ресурс] // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, вересень 2013 р.). Одеса: Друк, 2013. С. 81–94. Режим доступу: <http://storage.library.org.ua/online/periodic/iopktXXI/081-094.pdf>
3. Луцик І. Б., Лашкевич В. В. Специфіка застосування інфографічних методів представлення знань у навчальному процесі [Електронний ресурс] // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. 2011. № 3. С. 216–222. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/NZTNPU_ped/2011_3/Lytsuk_Lashkevuch.pdf
4. Нефедьева К. В. Инфографика – визуализация данных в аналитической деятельности [Электронный ресурс] // Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. 2013. С. 89–93. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/infografika-vizualizatsiyadannyh-v-analiticheskoy-deyatelnosti>

Петрук В. І. – студентка II курсу факультету історії політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Шлюб в Стародавньому Римі

Постановка проблеми. В історії Римської держави родинні відносини завжди відігравали важливу роль. Шлюб у Стародавньому Римі був священним таїнством і опорою держави. Більшість шлюбів у багатих родинах Стародавнього Риму уклалися «за розрахунком»: для продовження роду, для об'єднання володінь, а пізніше - для зміцнення політичних союзів. Серед нижчих прошарків населення, швидше за все, також переважав розрахунок, проте не були винятком шлюби по любові.

Мета дослідження – виявити особливості укладання шлюбу в Стародавньому Римі

Результати дослідження. У стародавніх римлян з початків цивілізації було прийнято заздалегідь обирати собі подружжя. Батьки шукали вигідного нареченого вже незабаром після народження дівчинки. Сенека писав про те, що батьки сімейства вибирали іноді невідповідних чоловіків, бо ретельніше вибирають худобу і рабів [5]. Про всі недоліки майбутньої дружини наречений дізнавався лише на весіллі. Досить часто самі наречені знайомились тільки на весіллі.

У Стародавньому Римі одружувались у ранньому віці. Дівчата могли бути віддані заміж у віці 12 років, хлопчики заручені у 14 років. Чоловік, зазвичай, при укладанні шлюбу був старший за дружину, різниця у віці могла досягати 30 років. Чоловік повинен бути фінансово спроможним утримувати родину, досягти певних здобутків у житті, просунутися кар'єрними сходинками.

В добу принципату закони імператора Августа про шлюб передбачали, що чоловік був зобов'язаний одружитися між 25–60 роками, а жінки – між 20–50 роками. У разі порушення закону вони не мали права на спадок, відлучалися від участі у громадських іграх і святах (останній пункт скасував сам Август в 12 році до н. е.) [3, с. 52]. Такі закони мали на меті консолідувати вищі прошарки суспільства, посилити їх роль, уникнути «розмивання» соціальної основи принципату.

Шлюбіві могла передувати церемонія заручин (латин. sponsalia, від латин. spondere – «обіцяти»), де батьки домовлялися про майбутнє весілля. Такого звичаю дотримувалися насамперед у фаміліях сенатського та вершницького станів. Заручини вважалися недійсними, якщо весілля не відбулося через 2 роки після заручин [2].

В «Інституціях» Гая говориться, що «римські громадяни тоді вступають в законний і дійсний шлюб і мають над народженими у них дітьми владу, коли вони одружені на римських громадянках, або навіть латинках і іноземках, з якими існувало jus connubium (визнана за особою здатність до вступу в римський шлюб з усіма юридичними наслідками); а так як connubium дає право дітям успадковувати стан свого батька, то вони не тільки стають римськими громадянами, а й підпорядковуються владі батька» [1, с. 56].

Шлюби не можуть укладатися між тими особами, які знаходяться в родинних зв'язках і не мали спеціального дозволу на шлюб. Наприклад, суворо заборонялись шлюби між батьком і дочкою, між сином і матір'ю або дідом і онукою. Якщо такі особи уклали шлюб він вважався незаконним і кровозмішаним [1, с. 59].

Якщо хтось укладає незаконний і кровозмішаний шлюб, то він «не має ні дружини, ні дітей». Тому діти, народжені у такому шлюбі, мають тільки матір, батько ж їх невідомий. В наслідок чого діти позбавлялись батьківської влади, тому їх називали *sprungi* (з грец. – «діти без батька») [1, с. 64].

«Шлюб між братом і сестрою безумовно заборонений, народжені вони від одного і того ж батька і від однієї і тієї ж матері, або від одного з них. Але, якщо будь-яка жінка через усиновлення зробиться моєю сестрою, то, поки усиновлення існує, не може бути шлюбу між мною і нею; коли ж через звільнення з-під батьківської влади усиновлення припиниться, то я можу з нею одружитися; але і в тому випадку, коли і я буду звільнений з-під батьківської влади, немає перешкоди до шлюбу» [1, с. 61]. Документ також зауважує, що не можна було «одружитися на тій, яка була твоєю тещою, невісткою, падчеркою... Одна і та ж жінка не може бути заміжжям за двома, і чоловік не може мати разом двох дружин» [1, с. 63].

В «Інституціях» Гая зазначено, що стародавнім римлянам «заборонялось укладати шлюби з особами рабського стану. І не на кожній вільній жінці дозволено було одружитися; бо від шлюбу з деякими жінками слід утриматися [1, с. 58].

Висновок. Проаналізувавши всі джерела приходимо до висновку, що для стародавніх римлян шлюб був священним союзом чоловіка і жінки. Дослідивши дану проблему ми дізналися: кому було дозволено, а кому заборонялося укладати шлюби у Стародавньому Римі. Суворо заборонялись і засуджувались шлюби між чоловіком і жінкою, які були пов'язані кровними зв'язками. Незаконні шлюби засуджувались і суворо каралися.

Джерела та література

1. Гай. Институции. Книга I. Москва, 1997.
2. Дигесты Юстиниана XXIII. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/digest/23.php
3. Косарев А. И. Римское право. Москва, 1986. 160 с.
4. Новицкий И. Б. Римское право. Москва, 1997. 245 с.
5. Сенека Л. А. О блаженной жизни. URL: http://psylib.org.ua/books/_senek02.htm

Підлипний В. І. – студент VI курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Кучерепа М. М. – к. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Становлення українського політикуму на початку XX століття

Постановка проблеми. Україна нині перебуває на етапі формування політичної організації держави, становлення громадянського суспільства. Визначення перспектив розвитку сучасної партійної системи України потребує глибокого й змістовного аналізу досвіду і уроків перших українських політичних партій, які очолили національно-визвольний рух українства на початку XX століття.

Мета дослідження – дослідити основні етапи становлення, структуру і зміст діяльності українського політикуму на початку XX ст.

Результати дослідження. На початку XX ст. в Наддніпрянській Україні утворилися і діяли українські політичні партії, які за соціально-політичною спрямованістю, стратегією і тактикою умовно можна поділити на три основні групи: 1) *ліворадикальні партії*: Револьюційна

українська партія (РУП), Українська соціал-демократична спілка (УСДС), Українська соціал-демократична партія (УСДРП); 2) *ліберально-демократичні*: Українська демократична партія (УДП), Українська радикальна партія (УРП), Українська демократично-радикальна партія (УДРП); 3) *національно-радикальні*: Українська соціалістична партія (УСП), Українська народна партія (УНП) [1, с. 170].

У 1900 р. представники студентських українофільських гуртків у Харкові створили першу на східноукраїнських землях українську політичну організацію – Революційну українську партію (РУП), яка об'єднала «вільні громади» у Києві, Харкові, Чернігові, Полтаві, Лубнах, Ніжині та інших містах. Першим програмним документом цієї організації стала брошура «Самостійна Україна», автором якої був харківський адвокат Микола Міхновський [2].

Проте брошура М. Міхновського недовго виконувала роль основного програмного документа РУП. Згодом вона стала своєрідним лакмусовим папірцем для політичного самовизначення та розмежування в цій організації. Так у грудні 1904 р. з РУП вийшла група, що створила Українську соціал-демократичну спілку (УСДС). Вона намагалася перетворити партію на автономну організацію Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), що об'єднувала б усіх робітників України незалежно від національної належності [3, с. 77].

Активність та політичну самоорганізацію проявляли також помірковані кола українського національного руху. У 1904 р. з ініціативи Є. Чикаленка утворилась Українська демократична партія (УДП), яка стояла на ліберальних позиціях і обстоювала встановлення конституційної монархії та надання Україні автономних прав у межах федеративної Росії [4, с. 131]. Певні розходження в поглядах на принципіві програмні положення призвели до розколу в УДП та утворення частиною демократів на чолі з Б. Грінченком, С. Єфремовим та Ф. Матушевським Української радикальної партії (УРП) [5, с. 420]. В умовах революції 1905–1907 рр. пройшла консолідація УДП і УРП, які відзначалися ідейною близькістю платформ. Наприкінці 1905 р. вони об'єдналися в Українську демократично-радикальну партію (УДРП). Найвидатнішими її представниками були Б. Грінченко, С. Єфремов, М. Левицький, Ф. Матушевський, В. Науменко, Є. Чикаленко та ін. УДРП була партією парламентського типу, але після червеневого перевороту 1907 р. припинила свою діяльність [6, с. 88].

Українці залучалися до осередків загальноросійських політичних партій, що утворилися і діяли в Україні. Виникли і діяли в Києві,

Катеринославі, Одесі, Харкові, Миколаєві та інших містах комітети Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП). Певну роль в Україні відіграла Російська партія соціалістів-революціонерів (есерів), яка оформилася наприкінці 1901 – на початку 1902 р. Програма есерів передбачала експропріацію капіталістичної власності і реорганізацію всього суспільного ладу на соціалістичних засадах.

Основними загальноросійськими ліберально-опозиційними партіями, які сформувалися в ході революції 1905–1907 рр., стали кадети й октябристи. Кадети не визнавали права націй на самовизначення. Октябристи відстоювали зміцнення конституційної монархії, збереження унітарної, єдиної і неділимої держави.

Напередодні та під час першої російської революції активність в Україні проявляли поміщицько-монархічні партії і організації, яких називали «чорносотенці». Серед них найвизначнішим став «Союз руського народу». Чорносотенці проповідували відвертий великодержавний шовінізм і антисемітизм. У роки революції «Союз» мав понад 100 тис. членів в Україні.

Висновки. Політичне життя в Наддніпрянській Україні розвивалося досить активно. Тут сформувався повноцінний політичний табір представлений лівими, центристським і правими партіями. Окрім українських національних, тут активно діяли осередки загальноросійських політичних партій.

Джерела та література

1. Яремчук В. Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899–1918 рр.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 504 с.
2. Міхновський М. Самостійна Україна; Справа української інтелігенції / [упоряд., передм. В. Яременко]. Київ: МАУП, 2007. 350 с.
3. Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини. 1900–1907 / В. Ф. Колесник, О. О. Рафальський, О. П. Тимошенко. Київ: Стило, 1998. 226 с.
4. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. Т. 6: 90-ті роки XIX – 20-ті роки XX ст. / упоряд. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. Київ: Дніпро, 2001. 520 с.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. 3-тє вид. Київ: Либідь, 1995. 608 с.
6. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст.: програмові і довідкові матеріали / упоряд. В. Ф. Шевченко та ін. Київ: Колсалтинг, Фенікс, 1993. 336 с.

Пришляк О. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки

Генеральний обозний Тиміш Носач на чолі козацького посольства на Варшавському сеймі 1659 р.

Постановка проблеми. На Генеральній козацькій раді, скликаній у Липовій Долині неподалік Гадяча 6 (16) вересня 1658 р. із представниками Речі Посполитої, було укладено трактат, що дістав назву Гадяцького. Згідно з ним Військо Запорозьке, Польське королівство і Велике князівство Литовське утворювали на паритетних засадах федерацію трьох самостійних держав, об'єднаних лише спільно обраним королем. Козацька Україна в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств ставала незалежною державою під назвою Великого князівства Руського або, як у більшості документів – просто «Князівства Руського» [1, с. 11, 13, 21, 29; 4, с. 347; 5, с. 115].

Мета дослідження полягає у тому, аби уточнити історичні дані стосовно персоналії керівника та нових інструкцій козацької делегації під час ратифікації Гадяцького трактату на Варшавському сеймі 1659 р.

Результати дослідження. Дипломатичну делегацію Війська Запорозького на Варшавському вальному сеймі 1659 р. очолював Тиміш (Тимофій) Носач (Шкарлатенко, *1619 – † після 1672). Він був сином прилуцького полковника у 1648–1651 рр. Івана Шкарлата (Шкурата-Носача), який загинув у битві під Берестечком 1651 р. Відтак можна стверджувати, що справжнє його прізвище, очевидно, було Шкарлат (Шкурат), а Носач – набуте козацьке. Походив із української православної шляхетсько-міщанської родини, яка мала промисли і провадила торгівлю на всій території України від Прилук до Львова. Сподвижник гетьманів Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького і П. Тетері. У його послужному списку такі полковницькі та вищі старшинські уряди як: остерський, прилуцький і брацлавський полковник, генеральний обозний і наказний гетьман [3, с. 547].

Т. Носач як генеральний обозний брав безпосередню участь в організації та проведенні Генеральної військової ради у козацькому таборі у Липовій Долині. Під Гадяцьким трактатом міститься його підпис-автограф: «*Тимош Носач, енералний обозний Войска Запорозького, рукою в[ласною]*». Наступного, 1659 р., очолив українське посольство до Варшави для присутності на сеймі, що мав затвердити

умови Гадяцького договору 1658 р. Засідання сейму планували на період від 17 березня до 30 травня 1659 р. Тим часом московські війська Г. Ромодановського розпочали наступ. Гетьман І. Виговський навіть пропонував перенести місце засідання сейму з Варшави до Львова. Після останньої зустрічі з королівським секретарем – волинським каштеляном Станіславом-Казимиром Беншовським постановили, що сейм розпочнеться у Варшаві. Початок його роботи змінили у часі з 17 березня на 22 березня. Так, аби козацьке посольство могло вчасно приїхати до польської столиці [5, с. 115].

Зберігся оригінал розписки Т. Носача в отриманні грошей на Військо Запорозьке у Варшаві 14 квітня 1659 р. За словами польського мемуариста і посла на сейм Яна-Антонія Храповицького 10 травня 1659 р. до Варшави на вальний сейм «приїхав козак Носач» [6, с. 102]. Одна із німецьких газет інформувала про прибуття аж 15 травня 1659 р. козацького посла Т. Носача. Із ним було 300 старшин козацького війська, які теж мали скласти присягу [6, с. 102]. Посольство привезло новину про похід гетьмана І. Виговського за підтримки татар на московське військо

12 травня 1659 р. на сеймі були присутні київський митрополит Д. Балабан із владиками і ченцями, козацькі послы, гетьман, Т. Носач і П. Тетеря [2, с. 129].

10 червня 1659 р. генеральний обозний Т. Носач формально очолив козацьке посольство. Фактично, його вважали другою особою після гетьмана І. Виговського, тому що генеральний писар Ю. Немирич через хворобу був відсутнім. Носач склав присягу від імені послів. Урочистості затягувалися, оскільки окремо присягали послы Григорій Лісницький та Федір Виговський. З кожного із тринадцяти полків та з Коша Війська Запорозького низового присягало по двоє козаків. До присяги було допущено ще кільканадцять козаків, як правило родичів Носача, сини Іван та Яків, а також його зяті [6, с. 102].

Остаточне порозуміння з козаками досить дорого коштувало Скарбу коронному, особливо – побутове утримання великого козацького посольства, що прибуло на сейм. Доволі часто через хронічний дефіцит готівки винагороди виплачували натурою. Зокрема, четверо головних козацьких послів на сейм отримали: Т. Носач – 12 ліктів оксамиту, Г. Лісницький – 12 ліктів венеційського атласу, Ф. Виговський – 10 ліктів луцького атласу [5, с. 133].

Висновки. Українська депутація на чолі з Т. Носачем, згодом, у ході переговорів у квітні–травні 1659 р. представило для ратифікації

сеймом «Нові пункти». У них були висунуті вимоги долучення до удільного Руського князівства, окрім Київського, Чернігівського, Брацлавського, ще також і Руського, Белзького, Волинського і Подільського «українних» воєводств, запровадження спадкоємного гетьманства, скасування церковної унії. Договір, однак, було затверджено у дещо зміненому вигляді, що істотно обмежило права Руського князівства.

Джерела та література

1. Гадяцька угода 1658 року. Тексти. Документи // Гадяцька унія 1658 року / ред. П. Сохань, В. Брехуненко та ін. Київ: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2008. С. 10–30.
2. Гарасимчук В. Матеріали до історії козаччини. Василь Гарасимчук: життя і творчість (1880–1944) / упоряд. Я. Федорук. Львів: Ін-т укр. археографії АН України, Львівське відділення, 1994. 154 с. (Львівські історичні праці, серія: Джерела, вип. 1).
3. Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. Київ: Стило, 2010. 792 с.
4. Пункти Івана Виговського українським послам на Варшавський сейм 1659 року / упоряд. Д. Оляничин // Записки НТШ. Львів, 1991. Т. ССХХІІ: Праці історико-філософської секції. С. 327–350.
5. Kaczmarczyk J. Rzeczpospolita trojga narodów: mit czy rzeczywistość. Ugoda hadziacka – teoria i praktyka. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. 182 s.
6. Filipczak-Kocur A. Kozacy i ugoda hadziacka w niemieckojęzycznych gazetach ulotnych 1658–1659 // W kręgu Hadziacza A. D. 1658. Od historii do literatury / pod red. P. Borka. Kraków: Collegium Columbinum, 2008. S. 98–106. (Biblioteka Tradycji, nr LXXIV).

Рибачок Т. Г. – студентка ІІ курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Карліна О. М. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Середньовічне суспільство у працях французького історика Жака Ле Гоффа

Одним із провідних дослідників історії середньовічного суспільства, його генези та трансформації був французький історик ХХ ст. Жак Ле Гофф (1924–2014 рр.). Історичні наративи автора зробили великий внесок у розвиток сучасної історичної науки.

Мета статті – розкрити особливості дослідження середньовічного суспільства у працях Жака Ле Гоффа.

Жак Ле Гофф започаткував новий напрям історичного дослідження, який він іменує «історичною антропологією», тобто історію про людину в суспільстві та в історичному часі. Ця концепція покладена ним в основу дослідження епохи Середньовіччя [3, с. 362].

Ж. Ле Гофф розглядав середньовічне суспільство як симбіоз античної спадщини з варварськими традиціями. Він наголошував на ролі християнства як об'єднавчого чинника у формуванні суспільства у середні віки, тому процесу християнізації варварів автор приділяв велику увагу. Але при цьому вказував на те, що середньовічними вченими період античності розглядався, як період розквіту та найвищого духовного піднесення. Автори цього періоду знали твори Геродота, Плутарха, Тіта Лівія та інших і використовували основні доктрини античності до реалій нового християнського суспільства.

У своїх працях Ж. Ле Гофф прослідковував еволюцію середньовічного суспільства, його соціальну диференціацію та причини її розгортання. Звертаючи увагу на процес розшарування суспільства на класи, він прослідкував різні прояви цього явища, в залежності від часу його появи та поширення. В період раннього середньовіччя суспільство розглядається автором у своєрідній формі протистояння двох суспільних одиниць: це могли бути клірики та миряни; якщо мова йшла про світське середовище, то багаті та бідні, сильні та слабкі, вільні та залежні. З розвитком феодального суспільства устанавлюється трьохчастний поділ, який згодом стає класичним: *oratores* (ті, що моляться), *bellatores* (ті, що воюють), *laboratores* (ті, що працюють) [1, с. 58]. Щодо про останніх, то Жак Ле Гофф спростовував загальноприйнятту в історіографії думку, що сам термін «*laboratores*» стосується усіх селян. Натомість він стверджував, що це означення стосується лише заможної частини селян. Становище селян також мало тенденцію уніфікуватися до найнижчого суспільного рівня – рівня сервів. Розглядаючи кліриків, автор вважав, що ще в каролінгську епоху клас кліриків замикається в окрему «касту» [3, с. 240–243].

Руйнація трьохчастної системи була пов'язана з розвитком міст у XI–XIII ст., в ході якого виникає новий суспільний стан – міщанство. Основним видом діяльності міщан була торгівля та ремесло. В цей час з'явився поділ суспільства за професійною ознакою. Жак Ле Гофф зазначав, що поява міст відіграла важливу роль у подальшій

долі середньовічних селян, адже переїхавши до міста вони здобували свободу, що відображав німецький вислів: «Міське повітря робить людей вільними» [2, с. 168–169].

Дослідник звертав велику увагу на стратифікацію середньовічного суспільства. Це явище ще більше ускладнили мовні бар'єри. Прикладом цього Ж. Ле Гофф навів хід Хрестових походів [3, с. 257].

Середньовічне суспільство, як показав його Жак Ле Гофф, було примітивним та замкнутим. У ньому негативно ставилися до людей, які були відособлені від колективу. З особливою підозрою та навіть страхом у ставилися до чужоземців: «Чужоземець той, на кого не поширені відносини вірності, підданства, хто не присягався служити, хто в феодалному суспільстві був «нічиєю людиною» [3, с. 390–391].

Суспільство в епоху середніх віків – це маса людей, які були позбавлені права вибору та контролю над власним життям. Жак Ле Гофф підкреслював це тим, що саме середньовічне суспільство розглядало себе, як об'єкт протистояння добра і зла, Бога і диявола.

Ж. Ле Гофф описував неоднозначне ставлення до жінок у середні віки. Основною функцією жінки було дітонародження. Вони не мали політичного впливу, але часто ставали об'єктами політичних угод, але жінки з вищих верств суспільства завжди поважалися. В XI–XII ст. з поширенням культу Діви Марії та куртуазної літератури становище пересічної жінки в суспільстві поліпшується [4, с. 26].

Отже, особливості дослідження Ж. Ле Гоффом середньовічного суспільства полягають у його вивченні «зсередини». У своїх працях він подає причини появи диференціації в суспільстві середніх віків, прослідковував його еволюцію, економічні та культурні аспекти, їх взаємозв'язки. Християнське суспільство у працях Ле Гоффа – це передусім, чітко стратифіковане, замкнене суспільство, де кожен клас мав свої обов'язки та привілеї.

Джерела та література

1. Ле Гофф Ж. Другое Средневековье. Время, труд и культура Запада. Екатеринбург, 2002. 328 с.
2. Ле Гофф Ж. Рождение Европы. Санкт-Петербург, 2008. 398 с.
3. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Москва, 1992. 352 с.
4. Иконникова Светлана Николаевна. Жак Ле Гофф: «Рождение Европы» как единого культурного пространства // Вестн. Санкт-Петербург. гос. ун-та культуры и искусств. 2016. № 2. С. 23–29.

Рибачок Т. Г. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шульга С. А. – д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Жриці богині Вести

Постановка проблеми. Веста – богиня жертовного та домашнього вогнища, покровителька міст та держави у стародавніх римлян. Родинне вогнище у давні часи відіграло роль вівтаря, де *pater familia* щоденно молився богам та приносив їм жертви. Храм Вести був єдиним святилищем, де служили жінки – жриці весталки.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі весталок у римському суспільстві.

Результати дослідження. Колегія весталок – одна із найважливіших жрецьких колегій у Стародавньому Римі. Інституція весталок була офіційно впроваджена другим римським царем Нумою Помпілієм у VIII ст. до н. е. Першими весталками висвячено доньок царя: Геганію, Веренію, Канулею та Тарпею, згодом Сервій Туллій додав ще двох жриць. Саме в царський період була визначена гранична кількість жриць-весталок, сформульовані їх основні обов'язки та норми поведінки [3, с. 70–73].

Храм Вести розташовувався на Форумі та за своєю будовою мав круглу форму; в центрі храму горів священний вогонь. Увійти до храму могли тільки жінки, чоловікам вхід заборонявся.

Жрицями Вести могли стати лише дівчатка з поважних родів віком від шести до десяти років. Обрані дівчатка не мали жодних фізичних недоліків. Кількість жриць залишалася незмінною: шестеро дівчат [5, с. 27–28]. Як тільки дівчинка ставала жрицею Вести, її волосся обрізали і прикріплювали до старої фінікової пальми – «дерева волосся», дівчину одягали у білу столу.

До імені весталок давалося ще одне – «*Amata*». Коли волосся посвяченої у весталки дівчини відростало, вона була зобов'язана носити однакову з іншими весталками зачіску. Волосся укладалося як у нареченої перед заміжжям: шість однаково заплетених кіс. Ця зачіска, як і одяг, були символом незайманості, що було вимогою до весталок, а ті з них, хто не зберіг цнотливість жорстоко каралися [2].

Окрім традиційного одягу римської жінки: столи та вітти, вовняної пов'язки, весталки носили інфулу, суфібулум та золоту буллу. Інфула – це вовняна пов'язка, яка обмотувалась чотири рази навколо голови, її також носила наречена. Суфібулум виконував роль капюшона для найстаршої весталки, на шиї суфібулум закріплявся фібулою. Золоту буллу у Стародавньому Римі носили хлопчики до повноліття, весталки були єдиними жінками, яким дозволялося носити таку буллу.

Служба у храмі Вести тривала тридцять років і складалася з трьох періодів. Перші десять років новообрана навчалась усього, що потрібно знати весталкам, наступні десять років безпосередньо виконувала свої обов'язки і третє десятиліття займалась навчанням новообраних весталок. На чолі весталок стояла найстарша з них (*Vestalis Maxima*), яка підпорядковувалася великому понтифіку. Після закінчення терміну служби весталка могла залишити храм і вийти заміж, або лишитися жити там без статусу весталки [4, с. 346].

Головним обов'язком весталок було підтримування священного вогню у вівтарі богині Вести. Вогонь гасили лише раз на рік – в перший день нового року, після цього розпалювали знову. Розпалювання вогню відбувалася старим способом за допомогою тертя «дерева об дерево». Стародавні римляни вважали, що угасання вогню у вівтарі Вести є поганим знаменням, тому весталку, яка не простежила за вогнем суворо карали: великий понтифік власноруч карав різками жрицю, яка завинила [1, с. 235].

Колегія весталок була дуже заможною, їх земельні володіння давали великий дохід. Окрім цього, кожна з них під час посвяти отримувала від своєї родини певну суму, а також вони отримували щедрі пожертвування від заможних римлян. Не зважаючи на те, що жриці виходили з-під влади батька, вони мали право успадкування [4, с. 346].

Весталки, на відміну від римських матрон, мали певні привілеї: вони могли виступати у суді, з'являтися у публічних місцях та на іграх. Светоній Транквілл розповідає про випадок, коли Аппій Клавдій хотів отримати тріумф, а народ відмовив йому, він попросив свою доньку-весталку зайняти місце у колісниці і під її покровительством в'їхав на Капітолій у якості тріумфатора [4, с. 346–347]. Жриці Вести мали супровід з кількох лікторів, як і найвищі магістрати у Стародавньому Римі. Особа весталки охоронялася законом, кожен, хто її образив, карався смертю.

Колегія весталок проіснувала майже тисячу років. У 494 р. н. е. імператор Феодосій загасив священний вогонь і спустошив храм

богині Вести. Проте постаті весталок зустрічаємо і в середньовічній культурі: християнська церква використала культ жриць Вести як праобраз Діви Марії.

Висновки. Колегія жриць богині Вести одна із перших жрецьких колегій у Стародавньому Римі. Весталки хоч і не володіли політичними правами як і усі римські жінки, проте мали значні привілеї: право успадкування майна та участі в суді, можливість з'являтися та виступати в публічних місцях, право покровительства і помилування, вони користувалися авторитетом та повагою у римському суспільстві.

Джерела та література

1. Дионисий Галикарнасский. Римские древности. Т. I / пер. Н. Г. Майоровой (гл. I–IX), И. Л. Маяк (гл. X–XC). Москва. 272 с.
2. Плиний Старший. Естественная история: пер. Н. М. Подземской. Москва, 1953. 67 с.
3. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. В двух т. Т. I. Москва, 1994. 1372 с.
4. Поль Гиро. Частная и общественная жизнь римлян. Санкт-Петербург, 1899. 624 с.
5. Тит Ливий. История Рима от основания города. Т. I. Москва, 1989. 575 с.

Савинець Б. К. – студент II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Сачук Ю. В. – к. ф.-м. н., старший викладач кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Ключові елементи системи забезпечення інформаційної безпеки Естонської Республіки

Постановка проблеми. Інформаційна безпека є основним предметом обговорень для багатьох спеціалістів та науковців. Кожна державна і приватна структура використовує пристрої або програми, що базуються на аналізі, обробці та використанні інформації. У даній роботі висвітлено ключові механізми формування інформаційної безпеки Естонії, як країни, що займає передові позиції в плані розвитку кіберпростору та його інтерпретації у повсякденне життя людей. При написанні роботи використовувались такі методи досліджень як:

структурно-функціональний, системні методи та методи емпіричних досліджень.

Мета дослідження – огляд механізмів формування інформаційної безпеки, що допомогли Естонії досягти такого високого рівня розвитку ІТ-технологій і отримати статус лідера в сфері інформаційної безпеки.

Результати дослідження. При дослідженні механізмів формування інформаційної безпеки Естонії їх було розділено на такі основні групи: правові, виконавчі та технічні.

До першої групи відносяться юридична документація, що на правовому рівні регулює питання стосовно кібербезпеки. В першу чергу це є Стратегія кібербезпеки Естонії на 2014–2017 рр. В основному вона посиляється на стратегію 2008 р., доповнюючи її новими цілями та методами роботи, згідно з сучасними тенденціями розвитку кіберпростору. Її метою є опис методів забезпечення безперебійної експлуатації та стійкості важливих сервісів і захист критичних інформаційних інфраструктур від кіберзагроз на період до 2017 р. [1]. Також сюди відноситься низка законів: «Про електронні повідомлення», «Про електронні платіжні системи», «Про послуги інформаційного суспільства».

До виконавчих механізмів формування інформаційної безпеки Естонії належить велика кількість державних структур, що регулюють різноманітні аспекти в даній сфері. Європейську агенцію з питань мережевої та інформаційної безпеки (European Network and Information Security Agency – ENISA). Це окрема агенція ЄС, діяльність якої спрямована на вдосконалення технологій та методів роботи європейської спільноти, країн-членів, а також ділових кіл в сфері попередження і реагування на проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою [2]. Комп'ютерна група швидкого реагування (CERT Estonia) – організація, відповідальна за управління безпековими інцидентами в мережах домену «.ee». Вона є своєрідним національним контактним пунктом для міжнародного співробітництва в галузі інформаційної безпеки [3]. Талінський кооперативний центр підвищення ефективності кіберзахисту (CCD COE) – це оперативна, незалежна міжнародна військова організація, заснована в 2008 р. і фінансується, а також керується державами, що є членами організації на добровільній основі. Центр зосереджений на дослідженнях, розробках, навчанні та освіті в технічних та нетехнічних аспектах кіберзахисту [4].

Основним елементом технічних механізмів формування інформаційної безпеки є система X-Road. Це система обміну даними для

інформаційних систем, що являє собою технологічне та організаційне середовище, що забезпечує безпечний обмін даними через Інтернет з використанням інформаційного простору. X-Road базується на сумісному інформаційному полі та технічній можливості обміну даними. Для обміну даними, учасник створює нові, або описує вже існуючі спільні дані, а інші учасники можуть використовувати цю інформацію на відповідно до правил роботи, встановлених в даному проекті. Через велику кількість систем, які приєдналися до X-Road, всі її члени можуть використовувати послуги та дані інших учасників для вдосконалення власних бізнес-процесів [5].

Висновки. Таким чином, для забезпечення статусу передової країни у сфері забезпечення інформаційної безпеки Естонія спроможна завдяки розгалуженій системі правових та виконавчих механізмів, діяльність яких підтримуються сучасними технічними системами.

Джерела та література

1. Шаховал О., Лозова І., Гнатюк С. Рекомендації щодо розробки стратегії забезпечення кібербезпеки України. URL: https://www.researchgate.net/publication/311664122_Recommendations_for_cybersecurity_strategy_of_Ukraine_development
2. About ENISA // Офіційний веб-сайт Європейського союзнного агентство з питань мережевої та інформаційної безпеки. 2018. URL: <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa>
3. CERT-EE // Адміністрація інформаційної системи Естонії. 2018. URL: <https://www.ria.ee/en/state-information-system/X-Road.html>
4. How Estonia became a global heavyweight in cyber security // Веб-сайт платформи e-estonia. 2018. URL: <https://e-estonia.com/how-estonia-became-a-global-heavyweight-in-cyber-security/>
5. X-Road // Адміністрація інформаційної системи Естонії. 2018. URL: <https://www.ria.ee/en/state-information-system/X-Road.html>

Сусь А. М. – студентка магістратури факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Каліщук О. М. – д. і. н., професор кафедри археології, давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Костюм українського козацтва як складова національної культури

З давніх-давен одяг відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні національної культури українців. Він відображає історію і

трудова діяльність людини. За традиційним костюмом ми можемо визначити статевовікову, соціальну, матеріальну та інші характеристики його носія.

Опрацювання теоретичного матеріалу дає можливість визначити наступні тези:

– дослідженням проблеми впливу одягу на матеріальну та духовну культуру українського народу здійснювалося такими вченими, як К. І. Матейко, М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук, Т. В. Кара-Васильєва, Г. С. Щербій, Т. А. Ніколаєва, О. Ю. Косміна та ін.

– дослідженням компонентів козацького костюму, особливостей матеріалу, крою, художнього оздоблення тощо вивчали М. Арандаренко, І. Скальковський, П. Чубинський, Ф. Вовк, І. Крип'якевич, Д. Багалій, О. Воропай, К. Матейко, Т. Ніколаєва, А. Пономарьов, М. Білан, Г. Стельмашук, Л. Артюх, Т. Косміна, Г. Щербій та ін.

– костюм необхідно розглядати як різностороннє утворення. Н. М. Камінська та С. І. Нікуленко відносять його до матеріальної (створений людиною за допомогою природних матеріалів), духовної (поєднує у собі сукупність знань, що набувають в процесі спеціального навчання) та художньої (відбувається створення образу із художньо-асоціативними якостями, форма костюму виникає асоціативно, під впливом різних явищ природи, суспільного життя, мистецтва) [2, с. 8].

О. Л. Шевнюк акцентує увагу на символічній природі костюму. Він виступає як об'єкт відображення історичних подій, етнічних звичаїв, національних традицій, соціального статусу, естетичних смаків, статевих ролей тощо. Костюм дає можливість зафіксувати певні соціокультурні стандарти, демонстрація яких забезпечує розпізнати їх носія, отже йому властива ритуальність [3, с. 14].

У період становлення Запорізької Січі козацький одяг був простим та випадковим, не відрізнявся певними стильовими ознаками. Проте, розвиток січового козацтва призвів до зміни побуту, а також зовнішнього вигляду козаків.

Складовими компонентами козацького костюму є: 1) жупан (каптан); 2) кунтуш (або черкеска); 3) кирея; 4) бойовий пояс; 5) шапка (папах); 6) червоні або сині шаровари; 6) чоботи [1, с. 6–7; 4].

Вчені також розглядають шаблю та люльку як невід'ємні частини козацького костюму, які доповнюють їхній загальний образ.

Формування козацького вбрання мало вплив на створення нового стилю в українському народному одязі. Зовнішній образ козака фор-

мувався спонтанно, проте з плином часу склався у завершений комплекс, характерними компонентами котрого був жупан, кунтуш, кирея (у старшини), широкі шаровари, широкий і довгий пояс, різнокольорові сап'янові чоботи, висока смушева шапка.

Висновок. Таким чином, зовнішній вигляд козака пройшов довготривалий шлях свого створення і став надбанням української культури. У ньому відображається багатоликий образ козака – людини вольової та міцної духом, захисника Батьківщини та хороброго воїна. Важливого значення набувають такі елементи козацького костюма, як шабля, шапка, шаровари, пояс, червоний колір, люлька тощо. Високий ступінь функціонування цих костюмних елементів продиктований насамперед їх стародавньою символічною семантикою.

Джерела та література

1. Давыденко Л. А. Костюм в художественном мире Н. В. Гоголя (повествовательные циклы, письма): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература». Саратов, 2008. 22 с.
2. Камінська Н. М., Нікуленко С. І. Костюм в Україні від Київської Русі до XXI століття. Харків: Золоті сторінки, 2004. 208 с.; 32 іл.
3. Кікоть А. А. Костюм українського козацтва як складова національної культури // Вісн. ХДАДМ. 2010. № 1. С. 34–38.
4. Славутич Є. Одяг «малоросійських» козаків: склад, походження, покрій, матеріали, функціональність, забезпечення. Друга половина XVII – перша третина XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни. Ч. 16. С. 210–238.
5. Шевнюк О. Л. Історія костюма: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 375 с.
6. Яворницький Д. И. Одежда у запорожских Козаков // Історія запорозьких козаків: у 3-х т. Т. 1 / передм. В. І. Смолія. Київ: Наук. думка, 1990. С. 198–209.

Суцук І. П. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Білик В. А. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Французька мода початку XIX ст.

Постановка проблеми. З початку XIX ст. у французькій моді стали помітні зміни, зумовлені появою великої кількості модних журналів. Кожен з них прагнув запропонувати певні новинки, через що

весь час змінювався вигляд окремих частин жіночого і чоловічого вбрання, залишаючи, однак, загальний вигляд майже без змін. Жіночий та чоловічий костюм практично не зазнав кардинальних змін, в основному змінювалася лише кольорова гамма. Однак, все-таки з'явилася одна важлива відмінність – в цей час костюми містян набули відмінного вигляду від вбрання провінційних мешканців.

Мета дослідження – простежити нові, модні тенденції в жіночому та чоловічому одязі та аксесуарах, характерні для паризької моди початку ХІХ ст.

Результати дослідження. Французька мода початку ХІХ ст. змінювалася з катастрофічною швидкістю. Для того, щоб показати всі зміни, які стосуються коміра, вирізу жилета, ширини брюк, потрібно було б в послідовному порядку перелистати всі нові за цей час модні журнали. Берлінські, лейпцігські та інші альманахи відтворювали на своїх сторінках моделі паризьких костюмів. Це означає, що французькій моді наслідувала вся Західна Європа. Дуже часто ці костюми виготовляли за кілька години і носили протягом одного лише дня [2, с. 169].

Для чоловічої моди цього періоду характерною була поява гетрів з матерії. Упродовж кількох років вони то входили в моду, то ставали непопулярними. Остаточно мода на них зникла в 1805 р. Ще одна ознака чоловічої моди – капелюхи. Вони були високі, їх поля то збільшувалися, то зменшувалися, деколи зустрічалися і низькі капелюхи. Тоді як чоловіча фігура була затагнута у вузький, наглухо застібнутий одяг, жінки одягалися в легкі сукні без нижніх спідниць, часто навіть без сорочки. Парижанки почали носити вбрання, яке підкреслювало їхні фігури. В той час як чоловіки носили черевики з цвяхами, на дамах були ледве помітні туфельки без каблука з вузькою підшоною. Поєднання цих двох різних типів жіночого і чоловічого вбрання на початку століття справляло дивовижне враження. Не дивлячись на те, що ще зберігалися в моді пережитки минулого, нові віяння з кожним днем потроху змінювали форми костюма. Нестабільність в моді була вражаючою, про це можна судити також за змінами в зачісках.

В «Модному журналі для дам» за 1801 р. читаємо: «Майже загальноприйнятий головний убір – це вуаль і велика квітка, прикріплена до волосся, або бант. Вуаль носили на голові, спущеною з боків або прикріпленою заду». Вже у 1802 р. майже всі модниці носили тюрбани. «Journal des Dubats» повідомляв: «В Лондані звертали на

себе увагу прозорі капелюхи з плетінки, прикрашені пір'ям». На це заперечував журнал Ламесанфера: «Капелюхи з плетінки вважаються вульгарними». І, нарешті, все в тому ж 1802 р.: «Капелюхи з жовтої соломки в великому попиті, їх нараховується більше двадцяти видів, особливо в моді високі, з загнутими полями, деколи поля бувають загнуті і збоку» [1, с. 240].

Жінки різного соціального статусу носили біляві чи темні перуки: вони змінювали перуки залежно від того, в якому оточенні перебували, дивлячись на суспільство, яке вони відвідували. Блондинки, щоб здаватися брюнетками, носили темні перуки. З волосся також виготовляли головні убори, які оздоблювали прикрасами з діамантів, перлин і квітів. Часто перуки дарувалися як весільний дарунок.

У 1802 р. жіночий костюм являв собою до певної міри незрозумілий, змішаний стиль. «Паризька газета» за квітень 1802 р. писала: «Тепер у моді довге плаття з корсажем...; рукава короткі з обробкою, частково в іспанському, частково в грецькому стилі; крім сукні буде ще в моді тільки коротке плаття, частково в римському стилі. Таке рішення комітету в Лоншані» [1, с. 241].

Дами, які одягалися зі смаком, носили довгі кашемірові шалі, причому один її кінець сягав п'ят. Тюрбан, який називався еспіт, був парадним головним убором модниць, для менш парадних випадків він робився з шалей темних кольорів. Намисто було надзвичайно популярним, його ретельно підбирали під колір сукні. В моді також були «змії» – довгі чи короткі браслети або намисто, їх надягали на руки, на шию. Найбільш розповсюдженим каменем був сердолік.

Стосовно чоловічого костюму, то «Модний журнал для дам» за 1801 р. так описує його: «Вся наша молодь носить короткі фраки з темно-синього, темно-зеленого або темно-коричневого сукна з металевими гудзиками круглої і випуклої форми». У 1802 р. чоловіки носили переважно темно-коричневі або чорні фраки. Їх форма не змінювалася протягом багатьох місяців. В тому ж році «Паризька газета» писала: «Замість суконних панталон носять короткі, нанкові. Мода на срібні пряжки на черевиках розповсюджуються все більше і більше. Жабо стає частиною чоловічого костюму» [1, с. 243]. У 1805 р., відповідно до нових віянь моди, фігура чоловіка повинна була мати своєрідну форму, що досягалася різними підкладками і накладками: «Чоловіки, одягнені по моді, повинні мати круглу спину і квадратне обличчя, короткі руки і довгі ноги» [1, с. 244].

Висновок. Отже, французи на початку XIX ст. були законодавцями моди в усій Західній Європі. Модні новинки впроваджували комітети, до яких входили столичні красуні-модниці, які й творили моду. З'явилися модні журнали, з яких парижанки дізнавалися найсвіжіші новини про нові тенденції в моді. Особливою ознакою тогочасної жіночої та чоловічої моди була її циклічність, коли певний елемент одягу ставав популярним, різко втрачав актуальність, а потім моментально знову ставав модним. Цю тенденцію ми можемо простежити і зараз.

Джерела та література

1. Будур Н. История костюма. Москва, 2002. 480 с.
2. Короткова М. В. Культура повседневности: История костюма. Москва, 2002. 304 с.

Тригубець Д. М. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;
Білик В. А. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Імператор Карл I великий очима сучасника

Постановка проблеми. Карл I Великий є однією з найвизначніших постатей епохи Середньовіччя, великим полководцем та державним діячем, могутнім королем франків, засновником династії Каролінгів та імператором. Його успішні завоювання вражали тогочасну Європу. Ще за життя Карл Великий отримає прізвиська: «Славний», «Блискучий», «Переможний», «Мудрий»; але одне з них закріпиться на зажди «Великий» [2, с. 2].

Він прославився адміністративними та військовими реформами, сприянням розвитку торгівлі, науки та культури. Саме тому ця особа залишається в полі зору науковців і сьогодні. При з'ясуванні різних питань, що стосуються постаті і правління цього імператора важливим є використання першоджерел.

Мета дослідження – висвітлення зовнішності, побуту та вподобань імператора Карла I Великого очима його сучасника – Ейнгарда.

Результати дослідження. Ейнгард – відомий франкський вчений, діяч Каролінгського відродження, історик та настоятель монастирів Фонтенель і Зелігенштадт, наступник Алкуїна на посаді керівника Палатинської академії при дворі Карла Великого. До нас дійшла біографія Карла Великого, написана Ейнгардом «*Vita Karoli Magni*» або «Життя Карла Великого». Це єдина біографія імператора, написана його сучасником. Точна дата написання твору невідома, вважають, що книга написана уже після смерті Карла Великого у 814 р. Більшість вчених-істориків вважають, що біографія була написана в період з 817 по 833 рр., уже в період правління сина Карла Великого – короля Людовіка Благочестивого.

Карл Ейнгард подає досить детальні свідчення щодо вбрання, зовнішності та побуту імператора Карла Великого. За його свідченнями, Карл був дуже високим (майже семи футів на зріст – понад два метри), міцної статури, схильним до повноти. Його обличчя вирізняв довгий ніс і великі очі. Ейнгард пише, що Карл мав довге світле волосся [3, с. 14–15].

Прижиттєвих портретів Карла не збереглося, і багато художників зображували його згідно зі своєю фантазією, використовуючи лише деякі риси з цього опису.

Також Ейнгард у своєму творі «Життя Карла Великого»: дає надзвичайно детальний опис вбрання Карла Великого, його побут та його смаки в їжі «Король був дуже простий і помірний у своїх звичках. У звичайні дні вбрання його мало відрізнялося від одягу простолюдина. Вина він пив мало і ненавидів пияцтво. Обід його в будні складався всього з чотирьох страв, не рахуючи смаженого м'яса, яке самі мисливці подавали прямо на рожнах, і яке Карл вважав кращим за будь-яку іншу страву. Під час їжі він слухав музику або читання. Його займали подвиги стародавніх, а також твір святого Августина «Про град Божий». Після обіду в літній час він з'їдав кілька яблук і випивав ще один кубок, потім, роздягнувшись догола, відпочивав дві-три години. Вночі ж він спав неспокійно: чотири-п'ять разів прокидався і навіть вставав з ліжка.

Під час ранкового одягання Карл приймав друзів, а також, якщо була термінова справа, яку без нього важко було вирішити, вислуховував спірні сторони і виносив вирок. У цей же час він віддавав розпорядження своїм слугам і міністрам на весь день. Був він красномовний і з такою легкістю висловлював свої думки, що міг зійти за риторика. Не обмежуючись рідною мовою, Карл багато працював над іно-

земними мовами і, між іншим, оволодів латинською мовою настільки, що міг висловлюватися на ній, як на рідній мові; по-грецьки більше розумів, ніж говорив. Старанно займаючись різними науками, він високо цінував вчених, виявляючи їм велику повагу. Він сам навчався граматиці, риториці, діалектиці та особливо астрономії, завдяки чому міг майстерно обчислювати церковні свята і спостерігати за рухом зірок. Він не вмів читати і тому йому читали слуги. Він був дуже освіченою людиною. Намагався він також писати і з цією метою постійно тримав під подушкою дощечки для письма, щоб у вільний час привчати руку виводити букви, але праця його, занадто пізно розпочата, мала мало успіху. Церкву він в усі роки глибоко шанував і свято дотримувався усіх обрядів» [1, с. 184–185].

Сучасник імператора також детально описує його вподобання в одязі. Карл носив традиційний франкський одяг. «Тіло він убирав у полотняну сорочку і штани, а поверх [одягав] обшиту шовком туніку, обгорнувши гомілки тканиною. На ногах його були онучі і взуття, а взимку він захищав плечі і груди, закривши їх шкурами видр або куніць. Поверх він накидав синьо-зелений плащ і завжди оперізувався мечем, руків'я і перев'язь якого були із золота або срібла. Іноді він брав меч, оздоблений коштовним камінням, однак це траплялося лише під час особливих свят або ж коли прибували чужоземні послы. Іноземний же одяг, навіть найкращий, він зневажав і ніколи не погоджувався одягати його. [Лише] на святах він виступав у витканому золотом одязі, прикрашеному коштовним камінням взутті, застібнутому на золоту пряжку плащі й у короні із золота і самоцвітів. У інші дні його одяг мало чим відрізнявся від того, що носять прості люди» [1, с. 184].

Висновок. Отож, аналізуючи працю Ейнгарда «Життя Карла Великого», можемо сказати, що імператор був непересічною особою. З одного боку – успішний полководець, видатний правитель, а з іншого – невибагливий у побуті, їжі та в одязі. Разом з тим, за свідченням сучасника, імператор вирізнявся прихильністю до наук, сприяв їх розвитку, і сам намагався вдосконалювати свої знання. Прагнення до самоосвіти – важлива ознака, яка свідчить про мудрість правителя.

Джерела та література

1. Ейнгард. Життя Карла Великого // Історія західноєвропейського Середньовіччя: хрестоматія / упоряд. М. О. Рудь. Київ, 2005. 656 с.
2. Левандовский А. П. Карл Великий. Москва, 1999. 79 с.
3. Мюссо-Гулар Рене. Карл Великий. Москва, 2003. 176 с.

Універсал С. О. – аспірант СНУ імені Лесі Українки;

Крамар Ю. В. – д. і. н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Єврейське питання в політиці урядів Польщі в 1918–1939 рр.

У міжвоєнній Польщі проживала одна з найбільших єврейських громад в Європі. З понад 27 млн громадян країни, юдеями себе визнавали бл. 2,8 млн осіб. Євреї кількісно домінували в багатьох містечках та містах держави, відігравали важливу роль в торгівлі, дрібних промислах, сфері обслуговування. При цьому єврейські громади були замкнуті, ізольовані, важко піддавались асиміляційним впливам.

Така ситуація створювала чимало клопотів для польських урядових кіл, особливо у сфері внутрішньої політики. Остання була спрямована на асиміляцію національних меншин, які проживали в країні. Тому вирішення «єврейського питання» стало одним з наріжних каменів в політиці усіх урядів Другої Речі Посполитої.

Мета дослідження – з'ясувати шляхи вирішення «єврейського питання» урядами Польщі впродовж 1918–1939 рр.

Результати дослідження. В ідеологічних програмах польських партій окресленого періоду домінували два основні шляхи врегулювання єврейського питання. Перший – полягав в ізоляції юдейського населення та створенні таких умов, за яких воно добровільно б емігрувало з держави. Другий шлях передбачав асиміляцію місцевих євреїв з подальшим включенням їх у польський культурний простір. З огляду на періодичну зміну політики щодо євреїв, умовно можна виділити чотири етапи її практичної реалізації у міжвоєнній Польщі.

Перший період тривав з 1918 по 1922 р. У цей час відбувалось становлення незалежної держави, тривало військове протистояння з сусідніми країнами. Проблема національних меншин на деякий час відійшла на другий план. Суттєвий вплив на життя єврейської общини мав лише один законодавчий акт, прийнятий 7 лютого 1919 р. Йдеться про декрет «Про зміни в організації єврейських релігійних гмін на території колишнього Королівства Польського» [5], який на законодавчому рівні регулював діяльність єврейських релігійних общин на теренах, що входили до складу колишнього Королівства Польського.

Початок *другого періоду* ознаменувався підписанням 17 травня 1923 р. т. зв. Лянцкоронського пакту [1, с. 465]. Він тривав до травневого перевороту 1926 р. Згаданий документ надав можливість правлячій еліті в особі націонал-демократів сформувати новий уряд на чолі з прем'єр-міністром В. Вітосом. Ідеологія націонал-демократів, опрацьована Р. Дмовським та Я. Поплавським [4, с. 162], передбачала ізоляцію юдейського населення, а в майбутньому його еміграцію з країни. Ідея асиміляції євреїв рішуче відкидалась як така, що загрожувала домінуванню титульного польського етносу у Другій Речі Посполитій.

Ці ідеологічні установки реалізувались на практиці прийняттям у червні 1923 р. закону, що обмежував кількість місць у середніх та вищих навчальних закладах для представників національних меншин (в першу чергу – євреїв) [2, с. 123]. Відверто антисемітською була постанова від 29 листопада 1923 р. Вона загрожувала виселенням з Польщі більш ніж 600 тис. євреїв, що не мали польського громадянства (т. зв. литвакам). Незважаючи на те, що в липні 1925 р. уряд В. Грабського уклав т. зв. Угоду з представниками сіоністських партій [3, с. 237], на практиці правлячі кола Польщі кардинально не змінили своєї політики щодо юдеїв.

Травневий переворот 1926 р. започаткував чергові зміни в підходах до вирішення «єврейського питання» (*третій період*). Уряди «санації», підтримувані більшістю єврейських політичних сил [2, с. 125], надавали перевагу державній асиміляції юдейського населення з можливістю збереження їх мовно-культурної та релігійної окремішності. Новий курс було закріплено урядовим проектом – «Директивами у справах національних меншин», представленим Казимиром Млодзяновським 18 серпня 1926 р. [3, с. 238]. Восени 1926 р. за ініціативи Ю. Пілсудського уряд надав громадянство 600 тис. євреїв, вирішивши таким чином проблему литваків. Законодавчі акти 1928–1930 рр. [6–8] надавали єврейським релігійним гмінам ширші автономні права.

Зміни у вищому керівництві держави в 1935 р. знаменували початок *четвертого етапу* в реалізації національної політики в Польщі. Праві політичні сили, що прийшли до влади надавали перевагу радикальним методам вирішення національної проблеми в державі. Найбільш яскравим виявом цього став економічний бойкот щодо євреїв, введення заборони на ритуальний забій худоби (1938 р.), т. зв. «лавкові гетта».

Висновки. Упродовж міжвоєнного періоду польські правлячі кола не змогли сформувані єдиних підходів у вирішенні єврейського питання. Пілсудчики були прихильниками асиміляції євреїв, їх поступової інтеграції до польського мовного та культурного простору. Протилежну позицію займали націонал-демократи. Вони виступали за ізоляцію єврейської громади та створення таких умов, за яких юдеї згодом добровільно залишили б територію Польської Республіки. Попри заходи дискримінаційного характеру, до початку Другої світової війни з Польщі емігрувала порівняно незначна частина єврейського населення.

Джерела та література

1. Зашкільняк Л. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с.
2. Крамар Ю. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.): дис. ... д-ра іст. наук. Луцьк, 2015. 536 с.
3. Новіцька Ю. Національна політика Другої Речі Посполитої // *Intermarum*. 2014. № 1. С. 233–242.
4. Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках // *Проблеми гуманітарних наук*. Вип. 36. Серія «Історія». Дрогобич, 2015. С. 160–174.
5. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, № 14, Poz. 175. 1919. S. 252–255.
6. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, № 52. Poz. 500. 1928. S. 1128–1134.
7. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, № 75. Poz. 592. 1930. S. 945–951.
8. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, № 75. Poz. 593. 1930. S. 951–954.

Фуга Р. В. – студент II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Сачук Ю. В. – к. ф.-м. н., старший викладач кафедри національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Прикладні аспекти інформаційної безпеки ООН

Постановка проблеми. Одним з основних завдань кожної держави є забезпечення її національної безпеки. Для забезпечення миру на землі стало необхідним ведення збалансованої інформаційної політики і входження до міжнародних організацій, здатних вирішити цю

проблему. Однією з найбільш непередбачуваних та найнебезпечніших загроз, які зустрічаються в ХХІ ст. є небезпека у сфері інформаційних технологій. Щоб вирішити питання безпеки кожної держави окремо потрібно зміцнити безпеку на міжнародному рівні, а зробити це одна держава не може навіть в теорії. Тому було створено міжнародні організації, які взяли на себе вирішення цього важливого для всього світу питання. Важливий внесок у забезпеченні міжнародного миру, зокрема в сфері інформації, внесла Організація Об'єднаних Націй.

Мета дослідження – проаналізувати роль Організації Об'єднаних Націй в сфері інформації та дослідити шляхи вирішення існуючих та потенційно можливих загроз у цій сфері.

Результати дослідження. ООН реалізує інформаційну безпеку дотримуючись власно розробленої стратегії, яка включає 4 напрями:

– накопичення інформації про усі види діяльності міжнародного співтовариства;

– висвітлення різними засобами діяльності міжнародної організації, просування принципів ООН, зафіксованих у статуті цієї організації, ведення інформаційних кампаній через інформаційні представництва і місії в усіх регіонах світу;

– пропаганда ідеалів цієї організації серед народів світу;

– сприяння «вільному потоку інформації» та усуненню перешкод вільній конкуренції на світовому ринку інформаційних послуг [1].

Експерти ООН вважають, що в найближчому майбутньому суспільство зіткнеться з такими проблемами в сфері інформації:

1) проблема в мовному та культурному різноманітті;

2) проблема впливу телекомунікаційних та комп'ютерних технологій на особистість та її соціальну поведінку;

3) розвиток проблем у взаємозалежних мережах;

4) проблема комунікаційного права, яке передбачає доступ до комунікаційних ресурсів у сфері освіти, науки та культури.

Враховуючи потенційно можливі загрози, описані вище, Група урядових експертів ООН має власні рекомендації та подальші кроки, які знизять ризик виникнення цих загроз.

Першим кроком для вирішення цих загроз є сумісне обговорення питання щодо державного використання ІКТ, підвищення захисту критичної інфраструктури на національному та міжнародному рівнях.

Другим кроком для кожної держави є проведення заходів щодо зміцнення довіри до цієї держави на міжнародному рівні, а також

обмін думками країн з питання про використання ІКТ в конфліктних ситуаціях.

Третій крок – це здійснення обміну інформацією про прийняття законів та стратегій, що стосуються інформаційних та комунікаційних технологій задля взаєморозуміння між державами на міжнародному рівні.

Четвертий крок – це створення заходів з підтримки та допомоги в даній сфері державам, що розвиваються.

Висновки. Отже, ООН – це міжнародна організація, яка забезпечує інформаційну безпеку на всіх можливих рівнях. Діяльність ООН здійснюється її головними та допоміжними органами. Ця організація аналізує вже наявні та потенційно можливі загрози в сфері інформації і комплексно вирішує їх згідно власно розробленої стратегії інформаційної безпеки.

Джерела та література

1. Інформаційна діяльність ООН. URL: <https://helpiks.org/1-54838.html> (дата звернення: 30.03.2019).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об%27єднаних_Націй (дата звернення: 31.03.2019).
3. Main Organs. URL: <http://www.un.org/en/sections/about-un/main-organs/index.html> (дата звернення: 01.04.2019).

Фульмес В. С. – аспірант СНУ імені Лесі Українки;

Кучерепа М. М. – к. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії України СНУ імені Лесі Українки

Меценатська діяльність митрополита Західноєвропейського і Паризького Анатолія (Дублянського)

Постановка проблеми. Питання про визначну роль українських меценатів у розвитку освіти, культури та духовній розбудові нашої держави завжди привертало увагу дослідників. Констатуючи необхідність вивчення й донесення до широкого загалу життєвих шляхів видатних особистостей та відновлюючи історичну пам'ять нашого народу, ми повинні пам'ятати тих, хто в різні історичні періоди роз-

витку нашої держави і Церкви залишався світочем істинного християнства та переймався важливими проблемами збереження і подальшого розвитку культурно-духовного життя України. Митрополит Західноєвропейський і Паризький Анатолій (Дублянський) присвятив себе передусім церковній діяльності, тому його меценатська діяльність була спрямована в першу чергу на підтримку відродження Української Церкви та богословської освіти на Волині.

Мета дослідження – аналіз меценатської діяльності митрополита Західноєвропейського і Паризького Анатолія (Дублянського).

Результати дослідження. Митрополит Західноєвропейський і Паризький Анатолій (Дублянський) (1912–1997 рр.) – видатний ієрарх Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) в діаспорі, уродженець Волині, який залишив помітний слід у розвитку культури рідного краю та УАПЦ в Німеччині. Емігрувавши у 1944 р. в Західну Європу, він брав активну участь у становленні церковно-релігійного життя в Німеччині, а згодом присвятив своє життя УАПЦ в діаспорі, прийнявши спочатку священничий сан (1951 р.), а після смерті дружини – єпископський (1981 р.) [5].

Розуміючи велич свого покликання, у своєму пастирському служінні владика Анатолій проявив себе як ревний архіпастир, який з любов'ю піклувався про ввірену йому паству, звершував Богослужіння на парафіях своєї єпархії, проповідував слово Христове серед православного народу в діаспорі. Цим він заслужив неабиякий авторитет та повагу серед вірян і священнослужителів.

Епістолярна спадщина владика Анатолія (Дублянського) свідчить, що архієрей багато уваги приділяв актуальним питанням церковно-релігійного життя свого часу. Перебуваючи за кордоном, владика не забував про церковне життя своєї Батьківщини – України. Він листувався з українськими ієрархами, до кінця свого життя вболівав за долю рідної Української Церкви, схвалював ідею, що в незалежній Україні повинна бути своя, незалежна Церква. Тому з самого початку становлення незалежної від Московської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату митрополит Анатолій (Дублянський) неодноразово допомагав своїм землякам у розбудові церковного життя, роблячи щирі пожертви на побудову нових храмів. Окрім фінансової допомоги, деякі парафії отримували в дарунок від митрополита священничі ризи та церковну утвар. Зокрема, парафія Святителя Миколая у місті Луцьку, окрім грошової допомо-

ги, отримала від владики у подарунок Євхаристійний набір: чашу, дискос, лжицю, копіє і звіздичу, які до сьогодні використовуються за богослужіннями. «...Чаша була виконана у Німеччині, а інше подароване мені було з Греції» – пізніше згадував митрополит Анатолій [1].

Із великим захопленням митрополит Анатолій цікавився розвитком богословської освіти у духовних семінаріях в Україні [2; 3]. Найбільше допомоги від митрополита Анатолія в час свого відродження отримала Волинська духовна семінарія (з 2011 р. – Волинська православна богословська академія). Окрім фінансової допомоги, у 1993 р. від владики семінарія отримала в дарунок його церковно-релігійну бібліотеку, яка значно збагатила книжкові фонди духовного навчального закладу [4]. Також за кошти владики у 1995 р. була написана ікона Пресвятої Богородиці з младенцем Ісусом, яка сьогодні розміщена в одному з коридорів Волинської православної богословської академії (м. Луцьк). До кінця своїх днів митрополит Анатолій продовжував фінансувати Волинську духовну семінарію: «Щодо моїх пожертв на семінарію Української Православної Церкви Київського Патріархату в Луцьку, то я це роблю дуже радо і, поки буду жити, буду це робити, а в тестаменті також записав дещо на семінарію» [2].

Окрім цього, не забував митрополит Анатолій допомагати фінансово дітям-сиротам з Волині.

Висновки. Таким чином, митрополит Західноєвропейський і Паризький Анатолій (Дублянський) доклав чимало зусиль для розвитку та становлення Української Церкви та богословської освіти в Україні, а його меценатська діяльність була спрямована на підтримку й допомогу тим, хто залишився на рідній для нього Україні.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області. Ф. Р. 3441. Оп. 1. Спр. 185. Лист Анатолія Дублянського від 4 квітня 1996. Арк. 28.
2. Лист митрополита Анатолія (Дублянського) до архієпископа Луцького і Волинського Якова (Панчука) від 27 червня 1995 року. Волинський краєзнавчий музей. Інв. № ДМ–33785.
3. Лист митрополита Анатолія (Дублянського) до митрополита Луцького і Волинського Якова (Панчука) від 10 травня 1996 року. Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. 1 арк.
4. Список книжок і брошур релігійного і церковного змісту з бібліотеки архієпископа Анатолія (Дублянського) в Новому Ульмі. Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. 7 арк.
5. Шляхи мого життя. Волинський краєзнавчий музей. Інв. № ДМ–33727.

Харицька Н. О. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Шабала Я. М. – д. і. н., професор, завідувач кафедри археології, давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Проблеми збереження історико-культурної спадщини Олики

Постановка проблеми. Олика вперше згадується в Іпатіївському літописі у 1149 р. На території смт Олика (Волинська обл.) знаходиться велика кількість об'єктів культурної спадщини, що охороняються на загальнодержавному рівні: замок князів Радзивілів, костели Св. Петра та Св. Трійці. Ефективне збереження, відновлення та відповідне використання цих об'єктів, розташованих в межах цього історичного поселення, потребує наукового і фахового підходу, а також популяризації спадщини та інформування місцевої громади про її історико-архітектурну цінність. Подальших досліджень і ревіталізації потребує середовище містечка, насамперед замок князів Радзивілів та цінна історична житлова забудова, зокрема збереження її архітектурно-стилістичних характеристик, здійснення пам'яткоохоронних заходів щодо різних об'єктів, пов'язаних з історичною пам'яттю етнічних груп, що були членами громади в минулому.

Архітектурно-містобудівний розвиток Олики був і залишається об'єктом наукового зацікавлення вітчизняних та зарубіжних дослідників. Дану проблему досліджували В. Гика, В. Жовтянський, Б. Колосок, С. Терський, П. Ричков.

Мета дослідження. Дослідити об'єкти історико-культурної смт Олика Волинської області, здійснити комплексний аналіз розвитку його архітектури, проаналізувати проблеми збереження основних архітектурних пам'яток міста та окреслити шляхи їх вирішення.

Результати дослідження. Активний архітектурно-просторовий розвиток міста розпочався у XVI ст. і був пов'язаний з формуванням системи укріплень і спорудженням замку [7, с. 4]. У 1564 р. будується чотирикутна фортеця з бастіонами по кутах – одна з перших в Україні [6, с. 10]. Визначено три етапи архітектурного розвитку міста: перший – сер. XVI ст. – поч. XVII ст., другий – XVIII ст., третій – кін. XIX ст. – сер. XX ст. [3, с. 449]. Протягом 1558–1567 рр. у місті була

збудована фортеця з бастіонами, яка при Альберті Радзивілли, у 1656 р., була перебудована в палац [5, с. 16]. Під час Другої світової війни, у 1944 р., палац було спалено, а відбудовано у 1960-х рр. (для потреб психіатричної лікарні). З'ясовано, що костели Св. Петра та Св. Трійці є одними з ранніх зразків римо-католицького храмобудування на Волині. Костел Св. Трійці (1635 р.) було побудовано за проектом відомих італійських архітекторів Бенедетто Моллі та Джованні Маліверна. Доведено, що завдяки вигідному географічному розташуванню (Клеванський шлях та маршрут з Європи у Азію), в Олиці активно розвивалась торгівля, діяли базари [4, с. 254].

Основними викликами для збереження історико-культурної спадщини Олика є – руйнація пам'яток (внаслідок дій людини та природних чинників), відсутність дій спрямованих на підтримання більшості пам'яток у належному фізичному стані і низький загальний рівень поінформованості жителів про архітектурну спадщину, сучасний стан та перспективу відродження пам'яток [2, с. 7]. Зусиллями дослідника П. Жуковського був створений музей минулого Олика. Однак зараз лишилися лише фотографії та багато паперових матеріалів в приміщенні сучасної школи [1, с. 449].

Сформовано наступні шляхи подолання проблем історико-культурної спадщини смт. Олика:

- реконструкція колишньої ринкової площі, реставрація цінної житлової забудови;
- реставрація колегіального костелу Святої Трійці;
- створення на базі замкових споруд музейно-туристичного багатофункціонального закладу (розвиток туризму);
- відновлення втрачених елементів замку (веж, лоджії, бастіонів);
- функціональне пристосування замкових корпусів до сучасних потреб;
- проведення археологічних розкопок на території населеного пункту (консервація та експонування знахідок).

Висновки. Олика має багату історію. На території містечка знаходиться чимала кількість архітектурних пам'яток (костели, ратуша, палац) з різних історичних епох. Через людську недбалість, природні катаклізми, пам'ятки руйнуються. Аби від реставрувати/зберегти культурну спадщину Олика, потрібно дві речі – кошти та увагу спільноти.

Джерела та література

1. Боярчук П. О. Радзивілли і стара Олика. Луцьк: Надстир'я, 2013. 504 с.
2. Власюк О. Є. Проблема ревіталізації історичного ядра смт. Олика Волинської області // Студент. вісн. НУВГП. 2018. Вип. 2 (10). С. 6–8.
3. Гика В. Історія Олики від найдавніших часів до сьогодення в документах державного архіву Волинської області. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України: зб. наук. ст. / Управління культури і туризму Волинської облдержадміністрації. Луцьк, 2006. Вип. 18. С. 102–118.
4. Жовтянський В. А. Історична Олика та її пам'ятки // Праці Центру пам'яткознавства. 2014. Вип. 25. С. 253–273.
5. Колосок Б. Природна підоснова як чинник містобудівного розвитку Олики // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України: матеріали XVIII Волин. наук.-практ. істор.-краєзн. конф.: наук. зб. Луцьк, 2006. С. 15–17.
6. Рачков П. Еволюція оборонної архітектури Олики: спроба періодизації // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України : наук. зб.: матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. (25 квіт. 2006 р., м. Луцьк – смт Олика). Луцьк, 2006. С. 8–13.
7. Терський С. Олика: історичний нарис. Серія «Літописні міста Волині». Вип. 1. Львів: Новий час, 2001. 52 с.

Швець І. – аспірант СНУ імені Лесі Українки
Шваб А. Г. – д. і. н., професор кафедри нової
та новітньої історії України
СНУ імені Лесі Українки

**Соціально-економічні причини міграції населення
Волинської губернії на схід Російської імперії в кінці XIX –
на початку XX століття**

Постановка проблеми. Міграційна історія держави і Волині зокрема є предметом аналізу багатьох істориків, проте, більшість досліджень мають узагальнюючий характер і не відтворюють регіональних особливостей цього процесу.

Мета публікації – дослідити соціально-економічні причини міграції населення Волинської губернії на Далекий Схід в зазначених хронологічних межах.

Результатом даної публікації має стати узагальнення існуючих досліджень, які розкривають природу соціально-економічних причин

міграції та створення власної науково-теоретичної основи для подальшого дослідження причин переселенської активності волинян у досліджуваній період.

Кінець XIX – початок XX ст. для Російської імперії був новим етапом розвитку. Відбулись значні події у житті країни, а саме Перша світова війна, Російсько-японська війна, економічні кризи, революції, будівництво залізниць, аграрна реформа, всі ці моменти збіглися з найбільшим переселенським рухом на схід Російської імперії. Переселення на Далекий Схід мало декілька етапів, пік припав на 90-ті роки XIX ст. Це було пов'язано з добудовою Транссибірської магістралі, а також з широким селянським рухом і голодом, що повторювався в країні з 1891 р. Першопричинами переміщення населення були соціально-економічні, демографічні та політичні фактори.

Деякі дослідники, а зокрема Ю. Аргудяєва, вважають основною причиною переселення – соціально-економічне становище країни. Гострота аграрних протиріч у Європейській Росії, передусім, пов'язана з малоземеллям та безземеллям сільської бідноти [1, с. 93]. Крім того дослідники аграрної історії, зокрема Я. Шабала, стверджують, що природний приріст населення став додатковим тягарем на сфері сільського господарства, спричинив аграрне перенаселення, зумовив ще більше скорочення земельних наділів. Так з 1905-го по 1914 р. населення губернії виросло на 20 %. Приріст сільського населення становив 19 %, міського 0,9 %. Як наслідок відбулось подрібнення селянських наділів, оскільки тогочасний порядок вимагав поділу господарств, між всіма дорослими синами господаря [2, с. 77].

Поглиблює розуміння природи соціально-економічних чинників міграції населення в межах Російської імперії волинський дослідник А. Шваб. Зокрема, він зазначає, що переселення волинян було зумовлене збереженням в Росії відсталих напівфеодальних відносин у сфері сільського господарства, низькими темпами модернізації виробничих і соціально-економічних відносин, які насамперед проявились у повільній індустріалізації та урбанізації, що в свою чергу породило домінування сільського населення над міським. Підтвердження цієї думки знаходимо в даних Статистичного щорічника Росії за 1904 р., які демонструють, що сільське населення Волині становило 92,5 %, а міське відповідно 7,5 % [4, с. 84–86]. Низький темп модернізації впливав на структуру зайнятості населення. За даними перепису населення 1897 р. близько 75 % волинян працювали в аграрному секторі, мисливстві, рибальстві і лише 8,2 % у промисловості. Слід звернути

увагу також на офіційну статистику великої кількості безробітних серед волинян, які проживали у сільській місцевості та погіршували стан зайнятості на селі. Ці показники були одними з найгірших в імперії [3, с. 223].

Отже, аграрний сектор Російської імперії і Волинської губернії зокрема нагромадив негативні явища, які стримували загальний економічний розвиток держави. Зубожіння селянських мас породжувало соціальні конфлікти і погіршувало політичне становище в імперії. Одним з шляхів вирішення проблеми стало стимулювання населення до переїзду в мало заселенні східні райони імперії.

Висновки. Проаналізувавши ситуацію ми робимо висновок, що соціально-економічна сутність міграційних рухів населення Волинської губернії полягала, не тільки у потребі робочої сили і заселенні віддалених територій, а також у потребі мігрантів покращити матеріальне становище і змінити свій соціальний статус.

Джерела та література

1. Аргудяєва Ю. Етнодемографічна історія українців південної частини Далекого Сходу Росії(друга половина 19 – початок 20 століття) // Народна творчість та етнографія. 2010. № 2. С. 920–100.
2. Шабала Я. Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки: монографія. Луцьк: Волин. мистецька агенція «Терен», 2012. С. 77.
3. Шваб А. Участь населення Волинської губернії в колонізації Сходу Російської імперії // Модернізаційні процеси на Волині в ХІХ – на початку ХХ століття: зб. наук. пр. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 222–223.
4. Статистический Ежегодник России. 1904 год. Санкт-Петербург, 1905. С. 82–111.

Шотік О. О. – студент V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки;

Ленартович О. Ю. – д. і. н., професор кафедри нової та новітньої історії України, СНУ імені Лесі Українки

Ідеологічні протиріччя ОУН(м) та ОУН(б): причини розколу

Постановка проблеми. Нині в Україні зусилля вітчизняних науковців зосереджені на відтворенні історії нашої держави. Актуальним завданням є об'єктивне висвітлення ОУН.

У трактуванні причин ідеологічного розколу ОУН висловлюються різні, часто діаметрально протилежні погляди.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з історії ОУН 1929–1945 рр., причини їх ідеологічного розколу залишаються недостатньо висвітленими, що і зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати ідеологічні протиріччя ОУН(м) та ОУН(б), встановити причини розколу організації.

Результати дослідження. Минає півроку від початку світової війни, і ОУН зазнає розколу, який відбувся з лютого по серпень 1940 р. і беззаперечно негативно відбився на тогочасному українському національно-визвольному русі [3, с. 47].

Більшість дослідників схиляється до думки, що причиною розколу були насамперед внутрішні розбіжності між старшим поколінням УВО-ОУН, які здебільшого перебували на еміграції, та молодшим, т. зв. крайовиками; різні погляди лідерів – А. Мельника та С. Бандери і їх прибічників на перспективу діяльності організації в умовах розгортання війни і т. ін.

Так, в Енциклопедії Українознавства стверджується: «У 1940 році стався розкол в ОУН на еміграції на тлі тактичних, психологічних та персональних розбіжностей, що почали наростати вже у 1930-х рр.» [2, с. 1865].

Ще на початку 30-х років голова ОУН відзначив дві тенденції в розвитку організації: еміграційно-політичну і краєву-бойову. З часом вони починають вступати між собою у протиріччя, відбувається розходження Проводу Українських націоналістів і Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ.

Неминучість розколу в організації передбачав і сам Є. Коновалець. Звертаючись до одного зі своїх соратників він писав: «Товаришу Бойків! Зближається нова війна, що нас розділить. Ми знайдемося по обидвох боках фронту, але завжди всі мусимо змагати до одного і того самого – боротися за здійснення нашого національного ідеалу – самостійної соборної України» (1938 р.) [4, с. 11].

Після загибелі Є. Коновальця оголосили «усний заповіт», який ніби залишив Є. Коновалець, за яким на пост голови ОУН рекомендувався полковник А. Мельник.

В січні 1940 р. С. Бандера та провідник КЕ на ЗУЗ Тимчій-Лопатинський в Римі зустрічаються з А. Мельником.

А. Мельник відмовився усунути з Проводу ОУН Я. Барановського та О. Сеніка, а також висловив думку, що має надію на допомогу Німеччини щодо звільнення України від більшовиків [1, с. 86].

Р. Шухевич, С. Ленкавський, Я. Стецько, Б. Кравців, М. Климишин дійшли висновку, що А. Мельник був залежний і повністю контрольований О. Сеніком та Я. Барановським. Тоді 10 лютого 1940 р. в Кракові зійшлися на нараду чільні діячі ОУН (колишні провідники і члени краєвих та окружних езекутив) і створили Революційний Провід (РП) ОУН на чолі з С. Бандерою.

10 серпня 1940 р. С. Бандера надсилає листа А. Мельнику, в якому детально викладає свою позицію. С. Бандера згодився на підпорядкування голові ПУН, однак той дав доручення звільнити з організації деяких її членів, а саме С. Бандеру, Л. Стецька та Р. Ярого.

З початком німецько-радянської війни бандерівці проголошують у Львові 30 червня 1941 р. історичний Акт відновлення Української держави, який підтримало практично все населення Галичини та Волині.

Знову ж таке вирішення конфлікту не входило в плани ворогів України.

Німецькі спецслужби сприяють поширенню відозв, в яких мельниківців називають зрадниками проголошення держави і посібниками більшовиків, а бандерівців – вбивцями. Московська розвідка дає завдання своїм агентам співпрацювати з гестапо, проводити діяльність, скеровану проти оунівців.

Німці заарештовують С. Бандеру, Я. Стецька, С. Ленкавського та інших їх соратників. Деякі мельниківці ідуть на службу до німців: З. Книш, С. Чучкевич та ін. Були випадки видачі ними бандерівців німецькому гестапо.

Отже, враховуючи все вище згадане, можна зробити такі **висновки:**

- 1) у період 1939–1941 рр. відбувся ідеологічний розкол у лавах ОУН;
- 2) було створено Революційний провід під керівництвом С. Бандери. А. Мельник очолив помірковану частину організації;
- 3) розбіжності стосувалися головним чином стратегії боротьби;
- 4) бандерівська організація хоча і передбачала можливість тактичної співпраці із Німеччиною, але опиралася на власні сили, визначивши для себе основним ворогом радянську владу і у подаль-

шому вона перейшла до збройної боротьби проти окупаційної влади, робила спроби створити демократичне представництво – революційний парламент «Українську головну визвольну раду» та ін.

Джерела та література

1. Гаврилів І. О. Розкол в ОУН та його наслідки // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». 2000. Вип. 6. С. 84–92.
2. Енциклопедія Українознавства. Львів, 1996. Т. 5. 2102 с.
3. Зайцев О. Ідеологія і політична стратегія ОУН до 1939 року // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. Вип. 22. С. 47–65.
4. Іванчівський В. Початок формування ідеології ОУН: Перший Конгрес українських націоналістів // Емінак. 2014. № 1/2. С. 42–45.

Яковчук В. О. – студентка II курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Інформаційна безпека Співдружності Незалежних Держав

Постановка проблеми. У загальноприйнятому сенсі термін «інформаційна безпека» означає захищеність особистості, суспільства та держави від деструктивних та інших негативних впливів в інформаційному просторі. Водночас інформаційний складник є важливим компонентом національної безпеки.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, став поштовхом для становлення інформаційного суспільства. Як у всьому світі, так і в країнах, що входять в СНД, неминуче призвело до того, що перед державами постало нове завдання – забезпечення інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека робить активний вплив на стан політичної економічної, військової та інших складових національної безпеки держав учасників СНД. В той же час інформаційна безпека є самостійною сферою безпеки Співдружності Незалежних Держав, в якій необхідно забезпечити захист інформаційних ресурсів, систем їх формування, поширення і використання.

Мета дослідження полягає в аналізі системи забезпечення інформаційної безпеки Співдружності Незалежних Держав.

Результати дослідження. Після розпаду СРСР та ліквідації відповідних структур, діяльність яких була пов'язана з інформаційною безпекою, інформаційна безпека стала одним із основних аспектів діяльності Співдружності Незалежних Держав. Зокрема, у військовій галузі співпраці держав-учасниць Співдружності було підписано найбільшу кількість нормативно-правових документів, пов'язаних із захистом інформації та міждержавним інформаційним обміном.

Радою Голів Держав, було прийнято Статут СНД, який є чинним у теперішній час. Згідно з Угодою та Статутом, метою Співдружності стали розвиток рівноправного і взаємовигідного співробітництва у багатьох галузях, сприяння широкому інформаційному обміну й дотримання взаємних зобов'язань.

СНД, як складова забезпечення інформаційної безпеки країн – учасниць Співдружності, звертає достатню увагу на питання забезпечення інформаційної безпеки, проте через недосконале законодавство у сфері інформації та інформатизації держав-учасниць СНД, це питання вирішується повільним темпом [0, с. 37–40].

Після підписання низки установчих документів СНД, нормативно-правова діяльність в інформаційній сфері здійснювалась за трьома визначеними напрямками: створення загального інформаційного простору СНД, формування системи інформаційної безпеки (зокрема, інформаційної безпеки у військовій сфері) та регулювання міжнародного обміну інформацією.

Розробка стратегій міжнародного співробітництва у сфері інформаційної безпеки СНД свідчить про зміну політичних позицій провідних акторів міжнародних відносин, трансформацію пріоритетів забезпечення інформаційної безпеки на регіональному рівні [0, с. 51].

Найголовнішу роль у міжнародному співробітництві в інформаційній сфері держав-учасниць Співдружності відіграло: Положення про співробітництво держав-учасниць Організації Договору про колективну безпеку в сфері забезпечення інформаційної безпеки (Москва, 10 грудня 2010 р.) [0].

Висновки. Отже, за результатами даного дослідження можна сформулювати висновок, що для Співдружності Незалежних Держав забезпечення інформаційної безпеки є найважливішим пріоритетним завданням, що забезпечить національну безпеку Співдружності Незалежних Держав, оскільки потужна інформаційна безпека становить потужну національну безпеку Співдружності Незалежних Держав.

Після розпаду СРСР, інформаційна безпека стала одним із найголовніших аспектів діяльності СНД, в результаті чого було підписано багато законодавчих актів, що стосуються інформаційної безпеки Співдружності Незалежних Держав.

Також, з вище сказаного, можна зробити висновок, що СНД найбільше приділяє увагу військовій галузі у сфері забезпечення інформаційної безпеки, адже військова галузь в інформаційній сфері СНД це – основний суб'єкт, який становить забезпечення інформаційної безпеки СНД. Більшість нормативно-правових актів щодо регулювання захисту інформаційного простору стосуються військової галузі.

Джерела та література

1. Гапаєва О. Л. Інформаційна безпека на пострадянському просторі: системно-історичний аналіз // Grani. 2016. С. 37–41.
2. Макаренко Є. А. міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки: регіональний контекст. 2011. С. 51–61.
3. Решение Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности о Положении о сотрудничестве государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности в сфере обеспечения информационной безопасности. 2010. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_167

Гарасимець Т. П. – студентка V курсу факультету історії, політології та національної безпеки СНУ імені Лесі Українки

Ескоріал: колекція Філіпа II Габсбурга

Постановка проблеми. Дослідження історії музейної справи неможливе без вивчення домузейної епохи та ролі відомих постатей у зібранні зразків культурної спадщини. Однією з таких постатей був Філіп II Габсбург.

Мета дослідження – аналіз колекції Філіпа II та її впливу на становлення музейної справи в Іспанії.

Результати дослідження. Успадкувавши художні зібрання свого батька Карла V, іспанський король Філіп II Габсбург (1527–1598 рр.), продовжив розпочату справу. Філіп II отримав хаотичне зібрання предметів середньовічного зразка, але у процесі колекціонування перетворив його в ренесансне зібрання досить високого рівня. Зміст колекцій короля відображено в збережених інвентарних описах замку Ескоріал, будівництво якого розпочалося в 1563 р. Даний проект був задуманий королем як місце поховання його батька, а також як монастир і палац [3].

У колекції Філіпа II були широко представлені твори італійського, фламандського та іспанського мистецтва. Велика їх частина була придбана агентами короля, але частина колекції була успадкована. До неї входили твори Тиціана, а також колекція його тітки Марії Угорської, правительки Нідерландів [1, с. 130]. Король захоплювався талантом Тиціана і час від часу замовляв картини. Існує навіть легенда, що одного разу, працюючи, Тиціан впустив пензля на землю, а Філіп II підняв її зі словами: «Прислужити Тиціану почесно навіть для імператора». По-особливому іспанський король цінував творчість Ієроніма Босха. У пошуках його картин, він відряджав своїх підданих на Батьківщину художника, завдяки чому його зібрання налічувало сорок робіт митця. А «Сім смертних гріхів» король навіть повісив у своїй спальні [4].

Філіп II запрошував в Ескоріал майстрів з Риму, Болоньї, Флоренції, Генуї, Кремони. Лука Камбіазо, Ромуло Чинчиннаті, Федеріко Цуккарі та інші творили фрески та прикрашали Ескоріал картинами. Проте всі повинні були підкорятися волі і смакам короля, який був проповідником Контрреформації. Відповідно картини в Ескоріалі були або релігійної тематики, або ж сюжетами прославляли династію Габсбургів. Наприклад, у «Залі війни» стіни прикрашав батальний живопис, який зображав походи часів Філіпа II. Ці величезні композиції нагадували карти і воєнні плани з оборонними спорудами, гарматами та швидкими вершниками. У частині палацу, де розташовувався монастир, італійський художник Пеллегріно Тібальді створив фрески, присвячені євангельським сюжетам. Зображені фігури виглядали спокійними та величними, що дуже подобалося монарху [2, с. 63].

Під склепіннями Ескоріалу Філіп II зібрав чимало безцінних для християнства того часу реліквій (у тому числі глиняну посудину, в якій Ісус перетворив воду на вино; руку святого Антонія і навіть камінь з сечового міхура святого папи Пія V) [4]. У палаці можна було побачити зібрані королем зразки озброєння й античні твори мистецтва, карти і медалі, гравюри й малюнки, скульптуру та ювелірні вироби, килими, створені тогочасними майстрами.

Дуже цікавою була бібліотека, зібрання якої нараховувало тисячі книг і дорогоцінних грецьких, латинських, арабських, єврейських та іспанських рукописів. Всі вони зберігалися в шафах, зроблених за малюнком Хуана де Еррера. Стеля була розділена арками на сім частин та прикрашена фресками Тібальді та Кардуччі. Сім частин плафона зображали сцени з алегоричними фігурами – Граматикою, Риторикою, Діалектикою, Арифметикою, Геометрією, Астрономією та Музикою в оточенні філософів, вчених та персонажів з Біблії та міфології [2, с. 64].

Розміри і різноманітність предметів колекції короля Філіпа II вразили італійського художника і теоретика мистецтва Дж. П. Ломаццо, який, відвідавши Ескоріал у 1590 р., відгукувався про палац так: «На стільки багато картин, скульптур, дорогоцінних предметів, книг і зброї було в цьому музеї, що моя уява була вражена їх оглядом».

Ці зібрання були доступнішими для відвідувачів, аніж інші королівські колекції Європи. Зібрання Ескоріалу, за свідченнями сучасників, оглядали не лише послі і політичні діячі, а й художники і прості люди. Доступ широкої публіки був дозволений в Ескоріал тому, що там був представлений релігійний живопис. Іспанія, як като-

лицька країна, дбала про релігійне виховання своїх підданих. Цей замок Р. Л. Кейджен назвав «музеєм благочестивого мистецтва». Насправді ж Філіп II збирав не лише твори релігійного змісту, а й світського. Але такі предмети вже були розміщені в замиському королівському палаці Ель Прадо та інших резиденціях, і милуватися ними могла лише придворна публіка.

Культуролог В. П. Грицкевич вважає, що на таку концепцію представлення королівських колекцій вплинули рекомендації радників Філіпа II, зокрема колекціонера і письменника Феліпе де Гевари. У своєму творі «Коментарі про живопис» він радив, щоб закриті в королівських палацах твори мистецтва були доступні його людям [1, с. 131–132].

Висновки. Отже, сучасний музей в Ескоріалі багато чим зоб'язаний саме Філіпу II. Жоден інший іспанський король не вклав стільки зусиль і ресурсів у розвиток колекціонування як він. Важливим є те, що експозиція була частково систематизована. Відповідно розроблялася певна музейна програма, що стало вагомим поштовхом для розвитку музейної справи не лише в Іспанії, але й у світі.

Джерела та література

1. Грицкевич В. П. История музейного дела. В 3-х ч. Ч. 1: История музейного дела до конца XVIII века. Санкт-Петербург: СПбГУКИ, 2004. 406 с.
2. Левина И. М. Искусство Испании: очерки истории и теории изобразительных искусств. Москва: Искусство, 1966. 268 с.
3. Палац Ескоріал: вінець іспанського відродження. URL: <http://travelworld.org.ua/articles/palats-eskorial-vinets-ispanskooho-vidrozhennya/> (дата звернення: 28.03.2019).
4. Филипп II Габсбург. URL: https://artchive.ru/artworkers/1867~Filipp_II_Gabsburg (дата звернення: 28.03.2019).

Данилюк М. В. – магістр I курсу
факультету культури та мистецтв
СНУ імені Лесі Українки;

Панасюк С. Л. – к. п. н., доцент кафедри
історії, теорії мистецтв та виконавства
СНУ імені Лесі Українки

Виховання емоційної чутливості до музики в класі баяна

Постановка проблеми. У сучасній музичній педагогіці склалася обґрунтована система поглядів на те, що переконувати музикою мож-

на лише шляхом осмислення почутого. Тому важливо в процесі фахової підготовки баяніста формувати емоційну чутливість до музики, як необхідної умови повноцінного художнього сприймання.

Мета дослідження – окреслити педагогічні умови, за яких можливе виховання емоційної чутливості до музики у студентів в класі баяна.

Результати дослідження. Естетичне сприймання музики здійснюється через емоції, а відокремлений від інших чуттєвих та мислительних процесів слух є лише органом відчуття, аналізатором, через який в кору головного мозку надходять сигнали зовнішнього впливу.

Переживання музики є не що інше, як чуттєве проникнення в її життєвий зміст, який без емоційним шляхом не можна ні виразити, ні сприйняти. Емоція, вважав Л. С. Виготський, володіє здатністю підбирати враження, думки й образи, які співзвучні тому настрою, що володіє нами у дану хвилину [2].

Виховання художніх емоцій є однією з важливих проблем музичної педагогіки. «Потрібно викликати емоційну реакцію на мелодію, – писав В. Сухомлинський, – і поступово переконати дітей, що краса музики має своїм джерелом красу навколишнього світу» [4, с. 172].

Оптимальними умовами для розвитку художніх емоцій є цілеспрямована музично-виконавська діяльність, в якій панує атмосфера захоплення музичним твором і систематичне тренування всього комплексу чуттєвих здібностей студента (музичного слуху, емоційного відгуку на музику, образної уяви, художнього смаку).

Атмосферу захоплення музичним твором в класі баяна викладач може створювати різними методами. Це і цікава емоційна розповідь про музичний твір, і безпосереднє виявлення почуттів захоплення, задоволення від роботи над твором, виявлення відповідної мимічної реакції тощо. Наприклад, у процесі роботи над баянними творами В. Золотарьова можна привернути увагу студента до вдало використаних композитором зображальних прийомів. Серед них: колаж, вібратор, міхове тремоло, яке пов'язане з багатством визначень художніх образів-настроїв [3].

Висновки. Отже, в емоційному вихованні необхідно врахувати такі моменти: відмінність художніх емоцій від супутніх (ситуаційних). Виконавець у процесі виступу переживає не тільки ті образи, котрі відтворює, але й стан артиста (ситуаційні емоції), тому важливо, щоб домінували художні емоції під впливом запланованих завдань;

Індивідуальний характер емоцій (виконавцям, у яких домінує емоційна обдарованість, слід більше слідкувати за моторно-фізичним саморегулюванням виконавського процесу і навпаки);

Поступовість визрівання художніх емоцій в процесі роботи над твором (в процесі художньо-педагогічного і виконавського аналізу емоційно-образний зміст твору буде збагачуватися окремими переживаннями, які необхідно об'єднати і втілити у цілісній переконливій інтерпретації музичного твору).

Джерела та література

1. Береза А. В. Формування самостійності майбутнього вчителя музики в класі основного інструмента. Київ: РНМК, 1991. 179 с.
2. Верещагіна О. Е., Маринчук Т. Т. Засоби музичної виразності та їх роль у процесі формотворення. Вінниця, 2000. 134 с.
3. Давидов М. А. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста. Київ: Муз. Україна, 1997. 187 с.
4. Сухомлинський В. О. Про виховання. Київ, 1997. 220 с.

Жук О. І. – студентка IV курсу факультету культури і мистецтв СНУ імені Лесі Українки;
Ігнатова Л. П. – к. мист., доцент кафедри історії, теорії мистецтв та виконавства СНУ імені Лесі Українки

Аматорське і академічне мистецтво

Постановка проблеми. В Україні, як і у світі загалом, дуже багато творчих людей. Але рано, чи пізно перед кожним з них постає питання вибору професії. І тут спостерігається дві тенденції – чи пов'язати своє життя і професію з талантом, чи все таки залишити свій поклик на рівні «хоббі», сподіваючись, що з цього може вийти щось більше. Не винятком стали й творчі люди у галузі музики, звідси: музиканти-аматори та музиканти-професіонали. Тому **мета дослідження** – визначити головні ознаки аматорського та академічного мистецтва на прикладі творчої діяльності таких естрадних співаків як Святослав Вакарчук та Олександр Пономарьов.

Аматорське мистецтво – це індивідуальна чи колективна творча діяльність непрофесіоналів, яка не є для них основним заняттям. Як

зазначено вище, на противагу цьому мистецтву виступає професійне мистецтво. Професійне або академічне мистецтво – це індивідуальна чи колективна творча діяльність професіоналів, які володіють спеціальними знаннями та навичками, у нашому випадку мають музичну освіту. Щоб нам було легше зрозуміти суть двох понять, порівняємо творчість двох українських співаків О. Пономарьова та С. Вакарчука.

Святослав Іванович Вакарчук народився 14 травня 1975 р. у Мукачеві. Український музикант, вокаліст, лідер гурту «Океан Ельзи», композитор, громадський діяч, кандидат фізико-математичних наук. Два роки займався у музичній школі за класом скрипки, паралельно навчаючись гри на баяні. Закінчив фізичний факультет Львівського університету, друга вища освіта – економіст-міжнародник.

Олександр Валерійович Пономарьов народився 9 серпня 1973 р. у Хмельницькому. Український співак, телеведучий, музикант, композитор, актор, продюсер. Закінчив Хмельницьке музичне училище по спеціальності хормейстер і Львівську консерваторію ім. М. Лисенка: факультет вокалу.

Ці два музиканти широко відомі в Україні, але дуже різні. Підхід, яким вони керуються при створенні своїх пісень, чітко простежується в змісті творів, методах та організаційних формах роботи. Коли С. Вакарчук висвітлює проблематику, породжену покликом серця та поривами душі, то О. Пономарьов вибудовує чітку послідовність дій, здобуту в процесі навчання.

Тематика пісень музикантів різноманітна. Тут можна знайти пісні про любов, не лише до жінки, а й до Батьківщини, матері, життя, про національну свідомість та патріотизм. Здавалося б, що теми пісень виконавців збігаються, але не варто забувати, що мелодика та ритміка творів кардинально відрізняється. С. Вакарчук пише і виконує свої пісні у таких жанрах як джаз, рок, поп-рок. О. Пономарьов дотримується усталених правил академічного співу, чим і викликана основна відмінність сприймання самої пісні, її тексту та підтексту. По-різному прослідковується ліричне «я» у тексті та, як наслідок, аудиторія слухачів. Не варто забувати, що пісня не існує без акомпанементу, тому що саме він визначає характер і стиль пісні. Творчість О. Пономарьова має спокійний, розмірений характер, що досягається використанням скрипки, саксофону, фортепіано у своїх інструментальних аранжуваннях. А у С. Вакарчука спостерігаємо більш драйвові інструменти, такі як електрична гітара, бас-гітара, барабани, що визначають індивідуальні риси його стилю.

Результати дослідження. Завдяки спеціальній освіті музикант чітко уявляє свою творчу діяльність. Він ніколи не зупиняється, вибудовує шлях, що забезпечить успішну кар'єру, не боїться провалу. Тоді як аматор практикується стільки, скільки вважає за потрібне, намагається дострибнути до своєї мрії та лякається невдач.

Висновки. Отже, здавалося б, що у професіоналів набагато більше шансів бути відомими та успішними, але не варто забувати, що серед широкої глядацької аудиторії дуже мало майстрів музичної справи, а набагато більше любителів музики.

Іванова О. О. – аспірант Київського інституту проблем сучасного мистецтва НАН України;
Чібалашвілі А. О. – к. мист., учений секретар Київського інституту проблем сучасного мистецтва НАН України

Фестиваль як спосіб мистецької комунікації

Постановка проблеми. Фестиваль у сьогоденні української культури, покликаний виконати роль рятівника мистецької традиції. Водночас діапазон функцій, що їх виконання покладається на українські фестивалі, досить великий: від вирішення вузько професійних завдань до розв'язання соціокультурних проблем сучасного мистецького середовища.

Мета – розглянути феномен фестивального руху як спосіб мистецької комунікації.

Результати дослідження. Маючи на меті популяризацію тих або інших мистецьких проектів серед широкої аудиторії, фестивалі формують новий регламент культурного життя, нову модель споживання мистецтва та задоволення культурних потреб: якщо раніше публіка «існувала» в часовому вимірі від концерту до концерту, від гастролей до гастролей, від сезону до сезону, то тепер часто – від фестивалю до фестивалю.

Фестивалі як форма існування музичного и фольклорного мистецтва утворили своєрідну альтернативу концертним сезонам.

Великий тлумачний словник сучасної української мови також визначає фестиваль як масове свято, на якому показують досягнення

певного виду мистецтва; показ, огляд досягнень якого-небудь виду мистецтва. Відомо, що найпершими були музичні фестивалі у Великій Британії (Лондон, 1709), пов'язані з церковною музикою.

Визначаючи поняття фестивалю, П. Паві вказує на його зв'язок з афінськими (діонісійськими) святами, під час яких розігрувалися комедії, трагедії та виконувалися дифірамби, що утворювали найцікавіший момент розваг. Фестиваль перейняв від цих щорічних подій певну урочистість, характер винятковості та пунктуальності.

Спробуємо пояснити явище фестивалю, виходячи з етимології слова та з огляду на сучасний контекст його застосування. Латинські поняття «feast» та «festival» спочатку були тотожними і означали буквально «свято». З часом «feast» закріпилося за релігійними святами, а «festival» набуло сучасного значення, зберігши обов'язковий елемент святковості та урочистості. Однак фестиваль відрізняється від свята як такого, по-перше обов'язковою присутністю тематики, і, по-друге, – наявністю певного суб'єкта-організатора, одного або декількох (якщо для свята підставою можуть бути традиції, пам'ятні дати і т. ін.). Отже, фестиваль можна визначити як організований захід з елементом святковості, що має визначену тематику (одну або декілька).

Говорячи про значення фестивалів, не слід забувати, що воно залежить від багатьох факторів – тематики, початкових цілей організаторів, масштабів залученої аудиторії та висвітлення у засобах масової інформації. Проте можна припустити, що одну з своїх функцій – комунікативну – фестиваль виконує в будь-якому випадку: існує деяка група людей, залучена до його організації та участі, відбуваються події, пов'язані з його тематикою, фестивальний простір збирає різних, знайомих і незнайомих між собою людей. Великі міжнародні фестивалі, розраховані на представників багатьох різних вікових, етнічних, професійних груп, мають особливе значення в комунікаційному контексті, зокрема сприяють розвитку толерантності та знищенню стереотипів.

Як окремий вид комунікації можна виділити взаємодію артиста і глядача, що активно відбувається під час мистецьких фестивалів. Саме вони, на відміну від окремих концертів, виставок, кінопоказів забезпечують можливість поєднання в єдиному просторі досить широкої та різноманітної аудиторії і дають можливість їй долучитися до естетичної реальності, що створюється фестивалем, сприйняти та

оцінити твори мистецтва, запропоновані в презентаційній частині, а в деяких випадках взяти участь у творчій діяльності. Таким чином, фестиваль робить мистецтво доступнішим для широкого загалу.

Окрім комунікації між творцем і глядачем, фестивалі значною мірою сприяють творчому спілкуванню в будь-яких проявах – від суперництва до співробітництва. Висловлюються нові ідеї, створюються нові спільні проекти, учасники фестивалів – митці, науковці, виробники певної продукції (в залежності від тематики) – отримують можливість обмінятися досвідом, підвищити власний професійний рівень і просто заявити про себе в межах зацікавленої аудиторії.

Висновки. Фестиваль як явище художнього життя вирізняється особливою атмосферою свята, орієнтацією на показ кращих художніх колективів і виконавців, оригінальністю репертуарної пропозиції, відмінної від репертуару стаціонарних колективів. Основне завдання фестивалю – активізувати культурне життя країни, регіону, міста, створити максимально широкий простір комунікації як для професіоналів в галузі театру і музики, так і для глядачів та слухачів.

Джерела та література

1. Вересень А. Барвистий вінок фестивалю // Музика. 1990. № 4. С. 2.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. Грица С. Й. Ендогенна природа фольклору // Філософська і соціологічна думка. 1994. № 7–8. С. 62–80.
4. Дячкова О. Київ-Музик Фест-95 // Музика. 1996. № 1. С. 10–11.

Михальчук І. В. – аспірант СНУ імені Лесі Українки;

Головей В. Ю. – д. філос. н., професор кафедри культурології та хореографічного мистецтва СНУ імені Лесі Українки

Симуляція реальності як фактор трансформації свідомості людини

Постановка проблеми. Основною культурною дилемою сучасного інформаційного суспільства є конфлікт між неминучою і тотальною глобалізацією світу в системі віртуального «глобального села» і

культурною ідентичністю людини. З одного боку, географічні та культурні межі та відмінності в умовах інформаційного суспільства нівельовані, з іншого, на цій основі відбувається формування єдиної синтетичної культури, в якій стираються відмінності як між етнічними та національними групами, так і між окремими суб'єктами культури, культурна багатоманітність, автентичність розчиняються в безкінечній прецесії симулякрів. Тому проблеми взаємодії людини і медіа, медіа та культури, медіа та науки, медіа та економіки, медіа та релігії тощо постають сьогодні вкрай гостро.

Уже довгий час незаперечним є той факт, що соціокультурний простір сучасної людини існує не тільки в об'єктивній реальності, але і в уяві, в масовій свідомості, де медіа все набувають функцій творення культурного середовища людини, внаслідок чого імітація реальності постає перед реципієнтом медіакультури чи не більш реальною, ніж реальність «об'єктивна», «природна». Медіа – штучно створений культурний світ, виступає сьогодні як продукт глобальної колективної творчості. Цей надсуб'єкт постає як реальне дійсне буття, що існує незалежно і, можливо, володіє власними потребами та інтересами.

Мета дослідження. Дослідити трансформацію свідомості людини в умовах симуляції реальності.

Першими на ці небезпеки, які підстерігають суб'єктів інформаційного суспільства, вказали Бодрійяр, Дельоз, Дерріда і інші, які осмислювали поняття «віртуальної реальності», яка симулює дійсність і перетворює людину на об'єкт маніпулювання, а також відчуження людини від всіх рівнів буття і перспективу цілковитого занурення у віртуальний вимір існування. Образи, зримі з екрану, наділені ефектом присутності і узагальнення: «ці образи не так осупільнюють приватне, скільки приватизують колективне: не покидаючи екрану телевізора, люди бачать весь світ, як сім'ю. Ця обставина відводить приватним особам особливу роль в рамках системи: роль додатків, проте вже не імплікацій в рамках коду» [4, с. 63]. У роботах Ж. Бодрійяра постійно простежується думка про те, що вся сучасна культура обумовлена фантомними симуляційними моделями, значення яких формуються поза контекстом традиційної референції, а пов'язані з деякою незалежною реальністю за рахунок співвіднесення з іншими знаками-симулякрами, які не опосередковуються з єдиним метакодом культури [1; 2].

Розвиток медійної індустрії і, водночас, стихійний медійний досвід, що накопичується споживачами з самого раннього віку, аж ніяк не сприяють формуванню культури спілкування зі світом медіа, котрий, як і будь-який інший культурний простір наділений моральними, духовними, естетичними та іншими важливими ціннісними координатами. Втім, завдяки хаотичному характеру освоєння та відсутності осмислення сучасних медіапродуктів з усією очевидністю постає мозаїчність їх сприйняття, підміна творчого освоєння світу наслідуванням, розмитість естетичних кордонів між реальністю і віртуальним простором екрана, що тягне за собою спотворення духовно-моральних і ціннісних уявлень про світ культури. Відтак, створення моделі медіасвіту супроводжується відсутністю реальної опори у людини, на підставі якої вона змогла б сконструювати власну, керовану модель, тому людина звертається до готових образів-симулякрів, які, в свою чергу, задають власні, симулятивні правила гри і далеко не завжди складаються в єдине інформаційне, образне ціле. Внаслідок цього людина потрапляє в уявну семіотичну модель, структура і якісні ознаки якої залежать від безлічі факторів – особистого досвіду, рівня сприйняття, емоційного стану, що дозволяє вести мову про суто індивідуальну симулятивну модель, яка має безперервно динамічну структуру і здатна до нескінченних трансформацій, характер яких залежить від рівня розвитку її творця.

Втім, за умови активного емпіричного освоєння медіакультури і за одночасної відсутності належного її осмислення, віртуальний світ має значно потужніший вплив на людину, ніж навпаки. Відмова від некритичного сприйняття інформаційного суспільства з його технологічним детермінізмом, відкриває перспективу більш адекватної інтерпретації комп'ютерної революції як однієї з тенденцій трансформації суспільства взагалі та окремого індивіда зокрема. У ракурсі цієї перспективи принципово важливим виявляється той факт, що пріоритетним в останні роки ХХ ст. став розвиток не стільки інформаційних, скільки імітаційних технологій, тобто технологій віртуальної реальності, де людина має справу не з річчю (реальним), а з симуляцією (фантомом).

Результати дослідження. Закономірно виникає питання про те, як впливає цей світ симулякрів на самотність особистості, її метафізичність і метаідентичність. Реальні зв'язки між людьми набувають все більш тимчасового характеру, що реалізує концепт віртуального

світу образів, рухливість і мінливість симулякрів. Зв'язки між людьми втрачають метафізичний характер і стають все більш симулятивними, реалізованими в контексті віртуальної формули «здаватися, але не бути», що призводить до прояву у індивіда хворобливого почуття власної меншовартості, неспроможності і, в кінцевому підсумку, власної нереальності.

Висновки. Таким чином, в сучасному суспільстві симуляцій відбувається перехід від стабільного і самобутнього (автентичного) «я», де самість сприймається як щось постійне, на мерехтливе «я», що розуміється як процес, який не має константних точок і позицій. Тому збереження людини, її індивідуальності, самобутності і національно-культурної ідентичності стає одним із пріоритетних завдань цивілізації, підставою для всього подальшого розвитку суспільства.

Джерела та література

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. Москва: Добросвет, 2000. 387 с.
2. Бодрийяр Ж. Фантомы современности // К. Ясперс, Ж. Бодрийяр. Призрак толпы. Москва: Алгоритм, 2008. С. 186–227.
3. Дебор Г. Общество спектакля. Москва: Логос, 2000. 224 с.
4. Делез Ж. Различие и повторение. Санкт-Петербург: Петрополис, 1998. 384 с.
5. Жижек С. Добро пожаловать в пустыню Реального! Москва: Прагматика культуры, 2002. 160 с.

Нікітчук К. О. – магістр I курсу факультету культури і мистецтв СНУ імені Лесі Українки;
Шурдак М. І. – к. мист., старший викладач кафедри історії, теорії мистецтв та виконавства СНУ імені Лесі Українки

Історичні передумови виникнення капели бандуристів на теренах України

Постановка проблеми. З далеких часів Українські капели бандуристів переживали репресії, лихоліття війни, та до сьогодні зберегли вірність і любов до інструменту бандури, української культури та історії. Власне, бере свій початок існування капела бандуристів з кобзарського мистецтва, про яке згадують ще з давніх часів. Таким

підтвердженим фактом є фрески на яких зображено інструменти (схожі на кобзу) з Софійського собору у Києві, датовані XI ст. Як відомо, кобза і бандура – два різновиди одного інструменту. Кобза виникла першою, а бандура – як більш сучасний, вдосконаленіший (багатострунний) інструмент. На початку XX ст. з'явилися перші ансамблі бандуристів (дуети, тріо), спочатку це були любительські, а дещо пізніше професійні колективи.

Мета дослідження – дослідити історичні умови, які вплинули на розвиток українського бандурного мистецтва, що проявилось у створенні капели бандуристів на території України.

Результати дослідження. Кобзарство першим виникло на Україні, та було пов'язане з деякими історичними передумовами. Особливо слід зазначити розвиток кобзарства серед українських козаків. Після трагедії XX ст. – голодомору на Україні 1933 р. по всій Україні кобзарі раптово зникли. Усіх їх, мандрівних співців, близько 350 чоловік, було скликано до Харкова на так званий «мистецький з'їзд», загнано в товарні вагони, вивезено з міста та знищено разом з дітьми, що були поводириями сліпих кобзарів, бандуристів, лірників. Тож говорити про вільний та буйний розвиток кобзарського мистецтва часів радянської доби не доводиться. Кобза, як музичний прадавній народний інструмент України, був засуджений разом з його носіями на страту, як антирадянський. Про це свідчать тогочасні газети 30-х років з виступами провідних поетів Української спілки письменників – Ю. Смолича, М. Бажана. Кобзарі були творцями славнозвісних дум та історичних пісень, що відображали найважливіші події життя українського народу впродовж багатьох століть і закликали його на боротьбу проти поневолювачів. Героями творів кобзарів ставали улюблені в народі історичні постаті: Самійло Кішка, Байда, Маруся Богуславка, Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Петро Дорошенко, Іван Богун. Кобзарі завжди прославляли бойові походи Війська Запорозького, а козаки над усе любили пісню.

Значення народних співців було надзвичайно велике для розвитку людства, саме вони зберігали і передавали наступним поколінням найважливіші знання про минуле і світогляд їхніх предків, у найдоступнішій формі, яка легко запам'ятовується – пісень-оповідань (дума). Найвідомішим кобзарем став Остап Вересай, якого полюбляв слухати Тарас Шевченко. Кобзар – це виразник духовного ідеалу народу. Мабуть, саме тому з давніх-давен переслідували кобзарів духовенство і царська влада – за те любив і шанував їх простий люд.

У сучасному вигляді бандура сформувалась майстрами на Україні, тому її вважають українським народним інструментом. Звучання бандури – особлива музика, особливий дух нашої землі, народу.

Перша капела бандуристів сформувалась у 1918 р. (м. Київ), до її складу увійшло сім бандуристів (керував капелою бандурист Михайло Полотай). Спочатку це був напівпрофесійний колектив, так як існував лише сольний репертуар для бандури. Поступово вирішувалися проблеми капели, до репертуари входили традиційні кобзарські твори і історичні пісні («Пісня про Морозенка», «Побратався сокіл з сизокрилим орлом»), родинно-побутові («Ой наступала та чорна хмара», «А все гори зелененькі»), жартівливі («Про комарика»), звучали пісні на слова Т. Шевченка («Заповіт», «Думи мої, думи»). Перша капела поєднала у своєму складі співаків-солістів. Один з учасників капели Оврам Яценко, перед початком концерту проводив невелику просвітницьку лекцію зі слухачами і розповідав їх про значення кобзарства для українського народу, про історичне минуле співців-кобзарів.

Висновки. Струни бандури розказують нашу історію, не завжди славетну та героїчну, а інколи болісну та трагічну. Бандура належить до символів нескореності українського духу. Сольне та особливо ансамблеве виконання на бандурі сприяло популяризації цього інструменту та української культури далеко за її межами.

Завдяки діяльності першої капели поширилось на теренах України кобзарське мистецтво і подальше збільшення складу її учасників, значно збагатився репертуар. Це не єдина капела на Україні, ще згодом утворилась у Полтаві капела бандуристів. У 1935 р. обидві капели об'єднались в одну, осередком якої був Київ. Сьогодні вона відома всьому світу як «Національна заслужена капела бандуристів України імені Г. Майбороди», яка активно продовжує роботу над популяризацією українського кобзарства, українських народних традицій по всьому світу.

Джерела та література

1. Ємець В. Кобза та кобзарі. Берлін, 1922. 111 с.
2. Жеплинський Б. Коротка історія кобзарства в Україні. Львів, 2000. 195 с.
3. Історія кобзарства та лірництва на Україні. URL: <http://kobzari.org.ua/?page=articles&subpage=5>
4. Лавров Ф. І. Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України. Київ, 1980. 252 с.
5. Національна заслужена капела бандуристів України імені Г. І. Майбороди. URL: <http://www.bandurysty.com.ua/Історія/>

Рибицька О. В. – студентка IV курсу
факультету культури і мистецтв
СНУ імені Лесі Українки;

Столярчук Н. М. – к. філос. н., доцент
кафедри культурології та хореографічного
мистецтва СНУ імені Лесі Українки

Естетика кубізму у пластиці Олександра Архипенка

Постановка проблеми. Олександр Архипенко – один із законодавців світового мистецтва, найвідоміший скульптор ХХ ст. Його ім'я в радянській Україні було під заборонаю, поряд з іменами К. Малевича і М. Бойчука. Якщо П. Пікассо був «кубічним» революціонером у живописі, то О. Архипенко став засновником кубізму в скульптурі.

Мета дослідження – визначити головні естетичні ідеї кубістської пластики Олександра Архипенка.

Результати дослідження. Олександр Архипенко народився в Києві, у сім'ї професора Київського університету. У 19 років переїхав до Москви і прожив там два роки (1906–1908), згодом, в пошуках нових ідей і нових вчителів, перебрався до Парижа, де вчився і працював з 1908-го по 1921 р., пізніше відкрив свою майстерню в Берліні, а з 1923 р. осів у США, де до кінця своїх днів займався творчістю і викладанням.

У пошуках нових засобів художнього вираження митець експериментував, розкладаючи предметний світ на прості геометричні форми, комбінуючи тривимірні фігури з площинами. Шануючи насамперед «усе, що ясно й просто», новатор звертався до «простих форм», які «уперше вжив у скульптурі у період кубізму». Він першим використав кубічну форму в скульптурі, приголомшивши всіх тим, що не тесав композиції, а будував їх з різних геометричних форм. І це була не данина моді (як легко Архипенко увійшов в кубізм, так легко і вийшов), а прагнення показати закономірність космічного творення: матерія народжується з хаосу, а з матерії – впорядковане тіло. Кубізм був тільки способом для художника в пошуках художньої істини. Він постійно шукав нові шляхи для втілення художніх ідей.

Згодом О. Архипенко почав експериментувати з різноманітними матеріалами (бляхою, деревом, картоном, диктом, тканиною, дротом,

склом), поєднуючи, здавалося, зовсім непоєднувані, з'єднуючи двовимірні площини з тривимірними геометричними фігурами (конусом, сферою, кубом), яскраво розфарбовував їх, далі прикріплював до дошки – тла. Одне з його нововведень – «скульптоживопис», де колір підкреслює рельєф, а рельєф доповнює колір. Він першим в скульптурі почав розписувати поверхню фарбами, відчувши художню цінність творів давніх майстрів.

Ламаючи мистецькі канони, він творив нову пластичну форму, у скульптурних композиціях О. Архипенка визначальними стали наскрізні отвори, які, підкреслюючи силует, навіть замінювали обличчя. Матеріал фігур виступав як обрамлення простору, наділеного символічним звучанням, опуклості замінювалися ввігнутостями. Скульптор переконує: *«Світ хотів би, щоб митець виклав усе як на долоні. Щоб той світ прийшов і без ніякого зусилля побачив усе..., у такому разі не було б ніякої творчості, адже митець повинен творити. Митець, який творить, приневолює до творчості й глядача. Він дає глядачеві імпульс, що штовхає і його, глядача, згідно з законами універсального руху. Коли подати глядачеві символ, він мусить почати й сам творчо мислити»* [2].

Своє основне завдання скульптор убачає в гармонійному поєднанні руху й матерії, аби отримати нову форму, яка мала б символічне значення і викликала асоціації, пов'язані з природою та людським досвідом. Проте, все-таки за всієї значущості форми в художньому творі, О. Архипенко відзначає: *«Скульптура повинна бути значущою поза формою, щоб стати символом і викликати асоціації та зв'язки, закріплені за допомогою стилістичних перетворень. Це підносить скульптуру у царину метафізики. У цьому завдання мистецтва»* [4, с. 228].

Висновок. Твори О. Архипенка перевернули класичні уявлення про скульптуру. Творчість митця мала величезний вплив на подальший розвиток мистецтва модернізму, зокрема архітектури та дизайну в країнах Європи та Америки.

Джерела та література

1. URL: <https://artslooker.com/naydorozhchiy-ukrainskiy-skulptor-roboti-yakohoznakhodiatsia-u-vidomikh-museyakh-svitu/>
2. URL: <http://ridna.ua/2017/05/130-rokiv-tomu-narodyvsya-oleksandr-arhypenko-vynahidnyk-novoji-skulptury/>
3. URL: <https://www.artola.com.ua/archipenko/>

4. Архипенко О. Теоретичні нотатки // Хроніка. 2000. Київ: [б. в.], 1993. Вип. 5 (7). С. 208–255.
5. Столярчук Н. Український авангард ХХ століття. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 87–93.

Семенюк С. В. – магістр факультету культури і мистецтв СНУ імені Лесі Українки;

Ігнатова Л. П. – к. мист., доцент кафедри історії, теорії мистецтв та виконавства СНУ імені Лесі Українки

Проблеми сценічної культури музиканта-гітариста

Постановка проблеми. Сценічна культура музиканта розглядається як мистецтво наслідування, вираження та перетворювання життя (інтонаційно-мотивного, моторного, сонорно-образного), техніки перетворення – перевтілення самого виконавця, який відтворює мовби заново і передає в живому процесі виконання музикою інтонаційно-художню інформацію про оточуючу дійсність крізь призму індивідуального образу світу.

У дослідженні пропонуються інструменти, які до початку ХХ ст. перебували «в тіні», до яких відноситься й гітара – «стара королева» (Б. Гавоті), яка лише наприкінці ХІХ–ХХ ст. завдяки насамперед, ентузіазму виконавців (Ф. Таррега, А. Сеговія, Л. Брауер, О. Іванов-Крамской, пізніше – Р. Діенса, О. Фраучі, М. Кошкін, Д. Ілларіонов, В. Доценко, Ш. Рак, П. Стайлд та ін.) виходить із загального кола (А. Сеговія). З'являються композитори-гітаристи, які поєднують обидві професії, що стає провідною тенденцією в гітарній творчості.

Мета статті полягає у висвітленні головних напрямків формування сценічної культури гітариста шляхом виявлення її компонентів – індивідуально-особистісних властивостей, професійно важливих якостей художньої свідомості і концертного виконання.

Педагог-скрипаль Т. Вронський вказує, що у порівнянні з тими способами, які застосовуються у підготовці і вихованні спортсменів, метод підготовки виконавців сцени знаходиться чи не на середньовічному рівні. Сценічна культура – це культура думок, культура почуттів, культура поведінки музикантів-виконавців. Успішність музи-

канта полягає в тому, щоб уміло поєднати теоретичні знання, природні можливості та інтонаційно-художній музичний образ. Гра на інструменті – це рух душі, сценічне життя з інструментом, обумовлені особистісними властивостями виконавця. У формуванні сценічної культури, вихованні особистості-артиста сприяють знання у таких сферах, як сольфеджіо, гармонія, історія музики, загальна психологія, культурологія, естетика і обов'язкове введення поняття риторики, акторської майстерності, сценічності рухів, ритміки, хореографії, пантоміміки.

Інструментально-сценічна культура – поняття багатоаспектне. Інструментальна культура є системою норм видубування, фонації, артикуляції, побудови фраз, емоційно насиченої гри. Дуже велику роль в якості гри на інструменті, займає індивідуальний аналіз нервово-психічних процесів, напруження душевних сил людини, яка виступає публічно. Із вищесказаної інформації, виникає таке явище, як сценічне хвилювання. Що стосується сценічних переживань, то саме відношення до навколишнього світу, зокрема до публічного виступу як до ситуації різного ступеню критичності, є одним із чинників або виникнення сценічних бар'єрів у виконавців або їх уникнення. Переживання розглядається в літературі як перенесення будь-чого в живий стан, тобто переведення події, відчуття, предмета, що оточують людину, у стан живого сприйняття, живого відношення. В нашому варіанті – це свідоме перенесення музичного образу, створеного звуками на сприйняття слухачеві.

Результати дослідження. Головні функції виконавцеві диктує саме мистецтво музики і вони полягають в таких аспектах як психологічному, змістовно-інформаційному, творчому і соціальному. Спираючись на вищесказане, всі ці функції дозволяють музиканту не тільки виконувати, грати, співати, але й рухами, мімікою, жестами, позою представляти художню цінність музичного твору, передавати слухачеві його емоційний зміст, викликати адекватні почуття, які прагне передати виконавець створюючи інтерпретаторську концепцію музичного твору, відповідно із задумом композитора. Цей компонент є головним, адже сенс існування музики з давніх часів полягав у тому, щоб викликати у слухача певні переживання. Саме цей компонент робить музику універсальним засобом спілкування для всіх народів і континентів.

Висновки

- сценічна культура гітариста – головний процес творчості музиканта-інструменталіста;
- сценічна культура як феномен інструментально-виконавського мистецтва, пов'язаний з індивідуальністю виконавця;
- сценічна культура як вищий щабель духовності, розвитку художньої естетики свідомості музиканта;
- сценічна культура як система, яка пов'язує і урізноманітнює сфери людської діяльності.

Джерела та література

1. Валькевич Р. А. Сценічна культура та виконавська діяльність. Зібрання статей з питань культури сценічно-виконавської діяльності майбутнього вчителя. Кіровоград, 2011. С. 50–53.
2. Валькевич Р. А. Питання сценічно-виконавської педагогіки // Наук. зап. Вип. 112. Серія «Педагогічні науки». С. 33–43.
3. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учб. л-ри, 2009.
4. Гаврилюк О. А. Формування сценічно-виконавської майстерності вчителів музичного мистецтва в процесі художньої творчої діяльності // Вісник. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 144.
5. Ткаченко В. М. Універсалізм і специфіка музичного мислення у стилях гітарної творчості 1880–1990 років. Харків, 2013.
6. Чеченя К. А. Мій острів – гітара. Київ: Муз. Україна, 2015. 192 с.

Солтис В. М. – студент II курсу групи Г спеціальності 013 «Початкова освіта» ВКНЗ «Володимир-Волинський педагогічний коледж імені А. Ю. Кримського»;
Жулковський Б. Є. – к. мист., викладач вищої категорії, голова ради молодих науковців ВКНЗ «Володимир-Волинський педагогічний коледж імені А. Ю. Кримського»

Низкиницький монастир – осередок сакральної культури Волинського краю

Постановка проблеми. Низкиницький монастир справедливо вважається духовною перлиною Волинського регіону. В його майже

400-річній історії були як світлі, так і драматичні сторінки. Нині монастир продовжує діяти, примножуючи сакральні традиції Православ'я та українського народу.

Мета дослідження – більше дізнатися про монастир, що знаходиться в селі Низкиничі, біля Нововолинська (Волинська область). Для цього потрібно віднайти достовірні факти стосовно його генези і славетної історії.

Результати дослідження. Найдавніша згадка про Низкиницький чоловічий монастир датується 1643 р. Його фундатором вважається знаний український воєвода та меценат Адам Кисіль. Він заповів монастирю маєток та закріпив за ним окремих своїх підлеглих, які проживали у цій місцевості.

Адам Кисіль народився у селі Брусилів, неподалік Чернігова. Був старостою, служив підкоморієм, а пізніше чернігівським каштеляном (управителем фортеці) та київським воєводою [1, с. 151]. Він, не зважаючи на тиск з боку римо-католицької церкви, не прийняв пропонування нею «патронат» (передання влади з покоління в покоління), а заповів свою обитель Києво-Печерській лаврі. Спершу в монастирі проживало декілька ченців, котрі його підтримували [3].

У фундушевому записі Адама Киселя містяться такі слова: «Я прагну щоби той Низкиницький монастир і Дім Божий зараз не лише мурів фундаменти мали, і не лише стіни закінчені на славу Богу, а й ченців дванадцять на вічні часи у ньому мешкали. Хай же за життя моє побожне, доки мені Господь прибавить щасливого віку, а по смерті моїй за душу мою многогрішну при моїм гробі та за душі моїх предків і батьків – за родичів живих та померлих, нехай братія у святих Літургіях жертву щоденну посилає до Владики смерті і життя» [3].

У 1662 р. власником поселення став Кадевич-Копчинський. Тоді монастир переживав не найкращі часи. Господарі почали вивозити цінні манускрипти, ікони та інші предмети церковного начиння до Луцька. Вони знущалися над населенням і не дотримувалися заповіданих настанов фундатора [2].

Душпастирська діяльність монастиря була призупинена в ХІХ ст., через перехід Волинської області до складу Російської імперії. У 1909 р. храм відвідав єпископ Володимир-Волинський Фадей (Успенський), доктор богословських наук, автор багатьох педагогічних та просвіт-

ницьких праць, мученик сталінських часів. Перша й Друга світові війни не минули монастиря. В часи СРСР на місці обителі діяв парафіяльний храм, де служив один священник [3].

У 1997 р., ухвалою Священного Синоду Української православної церкви, у Низкиничях відновилося чернецтво. Намісником монастиря спершу став ігумен Афанасій, а з 2000 р. до нині – архімандрит Вікентій.

Центральна церква монастиря – Успенська – величавий витвір української архітектури XVII ст. Храм збудований із цегли; він схожий за формою на хрест. Спочатку його дах був гонтовий (у вигляді клинчастих дощечок), а згодом замінений на металевий. Нашого часу він реставрований, синьо-жовтого кольору. В інтер'єрі зосереджений стиль ренесансу. У монастирі також є надгробок Адама Киселя; на стінах є родинні герби барокового стилю [1].

На території монастиря є дзвіниця. Вона знаходиться біля цегляної огорожі. Будівля прямокутна, зроблена з дерева і є однією з найвидатніших споруд Волині. У центральній частині чернечого корпусу міститься храм святого великомученика Георгія Переможця, збудований 2003 р. Святиня не залишилась і без музею, в якому священнослужителі збирають старовинні вишивки, посуд та інші предмети селянського вжитку. Він знаходиться в маленькій дерев'яній хатці, яка уособлює вигляд будинків XX ст.; функціонує з 2011 р. [3].

Висновки. Архітектурні особливості обителі дають підстави стверджувати, що пам'ятка збудована за доби українського ренесансу, хоча містить окремі риси козацького бароко. Монастир іноді переживав драматичні часи, проте нашого часу він діючий і гостинно запрошує прочан на богослужіння.

Джерела та література

1. Андруг А. Троїцький собор у Чернігові: історія пам'ятки та художні особливості // Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Київ, 2012. Чис. 4 (40). С. 138–157.
2. Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть). Львів: Місіонер, 2007. 336 с.
3. [Мартиненко В., дяк.] Успенський чоловічий монастир (Низкиничі) // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Успенський_чоловічий_монастир_\(Низкиничі\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Успенський_чоловічий_монастир_(Низкиничі))

Старченко К. П. – студентка II курсу групи Г спеціальності 013 «Початкова освіта» ВКНЗ «Володимир-Волинський педагогічний коледж імені А. Ю. Кримського»;
Жулковський Б. Є. – к. мист., викладач вищої категорії, голова ради молодих науковців ВКНЗ «Володимир-Волинський педагогічний коледж імені А. Ю. Кримського»

Палац Потоцьких – видатна архітектурна пам'ятка Кристинополя (Червонограда)

Постановка проблеми. У шахтарському місті Галичини Червонограді (колишньому Кристинополі) знаходиться величний палац, автентичне «родинне гніздо» графів Потоцьких. Вивчення цього славетного маєтку дає змогу більше дізнатися про історію самого населеного пункту, а також про фундаторів замку, котрі мали у своєму володінні все місто. Зі змінами господарів модернізувався інтер'єр палацу. Унікальність цієї довершеної архітектурної споруди дозволяє виявити її оригінальні особливості й мистецьку цінність.

Мета дослідження – дізнатися більше про місто, в якому побудовано резиденцію графів Потоцьких, історію цієї пам'ятки; окреслити перспективи відновлення споруди й подальшу можливість існування.

Результати дослідження. Кристинопіль засновано 1692 р. Феліксом Казимиром Потоцьким (на той час коронним гетьманом Польщі) й названо на честь його дружини Кристини Любомирської [2]. Населений пункт розміщено у красивій місцевості над магістральною річкою Західний Буг та її притокою Солокією. Колись місто входило до Сокальського повіту, проте нині є окремим адміністративним центром Львівщини. Його прикрашають великі масиви лісів і дві згадані річки, що з'єднують парк і замок Потоцьких [3, с. 19–20]. Найбільшої могутності Кристинопіль досягнув у 1724–1772 рр., у часи правління Франца Салезія Потоцького, знаного нащадка славетного роду.

Рід Потоцьких славився багатьма маєтками, найвідомішими з яких були Львівський, Антонінський (Львівська область), Уманський (Черкаська область), Дашівський (Вінницька область), Могилів-Подільський (Вінницька область), Чортківський (Тернопільська область).

Найоригінальнішим із них був палац у Кристинополі (який знаходився в рідному місті графів).

Магнат Фелікс Казимир Потоцький збудував замок на свій смак. Проте, після смерті останнього, його внук Франц Салезій (котрого називали «малим королем Русі») розпочав реконструкцію будівлі замкового типу на французьку манеру. Він міг собі це дозволити, оскільки був дуже заможною людиною Речі Посполитої. Знаменитий архітектор П'єро Ріко де Тірреджелі взяв у свої руки створення нового зразка [1]. Процес перебудови тривав 21 рік. Після його завершення палац славився своєю красою і пишністю.

До його архітектурного ансамблю входили бібліотека, багата бальна зала, десятки покоїв і кабінетів. Огортав замок гарний парк-сад, де було встановлено французькі водяні каскади, фонтани, басейни. Полегшувало спорудження таких водяних споруд те, що маєток збудовано поблизу річок. При в'їзді, біля великої мурованої брами, був будиночок для вартових маєтку [2]. Також на території саду було розташовано приватну каплицю Потоцьких. Сам замок складався з двох подвір'їв. Внутрішній двір, разом із воротами, мав форму неправильного шестикутника [3, с. 418]. У ньому зеленіли розкішні дерева (переважно липи). У маєтку гостювали відомі митці, з-поміж яких Станіслав Строїнський та Франц Смуглевич. Вони створювали портрети воєводи та його сім'ї [1].

Франц Салезій любив красу свого дому й всяко старався її підтримувати. Але у 1772 р. Кристинопіль став частиною Австрійської монархії Габсбургів. Це стало трагедією для «малого короля Русі». Дізнавшись про можливу страту, яка мала невдовзі відбутися, магнат покінчив життя самогубством [2].

Після смерті Франца, палац у Кристинополі бере в свої руки його сестра Катерина Косаківська. Вона нехтує тим, чого досягнув її брат, а тому замок стає занедбаним. До того ж, австрійська влада забороняє Потоцьким володіти будь-якою зброєю та охороняти палац вартовими. Щоб перевірити виконання указу, Галичину відвідав імператор Йосиф II. У 1804 р. Катерина Косаківська померла. Маєток кілька разів змінював своїх власників.

У 1818 р. місто Кристинопіль було продане. Палац зазнав ряд пожеж, внаслідок чого змінилася його форма, зокрема фасад. У 1928 р. замок було продано полковнику Зігмонду, а у 1935 р. передано до Сокальського повіту. Найбільшим лихом для маєтку стала Перша

світова війна. Російським військом було знищено майже весь інтер'єр [1; 2]. Зі всієї краси вціліла лише сама споруда та підземний хід. Він веде в напрямку річки Західний Буг.

Нашого часу проводяться екскурсії лише в 4-х виставкових залах маєтку Потоцьких (адже всі інші знаходяться у вкрай руйнівному стані). Паралельно здійснюються пошуково-дослідницькі роботи, з метою реконструкції хоча б частини будівлі. На жаль, поки це все безрезультатно.

На території палацу, починаючи з 2016 р., проводяться фестивалі та концерти (саме цим цікавиться молодь). У 2017 р. було проведено екскурсії його підземеллями. Охочих поглянути на відому архітектуру міста було сотні, а то й тисячі. На даний час будівля стоїть «непорушно».

Висновки. Проведені розвідки маєтку Потоцьких у місті Червонограді (Кристинополі) свідчать, що ця резиденція є славетною мистецькою спорудою доби Речі Посполитої. Історія створення та існування цього артефакту викликає чималий інтерес у багатьох сучасників. Тому вважаємо за необхідне відродити цей знаменитий мистецький шедевр у найближчі роки.

Джерела та література

1. Кристинопольський замок // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кристинопольський_замок
2. Прокопів В. Палац Потоцьких в Червонограді // Фотографії старого Львова. URL: <http://photo-lviv.in.ua/palats-pototskyh-v-chervonohradi/>
3. Mały król na Rusi i jego stolica Krystynopol: Z Pamiętnika klasztornego 1766–1787 i z innech z ródeł zebrał i zestawil Jan Czernecki. Kraków, 1939. 501 s.

Холява Н. О. – студентка ІV курсу факультету культури і мистецтв СНУ імені Лесі Українки;
Косаковська Л. П. – к. мист., доцент кафедри культурології та хореографічного мистецтва СНУ імені Лесі Українки

Спадщина Василя Верховинця: дитячий музично-ігровий репертуар як фактор формування особистості

Постановка проблеми. Серед найталановитіших діячів національної культури особливе місце належить Василю Миколайовичу

Верховинцю (1880–1938). Багатогранна спадщина митця має національне за сутністю і виховне за змістом значення. В результаті етнографічних досліджень В. Верховинця з'являються наукові праці: «Українське весілля» (1912), «Теорія українського народного танцю» (1919), «Весняночка» (1923), які і сьогодні не втратили своєї актуальності та залишаються фундаментальними працями в галузі української традиційної народної культури.

Мета пропонуваної розвідки – обґрунтувати актуальність використання збірки ігор з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів «Весняночка» В. Верховинця у сучасній педагогічній діяльності.

Працюючи над «Весняночкою», митець визначив мету: виховання фізично здорового, етично стійкого, інтелектуально розвинутого майбутнього члена суспільства, формування його національної культури. Позитивному вирішенню цих завдань сприяє синтетична природа рухливої музичної гри. У ній В. М. Верховинець органічно поєднав елементи музичного, хореографічного і драматичного мистецтва. Ігри «Весняночки» забезпечують фізичний розвиток вихованців, який відбувається шляхом виконання рухів, гімнастичних вправ, хореографічних елементів, зумовлених змістом гри.

До збірки увійшли ігри, які здатні посісти важливе місце в процесі дитячого виховання. Кожна гра несе в собі глибоке смислове навантаження і має конкретно визначену мету. Шлях до мети лежить через виконання завдань, поставлених перед дитиною. Рухливу музичну гру В. Верховинець використовує як ефективний засіб всебічного розвитку дитини. Майже в усіх іграх репертуарно-методичного посібника відтворюються картини повсякденного життя і діяльності людини, предмети побуту, природні явища. Тому ігри задовольняють пізнавальні потреби вихованців, несуть нову інформацію, знайомлять з оточуючим середовищем, різними видами професійної діяльності, сприяють розвитку інтелектуальних здібностей: пам'яті, уваги, спостережливості, кмітливості, спритності та інших.

Не може не викликати тривоги той факт, що в сучасному суспільстві гра знаходиться в кризовому стані. Гуляючи вулицями сіл або міст, вже не побачиш, як раніше, юрбу дітей, що грають у «класики» або «хованки». Перебуваючи перед екраном комп'ютера чи смартфона більшу частину свого життя з часом вони перестають відрізнити реальний світ від віртуального.

У Японії вчені досліджували наслідки багатогодинного перебування дітей у віртуальному інформаційному просторі, зокрема під час багатогодинної комп'ютерної гри. Результати досліджень нервової системи дітей та підлітків наступні: у дітей, які грають у комп'ютерні ігри, можуть виявлятися хронічні зміни у розвитку головного мозку; комп'ютерні ігри стимулюють лише ті частини головного мозку, які відповідають за зір та пересування і не допомагають у розвитку інших його важливих ділянок; у дітей, які довго грають у комп'ютерні ігри, не розвиваються лобні долі мозку, що відповідають за поведінку, тренування пам'яті, емоції, навчання. Ці частини мозку повинні розвиватися до досягнення дорослого віку. Можуть виявлятися хронічні зміни у розвитку головного мозку.

Психологи не радять дітям зловживати комп'ютерними іграми, які негативно впливають на їх емоційний стан, спричинюють розлади нервової системи. Діти, які з раннього дитинства грають в комп'ютерні ігри, важко сходяться з однолітками, тому що вони замкнуті, сором'язливі, звикаючи до правил віртуального суспільства не знають, як поводити себе в реальному житті. Комп'ютерні ігри негативно впливають не тільки на психічний стан людини, але й на фізіологію. Дистрофія м'язів, болі в суглобах, порушення опоро-рухового апарату – це все спричинено тривалим перебуванням за комп'ютером. Також з'являються порушення зору, головні болі. Під час роботи з комп'ютером шкідливими факторами є електромагнітне випромінювання і статична електрика. Також у приміщенні, де працює комп'ютер, змінюється рівень вологості повітря, що спричиняє сухість в горлі, покашлювання.

Результати дослідження. Підсумовуючи викладене, потрібно намагатися зменшити вплив комп'ютера на життя дітей, залучаючи їх до рухливої ігрової діяльності. Важливим помічником в цьому може стати збірка ігор Василя Верховинця «Весняночка». Спадщина митця має теоретичне і практичне значення. Створений В. М. Верховинцем музично-ігровий репертуар для дітей спрямований на всебічний розвиток особистості. В. М. Верховинець не лише розробив та обґрунтував систему інноваційних засобів виховання, але й творчо використовував їх у практичній педагогічній і мистецькій діяльності.

Висновки. Варто наголосити, що народна гра живе тоді, коли її грають діти. Виховання у підростаючого покоління потреби в рухливих іграх і забавах сприятиме відволіканню від перебування у

віртуальному просторі, формуватиме культуру живого спілкування з однолітками. Отже, педагогічні ідеї та практичний досвід основоположника українського дитячого музично-ігрового репертуару В. М. Верховинця потребує широкого впровадження в сучасну практику навчання і виховання.

Джерела та література

1. Верховинець В. Весняночка: ігри з піснями. Київ: Муз. Україна, 1989. 134 с.
2. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. Київ: Муз. Україна, 1990. 151 с.
3. Гуменюк А. І. Народно-хореографічне мистецтво України. Київ: АН УРСР, 1963. 235 с.
4. Косаковська Л. П. Збереження автентичних фольклорно-етнографічних зразків українського народного танцю як предмет наукового дослідження // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Пед. науки. Вип. 8 (285). Луцьк, 2014. С. 71–77.

Шозда А. П. – студентка IV курсу
факультету культури і мистецтв
СНУ імені Лесі Українки;

Столярчук Н. М. – к. філос. н., доцент
кафедри культурології та хореографічного
мистецтва СНУ імені Лесі Українки

Толерантність як моральний принцип особистості

Постановка проблеми. Толерантність – це терпимість до іншого роду поглядів, вдач і звичок, чужих думок і вірувань. Терпиме ставлення до інших є основою будь-якого культурного контакту, взаємодії, спілкування. У сучасному світі проблеми моральності та соціалізації набувають особливої гостроти, адже наше повсякденне життя безпосередньо стає ареною зустрічі й діалогу різних конфесій, культур, ціннісних світів.

Мета дослідження – визначити сутність феномену толерантності, окреслити його ознаки то прояви у світогляді особистості, проаналізувати значимість толерантності у соціальному житті індивіда.

Результати дослідження. У контексті парадигмальних змін, які зазнає наше суспільство, культура, освіта особливо актуальною стала

проблема толерантності. Різні її аспекти висвітлені в працях таких зарубіжних та вітчизняних авторів як К. Поппер, Дж. Роулс, М. Уолтцер, Р. Форст, Ю. Хабермас, А. Асмолов, О. Грива, Ю. Іщенко, П. Кравченко, В. Лекторський, Н. Паніна, А. Перцев, В. Тишков, О. Швачко, та ін. [1, с. 20].

Потрясіння, яких зазнало людство (дезінтеграція людських взаємин, революції та війни, екологічно загрозливі симптоми, деперсоналізація людини), викликали формування нової парадигми філософського мислення. Згідно цієї парадигми, основна смисложиттєва орієнтація зосереджується в комунікативних взаєминах та міжсуб'єктній взаємодії, адже життя людини напряму залежить від володіння мистецтвом налагоджувати контакти, домовлятися, уникати конфліктів.

Рух людства від ізоляції і замкнутості його складових частин до єдності і цілісності – об'єктивна тенденція історичного розвитку. Історія, як відомо, поступово з місцевої та регіональної перетворюється у всесвітню, зв'язуючи в одне ціле різні народи, країни, континенти. А. Тойнбі досліджував всесвітню історію та дійшов до висновку, що до ХХ ст. у людства не було спільної долі. Тибетська, китайська, єгипетська, цивілізації доколумбової Америки жили, часто не знаючи одна про одну і не мали ніякого спільного історичного досвіду. Сьогодні ж ситуація докорінно змінилась [2, с. 155].

На Заході вже у 30-ті роки ХХ ст. зародилась школа «людських відносин». Її прибічники, розробляючи складні економічні, фінансові питання, почали звертатися до етики, психології та соціології – наук про людську поведінку. Вперше в історії людства різні континенти з'єдналися засобами масової комунікації, а події на кожному з них мали відгук в усьому світі [2, с. 155].

Якщо проаналізувати культурну історію людства, то можна виокремити спільні для всіх людей норми та принципи (шанобливе ставлення до материнства, гостинність, повага до праці і т. д.). Вони відтворюються новими поколіннями і складають той мінімум солідарності, котрий об'єднує людей тільки тому, що вони люди. Повага та солідарність у ставленні до інших викристалізовується і осідає в духовній культурі, формує колективну пам'ять народу.

Культура, що зростає у нормальних умовах, характеризується «мирним співіснуванням», взаємною терпимістю і взаємним збагаченням найрізноманітніших тенденцій, стилів і напрямів культурного життя [1, с. 98].

Сьогодні ми бачимо, що Європа рухається до інтеграції. Європейська єдність ґрунтується на національному, як єдність оркестру на індивідуальності інструментів, – кожен інструмент сам по собі, але разом вони створюють єдине звукове ціле.

Як зазначає сучасний визначний німецький мислитель Ю. Хабермас, якщо має місце зіткнення фундаментальних переконань, якщо немає для політичної культури спільної мови і не очікується будь-яка розумна єдність, то стає необхідною толерантність як політична чеснота і як тип поведінки, спрямований на запобігання нових конфліктів в ній [3, с. 48].

Отож, покликанням толерантності стає забезпечення повноцінного функціонування суспільства як цілісної системи різноманітних взаємовідносин. Звідси можна припустити, що метою культури толерантності на рівні особистості є не лише забезпечення терпимості, стриманості, цивілізованої поведінки щодо інакомислення, а, насамперед, – служити засобом оптимального включення індивіда до ефективної реалізації ним суспільних взаємин заради підтримання функціональної єдності всього соціуму. Без і поза толерантності становлення і життєздатність сучасної демократичної, правової, соціальної держави практично унеможлиблюється.

Культура толерантності, що базується на раціонально обґрунтованих засадах, спирається на розуміння її як безумовного блага і, виходячи з цього етичного посилу, вона відповідним чином налаштовує всю сукупність поведінкових актів індивіда.

Висновки. Отже, розуміння і прийняття чужого, повага і бажання зрозуміти, одним словом, високий рівень толерантності – ось орієнтир на шляху, що веде до відродження національної культури, а отже має стати одним з принципів кожної особистості. Адже всередині самої себе культура не усвідомлюється, лише при взаємодії, при зустрічі, діалозі різних культур стають прозорими і зрозумілими підвалини та особливості власної культури.

Формування толерантної свідомості включає формування уявлення про толерантність як про благо для людини, а відтак – і для суспільства.

Джерела та література

1. Уолцер М. Про толерантність / пер. з англ. М. Лупішко. Харків: Вид. група «РА-Каравела», 2003. С. 20, 98.
2. Швачко Е. В. Толерантность как психолого-социальный феномен // Социология: метория, методы, маркетинг. 2001. № 2. С. 155.

3. Хабермас Ю. Когда мы должны быть толерантными? О конкуренции видений мира, ценностей и теорий // Социол. исследования. 2006. № 1. С. 48.
4. URL: http://eprints.zu.edu.ua/2933/1/3_43.pdf

Штогун С. М. – студентка IV курсу факультету культури та мистецтв СНУ імені Лесі Українки;
Столярчук Н. М. – к. філос.н., доцент кафедри культурології та хореографічного мистецтва СНУ імені Лесі Українки

Олександр Богомазов – засновник кубофутуризму

Постановка проблеми. Кубофутуризм – це художній напрям у мистецтві початку ХХ ст., який виник на основі поєднання й переосмислення ідей кубізму і футуризму. Його засновником і найяскравішим представником став український художник, видатний теоретик українського художнього авангарду – Олександр Костянтинівич Богомазов.

Мета дослідження – визначити основні естетичні ідеї та художньо-стильові новації кубофутуризму Олександра Богомазова.

Результати дослідження. Послідовність творчих переконань О. Богомазова виявилася в його прагненні до аналітичного розкладу форми, що завершується художнім синтезом, та в його особливій шані до оновлюючих сил технічного прогресу. Не випадково серед кращих полотен майстра такі картини, як «Трамвай (Львівська вулиця, Київ)» (1914), «Монтер», «Поїзд» (обидва – 1915). Кубофутуризм О. Богомазова характеризувався руйнуванням форм, зміною контурів, зміщенням або злиттям різних точок зору, перетином просторових площин, контрастом кольору і текстури.

Олександр Богомазов був не тільки талановитим художником-новатором, але і теоретиком нового мистецтва. У 1913–1914 рр. він написав теоретичний трактат «Живопис і Елементи». Після прочитання цього рукопису, французький дослідник А. Наков назвав його «пророчим», проте ця унікальна праця досі не опублікована. У ній О. Богомазов простежив генезис художньої форми, що народжується від моменту руху первісного елемента – крапки. Звертаючись до

елементів живопису – лінії, форми, живописної маси, середовища тощо, О. Богомазов оперує цими поняттями, розуміючи їх в динаміці, аналізуючи малярство як складну систему, що постійно змінюється, живе за своїми внутрішніми законами. У «Живописі та елементах» вперше розглядається ритм не лише як кількісна, але й якісна категорія і це стало новаторським відкриттям художника [2, с. 73]. «Мистецтво – нескінченний ритм, художник – його чутливий резонатор», – казав О. Богомазов своїм студентам у Київському художньому інституті, професором якого він був з 1922-го по 1930 р. [1, с. 47].

У подальшій творчості художник послідовно розвивав саме кубофутуристичні традиції, збагачуючи їх новими знахідками. У другій половині 1920-х років він працював над проблемами колориту, шукаючи закономірностей співвідношення локально забарвлених кольорових плям на площині. Яскравим прикладом синтезу творчих розвідок О. Богомазова в цьому періоді є картини «Правка пилок» (1927), «Пилярі» (1928–1929), «Тирсоноси» (1929). Збереглися також чудові портрети дочки (1926, 1928).

Висновки. Духовний світ художника був багатим та змістовним, про що красномовно свідчать його листи до близьких і друзів та нотатки у щоденнику. О. Богомазов прагнув самотужки розібратися у найсуттєвіших питаннях буття, осмислити роль і призначення людини, митця. Наукові дослідження О. Богомазова, його аналітична творчість не повинні, однак, заступати справжньої людини, романтика, мрійника, який вірив у безмежні можливості Почуттів, Краси, Творчості. *«Розумом без почуття ніколи не збагнути краси, – писав він до своєї майбутньої дружини, – бо логіка розуму не збігається з логікою краси, для якої існують зовсім інші масштаби, яких не виміряти логічним аршином. Красиві є зірки, красива й троянда, та чому? Розум не скаже, скаже лишень, що зірок з неба не зняти, троянду можна зірвати. А Краса скаже: зірка прекрасна, інколи я знімаю її з неба і прикрашаю трояндою мого кохання»* (лист від 29.07.1909 р.) [1, с. 44].

Джерела та література

1. Богомазов О. Живопис та Елементи / А. Bogomazov. Painting and Elements. 1914 / упор. Т. Попова. Київ: Замислений Страус, 1996. 152 с. з іл.
2. Горбачов Д. Українські авангардисти як теоретики і публіцисти. Київ, 2005. 384 с. URL: users.i.com.ua/~lak/russian/pictures/ukr.avangardisty.htm
3. Столярчук Н. Український авангард ХХ століття. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 69–81.

Ярмолюк О. В. – студентка V курсу
факультету культури і мистецтв
СНУ імені Лесі Українки;

Драганчук В. М. – к. мист., доцент кафедри
історії, теорії мистецтв та виконавств
СНУ імені Лесі Українки

Хор «Київ» у континуумі сучасного хорового мистецтва

Актуальність теми. Українське хорове мистецтво є унікальним феноменом, що має багатовікову історію та традиції, й у сучасному культурному континуумі представлене такими колективами як «Думка», «Хрещатик», «Кредо», Галицький хор та багато інших, а також муніципальний академічний хор «Київ», що є візитною картою столиці та всієї держави. Оскільки колектив і його засновник, незмінний художній керівник і диригент Микола Гобдич активно пропагують національну музичну культуру, відроджують українську духовну музику, професійно презентують Україну за кордоном, проводять плідну роботу з розшифрування і видання забутих та заборонених творів спадщини українського хорового мистецтва, виникла потреба дослідження досвіду та методів вокально-хорової роботи з колективом.

Інформація про муніципальний хор «Київ» широко представлена у музичній публіцистиці та довідкових виданнях, у тому числі електронних, тому звертаємося до вибраних джерел із вказаного жанру [1–6], а також спираємося на власні спостереження.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання наступних завдань:

- проаналізувати творчо-виконавську діяльність хору «Київ»;
- з'ясувати специфіку роботи колективу в період з 1990-х років до теперішнього часу;
- дослідити специфіку роботи художнього керівника у колективі.

Результати дослідження. Муніципальний академічний хор «Київ» було засновано у 1990 р. Усі ці роки його очолює художній керівник та диригент Микола Гобдич, випускник Національної музичної академії імені П. І. Чайковського, лауреат національної премії України імені Тараса Шевченка, заслужений діяч мистецтв України.

Діяльність колективу, у першу чергу, спрямована на відродження національної музичної культури.

Камерний хор «Київ» провів понад тисячу концертних виступів на сценах 21-ї країни світу.

На базі колективу Миколою Гобдичем була створена «Бібліотека хору «Київ» – серія нотних видань хорових партитур періодів від середньовіччя до сучасності. Каталог налічує понад двісті найменувань, серед яких дванадцять нотних збірок повних зібрань творів українських композиторів, виданих вперше. Усі твори були виконані та записані хором «Київ», що дозволило збагатити видання хормейстерською редакцією (вивірено метрономи, нюанси, штрихи, інколи для зручності керування хором внесені розмір та поділ на такти). Діяльність «Бібліотеки хору «Київ» має широкий спектр практичного застосування – її видання призначаються для хормейстерів, регентів, співаків, студентів, музичних дослідників. Видані «Бібліотекою» творіння кращих композиторів тисячолітньої історії української хорової культури стали загальнолюдським надбанням [1–3].

Окрім цього, Микола Гобдич є засновником та організатором фестивалю хорової музики «Золотоверхий Київ», який з 1997 року щорічно проходить у столиці та акумулює найяскравіших представників хорового мистецтва України.

Висновки. Муніципальний академічний хор «Київ» є одним з найуспішніших та найяскравіших колективів сучасної України, який активно пропагує відродження українського хорового мистецтва, розвиває національну хорову культуру. Микола Гобдич – яскравий та самобутній представник ренесансу українського національного хорового мистецтва за часів незалежної України. Серед особливостей, що характеризують творчу манеру митця – особливий пасіонарний запал, що виявляється у перетворенні процесу виконавства у музично-сценічне дійство, діонісійський виконавський архетип, співтворення з колективом не тільки на рівні диригент – хористи, але й на рівні хорист – хористи, а також особлива увага до пошукової і редакторської роботи. Творча діяльність хорового колективу, його досягнення є цікавими для подальших досліджень, що мають широкі перспективи у вивченні і популяризації творчого досвіду феномену «Києва».